INICIS DE LA URBANÍSTICA MUNICIPAL DE BARCELONA

Ajuntament de Barcelona

CORPORACIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA

MOSTRA DELS FONS MUNICIPALS DE PLANS I PROJECTES D'URBANISME 1750-1930

Biblioteca AMB

10021290

3.000

CON/39

AMB
Àrea Metropolitana
de Barcelona

BIBLIOTECA
R. 28047

CIUTAT

INICIS DE LA URBANÍSTICA MUNICIPAL DE BARCELONA

Aquest llibre i l'exposició "Inicis de la Urbanística Municipal" han estat realitzats per la Tinència d'Acaldia de Planificació i Programació, a través dels seus Serveis de Planejament Urbanístic.

Barcelona febrer-març 1985
Salò del Tinell

Promouen l'exposició:

Primera Tinència d'Alcaldia de l'Ajuntament
Jordi Parpal i Marfà

Vicepresident 1ª de la Corporació Metropolitana
Mercè Sala i Schnorkwski

Assessor Urbanístic de l'Alcaldia
Oriol Bohigas i Guardiola

Director de Serveis de Planejament
Joan Busquets i Grau

Treball d'Investigació i Preparació
Manuel Torres i Capell
Josep Llobet i Bach
Jaume Puig i Castells

Disseny Gràfic
Loni Geest
Tone Hoverstad

Disseny de l'Exposicó
Daniel Freixes i Melero

Impressió
Font + Diestre

Dip. Legal B.3475-85
ISBN 84-7609-029-3

Han cedit documents per a l'exposició:
Arxiu Administratiu, Institut Municipal d'Història, Museu d'Història de la Ciutat, Pla de la Ciutat, Servei d'Actuacions sobre el Patrimoni Artístic i Ambiental i Serveis de Planejament Urbanístic.

SUMARI

	Plana
PRESENTACIÓ DE L'EXPOSICIÓ	
Pasqual Maragall i Mira *Alcalde i President de la Corporació Metropolitana de Barcelona.*	3
LA HISTÒRIA COM A MATERIAL DE PROJECTE I PLANEJAMENT Oriol Bohigas i Guardiola.	4
BARCELONA, TALLER D'URBANISME Manuel de Solà-Morales.	5
PREFACI Joan Busquets i Grau	8
INTRODUCCIÓ Manuel Torres i Capell	9

	Plana	
	Texts	Gràfics
TRANSFORMACIÓ DE LA CIUTAT EMMURALLADA	13	121
REFORMA DE LA CIUTAT ANTIGA	45	165
L'EIXAMPLE	61	187
EL PLA D'ENLLAÇOS CONSOLIDACIÓ I CONTRADICCIONS DE LA GESTIÓ URBANÍSTICA MUNICIPAL	85	208
MONTJUÏC: UN EPISODI RELLEVANT DEL PROCÉS D'URBANITZACIÓ	—	245

INICIS DE LA URBANÍSTICA MUNICIPAL DE BARCELONA

MOSTRA DELS FONS MUNICIPALS DE PLANS I PROJECTES D'URBANISME 1750-1930

Ajuntament de Barcelona

CORPORACIÓ
METROPOLITANA
DE BARCELONA

Em resulta grat presentar l'exposició "Inicis de la Urbanística Municipal a Barcelona". En el nostre temps en que els temes urbanístics tenen un ampli interès de discussió cívica, es pot pensar que la mostra dels documents més rellevants dels projectes urbanístics municipals de les dues últimes centúries pot interessar a la ciutat, tant com als propis especialistes.

Són documents que ens presenten l'herència cultural continguda en les propostes urbanístiques de la nostra ciutat amb la influència fins i tot d'altres contextos urbans, i que palesen dimensions específiques de l'actual identitat cultural del nostra país. Tanmateix el desenvolupament urbà de Barcelona i la seva àrea metropolitana és presa tantes vegades com a paradigma de ciutat europea, mediterrània i moderna. Ajudar a avançar en l'estudi de la seva història, és l'objectiu d'aquesta exposició que mostra la riquesa dels fons municipals que cal seguir sistematitzant i estructurant.

Precisament la nostra ciutat que ha tingut un desenvolupament ràpid en els dos-cents últims anys, i que ha vist com la transformació urbanística venia seguida de la de pròpies institucions. Així neix l'urbanisme civil, que progressivament va passant la ciutat de l'administració del poder militar a la de l'Ajuntament. Aquesta consolidació de l'Urbanisme municipal canviarà la forma de produir-se els projectes i de la seva tramitació i anirà consolidant una pràctica absolutament nova.

Dins d'aquest recorregut, es perfilen períodes de gran importància: l'extensió sobre el pla, l'annexió dels municipis més propers, entre altres estimulen a una comprensió diversa de la nostra pròpia realitat. Si bé l'exposició ens presenta els fons fins als anys quaranta, tots tenim present els esforços que cal fer per articular la nostra realitat metropolitana i, en conseqüència, tornar a mirar els processos més pròxims —a través dels plans i projectes urbanístics— de la construcció de la nostra Barcelona actual, n'és un punt d'obligada referència.

Pasqual Maragall i Mira

Alcalde de Barcelona i
President de la Corporació Metropolitana de Barcelona

LA HISTÒRIA COM A MATERIAL DE PROJECTE I PLANEJAMENT

Fer urbanisme des de l'Administració, es a dir, intervenir d'una manera real en el control del desenvolupament de la ciutat, reclama la utilització de diversos instruments. La discussió de llur eficàcia i llur oportunitat —i, per tant, la decisió a favor d'una o altra metodologia— és més important que no sembla perquè comporta una presa de posició respecte als factors culturals i als factors polítics que configuren qualsevol proposta urbana. La discussió, per exemple, entre els nivells d'operativitat del pla i el projecte i llur intersecció en el procés de reconstrucció de la ciutat és alhora orígen i conseqüència d'una nova manera d'entendre la gestió urbanística i situar el paper dels aspectes formals en la identitat urbana.
Un instrument avui indiscutible és precisament la història, el seu coneixement i la seva interpretació: la història com a material de projecte i planejament. Però no es tracta només de les vicissituds reals de la successiva configuració de la ciutat, sinó, també, dels plans i projectes —realitzats o no— que han deixat una petja en el camp físic, en el social o en el simple sediment ideològic o técnic. Per això, en la revifalla urbanística propiciada per la nova administració democràtica municipal ha estat una tasca important fer sortir a la llum dels estudiosos i del simple ciutadà els grans documents de la història del nostre planejament i els nostres projectes urbans, els quals, al llarg de dos segles han participat en la fisonomia de Barcelona o en les anàlisis més o menys propositives del seu desenvolupament i les seves necessitats.
Durant molts mesos, un grup d'especialistes pilotats per l'arquitecte Manuel Torres i Capell, han treballat per recuperar aquests documents, molts dels quals oblidats en les giragonses inaccessibles dels armaris i els dipòsits municipals. Oblidats, perquè durant molts anys ni tan sols l'ensenyament de la història era reclamat pels qui simulaven una preocupació i una dedicació institucionalitzada a l'urbanisme. La història no n'era un instrument. Foren uns anys que la documentació històrica només surava quan servia per recolzar la reacció i el conformisme incondicionat o un eruditsme de migradeses. Ara la història, contrariament, significa el coneixement d'una identitat i el punt de partida d'un redreçament.
Per totes aquestes raons, cal valorar l'exposició'' Inicis de la Urbanística Municipal de Barcelona'' almenys, des de dos punts de vista. El primer és la troballa i l'ordenació sistemàtica d'uns documents valuosíssims que, a partir d'ara seran materials de treball a l'abast de tothom. El segon és la interpretació d'aquests materials i llur connexió amb l'actual estructura urbana de Barcelona, tal com es pot llegir en la mateixa seqüència expositiva i, sobretot, en els textos d'aquest catàleg.
Tots els qui hem treballar en la impulsió d'aquesta recerca estem convençuts que la presència i la consideració d'aquests documents no és una simple operació d'arxiu o d'erudició desvinculada: és un fer igualment operatiu, d'eficàcia immediata, com l'aprovació d'un PERI, la pavimentació d'un carrer, l'ordenació d'una plaça, la plantació d'un jardí o la reutilització d'un monument.

Oriol Bohigas i Guardiola
Assessor Urbanística de l'Alcaldia

BARCELONA, TALLER D'URBANISME

Hi ha ciutats, com Roma o Atenes, que prenen la forma dels seus monuments. en altres, en canvi, la forma de la ciutat s'aprecia sobretot des del paisatge: és el cas de Florència i Napols, de Ginebra i de Stocolm. Sempre, la forma de les ciutats es construeix en més o menys mesura, des del paisatge i des de l'arquitectura.

Però, hi ha altras ciutats com Barcelona, on de la forma urbana se n'ha fet, a més, objecte de reflexió particular. Moments en que els fets del paisatge i les dades de l'arquitectura s'han volgut lligar de forma conscient i voluntària, convertint la seva relació —que podria ser casual o anecdòtica— en una creació formal en sí mateixa. L'urbanisme introdueix aleshores, en aquests moments singulars i en aquestes ciutats paradigmátiques, les seves pròpies formes.

Tota gran ciutat compta avui amb els instruments administratius de la planificació urbana. Però això no vol pas dir que tingui les capacitats ni les oportunitats de convertir la construcció de la ciutat en un fet intel·lectual —i en certa mesura voluntari— objecte de reflexió i de projecte. Son aquests atributs els que podrien fer de la creació de les formes urbanes, no tant un procés de continuïtat mecànica, sinó un fet de cultura, i fins i tot a vegades, una autèntica obra d'art.

És aleshores que veiem en el conjunt de les cases i en l'ordre dels carrers una imatge pròpia, específica de la ciutat. Veiem que espais i places tenen una significació més enllà del seu entorn. Veiem també que l'àmbit de la ciutat s'imposa a la geografia d'una manera conceptual, clara i decidida.

La forma urbanística pot ser a vegades la de tot el conjunt urbà, la dels grans ordres morfològics o de l'estructura primària de la ciutat, Moltes altres vegades, han estat les peces de creixement, extensions i suburbis les que han donat l'ocasió de crear formes urbanes pròpies; altres vegades, són elements ciutadans de menor escala que, no obstant, pel seu emplaçament o la seva forma agafen transcendència urbanística. Tant se val la mida, o el moment o la funció: les formes urbanístiques aporten a la ciutat on es posen, la riquesa de significats del que el pensament himà ha estat capaç, en l'esforç de dominar mentalment un procés econòmic i social —la urbanització— fins a donar-li una forma i una imatge voluntàries.

Aquesta seria la "cultura de les ciutats" de què ja parlava Mumford. Fer de la fàbrica urbana, projecte conscient, obra humana. I en els millors dels casos, obra artística. És clar que l'estètica urbanística no és pas la dels estils —arquitectònics o pictòrics— sino molt més barrejada als moviments generals del pensament, de la política, de la tecnologia i de les formes socials tant com als ideals plàstics. Però en tant que esforç creatiu, de formalització dels materials més complexos és —ja ho han dit tots els antics, de Leonardo a Le Corbusier— una de les formes superiors de cultura.

Barcelona és, en aquest sentit, una ciutat privilegiada. a les condicions del paisatge i de l'arquitectura, afegeix una cultura urbanística mil·lenària, plena d'éxits i d'innovacions. Penso que, malauradament, aquests no són aspectes gaire coneguts a la nostra ciutat, i això excusarà el to panegíric que per força ha de prendre aquest text.

Ja la fundació romana de la ciutat és un fet formal potentíssim. Durant més de dos mil anys, des del I a.C. fins al 1860, l'ordre sencer de la ciutat s'ha referit a aquella creu del "Cardus" i el "Decumanus" que sobre el punt més alt del turó del Tàber van traçar els geòmetres legionaris. Imaginem els esforços de precisió i d'equilibri per ensopegar el punt ideal, un punt que voldria ser teòric enmig d'una plana despullada i amorfa, tot buscant, amb instruments simplíssims, un ordre principal al qual referir l'assentament. Sota la volta estrellada buscariem les referències d'uns eixos astronòmics que, trasl·ladats a terra, fessin de la nova ciutat unapeça conforme a l'ordre universal.

El traçat dels dos eixos romans, fa ja la ciutat orientada al llarg de tots els temps en que s'anirá ampliant i transformant aquella inicial trama d'edificis. I tot i que la força de les expansions medievals complicarà moltíssim les formes simples del primer traçat, la col·laboració dels edificis importants i el sentit dels moviments i dels camins es recolzaran sempre en l'ordre romà.

Molt diferent d'aquelles ciutats gòtiques, nascudes molt més tard d'un mercat o d'un convent, la Barcelona medieval tenia ja una forma interior pròpia, un referent semàntic.

Les tres muralles de Barcelona van ser, després, els successius patrons de la forma de la ciutat. La muralla romana, la de Jaume I, i la de Pere el Gran van dibuixar perímetres precisos, que amb les seves portes i les seves torres ordenaren la imatge sencera de la construcció urbana. Per la seva cara exterior, definien els contactes amb el territori, i donaven al viatger la visió unitària i el perfil. En si mateixes, van ser elements de suport de futures edificacions i carrers que han quedat per sempre com ingredients substancials de la forma de la ciutat. Curiosament, les muralles a Ponent van consolidar-se en carrers urbans importantíssims: el d'Avinyó i els Banys Nous, sobre la muralla romana; las Ramblas, en la de Jaume I, i el Paral·lel i les Rondes en la tercera muralla. La forma de les muralles, de llevant, en canvi entre guerres i reformes, han acabat per desdibuixar-la.

Una tercera aportació urbanística, substancial, a la forma de Barcelona, van ser els "Carrers nous", de l'urbanisme pre-renaixentista i pre-barroc. El carrer de Montcada, tirat a cordill per a establir-hi els nous palaus de la burgesia mercantil marinera, precedint, amb arquitectura gòtico-civil, el que serà una Strada Nuova a Gènova, o una Via ginlia a Roma, com veritables carrers moderns fets per a allotjar la nova arquitectura culta. Després serà el carrer Ample, primera obra importantíssima d'urbanització projectada fora muralles. És la consolidació definitiva de la Muralla de Mar la que fa possible, en estabilitzar la franja de tres entre la vella ciutat i el mar, i neix així el traçat entre els Convents de Framenors i el de St. Sebastià, amb tres carrers paral·lels d'illes rectangulars, i un de més "ample" en contacte amb la ciutat interior. Operació de màxim prestigi, primer eixample de la ciutat, on es construiran els palaus de la aristocràcia i la noblesa. Tota la gran arquitectura d'aquesta obra ha anat desapareguent amb els segles, però com forma urbana la seva presència és avui encara fixa en la planta de la ciutat. També el carrer "Nou" de la Rambla, creuant en línia recta el Raval, esta-

bliria una relació espacial pròpia en aquell cantò de la Rambla, com a espai de circulació i com a façana urbana. Construits dins autónomament, i en temps diversos, els carrers "nous" introdueixen en la gran ciutat primitiva un model intel·lectual novedós i abstracte.
Després dels carrers "nous" fora muralles, són els "pobles nous" de la rodalia els que crearan nova forma urbana. Entremig de les antigues parròquies del Pla, el llarg del XVIII i el XIX, tres nuclis són traçats de nova planta. Tots tres sobre el model barroc de l'espai central, plaça quadrada, buidada com illot lliure dins d'un traçat rectangular d'illes constants. Primer, la Barceloneta, el més important pel gran volum del conjunt i la perfecció canónica del model, que combina curiosament l'extremada proporció allargada de les illes amb els pocs carrers transversals, i amb el tall triangular que forçosament li imposa la línia de platja. Després, el Poble nou d'Icària, petit assentament, inspirat en la pura ortodòxia de Cabet, del socialisme utòpic i llibertari. Entre el Cementiri i el Vapor del Cotó (el Gas, després), el Poble nou busca també la forma rectangular sobre la placeta que havía d'obrirse al mar. A la part alta del Pla, Gràcia s'articula com una repetició més sofisticada del mateix model, cadenant unitàriament diverses operacions, cada una d'elles com centre del traçat rectangular. Amb aquestes barris, Barcelona enceta els temps de l'assentament proletari, amb una empenta comparable a ben poques ciutats europees. I l'interès urbanístic — sobre tot de Gràcia i la Barceloneta— queda ja evident no tant sols en els llibres d'història urbanística, com exemple precursors de residència urbana, sinó en la pròpia presència, viva i convincent, en l'actual ciutat.
El salt d'aquestes noves poblacions a l'Eixample, és no sols quantitatiu. La forma de Barcelona ha quedat definitivament unida a la d'aquest traçat magnífic, que unint rigor i flexibilitat alhora, ha sustentat la construcció de la més gran ciutat planificada del món modern. Com ordre general de la ciutat, cap havia estat tant potent des dels primers eixos romans. Com forma de la edificació, la seva extraordinària regularitat li ha consentit tota clase de disbarats —i de genialitats— sense minva ni desori. Com imatge especial, és insòlit almenys pel dimensionat dels carrers, la solució dels xamfràns, la riquesa de l'arbrat, i els pendents cap el mar. ¡Que difícil és avui imaginar Barcelona sense aquest sentit geogràfic que, ja els romans, i sobre tot l'Eixample van cinfirmar! La creació de la Gran Via, com un gran eix territorial del Llobregat al Besòs, paral·lel el mar i rasant el casc antic, seria la peça mestre d'un pla, el de Cerdà, que avui arreu del món és admirat per la seva coherència teòrica i radical formalitat. Però que, a més nosaltres tenim l'obligació de reconeixer, per l'encert d'haver interpretat tot d'un cop, la geografia del Pla i les necessitats de la futura arquitectura, en una forma nova que per si mateixa és admirable. ¡Sotmetre més de 20.000 cases a un ritme de 133 × 133 metres, travan 200 km. de carrers amb un mateix tipus d'angle i de secció, convertir un centre urbá una plana buida de 1.500 ha. no és tant un esforç quantitatiu de rigidesa o control, com magisteri d'una idea que per múltiples contribucions posteriors va fent-se més i més encentrada i efectiva. I la bellesa de tanta arquitectura neoclàssica, modernista i racionalista, no hagués lluit mai tant, fora del marc de l'Eixample.

Si tornem a l'escala fragmentària de carrers i barris, trovarem també idees de reforma, exemplars a la Barcelona moderna. Són operacions de cirugia en el teixit antic, renovant el seu caràcter, la circulació, l'habitatge i el comerç, i establint sentits innovadors en l'enteniment espacial de la ciutat. Dues son principals: la obertura de l'eix Ferran-Princesa, l'obertura de "La Reforma" (Laietana). Travessant el casc cap a cap, i des de la Ciutadella a les Rambles en una línia recta, de cases harmòniques i de botiques vistoses, va ser una aportació substancial a la ciutat amb un model europeu que prenia aquí forma. Començat només 15 anys posteriors al Regents Street de Londres i quasi simultani dels més inmediats exemples pavisencs, el tall del carrer Ferran va saber incorporar, d'aquests exemples clarament d'altre escala, el caràcter festiu i confortable del carrer com a espai públic burgès per excel·lència. I aconseguia recuperar així el tot més adust, encongit i militar de les clàssiques arquitectures set-centiste, amb les que possiblement les primeres intencios habien nascut. Imaginem la sorpresa maravellada dels barcelonins veient obrir-se enmig de l'embull dels carrers antics, aquell espai rectilini, imatge de la raó i la modernitat, que trepitjarà el Convent de la Ensenyança, capgirarà les façanes de l'Ajuntament, transportarà el fossar de St. Jaume, esbotzarà la Plaça del Blat i permetrà, des de la nova plaça de Sant Jaume, ¡veure la Rambla! i arribar al Jardí General. Mig segle després, "la Reforma", com nou "decumanus, venia a completar les travessies del casc, formant-ne la creu definitiva, homotética i paral·lela a aquella primera dels romans.
Com nou model d'actuació estratègica ens ensenya Barcelona, al tombant del segle, les Exposicions Universals. Grans operacions concentrades en un lloc únic de la ciutat, el converteixen en reforma definitiva i en conjunt bàsic de la forma urbana. Poques ciutats han tingut tanta fortuna. A Barcelona, val sobretot per la formació dels dos grans parcs públics, que una ciutat sense propietats reals no pot adquirir d'altre manera. Dos espais que ja eren simbòlics per la geografia i per la història, la Ciutadella i Montjuïc, aconsegueixen així la seva transformació, d'un passat vergonyant en un futur esplèndit. I així, l'equipament d'una capital metropolitana pren cos a través d'espais prou potents i significatius com per marcar la forma definitiva de la ciutat. Avui, quan Barcelona prepara uns Jocs Olímpics, una nova Exposició Universal, cal desitjar a la ciutat la mateixa clarividència i la mateixa empenta per aconseguir els nous espais rellevants de la forma netropolitana. Encertant l'escala i el lloc com van fer-ho, al seu temps, la del 88 i la del 29.
Totes aquestes components fan la forma de Barcelona particularment didàctica. La ciutat, per poc que la mirem així, se'ns descobreix com un taller de treballs en què les idees sobre la forma urbana han estat assajades i algunes, com dèiem, amb èxit i novetat considerables. Darrera Cerdà i el seu tractat teòric "La Teoría general de la Urbanización", altres dos grans plans de Barcelona, en aquest segle, són monuments històrics de la Urbanística europea: el Pla d'enllaços entre Barcelona i els seus pobles de Lleó Jaussely, i el Pla del GATCPAC per la nova Barcelona. Tant l'un com l'altre han tingut més importància per la força de les seves idees que per les seves actuacions reals, molt escasses. Però el primer, com a primer projecte de la gran ciutat me-

tropolitana, i el segon a com espressió gràfica de la doctrina urbanística racionalista constitueixen moments culturals importants dels que la ciutat de Barcelona va ser una, afortunadament, una matèria protagonista.
Molts d'aquets treballs es fan evidents a l'Exposició que ara es presenta. Amb la força suggeridora del dibuix els plànols ens ensenyen les dificultats i els encerts del naixement de les idees sobre Barcelona. Sobretot algunes peces resulten espectaculars. Com els plans de Jaussely, Premi de Roma, trepitjant a peu tot el terriroti —fangós i masegat— de la rodalia de Barcelona, per dibuixar sobre el seu bloc de notes centenars de pàgines de croquis, que li permitiríen bastir una idea global per tota aquella esquitxada perifèrica de barris i fàbriques. O els de Cerdà, més coneguts, vistos aquí en les seves mides i detalls originals, i recuperan la força teòrica de la idea que els ha donat sentit per damunt de la seva trivialitat formal. Com es emocionant seguir la monumental obra gràfica de Garriga i Roca, l'arquitecte de l'Ajuntament que inspirà el Concurs de l'Eixample en proposà múltiples alternatives projectà després les Rondes, etc, però sobre tot va aixecar la planta de la Ciutat Vella —els famosos "quarterons"— amb la sensibilitat i precisió del qui fotografia un retrat de Gran família.
L'Exposició ens ensenya també la riquesa de detalls, plànols i documents, incerteses i fallides, a través dels quals la ciutat acaba configurant-se, i que refereixen per la seva geometria a idees generals o principis sobre la forma de la ciutat. Els intents primitius d'alineació, les reculades de cases, les alçades fixes, les places i conjunts geomètrics, antics traçats de carrers i esquemes viaris moderns, els grans plans, tot sembla buscar una idea geométrica de la ciutat (no tindria sentit alinear un tram de carrer si el carrer alineat no es desitja com principi) i sobre la força expressiva i la capacitat quantitativa de la geometria. Perquè a la geometria és, efectivament, on quantitat i qualitat —de les quantitats— es barregen, i on forma i estructura coiincideixen. Dintre la variada complicació de les formes de les ciutats — en els espais, les cases, i els carrers— les geometries de la recta i del cercle, de la creu i de l'estrella, del rectangle i el triangle es fan constants com instruments de composició a l'espai. No és extrany, doncs, que la substància d'aquesta disciplina —geométrica, que vol dir medició de la terra— sigui tan pròxima a l'urbanisme. Avui, quan la medició justa dels espais fa el centre dels millors projectes urbans, quan tenim a barrejar diverses escales de problemes per buscar les formes i caràcter dels llocs, l'atenció a la geometria que desperta aquesta Exposició sembla particularment oportuna.
També perquè ens ensenya que no cal veure, l'esforç geomètric com a necessariament regularitzador o banalment estètic. De geometries n'hi ha moltes, i poden haver-n'hi moltes més. Però sobretot ens ensenya que la figuració geomètrica de l'espai urbà és lluny de ser una voluntat solament abstracto. O sí, en la mesura que l'abstracció és l'atribut definitiu del pensament humà i per tant, vehicle essencial de la llibertat i la comunicació humanes. "Le fait humain par excellence est peut-être moins la création de l'outil, que la domestication du temps et de l'espace; c'est a dire, la creatión d'un temps et d'un espace humains". (André Leroi-Gourham: "Les Gestes et la Parole")

Manuel de Solà-Morales i Rubió

Aquest llibre presenta una primera iniciativa per a mostrar els fons Urbanístics Municipals de manera que permètin lectures cada cop més enriquidores de la pròpia ciutat.
La iniciativa va ser motivada per l'arquitecte Oriol Bohigas en la seva època de Delegat d'Urbanisme de l'Ajuntament, des de la seva coneguda i manifesta preocupació per la història de les actuacions urbanístiques i arquitectòniques de Barcelona.
Una de les singularitats del trevall rau en el fet de tractar-se d'una exploració de fons municipals; l'altra en la de centrar l'eix dominant en la documentació gràfica de les propostes dels plans i projectes de l'Ajuntament. Aquests són també els motius perquè els Serveis de Planejament Urbanístic hagin estat encomanants de canalitzar aquesta tasca. Cal manifestar però, l'ajut d'altres Unitats i Serveis de l'Ajuntament que es relacionen en els crèdits i agraïr la col·laboració de tantes persones esmentades o no en aquest llibre però que han ajudat a fer-lo possible.
Una ordenació retrospectiva dels inicis de la urbanística Municipal ajuda a conèixer la varietat i riquesa dels arxius i pot estimular a racionalitzar-los, de forma que resultin més endreçats i accessibles.
El treball que es presenta, ofereix un exàmen exhaustiu del procés de projectació urbanística a Barcelona a partir dels temps que l'Ajuntament va pendre aquesta responsabilitat com una més de les seves competències.
La lectura que ens ofereix l'equip dirigit per Manuel Torres, ens fa possible una interpretació del fet urbà de Barcelona absolutament nova: la naturalesa de les actuacions urbanístiques, la seva seqüència i superposició, ens mostren la importància dels instruments de com la ciutat es projecta i així com ens palesa la seva complexitat interna.
Amb tot, el llibre és al mateix temps, un catàleg i un assaig. Pot ser entès, inclús, com dos treballs superposats, amb la hipòtesi latent de què fos impossible separar-los. Clarificar-lo, hagués estat un esforç complementari que el temps i la disponibilitat de recursos no ha permès fins ara. Sens dubte però el catàleg se'ns presenta avui com un mostrari d'una riquesa molt suggerent.
La preocupació per aquest coneixement de Barcelona compte, darrerament, amb una trajectòria llarga i important. Els esforços del Col·legi d'Arquitectes en els últims anys seixanta i setanta, a través del seu Arxiu Històric, de "Cuadernos de Arquitectura", de l'Atlas de Barcelona, són fites bàsiques que aglutinen fins i tot altres disciplines interessades amb la història. Aquesta preocupació es palpa, també, en diferents Departaments de l'Escola d'Arquitectura. En relació amb aquest tema, cal assenyalar la influència que les tendències de Venècia en la història crítica i dels clàssics historiadors saxons preocupats per l'estudi de les transformacions de la ciutat com ens físic o artefacte. Són antecedents que abònen cap a la recerca d'un mètode d'interpretació urbanística de la història de Barcelona: nivell de reflexió que és traslladada als treballs de tesi i seminaris. entre ells crec necessari esmentar les "Deu tesi sobre la construcció de la Barcelona Metropolitana" del Professor Manuel de Solà-Morales, que el 1975 formula com a síntesi per a entendre les transformacions de la ciutat produïdes per actuacions projectuals en base a la significació social i referència econòmica en què són formulades.
El treball del llibre participa d'aquests antecedents i aporta nous documents que permetran l'enriquiment d'aquelles interpretacions. L'explicació a través dels plans i projectes urbanístics dóna una visió esbiaixada de la història. I si demés es produeix a partir dels documents gràfics, ens permet una lectura signular de com en cada moment les propostes s'insereixen en la ciutat existent. El llibre obre, fins i tot, la possibilitat d'una lectura específica sobre els instruments sempre abstractes d'intervenció en la ciutat. Perquè els projectes són tractats coma tals i admèten valoracions respecta la situació urbana o el context social.
Aquest aprofundiment direccionat que el treball suggereix s'enten compatible amb les posicions d'altres cossos disciplinaris que analitzen el fet urbà i la seva història. La reflexió sobre els propis instruments d'intervenció i el projecte cal que sigui iniciada per ésser contrastada amb d'altres interpretacions que des dels estudis sectorials o globals que, localitzats, s'estan emprenent. La història dels barris de la ciutat, dels antics municipis del Pla de Barcelona, dels antecedents geogràfics, de la transformació social... són blocs temàtics de trobades, seminaris i tesis a les que aquesta discusió ara s'ofereix.
En aquest marc la tasca de Manuel Torres, Josep Llobet i Jaume Puig, se'ns presenta com un esforç important: tant per l'empresa com per la serietat en què ha estat duta a terme. Les tasques han hagut de combinar la hipòtesi interpretativa amb les d'ordenació del material i arxiu: omplir forats d'informació i equilibrar fonts sempre descompensades és evidentment una situació que ha d'excusar petites el·lipsis o permetre hipòtesi que el temps pot tornar enrera.
A més a més el treball ens planteja una periodificació temàtica clara, que complementa i enriqueix aquelles més convencionals. D'aquesta manera es configuren les parts del llibre a partir d'uns grans plans. El fet de tractarse d'un periode llarg no impossibilita transmetre'ns informació sobre els projectes de menor escala, per altra banda més nombrosos, mostrant-nos així la simultaneïtat d'aquelles escales.
Amb tot, el recull del llibre ens explica quan dins el substracte continu de plans i projectes urbanístics, hi ha fites a resaltar que alteren, fins i tot, l'instrumental anterior i esdevenen peces claus d'un periode, al mateix temps que ens avança amb claretat com aquests plans singulars han de venir verificats i aplicats a partir d'una pràctica municipal en alguns periodes molt racionalitzada.
Per tant cal pensar que l'esforç d'aquest treball pot servir d'ajut en la discussió més específica sobre la intervenció en la ciutat des de les propostes urbanístiques, el mateix temps que pot posar més a l'abast les fonts documentals del municipi. Tot pensant que pugui servir també d'estímul per als estudiosos o investigadors de la història urbana de Barcelona.

Joan Busquets i Grau

Aquest llibre, mostra dels plans i projectes d'urbanisme redactats a Barcelona entre 1750 i 1930, és compost amb la finalitat de recuperar diversos documents dels arxius municipals, que, per raons diverses, havien restat oblidats, marginats, o mal coneguts. I iniciar amb aquesta recuperació la revaloració d'una part del patrimoni cultural a la qual no s'ha donat el valor que mereix.

Ha estat realitzat, entre 1982 i 1984, després d'una tasca detallada de recerca, consulta i localització de més de 19.000 documents i referències dels diversos arxius municipals. Treball que, pel seu abast, ha permés construir un primer inventari dels fons municipals d'urbanisme; el qual, malgrat que encara és lluny de la catalogació sistemàtica i completa, té l'interés d'obrir l'estudi de la història de l'urbanisme de Barcelona vers temàtiques i perspectives d'interpretació sensiblement diferents de les tradicionals. La intenció principal de la selecció de documents que es recull en el text és més en aquesta promoció i endegament de les noves perspectives d'interpretació que sorgeixen del redescobriment de documents oblidats que no pas en la construcció d'una història urbanística. Això fa que sigui necessari fer una breu explicació d'alguns dels punts que han caracteritzat la recerca, i dels principis i primeres conclusions d'interpretació, abans de passar a la part descriptiva del llibre.

La recerca prèvia s'ha realitzat en dues etapes ben diferents que, des de l'inici, han condicionat l'estructura de la selecció i interpretació.

En el primer moment del treball ha estat necessària la preselecció dels documents i referències que s'havien localitzat. De les 19.000 referències inicials, l'estudi detallat de les quals era completament inassolible per l'equip reduït que ha realitzat el treball, s'ha passat a la construcció d'un fitxer de 1.800 referències, ordenades preferentment, per temes i llocs. Aquesta primera agrupació dels documents localitzats per temes i localització espacial ha estat molt interessant. Es pot dir que tot el treball posterior ha estat caracteritzat per aquesta estructuració temàtica prèvia. A partir d'ella s'ha pogut passar de les explicacions simplement cronològiques de la història urbanística a la documentació per episodis de construcció urbana complets. I en ells s'ha pogut arribar a un coneixement més profond de les tècniques i principis emprats en la configuració de parts especialment significatives de la ciutat. L'ordenació per temes, llocs i moments de construcció urbana ha permés descobrir moltes correlacions, espacials, temporals i temàtiques, entre documents d'origen i abast divers, i explicar millor molts dels episodis de la història urbanística de Barcelona.

En un segon moment s'han seleccionat els plànols, projectes i fragments d'escrit que s'inclouen a continuació. En aquest cas els criteris de tria han estat: la qualitat, el contigut, la informació aportada, o també, la mostra de treballs d'abast limitat, però molt repetits en els arxius.

El resultat d'aquesta segona selecció també té interés ha permés revaloritzar documents gràfics i escrits oblidats, o mal coneguts en haver tingut una difussió només basada en reproduccions parcials o de mala qualitat. La reproducció de molts dels documents d'aquest text, que no es limita als exemples consagrats internacionalment, Cerdà, el GATCPAC, etc., i n'inclou d'altres menys populars, potser sorprendrà a algun lector. Però permetrà fer pública una imatge molt poc coneguda del passat urbanístic de la ciutat de Barcelona. Serà possible passar d'una visió de la història només basada en l'actuació marginal d'algunes personalitats, a una imatge en la qual la protagonista és la ciutat i l'evident nivell cultural de tots els plans, projectes i, fins i tot, de les polèmiques i les propostes que representen punts de vista no coincidents. Es al pes demogràfic, econòmic i cultural de la capital catalana on hi ha les arrels d'un procès de formació de les bases de la urbanística moderna, que almenys, és comparable al de moltes capitals europees.

En aquesta comparació de propostes que intervenen en la configuració dels espais més representatius de la ciutat és particularment interessant mesurar les relacions entre els plans i projectes elaborats a gran escala i els petits projectes i propostes de transformació d'àrees, carrers i places. En molts casos no es pot entendre tot l'abast dels plans sense referirse a aquesta pràctica menor de la urbanització. Per aquest motiu s'han inclós il·lustracions de molts projectes d'aquesta mena; les quals, en molts casos, només són una petita mostra d'exemples repetits;. No és un text d'aquesta mena on es pot estudiar detalladament la pràctica menor de la urbanització.

Però sí que s'ha de donar notícia de la seva existència. Sobre tot si es té en compte que ha estat marginada en la majoria de les històries urbanístiques locals. Només al Carreras Candi se'n fa una relació força completa i en aquesta qüestió també es vol ésser fidel al caràcter del volum, i obrir noves perspectives d'investigació i coneixement.

Però, més enllà de la simple dimensió informativa de la mostra de plànols i dibuixos, plans i projectes, la idea de promoure i obrir noves perspectives d'interpretació de la història urbanística de Barcelona ha portat a incloure un esboç d'assaig introductiu. Aquest s'ha utilitzat per a emmarcar les reproduccions en una línia argumental i iniciar un primer intent d'interpretació, fet des de la perspectiva de coneixements i concepcions actuals de la urbanística.

Diverses preocupacions i centres d'interés de la urbanística d'avui es reflecteixen en la tria de les reproduccions i en els textos que les acompanyen. Entre elles sobresurt l'interés en fugir d'una interpretació mecanicista i unívoca del procès de formació de la urbanística moderna. Es masssa simple creure que aquesta sorgeix directament de l'intent de solució dels problemes d'higiene i circulació que sorgeixen en la societat actual, de la voluntat anticipadora d'uns utopistes il·luminats, o de les necessitats del mercat del sòl i l'habitatge capitalista.

Actualment l'atenció dels urbanistes és més en les mediacions, els canvis d'óptica i la presència de raonaments múltiples, potser contradictoris, i en els procesos, que no pas en els condicionaments unidireccionals o les adhesions a models interpretatius preestablerts. Així s'ha estructurat l'explicació de tal manera que en els diversos capítols en què s'ha dividit el text s'han entrecreuat óptiques d'explicació diverses, cadascuna de les quals té un temps de desenvolupament propi, que gairebé mai no coincideix amb el de les altres. Tres d'aquestes óptiques i direccions d'interpretació han condicionat molt l'explicació i és convenient explicar-les breument.

En primer lloc, la intervenció urbanística, i les tècniques i principis en què es concreta, són difícils d'entendre sense fer referència a una sèrie de conceptes que les relacionen amb la cultura, els problemes i aspiracions més ge-

nerals de la societat. Entre aquests es poden citar: la identificació de la ciutat a un sistema d'espais i edificis públics, evident en les primeres intervencions documentades en aquest text; la introducció del creixement urbà, des dels projectes de la segona meitat del segle dinou; l'optimització de les funcions i relacions urbanes, a què tendeixen els exemples més interessants del segle vint; o, finalment, el descobriment de la dimensió històrica dels espais urbans de la ciutat antiga, que apareix en els projectes de reforma del mateix segle vint.

L'interés de tots aquests temes és tant en la focalització de la metodologia emprada en les operacions d'intervenció i planejament —els projectes neoclàssics, els eixamples, els plans racionalitzadors o els projectes de conservació de la ciutat antiga— com en la situació dels temes urbanístics en un context cultural molt més ampli. L'explicació dels plans i projectes culturals ben determinades. Temàtiques que obren l'urbanisme a diversos contextos interdisciplinaris. Precisament per donar notícia d'aquests vincles es relacionan els projectes neoclàssics amb descripcions de la ciutat com la de l'il·lustrat Laborde; se situa l'origen dels projectes d'eixample algunes idees d'economia territorial i urbana de Balmes, Monlau, etc.; alguns aspectes essencials de l'optimització de les relacions urbanes que postula Jaussely se cerquen en ambients municipalistes i tayloristes; i també s'assenyalen els vincles de la reforma historicista amb els ambients culturals que deriven del modernisme i el noucentisme.

Però, com es deia, l'explicació dels plans i projectes de la història urbanística del municipi de Barcelona no s'esgota en relacions com les que s'acaben d'esmentar. Precisament un dels problemes més evidents de moltes de les explicacions que s'han fet fins ara és en haver reduït l'urbanisme a relacions d'aquesta mena, oblidant la seva dimensió tècnica. Dimensió particularment reflectida en l'aplicació de modalitats de traçat d'origen arquitectònic i en els debats centrats en problemes de pràctica immediata d'urbanització, com, per exemple, la qüestió de les alineacions, l'expropiació, i, fins i tot, la política territorial municipal.

Fins ara, la dificultat d'accés als documents originals havia tancat la investigació històrica d'urbanisme de Barcelona en el cercle de les referències encadenades d'un text a l'altre o en les argumentacions derivades d'informacions literàries indirectes. Poc a poc s'havia perdut el coneixement de moltes de les característiques tècniques més rellevants dels plans i projectes. Només en estudis centrats en documents concrets i troballes aillades s'havia pogut recuperar aquest coneixement. I, contra aquesta tendencia, el treball de recuperació de plans i projectes històrics fet ha permés treballar molt sobre documents originals; la qual cosa ha facilitat recobrar el coneixement de molts aspectes d'aquesta mena, la memòria dels quals s'havia perdut. En algun cas s'ha trobat un plànol que il·lustrava un aspecte desconegut d'un pla. En un altre s'ha trobat borradors que permeten entendre els tanteigs que s'han fet abans de trobar la solució definitiva d'un traçat. Algun document escrit permet acotar les dimensions d'un encàrrec. I no cal dir que més d'un forat de compàs ha permés descobrir una simetria o relació bàsica en la composició de l'espai.

És segur que el pes que aquests temes tenen en l'urbanisme actual ens ha sensibilitzat envers ells, i potser per això ha estat un dels punts d'interés que han centrat la recerca. En un altre temps no s'hagés posat tanta atenció a aquest tipus de qüestions i s'haguèssin valorat altres aspectes que avui no mereixen tanta atenció.

Però, alhora, l'atenció als aspectes tècnics dels plans i projectes històrics ha permés entendre quelcom que és difícil de medir sobre la realitat actual. Les tècniques de configuració física de l'espai o del traçat arquitectònic tenen una tradició, continuitat i influències que no coincideixen gens amb els temes i conceptes que vinculen els plans i projectes amb els debats polítics, econòmics i culturals del moment. Es pot dir que tenen un temps propi i una evolució que gairebé mai no es relaciona amb les altres qüestions. Així, per exemple, moltes tècniques de configuració de l'espai urbà que tenen l'origen en l'arquitectura neoclàssica són presents en els projectes d'eixample, al costat de la intenció, més general, de creixement il·limitat i desenvolupament de l'activitat econòmica. Fins i tot, els canvis d'orientació d'aquests temes, o la introducció de principis nous, no és paral·lela a la sequència de grans conceptes a què s'ha fet referència anteriorment. L'atenció a les corbes de nivell i la introducció de les formes de la naturalesa en la composició, desplaçant les axialitats i simetries neoclàssiques, esdevé independentment de la substitució dels projectes d'eixample per plans d'enllaços. La presència d'óptiques múltiples en els documents d'urbanisme és molt clara si es té en compte aquest temps propi d'una part de les tècniques que han caracteritzat els plans i projectes.

La cura que s'ha posat en la reproducció de la majoria dels plànols de colors, la selecció de borradors i d'algun plànol que, a primera vista, pot semblar marginal, és motiva pel pes d'aquests temes en el treball. En la seva presència pot ser hi ha una de les característiques principals de la feina de recuperació feta. En relació a ella, la cura en la reproducció dels documents no és gens despreciable.

Tanmateix no tot s'acaba en l'emmarcament cultural genètic dels plans i projectes. Ni tampoc en les tècniques de formalització de l'espai d'orígen arquitectònic. Un tercer tipus de qüestions contribueixen a caracteritzar i explicar els diversos tipus de treballs d'intervenció urbanística. es tracta dels temes de debat, i també instruments tècnics, que deriven de la pràctica immediata de la urbanització. En el text que introdueix la mostra de plans i projectes, d'aquesta mena. Per exemple, en el capítol primer es descriu detalladament l'inici de la tècnica d'alineacions. Tècnica que moltes vegades s'ha interpretat des d'un àmbit només jurídic o geomètric, i que en els diversos exemples citats, i en la sequència d'ordenances que també s'inclou, assoleix una dimensió molt més completa i complexa. Més endavant es fa referència a la consolidació dels instruments d'expropiació i compensació que s'apliquen en la Reforma. En aquests es pot veure clarament que les intencions de sanejament i negoci immobiliari no acaben l'explicació. Com tampoc es pot explicar el tractament dels monuments, exclusivament des de l'óptica del traçat. El procès que se segueix en l'invent i aplicació de les vores d'expropiació lateral dóna una idea molt clara de la incidència d'aquest tipus de factors. La superposició d'aquest instruments amb els criteris generals de sanejament i conservació de la ciutat històrica, així com les tècniques de traçat arquitectònic, explica el caràcter complex d'un dels episodis de la història urbanística. Moltes de les il·lustracions i alguns dels extractes de documents escrits que s'han inclós en el text permetran detectar nombroses relacions d'aquesta mena.

En alguns casos les tres famílies de factors citats no esgoten l'explicació. Per tenir una explicació completa del procés de gènesi de la urbanística moderna s'haurien d'incluren qüestions que no corresponen a un text com aquest, la finalitat principal del qual només és la recuparació de documents oblidats i l'obertura de la interpretació de passat urbanístic de la ciutat vers questions revaloritzades en els debats i estudis actuals.

La introducció d'aquesta explicació múltiple del procés de gènesi dels instruments d'urbanisme municipal, la constatació de l'existència de temps d'evolució diferents per a cada tipu de factors i la consegüent manca de consideració d'abstractes causes motores de l'evolució urbana, substituïdes per un joc d'interrelacions múltiples contra els moments en què predominen models consolidats. Qüestió que també és molt própia dels temps actuals, però que pot sorprendre, en contrastar amb els estudis més tradicionals.

Malgrat que la divisió del text en quatre capítols dedicats a la Ciutat Emmurallada, la Reforma, l'Eixample i els Enllaços, no té res d'innovador, el major pes que tenen els capítols primers i quart és degut a la importància que

s'ha donat a dos períodes de transició. En el primer s'explica el procés de consolidació d'una metodologia d'intervenció propiament urbanística: projectes d'abast urbà, alineacions, ordenances, pavimentat, infrastructures, etc. En el darrer es documenta l'intent d'implantació d'una manera de fer semblant a la que s'explicava a les principals ciutats europees, amb totes les tensions i contradiccions que tal intent va comportar
Aquests període de transició són rics de referències sobre els temes citats. En ells sovint les intencions generals d'intervenció no corresponen als instruments emprats. A algun aspecte innovador s'hi superposen tècniques de formalització antiquades. Sovint les intencions de traçat topen amb dificultats generades pel menor desenvolupament dels instruments de pràctica administrativa immediata. Les contradiccions entre els diversos factors hi són corrents. No permeten una explicació tancada i aparentment coherent, però potser el seu estudi es pot aproximar més a la realitat que el d'altres on tot queda massa clar.
En l'esgotament del model d'interpretació de la ciutat inaugurat per Aldo Rossi el 1966, i que ha tingut tanta influència en la urbanística catalana dels darrers temps, la introducció d'aquests temes podrà rejovenir aquesta vesant de la cultura. Les rigídeses en la concepció de les relacions entre base i sobrestructura que caracteritzen aquest model potser es podran superar a través de descripcions on l'atenció a la tècnica i les contradiccions estableixin ponts estables d'interrelació entre les qüestions formalització dels espais construïts, i la forma en general. L'atenció als processos de construcció formal de la ciutat que va desvetllar el corrent rossià va significar un gran avenç en relació a les formulacions raccionalistes, en les quals la forma difícilment assolia cap autonomia envers el programa d'optimització d'unes relacions urbanes prefixades. L'atenció al temps i el lloc que reflecteixen moltes interpretacions dels fenòmens urbans que s'han elaborat en els darrers anys, revolucionant tota la història urbana i urbanística, tenen l'origen en les tesis d'aquell arquitecte italià. Malgrat tot, avui, després de gairebé dues dècades de predomini de les anàlisis històriques vinculades a aquest corrent, cada vegada és més palès que l'escisió entre els factors de base econòmica i de construcció formal que es dedueix d'aquests esquemes interpretatius impedeix l'enteniment de molts dels temes d'urbanística. Potser el model rossià encara és massa condicionat per l'estructuralisme, molt de moda en el moment de la seva formulació inicial.
Si realment els fenòmens urbans tenen prou entitat per a permetre un estudi històric especialitzat, l'anàlisi de les tècniques d'intervenció i formalització hi han de tenir un pes rellevant. Deixant al marge la discusió actual entorn d'aquestes qüestions entre els neomarxistes i neoweberians, és evident que més de dos segles de cultura urbanística poden permetre estudis explícitament centrats en ella, com el que s'introdueix en aquests catàleg. en estudis d'aquesta mena hi ha una de les claus de compresió de l'evolució històrica recent de les nostres ciutats; sempre que s'evitin, això sí, les interpretacions només ideològiques, i economicistes, i la tan repetida reducció dels fenòmens urbans a una mecànica formal buida de contingut, que tant d'èxit ha tingut en els treballs dels arquitectes.
La redescoberta de molts dels plans i projectes d'urbanisme que s'inclouen en les pàgines següents por tenir l'interés de reorientar els estudis d'història i d'urbanisme locals en la direcció assenyalada. Si més no aquesta ha estat la intenció que ha guiat l'equip de treball que ha seleccionat els documents, redactat l'assaig introductori i les notes que acompanyen les reproduccions, i estructurat tot aquest volum.
L'equip redactor ha estat format pels arquitectes Josep Llobet i Bach, Jaume Puig i Castells, i qui signa aquestes notes d'introducció, tots ells vinculats al Departament d'Urbanística i Ordenació del Territori de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura del Vallès. Roser Calsapeu i Layret geògrafa, ha realitzat col·laboracions puntuals i de gran interés.

En tots els treballs de confecció d'aquest estudi la col·laboració del personal dels Serveis de Planejament ha estat total. La recollida d'informació s'ha fet en els seus locals. Les ajudes, en forma d'informacions i de treballs auxiliars, han estat qüestionades i innombrables, fins al punt que és impossible detallarles. Entre totes elles potser només cal citar l'ingrat treball burocràtic d'ajuda que va realitzar Carles Teixidor, i les informacions documentals i fotogràfiques que va aportar l'arquitecte Miquel Coromines, les quals han permés desenvolupar millor algunes dels temes estudiats.
En tots els arxius on s'ha cercat documentació s'ha trobat un bon esperit de col·laboració, malgrat que, sovint, la investigació era difícil. Una feixuga herència de desordre feia inútil la bona voluntat dels responsables dels arxius. La relació de persones que han col·laborat en la recerca és molt gran. en primer lloc hem de citar a Josep Emili Hernandez Cros, qui des del Servei de Protecció del Patrimoní Monumental ha estat un bon company de recerca, i sovint de descobriments i sorpreses. L'experiència i els coneixements de Pau Varrie al "Museu d'Història de la Ciutat" ha aportat molta ajuda; precisament gràcies a ell ha estat possible la reproducció d'una de les peces més notables dels fons municipals. A l'Institut Municipal d'Història, la comprensió, ajuda i suport del seu director Jaume Sobrequés va anar acompanyada per l'eficaç col·laboració d'Alicia Gomez, Isabel Pagonabarraga i Manuel Rovira en la recerca de documents. A l'Arxiu Administratiu fou fonamental la constat col·laboració del senyor Josep Badia qui s'ecarregà de remoure el gran volum d'expedients que es van consultar. Al Pla de la Ciutat el volum de documents consultats no fou tan gran com en els altres arxius, però en aquest servei el nostre interés en la reorganització dels arxius d'història de l'Urbanisme va connectar fàcilment amb els projectes d'Ernest Maragall i Josep Lluís Pardal, els quals també s'havien adonat del problema, i del senyor German Carvallo Sanchez qui va aportar tot el seu coneixement dels fons de plànols antics i la col·laboració més desinteressada.
Però la tasca de recopilació de documents hauria restat molt limitada sinó hagués estat possible la reproducció i microfilmats dificultats, el "Servei de Reproducció" del senyor Julio Rocha Serra i Carme Domènech i Montserrat Diaz. Els quals van aconseguir unes reproduccions de gran fidélitat, de les quals dona fe el present text. En la reproducció i elaboració final del catàleg les indicacions del senyor Ramon Bastardas d'Edicions 62, també van ésser de gran interés per un equip de treball l'experiència editorial del qual era gairebé nul·la.

Manuel Torres i Capell

TRANSFORMACIÓ DE LA CIUTAT EMMURALLADA

INTRODUCCIÓ D'UNA IDEA DE CIUTAT

PROJECTES I EPISODIS DE LA REORGANITZACIÓ URBANA

ALINEACIONS, ORDENANCES, INFRASTRUCTURES I LA NOVA CONCEPCIÓ DE L'ESPAI URBÀ

INTRODUCCIÓ D'UNA IDEA DE CIUTAT

Tradicionalment s'ha fet coincidir l'inici de l'Urbanisme modern a Barcelona amb la data de 1753, quan l'enginyer militar Juan Martín Cermeño, d'acord amb el capità general Marqués de la Mina, dibuixà la planta del barri nou de la Barceloneta.

S'ha dit que aquest projecte urbà és indicatiu de la transició des dels traçats barrocs, la lògica dels quals no inclou la idea del desenvolupament i transformació de la ciutat existent, com esdevé en el projecte inicial de la Barceloneta realitzat en 1715 per P. Verboom, als traçats concebuts a partir de la idea de la reorganització de l'organisme urbà. El gir de la trama, que en projecte inicial era indiferent a les directrius que marcaven el port i la muralla del mar, i que en el de Cermeño es desenvolupa perpendicularment a la línia del moll, assenyala una nova actitud de L'Arquitectura envers la ciutat i les construccions existents. (1)

La data, però, és important no pas tan sols per la presència d'aquest primer traçat modern sinó, sobretot, perquè se situa en el moment inicial d'una etapa històrica en la qual començarà un fort desenvolupament urbà i una nova actitud dels poders públics barcelonins en la planificació del creixement i transformació de la ciutat.

Pierre Vilar en un article de 1970 (2) fa una descripció del desenvolupament de Barcelona a la segona meitat del segle XVIII, que és molt adient per il·lustrar els canvis a què es fa referència aquí. En el segle XVIII i en menys de 30 anys es doblà la població de la ciutat. Fet excepcional a l'època i que ja al seu moment va atreure l'atenció de molts estudiosos. El 1759 la ciutat tenia 53.000 habitants, i el 1787 havia arribat als 95.000, si es compta els barcelonins pròpiament dits, i a 111.410 si hom hi afegeix la població flotant i els militars. Aquest desenvolupament demogràfic és acompanyat d'un important desenvolupament urbà: l'extensió a través del Raval i la Transformació de la ciutat construïda. Segons el mateix Vilar només als anys 1784-1785 es construeixen 125 cases, 47 de tres pisos, 74 de dos i 4 d'un. La ciutat creix a un ritme fort, es desenvolupa la construcció (3), creixen als preus del sòl, el centre urbà es desplaça vers les Rambles i el Raval, i es transforma la ciutat existent, tot degradant-se les condicions d'habitabilitat.

Un precursor i interessant article de R. Grau i M. López va cridar l'atenció, ja fa anys, sobre l'interès d'aquest període poc estudiat del desenvolupament urbà de la ciutat (4). Posteriorment un breu escrit de F. Roca va afegir al tema alguns punts no tractats (5). I potser en pocs anys es podrà tenir una visió més completa dels esdeveniments, tècniques i principis que van donar origen al preurbanisme del segle XVIII.

Tanmateix l'interès de l'estudi d'aquest període d'expansió urbana i demogràfica de Barcelona ha estat des de les primeres recerques de començament de segle, en el coneixement de la gènesi dels instruments moderns d'Urbanisme. És evident que en l'expansió urbana del segle XVIII van aparèixer problemes nous. I, des de llavors, no fou possible gestionar el creixement i l'organització de la ciutat amb tècniques, instruments i principis tradicionals. Calgué cercar nous camins per a la necessària intervenció dels poders públics, encara no municipals, en la reestructuració del marc físic en el qual es desenvolupa la vida urbana. I en aquesta recerca els temes d'higiene i circulació van tenir un paper central. Fins al punt que, sovint, s'ha deduït tot l'origen de l'Urbanisme modern d'aquests temes (6).

Però, malgrat que és fàcil de constatar que, en el segle XVIII, el creixement econòmic i urbà provoqui problemes d'higiene i tràfic, la solució dels quals passa pels nous instruments d'Urbanisme, és evident la gènesi dels principis, tècniques i instruments d'intervenció urbanística no es pot reduir exclusivament a aquests temes. Precisament molts dels documents que es recullen en aquest catàleg demostren que la definició de nous espais urbans i les intervencions de reestructuració del marc urbà no neixen com a respostes simples i directes dels problemes més immediats d'higiene, tràfic, o de desenvolupament del mercat immobiliari. En la cultura de la societat i, sobretot, en llur concepció de l'espai, també hi havia altres idees que van intervenir en el procés.

Des d'aquesta perspectiva és interessant d'estudiar la concepció de l'espai que es reflecteix en la cartografia de la ciutat. Veiem que hi intervé tant una concepció general d'allò que la ciutat era en el context territorial, com la consciència d'alguns dels "problemes" d'estructuració urbana, i l'aplicació de tècniques de representació. Tots ells difícilment reconduïbles a problemes immediats de creixement i reestructuració.

Identificar una ciutat a un plànol en projecció horitzontal i construït a escala, pot semblar una operació molt normal en l'òptica de l'home d'avui. Molts ciutadans se serveixen d'aquests plànols per fer feines de tipus divers. Els plànols d'aquest tipus són utilitzats en Urbanisme, però també en funcions més properes a l'home del carrer. Són utilitzats en guies, panells informatius, indicacions dels periòdics, etc. L'aviació, de desenvolupament ben recent, ha contribuït a donar un caire encara més natural a l'operació. Ciutat i plànol semblen cada vegada més equivalents.

Però aquest tipus de representació és molt recent. L'Atlas de Barcelona de M. Galera, F. Roca i S. Tarragó (7) reprodueix més de setanta mapes i plànols de la ciutat anteriors a la data de 1753. Entre ells predominen

les vistes obliqües, mentre que els plànols en projecció horitzontal són esquemàtics i no permeten molta precisió en les medicions. La cartografia fins aquest moment només és utilitzada en tasques militars, o en la identificació de la ciutat. En moltes de les vistes obliqües s'hi introdueixen detalls anecdòtics, sovint de caràcter idíl·lic, o d'al·lusió al treball i les activitats urbanes, que volen servir per reforçar el caràcter expressiu de les vistes.

L'objecte del Catàleg no és la reproducció d'aquests mapes, plànols i vistes sinó la il·lustració del procés de formació de l'Urbanisme modern a Barcelona i la presentació de diversos documents gràfics en què es concreta aquest procés.

I precisament per il·lustrar aquest procés ha semblat convenient d'incloure dues vistes, triades entre les setanta de l'Atlas, que són representatives tant pel seu argument i motius, com pels seus orígens i autors. El seu argument és significatiu en el procés de reconeixement de l'aglomeració urbana com a fet amb entitat pròpia, independent del territori indiferenciat, sense el qual és impensable tota la Urbanística posterior. Els seus autors posen en relació el desenvolupament urbà barceloní amb moments significatius dels inicis de la cultura urbanística a Europa.

La primera és una vista des de Montjuïc, impresa a Colònia el 1572 i pertanyent a l'Atlas de G. Braun i F. Hogemberg, *Cívitates Orbis Terrarum* (8), un dels primers Atlas Universals del qual se'n va fer nombroses edicions i va tenir molta difusió.

Un dels autors F. Hogemberg, nascut a Malines, fou precisament el gravador del primer atlas, el *Theatrum orbis terrarum* d'Ortelius, i pertany a l'escola cartografica holandesa, centre important en la difusió de repertoris d'imatges urbanes i en el desenvolupament de la tècnica de representació urbana més enllà de les primeres visions grafiades en el renaixement (9).

El realisme i, sobretot, el caràcter narratiu caracteritzen bé el plànol en qüestió. En el primer terme hi ha una parella, que serà copiada en molts dels plànols posteriors. En segon terme es dibuixen un pagès que està llaurant, imatge que reforça el detall de la reproducció dels horts que envolten la ciutat. Els vaixells es dibuixen també amb la mateixa intenció.

Aquest caràcter narratiu no es reflecteix només en els detalls sinó, sobretot, en la identificació de la ciutat. S'hi representen alguns dels edificis que poden reforçar millor llur caràcter i imatge. Per exemple: les muralles, interior i exteriors, les Dressanes, Santa M. del Mar, el Pi, la Catedral, etc.

Precisament en aquest caràcter és on es pot situar millor el paper de la cartografia en aquesta estapa prèvia al desenvolupament de l'Urbanisme als segles XVIII i XIX. Encara, no es tracta d'un plànol concebut com a instrument d'Urbanisme, però sí d'un instrument d'identificació de la ciutat i de caracterització d'un espai diferenciat de la resta del territori. Conceptes tan importants en Urbanisme com el de l'entitat econòmica i estadística de l'aglomeració urbana o el, més avançat, de progrés i evolució de l'organisme urbà, mai no s'haurien pogut desenvolupar sense fer referència a aquesta identificació gràfica. La qual és alhora origen i producte d'una nova manera de pensar i de concebre els problemes urbans que es comença a desenvolupar als segles XVII i XVIII, i que es reflectirà explícitament en estudis i programes del segle XIX (10).

El segon plànol és una vista de la ciutat des del mar, imatge d'identificació urbana per exel·lència. És un gravat de Beaulieu (par le Chevalier de...) a *"Les Plans des principales villes et lieux considérables de la principauté de Catalogne"*, París 1640, 1652. (11).

Beaulieu era un Mariscal de Camp i enginyer militar de l'exèrcit de Lluís XIV que va intervenir en la guerra dels Segadors. El seu gravat s'inclou

G. Braun, F. Hogemberg *Cívitates Orbis Terrarum* Colònia 1572. vol. I làmina 5.

aquí per la seva representativitat, tant en relació a l'autor, cartògraf militar, com al punt de vista del dibuix. La vista des del Port, deixant en primer terme el far, l'espigó i els vaixells, es va repetir en molts altres gravats, com la de Montjuïc. El seu caràcter representatiu i simbòlic s'evidencia en la representació del port, la reproducció dels campanars i, sobretot, en la inclusió de la muntanya de Montserrat, que mai no es pot veure del punt de vista del dibuix, però que s'inclou com a senyal d'identificació.

I encara té l'interès de representar una àrea, el perímetre portuari, que serà protagonista principal d'un dels episodis de configuració urbana posteriors. És interessant relacionar aquesta imatge del lloc més representatiu de la ciutat amb els projectes de transformació del perímetre portuari, en els quals el valor representatiu romandrà, però, en un context en el qual la competència entre usos i les tècniques d'intervenció urbanística tindran un pes considerable.

Però més enllà de les representacions anteriors el pas decisiu en la identificació de la ciutat a un tot unitari, diferenciat del territori, i manipulable a través de projectes, es troba en les primeres representacions en planta o projecció horitzontal. La tècnica urbanística és impensable sense aquest instrument tècnic de representació.

En l'Atlas de Barcelona també s'inclou en plànol de l'arquitecte Francesc Renart i Closas datat el 17 d'abril de 1740. En aquest plànol ja es pot seguir la disposició dels carrers, i diferencia els espais construïts dintre el recinte emmurallat dels que encara no estaven ocupats per l'edificació. A primera vista sembla un document motivat per les primeres operacions d'alineació que van fer al segle XVIII. En plantejar-se la qüestió de l'eliminació de les volades, antihigièniques i que dificultaven el tràfic, i el nou ús dels carrers segurament es va trobar a faltar un plànol general d'alineacions (10). Potser per aquest motiu es dibuixa aquesta visió en planta de la ciutat.

Paral·lelament el viatger il·lustrat Alexandre de Laborde, en el seu "Voyage Pittoresque et Historique en Espagne" (12), va publicar un plànol de la ciutat semblant a l'anterior. Plànol que, en anar acompanyat d'una extensa descripció de la ciutat, pot permetre de comprendre millor el sentit de la representació gràfica, tot posant-la en relació amb altres branques del saber i amb tota la cultura "urbana" que es desenvolupava en aquell moment històric.

És interessant de veure que ambdós documents, el plànol i l'escrit, descriuen la ciutat a través del seu sistema d'edificis i espais més representatius. El caràcter representatiu i simbòlic més general dels gravats més antics es concreta ara en l'èmfasi en una part de la ciutat: el seu "sistema" d'edificis i espais més públics. Tema que introdueix una característica cultural important dels primers treballs d'ordenació urbana moderna. O de les transformacions i adaptacions del marc urbà que es realitzen a conseqüencia de l'empenta del creixement econòmic i demogràfic del segle XVIII.

En el plànol de Francesc Renart s'hi inclou una relació d'elements urbans de la ciutat. Elements que es classifiquen en apartats ben significatius: fortificacions, portes i quartels; edificis "particulars" (que avui anomenaríem públics); parròquies i convents. Tots ells punts emergents de la ciutat, o "Elements Primaris de l'Estructura Urbana" com els anomena l'Atlas de Barcelona de manera ben adient (14).

Beaulieu *(par le Chevalier de...)* Les plans des principales villes et lieux considérables de la *principauté de Catalogne.* París 1640-1652

F. Renart Closas Pla de la Ciutát de Barcelona, y sos Contórns en lo Any 1740.

Paral·lelament la descripció de Laborde comença amb una vista general de la ciutat des de Montjuïc, seguint la tradició iniciada pel "Civitades Orbis Terrarrum" de 1572, i fent ressaltar els campanars, els baluards, el port, és a dir, els mateixos elements a què s'havien referit els gravats més antics. A continuació, passant al plànol en projecció horitzontal, fa una descripció més completa. En primer lloc fa referència als límits i perifèria de la ciutat: Montjuïc, la Ciutadella, la Barceloneta, els boulevards. A continuació els passeigs més importants: la Rambla, la Muralla del Mar, l'Esplanada, etc. Finalment, fins a 76 edificis públics, entre els quals predominen esglésies i convents, però on també els edificis d'administració civil tenen un pes rellevant. Així es refereix al Palau de l'Audiència, la Casa de la Ciutat, la plaça i el Palau de la Capitania general, la Duana, la Llotja, les Dressanes, sales d'espectacles, hospitals, etc. En aquesta descripció el "sistema d'espais i edificis públics" a què s'ha fet referència anteriorment apareix amb claretat. Laborde ja no es limita a una descripció general de la imatge de la ciutat, en la qual els campanars i els baluards podien tenir un paper central, sinó que, a través d'una intencionada descripció del marc físic dóna una idea d'organització i vida institucional i civil. Alguns dels temes que la disciplina urbanística farà seus no són lluny. Com tampoc no ho és la idea d'un possible autogovern urbà.

La representació de la ciutat per Laborde, com en els exemples anteriors, té l'interès doble d'al·ludir a la imatge de la ciutat en un moment històric i de permetre relacionar aquest moment amb el procés de formació de la Urbanística moderna a Europa. Així té interès de saber que el viatger il·lustrat autor d'aquest text i imatges, el 1812, fou director de Ponts i Canals de Departament del Sena. El 1816 va redactar uns "Projets d'Embellissements de Paris" prohibits pel seu caràcter crític per Napoleó i, posteriorment, va publicar un "Projet d'Organisation des Bâtiments Civils dependents du Ministère de l'Interieur", en el qual proposava la transformació de l'Escola d'Arquitectura en Escola de "Bâtiments Civils". Escola que no s'havia de centrar només en els temes artístics sinó, sobretot, en els procediments de construcció, les qüestions d'abast socioeconòmic, jurisprudència, bona administració, física, química, càlcul, etc. Obrint el camp disciplinari a tots els coneixements necessaris per formar arquitectes no limitats al món de la simple composició formal, sinó oberts a un treball eficaç en el context de les directrius del Ministeri de l'Interior, i enquadrats en una mena de Direcció General dels Equipaments Civils (15).

Des de la biografia de Laborde, la percepció de la ciutat a través del seu sistema d'edificis i espais organitzadors d'una nova concepció de la vida civil es posa en relació amb l'inici d'un nou saber urbà. El tema ja no és solament de consciència d'una estructura urbana, sinó també de formació d'un saber operatiu en el context d'una política urbana de tipus nou. En la qual reapareixeran els temes d'higiene i circulació al·ludits anteriorment, però oberts a molts altres coneixements i pràctiques operatives.

En altres termes, es pot assegurar que en aquest moment de formació l'Urbanisme no és tan sols una suma de problemes immediats de circulació i higiene, o d'habitatge i equipament, afegits a un gust i tècniques d'organització formal d'abast només decoratiu. En ell ja hi ha una complexa malla de coneixements d'origen i abast diversos, inserits en un projecte polític i cultural d'organització de la societat i el seu marc físic d'abast molt ample. Projecte gens allunyat del tema de reforma de l'administració estatal i urbana que s'inicia en el segle XVIII, es desenvolupa en el segle XIX, i madura en la primera meitat del segle actual.

En temes d'organització de l'espai físic, com el del conjunt monumental del Pla del Palau, ben descrit per Laborde, i que serà centre d'interés de moltes de les operacions de reordenació urbana posteriors, mai no s'han de veure com a simples jocs de volums. En ells la valoració de l'estructura física o formal s'encreua amb la de l'origen històric i el caràcter de les construccions, així com amb la consideració dels programes i projectes de reestructuració. L'extracte següent de la descripció de Barcelona que fa Laborde, malgrat llur secillesa, reflecteix aquest caràcter complex de la valoració del sistema estructurador d'espais i edificis públics de la ciutat.

Planxa primera

Vista General de la Ciutat i del Port de Barcelona

Barcelona, capital de tot Catalunya, està situada sobre la riba de la mar, en una plana fèrtil, entremig de jardins, i envoltada de masies d'infinita diversitat.

Per tots cantons, aquesta ciutat es presenta amb majestat. Els seus nombrosos campanars, que hom veu de lluny, anuncien la seva població i la seva antiguitat. Les línies prolongades dels seus baluards ens fan conèixer la seva força, i les naus que aixopluga el seu port donen una idea de la seva indústria i de la seva opulència. Les muntanyes que hi ha prop pel nord són el marc d'aquest quadre magnífic.

Aquesta vista està presa des del peu de Montjuïc, que domina la ciutat i la defensa pel costat del migdia. Hom podrà jutjar millor la forma i la superfície de Barcelona pel pla topogràfic presentat en la planxa següent.

Pla de la Ciutat i del Port de Barcelona

A la primera inspecció d'aquest pla hom veu que Barcelona és una plaça irregular, encerclada de baluards, defensada al nord per una ciutadella i al migdia pel fort de Montjuïc. El seu port, o més ben dit, la conca a la qual hom dóna aquest nom, està situat entre la ciutadella i Montjuïc. L'antic port era al peu d'aquesta muntanya i separat de la ciutat; era protegit per un moll construït, l'any 1477, per Statio, enginyer d'Alexandria,[43] però fou obturat i el seu moll destruït pels temporals cap allà al segle XVI. Hom construí aleshores el port on es encara avui.[44]

Consisteix en una gran conca formada per esculleres assegurades per molls sòlids. Antigament, quan només era una platja, la fondària de l'aigua hi era considerable, però des que hom l'ha tancada per a donar-li forma d'una conca, els grans vaixells no hi poden fondejar perquè la sorra i el fang hi penetren i s'hi acimen, i l'omplen insensiblement malgrat el treball dels pontons que continuadament són usats per a netejar-lo. L'entrada d'aquest port es troba tancada per una barra, sovint molt alta, formada per la unió del Besòs i el Llobregat. Aquests dos rius desemboquen a la mar, el primer darrera la ciutadella, i el segon darrera Montjuïc, per una direcció que en mena els cursos l'un vers l'altre, i tots dos, principalment el Besòs, arrosseguen una gran quantitat de sorra dins el port. L'any 1753, aquesta barra era tan alta, que el marquès de la Mina, aleshores capità general,[45] la recorregué a cavall des del far fins a Montjuïc.

Hom havia fet uns quants projectes: el primer, de canviar el curs d'aquests rius, i durne més lluny les desembocadures: el segon, de traslladar el port a la part meridional de la ciutat, entre Montjuïc i el baluard de Barcelona. Per fi, sembla que el projecte del senyor brigadier Smith[46] és el que ha prevalgut. Es limita a millorar el port actual allargant 500 vares l'escullera en direcció sud i fent-la girar després amb un colze de 200 vares vers l'oest sud-oest, on hi ha una profunditat bastant gran.

A. Montjuïc. És una muntanya elevada i solada, situada a la riba de la mar a l'extrem sud-oest de Barcelona. Els uns fan derivar el seu nom de mons Judaicus, amb el pretext que fou durant molt temps l'habitacle dels jueus; els altres, amb més versemblança, de mons Jovis, puix que els romans havien bastit al clim d'aquesta muntanya un temple dedicat a Júpiter.[47]

B. La Ciutadella. A més a més de Montjuïc, Barcelona està defensada per una ciutadella, situada a l'altre extrem de la ciutat, al nord-est. Fou construïda pel rei Felip V, quan hagué reduït els catalans a la seva obediència. Ocupa una superfície molt considerable; està ben fortificada i és difícil d'acostar-s'hi.[48]

C. Barceloneta. És una petita ciutat moderna que toca Barcelona, de la qual és com un raval que s'endinsa dins la mar. Està situada al sud-est de Barcelona, entre el portal de Mar i el fanal o far del moll.

L'emplaçament que ocupa era un ampli terreny àrid, on hom només veia barraques de pescadors. El marquès de la Mina va concebre el projecte d'emprar útilment aquest terreny convertint-lo en magatzem comercial i principalment en estatge de les persones dedicades a la navegació.

Hi féu construir, cap a mitjan segle passat, una nova ciutat. Forma un quadrat perfecte i regular. És dividida en vint-i-quatre carrers alineats, cada un de vint peus d'amplada; quinze d'aquests carrers són rectes i paral·les, els altres són transversals i tallen els quinze primers a distàncies iguals.

Les cases són totes uniformes, construïdes amb maons, d'un sol pis, i cada una de 25 peus quadrats.

Hi ha dues places, la de sant Miquel i la dels Boters,[50] dues grans casernes i l'església sota la invocació de sant Miquel en la qual el marquès de la Mina està enterrat.[51]

Hom reconeix encara els diferents recintes de Barcelona en les distintes èpoques de la seva història. Aquesta ciutat fou de primer situada sobre un turó a poca distància de la mar, i no es va estendre més enllà d'aquesta eminència. Avui és més o menys el centre de la ciutat.

La muralla començava aleshores davant la catedral i s'allargava fins a la plaça Nova, on girava, i continuava en línia recta per la part alta de l'emplaçament que avui ocupen el carrer dels Banys,[52] el carrer de n'Avinyó[53] i una part del dels Escudellers; allà girava de nou i encerclava el Palau,[54] creuava la part alta dels actuals carrers de la Baixada dels Lleons[55] i del Regomir, per sota el carrer de Gignàs, i s'allargava de seguida fins al carrer de Basea on, tornant a girar, seguia la direcció d'aquest carrer, creuava la plaça de l'Àngel, passava vora les muralles actuals de la Inquisició al carrer de la Tapineria,[56] i per fi girava per acabar davant la catedral.

Encara existeixen moltes portes d'aquest recinte, algunes de les quals encara protegides per llurs antigues torres, com la de la plaça de l'Àngel —on hi ha les presons—, la de la plaça Nova al costat del palau episcopal, les de la Baixada de santa Eulàlia,[57] de la Baixada de sant Miquel,[58] de la Baixada de l'Ecce Homo i de la Baixada dels Lleons.[59]

Com que Barcelona va créixer sota els reis d'Aragó, el seu recinte fou traslladat més lluny i es prolongà vers l'est, el nord i l'oest, tal com és encara avui, però cap al sud només arribà fins a l'actual passeig de la Rambla, que aleshores era un torrent i servia de fossat. Encara hi veiem les restes de les antigues muralles i de dues portes. En aquest sector s'obria per cinc portes: una a l'entrada del carrer Ample, una altra al dels Escudellers, una tercera a la Boqueria, una altra a l'entrada del carrer de la Portaferrissa, que n'ha pres el nom, i la darrera als Estudis,[60] a l'entrada dels carrers de santa Anna i de la Canuda.

Després de les guerres de mitjan segle passat,[61] Barcelona augmentà de nou. El terreny situat al sud de les muralles es poblà insensiblement. Es van fer els carrers del Carme, de sant Antoni, de sant Pau, del comte d'El Asalto i molts d'altres menys importants, emplaçats tots més enllà de la Rambla. Aquest torrent fou convertit en passeig públic, hom l'inclogué dins la ciutat i traslladà el recinte més lluny. És el que encara existeix avui.[62].

Aquests nous carrers són bonics, la majoria dels antics són estrets i tortuosos llevat, amb tot, del carrer Ample,[63] dels carrers de la Portaferrisa, de la riera de sant Joan, de sant Pere més Baix, de sant Pere més Alt,[64] de la Canuda, del Pi.

Els carrers de Barcelona estan ben il·luminats durant la nit per fanals que pengen de les parets de les cases; estan pavimentats amb pedres llargues que tapen els canals subterranis destinats a rebre les immundícies i que fan que en tot temps hom pot passejar-s'hi peu eixut.

Barcelona està força ben construïda. Les cases no són d'una arquitectura semblant a la dels palaus de Madrid, però són, en general, d'una construcció senzilla i agradable. Són altes de quatre a cinc pisos, amb grans finestres i embellides amb balcons de diversos tipus. Algunes mereixen una menció especial, entre d'altres la del duc de Cardona, avui del duc de Medinaceli, a la plaça de la Cucurulla,[65] i la de Dusay al carrer del Regomir.[66]

Els edificis més remarcables són els establiments públics i religiosos, que ara examinaré començant per l'antic recinte i seguint metòdicament el pla.

Vista d'una part del Port de Barcelona presa des de la Barceloneta.

Aquesta vista representa l'entrada del port i una part de la ciutat, el moll o passeig conegut pel nom de baluard de Mar, el bell edifici de la Llotja o borsa, el portal de Mar, i a la llunyania, a l'esquerra, Montjuïc, que per tots costats té un aspecte imposant.

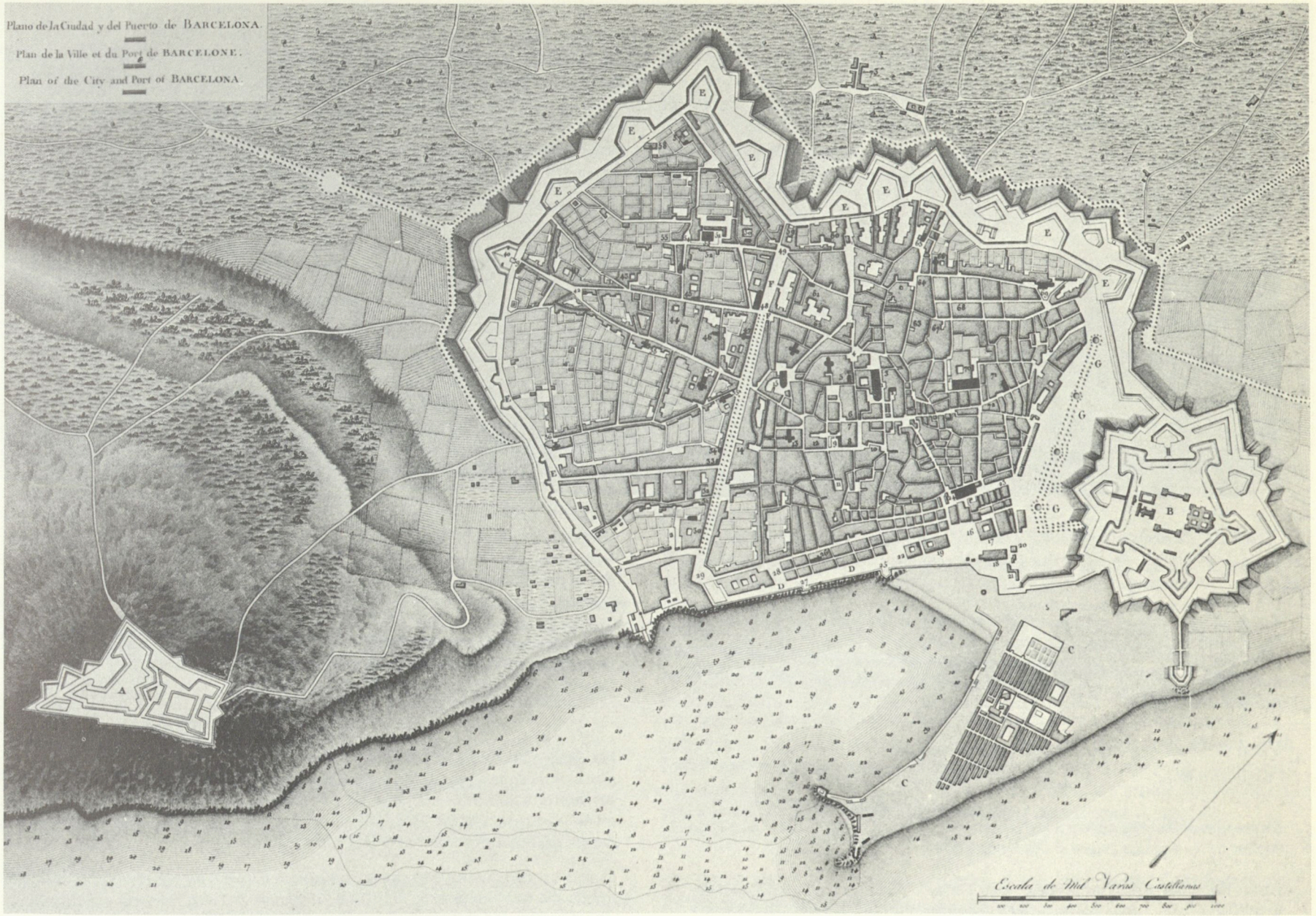
Plano de la Ciudad y del Puerto de BARCELONA.
Plan de la Ville et du Port de BARCELONE.
Plan of the City and Port of BARCELONA.
Escala de Mil Varas Castellanas

Dessiné par Moulinet
Gravé à l'eau-forte par Baugean
Terminé par Lerin

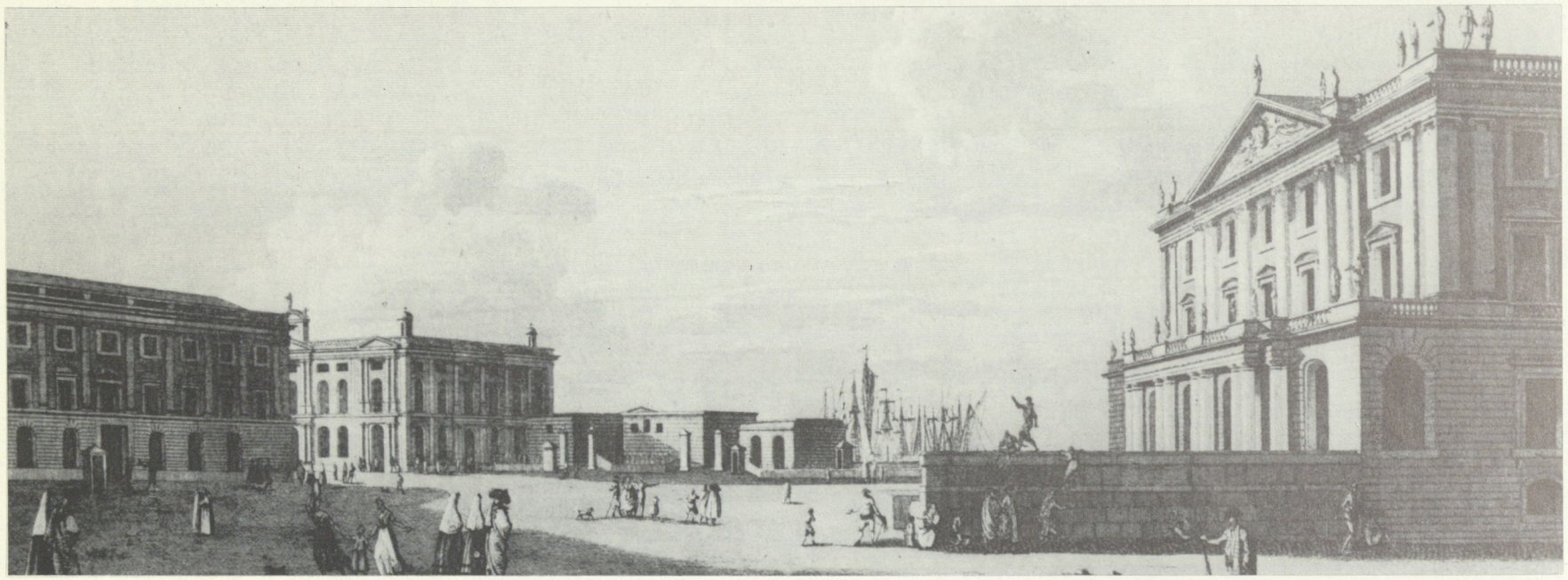

Vista de la llotja o casa de comerç del Palau del Capità General, de la duana i del portal de mar

Aquest dibuix conté els principals edificis moderns de Barcelona. A l'esquerra hom veu el palau del capità general, construït durant el segle XV, i que exteriorment no té res de remarcable.[140] *En aquest edifici s'estatjaren ses majestats durant l'estada que feren a Barcelona l'any 1802. En aquesta ocasió, hom construí una galeria de fusta de molt bella arquitectura per comunicar el palau amb la duana que hi està situada davant per davant. Aquest segon edifici forma un bloc isolat i bell, però està desfigurat per un empastifament d'estuc de molts colors, i d'ornaments que desfavoreixen tot el conjunt.*[141]

Vora la duana hi ha el portal de Mar, per on hom comunica amb el port i amb el barri de la Barceloneta. Per fi, a la dreta, es veu la bella façana de la Llotja, o borsa dels marxants, de la qual donarem una descripció detallada.

Vista del passeig nou de Barcelona sobre l'esplanada.

Els passeigs de Barcelona són bonics i nombrosos, i hom els pot seguir tots fent el camí interior de les muralles (vegeu el Pla topogràfic).

Partint del portal de Mar per la plaça de la Capitania General, hom puja per la muralla de Mar, que hom deixa per baixar a les Dressanes, a la rambla. Hom segueix aquest passeig durant tres-cents passos, gira cap a l'esquerra per un carrer que porta a la muralla de Terra, que hom segueix fins a l'esplanada, i torna per un carrer molt curt a la porta de Mar d'on havia partit. Aquesta passejada dura cosa d'una hora i mitja; ara la detallaré.

D. D. La muralla de Mar. S'estén dels del portal de Mar fins a Montjuïc, amb una llargada aproximada de 380 toeses[151] *i 46 peus d'amplada. És una esplèndida terrassa, que domina tot al llarg del port entre el mar i un renglera de boniques cases.*

E. E. La muralla de Terra. Comença gairebé on acaba la muralla de Mar, i arriba fins l'esplanada; forma un semicercle allargat que envolta unes tres quartes parts de la ciutat. És com un arc del qual la ciutadella i la muralla de Mar formarien la corda. La vista hi és més variada que no pas a la muralla de Mar: a la dreta, hi ha cases agradables, manufactures en activitat i jardins ben cultivats; a l'esquerra hi ha camps, rics, fèrtils, verdejants; arreu es veu la unió de la indústria més activa i la vegetació més florent.

F. F. La Rambla, que uneix les dues muralles, de Terra i de Mar, és un llarg passeig que segueix el mur de l'antic recinte sobre el curs d'una riera; d'ací li ve el nom de Rambla. Tenia 452 toeses de llargada, però, encara que molt concorreguda, estava mal arreglada, plena de polseguera a l'estiu i de fang a l'hivern. Hom li ha donat una altra forma entre els anys 1798 i 1799; hi han estat obertes sortides, una per a les cassoses i l'altra per als carros; també n'ha estat afermat el terra, i hi han estat plantats nous arbres. Aquest passeig travessa la ciutat i està adornat amb bells edificis.

G. G. L'esplanada és un gran espai de terreny que hi ha des del portal Nou fins la ciutadella, per sota i al costat de l'extrem de la muralla de Terrra. Hom hi acaba de fer un bell passeig, la construcció del qual, començada l'any 1797, continuada sota les ordres i els afanys de don Agustí, després duc de Lancaster,[152] *en aquell temps capità general de Catalunya, fou acabada l'any 1801. Té 222 toeses de llargada i és dividida en tres avingudes; és representada a la planxa adjunta. No hem intentat de posar-hi tots els detalls; solament hem volgut fer conèixer la forma dels passeigs públics en general, i alguns vestits de la gent del poble i de la burgesia a Catalunya.*
(. . . . . .)

En seguir aquest passeig i el de la Rambla, hom es complau a recordar que és un establiment de beneficiència el que ha proveït els mitjans per a la seva construcció. La guerra havia aconduït el poble vers la misèria més gran. Els tallers estaven tancats o llanguien, els obrers normalment ocupats en aquests tallers es veien reduïts a la mendicitat. Don Agustí, després duc Lancaster, aleshores capità general de Catalunya, el nom del qual no ha de morir mai en aquesta ciutat, es preocupà de donar treball a un gran nombre d'aquesta gent i de proveir a la subsistència dels altres. Aquest general va obtenir del rei el permís d'organitzar balls públics, establí loteries de diversos tipus i dedicà els productes d'una i altra cosa a l'alleujament dels desgraciats; va col·locar aquest contingent d'indigents en els treballs públics, i dins la gran quantitat d'obres que executaren cal comptar el passeig de l'esplanada i el de la Rambla.[156]

Els fragments anteriors de la descripció de Barcelona per l'il·lustrat Laborde introdueixen al coneixement de la idea d'espai urbà en què es basen els inicis de l'Urbanisme modern i, alhora, permeten imaginar mínimament l'estructura de la ciutat quan, entre els segles XVIII i XIX, es comencen a formar els instruments d'aquesta disciplina.

De la descripció de la ciutat és fàcil passar a prendre en consideració els primers exemples d'intervenció on s'anuncia la formació dels instruments moderns.

En l'explicació d'aquest procés s'evidenciarà llur caràcter complex, mai no reduïble al camp estricte de les formes urbanes, i també impossible d'acotar només des de les vessants més arquitectòniques de la Urbanística. En el procés de canvi i creixement urbà la utilització d'instruments que provenen de l'Arquitectura —perspectives, simetries, continuïtat d'espais, etc.— és important. En la majoria dels casos que s'explicaran a continuació la presència d'aquests instruments de formalització pesa tant que sovint fa oblidar altres dimensions de la intervenció les quals, altrament, són difícils de copsar a primera vista. Però, de la mateixa manera que sota la descripció de Barcelona anterior es reflecteix una cultura urbana plena de matisos, les diverses remodelacions de l'espai, els reglaments i programes de reorganització d'infrastructures, només es poden explicar des de la perspectiva d'una economia, una política i una cultura urbanes d'abast molt més ample que el simple control formal.

Per aquest motiu el període inicial de formació d'instruments, tècniques i projectes de la Urbanística municipal de Barcelona es presenta dividit en dues parts.

En la primera es descriuran projectes de transformació de l'àmbit urbà situats entorn d'àrees particularment estratègiques de Barcelona: la façana marítima, la Rambla, l'eix dels carrers Ferran i Princesa, i les "promenades", jardins, etc. Projectes, tots ells, on la utilització de tècniques de formalització arquitectònica és important.

En la segona l'explicació se centrarà més específicament en la nova concepció de l'espai urbà a què la projecció del nou poder polític dóna origen. Projecció que, altrament, és plena de connotacions culturals i d'economia del sòl. Així es presentarà el procés inicial d'assenyalament d'alineacions i rasants als carrers de la ciutat antiga, la transformació de la infrastructura (pavimentats, clavegueram, portada d'aigua, etc.) i, també, la numeració de cases i carrers, la primera confecció d'estadístiques i la cartografia que deriva de totes aquestes operacions.

Però aquesta divisió només té sentit per aprofundir més en dos aspectes de les intervencions. Aspectes presents, amb diversa intensitat, tant en els projectes de transformació com en ordenances i polítiques de reordenació espaial, I, sobretot, aspectes sense el coneixement dels quals és difícil de comprendre el naixement d'un nou saber urbà. Saber d'on provenen els diversos instruments i tècniques d'intervenció urbanística.

PROJECTES I EPISODIS DE LA REORGANITZACIÓ URBANA.

Barcelona, entre la segona meitat del segle XVIII i la primera del segle XIX, es transforma mitjançant diversos projectes parcials de carrers, places i petits conjunts. Alguns d'aquests projectes tenen poca entitat i només es poden prendre en consideració com a peces de polítiques territorials. Altres, en canvi, en afectar parts importants de la ciutat i ésser objectes de polèmiques, debats o concursos, tenen prou riquesa per ésser estudiats aïlladament. En aquest apartat es presentaran aquests darrers projectes on la presència dels diversos nivells d'instruments, sabers i tècniques és clara, i permeten fàcilment, una primera aproximació al procés de formació de la Urbanística Municipal de la ciutat. Els altres projectes, de menor entitat, permetran il·lustrar l'apartat següent dedicat a les polítiques territorials en què totes aquestes operacions s'emmarquen (16).

En els fragments de la descripció de Laborde que s'ha reproduït anteriorment la ciutat es reduïa a la presència d'unes construccions i espais rellevants. Aquests espais són precisament l'objecte dels projectes que s'inclouen en aquest apartat. Laborde, com a funcionari de l'Estat Francès, tenia una formació que li permetia relacionar allò que veia amb una perspectiva del futur, es fixava sobretot en temes vinculats amb els instruments d'intervenció que ell sabia utilitzar. I per això la major part d'aquests temes intervenen en els grans projectes de transformació, mentre altres s'obliden tant en la descripció com en la política posterior. Perquè en cada moment històric les temàtiques d'intervenció son diferents. No depenen solament de necessitats genèriques o derivades directament del marc físic de la ciutat sinó sobretot dels plantejaments culturals, i de llur assumpció com a polítiques d'intervenció pels poders públics. I de la mateixa manera que més endavant, en ple segle XX, els temes d'habitatge popular i control del mercat del sòl condicionaran tota la intervenció urbanística, en aquest moment inicial els projectes tenen molt a veure amb l'afirmació d'un nou control polític sobre un marc complex de poders d'origen feudal i eclesiàstic. La nova malla d'edificis i espais públics és unitària com a espai visible i representatiu i també com a espai de vertebració de la ciutat entorn d'unes institucions i poders.

Per tots aquests motius en els projectes que es descriuran el predomini de les tècniques d'ordenació visual no és independent de seu valor simbòlic, del seu paper de servei públic i de la promoció d'uns usos vinculats amb interessos moderns.

En primer lloc la ciutat descrita per Laborde és com un gran teatre. Els espais inclosos en la descripció —la Rambla, les avingudes plantades, l'accés del pla del Palau, els edificis que se situen entorn d'aquests espais, etc.— són concebuts com a llocs d'emergència visual i d'expressió d'unes qualitats. Alhora són concebuts com a llocs on una nova societat, a través de pràctiques tan diverses com el passeig el teatre o el comerç s'expressa i manifesta.

La utilització de tècniques de formalització que tenen l'origen en el Renaixement i el Barroc precisament tenen sentit en relació amb aquest objectiu. El predomini de les qualitats visuals de l'espai porta a emprar dos tipus d'instruments tècnics: els eixos de perspectiva, simetria, etc. i el tractament de façana.

En la configuració dels nous espais urbans (avingudes, places, jardins, etc.) els angles de visió sovint són determinants. Si es tracta de destacar la situació d'un edifici, la perspectiva vers llurs façanes o volums és determinant en la forma de l'espai obert connectat amb ell. Si el problema és en el mateix espai obert, la regularitat geomètrica, la simetria i la percepció conjunta de la globalitat de l'espai són també determinants. Tal és el cas, per exemple, del Pla del Palau, on a través de diverses intervencions es va intentar formar un perímetre rectangular, forçant fins i tot canvis difícils com el de la cara que dóna a Santa Maria del Mar. També és el cas de la Rambla, on la regularitat total tampoc no es va aconseguir.

On aquestes tècniques d'estructuració geomètrica de l'espai es van utilitzar amb més precisió i abast fou en els projectes de reforma de Miquel Garriga i Roca, en els quals es pot trobar un repertori ben complet de formes derivades de la recerca constant de perspectives, simetries, vistes a..., i vistes des de...

Paral·lelament a la utilització d'eixos i formes geomètriques el tractament de façanes és estudiat amb precisió. No cal dir que una de les virtuts principals d'alguns dels projectes de l'època, com per exemple la plaça Reial, és en el tractament del perímetre, incloent'hi hi la façana i els porxos (17). Però aquest principi no s'aplica només en espais puntuals com el de la plaça Reial, s'empra sobretot per qualificar la façana de les illes incloses en l'espai representatiu de la ciutat. Aquest és, sobretot, el cas de la Rambla o de l'eix dels carrers Ferran i Princesa, on es redacta una ordenança de façana emparentada amb els models del barroc francès.

En aquest punt el tractament formal dels espais centrals connecta amb el tractament de l'espai públic en general. Com es veurà més endavant, aquest tractament deriva de la radical diferenciació de l'espai públic i l'espai privat, que es produeix aquests anys. Antigament el carrer no era considerat independent de la casa. En aquest període es comença a caracteritzar com a espai públic i servei a tots als ciutadans. I en consequència s'imposa la necessitat de reglamentar les volades, sortints i, en general, totes les relacions casa-carrer. És el moment del naixement de les primeres ordenances, que s'explicarà detalladament en l'apartat següent.

Allò que interessa fer notar aquí és que en els espais públics més eminents, els esmentats anteriorment per exemple, la regulació de les relacions casa-carrer van més enllà dels "bandos" normals. Aquí no n'hi ha prou de fixar una altura i unes volades màximes, sinó que s'ha de qualificar tota la façana de la casa o, millor, de la línia de façanes i l'illa. Així l'illa edificada passa de ser un simple suport de cases a una construcció d'aspecte unitari, el perímetre del qual serveix per qualificar l'espai públic que l'envolta. Des d'aquesta concepció és immediat parlar de la regularització de façanes, altures, forjats, porxos i finestres, etc. i imposar models de façana per a ser copiats en les construccions (18).

Des dels instruments de control geomètric i visual de l'espai és fàcil de passar a la consideració del seu valor simbòlic. La utilització de les tècniques a què s'acaba de fer referència no tè altre sentit que la magnificació de la presència d'edificis administratius o d'equipament, o de les places i avingudes on s'han de desenvolupar activitats de tipus nou. La finalitat és clara: cal que tothom s'adoni de llur presència i valor en el canvi dels models d'ús de la ciutat que es van imposant. Però aquests models també s'han de legitimar des de la perspectiva del seu arrelament històric. I en aquest arrelament la referència a l'antiguitat clàssica és sovint important. De la mateixa manera que l'il·lustrat Laborde, en descriure Barcelona, passava fàcilment dels projectes de futur a la història dels diversos llocs urbans. En la configuració de l'espai s'ha de recórrer a analogies històriques i simbòliques. D'aquí prové la utilització dels ordres i estils, o de monuments; i també de la cura que es té amb el mobiliari urbà i altres elements complementaris de la urbanització.

Però els projectes d'espai i edificis d'elements simbòlics o pel tractament arquitectònic i formal, tots ells tenen un sentit precís en la creació d'una nova xarxa funcional. Tenen el paper de generador de noves activitats en el teixit urbà. No són simplement una forma, sino que també són usos clarament caracteritzats i situats estratègicament en relació a la ciutat construïda. En molts exemples que s'expliquen més endavant les directrius de composició no deriven tan sols del joc de la geometria, les perspectives, els eixos, sinó del diàleg amb la ciutat existent, i de la voluntat de "modernitzar" i desenvolupar alguns usos o funcions.

Així a la Rambla alguns espais especialment caracteritzats, com el pla de les Comèdies o el de la Boqueria només tenen sentit en relació a l'encreuament del passeig amb eixos d'activitat de la ciutat interior. En els projectes de la plaça Reial, la unió d'aquell espai amb la plaça de Sant Miquel, i sobretot, amb el port té un paper decisiu. Es pot dir que tot el projecte de la Rambla i els espais que es desenvolupen al seu voltant —plaça Reial, mercat de la Boqueria, Cafè de l'encreuament del Passeig d'Isabel II, teatres, etc.— és condicionat per la introducció de nous usos a la ciutat.

Fins i tot el problema de la unió del front portuari i la Barceloneta amb la ciutat antiga, malgrat els plantejaments de Garriga i Roca és solucionat d'una manera que té molt a veure amb el desenvolupament de l'ús comercial i de tràfic en el seu entorn, i en contra dels usos més representatius i de lleure en què es basaven les propostes dels arquitectes neoclàssics.

En darrer lloc cal tenir present que, de la mateixa manera que a la pràctica menor de la urbanització la configuració de l'espai públic va acompanyada pel desenvolupament inicial del mercat de l'habitatge i de la renda capitalista del sòl, en aquests projectes també es comencen a intentar formes de producció de ciutat que seran pròpies de l'Urbanisme posterior. L'aparició de compensacions i societats mixtes en el Pla del Palau, la mateixa producció de la plaça Reial i els mecanismes d'obertura i realineació en els carrers Ferran, Princesa, o a la Rambla, donen indicacions interessants en aquest sentit.

En conclusió, tant des de l'òptica de la configuració de l'espai, com del desenvolupament d'usos vinculats amb noves concepcions de l'espai i la societat i de la producció de la ciutat, en aquests projectes es dibuixen alguns trets essencials de l'Urbanisme modern. I en ells, com en el desenvolupament posterior, és important entendre que els coneixements sobre la urbanització o els instruments i tècniques d'intervenció no són mai respostes immediates a una situació o problema. Com es deia al començament del catàleg, en llur formació s'encreuen factors d'origen i abast diversos. No són ressorts que s'aixequen quan la necessitat els empeny. Tenen un desenvolupament temporal propi i uns forts vincles en la cultura heretada del passat i molts dels punts de vista del seu temps. Per un costat reflecteixen la memòria de tècniques de composició del passat que són ben presents en la formació acadèmica dels arquitectes que elaboren els dissenys. Per l'altre a través de la pràctica més immediata i de l'ofici

quotidià dels tècnics i polítics que intervenen en la definició de les operacions i projectes, es filtra la raó (militar, comercial, naval, etc.) de l'Estat Modern que prové de la il·lustració dels seus funcionaris. Finalment l'estètica, la imaginació, les aspiracions, símbols, etc. de les capes dominants de la societat no són absents de les propostes.

Es clar que és impossible explicar aquest moment més inicial del Planejament Urbanístic Modern només fent referència al desenvolupament de l'economia del sòl, com s'havia intentat fa temps. De l'encreuament de factors i punts de vista en surt una visió més real dels episodis de transformació urbana.

Altrament les interpretacions que cerquen obsessivament els bons i els dolents de la història urbanística, és a dir, els profetes avançats i els funcionaris conservadors, perden tot valor davant uns projectes en els quals, alhora, són presents factors del passat igual que les tèoniques acadèmiques i factors molt moderns com les polítiques d'higiene i de lleure de masses. (19).

El Pla del Palau, el Port i la façana marítima.

El primer bloc de projectes urbans que s'ha seleccionat per a aquest capítol del catàleg es refereix al canvi de configuració del front de mar des de començament del segle XIX.

Amb el precedent dels projectes de transformació del Port al segle XVIII, ben representats a l'Atlas de Barcelona (20) en el qual és fàcil deduir la importància d'algun problema tècnic —com la formació de barres de sorra— en la configuració d'aquest espai urbà. En el catàleg es reprodueixen diversos plànols procedents de projectes que afecten aquest front.

El primer és un projecte d'expansió de la Ciutadella sobre el lloc, on, més tard, va nèixer el barri de la Barceloneta. Aquest projecte és marginal en relació al procés de transformació del límit de mar que es documenta en el catàleg. Malgrat això té interès per la data, anterior als projectes coneguts de la zona, i també perquè aporta una informació molt detallada sobre l'estructura del front del mar abans dels projectes de transformació. En ell, el plànol següent, i el que inicia l'explicació del procés de formació del Pla del Palau, hi ha una informació interessant sobre els diversos usos de la franja marítima en la segona meitat del segle XVIII. Són plànols que serveixen per entendre quines construccions i usos hi havia al front de mar quan els poders públics de la ciutat van decidir llur transformació. Els magatzems, els horts, el rec comtal, els jardins dels caputxins, etc. són construccions que caracteritzen aquest espai, que mai no s'ha d'assimilar a una simple línia dibuixada en un plànol.

Conjuntament amb aquesta informació detallada sobre els diversos usos de la franja de divisió d'aigua i terra s'ha de situar el paper de les vistes monumentals de la ciutat. Al costat del seu paper de contenidor d'usos diversos, relacionats o no amb el tràfic marítim, el front de mar és un espai monumental. I com a tal apareix en la majoria de les vistes de la ciutat que inclouen en llurs textos viatgers il·lustrats del segle XVIII i anteriors.

Aquest doble caràcter de la façana de mar condicionarà molt els projectes de transformació. En alguns serà prioritari el desenvolupament del caràcter monumental, en altres els usos consolidats determinaran les transformacions.

A l'àmbit estricte del Pla del Palau, les transformacions s'inicien amb el projecte d'una plaça rectangular voltada d'edificis representatius i d'habitatges que redacta l'enginyer militar Massanés en 1822. Aquest projecte defineix un espai unitari, situat estratègicament, però que en la seva configuració no vol ésser llei de transformació generalitzable a tot l'espai marítim. Malgrat tot, la presència del passeig de la Muralla de Mar porta a la definició d'un tram del passeig d'Isabel II, la continuació posterior del qual esdevindrà directriu principal d'Ordenació a la zona. La contraposició entre aquest plànol i el de 1822 és indicativa del canvi de caràcter de l'espai (21).

Paral·lelament al caràcter monumental del projecte de Massanés, també hi és interessant la presència d'una "Junta de Obras de Ensanche de la Plaza Palacio", i el finançament de les obres a partit de la venda dels solars de cinc illes edificables, donen pistes suplementàries per entendre el caràcter de l'operació. I amb ella podem permetre entendre algun dels eixamples "no il·limitats" que es redacten en prolongació de l'eix de la Rambla, abans de la consolidació de les fórmules definitives d'Eixample.

El pas següent en la configuració del Front Marítim es dóna després de 1856, quan M. Garriga i Roca redacta un projecte en el qual les directrius de composició no es limiten en la definició d'un espai unitari, sinó a l'enllaç de la zona amb tots els altres nuclis representatius de la ciutat. En aquest projecte, i altres del mateix arquitecte que es documentaran més endavant, es veu clarament la superposició del tractament d'un espai arquitectònic unitari i de l'òptica d'una organització (econòmica, higiènica, etc.) de l'espai urbà en el seu conjunt.

Aquest caràcter d'intervenció concebuda per assolir una nova connectivitat urbana de Barcelona encara és més evident en el projecte de reforma del barri de la Barceloneta redactat pel mateix arquitecte el 1862. Allí es preconitza la reforma interior d'una àrea urbana, la urbanització de la qual havía estat considerada com un dels errors més notables del món pel teòric italià Milizzia (22). Es remodelaven les illes unint-les de dues en dues, es definia la façana del passeig Nacional, i s'introduïen elements nous com una plaça "royale" de tipus circular. Però sobretot es cercava la integració del barri en el conjunt d'una ciutat que, llavors, començava a expansionar-se. Instruments de configuració de l'espai heretats de la tradició arquitectònica —eixos de simetria i perspectiva, façanes monumentals— són utilitzats en aquest pla per vincular els fragments d'urbanització dispersos com la Barceloneta, en un conjunt urbà. Tot el que s'ha dit anteriorment sobre la formació d'un nou sistema d'espais i edificis públics és aplicable a aquest projecte, com ho serà en altres del mateix Garriga i Roca que es documentaran més endevant.

Però, com s'ha començat a esbossar anteriorment, la història de la configuració del Front Marítim no és solament la història de la formació d'un espai monumental. Les petites barraques vinculades al tràfic marítim que es poden observar en els primers plànols reproduïts en aquesta part del catàleg també tenen exigències d'organització de l'espai. I el seu desenvolupament, paral·lel al canvi de la tecnologia portuària i la transformació global del port, també motiva diversos projectes

d'organització de l'espai no totalment coherents amb l'òptica més monumental dels projectes anteriors.

El projecte de distribució dels terrenys situats entre el moll vell i la Barceloneta, datat el 1871, que també es reprodueix en el catàleg, dóna pautes d'ús i enllaç amb Barcelona no coincidents amb les propostes de Garriga i Roca. S'hi reflecteix una altra cara de l'evolució urbanística.

Més enllà d'una discusió que seria estèril sobre el valor d'una o altra propostes, o sobre llur realisme i incidència en l'evolució posterior, és interessant d'entendre que el tema dels usos no es pot oblidar en qualsevol estudi de l'evolució de l'espai. Les propostes de Garriga i Roca són elaborades tenint present un ús cívic representatiu equivalent al que tindrà el passeig d'Isabell II després de l'enderrocament de la muralla del Mar el 1862 i amb el projecte d'Urbanització de l'enginyer Jordan i l'arquitecte Rovira i Trias de 1883, poc abans de l'Exposició Universal. A l'altre projecte l'ús predominant serà determinat per l'increment del tràfic marítim. La història posterior, i l'evolució d'ambdós usos és la que determina el predomini d'una pauta o altra de composició.

Així la solució final, amb el manteniment de l'axialitat de passeig d'Isabel II i la subordinació de l'enllaç a les necessitats més immediates del port en les altres zones, és indicativa del pes de cada una d'aquestes pautes. En el compromis fínal —es realitzen parcialment ambdues— hi ha quelcom més que una anècdota en l'evolució del procés de configuració de la Façana del Mar. Les competències entre els usos, les resistències ofertes per construccions existents, i les incapacitats, i les modificacions posteriors de les propostes seran importants. I en elles cal veure-hi quelcom més que fracassos, sinó interessants indicacions de les situacions de fet i de la realitat de la urbanització.

La configuració de l'Eix de la Rambla.

En el procès de transformació de l'antiga muralla de la Rambla en avinguda central de la ciutat es pot trobar la presència dels mateixos temes que apareixen en la configuració del front marítim. La creació d'un espai representatiu, de traçat "regular" i acabat en fronts de façana qualificats, va aconpanyada per la implantació de nous usos i serveis públics, i es realitza a través d'un procés de producció de l'espai que també prefigura ordenacions posteriors.

Potser la característica més interessant de la configuració d'aquest eix d'activitat, és en la complexitat del procés i la utilització d'instruments molt diferenciats. A la Rambla hi intervé la tècnica d'alineació, les compensacions en la transformació de la línea irregular de la muralla en avinguda edificada, les obres públiques, el mobiliari urbá, els monuments, i sobre tot els usos especialitzats a què es dediquen construccions i espais vinculats al nou eix.

Els inicis de procés es poden trobar a començament del segle XVIII. A la "Geografia General de Catalunya" de Carreras Candi (23) es parla de la plantació de 4 files d'arbres (àlbers) el 1700 i de l'inici de la construcció de cases a la banda del Raval entre 1702 i 1712. La primera referència a la delimitació d'alineacions d'edificació se situa a la meitat de segle (exactament el 1750): "...lo prior de Santa Mònica alinià la Rambla davant sa església i porxada...", però el projecte d'alineació complet no es realitzà fins el 1776-1778, de la mà del cèlebre Cermeño.

Posteriorment a aquestes dates el procés d'urbanització rep altres empentes, es realitza la il·luminació, es planten arbres nous, etc.

En el catàleg es reprodueix un plànol de la part baixa de la Rambla realitzat per l'enginyer Verboom per il·lustrar un projecte de fortificació de les Drassanes paral·lel a la construcció de la Ciutadella. L'interès d'aquest plànol és troba en la informació sobre el traçat antic de la Rambla i la consistència de l'edificació al seu entorn. De la mateixa manera que l'explicació del procés de configuració del front marítim s'ha començat amb un plànol de l'estat dels terrenys abans dels projectes la intervenció il·lustrada en el catàleg, en aquest apartat s'inclou aquest plànol de començaments del segle XVIII i un altre, no datat, en el qual ja es reflecteix la configuració d'un passeig arbrat entre els caputxins i la Boqueria i uns interessantíssims alçats de les façanes dels edificis situats a ambdues voreres de passeig.

El procés de configuració de la nova avinguda ja és en moviment, i amb la redacció del projecte d'alineació de Cermeño rep una empenta important. El plànol següent —"Plan de casas y terrenos que por cuenta de la real hacienda se han comprado para formación de las Rls. obras que se construyen en las Atarazanas y nuevo proyecto de la Rambla."— i el fragment del reglament que es reprodueix al el peu d'aquest plànol informen sobre els procediments d'alineació. Els quals preanuncien processos de cessió i compensació equivalents a "l'autofinançament" de les obres del Pla del Palau esmentades anteriorment (24).

Com en el cas anterior la formació de la Rambla no és obra d'un sol projecte d'alineació, ni és independent del desenvolupament d'uns usos específics que, en aquest cas, tenen molt a veure amb les funcions comercials i recreatives. La configuració detallada d'espais caracteritzats entorn de l'eix és significativa en relació a aquest tema.

Entre els espais que es poden estudiar detalladament hi ha: el pla de les Comèdies, la plaça Reial, la zona del pla de la Boqueria o del mercat de Sant Josep, i la realineació de la Rambla dels Estudis on, també es va projectar un creixement mai no realitzat. Malauradament no es pot il·lustrar el catàleg amb projectes de configuració de tots aquests espais, del pla de la Boqueria no s'ha trobat cap document i dels altres manquen documents que podrien ésser ben representatius.

La majoria de les obres citades i documentades es projecten entre 1820 i 1850. Delimitant un període de gran interès en l'elaboració de propostes de configuració de l'espai urbà. Període en el qual Barcelona no solament s'estén pel Raval i substitueix cases baixes per cases altes, sinó que canvia l'estructura i introdueix una part substancial del sistema d'edificis i espais públics a què abans s'ha fet referència.

El primer exemple de reestructuració parcial de la Rambla el tenim al Pla de les Comèdies, un punt caracteritzat en la forma i l'ús, i on també conflueix un dels principals eixos d'activitat de la ciutat antiga.
En aquest punt s'elaboren diversos projectes reestructuració de l'espai públic (calçada i monuments) i de realineació. l'aplicació del projecte de Cermeño va necessitar algunes adaptacions, i una d'elles afectava aquest espai. En el catàleg es reprodueixen dos planols d'J. Oriol Mestres i F. Daniel i Molina, datats el 1849, senzills però significatius.

El segon exemple de reestructuració el trobem a la confluència de la Rambla i al passeig d'Isabel II, en el solar desamortitzat dels

franciscans, on l'arquitecte F. Daniel i Molina va projectar un interessant cafè. Aquest projecte s'ha reproduït en el catàleg pel seu interès evident, però també perquè contribueix a il·lustrar la qüestió de la introducció de nous usos públics que s'està explicant en aquestes pàgines.

El tercer exemple és molt conegut. De la construcció de la plaça Reial se n'ha parlat molt. I fins i tot el projecte de F. Daniel i Molina ha tingut difusió de la literatura urbanística internacional.

En elaborar el catàleg s'ha intentat fer una recopilació completa de la documentació existent sobre aquest episodi de transformació de l'espai urbà. Però això, com en algun altre cas, no ha estat possible. Només s'ha pogut il·lustrar a grans trets els episodis més significatius del procés de peojecte i construcció de la plaça. En aquest procés el caràcter global de la qualificació dels espais immediats a la Rambla apareix amb claredat.

L'episodi es documenta a partir del Projecte de Plaça Patriòtica que es va redactar el 1822 i que és comentat detalladament per Ignasi de Solà-Morales a la monografia que, recentment va publicar sobre aquest tema (25).

A partit d'aquest precedent, s'ha localitzat i catalogat dos projectes de començament dels anys quaranta on es preveu la construcció d'un teatre en el solar de l'antic convent. El 22 de març de 1841 l'Ajuntament va convocar un concurs per a la construcció d'un Teatre, i és fàcil que aquests dos projectes es presentessin al concurs.

El primer projecte de Josep Oriol Mestres, datat en 1842, amb tota seguretat fou presentat i premiat en el concurs esmentat. És un projecte de teatre de grans dimensions. I, simptomàticament, combina la construcció d'aquest edifici d'equipament amb la venda de parcel·les en els terrenys sobrants. Introducció de nous usos i venda de parcel·les edificables es combinen en aquest cas com el projecte resultant i altres del mateix període.

El segon projecte signat per F. Daniel i Molina i datat el 1844 l'ús teatral es combina amb la construcció d'una galeria comercial coberta a l'estil d'algunes que es contruïen en altres capitals europees, i també amb els solars edificables. No se sap l'origen d'aquest projecte situat cronològicament entre el concurs de teatre del 1841 i el definitiu de plaça, del 1848. Però té l'interès de ser el primer que introdueix la idea d'utilitzar el solar dels caputxins per construir un nucli d'activitat comercial, en forma de plaça o galeries, connectat amb altres eixos d'activitat per dos eixos perpendiculars. El primer eix havia d'unir el nou carrer Ferran amb el Port, i, potser amb les noves construccions projectades en el convent dels franciscans, també desamortitzat. El segon eix unia la Rambla, i, a través d'ella, el carrer nou del costat del Raval amb la plaça de Sant Miquel. Aquests dos eixos es preveuen en molts dels projectes presentats en el Concurs o redactats entorn d'aquest episodi. La qual cosa fa pensar en l'existència d'una idea de traçat de "reforma" molt arrelada en la societat de l'època. Malgrat que encara no existia un pla de reforma, les idees de traçats possibles es començaven a difondre, qüestió que concorda amb el caràcter estructural que s'evidencia en la majoria de projectes urbans que es redacten entorn de la Rambla en la primera meitat del segle XIX.

D'aquest mateix període intermedi entre els concursos del teatre i la plaça és el plànol de Josep Mas Vila, datat el 1845, que es reprodueix en el catàleg. Tot fa pensar que la idea de construir una plaça porticada en l'antic terreny dels caputxins és anterior a la convocatòria del concurs.

El 1848 fou convocat el concurs de projectes de plaça en el solar de l'antic convent dels caputxins. Les bases d'aquest concurs reproduïdes i comentades detalladament en l'opuscle d'Ignasi de Solà-Morales citat anteriorment (26), tenen l'interès de centrar les principals concepcions que informen les operacions projectuals com aquesta. En elles, no es fixa cap configuració concreta de la plaça. Es diu que ha d'ésser tancada, però mai no es prescriu la forma del perímetre ni les obertures. Per aquest motiu és interessant de seguir la varietat d'opcions i de formes poligonals que es defineixen en els projectes presentats al concurs, projectes que es presenten detalladament en la publicació citada. En canvi es dóna una idea força concreta sobre l'ús, el qual ha de tenir quelcom a veure amb: "el esparcimiento y desahogo para los habitantes de la capital", el comerç i l'eixample o recomposició del traçat urbà de la zona.

Partint de la definició d'un ús i de la introducció d'alguns components simbólics, sovint relacionats amb el títol i el lema del projecte, l'arquitecte defineix la forma poligonal i l'estil compositiu de la façana perimetral. La intervenció del projectista no va més enllà. L'aplicació de tècniques i instruments de composició vinculats a la tradició arquitectònica no podia ni calia que anés més lluny. Els vincles entre el projecte individual i la creació d'un nou sistema d'espais i edificis públics eren eficaços a un altre nivell. Les idees de transformació de la ciutat encara no havien estat assumides totalment pels tècnics encarregats de l'elaboració dels projectes urbans. La cultura inicialment urbanística no era patrimoni exclusiu dels arquitectes formats per l'Acadèmia de San Fernando, sinó que es desenvolupava a través del treball intel·lectual desplegat en altres disciplines.

En el concurs de projectes de la plaça Reial apareix la idea de potenciació d'unes activitats comercials vinculades al port, la d'introduir un nou espai verd o d'esplai, i també la reforma de la trama urbana a través de l'obertura de nous eixos viaris. Però totes aquestes idees produïdes pels ambients culturals barcelonins de l'època són filtrades, en el moment de la configuració de l'espai, per altres coneixements i tècniques pròpies del món disciplinari de l'Arquitectura. Sense entendre la presència i convergència d'aquests dos tipus de sabers és impossible d'entendre l'abast del projecte urbà de la plaça Reial, els altres que es van presentar al concurs, i els que es van desenvolupar sobre terrenys propers al nou eix d'activitat de la Rambla.

Paral·lelament a l'elaboració dels projectes de la part inferior de la Rambla, l'extrem oposat, proper a la porta d'Isabel II i l'actual plaça de Catalunya, també és objecte d'atenció i activitat projectual.

Aquest extrem superior de la Rambla sempre havia estat condicionat per les construccions i l'ús militar. Les propostes d'alineació havien acabat en la confluència del carrer Portaferrissa, i l'organització del passeig públic mai no havia arribat a l'extrem de la muralla. Fins al 1842 no es planteja la necessitat d'alinear aquest tram de la Rambla. Alineació que no s'aprova definitivament fins al 1856.

Però l'interès dels projectes redactats per a aquest extrem de la Rambla

no és solament en l'alineació. De la mateixa manera que al costat del Mar l'alineació anava acompanyada de la introducció d'usos nous, l'alineació de la Rambla dels Estudis va acompanyada d'una proposta d'extensió o eixample de la ciutat.

Aquesta proposta d'extensió de la ciutat sovint s'ha vist com a simple precedent, encara limitat, de l'eixample posterior (27). És veritat que les propostes que es fan sobre aquesta nova àrea urbana encara estan lluny de l'òptica del desenvolupament il·limitat del mercat del sòl que caracteritzarà l'etapa posterior. Però si s'analitza amb alguna atenció la polèmica de propostes i contrapropostes entre les autoritats militars i municipals es poden trobar altres motius d'interés.

A les propostes de la comandància d'enginyers, la quadrícula sempre pren la forma de la nova muralla com a directriu. En canvi a les propostes municipals la quadrícula ja és concebuda autònomament, posant l'atenció en la forma de les illes, l'existència d'un pati interior, l'enllaç amb les illes existents, etc. Les condicions d'habitabilitat i higiene són introduïdes com a pauta explícita de composició. I encara més, l'eix d'activitat de la Rambla es prolonga vers la nova àrea urbana i introdueix un eixamplament significatiu davant de la nova porta. El mateix tractament que s'ha trobat en les propostes projectuals anteriors apareix en aquesta proposta d'extensió.

Entre totes les propostes que s'elaboren, la més brillant és la signada per Francesc Daniel i Molina el 1853. En aquest indret també apareix la intervenció de l'interessant arquitecte neoclàssic. F. Daniel i Molina en comptes de limitar-se a projectar un nou espai urbà amb carrers i illes equivalents a les de la ciutat existent, defineix un nou tipus de teixit, amb illes regulars on són possibles habitatges més higiènics, i amb places i avingudes de major dimensió. Es pot dir que de la mateixa manera que es van utilitzar l'antic convent dels caputxins per a bastir un espai qualificador del casc antic, aquí, F. Daniel i Molina utilitza l'extensió urbana per incloure-hi espais i equipaments equivalents.

Però en el disseny no hi ha només això. També es cerca una unió interessant entre el passeig de Gràcia, la Rambla i un cami que transcorria paral·lel al mar. La idea de creixement es volca vers l'espai dels voltants de la ciutat, cercant una mena de transició entre ciutat i camp. En aquest projecte tampoc no es proposa, encara, un eixample il·limitat, i malgrat això ja inclou en el disseny espais situats fora de la muralla. Segurament l'ús recreatiu urbà que llavors tenia un passeig de Gràcia voltat de jardins i atraccions l'indueix a aquesta actitut. Però en ella també la voluntat de prolongar la Rambla, via central de la ciutat, i incloure les activitats que es donaven en el llavors marginal passeig de Gràcia en el centre de la ciutat. La introducció de nous continguts i usos en el nou reticle d'espais i equipaments públics arriba fins a aquest extrem. I, en la memòria del projecte, quan insinua que entorn d'aquesta nova estructura urbana es podrà agregar una nova ciutat s'acaba d'entendre tot el sentit de l'operació. La qual s'arribarà a assimilar als espais públics en què se centren les trames d'alguns projectes d'eixample o del projecte de Boulevard de Circumval·lació que, llavors, ja estava elaborant Miquel Garriga i Roca.

Com sempre, aquesta idea projectual es materialitza a través de l'ús d'instruments tècnics de disseny originats en la tradició de l'Arquitectura dels grans espais urbans. La superposició de la lògica econòmica, sociològica i higiènica d'organització de l'espai, amb la valoració referent d'uns usos i localitzacions, se superposa amb el saber del traçat urbà. No tot aquest projecte es pot explicar a través de les explicacions anteriors. La regularitat geomètrica, les simetries, les perspectives, etc. també influeixen en la composició. Fins al punt, que és fàcil de trobar paral·lelismes entre aquest traçat i un text significatiu del manual de Milizzia, tant llegit pels arquitectes catalans de llavors (28).

En la recerca de la nova estructura estelar hi comença a haver un tractament de l'espai que serà ben característic en els anys que seguiran al projecte.

Boulevards i jardins

El tercer bloc de projectes urbans que s'ha seleccionat se centra en el tema monogràfic de la introducció de la naturelesa en la ciutat. Per diverses influències de les teories higienistes i del progressiu apropament cultural a la naturalesa, aquest tema té molta importància en la Barcelona de començaments del segle XIX. I això es reflecteix en l'elaboració de projectes, d'ordre divers, sovint superposats a altres operacions de reestructuració urbana.

En la descripció de Laborde, amb la qual s'ha introduït aquest capítol, la qüestió dels boulevards i avingudes arbrades —la rambla, l'esplanada, etc.— ja era important. Posteriorment la qüestió del verd encara es desenvolupa molt més. L'existència de parcs, places i espais de lleure passa a ésser una "necessitat urbana" de primer ordre. I, com a tal, és inclosa en el nou reticle d'espais i edificis públics.

En el catàleg s'han seleccionat plànols d'operacions de construcció d'espais enjardinats de diversos tipus; pertanyents a un període que es pot obrir el 1826, quan es van construir el passeig de Gràcia, i tancar el 1871, quan es va fallar el concurs del parc de la Ciutadella, l'operació més ambiciosa, malgrat que cronològicament ja pertany al període de l'Eixample.

L'explicació s'inicia amb un plànol d'informació —un parcel·lari del terme municipal— en el qual s'han grafiat molt expressivament les principals avingudes arbrades de la ciutat. D'aquestes avingudes n'hi ha d'interiors i exteriors. Però tant les unes com les altres tenen un ús, i, fins i tot una gestió, molt urbans. Dels plànols del procés de construcció del passeig de Gràcia, el 1826, se'n deriva un evident paral·lelisme envers plànols d'operacions d'obertura de carrers que es redacten per al Raval. Més endavant, en diverses operacions d'obertura de carrers que s'inclouen en el catàleg es podrà verificar aquest fet. Aquí només interessa deixar ben clar el caràcter de construcció concebuda per i per a la ciutat que tenen tots aquests passeigs.

Però el caràcter urbà no és només en el procés de construcció, l'ús també ho és. Això es veu en la reproducció d'una vista d'un passeig interior —l'esplanada— però també en les activitats reflectides en diversos documents cartogràfics del passeig de Gràcia. Així es reprodueix un fragment d'un plànol militar en el qual es grafien els diversos jardins "urbans" que es van bastir en el passeig abans de la construcció de l'Eixample. L'ús d'aquest espai era tan urbà, que en les bases del concurs de projectes d'eixample es preveu una avinguda d'esplai d'aquest mateix tipus en un altre indret.

El projecte de Jardí Botànic de Soler i Mestres acaba de reforçar aquesta idea de construcció urbana, dedicada a l'espai i la fruició de la naturalesa. Els passeigs i sobre tot en el de Gràcia, no són simples carreteres arbrades, sinó espais urbans, interiors o exteriors de la muralla, dedicats a un ús molt específic.

De les grans avingudes es pot passar als jardins en places urbanes, dels quals també s'han inclós alguns exemples.

El primer és el Jardí del General, referència remota de tots aquests espais, i criticat irònicament en el text de Puig i Cadafalch que s'ha reproduït al peu del gravat. Aquesta ironia té interès perquè situa ben precisament les referències estilístiques en què es basen tots aquests jardins; molt allunyats del jardí anglès i fills molt llunyans del jardí formal francès.

Dos projectes de jardins de la plaça Reial i un de molt curiós de la plaça Medinaceli, completen la informació. Val a dir que amb ells no s'acaben els projectes de jardí que es redacten a la Barcelona de començaments de segle. A altres espais, com, per exemple, el pla del Palau es van fer jardins, malgrat que no s'hagin reproduït els plànols.

D'aquests primers exemples d'introducció de la naturalesa en la ciutat es pot passar a prendre en consideració dos projectes de molt més abast que es redacten en la segona meitat del segle XIX: el projecte de Boulevard de Miquel Garriga i Roca i el projecte de parc de la Ciutadella de Josep Fontseré i Mestres.

El primer és un treball de projecte d'una avinguda ajardinada, concebuda de manera molt semblant als passeigs de començaments de segle, que es dissenya paral·lelament el Projecte de Reforma que es documentarà en el capítol següent.

Entre 1858 i 1861, l'arquitecte municipal Miquel Garriga i Roca, qui ja havia realitzats nombrosos projectes d'eixample i de reforma parcial, està redactant un "Proyecto General de Alineaciones y Mejoras" que ha de servir per a higienitzar i reestructurar la ciutat antiga, aplicant dictats de la legislació de l'época. En sorgir el tema de l'enderrocament de les muralles, un cop endegat el procés d'urbanització de l'eixample, segrega del seu pla de reforma el projecte del Boulevard que havia previst en el límit de la ciutat vella.

El projecte és gairebé un compendi de les solucions d'estructuració de l'espai públic urbà que utilitzen els arquitectes d'aquest temps. Es basa en un boulevard arbrat de 60 m., el qual s'eixampla en el saló de Sant Joan, on se situa el palau reial, i també a les cruïlles dels principals camins que conflueixen en la ciutat. Preveu una plaça de Catalunya rectangular i un jardí equivalent a l'altre banda de la Rambla, ocupant les Drassanes. Les simetries, perspectives i la geometria en general, són utilitzades repetidament en la composició dels espais.

El projecte també té l'interès de centrar-se en la polèmica sobre la propietat dels terrenys de les muralles enderrocades. L'Estat, avalat per Cerdà volia vendre solars edificables, i l'Ajuntament volia aprofitar l'ocasió per a fer una obra important des d'un punt monumental i higiènic (29).

Aquesta polèmica va motivar diverses adaptacions del projecte. El Boulevard es redueix a 45 metres, en un projecte immediatament posterior, en el qual s'inclou la Universitat i una plaça situada enfront d'aquest edifici monumental. Més endavant es reduirà encara més, arribant als 30 metres, per adaptar-se a una parcel·lació ja decidida prèviament i al marge del projecte.

Com a complement d'aquesta sèrie de projectes del Boulevard s'han reproduït diversos plànols de la plaça de Catalunya, un espai polèmic en el procés de conversió del Boulevard en Ronda. En els primers, es documenten diversos projectes de configuració d'aquell espai central, en els quals les pautes de traçat ja són totalment subordinades a la solució de complexos problemes d'actuació. Part de la plaça s'havia parcel·lat i venut, tal com assenyala el plànol del 1865 reproduït en el catàleg, i s'intentava regularitzar les restes d'aquell procés de parcel·lació. La construcció de la ciutat ja no és aquella operació brillant que es configurava en el primer projecte d'en Garriga. L'espai no és el resultant de l'aplicació de tècniques de l'Arquitectura dels espais urbans, sinó una operació emmaranyada en un context on sovint manen les parcel·les i construccions preexistents.

D'aquests projectes es derivarà la forma irregular de la plaça; en la qual, el caràcter monumental només podrà venir a través d'un projecte de construcció, com, per exemple el de l'arquitecte municipal Falqués, qui va guanyar el concurs, que, finalment, va convocar l'Ajuntament. Posteriorment aquesta història continua amb altres exemples, però escapa del tema d'aquest capítol.

Tant o més important que el projecte de Boulevard, és el projecte de Parc de la Ciutadella del mestre d'obres Josep Fontseré. Projecte que és conseqüència directa de la revolució de 1868, quan es va aconseguir l'enderrocament de les instal·lacions militars en aquell indret, i del concurs que va convocar l'Ajuntament en 1871.

Contra el projecte anterior, que fou desnaturalitzat en el procés de construcció, el projecte del Parc de la Ciutadella va arribar a configurar una part substancial d'aquell espai urbà. L'estructura del parc actual, i molts dels seus detalls, tenen l'origen en el treball de Fontseré.

En un escrit recent Manuel Arranz, Ramon Grau i Marina López han explicat detalladament el procés de gènesi d'aquest parc (30). Després de la revolució de 1868, és a dir en un moment molt avançat en la gènesi de l'Urbanisme modern a Barcelona, quan ja és possible l'enderrocament de la Ciutadella, neix la idea de construir un parc representatiu i equipat en aquell indret reconquerit. No és la primera vegada que es parla de la substitució de la Ciutadella. En tots els projectes d'Eixample, que es presentaran més endavant, es preveuen usos alternatius per a aquell espai. Fins i tot en la memòria d'un projecte d'eixample de Garriga i Roca hi ha una proposta completa d'ús alternatiu d'aquell lloc. (31).

En el catàleg s'ha inclós un plànol de 1862, abans de la revolució, on es proposa la substitució de la Ciutadella per la trama d'eixample dissenyada per Ildelfons Cerdà. Es una mostra, ahora, de l'antiguitat de la idea de substituir la construcció militar, i de la no presència del projecte de parc. Precisament l'arquitecte que signà aquest plànol va intervenir decisivament en la gènesi del projecte de parc i en el plànol no hi consta la proposta.

El projecte de Fontseré, que es reprodueix a continuació, té l'interés de

reflectir bé el clima ideològic i cultural que predomina en la Barcelona de després de la revolució. No és un projecte de "naturalesa artificial" construït per al passeig i l'esplai, o per al simple embelliment urbà. Es un projecte amb un fort contingut ideològic i pedagògic. En ell, al costat dels jardins i passeigs, es preveuen diversos edificis públics. Alguns són simples instal·lacions vinculades a la botànica i al potenciament de la massa vegetal. Altres són simplement emblemàtics com el palau de la Indústria i les Belles Arts, que avança el contingut que tindran alguns dels equipaments que l'arquitecte francés Jaussely introduirà en el seu pla d'enllaços de començaments del segle vint.

Posteriorment, amb la substitució d'aquest palau per la reutilització d'alguns edificis militars, i els canvis que es van introduir quan s'hi cel·lebrà l'Exposició de 1888 no es va perdre aquest caràcter.

En la jardineria del parc s'hi observen dues pautes de composició. A la primera hi ha un tractament molt semblant als jardins que s'havien fet fins llavors. Per exemple: les places Reial, Medinaceli i Palau, o el cèlebre Jardí del General, amb els seus "boixos retalladets". A l'altra la influència dels parcs del Paris d'Aphand i Haussmann es fa ben patent. La influència francesa en l'Urbanisme de la segona meitat del segle XIX no és només en les pautes d'actuació de la Reforma, on Baixeras introdueix les franjes d'expropiació inventades per el prefecte de Napoleon III, sinó en els mètodes de composició i organització dels espais urbans i naturals. La idea de repetir la naturalesa, malgrat que sigui utilitzant construccions de ferro i tècniques hidràuliques avençades, apareix per primera vegada en aquest episodi de l'urbanisme barceloní.

Una altra característica important del projecte d'en Fontserè és en la seva integració a la trama Cerdà. En aquest tema la superioritat del treball del mestre d'obres català, sobre el de l'arquitecte italià Macchiachianini, és clara. El projecte d'aquest resol molt malament les relacions entre el parc, l'eixample i la ciutat antiga. En canvi en el projecte de Fontseré aquestes relacions es resolen senzillament i eficaçment.

L'eix transversal dels carrers Ferran i Princesa

El darrer episodi de transformació de la ciutat emmurallada que s'ha seleccionat en aquest capítol del catàleg és la construcció de la primera via transversal de reforma.

La construcció del carrer Ferran, el primer tram de l'eix transversal, en la segona dècada del segle XIX, és molt avançada en relació a tots els altres projectes que s'han explicat. També és anterior a la llei d'expropiació de 1836. Això fa que tingui molta incidència en configuració dels projectes posteriors. No només influeix en el desenvolupament urbà. Per força, una obertura d'aquelles dimensions, i en el lloc on es va fer, havia de tenir molt de pes en la transformació de l'estructura urbana i en la generalització de tècniques i principis de reforma.

A la Barcelona del segle XIX hom era conscient que les obertures de carrers nous eren possibles. La capacitat d'actuació urbanística dels poders públics no s'esgotava en les petites rectificacions de carrers, que es documentaran més endavant. Era possible atravessar la ciutat d'un costat a l'altre. No hi havien problemes administratius i econòmics que ho impedissin. Per això es podia generalitzar la pràctica de transformació a altres espais urbans.

No s'ha localitzat l'expedient original de l'obertura del carrer Ferran, i només es coneix el del carrer Princesa, datat el 1853, molts anys després. I no s'ha pogut construir una explicació completament coherent sobre els procediments econòmics i legals utilitzats. Es massa simple pensar que l'Ajuntament només expropiava i pavimentava, i els propietaris reconstruïen els edificis ajustant-los a una ordenança de façana. Sense un estudi aprofundit dels expedients originals i de les finances municipals de l'època no es pot acabar de concretar res.

Malgrat tot el tema té molt interés. Perquè quan, a la dècada dels 50, Miquel Garriga i Roca fa el projecte d'Alineacions i Millores i els Projectes de Boulevard, el que ha passat en el carrer Ferran serveix de model en moltes de les seves propostes. Abans que la idea de Reforma no es configuri a l'estil de París, en l'època Baixeras, Barcelona té una cultura de reforma que deriva de l'experiència del carrer Ferran. Carrer, en el qual, altrament, es reflecteix tota l'experiència d'alineacions i rectificacions que s'explicarà a continuació.

Tanmateix la diferència entre el carrer Ferran i altres menors no és tant en el procés d'actuació sinó en el caràcter que motiva la utilització d'una ordenança de façana molt completa, més semblant a la que s'aplicarà en els projectes de la plaça Reial i del parc de la Ciutadella, que no pas en les globals. La desaparició de la ordenança d'aquest tipus en el carrer Princesa potser és deguda al seu menor pes monumental o a dificultats d'aquest tipus de pràctica en un context en el qual la propietat és molt dividida.

ALINEACIONS, ORDENANCES, INFRASTRUCTURES I LA NOVA CONCEPCIO DE L'ESPAI URBA.

Entre la segona meitat del segle XVIII i la primera del segle XIX, Barcelona també viu un important canvi de la pràctica menor de la urbanització. Un teixit urbà en el qual s'alternen espais d'ús i règim de tinença molt diversificats, on els carrers sovint es ramifiquen formant característics "culs de sac" d'origen medieval, progressivament és substituït per un nou ordre espacial.

Els carrers nous del Raval o de les parts reutilitzades de la ciutat antiga són rectes i, gairebé sempre, assenyalen línies de continuïtat. Les parcel·lacions regulars, amb la clara delimitació de l'espai públic i privat, substitueixen els espais més ambigus dominats per antics horts, convents i palaus.

De la mateixa manera que amb els grans projectes i episodis de transformació s'introdueixen espais i edificis l'ús dels quals reflecteix les preferències i polítiques del nou estat central, o d'un incipient municipi modern, a nivell de cada carrer també es viu un canvi de la concepció de l'espai públic. Paral·lelament a l'operació cartogràfica esmentada al començament d'aquest article, es viu la reclassificació completa dels components de la ciutat, des del més gran i eminent fins al més petit i immediat. El poder públic estatal, a través d'una delegació local més o menys articulada, pren possessió de l'espai dels carrers, com hem vist que ho feia amb les grans places i serveis urbans. El carrer ja no serà un espai annex a la casa sinó la seu de diversos serveis públics.

I, a través d'aquest canvi polític, i també econòmic, la ciutat és coberta per una nova teranyina de carrers, i serveis, en relació a la qual se situen, classifiquen i numeren les cases, els habitants i llurs activitats. D'acord amb aquest estat de coses, i recolzat per l'operació cartogràfica, l'espai urbà esdevé homogeni, concret, equivalent. Queden lluny els paràmetres de valoració diversos, i les resistències, que afectaven a la ciutat medieval.

Els petits projectes d'alineació de carrers, el lent procés de formació de les ordenances d'edificació modernes, o les obres de pavimentació i construcció de noves infrastructures, que es reprodueixen en aquest apartat, il·lustraran detalladament aquest procés de canvi de la ciutat. El qual potser té més trascendència de la que hom li ha donat tradicionalment. A través de la suma d'aquest petits canvis es produeix una objectivització de l'espai urbà, sense la qual serien impensables molts dels raonaments sobre la ciutat que es fan des de disciplines tant diverses com el dret, la medecina, l'estadística. Raonaments tots ells que tindran una gran transcendència en el naixement de la Urbanística moderna.

Sense la introducció d'aquesta homogenització de l'espai seria impensable el naixement dels instruments d'urbanisme a què fa referència el catàleg. Però convé entendre molt bé el sentit d'aquesta homogenització, la qual no es queda mai a nivell de la simple organització de l'espai físic, sinó que és plena de connotacions econòmiques, polítiques i culturals.

Es interessant de veure que en manuals de l'época mai no s'admet la necessitat de configurar completament la ciutat, a l'estil dels teòrics del Renaixement, generalitzant les tècniques de representació i perspectiva. L'ordre geomètric, la perspectiva, la simetria i les tècniques de configuració de l'espai d'origen geomètric sempre es deixen per al projecte concret. L'ordre de la ciutat, la homogenització de l'espai urbà sempre esdevé a un altre nivell. Així no han d'estranyar afirmacions com la que apareix a la segona part dels Principis d'Arquitectura civil de Francesco Milizia, potser una de les obres més consultades pels arquitectes locals de l'época.

"La pianta della città va distribuita in maniera, che la magnificenza del totale sia subdivisa in una infinità di bellezze particolari, tutte si differenti che non si ricontrino giammai gli stessi oggetti, e che percorrendola da un capo all'altro si trovi in ciascum quartieri qualche cosa di nuovo, di singolare, di sorpprendente. Deve regnarvi l'ordine, ma fra una specie di confusione; tutto deve esser dritto e regolato, ma senza monotonia; e da una moltitudine di parti regolari deve risultare nel tutto una certa idea di irregolarità e di caos, che tanto conviene elle città frandi" (32).

L'ordre de la ciutat no esdevé a nivell simplement geomètric. No és qüestió d'estètica. Des d'aquesta fins i tot s'admet alguna confusió o caos. La regularitat només ha d'ésser en els projectes de llocs concrets, no en el conjunt, Homogenitat de l'espai no vol dir invenció completa, dibuixada, de la ciutat. L'homogeneitat remet als nous problemes d'organització de la societat (des de la higiene i la seguretat al subministre d'espais per al lleure i nous serveis urbans). A través d'ells es trobarà tant el naixement d'un projecte polític en el qual poder estatal i local són redimensionats, com el naixement de noves ciències socials. En el si d'aquests l'Urbanisme inicial trobarà un ambient que el permetrà arrelar amb profunditat.

Quan, més endavant, es comenci a treballar amb conceptes com el de funció, concebuts per a relacionar temes de simple organització de l'espai físic amb qüestions econòmiques i sociológiques, l'espai homogeni inventat en aquests anys del començament del segle XIX assolirà tot el seu valor. Llavors es parlarà de les relacions entre Urbanisme i Municipalisme, però l'inici d'aquestes relacions s'hauran de cercar en aquest moment primer, i en el context d'unes operacions de reforma de caràcter menor que estaven ben oblidades.

Aquest és el sentit que tenen els documents que s'han agrupat en la segona part del capítol dedicat al procés inicial de formació d'instruments d'Urbanisme a la ciutat emmurallada. Documents que, per a facilitar la lectura, s'han agrupat en tres apartats. En el primer es reprodueixen i comenten diversos plànols d'alineació, els quals s'han ordenat d'acord amb criteris d'incidència en la transformació dels teixits urbans. En el segon es detalla el procés de formació de les Ordenances d'Urbanització. Mentre que, en el tercer, s'exposen diversos exemples i models d'urbanització i mobiliari urbà.

És evident que en els tres temes només s'ha fet una primera aproximació. L'estudi complet dels tres temes supera en molt l'abast del catàleg, el qual, altrament, no pot anar més enllà de l'assenyalament de l'interès d'uns fons documentals.

Les alineacions.

L'aplicació de la tècnica d'alineacions a Barcelona és on es reflecteix més clarament la concepció de l'espai urbà a què s'acaba de fer referència. Es fàcil de constatar la seva progressiva aplicació en l'evolució de la ciutat des de finals del divuit fins a començament del dinou.

La comparació dels plànols de A. Ponz 1787 i el de A. de Laborde del 1802 ens manifesta que quelcom està canviant en el procès de construcció de la ciutat (33).

En el segon apareix de nou un carrer "recte" que conflueix a una via urbana arbrada allà on el 1787 encara existien muralles. El carrer Conde de Asalto i la Rambla signifiquen l'inici d'una nova etapa en el procés urbanístic de Barcelona en l'aplicar una tècnica, l'alineació, ja molt experimentada, des de Enric IV (1607) al país veï.

Aquesta mutació amb força contingut formal pel que fa a la imatge urbana no és aïllada. En el procés urbanitzador apareixen nous agents a mesura que avança el segle XIX (la burgesia local) i van perdent força d'altres (església, estaments militars, noblesa,...) Tanmateix augmenta l'interés de l'administració central pels assumptes de "policia urbana" a través de l'empenta de la qual es promou la represa de intervenció urbanística d'uns Ajuntaments renovats.

En aquest sentit, la "Instrucción de Corregidores", promulgada per Carlos III el 5 de maig del 1788, deixa ben clar quin tipus de ciutat cal obtenir, esmentant la importància de que els carrers siguin prou amples i rectes:

> *«Prevendrán los Corregidores á las justicias de las Ciudades, villas y lugares de su provincia, se esmeren en su limpieza, ornato, igualdad y empedrado de las calles, y que no permitan desproporcion ni desigualdad en las fábricas que se hicieren de nuevo: y muy particularmente atenderán á que no se deforme el aspecto público, con especialidad en las ciudades y villas populares; y por lo mismo, si algún edificio ó casa amenazare ruina, obliguen á sus dueños á que la reparen dentro del término que les señalaren correspondiente; y no lo haciendo, lo manden ejecutar á su costa; procurando tambien que en ocasion de obras y casas nuevas, ó derribo de las antiguas, queden mas anchas y derechas las calles, y con la posible capacidad las plazuelas; disponiendo igualmente, que no queriendo los dueños reedificar las arruinadas en sus solares, se les obligue á su venta á tasación para que el comprador lo ejecute; y que en las que fueren de mayorazgo, capellanías ú otras fundaciones semejantes, se deposite su precio hasta nuevo empleo.*
>
> *En los pueblos que estuvieren cerrados, procurarán que se conserven sus murallas y edificios públicos, sin dar lugar á que se arruinen, ocurriendo con tiempo á su reparo, á cuyo fin darán cuenta al Consejo para que se tome la conveniente providencia. Cuidarán de que las entradas y salidas de los pueblos estén bien compuestas, y que las alamedas y arboledas que hubiere á las cercanías de los lugares para recreo y diversion, se conserven, procurando plantarlas de nuevo donde no las hubiere, y fuere el terreno á propósito para ello.»*

Però, com que aquesta intervenció de l'administració pública en la configuració dels carrers no es ni immediata ni equivalent en tots els racons del recinte emmurallat es pot resseguir el procés d'aplicació en el temps i en els diferents llocs i situacions urbanes.

En començar el procés, la ciutat vella, interior a la muralla de Jaume I, era gairebé replena llevat dels espais lliures dels convents dels Caputxins i dels Franciscans a l'extrem Sud de la Rambla. L'augment de densitat i de trànsit feia obsolet el teixit medieval.

El Raval, però, es trobava encara molt poc ple. Les construccions s'havien anat recolzant en els camins existents, direccions transversals a la Rambla, restant uns espais lliures d'una dimensió important.
Entre ells:
Valldonzella - Àngels - Carme Riera Alta - Muralla.
Hospital - Robador - Sant Pau - Muralla.
Sant Pau - Rambla - Trenta Claus - Muralla.
Trenta Claus - Rambla - Santa Madrona - Muralla.

En aquest espai diversificat, i en les tres darreres dècades del segle divuit, comencen a fer-se plànols d'alineació parcial. (34)

El més antic a què fa referència Garriga i Roca (35) és pel carrer d'Escudellers (14.2.1772) de notable importància funcional en aquell moment. Tot i així les regulacions municipals encara no contemplen el tema de les alineacions (36).

Més endavant, en el primer bieni del segle dinou es va donar una empenta decisiva a la qüestió de les alineacions. Entre les alineacions parcials aprovades que va catalogar Garriga i Roca anys més tard, el 53% pertanyen a aquest període, mentre que el 21% són anteriors.

Un nombre important dels acords o expedients d'aprovació no contenen plànol; i només determinen una amplària per garantir el tràfic en els carrers de més moviment o bé en aquells que és impossible per la seva minsa dimensió. La majoria corresponen al districte primer i a la zona més consolidada del Raval.

La necessitat d'un plànol general d'alineacions ja es fa notar, quan comencen a sorgir conflictes. Aquest és el cas, Per exemple, de l'acord de suspensió de les alineacions de la Baixada dels Lleons aprovades per l'Ajuntament el 10 de gener del mateix any, 1817, a instància de la junta d'obres. En l'acord, es mantenen les alineacions existents ("siguiéndose las líneas negras del mismo") amb una amplària mínima de 16 pams, podent subsistir aquelles construccions aixecades en trams, l'amplària dels quals sigui superior a 16 pams. I la mateixa Junta d'Obres, segurament davant les contínues variacions que es produeix a l'hora de determinar alineacions ("para que en adelante haya una regla fija") proposa:

"La formación de un plano general de todas las calles, plazas, y terrenos comprendidos dentro de esta ciudad, demostrándose en él su estado actual, las variaciones que se han acordado hacerse en los planos particulares con lo que se reconozca que no exija variación, y que en cuanto a las calles que no tengan Plan se señalasen en el general que se propone las líneas que se reconozcan convenientes (...)"

L'Ajuntament argumenta diversos inconvenients i no accepta de canviar el sistema: "en muchos casos se causarían perjuicios al público con la observación precisa de una ley que ha acreditado la experiencia no poder ser terminante, o que impida la facultad de variarse por las dificultades que presenta la ejecución de lo que se prescribe al tiempo de hacerse alguna obra".

"Acuerda que no se haga novedad sobre el particular que ha propuesto la Junta de Obras, y que se siga con el sistema que tiene adaptado el Ayuntamiento.

Més endavant, en el període 1820-1860, les alineacions ja es fan amb el recolzament de disposicions de tipus normatiu generals.

Així les ordenances municipals del 1823 en el seu article primer fan referència per primera vegada a un "plan aprobado" al qual s'han d'adaptar les noves construccions, però no s'en tenen més dades, i no se sap si aquest plànol va existir mai.

El Bàndol de 1838 ja cita a l'article 11 un "plano nuevamente arreglado" al prohibir certes obres en edificis d'alineació. Les ordenances del 1843 s'expressen en el mateix sentit.

Les disposicions del Govern també promouen la delimitació d'alineacions (37).

La llei del 8 de gener de 1845 sobre atribucions dels Ajuntaments diu: "Es atribución de los Ayuntamientos la policía, salubridad y comodidad de las calles, mercados y plazas públicas, así como la formación y alineación de las calles, pasadizos y plazas".

Però malgrat aquesta atribució, els Ajuntaments necessitaven l'aprovació governativa: "Con general unanimidad, en los preceptos y leyes de régimen local vigentes en el periodo de 1838-1856, se clasifica la competencia sobre formación y alineación de calles y plazas como una típica competencia que precisa del refrendo gubernativo para alcanzar dichos acuerdos su ejecutividad". (38)

Finalment, la Reial Ordre del 25 de juliol de 1846 ordena explícitament als Ajuntaments l'aixecament d'un plànol geomètric de "los pueblos de crecido vecindario".

A Barcelona, sis anys abans de l'esmentada llei, trobem la primera referència sobre l'elaboració d'un plànol general d'alineacions. El 23 d'abril del 1840 s'encarrega a Miguel Feliner y Germa la formació d'una Comissió per executar el pla geomètric. (39)

"Después de ocuparse por mucho tiempo en estudiar y levantar planos particulares de cada calle, plaza,... señalando no sólo las demarcaciones y líneas actuales sino también lo que deben adelantar o retroceder las casas para su mejor alineación, reunidos los diferentes trozos que debían en su conjunto formar el Plan de Barcelona tuvo que reducirlo a una escala diez y ocho veces menor y dándose a la imprenta pudiese servir a naturales y extranjeros.

Este plano llevará las señales que marque la división de cuarteles, barrios y calles, con las fuentes públicas, Iglesias parroquiales, edificios notables, hospitales, colegios, Puerto y Barceloneta, fortificaciones puertas, Ciudadela, Fuerte Pio, Fuerte de D. Carlos, Montjuich con su explicación al margen".

La secció 3ª en el mateix expedient fa esment a la necessitat del plànol:

"Siendo conocidad la utilidad y necesidad de la formación de un Plan geométrico de esta ciudad tal como se halla en el día con sus rectificaciones, del cual no carece ninguna de las principales ciudades de Europa (...).

La Comissió formada per J. Fontseré i Vicente Zuheta considera que el plànol que Mas ofereix a l'Ajuntament no té comparació amb cap altre, en canvi el de Feliner està fet massa depressa i és inferior a aquell, tot i així se li pagaren 18.000 ptes.

No es té cap dada precisa de si el plànol de J. O. Mas va tenir executorietat a l'hora d'atorgar noves alineacions. Tot i així el 1847 Garriga i Roca inicia els treballs per l'aixecament del plànol geomètric de la ciutat seguint la R.O. del 1846, el qual junt amb el seu projecte d'alineacions i Reforma, no fou acabat fins el 1861.

Als anys cinquanta les demandes a l'Ajuntament perquè faci un plànol geomètric persisteixen. Així en un expedient del 1854. El Governador Civil, president de la Diputació, en determinar que s'han de compensar els terrenys perduts amb els guanyats per la rectificació del C/ S. Ignasi assenyala:

"Esta medida deberá V. E. tenerla por regla general en todos los casos de igual naturaleza que ocurran, debiendo V. E., llevar a cabo sin pérdida de tiempo, lo dispuesto en la R.O. 25/07/1846 circular a los Ayuntamientos en 12 del siguiente agosto por el levantamiento del plano de la presente ciudad con las rectificaciones hacederas, a fin de fijar de una vez la suerte de los propietarios y evitar los conflictos que ocasiona la incertidumbre en que actuamente están respecto de la alineación de los edificios que tienen de construirse de una nueva planta, dando lugar a abusos que debe desaparecer de una vez y que son indignos de un pueblo civilizado". 10/01/1885.

Als inicis dels anys seixanta fou aprovat el "Plànol General d'Alineacions i Millores" de Garriga i Roca, al qual s'ha fet referència anteriorment i s'explicarà i reproduirà detalladament en el segon capítol del catàleg. Malgrat tot, la incertesa encara continuava i, tres anys després, encara no se sabia si el plànol estava aprovat o no (40).
La qüestió del plànol d'alineacions es va perllongar fins als anys setanta, a les portes del Pla Baixeras, segons podem contemplar en un pròleg habitual dels expedients signats per Rovira i Trias. (41):

"La Excma. Corporación Municipal de esta ciudad, celosa siempre en mejorar las condiciones de la misma y muy especialmente en lo que concierne al ornato e higiene que tan necesarios son siempre en una población tan populosa como la nuestra, no perdona los medios por costosos que sean para logralo.

Una de las mejores dichas y que han de contribuir al logro del municipio es la rectificación de algunas de las calles de esta ciudad, trabajo que paulatinamente viene practicándose, ya desde algún tiempo y que se prosigue para que definitivamente estén todas las calles y plazas del casco antiguo de Barcelona rectificadas a la par que oficialmente se vaya mejorando la ciudad hasta que hayan desaparecido completamente a lo que sea posible, las tortuosidades y ensanchándose al mismo tiempo esta angostosas vías a medida que se vaya reconstruyendo las casas viejas y ruinosas de que tanto abundan en esta población".

Però l'interès del procés d'aplicació de la tècnica d'alineacions no és només en l'Ordre cronològic de l'aplicació i la referència a dificultats de

tipus institucional. Les alineacions també es poden estudiar i classificar per llur incidència en el teixit. I en relació a aquesta incidència és possible descobrir que sota l'homogeneïtat de les disposicions s'amaguen operacions de reforma o de creixement de caràcter ben divers. La delimitació de l'espai públic és necessària en operacions que van des d'una concessió de llicència en un carrer conflictiu a la urbanització i parcel·lació d'un terreny de grans dimensions.

Així sota els exemples que es reproduiran a continuació és possible descobrir, sota el procés d'implatació de tècniques modernes d'organització de l'espai urbà, una rica i complexa problemàtica de la promoció de la urbanització. Al darrera de les alineacions, i la configuració d'un espai públic homogeni, es reflecteix el desenvolupament d'una producció de l'espai urbà amb trets específics del capitalisme naixent.

S'han classificat els exemples d'alineació pertanyents al període 1770-1860, a què es dediquen aqueste pàgines, en cinc tipus. Es pot dir que en cadascun d'aquests tipus es pot descobrir una problemàtica de projecte diferenciada.

Rectificació d'alineacions.
Projectes majoritàriament originats per la demanda d'edificar d'algun propietari en carrers tortuosos o que reclamen major amplària, en ocasions ja aprovada als Acords Municipals.

Projectes d'alineacions que afecten a diversos carrers.
Realitzats principalment entre els anys cinquanta i seixanta, per a zones obsoletes, amb alineacions acordades a principis del segle o a finals de l'anterior o bé, fins i tot, aprofitant la demanda d'edificar d'alguns propietaris.

Projectes d'alineacions que tenen com a objecte el millorament de l'estructura viària.
Com indica el títol es tracta de l'obertura de carrers, bàsicament al Raval, que pretenen completar carrers o connectar trames inconnexes, fruit de la urbanització idependitzada dels horts pertanyents a diferents propietats.

Urbanització de terrenys a partir de l'obertura d'un carrer.
Acostuma a correspondre a terrenys de poca superfície, pertanyents a un o diversos propietaris, que solament neccessiten un carrer per a edificar, moltes vegades totalment independent del teixit existent, per no crear problemes de reparcel·lació.

Urbanització de terrenys a partir de l'obertura de diversos carrers.
Correspon a grans propietats o zones pertanyents a diversos propietaris que pretenen urbanitzar els grans buits del Raval o bé el sòl deixat lliure per l'enderrocament dels convents i palaus. El projecte preten solucionar la reparcel·lació i la connexió puntual amb el teixit existent. La dotació d'espai és la mínima per a garantir la vialitat.

Les Ordenances d'Edificació

Fa anys un article de R. Grau i M. López va desvetllar l'atenció dels interessats en qüestions urbanístiques vers l'estudi de la redacció de l'Edicte d'Obreria on es regulaven, per primera vegada, les relacions entre la casa i el carrer (42). Anteriorment, a la Geografia General de Catalunya de Carreras Candi, també s'havia fet referència a aquesta quëstió (43). I, més tard, un article de J.A. Solans insistia en el tema. (44)

L'elaboració d'Ordenances d'Edificació en les quals es regulen les relacions entre la casa (espai privat) i el carrer (espai públic) són conseqüència directa de la nova concepció de l'espai públic i de la difusió de la tècnica d'alineació. Per aquest motiu el seu procés de concreció i afinament és paral·lel al que s'ha documentat en l'apartat anterior. I, en ell, ja s'han hagut d'avançar qüestions própies de les ordenances d'edificació.

En el Carreras Candi, se situa la qüestió de la regulació de les relacions casa-carrer fent referència al tema de les volades i a l'ocupació del carrer davant de les botigues i obradors. Així, sembla que es pot trobar un precedent interessant sobre aquest tema en la regulació de les activitats del carrer de l'Argenteria, sobre el qual ja hi han disposicions en 1760.

Però la primera regulació completa no es troba fins a l'Edicte d'Obreria de 1771, al qual ja s'havien referit tots els articles esmentats anteriorment. Es d'acord amb aquest text que es pot començar a estudiar el procés de construcció d'ordenances abans de la compilació final en les Ordenances de 1856, redactades per Duran i Bas i Martí d'Aixelà.

Posteriorment a aquest text, entre 1779 i 1782, el tema de l'alineació del carrer de l'Argenteria, va motivar una concreció de les normes anteriors, introduint el tema dels "projectes especials d'alineació" amb una interessant distinció de les línies de fonaments, volades i edificació. El tema de l'alineació també apareix en l'Ordenança sobre la Rambla citada per Pierre Vilar (45), i que, lògicament, està relacionada amb el projecte d'alineació ja comentat.

Entre 1805 i 1807, quan es fan més projectes d'alineació, no ha aparegut cap referència important sobre les Ordenances. Posteriorment, el 1816, en el debat sobre una operació d'alineació important es fa referència a una classificació dels carrers en relació a l'alineació (46). Es fixa l'amplada de 16 pams per als carrers de poca importància i de 32 pams per als carrers on cal preveure trànsit en dues direccions.

Les ordenances pròpiament dites no es redacten fins a trienni liberal, en el qual se segueix el mandat de la Constitució i de les Instruccions del govern (47). Així, en 1823, es redacta un primer projecte d'Ordenança, en el qual apareixen temes nous com la regulació de l'altura de les cases.

Més tard, en 1842, paral·lelament a l'elaboració del plànol d'en Mas, i en un període en què canvien moltes disposicions sobre govern municipal i règim del sòl es redacta un projecte d'Ordenança, que té el precedent del "Bando" de 1838 que es reprodueix en aquestes pàgines.

Finalment, el 1856, es fan les primeres Ordenances Municipals de tipus modern que han estat prou comentades, per fer innecesari d'insitir-hi en aquestes pàgines (48).

Per a seguir el procés resumit en aquestes línies, s'ha elaborat un quadre comparatiu de les disposicions incloses en els projectes més importants: Edicte d'Obreria de 1771, Ordenança de la Rambla de 1780, Projecte d'Ordenança de 1823 i "Bando" de 1838. Les disposicions seleccionades de tots aquests projectes s'han classificat per temes. Sobre ells és més fàcil la comparació i la detecció de processos de completament de la normativa.

Aquests temes són:

Ocupació del carrer en planta baixa.
Ocupació per oficis, "guarda ruedas".
Balcons i sortides, Gelosies i miradors.
Volades i ràfecs.
Altures d'edificació.
Alineació de la façana.
Reformes en edificis afectats per noves alineacions.

Sobre l'edifici.
Solidesa.
Altures de forjat.
Higiene i perillositat, ventilació.
Separació dels veïns.

Tramitació, facultatius, precaucions en l'obra.
En el capítol següent s'ha inclós un petit extracte de les Ordenances de 1856, que permetrà comparar les disposicions inicials anteriors amb un text ja consolidat (49).

Atés el fort contingut tipològic de totes aquestes disposicions, ha semblat interessant de completar tots aquests textos amb il·lustracions de Josep Fontseré i Miquel Garriga i Roca, extretes d'un expedient on es debat l'adaptació de cases de planta baixa i tres, quatre i cinc pisos en les altures d'edificació aprovades (49). En la il·lustració de diversos tipus d'edificació es torna a trobar el canvi del procés de construcció de cases i ciutat que és sota de totes aquestes disposicions. Des de la producció d'algunes de les cases dibuixades a les de l'Eixample hi ha poca diferència.

Paviments, infrastructures, mobiliari i la nova configuració de l'espai de vialitat.

La formació d'un espai de vialitat modern és tasca dels projectes d'alineació i ordenances a què s'acaba de fer referència. Aquests inicials instruments d'urbanisme són peces indispensables en el canvi de la malla de carrers fortament ramificada d'origen medieval en els carrers "públics" moderns que es dissenyen i realitzen parcialment des de finals del segle XVIII. Però la configuració de l'espai públic de tipus i ús nous no és només qüestió d'alineació i ordenança, és a dir de delimitació de la façana. La urbanització —dotació d'infrastructures, pavimentació i introducció de construccions adaptades al nou ús— es imprescindible per a la creació del nou espai.

Per aquest motiu l'explicació del procés no es pot acabar sense fer referència a la realització d'obres d'aquest tipus.

Als arxius municipals són nombrosíssims els documents gràfics i escrits sobre aquests temes. Alguns tenen una qualitat gràfica i tècnica remarcables. Però la majoria foren confeccionats amb mires molt pragmàtiques i la seva manca de qualitat fa absurda la reproducció. Malgrat tot el buidat sistemàtic d'aquesta informació, i llur localització cartogràfica i històrica, permetria documentar amb molta precisió el procés de construcció de carrers moderns a la ciutat.

En el catàleg només es reprodueixen algunes mostres d'aquest material. No era possible fer més, la complicació del tema no permetia anar més lluny. Malgrat tot de l'estudi d'aquestes mostres, i altres localitzades però no reproduïdes, s'ha pogut saber que el procés d'urbanització és més modern que el d'alineació.

En un primer moment històric la urbanització només es troba en espais urbans representatius o molt utilitzats, com per exemple, els mercats. Així es reprodueix un projecte d'urbanització del Born datat el 1771, precisament quan es començaven a fer alineacions i ordenances.

La generalització de la tasca d'urbanització no es troba fins els anys cinquanta i seixanta del segle dinou. Els models de "reposición de los empedrados de calles y plazas" dissenyats per F. Daniel i Molina el 1859 són significatius d'aquesta generalització i sistematització de la urbanització. Aquests models son gairebé contemporanis de les Ordenances d'en Duran i Bas i del plànol d'Alineacions i Millores de Garriga i Roca. I, això segurament no és casual.

Finalment s'han inclós uns models de mobiliari urbà signats per Miquel Garriga i Roca. En aquest cas s'ha actuat només per a fer referència a la importància del tema, i atenent a l'interès dels dissenys. Però si s'hagués de fer una relació o catàleg complet del tema, la llista seria molt més llarga.

BANDO.

Obligando la variacion de los tiempos y de las circunstancias á la rectificacion ó reforma de las disposiciones establecidas para el buen gobierno de los pueblos, á fin de corregir la parte relativa á obras que comprende el Bando publicado en esta Capital en 7 de Mayo de 1824, bajo la designacion ó título de *Para los Edificios*, el Escmo. Ayuntamiento Constitucional ha ACORDADO y los infrascritos Alcaldes Constitucionales PREVENIMOS lo siguiente.

Artículo 1º Para la construccion de edificios deberá el dueño ó su legítimo representante acudir al Escmo. Ayuntamiento con memorial en que lo solicite, acompañando el perfil del edificio, firmado por el director encargado de la obra que se quiera construir. Si se falta á esta formalidad, edificando sin el competente permiso del Escmo. Ayuntamiento, el propietario incurrirá en la pena de demolicion y multa de 500 reales y el director de la obra en la de 1000 reales si el edificio no está arreglado al plan aprobado por el Cuerpo municipal y á las disposiciones vigentes; pero si lo estuviere, solo pagarán respectivamente el director y propietario 250 rs. por su descuido, negligencia ó falta de pedir el debido permiso.

2º Los cimientos de cualquier edificio que se construya de nuevo deben tener la profundidad suficiente para descansar en terreno firme y la pared cuatro palmos de grueso hasta el plan terreno, desde este al techo del primer piso 3 palmos y de este al estremo superior del edificio 2 y $\frac{1}{2}$ siendo de piedra, ó bien 1 y $\frac{1}{2}$ si fuere de ladrillos puestos de punta, bajo pena de demolicion y reposicion de lo edificado, á costas del director de la obra, que á mas incurrirá en la multa de 250 rs. en caso de hacerse lo contrario.

3º Los edificios podrán constar á lo mas de cuatro pisos sin entresuelo á la parte esterior, prohibiéndose la construccion de habitaciones inferiores al nivel de la calle, bajo las mismas penas conminadas en el artículo próximo antecedente.

4º La altura interior y esterior de los pisos no podrá ser menor, á saber: en los bajos desde el nivel del piso de la calle, con inclusion del espesor del techo que los cubre, de 20 palmos; en el primer piso, con iguales prevenciones, de 18 palmos; en el segundo piso, insiguiendo el mismo método, de 17 palmos; en el tercer piso, con la propia circunstancia, de 16 palmos; en el cuarto piso de 13 palmos, con inclusion del espesor referido; y el espacio que ocupe el desvan, en caso que lo hubiere, deberá ser de 4 palmos, y de 5 la altura de la baranda del terrado ó tejado. Cuando el edificio conste de tres pisos y entresuelo, la elevacion de este será igual á la señalada para el cuarto piso. Las penas con que se conmina cualquiera contravencion á este artículo serán las mismas espresadas en los dos próximos antecedentes.

5º La altura total de los edificios, con inclusion de la baranda del terrado ó tejado, no podrá ser mayor de 93 palmos en los de las calles de la menor anchura hasta las que la tengan de 22 palmos inclusive; pudiendo tener 95 palmos los que se edifiquen en las calles cuyo ancho sea desde 23 hasta 47 palmos ambos inclusive, y 97 palmos en los que lo fueren en calles que tengan el ancho desde 48 palmos inclusive por arriba; sin que parte alguna de edificio pueda esceder de las mencionadas elevaciones. Para los edificios que tengan desnivel de una á otra calle, deberá esplicarse su situacion y el desnivel [illegible] Ayuntamiento, que prescribirá lo conveniente segun los casos. Si se faltare á alguna de estas prevenciones incurrirá en la multa de 100 rs. el dueño del edificio, con obligacion ademas de sujetarse á aquellas, y en la de 1000 rs. el director de la obra.

6º La salida del remate ó cornisa de los edificios no podrá esceder de un palmo y $\frac{1}{2}$ en calles cuyo ancho fuere hasta 16 palmos inclusive; de 2 palmos en las que lleguen á 22; de 2 y $\frac{1}{2}$ en las de 25; de 2 y $\frac{3}{4}$ en las de 30; de 2 y $\frac{1}{4}$ en las de 35; y de 3 palmos, en las de mayor anchura, sin perjuicio de concederse por el Escmo. Ayuntamiento alguna salida mas en frentes decorados con algun órden arreglado de Arquitectura.

7º Los tragaluces de las escaleras, conocidos vulgarmente por *Badalots*, no podrán construirse para otro objeto ni tener mas elevacion que la de 12 palmos sobre el edificio, á menos que este no llegue á la que está prescrita en el artº 5º, en cuyo caso se permitirá darle cualquiera altura, mientras no esceda de 12 palmos de lo que pudiera tener el edificio á que lo prevenido en dicho artículo, bajo pena de 100 rs. al director de la obra y obligacion al propietario de arreglarse á lo que se dispone en este Bando.

8º No se podrán construir torres, llamadas *Mirandas*, ni de otra clase, sin permiso del Escmo. Ayuntamiento, el cual lo dará, mediante hallarse aquellas en el centro del edificio y en manera alguna sobre las paredes medianeras ni de fachada, y no escediendo de la elevacion de 20 palmos á la que corresponda al todo del edificio, bajo pena de 250 rs al director y otros tantos al dueño, con obligacion por parte de este de arreglarse á lo prevenido en los artículos anteriores.

9º Se prohibe absolutamente el construir arcos, aleros y saledizos, llamados vulgarmente *Boladas*, y el reparar ó componer cosa alguna en los que en el dia existen, bajo pena de 100 rs. al director y obligacion al dueño de derribar á sus costas la obra edificada y la reparada ó compuesta.

10 Se prohibe igualmente abrir y variar aberturas en los edificios, cargar é innovar cosa alguna en las paredes esteriores, sin obtener antes el permiso del Escmo. Ayuntamiento, bajo pena de 100 rs. al director de la obra y obligacion por parte del dueño de reponer la cosa en su primitivo estado.

11. En los frentes que deban retirar segun el plano nuevamente arreglado para ensanche y rectificacion de las calles, se permitirá formar hasta tres aberturas, ya sean de portal, ventana ó balcon, mediante que no se cause deformidad á la fachada y que para esta operacion solo se quite la única porcion de pared que sea necesario, sin poner piedra labrada en sus jambas; pudiendo solamente construirse en estas una porcion de pared en todo su alto, que no esceda de medio palmo, ó $\frac{1}{2}$ de palmo á lo mas en alguna parte, al solo objeto de arreglar aquellas para la colocacion de las correspondientes puertas, con la precision de poner el lintel de madera sin arco encima.

12. Bajo el mismo método y restricciones se permitirá el ensanche de toda puerta, balcon y ventana; prohibiendose empero en este caso que se macize con pared el todo ó parte de dichas aberturas.

13. Se permitirá igualmente construir sobre los frentes mencionados en los artículos anteriores un tercero ó cuarto piso, arreglándose en el espesor de paredes y demas á lo prevenido en este Bando. En estos edificios y cualquiera otros sujetos á alineacion, ó rectificacion de ella, queda prohibido que pueda hacerse clase alguna de obra nueva, tanto en el espesor de las actuales paredes de sus frentes, como en la parte interior de las mismas correspondiente al terreno que al tiempo de la reedificacion del edificio haya de quedar espedito para el ensanche de la plaza ó calle en que se halle situado, y tambien en el ámbito que hayan de tener las paredes del nuevo frente al tiempo de dicha reedificacion.

14. Se prohibe verificar reparo ni revocado alguno en los frentes de que habla el artículo 11, debiendo permanecer en su antiguo estado aunque se permita hacer las variaciones indicadas en los dos artículos próximo antecedentes.

15. Cualquiera contravencion á los artículos 11, 12, 13 y 14 será castigada con la multa de 100 rs. al director de la obra si esta no tiende á fortificar el frente; pero si de cualquier modo se aumentare su solidez, el propietario deberá inmediatamente demoler á sus costas el frente y el director pagará la multa de 250 reales.

16. En todas las casas que se construyan, ó cuyo interior se reedifique, deberá el dueño hacer que las letrinas de ellas tengan pósitos de la capacidad correspondiente á contener la inmundicia de medio año, bajo pena de 250 rs. y de haberlos de hacer construir desde luego si no lo hubiese hecho, ó ensanchar si no fuesen de suficiente capacidad.

17. Los balcones de los entresuelos, cuya altura contada desde el piso de la calle sea igual ó esceda de la de doce palmos, solo pueden salir del firme de la pared en calles y plazas mas anchas de 35 palmos, 1 palmo y $\frac{1}{2}$; en las de 30 palmos, 1 palmo; en las de 20, $\frac{1}{2}$; en las de 16, $\frac{1}{2}$; y en las que no lleguen á esta anchura no podrán separarse del recto de la pared.

18. Los balcones de cuartos principales, cuya altura sea igual ó esceda de la de 20 palmos desde el piso de la calle, solo pueden salir 4 palmos del firme de la pared en plazas y calles del ancho de 35 palmos inclusive por arriba; 3 y $\frac{1}{2}$ en las de 30 palmos; 3 en las de 25 palmos; 2 y $\frac{1}{2}$ en las de 20 palmos; 2 en las de 16 palmos; 1 y $\frac{1}{2}$ en las de 14 palmos; 1 en las de 13 palmos; $\frac{1}{2}$ en las de 12 palmos; y $\frac{1}{2}$ en las de menor dimension.

19. Los balcones de cuartos segundos en plazas y calles cuyo ancho no es menor de 30 palmos, solo pueden salir 2 palmos y $\frac{1}{2}$ del firme de la pared; en las de 25 palmos, 2 y $\frac{1}{2}$; en las de 20 palmos, 2; en las de 16 palmos, 1 y $\frac{1}{2}$; en las de 14 palmos, 1 y $\frac{1}{4}$; en las de 13 palmos, 1; en las de 12 palmos, $\frac{1}{2}$; y en las de menor anchura $\frac{1}{2}$.

20. Los balcones de cuartos terceros en plazas y calles cuyo ancho no es menor de 35 palmos, solo pueden salir del firme de la pared 2 palmos; en las de 30 palmos, 1 y $\frac{1}{2}$; en las de 25 palmos, 1 y $\frac{1}{2}$; en las de 20 palmos, 1 y $\frac{1}{2}$; en las de 16 palmos, 1; en las de 14 palmos, $\frac{1}{2}$; en las de 13 palmos $\frac{1}{2}$; y en todas las demas $\frac{1}{2}$.

21. Desde los cuartos terceros arriba solo pueden ponerse balcones antepechos, sin mas salida que el espesor regular del hierro. Cualquiera contravencion á lo prevenido en este artículo y antecedentes desde el 17 inclusive, será castigada con la multa de 60 rs. exigidera por mitad al director y al propietario, quedando á mas obligado este á cumplir lo dispuesto en los mismos artículos.

22. La salida de los balcones y las jambas de las ventanas no pueden acercarse de dos palmos al centro de las paredes medianeras, bajo pena de arreglarlo así si se hiciere lo contrario.

23. El propietario que mande construir de nuevo algun edificio ó recomponer los antiguos deberá durante la obra tapar las aberturas que haya en las losas, llamadas *Lambordas*, del frente del edificio, á fin de conservar limpio el albañal, público; y luego de concluida la obra tendrá obligacion de dejar del todo corriente dicho albañal, lambordas, empedrado y aceras del frente de su casa y desembarazada la calle, bajo la pena, si dentro los ocho primeros dias de concluida la obra no se ha cumplido, no solo de pagar el propietario los gastos que causare el arreglo que mandará hacer la Municipalidad, sino tambien la multa de 80 rs. aplicada al director de la obra.

24. Cualquiera que construya ó recomponga algun edificio esterior ó interiormente deberá en lo posible todos los dias dejar el paso expedito á los transeuntes, y en el sabado de cada semana y vísperas de dias festivos enteramente desembarazadas las calles de los escombros de la obra que hiciere, esceptuando aquella parte de materiales que se le permita en clase de repuesto y deberá arreglar en la forma que le prescriba el Escmo. Ayuntamiento, bajo pena de 32 rs. por cada cosa á que se contraviniese.

25. Cualquiera que, teniendo permiso del Escmo. Ayuntamiento, embraze las calles ó plazas con motivo de obras, limpias ú otro objeto, deberá poner en aquel parage luz suficiente, que arda toda la noche, para evitar el peligro á los transeuntes, bajo pena de 32 rs. en caso de no verificarlo.

26. Bajo la misma pena de 32 reales deberá cualquier vecino á quien se conceda permiso para poner barreras, blanquearlas con cal, dejando á los lados el lugar suficiente para los que transiten á pie, y poniendo delante de cada barrera una luz desde las primeras oraciones hasta el amanecer.

27. El pintado ó color que se dé á toda fachada deberá ser igual á uno de los aprobados por el Escmo. Ayuntamiento, bajo la multa de 100 reales al que verificase lo contrario y obligacion de pintarlo de nuevo con arreglo á lo prevenido.

28. La distribucion interior de todo edificio debe arreglarse de modo que no le falten las ventilaciones correspondientes, bajo pena de formarlas si no se hubiesen hecho.

29. La vertiente de las aguas de la cubierta se dirigirá al interior siempre que se construya de nuevo el todo ó la mayor parte del frente de una casa, el todo ó una tercera parte de la cubierta y siempre que lleguen á dos las aberturas que se abran ó ensanchen, inclusa una puerta de entrada, tienda ó almacen.

30. Dentro el preciso término de ocho dias del en que quedare concluida cualquiera obra hecha con el debido permiso del Escmo. Ayuntamiento, el propietario de la casa ó su representante deberán dar aviso por escrito á la Secretaria municipal para que en virtud de él pase el Arquitecto Maestro de obras de la Ciudad á examinar si en su ejecucion se han guardado estrictamente las prevensiones del permiso y las reglas contenidas en este Bando. El que dejare de dar el aviso, incurrirá en la multa de 100 reales y pago de los gastos que causare cualquier arreglo que hubiere de practicarse.

Y para que nadie pueda alegar ignorancia expedimos el presente Bando, que se fijará en los lugares públicos y acostumbrados, é insertará en los periódicos de esta capital para su puntual y exacta observancia.

Dado en Barcelona á 6 de Marzo de 1838.

Juan Busquets.

Sebastian Martí. *Pedro Marsal.*

Buenaventura Sans. *Mariano Barallat.*

Lugar del Sello.

Por acuerdo del Escmo. Ayuntamiento Constitucional,
Cayetano Ribót, Sec.º int.º

Les ordenances publicades el 1842 van ser precedides per aquest Bàndol del 1838.

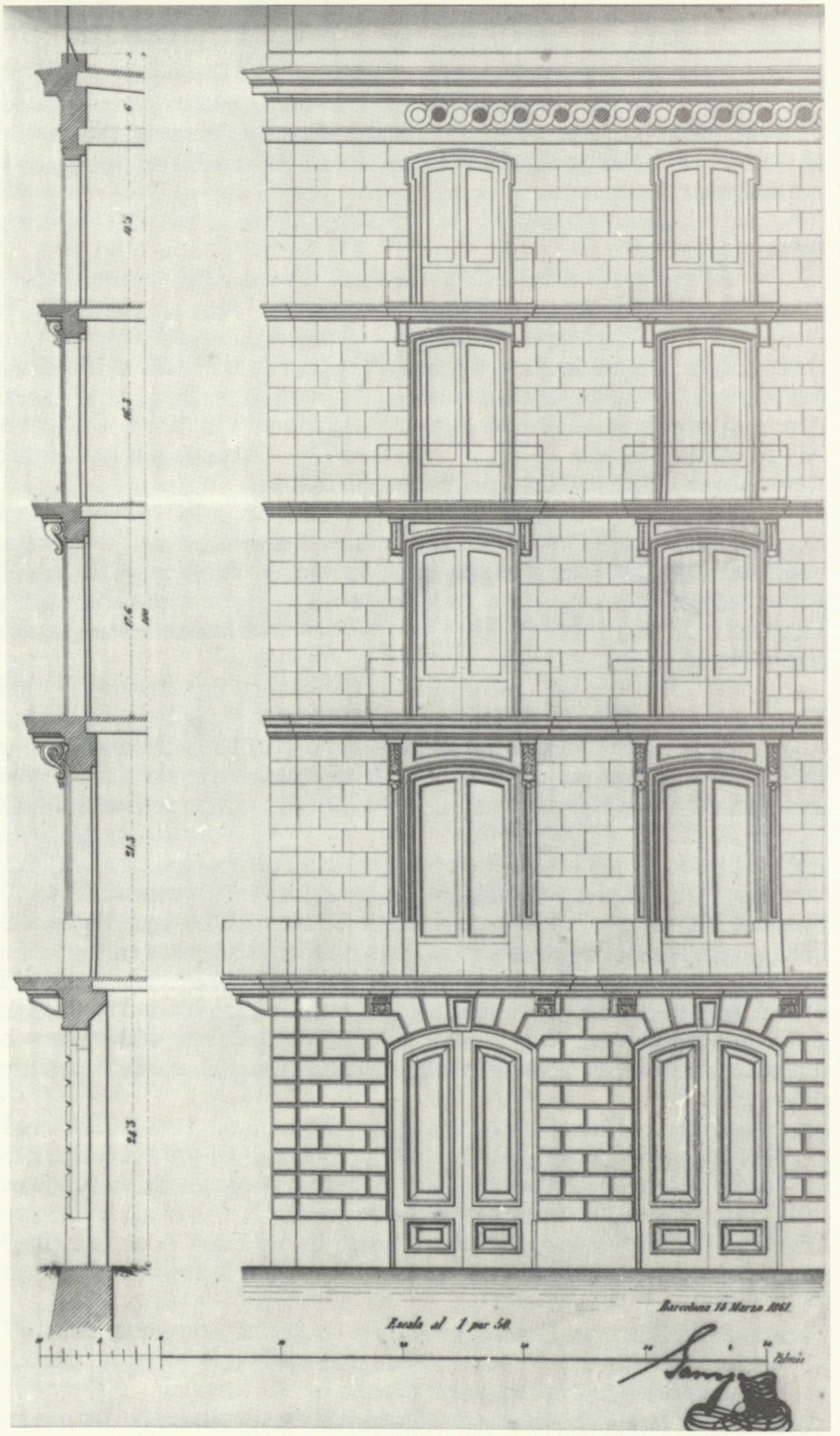

Proposta de distribució en plantes de l'alçada reguladora.
Miquel Garriga i Roca (1861).

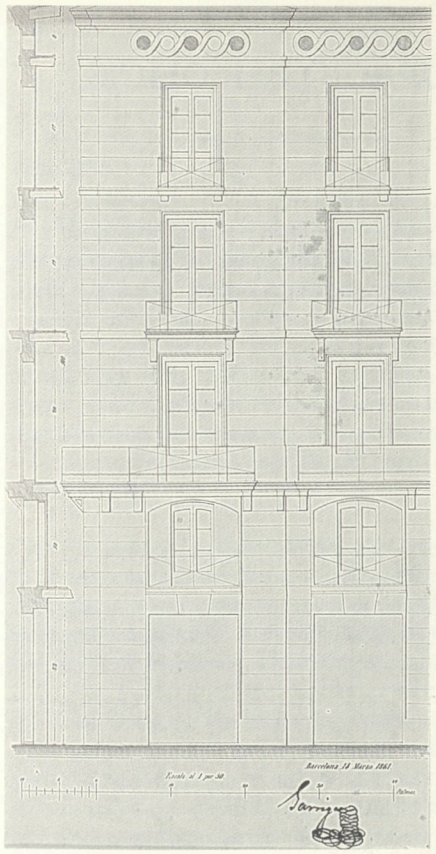

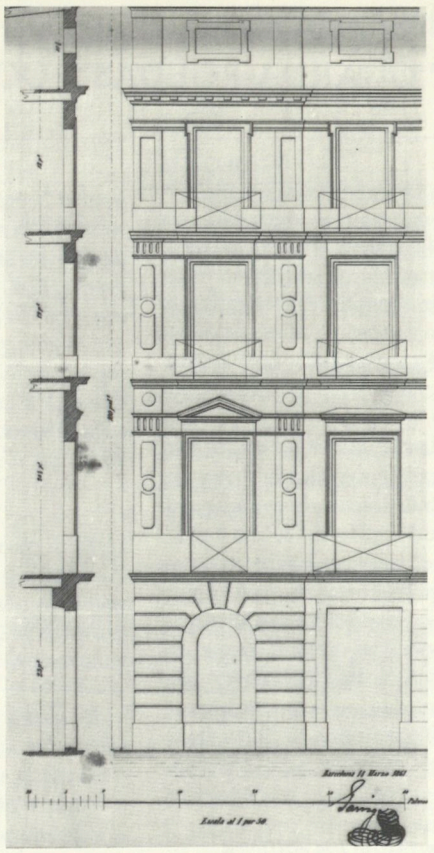

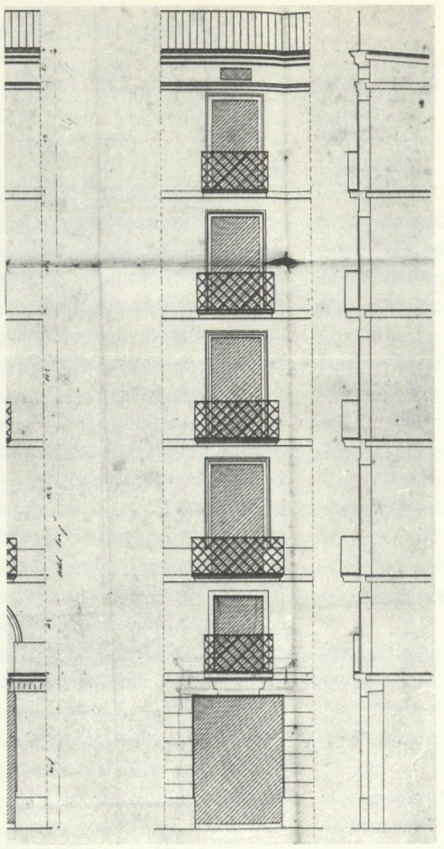

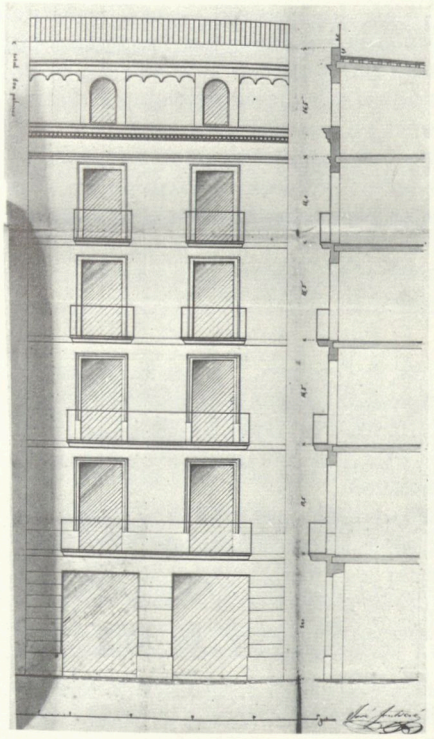

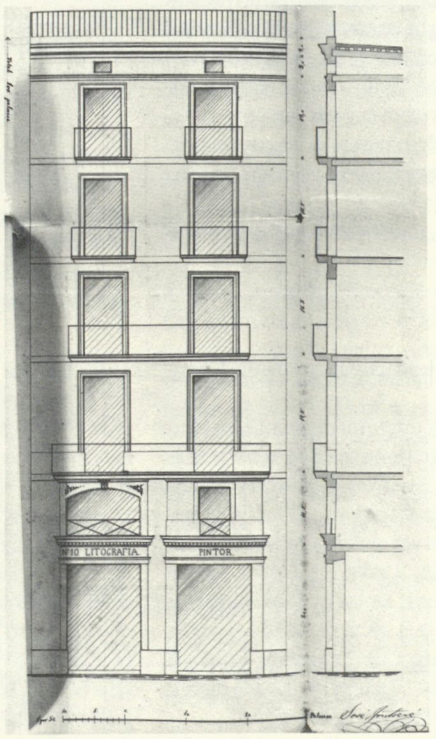

Proposte de Josep Fontseré i Miquel Garriga i Roca d'adequació de les altures d'edificació aprovades.

Quadre 1

OCUPACIÓ DEL CARRER EN PLANTA BAIXA: "GUARDA-RUEDAS", OCUPACIÓ PER OFICIS.

1771

"Guarda-Ruedas"

Primeramente que los Dueños o Alquilinos de las casas cuyo ancho de calles o plaza en el frontis de ellas sea mayor de 35 palmos pueden poner los guarda ruedas de las esquinas con el relieve o cordón del zócalo donde lo hubiere co. salida de un palmo y dos cuartos; en las que sea mayor de 30 palmos con la de un palmo y un cuarto; en las que sea mayor de 25 palmos con la de un palmo y un cuarto; en las que sea mayor de 20 palmos con la de un palmo y un cuarto; en las que sea mayor de 16 palmos con la de un palmo; en las que sea mayor de 13 palmos con la de un palmo; en las que sea mayor de 12 palmos con la de tres cuartos y en las que sea menor de la última expresada dimensión de palmos únicamente podrán ponerlos con la salida de tres cuartos.

Y en cuanto a su mayor altura y elevación deberán los expresados Dueños o Alquilinos de las casas en todas las calles y plazas no excederla de dos palmos y dos cuartos, todo bajo la pena de tres libras por cada vez que se practicase lo contrario.

Que los mismo propietarios o alquilinos de las casas cuyo ancho de calles o plazas en el frontis de ellas sea mayor de 35 palmos puedan poner los guarda ruedas y zócalos de las casas, almacenes y cocheras con la salida de un palmo y un cuarto; en las que sea mayor de 30 palmos, con la de un palmo; en la que sea mayor de 25 palmos, con la de un palmo; en la que sea mayor de 20 palmos con la de un palmo, en las que sea mayor de 16 palmos con la de tres cuartos; en las que sea mayor de 13 palmos con la de tres cuartos, y en las que sea menor de la última expresada dimensión de palmos con la de un cuarto, todo bajo la pena de 3 libras por cada vez que se hiciese lo contrario.

1823

"Guarda-ruedas"

29. Guarda-ruedas: no pueden ponerse sin permiso.
Que nadie pueda poner guarda-ruedas en las esquinas ni otra parte esterior de los edificios sin licencia del Escelentísimo Ayuntamiento, que la concederá si lo estima necesario, bajo pena de tres libras, y pérdida del guarda-ruedas á cualquiera que contravenga.

30. Dimensiones para guarda-ruedas de las esquinas.
Que los vecinos á quienes se conceda poner guarda-ruedas en las esquinas de sus casas no podrán practicarlo mas que con la salida, comprendido el relieve ó cordón del zócalo donde le hubiere, de un palmo y medio en las plazas ó calles mas anchas de treinta y cinco palmos; en las de treinta, veinte y cinco, y veinte, un palmo y cuarto; en las de diez y seis, catorce, y trece, un palmo; y en las de doce, tres cuartos; sin que en en ningunas la elevación del guarda-ruedas esceda de dos palmos y medio, y debiendo construirlos todos en forma piramidal segun el modelo que se halla prevenido al efecto, bajo pena de tres libras en caso de contravencion á cualquiera de las cosas espresadas.

31. Otras para los de las puertas de los edificios.
Que los guarda-ruedas y zócalos que se concedan de las puertas de las casas, almacenes y cocheras deberán ponerse sin mas salida de un palmo y un cuarto en las plazas ó calles mas anchas de treinta y cinco palmos: en las de treinta, veinte y cinco, y veinte, de un palmo; en las de diez y seis, catorce, y trece, tres cuartos; en las de doce, dos cuartos; y en las menores de doce, un cuarto, bajo las prevenciones y pena espresadas en el capítulo antecedente.

1771

"Ocupació per oficis"

Que en todas las calles y plazas cuyo frontis de ellas en el ancho sea mayor de 35 palmos puedan los Dueños o Alquilinos de las casas, poner los mostradores de madera o de piedra en sólido, ya sean fijos o movedizos, con la salida de dos palmos y dos cuartos; en las que sea mayor de 30 palmos con la de dos palmos 1/4; en las que sea mayor de 25 palmos con la de 2 palmos, en las que sea mayor de 20 palmos con la de 1 palmo y 3/4; en las que sea mayor de 16 palmos con la de 1 palmo y 2/4; en las que sea mayor de 14 palmos con la de 1 palmo y 1/4; en las que sea mayor de 13 palmos con la de 1 palmo; en las que sea mayor de 12 palmos con la de 2/4; y en las que sea menor de la última dicha dimensión de palmos con la de 1/4. (3 libras).
Que los Poyos que usan los drogueros y demás deberán ser de madera, movedizos y puedan salir en las calles o plazas cuyo ancho en el frontis de ella sea mayor de 35 palmos, 2 palmos; en las que sea mayor de 30 palmos, 1 palmo y 3/4; en las que sea mayor de 25 palmos, 1 palmo, y 2/4; en las que sea mayor de 20 palmos, 1 palmo y 1/4; en las que sea mayor de 16 palmos, 1 palmo; en las que sea mayor de 14 palmos, 3/4; en las que sea mayor de 13 palmos 3/4; en las que sea mayor de palmos 2/4; y en las que sea menor de la última expresada dimensión de palmos, 1/4.
Que los Bancos de los Cobreros, y otros, mamparas de los Bordadores, Tablas y demás operatorios móviles de la menestralería, sólo puedean ocupar de las calles o Plazas por más anchas que sean, en aquellas que su frontis sea mayor de 35 palmos, 4 palmos; en las que sean mayor de 30 palmos, 3 palmos; en las que sea mayor de 25 palmos, 2 palmos y 2/4; en las que sea mayor de 20 palmos, 2 palmos; en las que sea mayor de 16 palmos, 1 palmo y 2/4; en las que sea mayor de 14 palmos, 1 palmo y 1/4, en las que sea mayor de 13 palmos, 1 palmo; en las que sea mayor de 12 palmos, 3/4 y en las que sea menor de la última dicha dimensión de palmos 2/4 (3 libras).
Que: Las sombrereras de madera que usan los mercaderes, fabricantes de seda y demás, sólo pueden salir en las calles y plazas cuyo ancho en el frontis de ellas sea mayor de 35 palmos, 3 palmos y 3/4; en las que sea mayor de 30 palmos, 3 palmos y 1/4; en las que se amyor de 25 palmos, 3 palmos; en las que sea mayor de 20 palmos, 2 palmos y 2/4; en las que sea mayor de 16 palmos, 2 palmos; en las que sea mayor de 14 palmos, 1 palmo y 2/4; en las que sea mayor de 13 palmos, 1 palmo, en las que sea mayor de 12 palmos, 2/4; y en las que sea menor de la última expresada dimensión de palmos, 1/4. (2 libras).
Que los Boticarios, mercaderes y demás puedan colocar vidrieras en las puertas de sus casas pero sin salir a la calle (3 libras siempre que se excediese).
Que todos los vecinos podrán poner Rejas en sus sótanos y altos con tal que no salgan del resto de las paredes, más del espesor regular del hierro de las mismas rejas, a excepción de las de los conventos que las usarán como les acomode, precediendo el permiso y consentimiento del Muy Iltre. Ayuntamiento (3 libras).
Que podrán construirse capillas en las esquinas en la extensión y altura de las casas, con tal que su relieve a la calle no exceda de un palmo, y dicho relieve o guarnición, como los santos de las capillas sean de piedra labrada o esculpida con decente relieve. (20 reales).
Que las Muestras que usan los Mesoneros, Peluqueros, Chocolateros, modistas y demás podrán ponerlas fijas o móviles dentro de sus tiendas o fuera de las calles junto a los postes o encima de los portales pintadas o de poco relieve sin poder salir a la calle más que un palmo y medio. (2 libras).

Balcons, gelosies i miradors

1771

Balcons:

Que: Los Balcones y Rejas entresuelos, como sean 12 palmos altos del piso de la calle o plaza, cuyo ancho en el frontis de ellas sea mayor de 35 palmos, 1 palmo y 1/4; en las que sea mayor de 30 palmos, 1 palmo; en las que sea mayor de 25 palmos, 1 palmo; en las que sea mayor de 20 palmos, 3/4; en las que sea mayor de 16 palmos, 2/4; en las que sea mayor de 14 palmos, 2/4; en las que sea mayor de 13 palmos, 1/4; en las que sea mayor de 12 palmos, 1/4; en las que sea menor de la última dicha dimensión de palmos, 1/4; comprendido en todas las sobredichas dimensiones el grueso del hierro de la parte inferior (3 libras).

Que: Los Balcones en Cuartos Principales, como sea su altura de 20 palmos o más del piso de la calle, podrán salir en las calles y plazas cuyo frontis sea mayor de 35 palmos, 4 palmos; en las que sea mayor de 30 palmos, 3 palmos y 2/4; en las que sea mayor de 25 palmos, 3 palmos; en las que sea mayor de 20 palmos, 2 palmos y 2/4; en las que sea mayor de 16 palmos, 2 palmos; en las que sea mayor de 14 palmos, 1 palmo y 2/4; en las que sea mayor de 13 palmos, 1 palmo, en las que sea mayor de 12 palmos, 3/4; y en las que sea menor de la última expresada dimension de palmos, 2/4; comprendido en todas las sobredichas medidas el grueso del hierro de la parte exterior (3 libras).

Que los Balcones de Cuartos segundos de las casas, cuyo ancho de calle y plaza, en el frontis de ellas sea mayor de 35 palmos puedan salir 2 palmos y 2/4; en las que sea mayor de 30 palmos, 2 palmos y 2/4; en las que sea mayor de 25 palmos, 2 palmos y 1/4; en las que sea mayor de 20 palmos, 2 palmos; en las que sea mayor de 16 palmos, 1 palmo y 2/4; en las que sea mayor de 14 palmos, 1 palmo y 1/4; en las que sea mayor de 13 palmos, 3/4; en las que sea mayor de 12 palmos, 2/4; y en las que sea menor de la última dicha dimensión de palmos, 2/4; comprendido en las sobre dichas dimensiones, el grueso del hierro de la parte exterior (3 libras).

Que los Balcones de Cuartos terceros de las casas cuyo ancho de calle y plaza en el frontis de ellas sea mayor de 35 palmos, podrán salir 2 palmos; en las que sea mayor de 30 palmos, 1 palmo y 3/4; en las que sea mayor de 25 palmos, 1 palmo y 2/4; en las que sea mayor de 20 palmos, 1 palmo y 1/4; en las que sea mayor de 16 palmos, 1 palmo; en las que sea mayor de 14 palmos, 3/4; en las que sea mayor de 13 palmos, 2/4; en las de 12 palmos, 1/4; y en las que sea menor de la última dicha dimensión de palmos, 1/4; comprendido en estas medidas el grueso del hierro de la parte exterior. Y así mismo en todas las expresadas dimensiones deberán salir y conformarse las celosías de las ventanas cuando estén abiertas (3 libras).

Que desde los Cuartos terceros arriba sólo queden los Dueños o Alquilinos de las casas poner balcones, antepechos, sin más salida a la calle que la del espesor regular del hierro (3 libras).

1823

Balcons:

5. Señalamiento de salida para balcones de entresuelos.
Que los balcones de los entresuelos que sean mas altos de doce palmos desde el piso de las calles ó plazas mas anchas de treinta y cinco palmos no puedan salir del recto y firme de la pared mas que un palmo y cuarto; en las de treinta palmos, un palmo; en las de veinte palmos, tres cuartos; en las de diez y seis palmos; medio palmo: compreéndiendo en dichas dimensiones el grueso del hierro; y en las calles que no lleguen al espresado ancho, no puedan salir dichos balcones del recto y firme de la pared: bajo pena de seis libras por cada cosa que se contraviniere, y de deshacer lo que escediere, y arreglarlo á lo que queda prevenido.

6. Otro para balcones de cuartos principales.
Que los balcones de cuartos principales, cuya altura desde el piso de la calle sea de veinte palmos ó mas, solo puedan salir cuatro palmos en las plazas o calles más anchas de treinta y cinco palmos; tres palmos y medio en las de veinte; dos palmos en las de diez y seis; un palmo y cuarto en las de catorce; un palmo en las de trece; tres cuartos en las de doce; y medio palmo en las de menor anchura, compreéndiendo en las sobredichas dimensiones el grueso del hierro de la parte exterior: todo bajo la misma pena por cada cosa que contravenga.

7. Otro para balcones de cuartos segundos.
Que los balcones de cuartos segundos en las plazas ó calles mas anchas de treinta palmos solo puedan salir dos palmos y medio; en las de veinte y cinco, dos palmos y cuarto; en las de veinte, dos palmos; en las de diez y seis, palmo y medio; en las de catorce, palmo y cuarto; en las de trece, un palmo; en las de doce, tres cuartos; en las de menor anchura medio palmo, compreéndido en todas las sobredichas dimensiones el grueso del hierro de la parte esterior, bajo la referida pena.

8. Otro para balcones de cuartos terceros.
Que en los cuartos terceros de las casas sitas en las plazas ó calles mas anchas de treinta y cinco palmos sólo puedan los balcones salir dos palmos; en las de treinta, un palmo y tres cuartos; en las de veinte y cinco, un palmo y medio; en las de veinte, palmo y cuarto; en las de diez y seis, un palmo; en las de catorce, tres cuartos; en las de trece, medio palmo; y en todas las demás un cuarto, compreéndido en estas dimensiones el grueso de hierro de la parte esterior, bajo la misma pena.

9. Balcones desde cuartos terceros arriba: no tienen salida.
Que desde los cuartos terceros arriba solo puedan ponerse balcones antepechos, sin mas salida que el espesor regular del hierro, bajo la misma pena.

1838

Balcons:

17. Los balcones de los entresuelos, cuya altura contada desde el piso de la calle sea igual ó esceda de la de doce palmos, solo pueden salir del firme de la pared en calles y plazas más anchas de 35 palmos, 1 palmo y 3/12; en las de 30 palmos, 1 palmo; en las de 20, 9/12; en las de 16, 6/12; y en las que no lleguen a esta anchura no podrán separarse del recto de la pared.

18. Los balcones de cuartos principales, cuya altura sea igual ó esceda de la de 20 palmos desde el piso de la calle, solo pueden salir 4 palmos del firme de la pared en plazas y calles de ancho de 35 palmos inclusive por arriba; 3 y 6/12 en las de 30 palmos; 3 en las de 25 palmos; 2 y 6/12 en las de 20 palmos; 2 en las de 16 palmos; 1 y 3/12 en las de 14 palmos; 1 en las de 13 palmos; 9/12 en las de 12 palmos; y 6/12 en las de menor dimensión.

19. Los balcones de cuartos segundos en plazas y calles cuyo ancho no es menor de 35 palmos, solo pueden salir 2 palmos y 6/12 del firme de la pared; en las de 25 palmos, 2 y 3/12; en las de 20 palmos, 2; en las de 16 palmos, 1 y 6/12; en las de 14 palmos, 1 y 3/12; en las de 13 palmos, 1 en las de 12 palmos, 9/12; y en las de mejor anchura 6/12.

20. Los balcones de cuartos terceros en plazas y calles cuyo ancho no es menor de 35 palmos, solo pueden salir del firme de la pared 2 palmos; en las de 30 palmos, 1 y 9/12; en las de 25 palmos, 1 y 6/12; en las de 20 palmos, 1 y 3/12; en las de 16 palmos, 1; en las de 14 palmos, 9/12; en las de 13 palmos, 6/12; y en todas las demás 3/12.

21. Desde los cuartos terceros arriba solo pueden ponerse balcones antepechos, sin mas salida que el espesor regular del hierro. Cualquiera contravencion á lo prevenido en este artículo y antecedentes desde el 13 inclusive, será castigada con la multa de 60 rs. exigidera por mitad al director y al propietario, quedando á mas obligado este a cumplir lo dispuesto en los mismos artículos.

1771

Gelosies: Miradors

Que las celosías en las ventanas pueden ser rectas o convexas, y podrán salir de la superficie de las pasadas exteriores junto con el marco, la mitad de lo que salgan los balcones en sus Cuartos y Calles respectivamente (3 libras).

Que cualesquiera vecinos que para hermoseo de su casa y de la ciudad, quiera hacer miradores en sus balcones o ventanas como las que usan en París, Roma y Madrid, y otras partes podrá practicarlo con tal que los guarnezca y mantenga con cristales finos o entrefinos de las fábricas de España. (3 libras).

1823

Celosies: Miradors

10. Celosías y miradores: modo de colocarlos.
Que no puedan ponerse celosías en ventanas sino que sea firmes por el recto de la pared, y si se pusieses miradores con cristales no podrán salir de la superficie de las paredes mas de la mitad de lo que se permita salir los balcones en sus cuartos y calles respectivamente; bajo pena de tres libras y arreglar su salida.

11. Conservacion y arreglo de miradores.
Que cualquiera vecino que ponga miradores en sus balcones ó ventanas deba hacerlo, sin esceder de las dimensiones esplicadas, con la debida solidéz, guarneciendolos y manteniendolos con cristales finos o entrefinos de la fábricas de España, bajo pena de seis libras por cada cosa á que se contravenga.

1838

Volades i ràfecs

19. Boladas, aleros y puentes: no pueden construirse.
Que nadie pueda construir ni hacer contruir aleros, boladas ni puentes, bajo pena de diez libras al albañil y de haberse de derribar á costas del dueño.

20. Boladas, puentes y cuerpos salientes de los edificios: deben derribarse no presentandose los títulos de propiedad.
Que en el preciso término de dos meses hayan de estár derribadas las boladas y puentes y cuerpos salientes de edificios, cuyos dueños no presenten en debida forma los títulos de propiedad, bajo la multa de veinte y cinco libras con que se conmina al que pasado dicho término no lo hubiese practicado y de decretarse lo demas que corresponda á la inobediencia.

21. Dimensiones para los aleros en todos los edificios.
Que en el propio término y bajo la misma pena hayan de reducirse los aleros y que no estén arreglados á las dimensiones siguientes: en las calles cuya anchura sea de quince á veinte palmos, un palmo; en las de veinte á veinte y cinco, un palmo y cuarto; en las de veinte y cinco a treinta un palmo y medio; en las de treinta á treinta y cinco, un palmo y tres cuartos; en las de treinta y cinco á cincuenta, dos palmos; en las de cincuenta á ciento, dos palmos y cuarto; en las de ciento á ciento y cincuenta y mayor, dos palmos y medio; cuyas dimensiones deberán tambien tener en lo sucesivo en las casas que se edifiquen.

9. Se prohibe absolutamente construir arcos, aleros y saledizos, llamados vulgarmente Boladas, y el reparar ó componer cosa alguna en los que en el día ecsisten, bajo pena de 100 rs. al director y obligación al dueño de derribar á sus costas la obra edificada y la reparada ó compuesta.

6. La Salida del remate ó cornisa de los edificios no podrá esceder de un palmo y 3/12 en calles cuyo ancho fuere hsta 16 palmos inclusive; de 2 palmos en las que lleguen a 22; de 2 y 3/12 en las de 25; de 2 y 6/12 en las de 30; de 2 y 9/12 en las de 35; y de 3 palmos, en las de mayor anchura, sin perjuicio de concederse por el Escmo. Ayuntamiento alguna salida mas en frentes decorados con algun órden arreglado de Arquitectura.

Alçades, edificació. Torres i "badalots".

1780

Alçades

Rambla

Los frentes de los edificios en la parte que den a la Rambla deberán todos tener ochenta y seis palmos y no más de elevación en su remate, y en una y otra casa de las dos esquinas desde el plan terreno hasta el primer piso, ha de haver veinte y dos palmos, y los primeros pisos de las demás casas entremedias deberán arreglarse y correr en un llano y visual de un extremo a otro. De modo que todas en los balcones de su primer piso demuestren estar con igualdad.

1823

Alçades

14. Elevación de los edificios.

Habiendo acordado el Ayuntamiento que el máximum de la elevación de los edificios de esta ciudad para los que construyan en lo sucesivo sea de ciento y diez palmos y de ochenta el minimum, ha arreglado la altura de ellos en la forma siguiente. Los edificios de las calles cuya anchura sea de quince á veinte palmos deberá tener la altura de ochenta palmos; ochenta y tres en las de veinte á veinte y cinco; ochenta y seis en las de veinta y cinco á treinta; ochenta y nueve en las de treinta á treinta y cinco; noventa y dos en las de treinta y cinco á cuarenta; noventa y cinco en las de cuarenta á cincuenta; noventa y ocho en las de cincuenta á setenta y cinco; ciento y dos en las de setenta y cinco á ciento; ciento y seis en las de ciento á ciento y cincuenta; y en las de esta dimension por arriba ciento y diez palmos.

15. Prevenciones para el caso de desnivel en los edificios de una á otra calle.

Que para los edificios que tengan desnivel de una á otra calle deban acudirse, esplicando su situación y desnivel de sus frentes, al Escmo. Ayuntamiento que prescribirá lo conveniente segun los casos, incurriendo de lo contrario en iguales penas á las del antecedente artículo los dueños y albañiles que sin preceder dicho requisito hagan construir ó construyan edificio, cuya altura en alguna parte de él esceda de la elevacion que le corresponda con arreglo al mismo artículo antecedente, de que no podrán dispensarse con motivo del desnivel ni por otra escusa alguna.

Torres i "badalots"

17. Torres y mirandas: no pueden construirse sin permiso.

Que no puedan elevarse torres, ni construirse mirandas en edificio alguno sin el permiso del Escmo. Ayuntamiento, al que deberán los dueños y albañiles arreglarse en un todo, bajo pena de demolicion, y de veinte y cinco libras al albañil y otras tantas al dueño que contraviniere.

18. Badalotes ó traga-luz de las escaleras: solo deben servir á un objetivo y no esceder de la elevación que se prescribe.

Que los badalotes ó tragaluz de las escaleras no puedan construirse para otro objeto, ni tener más elevacion que la de doce palmos sobre el edificio, pues de lo contrario, á mas de haberse de rebajar el esceso, incurrirá el albañil en la pena de diez libras.

1838

Alçades

5. La altura total de los edificios, con inclusión de la baranda del terrado ó tejado, no podrá ser mayor de 93 palmos en los de las calles de la menor anchura, hasta las que la tengan de 22 palmos inclusive; pudiendo tener 95 palmos los que se edifiquen en las calles cuyo ancho sea dese 23 hasta 47 palmos ambas inclusive, y 97 pamos en los que lo fueren en calles que tengan el ancho desde 48 palmos inclusive por arriba; sin que parte alguna del edificio pueda esceder de las mencionadas elevaciones. Para los edificios que tengan desnivel de una á otra calle, deberán esplicarse su situación y el desnivel de los respectivos frentes, al tiempo de solicitar el debido permiso al Escmo. Ayuntamiento, que prescribirá lo conveniente segun los casos. Si se faltare á alguna de estas prevenciones incurrirá en la multa de 100 rs. el dueño del edificio, con obligacion ademas de sujetarse á aquellas, y en la de 1000 rs. el director de la obra.

3. Los edificios podrán constar a lo mas de cuatro pisos sin entresuelo á la parte exterior, prohibiendose la construcción de habitaciones inferiores al nivel de la calle, bajo las mismas penas conminadas en el artículo prócsimo antecedente.

Torres i "badalots"

7. Los tragaluces de las escaleras, conocidos vulgarmente por Badalots, no podran construirse para otro objeto ni tener más elevación que la de 12 palmos sobre el edificio, á menos que este no llega á la que está prescrita en el art°. 5°, en cuyo caso se permitirá darle cualquiera altura, mientras no esceda de 12 palmos de lo que puediera tener el edificio á tenor de lo prevenido en dicho artículo, bajo pena de 100 rs. al director de la obra y obligación del propietario de arreglarse á lo que dispone en este Bando.

8. No se podrán construir torres, llamadas Mirandas, ni de otra clase, sin permiso del Escmo. Ayuntamiento, el cual lo dará, mediante hallarse aquellas en el centro del edificio y en manera alguna sobre las paredes medianeras ni de fachada, y no escediendo de la elevación de 20 palmos á la que corresponda al todo del edificio, bajo pena de 250 rs. al director y otros tantos al dueño, con obligación por parte de este de arreglarse á lo prevenido en los artículos anteriores.

Alineació Façana

1780

Rambla

El frontispicio de todos los edificios ha de arreglarse a la línea proyectada en el plano de la Rambla, y esta señalará a cada uno de los adquisidores por la persona que tenga el encargo de director. En inteligencia de que los palmos que respectivamente a cada uno se establezcan, han de ser los que se hallan hasta llegar a dicha línea.

Las esquinas de la casa que la formarán en cualquier de los estremos de las yslas deberán todas informarse con un grande ramo, que se prefixará por el encargo de la dirección, con el bien entendido que el menor terreno que por esto gozase y ocupase el dueño, haia de tenerse en consideración para descontársele proporcionalmente de la estimación del terreno establecido.

1823

1. Edificios de nueva construcción: no pueden hacerse sin preceder las formalidades que se prescriben.

Que cualquiera persona que pretenda construir de nuevo algun edificio en las calles que tengan plan aprobado por el Escmo. Ayuntamiento deberá arreglarse enteramente á él, presentando antes, igualmente que en las que no lo hubiere, el correspondiente memorial con el perfil del edificio, firmado el primero por el dueño, y el segundo por el albañil encargado de hacer la obra que se quiera construir, bajo pena de demolición de la obra, y de doscientas libras al maestro albañil y de cien libras al dueño de la casa, si se faltase al arreglo prevenido, y línea aprobada; pero sino hubiere presentado el memorial y perfil, aun que se arreglasen á la línea del plan aprobado, se les embargará la obra, y á mas incurrirán el albañil y dueño en la pena de veinte y cinco libras cada uno.

Reformes a edificis afectats per noves alineacions.

1838

11. En los frontis que deban retirar segun el plano nuevamente arreglado para ensanche y rectificacion de las calles, se permitirá formar hasta tres aberturas, ya sean de portal, ventana ó balcon, mediante que no se cause deformidad á la fachada y que para esta operacion solo se quite la única porcion de pared que sea necesario, sin póner piedra labrada en sus jambas; pudiendo solamente construirse en estas una porcion de pared en todo su alto, que no esceda de medio palmo, ó de palmo á lo mas en alguna parte, al solo objeto de arreglar aquellas para la colocacion de las correspondientes puertas, con la precision de poner el lintel de madera sin arco encima.

12. Bajo el mismo método y restricciones se permitirá el ensanche de toda puerta, balcon y ventana; prohibiendose emperó en este caso que se macize con pared el todo ó parte de dichas aberturas.

13. Se permitirá igualmente construir sobre los frentes mencionados en los artículos anteriores un tercero ó cuarto pisos, arreglándose en el espesor de paredes y demas á lo prevenido en este Bando. En estos edificios y cualquiera otros sujetos á alineacion, ó rectificacion de ella, queda prohibido que pueda hacerse clase alguna de obra nueva, tanto en el espesor de las actuales paredes de sus frentes, como en la parte interior de las mismas correspondiente al terreno que al tiempo de la reedificacion del edificio hayan de quedar espedito para el ensanche de la plaza ó calle en que se halle situado, y tambien en el ámbito que haya de tener las paredes del nuevo frente al tiempo de dicha reedificacion.

14. Se prohibe verificar reparo ni revocado alguno en los frentes de que habla el artículo 11, debiendo permanecer en su antiguo estado aunque se permita hacer las variaciones indicadas en los dos artículos prócsimo antecedentes.

15. Cualquiera contravencion á los artículos 11, 12, 13 y 14 será castigada con la multa de 100 rs. al director de la obra si esta no tiende á fortificar el frente; pero si de cualquier modo se aumentare su solidez, el propietario deberá inmediatamente demoler á sus costas el frente y el director pagará la multa de 250 reales.

Solidesa

1780

Rambla

Todas las paredes de los frentes deberán ser de piedra o de cal y canto, con el grueso suficiente para la firmeza de la obra, y rematar con una corniza de un bordo grande con dos filetes y dos palmos de salida a la Rambla o calles, y los canales que se pondrán firmes en la misma corniza para conducir las aguas de los texados o terrados deberán tener el correspondiente declivio para arrojar el agua llovediza, apartada de las ceras de

1823

4. Dimensiones para cimientos y paredes.

Que los cimientos de cualquiera edificio que se construya de nuevo deban tener de profundidad hasta encontrar un terreno firme, y de grueso la pared hasta el plan terreno, cuatro palmos; desde éste al techo del primer piso tres palmos; y desde éste arriba dos palmos y medio siendo de piedra, ó bien haya de ser de palmo y medio en caso de construirse de ladrillos puestos de punta, bajo pena al albañil de demolición y volver á arreglarla como queda prevenido y de veinte y cinco libras.

1838

2. Los cimientos de cualquier edificio que se construya de nuevo deben tener la profundidad suficiente para descansar en terreno firme y la pared cuatro palmos de grueso hasta el plan terreno, desde este al techo del primer piso 3 palmos y de este al estremo superior del edificio 2 y siendo de piedra, ó bien 1 y si fuere de ladrillos puestos de punta, bajo pena de demolición y reposición de lo edificado, á costas del director de la obra, que á mas incurrirá en la multa de 250 rs. en caso de hacerse lo contrario.

Alçades de forjat

1771

1823

16. Luz que han de tener los pisos de las calles.
Que todo piso de los edificios no pueda tener menos de diez palmos y medio de alto ó de luz, bajo pena de haberse de arreglar á esta altura, y de veinte y cinco libras al albañil, é igual cantidad al dueño.

1838

4. La altura interior y esterior de los pisos no podrá ser menor, á saber: en los bajos desde el nivel del piso de la calle, con inclusión del espesor del techo que los cubre, de 20 palmos; en el primer piso, con iguales prevenciones de 18 palmos: en el segundo piso, insiguiendo el mismo método, de 17 palmos; en el tercer piso, con la propia circunstancia, de 16 palmos; en el cuarto piso de 13 palmos, con inclusion del espesor referido; y el espacio que ocupe el desvan, en caso que lo hubiere, deberá ser dé 4 palmos, y de 5 la altura de la baranda del terrado ó tejado. Cuando el edificio conste de tres pisos y entresuelo, la elevacion de este será igual á la señalada para el cuarto piso. las penas con que se conmina cualquiera contravencion á este artículo serán las mismas espresadas en los dos próximos antecedentes.

Higiene i perill

Canals (Aigua)

Que las canales de tejados deberán ponerse con tal declive que arrojen el Agua Lluviosa al medio de las calles y no a las otras aceras de las misma causando perjuicio y molestia a los demás vecinos bajo la pena de 3 libras exigideras del Albañil siempre que se hiciese lo contrario.

Canals (Aigua)

12. Canales: las de los edificios de nueva construccion deberán dirigir las aguas a la parte interior.
Que las canales en los edificios que se construyan de nuevo hayan de dirigir las aguas á la parte interior de ellos ó por dentro de las paredes com mas bien pareciere á sus dueños, y conducirlas despues por medio de conductos á las cloacas ó albañales públicos: y si se contraviniere á esta disposicion incurrirán el albañil en la multa de veinte y cinco libras y de diez libras el dueño.

13. Canales: se escita á los pudientes á que verifiquen lo propio en los actuales edificios.
Con el fin de proporcionar la comodidad del público deberian quitarse las canales ecsistentes en los actuales edificios, dirigiendo las aguas á la parte interior de ellos, ó construyendo conductos pegados á la pared interior de ellos, ó construyendo conductos pegados á la pared desde el terrado hasta el cuarto principal, y desde éste al piso de la calle por dentro de la misma pared, de modo que dirigiesen las aguas á las cloacas segun está prevenido en el artículo antecedente. El Ayuntamiento conoce la necesidad de esta reforma, que no ha mandado por razon de las circunstancias, y falta de fondos de muchos vecinos, pero espera que todos los pudientes lo ejecutarán.

Canals (Aigua)

19. La vertiente de las aguas de la cubierta se dirigirá al interior siempre que se construya de nuevo el todo ó la mayor parte del frente de una casa, el todo ó una tercera parte de la cubierta y siempre que lleguen á dos las aberturas que se abran ó ensanchen, inclusa una puerta de entrada, tienda ó almacen.

"Letrinas"

2. Letrinas: en los edificios de nueva construccion deben hacerse precisamente.
Que en todas las casas que se construyan ó se reédifique su interior deberá el dueño hacer que las letrinas de ellas tengan todas positos de la capacidad correspondiente á contener la immundicia de todo el año, bajo pena de veinte y cinco libras y de haberlos de hacer construir desde luego sino lo hubiere hecho, ó ensanchar sino fuesen de suficiente capacidad; y bajo la misma pena deberá hacer construir un pozo para sacar agua para el surtido de los habitantes de las misma casas.

"Letrinas"

16. En todas las casas que se construyan, ó cuyo interior se reedifique, deberá el dueño hacer que las letrinas de ellas tengan pósitos de la capacidad correspondiente á contener la inmundicia de medio año, bajo pena de 250 rs. y de haberlos de hacerlos de hacer construir desde luego si no lo hubiese hecho, ó ensanchar si no fuesen de suficiente capacidad.

1823

"Letrinas"

3. Letrinas: en los actuales edificios cuyo local lo permita, y los propietarios se hallen con posibilidades, deberán igualmente construirse.

Resultando que el desague ó comunicación que tienen los lugares comunes de los edificios de esta ciudad con los albañales principales de ella, es no solo perjudicial al puerto de la misma, sino tambien á la salubridad y comodidad de sus moradores, se previene que todos los propietarios que se hallen con posibilidades, y cuyos edificios tengan capacidad ó lugar á proposito para la construccion de letrinas, lo verifiquen dentro de dos meses; en la inteligencia de que se hará por el maestro de obras de la ciudad la declaracion de todos los edificios que vengan compreéndidos en dicho artículo, quedando al mismo tiempo facultad al dueño de la casa de nombrar por su parte (en el caso de no estár satisfecho de la declaracion que se hiciere) sujeto que, reunido con dicho maestro de obras, verifique el reconocimiento y haga relacion jurada.

32. Las paredes de las casas no pueden estár ahugereadas junto á fraguas, hornos y caños de letrinas.

Que nadie pueda tener agugereadas las paredes junto á las cuales se hallen construidas fraguas, hornos, caños de letrinas, chimeneas ú otras cosas que puedan incomodar á los vecinos ó traseuntes, bajo pena de tres libras, y que dentro el término de un mes deban arreglarse las que hoy ecsisten bajo pena de seis libras y duplicada por cada mes que se pasare sin cumplir con lo prevenido en este artículo, escepto los que tengan de antes el correspondiente permiso que deberán presentar al Escmo. Ayuntamiento dentro diez dias de la publicacion de este edicto, para providenciar lo que corresponda.

24. Reglas para la conservación de los abañales cuando se construya algun edificio.

Que cualquiera que construya de nuevo algun edificio ó recomponga los antiguos deba durante la obra tapar las aberturas que haya entre las lambordas y empedrado del frente de su casa, y desembarazada la calle; pues no cumpliendo enteramente el albañil las dichas cosas dentro el término de ocho dias despues de concluida la obra, se mandará hacer á sus costas, y se le multará en diez libras por cada cosa de las prevenidas que quedaren sin cumplir.

35. Modo de construirse los albañales particulares.

Que cualquier vecino de esta ciudad podrá construir el albañal particular de su casa cubriendolo con boveda y empedrado encima en parages que lo permita el plan terreno, y donde no lo permitiere podrá ejecutarlo con lozas del grueso correspondiente y de tres á cuatro palmos de ancho, dando antes de hacer la obra el deido conocimiento á los Regidores obreros, bajo pena de tres libras ecsigidera del que no cumpliere.

36. Arreglo de chimeneas de hornos de alfareros y otros oficios.

Dentro el término de cuatro meses quedarán arregladas, bajo la multa de diez libras y de tomarse las providencias que corresponda, las chimeneas de los hornos de los alfareros, y demas oficios que las tienen, de modo que sobrepujen la prespectiva chimenea de la casa del vecino.

37. Estereros, sogueros y otros que tienen objetos combustibles: deben usar de luz con farol.

Se prohibe que en las tiendas, y almacenes de los estereros, sogueros y otros que tienen generos y efectos de facil combustion pueda usarse otra luz que no sea en un farol con vidrios, y el que contraviniere incurrirá por la primera vez en la multa de tres libras, doble por la segunda, y asi sucesivamente aumentando por cada contravencion.

1838

Ventilació

(1838)

28. La distribucion interior de todo edificio debe arreglarse de modo que no le falten las ventilaciones correspondientes, bajo pena de formarlas si no se hubiesen hecho.

Lindes (Veins)

1771

Se prohibe a todos los habitantes de esta Ciudad alargar sus balcones hasta las casas de los vecinos, y sólo podrán ponerlos de manera que disten al menos dos palmos del centro de las paredes medias, a fin de que entre los balcones de varios dueños haya siempre la distancia y claro, a lo menos de cuatro palmos (3 libras).

Que todos los Postes, vulgo Agullas que dividen las Puertas y casa, deberán ser a lo menos de dos palmos de ancho, declarándose para evitar los frecuentes pleitos que se suscitan sobre este particular, que del frontis de dichos Postes o Pilares podrán usar respectivamente los vecinos con arreglo a las dimensiones de sus casas, considerándose comun el grueso de las paredes medias en igual posición a favor de cada vecino.

1780

Todos los postes vulgo agullas que dividirán las puertas y casas deberán ser a lo menos de dos palmos de ancho, y del frontis de dichos postes o pilares podrán usar con arreglo a las dimensiones de las casas, considerándose común el grueso de las paredes medias en igual porción a favor de cada vecino.

Todas las ventanas deberán a lo menos distar tres palmos del centro de las paredes medias afin de que entre una ventana y otra, haia siempre la distancia y claro a lo menos de seis palmos, y los balcones deberán distar a lo menos dos palmos del centro de las paredes medias, a fin de que entre los balcones de un dueño y los de otro, haia siempre la distancia y claro a lo menos de quatro palmos.

Tramitació, facultatius i precaucions durant l'obra

1771

Tramitació i facultatius

Que los Artífices y Albañiles serán responsables de la observancia puntual de las reglas establecidas en los antecedentes capítulos y en defecto de los Dueños de las casas se les exigirán las multas que en cada uno de ellos se prefijan.

Que en toda Fábrica exterior o redificación, colocación de Balcones, Miradores y demás de que trata este Pregón deberán los Dueños y propietarios de las casas, antes de principiar cualquiera de dichas obras exteriores, presentar Memorial al Muy Ilte. Ayuntamiento expresando las circunstancias de la obra que quieran ejecutar para que puedan practicarlo, precedida la licencia correspondiente, con arreglo al Informe del Mtro. de Obras de la Ciudad, a cuyo fin antes de obtenerla deberán hàcer constar el Depósito en la Tabla de los Comunes de una libra de esta moneda, aunque sea el permiso para uno o más balcones, miradores y demás de una misma casa; cuya cantidad se ha de aplicar por mitad a la casa de Misericordia, o Hospicio, y al Maestro de Obras por su trabajo de Informes y visorios que hubiese de practicar, y al que hiciese lo contrario incurrirá en la pena de 10 libras y además tendrá la obligación de reponer la obra nueva a su primitivo estado.

1823

Tramitació i facultatius

22. En los edificios no puede hacerse innovación sin permiso. (Veure l'article 1)
Que nadie pueda abrir ni variar aberturas en los edificios, cargar ni innovar la menor cosa en las paredes esteriores sin obtener antes el correspondiente permiso del Escelentísimo Ayuntamiento bajo pena de diez libras al albañil que contraviniese, y de reponer la cosa en su primitivo estado.

34. Lambordas de los albañales: no pueden somoverse ni apartarse sin previo permiso.
Que nadie con ningun pretesto pueda apartar ó sumover del albañal lamborda alguna sin permiso de los Regidores obreros, bajo pena de tres libras: pero el que obtubiere dicha licencia tendrá cuidado de hacerla reponer perfectamente sin dejar rendijas ni aberturas, bajo la misma pena.

Precaucions durant l'obra

26. Las calles debe quedar desembarazadas el sábado de cada semana donde se esté construyendo algun edificio.
Que cualquiera que construya ó recomponga algun edificio esterior ó interiormente deba en el sabado de cada semana dejar enteramente desembarazadas las calles de las runas ó escombros de la obra que hiciere, esceptuado los desechos ó repuestos que deberá arreglar en la forma que le prescriban los regidores obreros, bajo pena de tres libras por cada cosa á que se contraviniere.

27. Donde estubieren embarazadas las calles con motivo de obras debe haber de noche un farol con luz.
Que cualquiera que, teniendo permiso, embaraze las calles ó plazas con motivo de obras, limpias ú otro cualquiera, deba poner en aquel parage un farol con luz suficiente que arda toda la noche para evitar el peligro de los transeuntes, bajo pena de tre libras.

28. Barreras en las calles: para ponerlas debe preceder permiso, y el que lo obtenga sujetarse á lo que se prescribe.
Que bajo la misma pena de tres libras deba cualquiera vecino á quien se conceda permiso para poner barreras blanquearlas con cal, dejando á los lados el lugar suficiente para los que transiten á pie, y poniendo delante de cada barrera una luz desde las primeras oraciones hasta el amanecer.

1838

Tramitació i facultatius

1. Para la construcción de edificios deberá el dueño ó su legítimo representante acudir al Escmo. Ayuntamiento con memorial en que lo solicite, acompañando el perfil del edificio, firmado por el director encargado de la obra que se quiera construir. Si se falta á esta formalidad, edificando sin el competente permiso del Escmo. Ayuntamiento, el propietario incurrirá en la pena de demolicion y multa de 500 reales y el director de la obra en la de 1.000 reales si el edificio no está arreglado al plan aprobado por el Cuerpo municipal y á las disposiciones vigentes; pero si lo estuviere, solo pagarán respectivamente el director y propietario 250 rs. por su descuido, negligencia ó falta de pedir el debido permiso.

10. Se prohibe igualmente abrir y variar aberturas en los edificios, cargar é innovar cosa alguna en las paredes esteriores, sin obtener antes el permiso del Escmo. Ayuntamiento, bajo pena de 100 rs. al director de la obra y obligacion por parte del dueño de reponer la cosa en su primitivo estado.

30. Dentro el preciso término de ocho dias del en que quedare concluida la cualquiera obra hecha con el debido permiso del Escmo. Ayuntamiento, el propietario de la casa ó su representante deberán dar aviso por escrito á la Secretaria municipal para que en virtud de él pase el Arquitecto Maestro de obras de la Ciudad á resaminar si en su ejecucion se han guardado estrictamente las prevensiones del permiso y las reglas contenidas en este Bando. El que dejare de dar el aviso, incurrirá en la multa de 100 reales y pago de los gastos que causare cualquier arreglo que hubiere de practicarse.

Precauciones durant l'obra

23. El propietario que mande construir de nuevo algun edificio ó recomponer los antiguos deberá durante la obra tapar las aberturas que se hayan en las losas, llamadas Lambordas, del frente del edifico, á fin de conservar limpio el albañal, público; y luego de concluida la obra tendrá obligación de dejar del todo corriente dicho albañal, lambordas, empedrado y aceras del frente de su casa y desembarazada la calle, bajo la pena, si dentro los ocho primeros dias de concluida la obra no se ha cumplido, no solo de pagar el propietario los gastos que causare el arreglo que mandará hacer la Municipalidad, sino tambien la multa de 80 rs. aplicada al director de la obra.

24. Cualquiera que construya ó recomponga algun edificio esterior ó interiormente deberá en lo posible todos los dias dejar el paso expedito a los transeùntes, y en el sabado de cada semana y visperas de dias festivos enteramente desembarazadas las calles de los escombros de la obra que hiciere, esceptuando aquella parte de materiales que se le permita en clase de repuesto y deberá arreglar en la forma que le prescriba el Escmo. Ayuntamiento, bajo pena de 32 rs. por cada cosa á que se contraviniere.

25. Cualquiera que, teniendo permiso del Escmo. Ayuntamiento, embarazo las calles ó plazas con motivo de obras, limpias ú otro objeto, deberá poner en aquel parage luz suficiente, que

1771

Altres

Que las empalizadas que usan los fabricantes de Indianas, Paños y demás y los tintoreros de ropas de sedas y lanas para colgar las piezas al enjugo y asoleo, podrán ponerlos en los altos de sus Casas y Fábricas como hasta aquí sea aconstumbrado afianzando los palos en las paredes para evitar el riesgo y daño que podran ocasionar con su caída siendo movedizos o poco asegurados.

Que en las Plazas de Palacio, Rambla, explanada y demás, podrán los vecinos poner toldos en el verano en una altura regular que por debajo puedan pasar agentes a caballo afianzandolos con un poste de madera en el frontis de sus casas, pero dentro de las calles de la Ciudad y sus Arrabales deberán ponerse dichos toldos afianzados con cuerdas en las paredes de las otras casas de las mismas calles (3 libras).

Que las Marcas de Privativa que usan los cuchilleros, tejedores de velos, fabricantes de Indiana y demás, deberán arreglarse a los límites prescritos en el antecedente artículo de muestras, y matricularse en el Libro que lleve el Secretario del Ayuntamiento (2 libras).

1780

Altres

Ramblas

Todas las guarniciones de Puertas, ventanas y propios balcones deberán ser de piedra picada, formando una faxa al rededor de ella, y ésta solamente podrá ser pintada de color de la misma cal, a no ser que haia alguno o más que tengan el gusto de pintar todo el frente de pinturas alegres y decentes.

No se podrán hacer chimeneas ni otros edificios que salgan del recto y firme de las paredes.

1823

Altres

23. Calles sin salida: estan sujetas á las mismas reglas que las demas, y deben tener cerrados de noche los rejados.

Que cuanto se previene en general para los edificios de esta ciudad, comprende bajo las mismas reglas y penas á los de las calles en que el Escmo. Ayuntamiento ha mandado poner rejados, y los de las en que se manden poner en adelante, sin que en ninguno de dichos edificos pueda su dueño ni inquilino innovar cosa alguna sino con permiso del Escmo. Ayuntamiento; debiendo á mas tener cerrados desde el primer toque de oraciones los dichos rejados, bajo pena de tres libras.

25. Todo vecino debe dár aviso cuando algun edificio ú otra cosa amenase ruina.

Que siempre que hubiese algun edificio, pared ú otra cosa que amenazare ruina ó peligro inminente en cualquier parage de la ciudad deban los vecinos mas inmediatos que tuviesen noticia, bajo pena de diez libras, avisarlo inmediatamente á los regidores obreros para que puedan desde luego disponer lo conveniente á la precaucion del daño.

33. Barretas para cortinas en balcones y ventanas: deben estár aseguradas con argollas.

Que los vecinos deban tener aseguradas con argolla en un lado las barretas de que cuelgan las cortinas de sus balcones y ventanas, bajo la pena de una libra diez sueldos, y de enmendar el daño que se causare.

1838

Altres

El pintado ó color que se dé á toda fachada deberá ser igual á uno de los aprobados por el Escmo. Ayuntamiento, bajo la multa de 100 reales al que verificare lo contrario y obligacion de pintarlo de nuevo con arreglo á lo prevenido.

1838

arda toda la noche, para evitar el peligro á los transeuntes, bajo pena de 32 rs. en caso de no verificarlo.

26. Bajo la misma pena de 32 reales deberá cualquier vecino á quien se conceda permiso para poner barreras, blanquearlas con cal, dejando á los lados el lugar suficiente para los que transiten á pie, y poniendo delante de cada barrera una luz desde las primeras oraciones hasta el amanecer.

REFORMA DE LA CIUTAT ANTIGA

EL "PROJECTE D'ALINEACIONS I REFORMES"
MIQUEL GARRIGA I ROCA

EL PROJECTE DE REFORMA D'ANGEL BAIXERAS

PROJECTES DE RECUPERACIÓ DELS VALORS
HISTÒRICS DEL CASC ANTIC

En aquest capítol es volen presentar i classificar els projectes de reforma interior de Barcelona que es van redactar en la segona meitat del segle XIX i la primera del XX, amb la intenció del canvi global de l'estructura i forma de la ciutat antiga.

A l'Urbanisme de Barcelona, el mot "Reforma" és ple de significat. La idea de canviar, reformar, dignificar i recuperar, la ciutat antiga ha estat present en el llenguatge periodístic i popular de moltes generacions de barcelonins. Es pot dir que la idea de la "Reforma" ha quedat fixada en la memòria col·lectiva de la ciutat. Per aquest motiu s'ha separat aquest tema de l'anterior, dedicat més específicament al primer moment de la formació d'instruments urbanístics moderns, malgrat que entre elles els vincles són molt nombrosos.

Amb els episodis representats en els plànols que s'inclouen en el catàleg no s'inicíen les intervencions de reforma del casc construït. Adolf Florensa al capítol tercer de l'obra col·lectiva "Historia del Urbanismo en Barcelona", (50), arriba a situar l'origen de les reformes el 1.403, quan el rei Martí va enderrocar diverses cases per a fer la plaça del Rei; o el segle XV quan es van eixamplar les places de Marcús i Moncada per a poder celebrar la processó de Corpus. És a dir situa l'origen de la reforma en episodis de tipus celebratiu d'origen renaixentista. A aquests episodis s'hi poden afegir els de la creació de la plaça de Sant Jaume, Regomir, etc., documentats per Carreras Candi (51), on la creació de l'espai nou és vinculada a la recerca de perspectiva per a la façana d'un edifici.

En els segles XVIII i XIX, la intenció de diverses reformes parcials ja no és festiva sinó sanitària. Entre aquests segles es traslladen els cementiris parroquials i neixen places com les de Sant Just, Sant Miquel, del Pi, Sant Pere de les Puelles, Santa Maria del Mar, etc. Carreras Candi, altra volta, (52) dóna una explicació molt completa del procés de supressió dels cementiris parroquials, i de les polèmiques que hi van haver abans del trasllat definitiu, el qual es va fer aproximadament el 1816 és a dir, poc abans dels fets que s'explicaran en aquest capítol, i paral·lelament a alguns dels episodis explicats en l'anterior. És clar que la desaparició dels cementiris eclesiàstics és un pas més en la creació de l'espai urbà institucionalment homogeni al qual s'havia fet referència anteriorment. I, evidenment, aquest trasllat, malgrat que sigui poc documentat en els arxius municipals, s'ha d'afegir a la relació inclosa en el capítol dedicat als projectes de transformació anteriors a l'enderrocament de les muralles.

De fet, els primers projectes globals d'alineacions i reforma que s'introdueixen en aquest capítol estan completament vinculats als episodis de projecte de la primera meitat del segle XIX. Els seus autors coincideixen. L'arquitecte municipal Miquel Garriga i Roca, present en gairebé tots els projectes urbans, és un dels protagonistes principals de l'afer de la Reforma, i en ell, curiosament, polemitza amb autors tan importants com Ildefons Cerdà i Francesc Daniel i Molina. Les pautes de composició que s'utilitzen també són les mateixes. No es poden entendre els primers Projectes globals de Reforma sense fer referència a les tècniques i principis d'organització de l'espai urbà que els arquitectes de l'Academia de S. Fernando utilitzen durant tota la primera meitat del segle XIX. Però aquesta relació també es podria establir amb molts dels projectes d'eixample documentals en el capítol proper; i, fins i tot, amb els del darrer dedicat als enllaços: Tanmateix les tècniques d'enllaç que utilitzaran molts dels arquitectes formats o influïts en la metodologia de l'escola francesa de "Beaux Arts" tenen l'arrel en les configuracions geomètriques, i la compartimentació de l'espai, en què es basen els projectes urbans d'aquesta primera meitat del segle XIX (53).

Les relacions també es poden trobar en les qüestions de règim del sòl, de funcionament del mercat immobiliari, i de tècnica de gestió i actuació. Abans que no es consolidi la legislació de Reforma, les disposicions de policia urbana i la mateixa llei d'expropiació de 1836 començaran a obrir el camí de consolidació dels instruments de regeneració urbana. Diverses tècniques que naixeran d'aquests disposicions i, sobre tot, de la pràctica i vacil·lacions que es donaran en la seva aplicació donaran origen a raonaments, discussions, polèmiques, sense les quals l'experiència de la "Reforma" no hauria tingut lloc.

Les diferències entre els episodis i documents inclosos en un i altre capítol s'han de trobar, sobre tot, en la globalitat de les propostes de reforma. Quan s'explicava l'inici de la pràctica d'alineacions i ordenances, en la recerca d'un nou espai urbà homogeni, freqüentment, es feia referéncia a la manca d'un plànol general d'alineacions. Tanmateix aquest plànol general d'alineacions no és realitat fins que s'aprova el "Proyecto General de Alineacions y Mejoras" redactat per Miquel Garriga i Roca en 1861, el primer pla de reforma que s'inclou en aquest capítol. La diferència entre aquest treball de Garriga i els anteriors, precisament radica en la globalitat. En ell es vol sistematitzar tota l'experiència fragmentària anterior. I en aquesta sistematització hi ha el pas endavant rellevant, que justifica la segregació dels documents inclosos en el capítol segon envers tot el que s'ha explicat en el capítol primer.

L'explicació i documentació del tema específic de la "Reforma" s'estructurarà en tres apartats, ordenats cronologicament. En el primer s'explicarà el Projecte d'alineacions i millores de Garriga i Roca i altres documents connectats amb ell. En el segon l'explicació se centrarà, sobre tot en el Projecte de Reforma d'Angel Baixeras, i tota l'economia urbana de la "Febre d'Or". En el tercer es documentaran i descriuran mínimament, els Projectes de Reforma de la primera meitat del segle XX, en els quals s'introduiran noves pautes de composició derivades del principi de la conservació ambiental i monumental de la ciutat construïda.

És a dir, l'explicació s'inicia amb el primer pla de reforma de Garriga i Roca, molt vinculat a tot el que s'ha presentat en el capítol anterior, però que vol ésser la primera ordenació general de la ciutat emmurallada. Continuarà posant l'atenció al radical canvi dels mecanismes d'actuació econòmica i institucional que la "Reforma" d'Àngel Baixeras introdueix en l'Urbanisme de la ciutat. En aquest moment la idea de substitució total de la ciutat antiga ja es fa totalment evident. L'actuació urbanística recolza en concessionàries i l'extensió dels poders d'expropiació a franges d'edificació laterals, figures d'arrel parisenca i totalment noves en el context barceloní. Finalment, en el segle XX, l'ambient cultural modernista i noucentista aporta una renovació important en les pautes de composició dels espais urbans, primant els aspectes de lectura del teixit construït i de conservació monumental i ambiental sobre l'antiga tradició del traçat geomètric.

Tot aquest procés serà important per entendre alguns dels aspectes de la urbanística dels cascos antics actual. En ella hi ha aspectes de conservació i valoració del patrimoni construït que van més enllà del que s'explica en aquest capítol. Però no tots els instruments són nous, alguns encara tenen arrels en aquest procés inicial de l'urbanisme modern. I, sobretot, l'estudi dels vincles entre les pautes d'intervenció estricte en l'espai construït i els grans temes de l'economia de l'habitatge, de la valoració dels usos urbans, i del debat cultural, pot aportar idees ben útils a un urbanisme actual, on l'espai físic sembla una categoria separada del desenvolupament de les activitats humanes.

EL "PROJECTE D'ALINEACIONS I MILLORES" MIQUEL GARRIGA I ROCA.

En moltes històries de l'Urbanisme de la ciutat s'atribuieix la primera intenció de reforma global de la ciutat de Ildefons Cerdà, qui en el seu Projecte d'Eixample de 1859 preveia l'obertura de les tres vies bàsiques de la Reforma. Però en la recerca que s'ha fet en l'elaboració del catàleg han aparagut dades que semblen atribuir aquesta idea a les oficines d'arquitectura de la ciutat, i més concretament a Miquel Garriga i Roca. El plànol del casc antic que va aixecar Garriga i Roca en 1858, que normalment s'anomena plànol dels quarterons, era un esforç cartogràfic de molta importància, i tot feia suposar que havia de tenir relació amb una operació de planejament. Pero darrerament ningú havia fet referència a cap projecte de reforma anterior al Pla Baixeras. Fins i tot, en l'Atlas de Barcelona es reprodueix un plànol d'aquest projecte (54) datat posteriorment en 1868, peró en el text malauradament se'l relaciona amb el Pla d'Eixample del mateix autor en comptes de fer esment del caràcter de reforma; el qual es evident, encara que desdibuixat, en la reproducció. També pertany a aquest Projecte de Reforma un altre plànol del 1862 que també es reprodueix a l'Atlas, fent menció només de les característiques cartogràfiques (55).

Avui és pot iniciar inventari força complet dels nombrosos documents inclosos en el "Projecte d'Alineacions i Millores" de 1862. No és fàcil elaborar aquest inventari, perquè el projecte, fet en les oficines municipals, va tenir un procés de gènesi complex. I la polèmica posterior va provocar diverses variacions, difícils de detectar i explicar sense un estudi detallat dels acords i expedientes municipals d'aquest període. Els plànols localitzats que es reprodueixen en aquest catàleg donen una primera notícia sobre aquest document oblidat de la història de la urbanística municipal de la ciutat, però no ho permeten explicar tot. Diversos escrits, localitzats al costat dels plànols, —la Memòria descriptiva, la resposta a les al·legacions, el Dictamen de la comissió facultativa que va examinar el projecte, etc.— permeten ampiar les informacions aportades pels documents gràfics. Però no ho són tot. Potser un estudi d'aquest episodi, que està en curs, permetrà tenir, en un futur, una informació completa que avui encara és impossible.

Entre els documents pertanyents a aquest projecte, la "Memòria Descriptiva" té molt d'interès. A través d'ella es pot fer una lectura del projecte que seria impossible a través dels plànols. I, sobretot, es poden valorar els coneixements i instruments aplicats en la proposta de renovació urbana.

La relació entre l'elaboració del plànol de la ciutat i l'operació de renovació es fa evident en les primeres pàgines de la memòria. El treball cartogràfic, on ha reunit tota la informació que tenia, li ha permés el coneixement de la situació actual de la ciutat, reflectint "la divisió en zones, districtes, barris, illes, edificis públics i particulars, amb expressió dels minuciosos detalls de patis, horts i jardins", és a dir, totes les condicions "de localitat". Però aquesta anàlisi cartogràfica de la ciutat és una tasca que només té sentit en tant que "permet entrar en l'estudi de la reforma, fixant d'una vegada per totes, el destí de la propietat urbana i el pervindre d'una població cada vegada més populosa, d'indústria i comerç creixents, i, per tant, amb més necessitats de

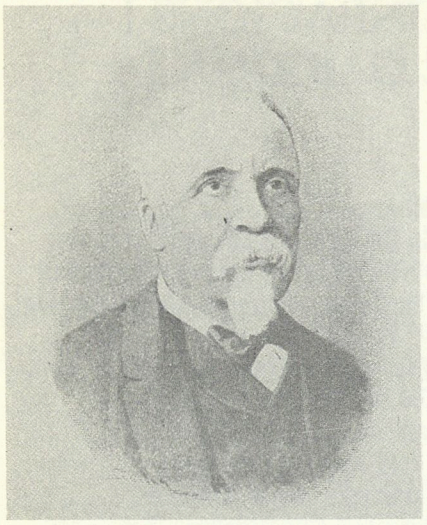

Miguel Garriga y Roca

viabilitat, les quals han d'augmentar con més extens sigui el seu radi''.

De la importància de la cartografia en aquest primer moment de la gènesi de l'Urbanisme modern se n'ha parlat molt en el capítol anterior. La transformació de l'espai medieval, dominat per poders públics molt diferenciats, en un espa homogeni modern, on pugui actuar el nou poder polític municipal, fa necessària l'objectivació cartogràfica. Sobre ella s'han de definir les operacions de reforma dels carrers i places, les alineacions, etc. Però el seu abast no acaba a nivell de la simple determinació d'obres, qüestions de fiscalitat, d'estadística, etc. també recolzen sobre aquesta objectivització de l'espai urbà. No tot queda en simple dinàmica de les construccions, la política territorial municipal té bases que no són fàcilment incloses en la disciplina urbanística. I la cartografia de Garriga i Roca determinada en primer lloc per les necessitats de la planificació física de l'espai urbá, també té en compte ''divisió en zones, districtes, barris, illes i edificis públics'' i, encara que no ho digui, la numeració dels carrers, cases, etc. El control municipal creix a través d'ella.

Miquel Garriga i Roca va elaborar aquest plànol per millorar el del mestre d'obres Mas, fet el 1842 amb una intenció semblant. La perfecció de la seva operació cartogràfica és notable, i en ella aplica els avenços de la topografia de l'època. Precisament va obtenir el primer premi en un curs internacional celebrat a Viena. A partir de les dades obtingudes d'una triangulació completa del casc urbà i la Barceloneta, reflectida en el plànol que es reprodueix en el catàleg, va dibuixar amb gran precisió la xarxa de carrers, el perímetre interior i exterior de tots els habitatges. El dibuix de la xarxa de carrers posa molta atenció en l'amplada, o, millor, en les irregularitats de l'amplada, per a permetre dibuixar amb precisió les afectacions necessàries per a regularitzar el traçat. El dibuix dels edificis públics és molt complet. En el dels edificis particulars assenyala l'antiguitat o conservació pinta —de color groc els edificis antics i de diverses tonalitats grises els més moderns— pensant segurament en la necessitat de definir operacions de transformació de les parts més malmeses.

La complexa utilitat de l'operació cartogràfica és fàcilment comprensible si es té en compte que Garriga no va construir un sol plànol, sinó un conjunt d'ells a escales diverses. L'operació cartogràfica de base es va fer a escala 1/250 —els célebres ''quarterons''— i sobre ella es van confeccionar plànols a diverses escales. Concretament es poden citar els següents:

a) Polígono circumscrito a la ciudad de Barcelona i triangulación por el interior y exterior de la misma.
Escala 1/5.000. 1859, tela 80×65
Treball cartogràfic de recolçament de tots els altres plànols.

b) Plànol base de projecte general d'alineacions i reformes
Escala 1/2.000. 1859, tela

c) Plànol base de projecte general d'alineacions i reformes
(No reproduit en el catàleg)
Escala 1/1.000. 1859, tela 275×200

d) Plànol del casc (No reproduit en el catàleg)
Escala 1/500. 1859, tela: 4 fulls sobre 4 districtes 200×150

e) Quarterons del plànol de Barcelona
Escala 1/250. Cansons i teles 65×45

Al Dictàmen de la Comissió Facultativa que examinà el projecte de Reforma de 1861, és fa menció dels plànols en què es basaba l'operació. Sobre aquesta relació es pot centrar la necessària concentració d'un documents que s'ha dispersat entre els diversos arxius municipals. Els documents cartogràfics que Garriga i Roca va presentar a la comissió foren els següents:.

Plànol general de la ciutat.
Escala 1/1.000

Cinc quarterons
Escala 1/500

Albums especials per grups d'Illes
Escala 1/250, amb els habitatges classificats segons l'estat i menció detallada dels edificis públics civils i eclesiàstics. Càlculs trigonomètrics, estudi de triangulació. Nivells dels carrers, menció d'obres subterrànies, geologia del terreny.

Que corresponent als documents c) d) i e) anteriorment citats.

No es fa menció al plànol de triangulació (a) ni al plànol resum 1/2.000 (b).

La Memòria del "Projecte General d'Alineacions i Millores" encara és més interessant quan defineix i justifica les pautes de traçat i intervenció. D'entrada justifica la renovació urbana en el bé públic. Malgrat que afecti alguns interessos privats, la reforma és necessària en una ciutat "eixamplada en èpoques diverses, oprimida per un mur de pedra que ha impedit el seu desenvolupament natural, obligada a utilitzar el troç de terreny més insignificant, plena de carrers apretats i torts, on mai no hi entra el sol i l'aire hi circula amb dificultat, que és causa de la constitució dèbil i malaltissa de la classe proletària, allotjada en habitatges raquítics d'altíssims edificis, que són comparables a ruscs d'abelles, i on és totalment necessària la reforma. La higiene, el bon aspecte, la vialitat, el tràfic i les necessitats de la societat moderna així ho exigeixen".

En els plànols, assenyala amb línies de color carmí les reformes que proposa, i amb línies discontínues del mateix color els punts on la comissió d'arquitectes que va judicar el plànol no coincidia amb les seves determinacions.

Al seu parer aquesta disparitat parcial de criteris era secundària, perquè els plànols ja explicaven per ells sols els principals problemes a resoldre. Llur valor informatiu potser era més important que llur abast normatiu. En ells es "delimiten les finques urbanes i la distribucció dels edificis públics, així com el relleu i la configuració del terreny mitjançant corbes de nivell. Donen una idea completa de la configuració viciosa dels carrers antics, tant en el que es refereix a l'alineació com als accidents del paviment. La majoria son estrets i tortuosos. Alguns tenen molt pendent i arcs en els extrems que recorden les fortificacions primitives. Altres no tenen sortida. I gairebé mai no és possible el trànsit lliure dels carruatges. Aquests carrerons poblats d'edificis de planta reduïda, i irregular, i de gran altura i molts pisos, manquen de les condicions higièniques necessàries. D'aquí, malgrat la benignitat del clima, prové l'elevació extraordinària de les xifres de mortalitat, comparada amb altres poblacions no tan afavorides per la naturalesa".

En un contex urbà, en el qual és tan evident el diagnòstic urbanístic ofert per la simple observació del plànol, diverses disposicions governamentals i municipals permeten passar a l'acció. Malgrat que la ciutat havia viscut molts anys sense "vestigi d'ordenances i regles per a la formació de carrers i places", i que des del 1744 només s'han fet reformes parcials, la R.O. del 8 de gener de 1845, que tracta de l'organització i atribucions dels Ajuntaments permet pensar en una reforma sistemàtica. A la qual, però, sempre hi posaran dificultats els interessos particulars.

La R.O. de 25 de juliol de 1846, i la més recent aprovació de les Ordenances Municipals el novembre de 1856, reconeixen la necessitat de fer un plànol d'alineacions, on es fixi definitivament la sort de la propietat privada i el pervindre de la capital. I, aquest és l'objecte principal del treball de Garriga. A partir d'ell es pot passar del sistema d'eixamplament transitori definit en les Ordenances, en l'aplicació del qual es pensava eixamplar indiscriminadament entre 4 i 6 pams tots els carrers del casc antic, a un sistema cartogràfic on es resolguessin els problemes locals de traçat.

En el traçat dels nous carrers i la rectificació dels antics no s'ha pogut aplicar cap regla general. Les ordenances vigents fixaven l'ample mínim en 40 pams per als carrers vells i 60 pams per als nous. En una circular del ministeri de Governació es parlava de 250, 150 i 100 pams (equivalents a 50, 30 i 20 metres). I, al marge d'una regla absoluta, en una instrucció de la Diputació Provincial es parlava de la necessitat de traçats on es compensés el terreny particular a ocupar amb el que es pogués cedir, combinant aquesta compensació amb el millorament, interès i comoditat general. És a dir, un principi definit de manera ambigua, però en el qual ja s'assenyalen els punts de valoració bàsics en les reformes posteriors.

Però quan la memòria passa de la definició dels principis generals a l'explicació detallada de les obres de reforma que apareixen en els plànols, les tècniques de traçat arquitectònic dels espais urbans se superposen a tots els criteris anteriors. Així és interessant de seguir l'explicació de la seva intervenció en el circuït de Ronda o Boulevard.

En primer lloc la definició d'aquest passeig, tal com es va assenyalar en el capítol anterior, té una motivació higiènica. Concretament diu que "S'assembla a un parc estès i continuat, destinat a donar vida a la perifèria, promoure la nova Barcelona, permetre esplai i comoditat i vitalitat a ambdues, i finalment establir un major equilibri en el valor de la propietat repartint millorament a ambdues vores, de tal manera que es dóna un enllaç natural entre aquest passeig i les avingudes de l'interior i l'exterior".

En l'encreuament del Boulevard amb les avingudes interiors defineix diversos tipus d'espai. El primer és la plaça d'Isabel II (antecessora de l'actual plaça de Catalunya). Aquest espai definit en l'aplicació estricta de les tècniques geomètriques de configuració de l'espai —té forma rectangular, 340 m × 160 m, un monument central voltat d'un parc de forma elipsoidal, que facilita el tràfic, i dues fonts situades precisament en l'encreuament de l'eix del rectangle amb els de la Rambla i el passeig de Gràcia— també es concep com a aglutinador d'edificis públics al seu entorn.

Una altra plaça se situa en l'ex-porta nova. En ella hi dibuixa un Palau Reial que havia de substituir l'existent al pla del Palau. Prop d'aquest Palau s'indica el començament d'un parc, que potser ja prefigura el futur parc de la Ciutadella, que no es realitzarà fins més tard, després de la revolució de 1868.

A continuació fa referència a la regularització de la plaça Universitat, on l'eixample definia un plaça irregular i la porta de Sant Antoni, una de les entrades més importants de la capital, on situa un espai circular de 250 metres de diàmetre que li permet resoldre la confluència de moltes avingudes tot evitant la monotonia del Boulevard.

Quan el Boulevard arriba al mar, en els horts de Sant Bertran, canvia de caràcter. Allà més que de parc, fa de nucli central de comunicacions. Prop de les Drassanes por haver-hi l'estació del ferrocarril de Tarragona, la Duana marítima, i tallers i magatzems per a la navegació i el comerç. Es a dir, Garriga defineix una intervenció de caràcter marcadament econòmic que concorda una mica amb una de les opcions de localització del projecte d'Eixample de Soler i Glòria. El Projecte va més enllà de la simple definició d'alineacions i assoleix el caràcter de reforma de l'estructura i el funcionament de la ciutat.

Al costat del centre d'activitats anteriors, aprofitant l'enderrocament de les Drassanes un edifici militar que llavors estaba molt devaluant,

dissenya una porta d'accés a la ciutat entre la Rambla i el Mar. En el plànol de detall que es reprodueix en el catàleg es pot observar l'aplicació del mètode de traçat típic de les obres de Garriga i Roca en aquest punt central de la ciutat. El mateix text de la memòria explica detalladament com s'ha configurat aquest espai:

"La localidad de Atarazana se presta a servir de magnífica entrada a la Ciudad por la parte del Puerto, por medio de un espacioso embarcadero de planta semi-circular de 60 metros de radio con una rica fuente monumental en su centro que enfila el paseo de circunvalación y el de la Rambla, terminando dicho embarcadero en el paseo de Isabel II prolongado cuyo eje y puntos de intersección con los citados paseos, se elevan las dos colosales columnas que simbolizando el non-plus-ultra, arrojarían agua y esparcirían luz a gran radio en provecho de la dársena y del puerto especialmente en noches obscuras y tempestuosas", (56).

Al costat d'aquesta entrada de la ciutat, i sobre l'emplaçament mateix de les Drassanes, defineix un parc:

"Este sitio encantador que seduce la imaginación del artista, adornado ya por el magnífico edificio de la casa Banco de Barcelona, bien merece ser destinado a un aplaza porticada de 110 metros longitud con 105 latitud, contigua al embarcadero en el punto de intersección entre la continuación del paseo de Isabel II y el de la Rambla y de confluencia con el Boulevard de circunvalación, calles del Dormitorio de S. Francisco, paseo de Santa Madrona y prolongación de la extensa avenida definida en el proyecto de reforma.

La manzana intermedia que resultará rodeada de cuatro paseos puede utilizarse para diversos servicios públicos, su proximidad al Castillo de Montjuïc, llave de la defensa militar, brinda a la construcción de un Palacio para el Capitán General del Principado, con todas sus oficinas así como a ser el principio de la línea de cuarteles que para las tropas de todas las armas se edificaran indudablemente en el espacioso paseo de circunvalación. Su mayor proximidad al embarcadero entrada de la ciudad llama la atención acerca la utilidad de establecer las oficinas de la Capitanía del Puerto y ramo de marina para la convivencia de la navegación y del Comercio en General" (57).

En tota aquesta extensa explicació es barrejen els criteris de traçat arquitectònic, representats per l'obsessió en les axialitats i els encreuaments, amb temes propers a la teoria de la localització òptima de les activitats en l'espai. Aquestes qüestions, conjuntament amb l'homogenització de l'espai públic de la ciutat, a què s'ha fet repetida referència, acabaran de caracteritzar tot el pla o projecte de Reforma.

Aquest tipus de tractament continua en tota la memòria. Així, continuant la descripció de la circumval·lació urbana, quan descriu el passeig d'Isabel II, "con tirada a cordel", com totes les grans avingudes, dóna indicacions molt precises per al disseny de l'espai. Així, havent de dedicar la part nova al comerç del port, només hi permet edificacions de menys de 6 metres d'altura.

"...suficiente para almacenes o tiendas con sus entresuelos también con pórtico corrido por la parte del Puerto, mirando dichas manzanas en las boca-calles transversales con puentes de hierro en la cubierta, para conservar corrido el paseo de la actual muralla en toda su extensión entre la plaza de S. Sebastián y la del embarcadero en la Rambla. De esta suerte, sin perjudicar la vista de los edificios que actualmente miran al mar, se logra un paseo más ancho y espacioso, se obtienen un número considerable de grandes almacenes de cuya escasez se lamenta el comercio con sobrada frecuencia, y por medio de pórticos se provee a la comodidad del público y en especial de la gente de Mar en los ardorosos días del Estio. Se sube a tan precioso paseo, que bien podemos llamar balcón de mar, por cada uno de sus extremos y por varios puntos intermedios por medio de escaleras dobles de dos metros latitud el tramo, capaces de contener en su cento, debajo las mesillas, fuentes de agua potable" (58).

A partir d'aquest punt la memòria entra en l'explicació d'un espai molt consolidat: el Pla del Palau. En ell les innovacions no poden ésser importants, i el Projecte de Reforma es limita a cercar nous vincles de comunicació entre aquest "punt d'unió de comerç i marina" i la resta de la ciutat.

En el Nord de la Plaça, l'espai representatiu és tangent a una part de teixit antic que desdiu de la qualitat de la porta de la ciutat i té molts problemes d'higiene i tràfic. Garriga proposa dues alternatives de reforma: l'enderrocament total d'aquest espai ampliant la plaça fins Santa Maria del Mar, o la substitució de l'edificació regularitzant la façana de la plaça, d'acord amb criteris equivalents a un projecte d'alineació reproduït en el capítol anterior; i obrir una nova avinguda, amb vistes a aquella església gòtica, que relacionés aquest punt amb l'eixample.

Aquesta primera versió de l'actual Via Laietana potser és la més important entre les moltes que es proposen en el "Projecte d'Alineacions i millores". Se li dóna una amplada de 14 metres, i passa tangent a l'església de Santa Maria del Mar, permetent una perspectiva vers la seva façana, i es dirigeix al Nord, empalmant amb el carrer Bruc de l'Eixample. En l'explicació del traçat d'aquesta via, al costat de la importància de la nova comunicació de dos centres d'activitat, s'assenyala el seu valor higiènic, en permetre l'enderroc de cases d'una àrea amb molts problemes de ventilació i solejament, i també la seva factibilitat en permetre l'augment de valor de les cases reconstruïdes. En aquest punt, la reforma pren com a model l'obertura dels carrers Ferran, Jaume I i Princesa. Segons Garriga, en tots aquests carrers, els lloguers dels habitatges s'han triplicat i quadruplicat. I es pot utilitzar aquest increment del valor de les finques per aconseguir un nou "equilibri en els interesos materials". Es pot aconseguir fer compatibles les exigències de l'interès general amb l'interès del capital, i aprofitar l'augment de valor de la propietat privada per compensar el terreny que els propietaris han de perdre amb la reforma. Les indemnitzacions serien menys cares si es pogués compensar le pèrdua de superfície amb els majors rendiments dels edificis.

Amb aquestes consideracions s'introdueix un dels punts substancials de la Reforma. La recerca del motor de la transformació urbana en operacions de compensació no previstes en la legislació d'aquell moment (llei d'apropiació de 1836), serà un dels punts més debatuts en les propostes que es succeiran des d'aquest primer projecte de 1861. Més tard, precisament per pressions del promotor barceloní Baixeras, s'aprovarà una llei d'Expropiació, en la qual, a través de l'expropiació de franges laterals d'edificació i llur posterior venda, se cercarà aquest mateix mecanisme de compensació i promoció de la Reforma.

Amb aquests arguments l'explicació enllaça amb la de l'episodi proper. Es podrien continuar explicant les 43 propostes de transformació a què fa referència la memòria. Però, en aquesta explicació no s'introduiria cap argument nou, i es repetiria tot el que ja s'ha assenyalat. Per aquest motiu només cal fer una relació de documents gràfics, alguns dels quals es reprodueixen en aquest text; i, utilitzant els arguments sobre els mecanismes d'actuació de la reforma que s'acaben d'introduir passar a l'explicació de l'episodi protagonitzat per Àngel Baixeras, en el qual aquest tipus de temes passen al primer pla.

Com la cartografia prèvia, els documents gràfics del "Projecte d'Alineacions i Millores" es van fer a escales diverses. Els plànols generals es van fer a 1/2.000 i les operacions detallades es van grafiar en 4 fulls a escala 1/500 (als quals s'ha d'afegir el de la Barceloneta reproduït en el capítol anterior). La relació completa és la seguent:

a) Plano topográfico geométrico de la ciudad de Barcelona. Proyecto de reforma general.
Escala 1/2.000. 1962.

b) Plan general de reforma.
Escala 1/2.000, sense data tela: 160 × 120.

c) Plano general de Barcelona extensivo al Ensanche en su estado actual.
Escala 1/2.000. 1.868, tela.

d) Proyecto general de alineaciones y reformas.
Escala 1/500. tela: 4 tintes, 4 fulls de 260 × 180.
Dels 4 fulls, només s'han localitzat els corresponents als districtes 2, 3, 4.

e) Reforma de la Barceloneta (Reproduït en el capítol anterior)
Escala 1/500. 1862, tela: 4 tintes.

No s'ha localitzat el plànol detallat de la zona 1ª, que precisament és la més interessant. El plànol b) potser és un borrador intermedi. I el plànol c) ja és molt posterior, i, en ell, significativament, també s'inclouen les vies de la Reforma de Cerdà. La polèmica entre les propostes de Garriga i les de Cerdà, ambdues amb aprovació oficial fou molt viva i, pràcticament, va durar fins que s'aprovà el Pla Baixeras en el 1881 (59).

EL PROJECTE DE REFORMA D'ANGEL BAIXERAS.

Des del 1873 amb la intervenció d'Angel Baixeras, la Renovació del casc antic pren una altra dimensió. La renovació, en els primers anys de la segona meitat del segle encara és un afer d'alineació, el projecte de M. Garriga i Roca n'és una prova evident, sobretot per les inflexions i directrius de traçat que mai no suposen una alteració global del teixit urbà, i, també, pel respecte a la propietat territorial urbana. El projecte d'Angel Baixeras introdueix la figura de l'expropiació de les vores dels carrers de nova creació. Evidentment, l'expropiació de les vores laterals deriva de la llei d'expropiació francesa de 1852, que ja es coneixia quan es redactava el pla de 1861. —s'introdueix en el mateix pla Cerdà (60), i és implícita a la memòria del Pla Garriga i Roca, tal com s'ha observat en el punt anterior—. Però no és fins al 1879, amb l'aprovació de la nova llei d'expropiació i del pla promogut per Baixeras, quan l'expropiació de les vores laterals esdevé la veritable protagonista d'una part de l'urbanisme barceloní.

La previsió de vores de nova edificació de 20 m., al costat de vials de a 30 m., caracteritza de tal manera el Pla Baixeras, que, sovint, aquest s'ha identificat amb ella, oblidant altres aspectes significatius del projecte.

Però en l'anàlisis dels documents d'urbanisme que es fa en aquest catàleg es pot avançar més, tot precisant més el seu abast.

La idea de les vores laterals és important perquè introdueix un instrument de planejament nou. Un instrument que fa entrar la Urbanística inicial per un camí d'actuació directa, que difereix del camí del vincle normatiu —d'alineació o d'ordenança— tradicional. És una idea d'actuació que s'insereix en un context en el qual ja existeixen altres idees sobre el traçat, la valoració dels monuments de la ciutat antiga, la perspectiva, el projecte, etc. Que dóna nova forma a aquestes idees tradicionals. Les obre a noves possibilitats. Però que fa referència al règim de propietat i no a la valoració cultural i arquitectònica de la ciutat i el territori.

La polèmica sobre el Pla Baixeras i la validesa de l'expropiació de les vores laterals, que hi ha a la Barcelona de la "Febre d'Or", sempre fa referència als efectes econòmics de la recomposició parcel·lària que vol provocar. Gairebé sempre es polaritza entre els defensors de la propietat dels edificis urbans, dels drets procedents del cens enfitèutic, dels vitalicis, de l'usdefruit, les hipoteques, dels llogaters industrials i mercantils, etc. segons l'exposició de la Comissió Permanent de Propietaris citada; i els qui volen finançar una Obra Pública, un negoci, mitjançant la reedificació de vores laterals (61).

Malgrat tot no es pot dir que la lògica de valoració cultural del casc antic, que té l'arrel en l'Arquitectura, i la lògica d'actuació que inaugura el Pla Baixeras, esdevinguin dos móns separats. La invenció de l'instrument d'actuació dóna noves possibilitats de traçat, les quals són utilitzades en el pla Baixeras de manera ben interessant.

No es pot simplificar l'experiència d'aquesta etapa de la reforma, criticant Baixeras per no considerar alguns monuments de la Barcelona

antiga, sense tenir en compte el coneixement que llavors es tenia d'alguns monuments del passat, com el Tinell, l'Hospital de la Santa Creu, o les Drassanes. En aquest pla hi ha una lectura molt atenta dels monuments i, fins i tot, dels teixits urbans. La reproducció d'un plànol del Pla Baixeras que s'inclou aquest catàleg és molt important per a trencar la idea de la identificació de les tres vies de la reforma i el pla, a una destrucció total i indiscriminada del casc antic. En el plànol, s'actua de manera diferent en cadascun dels punts de la ciutat construïda. Es volen conservar i fer resaltar tots els monuments coneguts, utilitzant per a aquesta finalitat l'aillament dels edificis, les perspectives, i tots els artificis d'Arquitectura coneguts en aquell moment.

I aquesta visió encara es pot completar amb algunes altres mostres del pla, les quals palesen l'elevat nivell tècnic que va assolir. No es tracta d'un acte de barbàrie sinó d'un pla molt lògic, complet, i assimilable al nivell que havia assolit la Urbanística europea d'aquell moment (62).

Des d'una perpectiva cultural no és atípic, sinó que continua el procés iniciat en el pla de Garriga i Roca i enllaça amb els projectes de Reforma que es van desenvolupar més tard. Els quals, però, inclouen un coneixement del passat medieval i històric en general molt més elevat.

Adolf Florensa en el seu article sobre la Reforma Interior de Barcelona (63) va explicar molt bé qui era Baixeras i els aspectes més rellevants de la Reforma que preconitzava. Rellegint la part de biografia de l'home de negocis promotor del pla de Reforma que té aquest article, es poden començar a entendre algunes qüestions que el diferencien dels altres anteriors i posteriors. Baixeras no era un professional com els autors dels altres projectes que s'inclouen en aquest text. Era un negociant, financer, o personatge de "La Febre d'Or" de Narcís Oller. Per aquest motiu en la seva obra es van primar els aspectes de gestió i actuació sobre els de traçat. Ja se sap que va promoure el Pla paral·lelament a un "Projecte de Llei de Reforma Interior de les Grans Poblacions", el qual fou inclós íntegrament en el títol 5è de la Llei d'Expropiació de 1879. El pla anava acompanyat dels nous instrument d'actuació que s'incloïen en la Llei.

El principal d'aquests intruments era l'extensió del poder d'expropiació a les vores laterals dels carrers nous. En ell, com s'ha dit abans, hi ha un avenç important de l'Urbanisme, el qual, finalment, se situa en línia amb el que ja s'havia aprovat en el París de 1852.

Aquest instrument d'actuació és important perquè situa l'Urbanisme de reforma en una via d'intervenció directa que supera en molt, com s'insinuava a les pàgines anteriors, l'òptica de simples servituds d'alineació a què s'havia limitat la intervenció urbanística, fins llavors.

El tema de les dificultats de la reforma en l'aplicació de la Llei d'Expropiació de 1836, que podia exahurir tots els fons municipals enriquint els veïns del voltant, o de la poc operativa servitud d'alineació, amb la qual les afectacions es podien eternitzar, ja s'havia plantejat moltes vegades en les polèmiques dels anys seixanta i setanta. Miquel Garriga i Roca havia protestat per la manca d'instruments de compensació que permetessin desviar fons de l'enriquiment posterior dels propietaris vers el finançament previ de les obres. Cerdà havia dit quelcom semblant en llurs articles sobre l'eixample i la Reforma. I, en el primer intent d'obertura del carrer Bilbao (Via Laietana), el 1866, s'havia debatut la possibilitat d'aconseguir aquesta transferència a través de la imposició de servituds de pas i vistes a les finques beneficiades per la Reforma (64).

En el catàleg es reprodueixen dos plànols de l'expedient on es plategen aquestes qüestions. Aquests documents tenen interès perquè permeten adonar-se de la parcialitat d'aquests plantejaments previs, en els quals les dificultats més immediates d'informació sobre l'estructura de la propietat i d'invent de mecanismes legals, no permeten plantejar la Reforma en tota la seva dimensió operativa.

I l'interès del Projecte de Baixeras és tant en la introducció de les vores d'expropiació lateral com en la introducció del principi de l'operativitat en totes les dimensions del Pla.

El plànol general, que es reprodueix en el catàleg, permet entendre molt bé la globalitat del Projecte. En reproduccions antigues es podia distingir molt malament el que es mantenia i canviava en el casc antic. Ara es pot entendre molt bé que Baixeras projecta una obra programable, l'abast de la qual va més enllà de la simple obertura de grans vies. Per a completar la informació que aporta aquell plànol es reprodueix a continuació un fragment d'un anticle escrit per Baixeras en 1880, en el qual explica molt clarament "el que ha d'ésser la reforma de Barcelona". Les diverses dimensions de la reforma que programa queden ben reflectides en aquest escrit:

BAIXERAS. Angel José
Colección de los artículos que con el epígrafe "La Ley de Expropiación forzosa es la Reforma de Barcelona" publicó en el Diario de Barcelona.
"Imprenta Barcelonesa" 1880.

Articulo V.

Lo que ha de ser la reforma de Barcelona.

(.....)
Basta echar una ojeada sobre el plano de Barcelona para comprender desde luego el distinto estudio que requiere la reforma de los distritos 1° y 2°, del que conviene hacer en el 3° y 4°. En los primeros se encuentran emplazados cuasi todos los edificios públicos que encierra la ciudad, con carácter histórico ó monumental, y por lo tanto no sólo deben conservarse estos edificios, sino que importa rodearles de buenas comunicaciones, así como poner de relieve, en cuanto sea posible, todas sus bellezas arquitectónicas. En el 3° y 4°, con poca excepcion, los edificios públicos que encontramos allí emplazados, no sólo no tienen condiciones históricas, ni artísticas, sino que la mayor parte de ellos ni siquiera reunen buenas condiciones para los usos á que están destinados; y de aquí el que deba estudiarse el modo de alejar esos edificios del centro, trasladarlos en puntos más convenientes, y levantarlos con mejores condiciones.

Si por otra parte nos fijamos en la estructura de las calles y manzanas, observaremos la misma diferencia, pero de resultado contrario. En los primeros distritos vemos un verdadero laberinto de calles y callejones estrechos y tortuosos, que rodean manzanas del todo irregulares y de dimensiones enteramente reducidas; en los otros dos, sus calles son estrechas, si, pero además de no serlo tanto, cuasi todas ellas están trazadas en línea recta, y las manzanas que forman, por lo general son de grandes dimensiones. En estos, pues, será quizás suficiente estudiar las nuevas vias que sea necesario abrirles para facilitar sus comunicaciones, al paso que en los primeros se hace del todo indispensable que la piqueta trabaje mucho y sea manejada por mano robusta, para que

desaparezca de aquellos barrios tanta irregularidad, á fin de dejarlos en buenas condiciones viables y completamente saneados. Y esto último no seria posible por mas que se abriesen nuevas vias de comunicacion, si quedaban en pié aquellos grupos de manzanas diminutas, levantadas á capricho, sin órden ni plan alguno. No hay otro medio eficaz para ello que la desaparicion de estas y la formacion de grandes manzanas, á fin de que las casas que nuevamente se construyan tengan el fondo y latitud conveniente, y por su parte interior tomen luz y aire de los grandes patios centrales que en las mismas han de formarse. Por lo demás, la reforma tan necesaria del alcantarillado tampoco daria resultado satisfactorio sin la regularizacion de las manzanas, atendido el poco desnivel que tiene nuestra ciudad, por cuyo motivo importa que, en cuanto sea posible, se tracen las cloacas en línea recta á fin de evitar que con vueltas y revueltas se paralice la circulación de sus aguas.

Por las consideraciones expuestas, entendemos nosotros que la reforma que debe realizarse en el casco antiguo de Barcelona, no puede ser simplemente la apertura de algunas calles de más ó ménos extension y latitud, sino que ha de ser general y grandiosa, transformando por completo los barrios que sean necesario; y con respeto á los demás, si bien procurando dejar todo lo posible de lo existente, abrirles al ménos buenas comunicaciones á fin de que la ciudad quede bien saneada, libre y expedita su circulación interior, y unido su casco antiguo al ensanche para que desaparezca este divorcio que hoy existe entre ambas partes.

Despues de atendidas las condiciones higiénicas y viables, debe procurarse su embellecimiento, que á más de dar gran importancia á una población, prueba sus grados de cultura; y tambien el despertar en los pueblos los sentimientos de lo bello contribuye mucho á su moralización.

En Barcelona son escasas las obras de arte arquitectónico, y las pocas que existen, algunas de ellas verdaderas joyas, están mal emplazadas, ó medio tapiadas, y tan escondidas que parece se avergüenzan de estar en medio de un pueblo que tan poco aprecio sabe hacer de su mérito. Importa, pues, que al verificarse la reforma se procure, en cuanto sea posible, que los monumentos arquitectónicos existentes queden bien emplazados para que sus bellezas puedan cómodamente verse y estudiarse.

Necesario es también que en el plan de reforma haya unidad de pensamiento; mas este punto no debe extremarse, pues es preciso tener presente que no se trata de construir una ciudad nueva, sino reformar la existente, y no siendo posible hacerlo todo á la vez, la unidad principalmente debe consistir en que queden desde luego bien relacionadas las grandes vias generales con las afluyentes que han de recoger el movimiento del interior de los barrios para llevarlo al cauce comun, dejando para cuando se vayan haciendo las nuevas construcciones el realizar reformas parciales.

Ultimamente, si se considera que Barcelona tiene una división natural, que son las Ramblas, que separan toda la parte principal de los distritos 3º y 4º de la totalidad de los 1º y 2º y parte del 3º, se comprende que, sin inconveniente alguno, y hasta con gran ventaja para la propiedad, como en el próximo artículo trataremos de probar, puede estudiarse y realizarse la reforma de una parte con entera independencia de la otra, designadas, como están ya, las grandes vias generales.

La reforma de la última que, prescindiendo de si la denominación es más ó ménos exacta, llamaremos "parte septentrional", es más urgente y puede realizarse desde luego por dos razones: la primera, porque existen en ella los barrios viejos, que más necesitan sanearse; y la segunda, porque debiendo conservarse sus edificios públicos, bastará para efectuarla llevar á cabo las obras necesarias para su saneamiento, y para ponerla en buenas condiciones de vialidad y ornato; al paso que en la parte meridional, sobre no ser tan urgente su reforma por existir lo más nuevo de la ciudad, su realización ofrece dificultades de momento, porque habiendo de desaparecer de ella varios edificios públicos que prestan servicios activos, no es posible derribarlos, sin que antes se hayan construido los que deban sustituirlos.

L'escrit anterior es pot completar amb dos altres fragments d'articles en els quals la globalitat del Pla es posa en relació amb l'operativitat i l'actuació. El títol d'aquests articles: "Manera de realitzar la Reforma" concorda perfectament amb el que s'està plantejant aquí.

En el primer Baixeras debat la necessitat de fer un pla general de tota la ciutat o, plantejar la reforma per parts. El tema és nou en l'urbanisme de Barcelona, i representa un avenç notable envers formulacions anteriors, en las quals la qüestió mai no era tractada. Apart dels temes concrets que es debaten en l'article s'ha de dividir la ciutat en Unitats Operatives, Baixeras fa un pas molt clar vers la introducció de la figura del Pla entès com a instrument operatiu. Cal tenir en compte que en aquest moment les paraules Pla o Planejament encara no s'utilitzen en el context de les tècniques i raonaments especialitzats en la configuració o reforma dels espais urbans. La dimensió operativa del pla, que no apareixerà formalment fins al segle XX, es comença a insinuar sota aquest projecte.

Articulo VI

Manera de realizar la reforma

(.....)

La primera cuestion que surge al tratar de llevar á término la reforma de Barcelona, es la de si debe aprobarse antes un plan general de toda la ciudad, ó es más conveniente estudiarla y realizarla por partes. Seduce, en verdad, la idea de que ante todo se apruebe un plan general, á fin de que la reforma obedezca á una completa unidad de pensamiento; empero, examinando el asunto en el terreno de la práctica, consideramos peligroso este sistema, porque podría ser de consecuencias fatales para la propiedad, sin lograrse tampoco la unidad de pensamiento que se desea.

Si todo el plan de reforma pudiera ser inmediatamente ejecutado sin variación, en un plazo relativamente corto de tres ó cuatro años, seria sin duda alguna el mejor de los sistemas. Mas no es fácil, hacedero, ni tampoco conveniente que en tan poco tiempo la reforma total se realice porque se causaria una verdadera perturbación en la ciudad por el gran número de casas que deberian derribarse á la vez; y con respecto á la parte meridional, ni siquiera seria posible efectuarlo, porque segun queda ya indicado en los anteriores artículos, comprende varios edificios públicos que es necesario desaparezcan, y han de sustituirse antes de proceder á su derribo.

De aprobarse, pues, un plan general de reforma de toda la ciudad, no habia otro medio que irla realizando por partes, y á medida que fuera posible. Este sistema, si bien á primera vista parece bueno, reflexionando atentamente se comprende que ocasionaria gravísimos perjuicios á la propiedad, porque las fincas afectadas por el plan de reforma tendrian su decreto de derribo, sin saber cuándo deberia efectuarse, y esta interinidad, no sólo dificultaria su arriendo con buenas condiciones, sino que tambien haria difícil su venta, y el constituir hipoteca sobre las mismas; por otra parte, correria tambien gran riesgo la unidad de pensamiento del plan, dadas las circunstancias de nuestro país, en que la experiencia nos enseña la poca exactitud con que se efectúan las obras aprobadas, cuando su realización indefinidamente se aplaza.

Por estas razones, por brillante que sea la teoría, no nos dejamos deslumbrar por ella, y no podemos ser partidarios de que se apruebe un plan general de reforma de toda la ciudad, y luego se ejecute por partes. Por lo demás, observamos que en París, Lion, Marsella y otras capitales donde se han efectuado grandes reformas, no han adoptado tampoco este sistema, y esto dice algo tambien en favor de nuestro criterio. Creemos, pues, nosotros que el único medio de no causar perjuicios, ó al menos ocasionar los menores posibles, consiste en que, aprobado que sea el plan de una reforma, más o

menos extensa, se lleva á cabo inmediatamente, y con toda la actividad posible. Empero, como por otra parte no desconocemos que ofrece graves inconvenientes el estudio de reformas parciales que no obedecen á un plan ó pensamiento general, es nuestra opinion que para Barcelona debe adoptarse un sistema mixto, ya que su topografía lo facilita, como expusimos en el artículo anterior.
La division que existe en nuestra ciudad con las Ramblas, que separan perfectamente la parte que llamamos meridional de las septentrional, resuelve á nuestro entender la cuestion de un modo satisfactorio, porque facilita el poder realizar la reforma de una parte con entera independencia de la otra. Ya dijmos que la de la última la consideráb amos más fácil de realizar desde luego; y más necesaria y urgente por existir en ella los barrios verdaderamente insalubres, y de edificaciones la mayor parte viejas y ruinosas; barrios que formaban el primitivo recinto de Barcelona, y que son de construcción antiquísima.

De este modo, mientras la parte septentrional se reforme, puede completarse el estudio de la meridional, que tiene ya señaladas sus dos principales artérias, tanto con respecto á las calles que convenga abrir de nuevo, como á los edificios públicos que deban desaparecer, y tengan que ser substituidos, ántes de su derribo, por estar destinados á servicios que no pueden desatenderse.

Però aquesta aparició de l'operativitat no és casual. Està totalment vinculada a l'actuació a través d'una concessionària, en què pensa Baixeras. En el darrer fragment d'article, aquesta intervenció d'una concessionària, i del capital financer a través d'ella, queda ben clara. La intervenció urbanística ja no és qüestió de la monarquia, ni dels propietaris del sòl que parcel·len, urbanitzen i, potser, edifiquen, ni de l'Ajuntament que cura del bé comú dels ciutadans. La urbanització, o reforma de la Urbanització, és qüestió d'uns capitalistes que programen un negoci. Els quals, a través de la realització d'una obra tindran un benefici.

Artículo VII

Sigue: Manera de realizar la reforma

Expuesto en el artículo anterior nuestro criterio sobre el modo de llevar á cabo la reforma del casco antiguo de la ciudad, pasemos á examinar quién debe realizarla.

Sobre este punto, se han emitido varios criterios distintos: unos opinan que debe efectuarla directamente el Municipio; otros una asociación de propietarios, sólos ó en union con aquel; se recomienda tambien que se nombre una comisión especial para llevar á cabo, y hay quienes creen que estas obras solo pueden realizarlas una empresa particular.

El primer sistema, útil y conveniente cuando se trata de una obra de escasa importancia y corta duracion, es por el contrario perjudicial cuando la obra que se pretende realizar es de importancia y de duracion larga, pues de una parte el cambio de personal á que el Municipio está sujeto, segun la Ley, le expone á diversas peripecias y retardos, y de otra está subordinado á las vicisitudes de la Hacienda Municipal, por lo tanto, no consideramos acertado ni práctico este medio.

El segundo, esto es, la asociación de los propietarios interesados, ya fuesen sólos ó en union con el Municipio, tampoco lo consideramos práctico por los muchos inconvenientes que ofreceria. En primer lugar, los propietarios, por su índole, no quieren correr, por lo general, los azares de un negocio; y luego, como entre los mismos habria intereses tan encontrados, se estableceria naturalmente una lucha intestina en dicha asociación, que haria poco ménos que imposible toda solución eficaz. Por lo demás la realización de obras de mucha importancia exige el adelanto de cuantiosos capitales, que á los propietarios quizás les seria difícil aprontar.

Por lo que toca al sistema de las comisiones especiales, la experiencia nos enseña que dan pocos resultados cuando las personas que las componen no tienen un interés directo en el asunto, pues son muchísimas las comisiones que para distintos objetos se han nombrado, y muy pocas las que han dado resultados satisfactorios. Ejemplos varios podríamos citar, pero lo más acomodado al caso será recordar que el año 1872 se nombró una comision para escogitar los medios de realizar la apertura de la calle de Bilbao: se han pasado ya siete años, y dicha comisión nada ha hecho eficaz, ni siquiera ha ultimado el proyecto de la misma. Y debemos aquí declarar lealmente que no es nuestro ánimo inculpar en lo más mínimo las respetables personas que componen dicha comisión. Conocemos la mayor parte de ellas, y nos honramos con la amistad de algunas, y no sólo nos consta que estaban todas animadas de los mejores deseos, sino que son activas é inteligentes. Pero nada han adelantado porque no era posible hacerlo; pues no basta el ya desacreditado y empírico sistema de nombrar simplemente comisiones para todo. En su caso es necesario dotarlas de todos los medios para realizar su objeto, dejarlas obrar con independencia, y sobre todo darles seguridades de estabilidad, para que puedan hacer algo; circunstancias que es difícil reunan las comisiones de esta especie, y por esto cuasi todos sus nombramientos son del todo estériles.

Indicase por algunos que la reforma pudiera acordarse y realizarse por medio de una asociacion de propietarios interesados, en union con los inquilinos é industriales á quienes la misma afecte; mas creemos nosotros que sin necesidad de combatir ese medio, basta indicarlo para que se considere sólo una ilusión hija de un buen deseo.

El cuarto medio es, en nuestro sentir, el único que pueda prosperar, pues tan sólo una empresa particular puede llevar á cabo la reforma sin estorbo, con actividad y unidad de miras y pensamiento, subordinada en un todo á las condiciones que imponga el Municipio, así para que la ejecución de la obra se ajusten al plan aprobado, como para que se causen al público las menores molestias posibles, y se atienda debidamente los intereses de los propietarios á quienes la reforma afecte.

Convencidos de que éste es el único medio eficaz de ejecución de la obra, al sujetar al Municipio la aprobación de nuestro proyecto ofrecimos encargarnos de su realización, manifestándole al propio tiempo que si dicha empresa nos fuera concedida, á los propietarios que, segun la ley, debian ser expropiados, les dejaríamos elegir, antes de verificarlo, entre la expropiación total de su finca, ó convenirse para conservar el todo ó parte de ella, en los casos y condiciones por nosotros consignados en nuestro folleto, y de los que hemos hecho mencion en el cuerto de estos artículos.

Ofrecimos asimismo que á todo propietario que debiese ser expropiado, se le daria el derecho preferente de interesarse en la empresa por el todo ó una parte del capital, importe de la expropiación de su finca. Y además nos comprometimos á abrir una suscrición pública para dejar interesar en la misma á toda persona que fuera vecina de Barcelona; hasta las de fortuna más modesta.

En el procés de formació de l'urbanisme municipal de la ciutat, la intervenció de Baixeras, va més enllà dels resultats concrets de la seva obra. Quan, anteriorment, es deia que en el treball de Baixeras hi ha una Pla lògic i complet, es feia referència a aquesta qualitat de la seva Reforma, a través de la qual enllaça amb l'Urbanisme del segle vint.

Quan es parla del seu fracàs i del pas enrera que representa la tardana obertura de la Via Laietana, prop de trenta anys després, no es fa més que constatar en el context de l'Urbanisme la debilitat de l'evolució de l'economia catalana mentre i després de la redacció d'aquest "Projecte de Reforma". Al capital financer català li mancà quelcom que tenien els bancs de la reforma de Haussman. Però això és un tema que s'escàpa del context d'aquestes pàgines, en les quals només es pot documentar aquest pas enrera sobre un plànol de l'arquitecte municipal Falqués, que es reprodueix en el catàleg.

PROJECTES DE RECUPERACIÓ DELS VALORS HISTÒRICS DEL CASC ANTIC.

A les pàgines anteriors s'han presentat dos plans de reforma interior de la ciutat i diversos projectes i estudis que s'hi relacionen. En el primer —el Projecte redactat per l'arquitecte Garriga i Roca en 1861— tenen interès: el mètode de composició de l'espai urbà i els primers intents d'actuació a través de compensacions. En el segon —el Projecte endegat pel promotor Baixeras entre 1880 i 1888— la compensació a través de la delimitació de vores laterals d'expropiació esdevé el punt central del pla, mentre la composició de l'espai és un aspecte subordinat. A primera vista sembla que en la formació de metodologies d'intervenció sobre la ciutat construïda se separin dues temàtiques independents. Per una banda l'actuació, centrada en el problema de la reparcel·lació i el finançament de les obres, per l'altra banda les qüestions de cultura arquitectònica i de configuració dels espais urbans renovats.

Però aquesta distinció és massa senzilla per a ésser real. És difícil de concebre els dos temes de manera independent. En l'un i en l'altre les qüestions de la tradició disciplinària de l'Arquitectura i de l'actuació més quotidiana i immediata s'entrecreuen i conformen. I en elles també hi ha una sequència temporal que s'ha de valorar amb atenció. Els arquitectes que dissenyen els plànols han rebut una formació, en la qual troben la major part dels instruments que utilitzen en la conformació dels futurs espais urbans. Així, per exemple, s'ha observat insistentment la geometrització de l'espai, la recerca de perspectives simetries i encreuaments d'eixos en els projectes de la primera meitat del dinou. Tècniques que també són presents en el mateix projecte Baixeras. Hi ha una continuitat històrica en l'aplicació d'aquests coneixements. Però la problemàtica de l'actuació també és dinàmica. No es pot entendre la solució Baixeras, amb les seves vores laterals d'expropiació, sense tenir noticia de la recerca de compensacions en el projecte Garriga i de les polèmiques que neixen del primer intent d'obertura del carrer Biblao. Tot això dóna lloc a una gran complexitat en la interpretació el procés de formació de la Urbanística a Barcelona i arreu del món.

Precisament en comparar les tècniques de configuració dels espais de la ciutat renovada en Garriga i Baixeras, s'evidencia aquesta complexa interrelació. Tant en un plànol com en l'altre s'utilitzen instruments extrets del mateix sac de coneixements. Però, mentre Garriga intenta obsessivament estructurar els espais a través de l'axialitat, Baixeras, o el desconegut que li va dibuixar el plànol, actua preferentment a través de l'eliminació de les noses entorn dels monuments o les illes sanejades. De quina manera en aquest accent diferent en l'aplicació d'unes tècniques entre les quals hi ha una clara continuitat històrica no intervé també la confiança en l'expropació dels terrenys que envolten l'espai públic?

Es dirà, amb raó, que aquesta interpretació de les diferències de traçat és massa esquemàtica. A través del París de Haussmann es trasmeten models, que, amb més o menys encert, se segueixen en el Projecte Baixeras. Però és precisament a aquest punt on es volia arribar. Sobre la tracició disciplinària es van acumulant experiències i coneixements. Uns

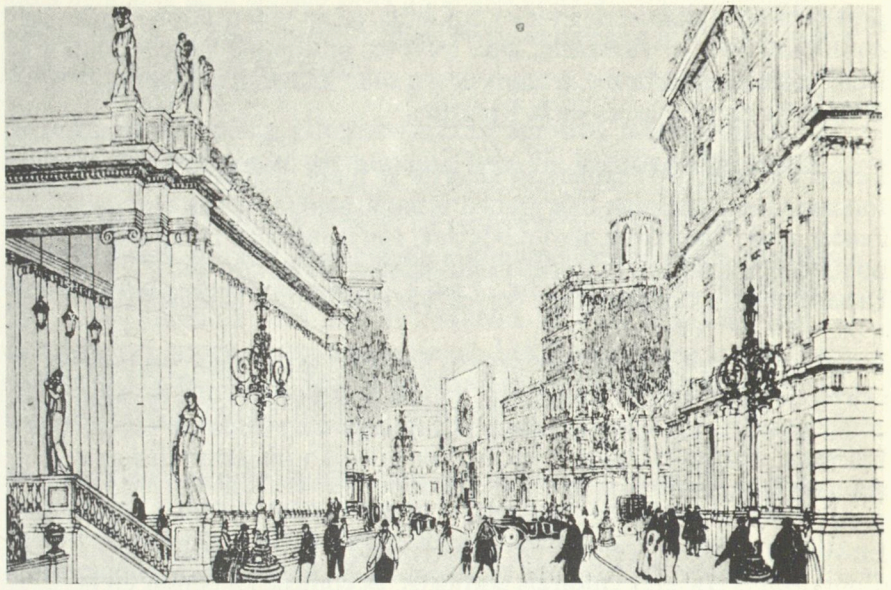

Reforma Barri Barroc de la Virreina. Puig Gairalt, *Bonet Gari*

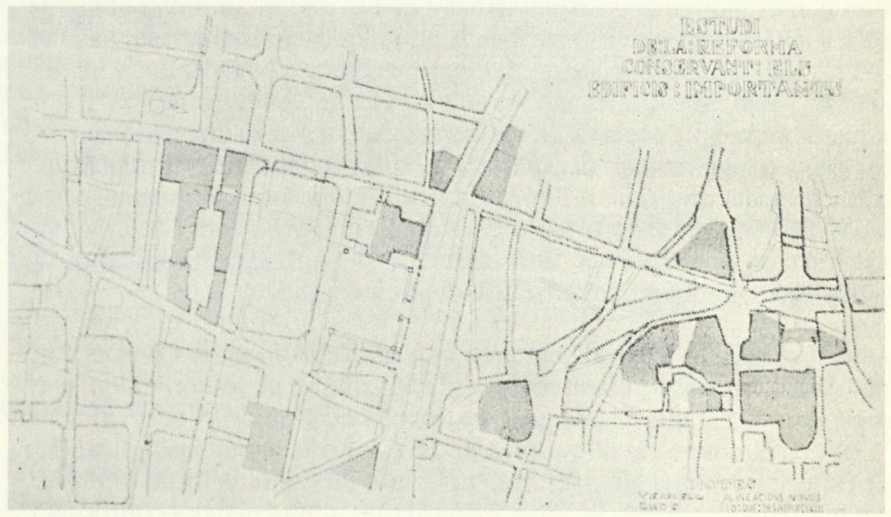

Reforma Barri Barroc de la Virreina. Puig Gairalt, *Bonet Gari*

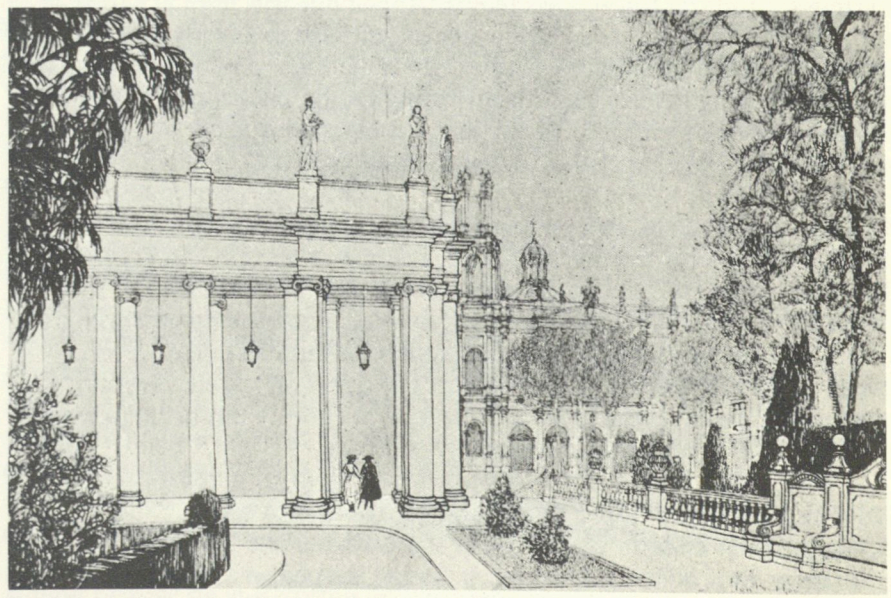

Reforma Barri Barroc de la Virreina. Puig Gairalt, *Bonet Gari*

provenen de la difusió de models culturals, altres són fruit de la pràctica immediata de la urbanització, amb les seves polèmiques i contradiccions. I tots ells van modificant, lentament o a salts, és igual, la manera d'afrontar els problemes de la Reforma.

I encara és més. De l'explicació anterior se'n pot deduir un funcionament autònom dels afers d'urbanització i configuració de l'espai urbà. Tanmateix això no és cert. Les influències culturals. polítiques, etc no són tancades exclusivament en el món de la Urbanística. Les polèmiques i corrents externs també hi incideixen.

Totes aquestes reflexions precisament són molt adients en presentar els canvis que es donen en les concepcions de la Reforma i que es difonen a començament del segle vint, quan es comença a construir la Via Laietana, i paral·lelament, a enderrocar una part important del casc antic de la ciutat.

En aquest moment, a través del Modernisme, i fent-se ressó d'importants corrents culturals europeus, es comença a pensar en la necessitat de conservar l'ambient de la Barcelona antiga. En ella no hi han només monuments artquitectònics que es poden conservar al marge dels teixits urbans que els envolten, sinó hi ha fragments urbans de gran interès arquitectònic i cultural. La ciutat antiga no és higiènica, s'ha de sanejar, però també té un interes cultural, i s'ha de revaloritzar. I aquesta inquietud que neix en ambients allunyats de la Urbanística incideix en aquest camp disciplinari, modificant les formes d'utilització d'instruments tradicionals d'una manera distinta, però equivalent, al que havia fet l'invent de les vores laterals d'expropiació. Aquest és el cas, per exemple, de la perspectiva; instrument l'ús del qual serà modificat per la introducció d'aquesta nova cultura de la ciutat antiga.

Jordi Castellanos (65) fa referència a un article de Raimon Casellas que pot il·lustrar molt bé el canvi d'orientació cultural de començament del segle vint. Un fragment d'aquest text és ben explícit:
"...Y, en el nostre cas d'ara, podem dir que no és pas el passat històric de Barcelona lo que més s'estima, ni la seva actualitat viventa, ni el seu pervenir imaginat, sinó la ciutat mateixa que, d'una manera o altra, ja s'és trobada feta abans de venir nosaltres y que hem de fer que duri, hermosa y forta, a travers dels temps. Aquell que sols mira el passat és un antiquari fanàtich de vellúries, aquell que només veu el present és un egoista d'actualitats efímeres, aquell que únicament guaita lo futur és un sectari somiador d'Utopies. L'home conscient ho mira tot en conjunt. Y fa el pelegrí que s'enfila sobre un turó y d'allí abarca tot el trajecte, des de la ciutat d'hom surt fins a la ciutat ahont va", (66).

Casellas escriu aquest text en comentar una exposició de dibuixos i fotografies dels carrers que s'enderrocaven per a obrir la Via Laietana. Els arguments que defensa són clars: la ciutat és perdurable en la seva evolució, la ciutat trobada feta abans de venir nosaltres ha de durar a través dels temps, mirar únicament utopies de futur és dolent, s'ha de mirar conjuntament la ciutat d'on surt i la ciutat on va, etc. Passat i present es posen en relació en la lectura de la ciutat, i també, lògicament, en el projecte de renovació urbana.

Aquests principis aplicats a l'Urbanisme motivaran la revisió del traçat i dels enllaços laterals de la Via Laietana que l'Ajuntament va encarregar als arquitectes Domènech, Puig i Romeu en 1914. En el seu treball, no acceptat en la seva totalitat, es va intentar l'enllaç de la

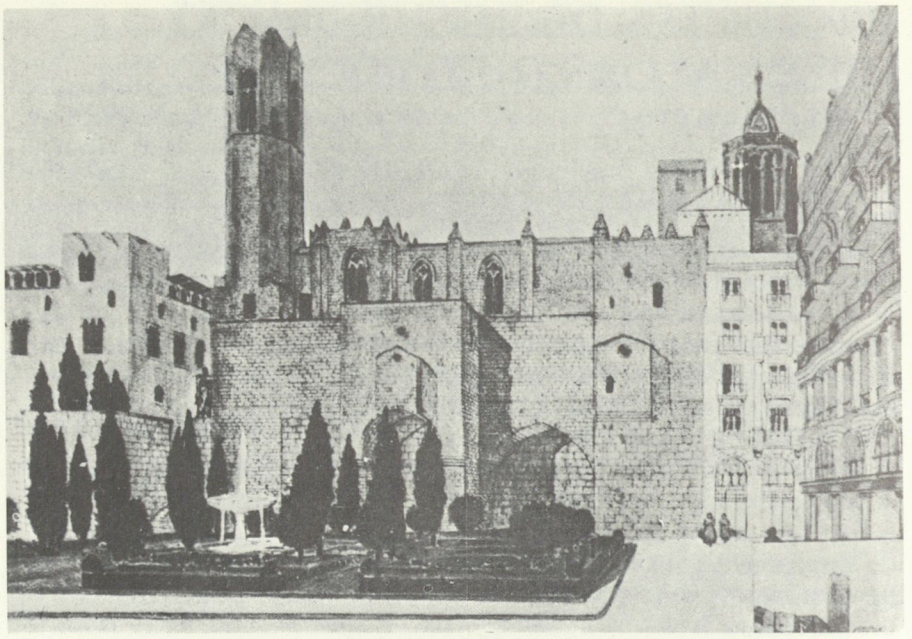

Projecte de Reforma de la Via Laietana J. Puig i Cadafalch

Projecte de Reforma de la Via Laietana. LL. Domènech i Montaner

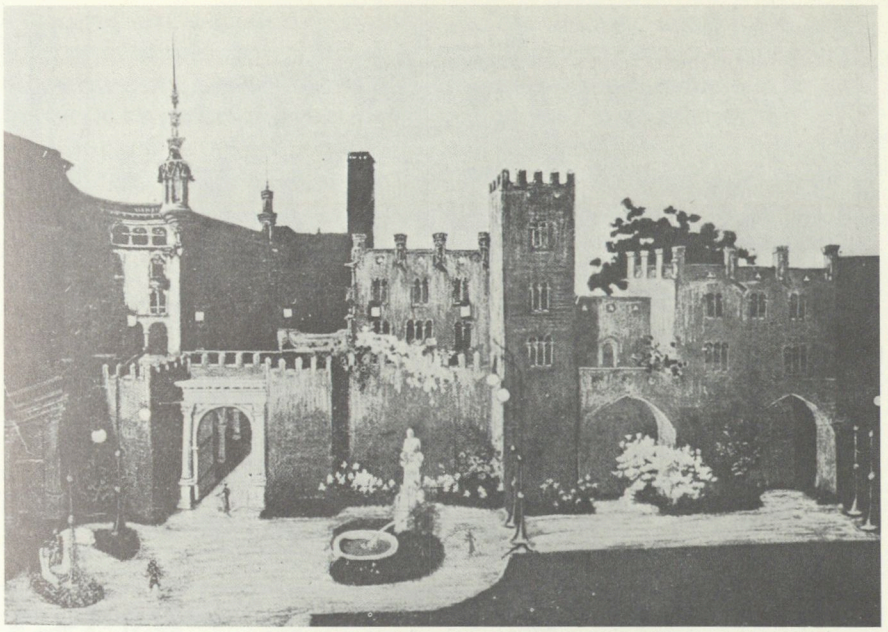

Projecte de Reforma de la Via Laietana J. Puig i Cadafalch

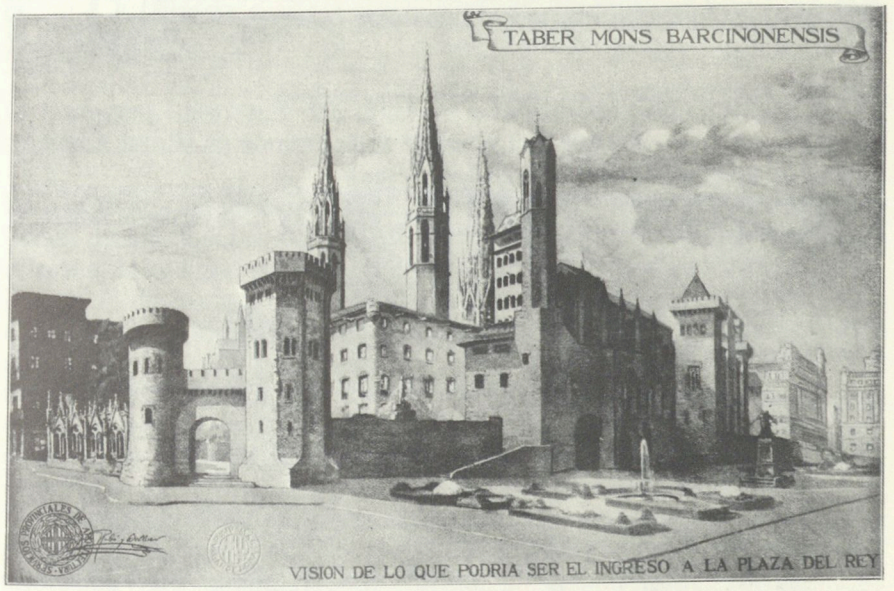

Taber Mons Barcilonensis Joan Rubió Bellver

nova avinguda amb el teixit urbà antic dels voltants. Paral·lelament i a consequència d'aquest intent d'enllaç es va aconseguir la integració de diversos monuments al traçat.

Dos plànols del catàleg, i diversos gravats annexos, il·lustren aquesta intenció. Malgrat la gran monotonia d'una Via Laietana d'amplària constant, els arquitectes van dissenyar eixamplaments, petites modificacions d'alineació, i punts de perspectiva, que milloren ambientalment el traçat. Entre aquests canvis es poden citar: les vistes vers la muralla dissenyades per J. Puig i Cadafalch i Ll. Domènech i Montaner, l'intent d'integració de l'església de Santa Maria del Mar dissenyat per aquest darrer i no realitzat, la inflexió de l'alineació per a conservar la Casa dels Velers, la perspectiva vers el campanar de la Catedral en el carrer de Joaquim Pou, etc.

No es pot dir que amb aquesta intervenció canviï el traçat de la Via Laietana. L'avinguda segueix assent la que havia dissenyat Baixeras. Però si que canvia el seu caràcter. Jeroni Martorell, qui havia d'institucionalitzar l'estudi i la conservació dels monuments de la història del país, defineix molt bé aquest projecte quan diu:

"Muralla romana (segle III); església de Santa Àgueda (segle XVI); Casa gremial dels Velers (segle XVIII). L'expansió de la ciutat és assenyalada pels monuments. Salvats els monuments, posats en valor, arreglats llurs emplaçaments és arribada l'hora de la restauració. L'Ajuntament de Barcelona és qui ha de fer-ho, amb la cura que es mereixen.

Mercès a la revisió del projecte Baixeras, una via anodina ha esdevingut de veritable interès històric monumental" (67).

L'Urbanisme de la Reforma, concebur per a la modernització (o "expansió") de la ciutat es posa en relació amb el passat, intentant conservar-ne llur memòria. Les mateixes qüestions que tractava Caselles es traslladen al món de l'Urbanisme.

I de la ideologia es pot passar als mètodes, tècniques i instruments de Planejament. L'interès cultural vers els monuments del passat modifica l'ús d'un dels instruments més tradicionals. La perspectiva és utilitzada en la tasca de conservació, però, llavors, perd bona part de l'antic rigor geomètric. En les perspectives que es reprodueixen en el catàleg es pot observar un esforç a representar la textura de las pedres antigues que es volen conservar. Van més enllà de la simple representació geomètrica de l'espai. En elles és més important la qualitat ambiental, reflectida en l'antiguitat de les pedres de la muralla i de Santa Àgata, o en els esgrafiats de la casa dels Velers.

La perspectiva és usada per a indicar la revalorització del monument històric-artístic en el context d'una operació de modernització urbana. Monument que, tal com es deia en l'escrit de Jeroni Martorell, esdevé un senyal entre altres edificis moderns. Potser per aquest motiu, en moltes perspectives es dóna una sensació de moviment al marge del caràcter estàtic de les pedres antigues. En els dibuixos del mateix Martorell sempre hi ha una persona un cotxe que passa deixant el monument al costat. El monument és la fita o senyal que projecta la memòria de la ciutat antiga en una ciutat en ple procés de modernització. Tot els que es deia en el text de Casellas és reproduït pel planejament urbanístic.

Aquest període de la Reforma de Barcelona és ple d'idees i suggeriments

en aquest sentit. S'acaben de citar les aportacions pràctiques de Puig i Cadafalch, Romeu i Domènech així com les teòriques de Jeroni Martorell. A aquests s'hi d'afegir moltes d'altres aportacions, entre elles: el projecte d'urbanització del barri barroc de la Virreina, de Puig Gairalt i Bonet Garí (68)(69); els estudis de la Rambla de Bona (69), alguns dels estudis que es van presentar al concurs de Reforma de 1927 (70), i el projecte del Mons Taber de Rubió i Bellver (71).

La introducció de la història en el planejament urbanístic potser és més clara en aquests estudis, articles i idees parcials, que no pas en els plans i projectes globals. Tanmateix a pocs llocs es pot trobar una definició més precisa de la nova concepció de l'espai en la Reforma que en un article de Josep Puig i Cadafalch escrit per oposar-se a una iniciativa de transformació de la plaça de la Catedral (72). Diu Puig:

Llegim que van a enderrocar da seguida, a tota pressa, les cases del centre de la ciutat a fi de fer-hi una gran plaça amb subjecció, naturalment, al projecte que ha fet el senyor Nebot. Fem públic el projecte. Es aquella plaça que Mossèn Jacint Verdaguer descrivia en la seva Oda a Barcelona i que va entusiarmar els barcelonins del segle XIX; projecte temible de poeta que no sent l'arquitectura, per aquella contraposició fatal entre les formes visibles i les lletres. Es la gran plaça que als voltants dels monuments han obert totes les capitals de departament de França, seguint modes del temps de Napoleó III, com els carrers i places amples que han profanat Florència i han destruït una part de Roma.

Meditem el que va a passar: desapareixeran aquelles delicioses reconades de darrera l'absis de la Catedral, on es contemplen de prop les pedres torrades, daurades pel sol; es destruirà la plaça del Rei; la Plaça de San Jaume, tot engrandint-se, es fondrà com eixampla banal dintre d'un carrer de la Reforma; la Catedral, l'antic Palau del lloctinent, Santa Àgata, el Temple romà (tancar avui al Centre Excursionista), la Casa de la Ciutat, els relleus de Sant Jordi del Palau de la Generalitat, apareixeran al voltant d'una gran plaça, ampla, desfregada.

Heu's-la aquí, tal com el senyor Nebot l'ha pintada: croquis ràpid, més aviat fet que pensat.

Els edificis, trets de sos voltants antics, esdevindran més petits; la Catedral, la nostra Catedral, perdrà les seves amples dimensions sense l'ambient per al qual fou concebuda. Al centre de la plaça s'aixecaran, minúscules, les columnes del temple romà. Aplicarem a aquest únic recó de la Barcelona monumental la profanació desfregada dels plans d'En Baixeras, de trista memòria.

A l'Ajuntament no ho han pensat prou bé, el que es diu que es vol massa de pressa executar. La Catedral de Barcelona té sa grandiositat deguda al saber de qui va projectarla, no a les seves mides materials. En ella s'efectua el fenomen invers del de Sant Pere de Roma, en què les grans dimensions fan l'obra en aparièncía petita, mentre que a la nostra Catedral les minúscules mides donen la impressió d'una grandiositat extraordinària que penetra l'esperit, superant tota geometria. Però aquest miracle és extremadament delicat; esten exposats a què desaparegui així que mans barroeres el toquin; que, com tota cosa extraordinària, té el misteri que ha d'estar cobert de vels.

Cal que els senyors de l'Ajuntament, cal que el senyor Nebot no oblidi aquell fet tan sabut de la columna Trajana, col·locada, no al centre del Fòrum Trajà, sinó en el d'una petita plaça entre les dues Biblioteques, Adrià, qui l'exigi (hi ha qui ha dit que sabia més d'arquitectura que el Vitrubi, compilador del saber d'altri), no compartia el parer de l'amor a les perspectives desèrtiques que aquests dies vénen proclamant les autoritats administratives, ... i les notes i intervius d'alguns tècnis del Municipi, ...

Mans bàrbares derruïren els monuments del Fòrum Trajà, i avui resta desfregada la columna, empetitida, que enyora aquella plaça petita on la seva altura era per la il·lusió augmentada i per l'escorç com esfumada i esvaïda.

Hi ha la bellesa de les coses mirades difícilment i de prop; la bellesa del fris panathenenc contemplant dalt de l'estret perîbol, tallat per l'ombra del monument pòrtic del temple d'Atenes.

Deturem, si hi som a temps, i si podem, la profanació de l'acròpolis de Barcelona.

Joseph Puig i Cadafalch

Modificació traçat Via Laietana: La Casa dels Velers. Jeroni Martorell

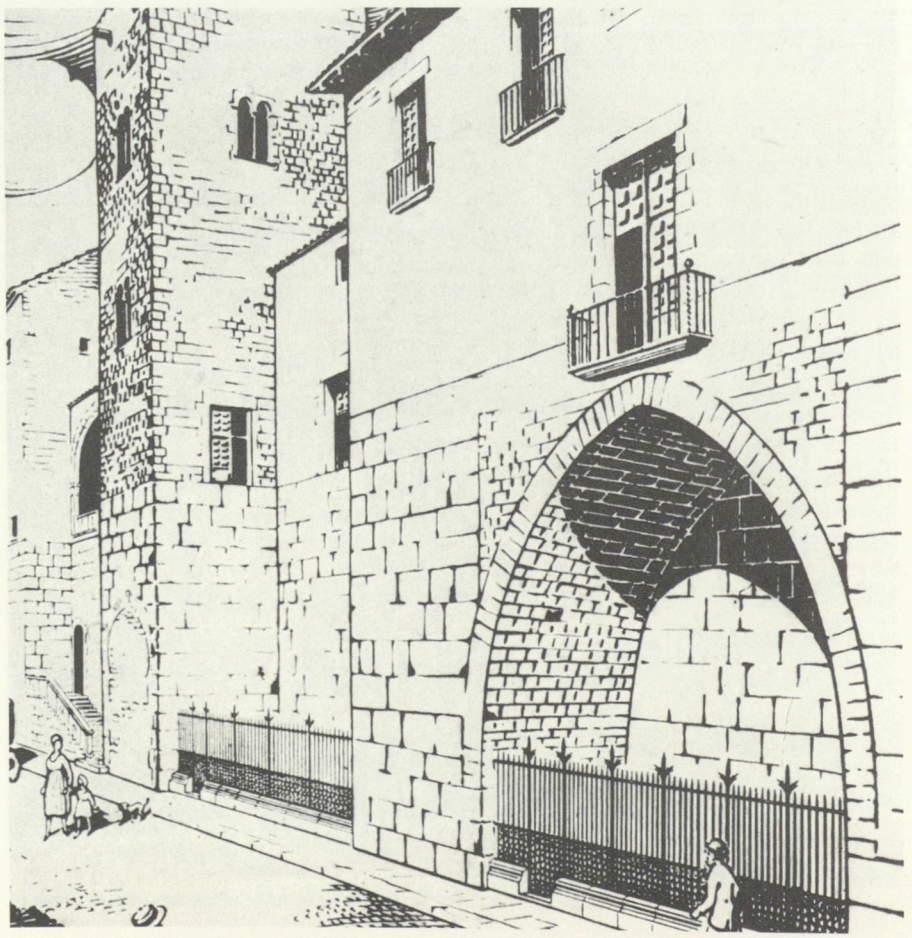

Perspectiva de les Muralles. Jeroni Martorell

En aquest text la qüestió de la conservació de la ciutat antiga va més enllà de la simple conservació dels monuments en un context en canvi i modernització. Les característiques ambientals, abans reduïdes a la pàtina de les pedres antigues, es projecten a tot l'espai exterior. La Catedral només pot ser conservada conjuntament amb l'espai urbà que l'envolta. La crítica a les perspectives obertes i desèrtiques esdevé molt clara en aquest escrit, en el qual és evident la influència de les teories de Camilo Sittè en seu el petit manual, que s'havia de publicar a Barcelona poc després de la data de l'article d'en Puig. El pla a tres dimensions, contra les antigues malles només definides en planta s'imposa en aquest escrit, i també en els exemples d'intervenció que es redactaran en aquest temps.

La pràctica del pla a tres dimensions, el qual estudia i resol l'ambient la seva totalitat, se superposa a la pràctica d'actuació centrada en les vores laterals. Ja ningú pensa en el canvi radical del model d'organització urbana de la ciutat antiga. Les vores laterals, que en Baixeras havien estat concebudes com a pivot de la reparcel·lació que havia de portar a la substitució gairebé integral de la ciutat antiga per una ciutat higiènica i estructurada ortogonalment, segons la moda moderna de l'Eixample, passen a ésser un mecanisme d'obertura de carrers i prou. Carrers que fácilment es poden corbar per a incloure-hi les exigències de conservació ambiental recentment introduïdes en els plans i projectes.

La complexa imbricació dels criteris d'actuació i de forma i traçat, es reflecteix també en aquesta altra etapa de la Reforma,

La possibilitat de fer carrers nous expropiant les vores d'edificació lateral permet independitzar aquesta qüestió del tema, més general, de la reforma de la ciutat envellida. Però, també la independització de l'operació d'obertura de carrers concorda am dues tendències recents en el món de la Urbanística. Per un costat concorda amb les operacions de revalorització del patrimoni històrico-artístic, com les que s'han vist anteriorment. Per l'altre té una clara influència de la concepció de les relacions urbanes que es generalitza en la Urbanística de creixement i enllaços, en la qual el traçat de les vies de circulació es desvincula de la creació de malles d'eixample i comença a ser entesa estrictament com a simple relació entre dos punts, centre d'interès o àrees urbanes (73). És a dir, des de diversos punts de vista es donen canvis conceptuals que abonen la nova manera de fer Reforma.

Propostes de Josep Fontseré i Miquel Garriga i Roca d'adequació de les altures d'edificació aprovades.

Així en els plans que s'aproven després de l'obertura de la Via Laietana el centre d'interés és en l'obertura de carrers i la solució de les contradiccions que apareixen entre aquest carrer nou i el teixit urbá preesistent. Aquest és el cas del Projecte Darder de 1917 centrat sobretot en la corbatura del traçat de la via "C", per permetre un aprofitament millor del patrimoni monumental de la ciutat. En aquest treball de planejament hi incideixen tots aquests factors que s'han anat comentant. El traçat de la via es corba per a posar-se en relació amb els monuments que troba al seu pas. Monuments que han d'esdevenir fites qualificadores del traçat. El traçat es fa amb una confiança absoluta en la possibilitat d'expropiar vores d'edificació laterals. La línia corba també se separa dels problemes de reurbanització dels teixits no afectats per ella, de la mateixa manera que les vies del pla d'Enllaços que s'aprova paral·lelament al projecte de Darder independitza l'escala d'organització de la urbanització més immediata.

Però el resultat final del projecte Darder, malgrat tots els avanços anteriors, no està gens lluny del Projecte de Reforma de Garriga i Roca. És interessant comparar els dos traçats. Entre ells hi ha moltes coincidències. Com que ni l'un ni l'altre conceben la reforma amb la globalitat del projecte Baixeras, i també recolzen els traçats en les directrius de la urbanització existent, tenen nombrosos punts comuns. En el projecte de 1861 encara no es pensa en la possibilitat d'expropiar vores laterals, però el mecanisme de substitució de les cases utilitzat en el carrer Ferran s'hi assembla molt. Potser les diferències entre ambdós projectes només s'han de cercar en el traçat més menut i en l'enllaç amb els monuments i els carrers laterals. I l'absència d'un model urbà de referència en un i altre projecte és determinant.

Aquest Projecte parcial de traçat de la via "C" és substituït anys més tard per un altre projecte global de Reforma. És el Projecte que elabora l'arquitecte municipal Vilaseca en 1932 recollint el resutat d'un concurs d'idees celebrat el 1927. Aquest Projecte més madur i complet desenvolupa les noves concepcions de traçat de vies de Reforma. En ell traçat independent dels carrers nous es reflecteix de manera ben clara. En el plànol que es reprodueix en el catàleg es marquen detalladament les vores d'expropiació lateral, les quals estan estudiades amb detall. I, fins i tot, desapareixen en els punts del traçat on es pot estalviar l'operació d'expropiació. El principi de reducció de friccions és molt clar en tots els traçats i indica clarament la maduresa a què les tècniques de reforma han arribat, assumint l'experiència de les nombroses dificultats que s'han viscut en les primeres obertures.

Un petit fragment d'un article de Ricard Giralt Casadesús permet veure com tots els criteris que s'han anat considerant es reflecteixen en aquest Projecte de Reforma madur. Giralt comença reproduint un fragment de la memòria de Vilaseca, i hi afegeix comentaris ben interessants:

Dice el compañero Vilaseca en su notable Memoria: "Hemos ideado nuestro trabajo no perdiendo de vista la realidad procurando tanto si se modifican alineaciones como si se trazan nuevas vías, poner en valor edificaciones que tuvieran algún valor arqueológico, sacrificando sólo los indispensables y en compensación de ello creando incluso nuevos puntos de vista, hoy desconocidos, huyendo de perspectivas teatrales y adoptando dimensiones de plazas y calles en consonancia con la zona, monumentos, edificación y tráfico de peatones y rodado. Se han trazado las nuevas calles por sitios donde se destruya la menor riqueza, procurando en lo posible que fueran tangentes a las zonas de los grandes comercios y tiendas de lujo. Precisamente es debido a ello el éxito moderno demostrado en la Granvía de Madrid y de antiguo el obtenido con las calles centrales de París."

Mientras Baixeras, víctima de las ideas de cuadrícula que dominaban las urbanizaciones americanas de su tiempo (año 1879) no se preocupó más que de demoler, sacrificándolo todo a la línea recta, Vilaseca, moviéndose con criterio más racional, traza sus calles, manteniendo el sentido orgánico de la ciudad, destruyendo solamente donde es necesario dar nueva vida, y la calle es recta donde la ciudad no tiene fisonomía propia, desviándola o curvándola ligeramente donde el patrimonio cívico exige un respeto a las piedras gloriosas de nuestros antepasados.

(.....)

Y como complemento de lo anterior, se atiende en el proyecto a encauzar los grandes volúmenes de tráfico, descongestionando las grandes vías actuales, canalizando por nuevas calles el tráfico y la circulación que desciende al casco Antiguo de los Pueblos agregados a Barcelona y de su Ensanche.

Pero Vilaseca, con objeto de completar su orientación, acompaña al proyecto numerosas perspectivas, algunas de las cuales reproducimos, y que demuestran que su pensamiento de urbanista, va más allá de trazar la planta de una ciudad y del estudio de los rasantes de sus calles, sino que al proyectar una calle o una plaza tiene la visión completa de su conjunto, lo mismo en planta que en alzado. Así sus perspectivas nos evidencian, una vez más, que no es posible concebir la urbanización de una ciudad sin ir acompañada de unas Ordenanzas que reglamentan la edificación, y conciban la ciudad como un conjunto, en que cada una de sus partes, con su propia individualidad, contribuya a la armonía general de la ciudad (74).

L'interès del treball de Vilaseca no és en cap innovació, ni en la seva mateixa brillantor. Continua tot el que s'ha anat tractant en les darreres pàgines, i, segurament, la nova qualitat que s'evidenciava en les perspectives anteriors es perd en bona part en les del seu projecte.

En canvi, a través de l'al·ludit projecte és fàcil d'enllaçar amb la pràctica de la Restauració del casc Antic que les oficines tècniques municipals sota l'empenta d'Adolf Florensa endegaran a partir d'aquest moment. Detalls del Pla que es reprodueixen en el catàleg provenen dels arxius d'aquestes oficines. I és una llàstima no poder reproduir-ne integrament el seu contingut. En ell es veuria l'enllaç d'aquest pla amb una pràctica de Restauració molt més rica del que evidencien els documents que s'han pogut reproduir.

Però quan es va redactar aquest Projecte, quelcom d'aquesta concepció de la Reforma s'havia envellit. Al final del text de Giralt Casadesús es parla de la necessitat d'unes Ordenances en les quals l'edificació es reglamenti de tal manera que "cadascuna de les parts, amb llur pròpia individualitat, contribueixi a l'harmonia general de la ciutat". És a dir, s'introdueix el tema del teixit més menut de la ciutat antiga. No tot són vies també hi ha edificis, els quals s'han de tractar d'acord amb les peculiaritats d'aquesta àrea tan diferent de la ciutat.

La intervenció urbanística torna a prendre en consideració el tema de l'habitatge, que s'havia perdut en el camí de la reforma monumental. I s'obre el camí a intervencions de metodologia ben contradictòria a la del Projecte Vilaseca. Entre les quals el "Pla de Sanejament" del GATCPAC ocupa un lloc eminent.

El projecte del GATCPAC se situa més a l'esquerra de la proposta de les oficines municipals. Vol solucionar el problema de la qualitat de vida en el centre urbà i rebutja les retòriques operacions d'obertura viària i de restauració històrica. És un projecte que concorda molt amb les idees actuals, i, fins i tot, es defineix com a estratègia de manera ben moderna.

Però aqui no interessa tant glosar l'avançada proposta dels arquitectes racionalistes catalans, com aclarir la seva organització conceptual, i através d'ella acabar d'entendre tot el procés de gènesi dels instruments urbanístics de reforma. I és important d'entendre que el pla del GATCPAC és construït, altra volta, prenent com a directriu d'intervenció un model. Malgrat la cura amb que defineixen l'estratègia temporal de la intervenció, els arquitectes racionalistes volen introduir una idea de ciutat molt concreta. Es equipaments que introdueixen ja no tenen el mateix caràcter que els edificis públics de Garriga i Roca o els monuments de Puig i Domènech, són serveis a l'habitatge. Potser el seu precedent és en els mercats que volia introduir Angel Baixeras. En la intervenció es parteix, altra volta, d'una concepció ideal de la ciutat. És a dir d'un model urbà.

I en aquest hi ha virtuts, però que no esborren totalment la gènesi dels instruments de conservació ambiental que s'ha estudiat fins aquí. En aquest procés hi ha molt de conservadurisme polític, però també una riquesa de matisos culturals difícil d'oblidar.

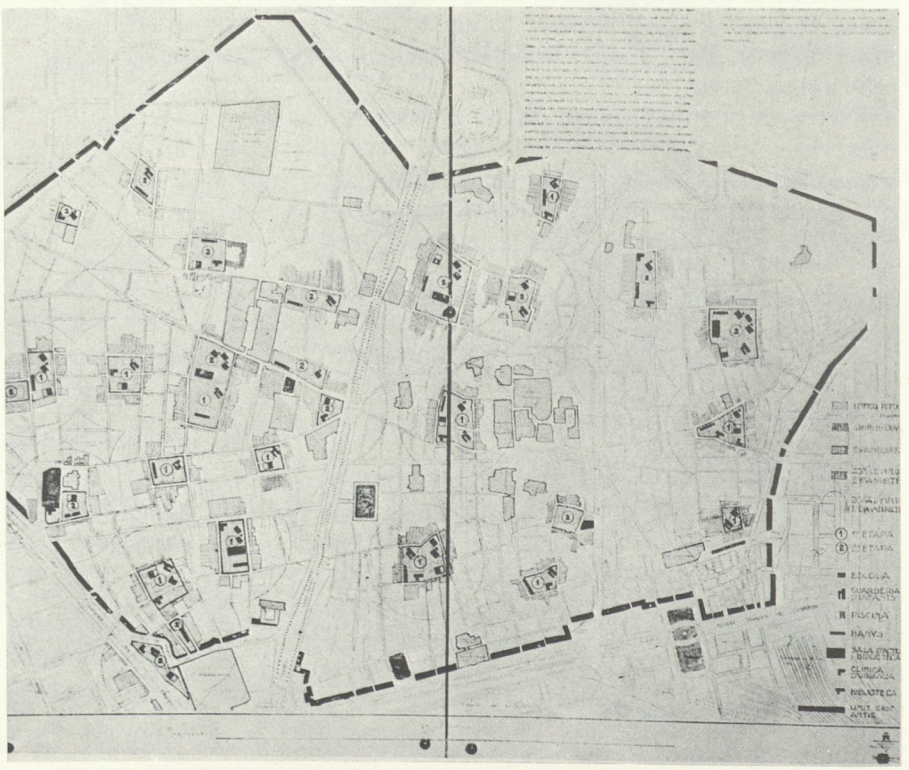

GATCPAC Pla de Sanejament

L'EIXAMPLE

UNA NOVA IDEA DE CIUTAT

LA QUESTIO DE L'EIXAMPLA EN INTERPRETACIONS POSTERIORS

L'IDEA O MODEL DE CIUTAT COM ES REFLECTEIX ALS PROJECTES D'EIXAMPLA

LAS TÈCNIQUES TRADICIONALS DE COMPOSICIÓ ARQUITECTÒNICA DE L'ESPAI

UNA NOVA IDEA DE CIUTAT

El dia 15 d'agost de 1854, el Capità General de Barcelona Domingo Dulce traslladava a l'Ajuntament la R.O. on s'accedia a la petició d'endorrocament de les muralles. El que des de feia molts anys la ciutat demanava al Govern finalment fou concedit. Aviat es podria començar aquell eixampla il·limitat, en el qual se centraven les esperances dels barcelonins. El progrés econòmic i el benestar i la salut dels habitants es podrien desenvolupar paral·lelament a l'extensió del nucli urbà.

Feia anys molts intel·lectuals i polítics barcelonins, de divers origen, formació, i filiació es manifestaven en aquest sentit.

De de la perspectiva mèdica i higienista, el Dr. Pere Felip Monlau, psicòleg i publicista, polític liberal, director de "El Vapor", i, posteriorment, autor d'un interessant "Elementos de Higiene Pública", en una Memòria, premiada per l'Ajuntament, que publicà el 1841 amb el títol de "Abajo Las murallas" afirmaba que les ciutats no havien de ser molt populoses o denses. Els homes, deia, no estan organitzats per a viure en formiguers. Les malaties del cos i els vicis de l'ànima depenen molt de l'aglomeració dels homes. Realment, societats de vint, trenta i més mil·lions d'habitants i ciutats de tres-cents i quatre-cents mil habitants són monstres de la naturalesa. A les poblacions massa nombroses l'aire és infecte, les aigües són corrumpudes, el terreny sense substància, la vida hi és més curta. Allà hi ha el focus perenne de malalties epidèmiques i nervioses, també del crim i dels vicis, i de les passions i vicis que degraden físicament i moral.

El legislador, continua Monlau, ha d'evitar aquests amuntegaments de carn humana i dictar les mesures que puguin evitar-ho. Encara que l'època en la qual podran prevaldre les doctrines higièniques en tota la seva veritat i puresa és allunyada. A Barcelona, les cent quaranta mil ànimes que s'amunteguen en el reduït cercle de les muralles serien molt més felices, viurien més sanes i durant més anys si es poguessin estendre en una extensió de terreny mil vegades més gran. No es tracta de tornar als costums patriarcals: però si que es tracta de respirar millor, i de permetre l'extensió de les indústries. Els carrers de Barcelona són estrets, la circulació és difícil a causa de les exigències del comerç i la indústria; les cases són massa altes, de més de quatre pisos i més de quaranta o cinquanta habitants cadascuna; cada dia desapareixen més els horts, jardins, i les cases antigues més còmodes, per a construir casetes mesquines. Barcelona està destinada a tenir molta més població, però les muralles l'han condemnat a no poder-se estendre. No pot sinó guanyar en altura el que no pot aconseguir en amplada. Malgrat tot, i a despit dels murs, arribarà un dia que vessarà.

La higiene pública, diu més endavant, aconsella la demolició total o parcial de les muralles que envolten Barcelona, així com més salubritat, un viure més còmode. Però aquest avantatge no seria l'únic. Quan desapareixessin les muralles, malgrat que només s'unissin Gràcia i Sants amb Barcelona, vindrien molts més estrangers. A Londres i París els estrangers són més de la desena part de la població total. A Barcelona també n'hi han molts, però el seu nombre seria molt més alt si es facilités l'eixampla.

Entre aquests hi haurien alguns industrials i capitalistes, i són coneguts els avantatges que llur concentració pot aportar al poble. La grandiositat també produiria més afluència de visitants, la qual cosa no és un avantatge despreciable, perquè permetria més tolerància, costums suaus, barreja d'idiomes i cultures. Familiaritza els homes entre si i els faria més cosmopolites. Avantatge gens despreciable en un poble que es caracteritza per la intolerància, pel despotisme i per les circumstàncies polítiques que ha viscut.

Tot això permetria més desenvolupament de les activitats científiques literàries i artístiques.

Un cop eixamplada la ciutat i augmentada la seva població, se sentirien necessitats noves i s'explotarien indústries noves, i hom treuria més comoditats de vida. Per exemple: òmnibus, gabinets de lectura, escoles de natació, casinos i establiments d'esplai, i altres mil creacions que només poden prosperar en els grans pobles.

I conclou la relació d'avantatges assenyalant-ne tres que són particularment significatives i que es poden reproduir íntegrament (75).

El programa publicado desea que se manifiesten las ventajas que especialmente reportára la industria barcelonesa de la demolicion de las murallas. Estas ventajas saltan á la vista, y son: 1.ª mayor estension, es decir que se multiplicarian los establecimientos industriales, por la misma facilidad de plantearlos y entretenerlos en el mismo desahogo y las mismas comodidades que en otros paises. En el dia, por ejemplo, se cuentan diez fábricas con maquinas de vapor; á los tres años de ensanchada Barcelona, contaria con su recinto triple ó cuádruplo número de ellas.

2.ª ventaja seria la mayor perfeccion en los productos manufacturados. La mayor estension daria lugar á la competencia entre los industriales: por lo mismo que fueran muchos tratarian de sobresalir unos á otros; y la mayor escala en la fabricacion permitiria por otra parte la aplicacion práctica de ciertos procederes que no tienen cabida en pequeño, y que poderosamente contribuyen á la economía en la elaboración, no menos que á la finura de los productos.

De las dos ventajas que acabo de mencionar resulta necesariamente una tercera, y es la espension ó consumo mayor. Sabido es que España dista mucho de bastarse á sí misma en cuanto á cubrir las necesidades que satisface la industria; y por consecuencia los productos manufacturados pueden contar con su segura salida, y mucho mas llevando en su abono una perfección mayor.

De consiguiente, la demolicion de las murallas traería á la industria de Barcelona las ventajas de mayor estension, mayor perfeccion y mayor consumo. —Abajo Las Murallas!— debe ser, pues, el grito continuo de todo catalan amante de las glorias y de la prosperidad del pais.

Contra aquesta idea de progrés urbà només podia haver l'oposició dels militars interessats en el manteniment de les fortificacions, les autoritats vinculades al manteniment del dret de portes i els propietaris urbans. El paràgraf també és significatiu.

Sorda oposicion levantarán probablemente á su vez los propietarios urbanos del actual recinto. Ensanchada la ciudad bajarán naturalmente el valor y la renta de las fincas intra-urbanas, y el interés de los propietarios les hará enemigos del suspirado derribo.— A esta objecion se pueden dar varias soluciones. Primeramente el interés general debe ser siempre preferido al particular; y por lo mismo nada importa que dos ó tres mil propietarios sufran una rebaja en sus rentas, mientras cien mil otros individuos esperimenten un aumento de salubridad, de comodidades y de bienestar, beneficios de los cuales participarán tambien los propietarios. Segundamente; la merma que en tal caso sufriesen sus rentas no seria mas que el reverso ó la compensacion del aumento que han tenido en otras épocas, y que ha gravado y grava á los inquilinos ó no propietarios. Si pretenden que es injusta la rebaja que sufririan, injusta es tambien la subida que en estos tiempos pasados han tenido. Los solares se venden actualmente á peso de oro; los que edifican se devanan los sesos para multiplicar los pisos y aprovechar el terreno, contribuyendo con su avidez á hacer mal sana la ciudad: resignense, pues, cuando llegue el caso, á pasar por las consecuencias de un ensanche que ardientemente desea el Pueblo, y que imperiosamente reclaman las leyes sanitarias y las del progreso fabril é industrial. Por último, si los propietarios intra-urbanos esperimentan una lijera rebaja, los extra-urbanos ó del llano esperimentarán una subida, y en su consecuencia no será turbado en lo mas mínimo el equilibrio jeneral. La oposicion de los propietarios del casco será contrarestada por el decidido apoyo de los propietarios de los afueras.

Si es compara la memòria amb la descripció de la ciutat que va fer l'il·lustrat Laborde en 1806, reproduïda en el capítol primer, es pot observar que en l'obra de Monlau s'introdueixen noves temàtiques. S'introdueix la lògica d'higiene i a través d'ella la problemàtica de l'organització social. El creixement urbà es posa en relació amb el creixement econòmic. I es fa menció, per primera vegada en la història de Barcelona, de l'opocisició dels propietaris a la solució dels problemes urbans.

En el text de Laborde, la ciutat era explicada a través de la seva estructura d'edificis i serveis públics. S'identificava la ciutat amb un tot estructurat i unitari. La qual cosa significava un avenç important en les anàlisis urbanes, i en l'emmarcament de les propostes de transformació i reorganització. Però les formulacions urbanístiques no incidien en algun dels problemes urbans, en els quals la Urbanística moderna havia de trobar suport.

En el segle XVIII, i en els primers anys del segle XIX, la problemàtica del creixement restava tancada en la substitució de les edificacions i l'addició de peces d'abast limitat, en el Raval o en algun punt d'extensió estratègic, com el pla del Palau i la prolongació Nord de la Rambla, No s'arribava a la idea de l'expansió sense límits: a l'eixampla il·limitat, com es deia llavors.

El pas de la ciutat immòbil, fixada en el temps i en l'espai, a la ciutat que creix i que funciona econòmicament, és important en la gènesi de les teories i els instruments d'urbanisme. Fins al segle XVIII la forma de la ciutat només podia tenir representacions estàtiques, construïdes sobre la realitat, les muralles i els elements més característics, o sobre idees d'organització ideal. En canvi, des de final del segle XVIII, i principalment en el XIX, es difonen a tota Europa descripcions de ciutats en les quals es posa atenció a funcions urbanes —al comerç, a la indústria o a les activitats d'administració,— i a la incidència de les funcions en el creixement econòmic. La ciutat esdevé "capaç de créixer, i es relacionen els factors població i economia. Així s'inicia la referència al "caràcter poblador de les activitats econòmiques urbanes", idea en la qual es reflectirà una part important del contingut de les concepcions d'Urbanisme del segle XIX, i fins, i tot del segle XX. S'ha dit que les teories de "la base econòmica" modernes tenen l'origen en aquesta concepció (76).

La incidència d'aquestes idees en l'Urbanisme és el reflex d'un estat d'opinió de l'època, i, alhora, la reacció envers una sèrie de problemes "nous" dels àmbits urbans. Els esdeveniments de la industrialització, i del canvi de l'estructura social i productiva, donen lloc a noves evidències, a noves reflexions, i al naixement de nous àmbits disciplinaris. Entre els quals se situa la descripció de Monlau, i, en ella, la naixent Urbanística.

Cada vegada és més evident que la Urbanística no va néixer com a reacció directa als problemes de tràfic i habitatge generats en la "Revolució industrial", tal com s'havia fet entendre fins fa poc, sinó que en la seva gènesi hi tenen molt de pes les qüestions d'estat d'opinió, d'observació, i de classificació dels esdeveniments urbans: així com les reflexions sobre formes d'actuació, o l'obertura d'àmbits sectorials d'intervenció, dels quals depenen moltes de les ciències humanes actuals.

La constatació de la necessitat de trencar les muralles no néix directament de l'esgotament de l'espai urbà, sinó de reflexos d'higiene i de medicina social, independents i vinculades a un àmbit científic, però, alhora, gens alienes a la necessitat d'aconseguir una població urbana i una mà d'obra adaptada a les exigències del primer desenvolupament

industrial. Per aquest motiu els raonaments de Monlau connecten les exigències d'higiene amb les qüestions de creixement econòmic i d'organització de la producció.

La constatació "del caràcter poblador de les activitats econòmiques" i, a la inversa, de la incidència de l'eixamplament urbà en el desenvolupament econòmic és clara en tot l'escrit com ho és en altres textos que s'escriuen a Barcelona en aquella época. Com, per exemple en alguns articles de Jaume Balmes, que, precisament van ésser utilitzats de pauta en l'exposició que, el 1853 l'Ajuntament va adreçar al Govern, i en la qual es demanava l'endorrocament de la Muralla.

En un article que va escriure Balmes en 1844, amb el títol de "Reflexiones sobre las causas de prosperidad (de Barcelona) y refutación de algunas preocupaciones" (77) es poden trobar afirmacions con les que es reprodueixen;

Nos convenceremos más y más de la solidez de estas razones si atendemos a lo que sucede en todos los demás países: donde hay más industria y comercio, allí hay capitales más populosas, y recíprocamente, donde éstas existen, allí se nota más vida, más movimiento industrial y mercantil, que se extiende en círculos concéntricos alrededor de la gran ciudad, disminuyéndose a proporción de la mayor distancia, hasta extinguirse en la extremidad del radio, Os halláis todavía a muchas lenguas de una de esas grandes ciudades y todo os anuncia que os aproximáis a ella. La convergencia de los grandes caminos, el tráfico de todos géneros, la mayor animación, regularidad y belleza que presentan las poblaciones, el mayor aseo de los trajes, la mejor cultura de los campos; en una palabra, un estado más ventajoso de todo cuanto sirve a las comodiades de la vida os indica la existencia y cercanía de uno de esos grandes centros de riqueza y circulación.

De aquí se infiere que, si las capitales absorben, también comunican, y probablemente con usura, porque si es verdad, como indudablemente lo es, que la asociación es un manantial fecundo de adelantos de todas clases, verificándose esta asociación en las grandes capitales en escala mucho mayor que en ciudades pequeñas, es evidente que no hay sólo en ellas una fuerza que absorbe, sino que hay otra mucho mayor que produce. Como, además, esta producción tiene grandes necesidades que satisfacer, así por lo tocante a las materias primeras que le sirven de base, como por lo relativo a sus procedimientos y a la expendición de sus productos, resulta que muchísimos géneros encuentran salida que no la encontrarían en otra parte; que muchos brazos hallan ocupación que de otra suerte se verían precisados a permanecer inactivos, y que muchas atenciones se pueden cubrir con facilidad y baratura cuando a no existir las capitales sería preciso renunciar a ello. Además que la declamación contra las grandes ciudades es del género de aquellas que luchan con hechos indestructibles, y que por lo mismo son impropias de personas reflexivas que, despreciando lo inútil, miren únicamente a lo que puede acarrear provecho. Desde que la civilización moderna ha tomado grande incremento se ha visto una tendencia marcada al acumulamiento en las poblaciones. Los señores descendieron de sus castillos feudales y se establecieron en las ciudades subalternas; de éstas pasaron a las capitales de provincia, de donde se trasladaron a la Corte. El curso segudio por los dueños de la riqueza territorial ha sido imitado por todos los poseedores de otra cualquiera, y así la misma naturaleza de las cosas ha creado esos centros que cada día tienden a engrandecerse más y más. Decís que Londres disminuye las demás ciudades de Inglaterra, así como París las de Francia, sin advertir que a la sombra de aquellas poblaciones colosales se han formado y se conservan otras que serían dignas capitales de otros reinos. Si Londres no existiese, quizás no existirían Manchester y Liverpool; así como desapareciendo Paris menguarían Lyon y otras ciudades de la Francia. En un país donde las poblaciones sean pequeñas, la que reúne trescientas o cuatrocientas mil almas parece ya muy grande. En Inglaterra, donde la capital encierra un millón y medio de habitantes, una ciudad de cuatrocientas mil almas pertenece a una categoría subalterna. Y es que el grandor es cosa relativa, asi como la pequeñez: un hombre de estatura regular es un gigante al lado de un pigmeo, y un pigmeo al lado de un gigante.

I en un altre article, que acompanya a l'anterior, *"La cuestión del derribo de murallas y fortalezas examinada bajo el punto de vista militar y político", (78)* conclou;

Por lo tocante a las ventajas que reportaría Barcelona del derribo de las murallas y de los fuertes, respectivamente al desarrollo de sus intereses materiales, es cosa tan evidente que podemos abstenernos de ocuparnos en demostrarla; baste decir que, atendida su situación topográfica, la blandura de su clima, la belleza de sus alrededores, el espíritu industrial y mercantil de sus habitantes, es probable que, ensanchándose de repente la ciudad, se uniría desde luego con Gracia y en seguida con otros pueblos vecinos, convirtiéndose en el espacio de veinticinco años en una de las capitales más extendidas y más vistosas de Europa. ¿Le está reservado este porvenir? Creemos que sí, porque la cuestión de las murallas está ya casi resuelta. Derribada una parte de ellas y estropeada otra, es urgente el proceder a su reparación o al ensanche: lo primero es difícil se realice, y cuando se haya convenido en ensanchar será también muy difícil que en el nuevo recinto se levante una fortificación en regla. Se comenzará por levantar interinamente unas tapias y se aplazará para tiempo indefinido la construcción de la nueva muralla.

Entretanto los edificios irán ganando terreno, se alzarán otras fábricas al lado de las existentes, los intereses industriales, fomentados cada día más se atreverán a mayores exigencias, así la ciudad como los alrededores interpondrán su poderosa mediación para que no se realice el proyecto de encerrar de nuevo la población con otra línea de fortificaciones, hasta que al fin se abandonará semejante idea y se dejará que las cosas sigan su curso natural y poco menos que necesario.

Balmes defensa les capitals populoses; en les quals l'increment de la indústria i el comerç possibilita l'augment de la riquesa, circulació, cultura i el benestar en general. Segons ell, en l'associació hi ha la font de totes les riqueses. D'acord amb aquests criteris, l'enderrocament de les muralles, i el creixement de la ciutat havia de convertir Barcelona en una de les capitals més extenses, populoses, i riques d'Europa. I també, lògicament, el procés d'extensió urbana havia de servir de motor de tota l'economia catalana. L'operació de trencament de la muralla tenia, sobretot, una saludable influència en el progrés econòmic i social.

Tots aquests arguments són recollits en dues memòries que tenen un paper bàsic en el procés d'enderrocament de la muralla i l'inici de l'eixample. Tant l'exposició de l'Ajuntament al Govern que va redactar Duran i Bas en 1853, com a l'exposició dels Diputats a Corts Martí d'Aixela i Sol i Padrís en 1854 en la qual es demana l'eixample ilimitat es defensa el creixement de Barcelona utilitzant raonaments econòmics semblants als de Monlau i Balmes. D'aquesta manera els arguments d'aquests esdevenen oficials, i es demostra llur representativitat.

En l'exposició redactada per Duran i Bas, en la qual es reprodueixen gairebé textualment alguns arguments de Balmes, es pot trobar una defensa clara de les ciutats populoses, i del creixement de Barcelona (79):

«Y sería hasta ridículo oponerse al Ensanche de Barcelona cual presintiendo males en el porvenir. No cabe temer que favoreciendo el desarrollo de las grandes ciudades, se destruya la vida de las pequeñas poblaciones; unas y otras tienen una existencia necesaria, porque unas y otras tienen señalado su destino; y la distinta fisonomía que imprime la civilización á cada época, las transformaciones que trae ella á los pueblos, jamás alcanza á destruir lo que tiene, en el orden natural de las cosas, un fin trazado por una sabiduría superior á la del hombre. Ni cabe sospechar tampoco que fomentando la vida de las grandes ciudades, se fomenta el desarrollo de los gérmenes disolventes que en ellas se abrigan. La moralidad de estas ciudades no es menor que la de las pequeñas poblaciones: horrendos crímenes han estrmecido á la España de algunos meses á esta parte, y no se han cometido, ciertamente, en las capitales los en que se ha ostentado mayor lujo de perversión y atrocidad, y para los días en que se levantan contiendas políticas, no son tampoco las grandes poblaciones muy temibles; en ellas residen las autoridades, teniendo en la mano el resorte de todo el mecanismo y fuerza del Gobierno; y si alguna vez la insurrección yergue su cabeza, es en las pequeñas poblaciones, en los montes y en los valles, donde se embravecen las guerras civiles y donde se desatan con más frenético encono las aviesas que engendran.

»Por el contrario, la civilización sólo puede desarrollarse en ciudades populosas.

»En ellas existen todas las superioridades; las de inteligencia, las de voluntad, las de educación, las de riqueza, sólo en ellas es vasto el horizonte para acometer empresas colosales é imitar los grandes ejemplos; sólo en ellas podrá nacer la gloria de las artes, que constituye la gloria de las naciones, y que en balde se buscará en la pacífica, pero modesta choza del pastor, ni en la tosca, aunque venerada efigie del tutelar de una parroquia de aldea. Por manera que si la España quisiera recobrar en la Europa el lugar que ocupó en los bellos días en que sus armas y sus leyes se obedecían en ambos continentes, es de interés suyo fomentar el acrecentamiento de Barcelona, al igual del de todas las poblaciones que tengan reservado un porvenir.»

En l'exposició del Diputats a Corts es fa una descripció de les tensions de creixement a què estan sotmesos Barcelona i els altres pobles del Pla, per a passar, després, a defensar punts de vista semblants als anteriors.

»Este aumento progresivo á pesar de los obstáculos que se les han opuesto, revela una fuerza de vida que si no hubiese sufrido contrariedades, estaría próxima á alcanzar actualmente la robustez que necesita para su prosperidad y la del país.

»La industria y el comercio tienen ya necesidad de grandes centros donde se reúnan los capitales, la inteligencias comerciales ó idustriales y los diferentes ramos de producción cuyos auxilios mutuosos son necesarios para conseguir la economía y la bondad y la perfección de los productos; centros que no sólo lo sean de consumo, sino que por su conveniente situación sirvan de depósito y de mercado general.

»Y si el comercio y la industria, para no quedarse rezagados en la marcha acelerada del siglo, necesitan estos grandes emporios de riqueza y de producción, la naciones necesitan también el poderoso auxilio de aquellas fuentes de riqueza pública; porque si la agricultura contribuyó de una manera poderosa y eficaz á mantener la vida de los pueblos, su poder exterior y su importancia recíbenla casi exclusivamente de la industria y del comercio.

»A él debió Barcelona, la que durante siglos supo ser la reina del Mediterráneo, al menos la riqueza de las naciones más poderosas.

»Y no se crea que estos grandes centros absorben la vida de los demás pueblos; al revés: de ellos salen los grandes pensamientos, en ellos se forman las grandes empresas, ellos consumen y dan valor á materias y productos que no lo tendrían; ellos, en fin, parecido al corazón, derraman la sangre que vivifica hasta los puntos más distantes del cuerpo.

»Por lo expuesto se ve que barcelona está en las mejores condiciones para colocarse á grande altura en el orden mercantil ó industrial; más, necesita, idispensablemente, espacio donde extenderse. Lo que existe no cabe ya dentro del actual recinto y no hay que decir que la fabricación crecerá en las orillas del Ter y del Llobregat, porque Barcelona es y debe ser siempre, el depósito de los productos; el mercado general de las primeras materias, de los géneros elaborados y centro de donde partan las grandes especulaciones y los grandes proyectos.

»Por esto, los amantes de la propiedad, los que desean que la España recobre el poder y la importancia que en otras épocas tuvo, claman por el derribo total de las murallas que miran á tierra; por esto todos los que se interesan por la suerte actual y futura de Barcelona esperan con ansia que el Gobierno de S. M. resuelva esta cuestión conforme á las necesidades del país, expuestas en la exposición que han dirigido á S. M. los Diputados á Cortes, ei Ayuntamiento, Junta de Comercio, Sociedad Económica y Junta de Fábricas, solicitando el derribo total de las murallas que miran á tierra y rechazando todo Ensanche parcial, porque, sobre no satisfacer las necesidades, alguno de ellos, como el que ocupa las Huertas de San Beltrán hasta la Puerta de San Antonio, mataría el porvenir mercantil de Barcelona, que necesita aquellos terrenos para la construcción de un buen puerto».

Queda ben demostrada la justificació econòmica de l'eixample, qüestió que permet començar a entendre el seu abast a partir del qual es pot diferenciar completament aquesta operació dels projectes parcials anteriors.

Pero la influència de l'episodi de l'eixample, en la formació de l'urbanisme barceloní no es pot limitar a aquesta qüestió genèrica. Per a entendre-la també caldra fer referència a d'altres temes.

LA QUESTIÓ DE L'EIXAMPLE EN INTERPRETACIONS POSTERIORS

A Barcelona l'episodi del Projecte i posterior realització de l'Eixampla és important perquè assenyala l'inici d'un Urbanisme modern, justificat i motivat per un nou tipus de funcionament de les relacions econòmiques. Però l'interès d'aquest episodi no es limita a aquesta vessant econòmica. La polèmica posterior a l'aprovació del primer projecte d'eixample és tant o més important que el mateix projecte. I en aquest debat s'hi introdueixen temes que mai no es poden justificar des d'una perspectiva simplement economicista.

El procés de discusió va començar el dia 9 de desembre de 1858 quan es va dictar una R.O. en la qual es concedia l'Eixample de Barcelona. A continuació, el dia 10 de febrer de 1859 una altra R.O. autoritzava a D. Ildelfons Cerdà a realitzar els estudis d'Eixampla. El dia 15 d'abril del mateix any l'Ajuntament acordà convocar un concurs de Projectes d'Eixample. El dia 19 de novembre el jurat nombrat per a resoldre el concurs anterior va concedir el primer premi al presentat per l'arquitecte Rovira i Trias i accèssits a D. F. Soler i Glòria, D. F. Daniel i Molina i J. Fontseré i Mestres. I després d'una dura polèmica per R.D. de 8 de juliol de 1860 s'imposa definitivament el Projecte Cerdà. (80)

Des d'aquest moment, els pros i contres del Projecte Cerdà han omplert moltes pàgines. Precisament sobre aquest tema, Francesc Roca publicà el 1974 un important article, en el qual es donen més de cent referències bibliogràfiques sobre el projecte i la polèmica posterior. Article que pot servir de referència per a tenir una informació completa de la qüestió (81).

Més de cent anys d'oblits i recuperacions succesives o simultànies del projecte Cerdà, o dels altres projectes de concurs, no són mai anecdòtics en qualsevol intent de recuperació del passat urbanístic de la ciutat. A Barcelona, sovint es considera Cerdà com a aliat del poder central contra l'autonomia municipal o de Catalunya. També de manera potser massa immediata, s'identifica Cerdà amb les forces progressistes que lluiten en pro de la racionalització urbana i en contra dels terratinents i especualdors del sòl. Sembla que la política autònoma i la Lliga s'hagin oposat sempre i radicalment a l'experiència Cerdà. i que en els moments més progressius de la Història de l'Arquitectura i l'Urbanisme — GATCPAC, grup R, etc.— s'hagi recuperat l'obra de l'enginyer i urbanista. Però a vegades aquesta identificació és molt automàtica i poc alliçonadora en relació a les exigències actuals de coneixement del passat històric.

En aquest sentit, és interessant de veure que la polèmica política esmentada també fa referència a idees d'ordenació diverses. Quan es parla des del poder municipal, es posa l'accent en les qüestions de traçat, la configuració de l'espai públic, i l'articulació i ordenació dels diversos espais construïts o urbanitzats en el context del pla de Barcelona. Quan es parla desde la idea del reforçament de la imatge progressista, es posa l'èmfasi en el valor de la trama i de la "Teoría" que Cerdà desenvolupa paral·lelament. Es pot dir que la polèmica també és sobre la prioritat de les qüestions de traçat i de lectura de les condicions concretes del territori o del descobriment d'una lògica d'urbanització diversa i innovadora.

La relectura dels documents municipals d'aquest episodi de la història urbanística, que també vol ser recuperació d'alguns aspectes oblidats del passat, ha de passar per sobre de la polèmica política però no pot oblidar el condicionament cultural que s'interrelaciona amb ella.

Molts problemes i preocupacions actuals de la Urbanística tenen l'origen en un o altre dels aspectes de recuperació a què es feia referència, i els documents recollits en aquest catàleg poden ser una bona base de coneixement i estudi més aprofondit d'idees i propostes que tradicionalment s'han retratat massa esquemàticament, en identificar-les directament a matèria de política municipal.

L'experiència de l'eixample barceloní, en el context i a través de les polèmiques esmentades, representa la introducció de temes ben interessants en el procés de formació de la manera de fer i entendre l'Urbanisme actual.

En línies generals la polèmica ha tingut les fases i motius següents:

En primer lloc, en el debat inicial, es van barrejar diversos tipus de qüestions. Es va discutir l'autonomia municipal en el condicionament del seu propi desenvolupament. Es van discutir temes d'economia del sòl: per a algú els projectes a què donava suport l'Ajuntament, en ésser concèntrics, afavorien operacions immobiliàries de prop del passeig de Gràcia; i, consegüentment calia ampliar l'oferta de sòl per a resoldre el problema del lloguer. Es van debatre temes de traçat i de concepció de la ciutat; a vegades vinculats a la higiene, salubritat i tràfic, i també relacionats amb l'art cívic, o la manera de potenciar estèticament els espais públics i llocs d'agregació urbana. El llibre de Fabià Estapé que serveix d'introducció a la reedició de la Teoria General de la Urbanització el 1968 (82) pot ser útil per a seguir aquesta polèmica.

Un segon moment de debat se situa a començaments de segle, entorn del procés de canvi de la metodologia urbanística propiciat per la Lliga. Llavors també es va fer referència a qüestions polítiques, identificant Cerdà amb el centralisme madrileny i contraposant-li un model de planejament autònom. Així mateix es va parlar d'economia introduint el concepte d'organització de la gran ciutat. I es va parlar molt d'art urbà, recollint les primeres experiències d'Urbanística acadèmica europea (Buls, per exemple) i recuperant els traçats d'arrel arquitectònica d'algun dels projectes d'eixample que es va presenatr al concurs de 1859. (83)

Un tercer moment del debat es pot situar després de 1934, quan el GATCPAC incorpora una revisió del projecte Cerdà en la seva proposta de ciutat funcional.

En els escrits de la revista A.C., (84), després d'una crítica tallant de les metodologies d'Henard i Sitte, i de tot l'Art Cívic europeu, es fa un intent de recuperació del projecte Cerdà. Es diu que en l'obra de l'enginyer-urbanista hi ha alguns defectes, però també moltes qualitats. Aquestes qualitats i defectes ja no es refereixen a la política. Aquesta dimensió desapareix del debat en els anys trenta. I, en canvi, els problemes d'organització de les construccions passen a primer pla, marginant fins i tot els temes d'economia.

Segons els arquitectes del GATCPAC, el mèrit principal de Cerdà és el de l'invent d'un teixit residencial, en el qual es preveuen blocs d'habitatges oberts, deixant edificar només a dos costats de l'illa, i preveient jardins

i equipaments dins el mateix perímetre. Els defectes són de dos tipus: en primer lloc l'estructura general del pla, la seva manca de zonificació i previsió d'àrees industrials; en segon lloc els carrers massa propers, situats en intervals de 100 m, en comptes dels 400 que serien aconsellables. En el fons d'aquesta crítica hi havia la idea de l'organització del creixent de la ciutat en illes de 400 m, de costat, blocs oberts, zones verdes i equipaments inclosos en unitats residencials de nova concepció.

Cada època situa la crítica a un nivell concret, deixant de banda els altres. Als arquitectes del GATCPAC, que intentaven imposar una nova manera de concebre les edificacions i que volien difondre una concepció radical d'organització, les construccions i la vida social, els interessaven principalment les virtuts i els defectes que se situaven al nivell de llur treball. En canvi a Josep Puig Cadafalch, quan havia començat la regeneració de l'Ajuntament i estava compromés en la difusió d'una cultura urbanística "moderna", li interessava tant la lliçó política de l'afer Cerdà, la imposició centralista del projecte enfront de les alternatives locals, com la seva manca d'organització i la constatació de l'absència de la cultura "arquitectònica" dels traçats, i una ben escassa adhesió als postulats del modern "Art Cívic" europeu.

En la postguerra, es va tornar a "recuperar" el projecte Cerdà el 1959, any del centenari. En aquesta data hi hagué una commemoració doble. Per un costat la commemoració oficial reflectida en una publicació municipal (85), per l'altre la commemoració extraoficial, relacionada amb els ambients propers a la revista "Serra d'Or" (86). En ambdues conmemoracions sobresurt l'intent de relectura del projecte aplicant els principis de l'urbanisme vigent en aquell temps. És curiós d'observar com es cerca l'existència d'unitats de veïnatge en el projecte, com es repeteix la valoració de l'invent d'edificacions en blocs, i de l'estructura de circulació que havia iniciat el GATCPAC, i com, paral·lelament es va oblidant el contigut polític del debat inicial. Ara la política ja és una altra cosa. És, més aviat, la recuperació dels valors de la cultura d'abans de la guerra, els moduls de 400×400 inventats pels arquitectes del GATCPAC i recuperats per Antoni Bonet en una carta al director de "Cuadernos de Arquitectura" (87), també la recuperació de Cerdà com a estudiós del moviment obrer, versió gairebé inèdita de l'enginyer de Centelles (88).

És interessant d'observar que en un escrit d'Oriol Bohigas en aquesta època, "Barcelona entre el Pla Cerdà i el barraquisme" (89), la recuperació del projecte Cerdà porta a la definició d'una manera nova de fer urbanisme explicada sobre uns punts de "meditació" ben interessants. En primer lloc la trama de carrers, o el pas de les intervies de 100 m. a les de 400 m. ja comentades. En segon lloc l'escala humana i la recuperació d'unitats veïnals. La densitat elevada, o l'adaptació del pla a una escala humana, però també adaptada a l'economia i a las possibilitats concretes d'urbanització. La revitalització del carrer, com a element coordinador. La dimensió comarcal en llurs dimensions social i econòmica.
I, finalment, la "revisió desapassionada" de l'illa tancada, en la línia de les propostes d'Antoni Bonet, ja comentades.

En temps més recents ha continuat el debat sobre l'eixample, i sobre els pros i els contres del projecte Cerdà. En aquest període recent la dimensió política de la polèmica s'ha perdut, potser definitivament. En canvi en la interpretació més urbanística ha assolit una nova dimensió.

Per un costat ha continuat el procés de mitificació de Cerdà que s'havia iniciat amb la celebració del centenari. L'enginyer i urbanista ha passat d'ésser un motiu de discussió local a ésser un valor exportable. Ara ningú ningú no discuteix el seu valor, tothom parteix d'ell per a demostrar altres coses.

Una vessant curiosa d'aquesta mitificació de Cerdà s'ha reflectit en l'atorgament del valor de precedent progressista de la Urbanística actual, Cerdà, es diu, fou qui s'anticipà, amb un model urbanístic igualitari, a la lluita contra l'especulació del sòl de les forces urbanístiques progressistes actuals. Tant morfològicament com en l'actuació, Cerdà fou un pioner en la lluita contra les tendències especuladores y burgeses de la urbanística municipal barcelonina.

És curiós d'observar que des d'aquesta via es va cap a un buidat de tot el contingut del projecte Cerdà, paral·lel al que va realitzar la dreta municipal en l'homenatge del centenari. En aquesta interpretació s'ignora la dimensió històrica del seu treball, i es desvaloritzen les seves aportacions, tot disolvent-les en elogis vacus. La problemàtica política, econòmica, i tècnica, de les propostes de Cerdà mai no es pot analitzar aplicant conceptes que només són valids en l'urbanisme d'avui. La seva idea de reparcel·lació, encara que pugui semblar molt igualitària, no existeix sinó és en el context dels negocis immobiliaris en els quals Cerdà estava ben immergit. La seva anticipadora idea de ciutat, potser el seu valor més clar, no és pot judicar sinó és en el context de la seva ignorància de tècniques de configuració urbana i d'Art Cívic, que utilitzaven els seus contrincants.

Però, paral·lelament a aquesta lectura mitificadora, des dels ambients més propers a les tendències actuals del Planejament Urbanístic, o des d'interpretacions històriques avançades, s'està començant una nova lectura dels projectes d'eixample. L'anàlisi del procés de creació de l'eixample —des de les peces en que es va enquadrar la urbanització, de la lògica de construcció de les infrastructures, de les relacions entre l'operació d'eixampla amb el procés d'acumulació de capital, etc.,— està substituint l'anàlisi que van començar els arquitectes del GATCPAC, i que es va continuar en la postguerra.

Des de la perspectiva dels urbanistes racionalistes i organicistes el valor i els defectes del projecte Cerdà es podia cercar en la trama i en la seva adaptació a tipologies modernes, la segregació del tràfic o la previsió d'unitats d'equipament comunitari. En canvi, des de la perspectiva actual el procés de producció de ciutat ha assolit un interès prioritari.

Per tal motiu, en aquesta reelectura de l'eixampla, les qüestions relacionades amb el procés de producció de la ciutat tenen un pes rellevant.

Així mateix aspectes més de traçat d'avingudes, de configuració de places, de situació d'edificis d'equipaments, d'adaptació a la topografia, d'integració d'edificis, vials i conjunts existents, o, en llenguatge més actual, de projectes urbans, cada vegada interessen més. I com que aquestes qüestions es desenvolupaven més brillantment en els projectes de Garriga i Roca, Soler i Glòria, Fontseré, i Rovira i Trias, avui es planteja la necessitat d'una recuperació, almenys parcial, de treball d'aquests arquitectes i enginyer.

Però, una lectura actual de l'episodi de la construcció de l'eixample, i

dels projectes que el van acompanyar, no es pot tancar en un únic treball o un únic projecte. S'ha d'extendre a moltes característiques i moltes qüestions en les quals es reflecteix la gènesi d'un urbanisme modern.

La polèmica política sobre els projectes s'ha anat difuminant al llarg del temps. Ara ja no té cap valor dir que Cerdà era centralista o progressista, o, contràriament, dir que Rovira i Trias era autonomista o un especulador vinculat a la burgesia municipal. En canvi la reflexió cultural sobre els diferents aspectes, instruments i tècniques que es reflecteixen en el procés, esdevé cada vegada més útil. La cultura urbanística catalana pot descobrir en aquest episodi local l'inici d'una manera pròpia de treballar, que difícilment pot trobar en un context universal.

Per aquest motiu, sense menysvalorar el Projecte Cerdà, i situant-lo en el seu lloc real, l'explicació s'estendrà a d'altres projectes: Rovira i Trias, Fontseré, Soler i Glòria, i, sobretot, al conjunt de propostes que va elaborar Garriga i Roca, en les quals hi han aspectes que havien estat oblidats. I també per aquest motiu, l'explicació no es limitarà als projectes del concurs, sinó que s'estendrà en tot el procés de construcció de ciutat que va tenir l'origen en el concurs, però que va incloure altres propostes parcials i la utilització d'instruments d'entitat menor, però no per això menys eficaços en la determinació de la forma final de l'eixample.

Els aspectes de l'episodi de l'eixample que s'inclouran en l'explicació són els següents:

a) Introducció d'una nova idea de ciutat, identificada amb una idea de societat moderna, però també hereva de la concepció de la ciutat com a sistema d'espais públics que deriva de la manera d'entendre l'espai urbà en el període neoclàssic. Idea de ciutat que, sobre tot, es reflecteix en la manera de delimitar els teixits urbans, és a dir, les vies i intervies de Cerdà.

b) Una tècnica i lògica de configuració de l'espai públic (carrers, places, monuments, etc.) que també té llurs arrels en els traçats neoclàssics, però que es projecta vers l'Urbanisme més modern.

c) La clara i innovadora concepció del pla com a operació prèvia, i no vinculada directament, a l'edificació. Concepció de la qual deriva tant el tema de la reparcel·lació, desenvolupat per Cerdà, com els de la referència a instruments tècnis menors (o d'ajust): alineacions parcials, determinació de fondàries, i construcció de carrers, passatges i infrastructures. També es poden referir a aquest tipus de qüestions episodis d'ajust de l'Eixample, com el de 1891; i episodis d'ampliació del seu àmbit, després de l'Agregació, com, per exemple, els eixamples de S. Martí i S. Andreu i el del carrer Balmes; i algún exemple d'eixample menor.

L'IDEA O MODEL DE CIUTAT COM ES REFLECTEIX ALS PROJECTES D'EIXAMPLE

La introducció d'una nova idea de ciutat és evident en el Projecte d'Eixample de Cerdà i en gairebé tots els presentats en el concurs.

Fins i tot en algú document previ, com, per exemple el "Dictàmen sobre el nuevo ensanche de Barcelona" per P. Valls, J. Bertran, J. O. Mestres i J. Illa per a la "Sociedad Económica de Amigos del País" en 1855. (90) i a diverses bases del concurs d'Eixample (91) es fa un retrat complet d'una ciutat de tipus nou. Es detallen tots els elements del nou model urbà i es donen uns primers criteris d'organització i estructuració.

Les bases del concurs de Projectes l'Eixample il·lustren bé sobre aquesta idea de ciutat. I poden considerar-se representatives, en haver-se redactat a través d'una polèmica entre l'Ajuntament i la Comissió Consultiva d'Eixample, i després de diverses formulacions prèvies, modificades successivament. De la lectura dels seus vint-i-tres punts se'n poden deduir fàcilment els criteris d'ordenació urbana més difosos en la societat barcelonina de llavors.

EL AYUNTAMIENTO admitirá hasta el dia 31 de julio próximo los planos que se le presenten para el ensanche de esta Capital.

A fin de que esta resolucion tenga la publicidad debida, se insertarán anuncios en todos los periódicos de esta Ciudad, en el Boletin oficial de la Provincia y en la Gaceta de Madrid.

Terminado el plazo, el Ayuntamiento procederá á la adopcion del proyecto que en su concepto llene mas acertadamente las condiciones del programa, valiéndose para el cabal éxito de su resolucion de las Corporaciones y personas que puedan ilustrarle, en la forma que estime mas conveniente.

Los planos deberán venir arreglados á las siguientes bases:

1.ª *El plano deberá formarse enlazando la ciudad actual con las poblaciones vecinas de Sans, Las Corts, Sarriá, San Gervasio, Gracia, Horta, San Andrés de Palomar y San Martin de Provensals, estendiéndose hasta el Besós, sin comprender la zona militar de los fuertes de Montjuich y Ciudadela, pero teniendo presente la prolongacion de la Ciudad por la parte de Oriente, si en algun dia desapareciese la Ciudadela, á cuyo fin marcará el trazado con tinta diferente.*

La escala del plano será de uno por cinco mil.

2.ª *En el plano se indicarán las reformas de que sea susceptible la Ciudad actual, no perdiéndose de vista que el ensanche debe ser á la vez su mejora.*

3.ª *La direccion de las calles debe proyectarse.*

Relativamente á la Ciudad antigua.

Enlazando cómoda y naturalmente la Ciudad actual con la nueva, ya por medio de las principales vias de comunicacion que hoy existen, ya proyectando otras nuevas, ya tambien marcando la manera de ensanchar las secundarias que miran hoy al campo y las mejoras de que á este objeto sean susceptibles, para que el enlace y comunicación de los barrios actuales con los nuevos tengan el acceso necesario en todos los puntos.

Independientemente de la Ciudad antigua.

1.° Sujetando la direccion de las vias férreas y estaciones de las mismas, al trazado de las calles que se adopte.

2.° Relacionando las calles con las poblaciones vecinas.

4.ª Las calles respecto de su construcción deben ser:
Rectas con puntos de vista naturales.
Rectas con puntos de vista artificiales.
Con pórticos.
De forma regular con árboles en el centro y jardines laterales en cada casa.
De forma regular con árboles en el centro.
De forma regular y sin árboles.

5.ª Las calles deben tener el ancho siguiente:
Las calles-paseos de 30 á 60 metros.
Las demás de 12 á 30 metros.

6.ª Las plazas respecto de su construccion deben proyectarse como:
De confluencia enteramente despejadas.
De reunion con pórticos al rededor.
De desahogo con obras monumentales, fuentes, jardines ó árboles en el centro.
Mercados, procurándose establecerlos en varios puntos y de varias clases, para mayor comodidad de los habitantes.
Bazares.

7.ª Las plazas respecto á su situacion y su número deben proyectarse atendiendo á las necesidades de cada zona natural de la poblacion.

8.ª En las afueras de la antigua puerta de Isabel II, se construirá una gran plaza central á la que confluyan las principales calles de la nueva poblacion, debiéndose levantar en ella un monumento correspondiente á sus proporciones, y además podrá ser decorada con algunos edificios públicos.

9.ª A la proximidad de la Barcelona actual se trazará una espaciosa calle-paseo, cuyos estremos sean los de la zona militar de los fuertes de Monjuich y Ciudadela: debiendo serlo tambien los caminos que conducen á las poblaciones vecinas, aunque no tengan el ancho de la primera.

10.ª En el plano se designarán los puntos en que deban situarse los edificios siguientes:

Edificios sujetos á la localidad.

Parroquias.
Escuelas.
Alcaldías y juzgados de paz y de primera instancia.
Hospitales.

Edificios no sujetos á la localidad y que deben estar dentro de la poblacion.

Edificio para las oficinas del gobierno civil.
Casa-correos.
Universidad.
Jardin botánico, pero cerca de la Universidad.
Instituto de segunda enseñanza.
Escuela Industrial, de Náutica, Comercio, Agricultura y Bellas Artes.
Bibliotecas y museos.

Edificios fuera de la poblacion.

Mataderos.
Cementerios.

11.ª Las aguas de la Riera den Malla y las que corren al O. de la ciudad, podrán dirigirse hácia Casa Antunez, y todas las de las rieras situadas al E. de Gracia, por un nuevo cauce al E. del Pueblo Nuevo.

12.ª Como obras subterráneas deben proyectarse:
1.° Las que se crean necesarias, haciendo inútil el actual y perjudicialismo sistema de letrinas.
2.° Las que se crean necesarias para la conduccion y distribucion de las aguas potables y del gas.

13.ª Se destinarán los puntos que se juzguen mas á propósito para parques ó jardines públicos, que satisfagan las necesidades de la poblacion.

14ª. El enlace de la ciudad actual con la nueva en el modo indicado en la base 3.ª deberá hacerse teniendo muy en cuenta el puerto, de modo que se facilite á la nueva ciudad la comunicacion y acceso con aquel con la mayor rapidez y comodidad posibles.

15.ª Se marcará tambien en el plano el local mas á propósito donde establecer una, ó á los mas dos estaciones centrales de los ferro-carriles, de modo que las actuales vengan á unirse en uno ó dos solos puntos, y estos tan inmediatos al puerto como sea posible.

16.ª Para la direccion de las calles deberá atenderse á los vientos reinantes, haciendo que las barran los que la higiene señala como mas saludables, ó sean, los del Norte, sin que por esto se perjudiquen la belleza de aquellas y la comodidad de los habitantes.

17.ª Los establecimientos y edificios públicos, salva su índole especial y habida consideracion á esta, deberán estar distribuidos en todos los barrios de la poblacion, de modo que alcanzando á todos su parte de importancia, se equiparen, en cuanto quepa, en las ventajas del ensanche.

18.ª La altura máxima de los edificios será de noventa y seis palmos.

19.ª Todo edificio deberá tener una superficie edificada cuando menos de doscientos metros cuadrados, y tanto espacio destinado á patios, jardines, huertos ú otros sitios de desahogo, cuanto ocupe la parte edificada.

20.ª Se espresará en el plano la superficie que ocuparán las manzanas, y en consecuencia se indicará en la memoria el número de habitantes que aproximadamente comprenderá el nuevo ensanche, de modo que cada uno tenga el espacio que higiénicamente se considera necesario para vivir con comodidad.

21.ª Al plano acompañará una memoria descriptiva de este, tan detallada como sea posible, en la cual se diluciden las cuestiones higiénicas, políticas, administrativas y económicas que el autor deberá tener presentes en su formacion.

22.ª Se facilitará á todos los que concurran á la formacion del plano de ensanche, copia litografiada del topográfico del terreno que aquel debe comprender hasta las avenidas de las poblaciones vecinas, levantado por el ingeniero don Ildefonso Cerdà en 1855.

23.ª Se adjudicará un premio de ochenta mil reales vellon al autor del plano que llene mas acertadamente las condicones del programa, con la precisa de obtener la aprobacion del Gobierno de S. M. Se le entregará además una medalla de oro, y una de las principales calles de la nueva Barcelona llevará el nombre del mismo autor.
Se concederán además como indemnizacion de trabajos tres accesits, uno de diez mil reales vellon y una medalla de plata, y dos de á cinco mil reales vellon cada uno, á los autores de los tres planos que despues del primero, el Ayuntamiento considere que han llenado con mas acierto las condiciones del programa. La opcion á los citados accesits tendrá lugar luego de la calificaccion del Ayuntamiento.
En el caso de no dar el Gobierno al plano que se le haya remitido la aprobacion, obtendrá su autor un accésit de diez mil reales vellon y una medalla de plata.
Los planos serán presentados en pliego cerrado con un lema ó epígrafe. El secretario librará recibo del plano con relacion al epígrafe. Los planos que no resulten premiados serán devueltos á sus autores á la simple ostensión del recibo, á cuyo fin se comprobará el epígrafe de este con el del plano.
Barcelona 15 de Abril de 1859

EL ALCALDE CORREGIDOR PRESIDENTE,
José Santa María.

P. A. DE S.E.
Mariano Bosomba
secretario.

Analitzant amb algún detall la redacció de les bases, es pot observar que es refereixen a punts molt diversos; els quals no tenen mai el mateix sentit i pes.

Així, hi ha diversos punts que fan referència a idees de traçat o de projecte concret, aparentment molt difoses en la societat barcelonina d'aquell temps. La idea de la reforma a través de l'obertura de vies en el casc urbà, la reorganització de les comunicacions entre el nucli urbà central i altres del pla, la reestructuració de les línies ferroviàries, etc. ja són presents a totes les versions de las bases i a molts projectes posteriors i no s'ha d'oblidar en avaluar l'episodi de l'eixample que ja preanuncien temes que es desenvoluparan en el període posterior. També és significativa la base base sobre el bulevard de circumval·lació i la plaça Isabel II (Catalunya) que prefigura l'episodi de les Rondes, i l'arrela en intencions anteriors al mateix Eixample.

Però d'aquestes idees de projecte i d'altres sobre modalitats de traçat de carrers, avingudes, places, etc. se'n farà referència més endavant. En relació a la definició d'una idea de ciutat nova són més significatius altres punts que es refereixen a modalitats d'edificació. Els quals, precisament, foren els més debatuts i modificats en els successius projectes de bases.

Aquests són, per exemple els que fan referència a les altures d'edificació, a la previsió d'un jardí del 50% de la superfície de parcel·la a l'interior de l'illa, i el mínim de 200 m² de superfície edificada per parcel·la. Punts, tots ells, que condueixen a la previsió de noves tipologies d'edificació, nous tipus d'illa, nous teixits urbans, o, altrament, al debat sobre la configuració de les illes tan important en el projecte de Cerdà.

També és significativa la referència als edificis públics. En els primers projectes de bases només es feia referència genèrica a llur previsió. En les bases definitives la idea es va precisar molt mes, donant una pauta de repartiment espaial. En elles es parla d'edificis subjectes a "localidad" (és a dir amb localització precisa i depenent de les noves pautes d'edificació) i d'edificis sense necessitat de localització precisa (generalment centrals) i d'edificis que s'han de situar fora de la població (hospitals, cementiris, etc.) La idea d'organització urbana diferent no es limita a l'edificació, sinó a tot l'espai públic. En el qual s'inclouen tant els carrers, passeigs i places, com el repertori, espacialment estructurat, dels edificis d'equipament.

I aquests edificis públics, que "son el verdadero y más elocuente reflejo de la civilización de los pueblos", en paraules de l'època, són una bona base d'enteniment de la nova ciutat i de comprensió del reflex de l'organització política sobre les propostes i projectes urbanístics. Es pot dir que en aquest sistema d'equipaments hi ha el reflex de la territorialització dels poders públics nascuts el segle XIX, i que llavors, començaven a fer-se presents a la ciutat.

Deixant al marge la polèmica simplement política, la introducció dels edificis públics i equipaments interessa perquè inicia el que serà un constant de l'Urbanisme científic del segle XX; la qüestió dels estàndards i l'ampliació de l'espai públic als serveis socials de l'estat, més enllà de la producció simple de carrers i habitatges.

A vegades s'ha dit que la previsió d'equipaments en el projecte Cerdà era una anticipació a la seva època, i que no era normal que en el segle XIX es fes una proposta tan avançada com aquella. Però, observant altres projectes de l'època, com el ja citat de M. Garriga i Roca, es veu que la previsió de Cerdà no era una anticipació sinó una característica comuna de molts dels projectes de l'època. I concordava exactament amb les exigències de les condicions que s'havien donat als projectes presentats al Concurs.

En el Projecte Cerdà se situen diversos equipaments inclosos en la trama, o trencant-la estratègicament en algun punt. En un article publicat a la Revista 2 C, el 1976, es fan uns esquemes interessants de distribució dels equipaments (Administratius, Parcs, Hospitals, Escorxadors, Mercats, Centres Socials, etc.) en la trama i s'intenta la recerca d'una regularitat geomètrica en llur distribució. (92). Deixant al marge les consideracions sobre la geometria de la distribució, ben curioses i potser interessants, cal ressaltar l'existència d'aquests equipaments i sobre tot, la seva distribució homogènia i la integració en el model de la ciutat. I, en aquest sentit la distribució de Cerdà no és diferent de la de Garriga i Roca, que reparteix grups de vuit illes centrades per una illa d'equipament; ni tampoc del projecte Rovira i Trias, el qual disposa eixos radials on se situen diversos edificis públics i d'equipament, i molt menys encara del programa que s'inclou a les bases.

De cara al procés de formació de la manera de fer de l'Urbanisme actual, la introducció dels edificis públics i de serveis socials, i particularment llur inserció en la proposta d'una ciutat global, és ben interessant. De fet introdueix la convicció de la possibilitat de crear una ciutat nova, en la qual les relacions entre els espais públics i privats, entre els buits i plens, i en l'organització conjunta dels elements se seguíssin pautes diferents de les de la ciutat existent. En aquest sentit es pot dir que introdueix una idea, o convicció, en la qual s'han basat totes les teories urbanístiques posteriors. Només avui es comença a dubtar de la possibilitat i conveniència d'aquesta actitud radical.

De fet amb aquest projectes globals de ciutats noves s'inicia una història de propostes d'organització de la ciutat, a vegades coincidents i a vegades alternatives, que han jugat un paper important però no exclusiu en el procés de construcció i transformació de les ciutats. Procés que, malgrat que s'hagi desenvolupat amb una palesa independència en relació a les operacions reals de construcció urbana, sempre ha estat present, com a base ideològica de les operacions, o com a alternativa de discussió, en el cap i en la mentalitat dels polítics i tècnics que han intervengut en la història urbana.

La continuïtat d'aquesta manera d'entendre i projectar la ciutat a través de la proposició de models, té les seves arrels en el segle XVIII i el moment més important en el predomini del Racionalisme en ple segle XX. I, segurament, arriba a Barcelona mitjançant la influència que el manual de G. Milizzia va tenir entre els arquitectes neoclàssics catalans. La segona part del manual d'aquest autor, quan es refereix als edificis públics, concorda molt amb les formulacions que s'observen en les bases i els projectes posteriors.

S'ha dit que la possibilitat de construir idees globals d'organització urbana i projectes com els d'eixample, neix en el moment en què socialment i políticament s'imposa la idea d'un espai urbà homogeni i regular. A final del segle XVIII i començament del segle XIX es fa un erfoç polític i social per trencar la fragmentació de la ciutat en espais jurídicament i econòmicament diferents. És aleshores quan el poder polític estatal o municipal arriba a controlar tot l'abast de la ciutat, imposa regles de control d'edificabilitat o de fiscalitat, i esten llur administració i servei a tots els indrets del perímetre urbà. I és en aquest context on neix la idea de que és possible el control formal global de l'espai construït.

La motivació política de la nova concepció de l'espai urbà es dóna sense cap subordinació instrumental i directa a cap fracció del poder polític. És a dir, des de la perspectiva del condicionament polític de la idea de ciutat que guia els projectes d'eixample, tampoc no es pot contraposar el projecte "centralista" o "estatista" de Cerdà a "l'autonòmic" o "municipalista" de Rovira i Trias. Ambdos són equivalents en el que fa referència a la idea de ciutat i d'espai. Malgrat que resolguin el sistema mitjançant formes diferents i utilitzant tècniques d'origen divers.

De la idea de ciutat és fàcil passar a l'estudi, més concret, de les maneres de deliminitar i organitzar els teixits urbans que es van manifetar en el concurs.

Tema que, de fet, no és més que una derivació de l'anterior. Tota idea nova de ciutat pressuposa una manera, concreta, de delimitar espai públic i privat, de crear illes edificables i espais buits, o, de construir teixits urbans. Però l'ènfasi que s'ha posat en aquesta característica, en moltes de les interpretacions de l'eixample que s'han fet recentment, obliga a donar-li un tractament específic.

Aquest aspecte dels projectes d'eixample potser és el que ha influït més en les interpretacions i valoracions posteriors a la del GATCPAC en 1934. En la formulació del model urbà alternatiu del GATCPAC es valoraven positivament les illes del projecte Cerdà, que contenien edificacions aïllades, serveis i jardins segons les exigències de l'época, i es criticaven els intervals de les vies de tràfic, que definien una malla de 100×100 m. en comptes dels 400×400 m. que semblaven aconsellables. L'illa era el centre de llur atenció. En les formulacions de la postguerra es matenia aquesta constant, vinculant-la a la defensa d'edificacions en bloc i la segregació del tràfic, principis teòrics ja consolidats en l'Urbanisme internacional.

Recentment l'organització de les vies i intervies del projecte Cerdà s'ha estudiat i valorat des de dues direccions.

Per un costat, el Laboratori d'Urbanisme de Barcelona ha realitzat estudis interessants sobre el paper de la trama d'eixample en el procés de construcció de Barcelona. En aquests estudis s'ha recalcat la relació que es pot establir entre la morfologia de la trama i el procés de formació del teixit urbà, tema molt propi de la Urbanística actual, en la qual la producció de la ciutat s'estudia, amb molta atenció. Precisament, el punt cinquè d'aquest capítol del catàleg és dedicat a aquest tipus de lectura de l'episodi de l'eixample (93).

Altrament en estudis publicats per l'equip de la revista 2 C. també s'ha estudiat la morfologia de l'Eixample, però posant l'atenció principalment en llur regularitat geomètrica. La intenció principal d'aquests estudis ha estat demostrar la superioritat del projecte Cerdà, enfront, com sempre, de "llurs adversaris", en les proporcions de les figures geomètriques (l'octògon) que definia.

Contràriament a l'anterior, aquesta interpretació s'ha de relacionar més amb les valoracions racionalistes, que amb la Urbanística actual. Malgrat tot, té aspectes propis que no depenen directament de les visions racionalistes.

Concretament l'estudi de la malla de "vies" i "intervies" és dirigit vers la recerca de proporcions i regularitats gairebé metafísiques que s'han de vincular més a la cultura renaixentista, que al món de la Urbanística moderna. Algun article de la revista 2 C. i del llibre col·lectiu "La Manzana como idea de ciudad" (94) són clars exponents d'aquesta orientació. La qual és suggestiva, però molt aliena als problemes teòrics i qüotidians de la Urbanística actual.

Però, més enllà de les relfexions anteriors sobre la malla, en aquesta reconsideració del valor de propostes d'eixample en relació a les maneres de fer urbanisme més actuals, cal posar l'atenció en el pes de les lògiques d'higiene i de circulació en la configuració del teixit.

S'ha fet referència al valor d'imatge global de les diverses propostes, posant l'atenció en el tema de la distribució dels equipaments i a la definició d'un espai urbà alternatiu i homogeni. Però per a poder aprofundir en el caràcter d'aquestes propostes i per avaluar millor tot el que es dirà en el punt quart, és necessari insistir en el pes de les lògiques d'higiene i de circulació en les trames.

Precisament en la majoria de les crítiques que s'han fet al Projecte Cerdà, gairebé sempre s'ha posat l'atenció en la manca de relació entre el seu traçat i les construccions existents, tant del nucli de Barcelona com dels pobles de la rodalia. En aquesta crítica no es fa més que ressaltar la qualitat principal de la proposta. Llur subordinació a la lògica higiènica i de circulació, sense incloure en el raonament cap lectura de realitat territorial.

La intenció d'aquesta presentació de projectes és la de sortir de la discussió en què s'ha emmarcat tradicionalment la interpretació del passat urbanístic barceloní. I poder treuren alguna reflexió útil per a la pràctica actual. En aquest sentit la introducció d'un raonament que vincula la formació del teixit urbà amb els problemes d'higiene i circulació, és important. D'ell deriva una tasca tradicional de la urbanística que té un punt d'interès màxim en les propostes del GATCPAC, i del Racionalisme en general, i l'inici en formulacions com les de Monlau.

La Teoria de Cerdà parteix de la consideració exahustiva dels problemes de la circulació i la higiene. Dos temes urbans parcials, però d'un pes específic molt gran tant en la problemàtica urbana del moment com en el procés de formació de les idees i conceptes de la Teoria Urbanística moderna. I, a partir de l'estudi d'aquests dos temes, Cerdà es dirigeix, de manera gairebé directa, a la proposició d'un teixit urbà, en el qual ambdós problemes hi trobaven solució.

Les idees sobre higiene porten a delimitar unes illes edificables regulars, que s'adapten a disposicions d'edificació diferents, i que, sempre, permeten un solejament i ventilació favorables; i també a preveure una amplada i geometria de carrers radicalment diferent de les dels existents dintre les muralles.

La consideració dels problemes de circulació també intervé tant en la teoria com en la configuració del projecte. En aquest sentit la introducció i justificació dels xamfrans és significativa.

En ambdós temes, la superioritat de l'esforç teòric i de definició projectual de Cerdà és evident, cap de la projectistes de l'Eixample estudia aquests temes amb el seu rigor i dedicació. Al mateix temps, la superioritat de la trama Cerdà, que ha arribat a ser un exemple de traçat difós a tot el món, i present en tots els manuals d'Urbanisme, és clarissima. En la flexibilitat i possibilitat d'adaptació d'aquesta trama a situacions d'edificació diverses hi ha una de les característiques més rellevants del projecte. Flexibilitat que va

més enllà de les matemàtiques i la geometria, com recentment s'ha volgut demostrar, i que s'inscriu en el context més real dels processos de reparcel·lació i construcció de ciutat.

Aquest tema avui potser ja no té la importància que havia tingut fa temps. O potser no es presenta de manera esquemàtica com en Cerdà i en el Racionalisme. I, de la mateixa manera que en els altres projectes presentats en el Concurs de 1859, es barreja amb altres lògiques de traçat, avui continua present, a través de formulacions més complexes, en els estudis i en les propostes d'intervenció sobre teixits urbans. La recuperació d'aquestes qüestions en alguns estudis actuals, als quals s'al·ludia anteriorment, n'és una prova ben clara.,

Però això ja es veurà més detalladament en estudiar els temes de traçat i projecte en el punt següent.

LES TÈCNIQUES TRADICIONALS DE COMPOSICIÓ ARQUITECTÒNICA DE L'ESPAI

Les bases del Concurs de Projectes d'Eixample, incloïen punts sobre les noves modalitats d'edificació. Però també incloïen a idees de traçat i projecte, referides a construccions i punts del territori concrets. Entre elles, es pot citar la base que feia referència a l'adaptació del traçat urbà nou als pobles agregats i als camins que els comunicaven amb el nucli central. Precisament, aquest és un dels punts que diferència més el Projecte de Cerdà dels altres presentats al Concurs.

Malgrat que, a vegades, s'ha argumentat que el projecte Cerdà s'adapta "tímidament" als pobles agregats; i que algú defensà que per damunt d'aquesta adaptació hi ha l'adaptació més transcendent (i, alhora, metafísica) a les directrius geomètriques fonamentals del Pla de Barcelona. Per a Cerdà, la idea d'adaptació mai no va passar al davant de la de construir un traçat alternatiu, basat de manera gairebé exclusiva en la lògica dictada pels principis d'higiene i de circulació rodada.

En canvi, en molts dels altres projectes que es van presentar al concurs hi ha un esforç extraordinari per a adaptar les decisions de traçat a les construccions i espais viaris preexistents.

Avui quan, en Urbanisme, s'estan revaloritzant la renovació urbana, la definició dels projectes respectant les preexistències dels teixits, la necessitat d'una anàlisi atenta i detallada de les construccions existents prèvia a qualsevol decisió d'intervenció, aquesta actitud dels projectes d'eixample cada vegada té més interès.

De la mateixa manera que en la determinació del programa dels projectes, i la delimitació de vies i intervies, hi havia l'arrel d'actituds i maneres de fer assumides i desenvolupades per l'Urbanisme actual, en aquest altre tema hi ha la base de moltes de les tècniques i principis de composició.

El projecte d'eixample de l'arquitecte Rovira i Trias, que va guanyar el concurs convocat per l'Ajuntament, sempre ha servit d'exemple a contraposar a la quadrícula Cerdà. Aquest projecte radial, era immediatament antagònic a la isotropia defensada per l'enginyer urbanista. Resolia el problema generat pel traçat Cerdà a la plaça de Catalunya, és a dir en l'entroncament del passeig de Gràcia i la Rambla. I solucionava millor l'enllaç de Barcelona amb els altres nuclis urbans de pla.

Molts dels problemes posteriors, generats o no per la quadrícula d'eixample, podien haver estat resolts si s'hagués portat a pràctica el projecte Rovira i Trias. Per aquest motiu no ha d'estranyar que, a començament del segle vint, quan el primer Ajuntament de la Lliga volia qualificar el centre de la ciutat i es plantejava la necessitat d'englobar els municipis agregats en una gran ciutat, es revindiqués aquest projecte, contra el de Cerdà. El qual, però, era superior en qüestions de trama, parcel·lació i adaptació de les tipologies d'edificació, que en aquell moment, no semblaven rellevants. Precisament en els articles de Puig i Cadafalch sobre la necessitat d'un Pla d'Enllaços s'insistia en la necessitat d'aquestes qualitats del projecte Rovira i Trias (95). I en l'opuscle "La Plaça de Catalunya", justificava les seves preferències amb comentaris com els següents: "En Cerdà concebia les ciutats com una cristal·lització d'un mineral, tal com les ciutats americanes. Ell no conèixia l'origen hel·lenístic de les ciutats rectangulars, cosa que hauria donat un gran argument a la seva mentalitat de demòcrata pseudoclàssic..." "El propietari tendeix a la uniformitat i a poc a poc amb una constància entomològica ha anat rosegant i convertint en solars edificables tots els jardins, tots els eixamplaments, tots els llocs destinats a edificis públics; així la plaça del Passeig de Gràcia fou suprimida, i les amplades diverses del gran passeig, que hauria pres aspectes interessants de perspectiva, foren uniformades fins arribar a l'actual monotonia de ciutat americana edificada en mig d'una pampa material i destinada a una tribu pretensiosa sense necessitats de l'esperit... Davant el plànol Cerdà hi hagué en el concurs celebrat per l'Ajuntament el plànol de l'arquitecte Rovira, que posava al cap de la Rambla una plaça d'on radiaven vies cap els centres urbans dels afores, com una mà que volgués ajuntar-los a la mare Ciutat, on es projectaven grans edificis públics" (96).

Des de la perspectiva actual, l'aspecte més interessant del Projecte Rovira i Trias és el traçat de la xarxa general de comunicacions. Les qüestions de formació de teixits urbans i de més detall tenen un tractament menys hàbil enb aquest pla, que en el de Cerdà o altres del concurs.

El motiu principal de la xarxa és la definició d'una plaça de grans dimensions, al Nord de la Rambla, d'acord amb la idea, potser municipal, de situar un conjunt monumental en aquell indret. La plaça

té una configuració geomètrica regular, molt coherent amb les pautes d'ordenació neoclàssiques. Utilitza el passeig de Gràcia com a eix de simetria i situa dos espais emmarcats mitjançant equipaments a ambdós costats. Per a integrar aquest espai a la ciutat construïda utilitza la Rambla i un nou vial "de Reforma" que obre una visual vers la Catedral. D'aquest espai surten dues avingudes diagonals que es dirigeixen vers Sarrià i Horta.

El segon motiu és una Ronda poligonal que canvia de direcció cada vegada que talla un eix radial d'unió de la ciutat emmurallada i els pobles del pla. Aquesta Ronda té un traçat molt diferent del que apareix en altres propostes. Passa per fora de la Plaça, força allunyada del casc. Té el seu origen en una prolongació del port pels horts de S. Bertran, i acaba en un espai ampli obert al port prop de la Barceloneta.

Les 6 vies radials que acaben de configurar la trama bàsica del projecte enllacen carrers del casc antic amb pobles agregats utilitzant antics camins. Encara que en algun cas la simetria obliga a desplaçar l'Avinguda, aixi en el cas, per exemple, de la que es dirigeix a Sants, que margina l'antic camí, al qual però dòna un tractament equivalent als eixos monumentals intermedis que se situen entre les avingudes de comunicació.

En aquestes avingudes és on Rovira treballa amb més atenció obrint-les a places, situant equipaments, definint porticats, etc. La tècnica d'arquitecte es reflecteix amb cura en aquests espais, en els quals la simetria i la geometria són utilitzades decididament.

En canvi, a les vies de comunicació radials actua sense cap mena d'atenció. Talla les illes de cases en diagonal. Deixa els patis interiors oberts, etc. Es curiós d'observar que un dels aspectes més lloats pels arquitectes posteriors (les vies d'enllaç) sigui el més mal traçat en el Pla. És evident que a Rovira li interessen més les avingudes i places tancades, que no pas la integració territorial que interessarà tant en plan del segle vint.

La sensibilitat de Rovira encara és a la configuració d'espais públics semblants al del pla del Palau. No acaba d'entendre la nova dimensió del Pla en la urbanització i la definició de vies i intervies, ni acaba d'englobar els espais construïts, vies de comunicació i topografia en el seu projecte.

Aquest no és el cas dels projectes que, abans o durant el concurs, va dissenyar un altre arquitecte municipal: Miguel Garriga i Roca. Aquest arquitecte municipal, que fou l'ànima de les propostes d'ordenació urbanística de les oficines municipals en els anys seixanta i setanta del segle passat, va utilitzar tècniques d'organització de l'espai semblants a les de Rovira i Trias, però demostrant molta més sensibilitat envers les construccions existents i la topografia. Els projectes que va dirigir reflecteixen moltes de les pautes de composició pròpies de l'época. I poden aportar un bon coneixement de la lògica de traçat en els projectes d'eixample.

El 1857 l'Ajuntament, a través d'un sorteig entre els arquitectes municipals, va encarregar al Sr. Miquel Garriga i Roca l'elaboració del plànol primer d'eixample, qui el va acabar el dia 2 de març de 1858. La proposta d'aquest arquitecte es concreta en 4 models a escala 1/5.000, i 1/25.000, una memòria i un estudi detallat del port. Tres d'aquests avantprojectes o models s'han localitzat als arxius municipals i, conjuntament amb la memòria que fou publicada en forma d'opuscle (97), poden il·lustrar molt bé el mètode que va emprar aquell arquitecte municipal. Explicació que, encara, es podrà ampliar amb la memòria conjunta i individual dels 7 projectes que va presentar al concurs posterior d'eixample i que han restat inèdits.

Si es llegeixen atentament els escrits de Garriga i Roca es veu que, la ciutat, en emprendre l'aventura de l'eixample tenia unes idees clares sobre alguns punts centrals de la seva nova organització, moltes de les quals es van reflectir a les bases del concurs. L'existència, d'aquestes idees en la consciència col·lectiva pot explicar moltes coses de la polèmica posterior i d'alguns punts que es repetien en diversos projectes.

En l'elaboració dels seus Projectes d'Eixample, Garriga parteix d'una sèrie de pautes de traçat i programa, que no sempre deriven directament de les bases del concurs, i que es mantenen com a punts fixos i com a les propostes, tot admetent petites modulacions, canvis de direcció i de disseny.

Entre aquests punts sobresurten:

a) La conservació del passeig de Gràcia com a artèria moderna, monumental i d'esplai urbà; o com a baricentre de la proposta i punt de confluència de molts dels interessos materials que, llavors, ja s'havien mobilitzat entorn de l'aventura de l'eixample.

Malgrat que en alguns projectes el traçat de llavors fos substituït per un altre paral·lel que uneix directament la rambla i el carrer Gran de Gràcia, no es pot dir que mai no faci una proposta de traçat radicalment alternativa.

En relació a aquest eix també s'incloïa una plaça equivalent a la que, posteriorment, va ésser la plaça de Catalunya. També present a les bases del concurs.

b) La previsió d'un Bulevard de circumval·lació, concebut més com a parc que com aeix de circulació, i directament motivat pel necessari sanejament del casc urbà.

Idea que també era present a les bases del concurs però sense l'èmfasi de sanejament i reforma que li va donar Garriga. Posteriorment es desenvolupà a través de diversos projectes de circumval·lació del mateix arquitecte així com del seu pla de Reforma interior.

c) La reorganització de les línies de ferrocarril, i la seva confluència en una Estació Central. Tema també present a les bases i que, precisament, fou motiu central del Pla Jaussely molts anys després que es concreta en la confluència de les línies de ferrocarril en dos punts: la Creu Coberta i el fort Pienc, i la unió d'aquests dos emplaçaments d'estacions centrals mitjançant un ferrocarril soterrani. Idea que reforça la permanència del camí tangent a l'antiga muralla (actual Gran Via) present a gairebé totes les propostes, fins i tot a la nº 2, en la qual l'estació de la Creu Coberta es desplaça més al Nord i la del Fort Pienc més al Sud, tot mantenint l'eix d'unió.

Aquest tema també té un paper central al projecte de l'enginyer Soler i Glòria centrat en el nexe estació-port-espai monumental representatiu. I també és present als projectes que Garriga va presentar al Concurs. Fragments de la memòria d'un dels quals es reprodueix més endavant.

d) La Reforma de la ciutat antiga. Tema que precisament fou estudiat en un altre treball de Garriga. Algun tret del qual es reflecteix en les propostes d'eixample i, fins i tot, condiciona traçats. Aquest és el cas, per exemple, del vial que parteix del pla del Palau i que es prolonga fins a Gràcia, antecedent a l'actual Via Laietana, i també als traçats de reforma de Cerdà, que fins fa poc s'havien considerat com a precedent de tots els altres.

A aquests i a d'altres punts estructuradors dels seus projectes Garriga hi afegeix un coneixement profon de la forma dels terrenys del pla de Barcelona. I traça avingudes estructuradores que prenen per motiu l'obertura de visuals sobre punts de vista naturals i artifícials.

En el text d'una memòria inèdita de diversos projectes presentats al concurs es poden trobar comentaris que il·lustren be aquesta actitud. Assenyala que preveu carrers o avingudes dirigides als molins de vent, al castell de la mina, al Tibidabo, a Sant Geroni a la Mare de Deu del Coll, al Fort Pienc... etc. Es una llàstima que no s'hagi trobat cap dels projectes que introdueix la memòria. Amb ells es podria saber molt més sobre la utilització de les visuals en la composició dels projectes d'eixample.

En tot cas, no s'ha·d'oblidar que aquesta utilització dels carrers dirigits a punts de vista naturals i artificials ja era present a les bases del concurs. I també que en els "Principii d'Architettura" de G. Milizzia, es dedica tot un punt a aquesta mateixa qüestió.

La utilització dels eixos de visual concorda molt bé amb la utilització insistent de la geometria en la configuració de les diverses propostes del pla. La forma dels espais públics sempre s'assimila a una figura geomètrica regular. Sempre se cerquen eixos i punts de simetria, els quals es fan coincidir amb columnes, fonts monumentals, estàtues o edificis públics.

En relació a aquestes qüestions de traçat, el document més interessant és l'esborrany de la proposta n.° 2, en el qual es pot entendre ben clarament la tècnica de traçat emprada en la composició de l'estructura d'espais públics base de les diverses propostes. En ell, la utilització de la regla i el compàs es clara. I és pot seguir detalladament tot el procés de delimitació de la línia dels espais públics, en la qual les vacil·lacions no hi són absents, ni deixen de tenir sentit en la comprensió de la metodologia emprada en la construcció del Projecte.

El predomini del disseny d'aquests elements d'espais públics "fixos" en els projectes d'eixample dels arquitectes de formació neoclàssica, és bàsic per a diferenciar-los del de Cerdà. El qual precisament oblida o no dòna valor a aquestes qüestions.

En aquests projectes d'eixample les qüestions pròpies del Sistema d'Urbanització (de la configuració de vies i intervies i de distribució homogènia d'equipaments) no hi són pas absents, tal com s'ha observat en el punt anterior. Però aquestes qüestions es desenvolupen posteriorment a la configuració de la trama principal. Fins i tot, es pot dir que sovint són concebudes com a operacions realitzades en temps diferents.

Però, en les propostes de Miquel Garriga i Roca les qüestions de definició de noves modalitats d'organitzar les edificacions i les teixits urbans no tenen el mateix pes que al projecte Cerdà. La delimitació d'illes no es vincula mai a nous tipus d'edificació sinó a simples consideracions de morfologia. Parla de la urbanització segons els sistemes quadrangular, radial, poligonal, etc. sense fer esment al tràfic i a l'habitabilitat. La formació morfologicista de Garriga es manifesta també en aquesta qüestió.

Garriga també es diferència de Cerdà en ser molt més sensible envers les dificultats pràctiques d'actuació. Les autolimitacions per aquest motiu hi són molt frecüents. Tota la memoria del seu pla de reforma està plena de comentaris sobre les difcultats d'aplicació de la llei d'expropiació de 1836, i els Projectes d'Eixample, aquesta qüestió tampoc no és absent. En aquest darrer cas els raonaments d'actuació intervenen en l'organització dels espais, actuant paral·lelament als principis de composició arquitectònica i als models de ciutat.

A vegades s'ha criticat el projecte més conegut de Garriga pel seu abast limitat i la manca de comprensió del paper de la malla d'eixample en la formació del mercat del sòl. Es veritat que en els seus projectes la superfície ocupada és menor que la dels treballs de Cerdà i els altres arquitectes. Aquesta superfície deriva de l'aplicació d'un estàndard d'higiene, al qual la ciuat havia de tendir. A Barcelona hi havien 11,144 m^2 de superfície urbana per habitant; i per a complir amb les exigències dels tractats de l'època i era necessària una superfície de 44 m^2 per habitant. L'aplicació de l'estàndard a la població que la ciutat tenia en aquell moment li servia per a dimensionar la primera fase de l'eixample; és a dir, el polígon que s'estudiava detalladament en el plànol. El creixement posterior s'havia de situar més enllà, estructurat pels grans eixos que s'esbossaven en el mateix plànol. Més exactament, es pot dir que la idea de ciutat quedava reflectida en l'àmbit central, estudiat més detalladament; mentre que l'extensió posterior només éra estudiada en línies generals i sobre les pautes de traçat més rellevants, com si ja inclogués una estratègia de creixement on la variable temps jugués un paper important. O com si organitzés el creixement en base a la coordinació d'una estructura de traçat concebuda gairebé com a permanència, i l'ompliment posterior mitjançant una trama d'illes, equipaments i habitatge.

Els projectes de Garriga i Roca no són limitats, sinó que assenyalen una sequència d'ocupació molt semblant a les que es van intentar en els primers moments de l'eixample. Per exemple en el plànol de divisió de l'eixample en zones d'actuació que es reprodueix més endenvant.

Tots aquests arguments són confirmats pel fragment de la memòria manuscrita inèdita que es reprodueix a continuació (98).

En el proyecto n.º 5 objeto de esta sencilla memoria, domina la idea de un ensanche general e ilimitado y desarrollado paulatinamente enlace a Barcelona con los pueblos limitrofes conviertiendo la ciudad de los Condes en una de las primeras de Europa. Hemos tenido empero en cuenta la inconveniencia y el mas aspecto que ofreceria el recuperar a edificar a grandes distancias de los centros actuales, y por esto, no perderlo de vista los datos estadísticos oficiales y cuantas noticias nos hemos podido procurar, señalamos con tinta de color subido, distribuyendolo en manzanas y callas , el terreno que consideramos necesario para el inmediato desarrollo, y con tinta de medio tono su porvenir más lejano enmarcandolo por medio de vias generales.

El proyecto de nuestro ensanche se halla dividido en zonas de manera que su realización pueda verificarse ya sea ocupandolas paulatinamente a proporción que lo exijan las necesidades de la población o bien concediendo permiso desde luego para que cada propietario edifique donde mejor le paresca sin otra traba que la justificación, al plano y las de policia urbana establecidas a que en lo sucesivo se establezcan. En nuestro ensanche que consideramos ilimitado no nos hacemos la ilusión de imponer condiciones a la futura generación porque teniendo en cuenta el cambio radical que en nuestros tiempos se ha verificado con la aplicación del vapor y de la electricidad temeriamos ser calificados de temerarios e imprudentes si fijaremos la vista más allá de lo que pueda abarcarse en medio siglo, porque tal vez en este período otros descubrimientos de igual o mayor importancia, y los adelantos en la civilización podrán modificar las costumbres y las necesidades que actualmente experimentamos. Por lo mismo teniendo en consideración que Barcelona se multiplica de un modo admirable hemos perdido de vista el suelo asombroso que han tomado todas las empresas a pesar del rendimiento local en que se han debido desarrollarse, hemos observado el cumulo de forasteros que vienen aumentando la población, dando empuje a todas las industrias, y viendo el inmenso credito de que gozan nuestros comerciantes y nuestros industriales que emplean sus capitales no solo en el país sinó en todas las empresas de utilidad pública por atrevidas y gigantescas que sean incluso la obertura del Ystmo de Suez en la que dignamente figura nuestro comercio, y con la idea fija de que en el breve periodo de seis años Barcelona ha empleado en mejoras, y sociedades públicas, las respetable cantidad de treinta millones de duros, no dudamos de que el pueblo que con tantos elementos cuenta tiene importancia suficiente y fuerza de voluntad para proporcionarse la morada de sus familias con las comodidades que hacen agradable el hogar domestico. Todas estas consideraciones nos inducen a creer fundadamente que nuestra primera zona de ensanche serà ocupada en lo que resta del siglo actual.»

I, per concloure, s'ha de fer referència a un tema molt avançat que apareix en l'escrit. En la memòria també es parla de la localització d'indústries incòmodes en llocs adients i de la previsió i localització de barris obrers. Dos temes de zonificació d'usos que, encara que remetin a alguna de les determinacions de les "Ordenances" de 1856, també preanuncien alguna de les qüestions bàsiques de l'urbanisme del segle vint: la zonificació i l'habitatge obrer.

Malgrat que s'hagi perdut el plànol on en concretava aquesta zonificació, el fragment de la memòria següent és ben clar:

Barrios fabriles y palacio de la industria.

El vuelo que han tomado las diversas industrias, y su mayor desarrollo que esperamos del ensanche, bien merece que las señalemos un vasto espacio en que molestando lo menos posible al resto de los habitantes, pueda prevenirse de ciertas precauciones que no dejan de ser fuertes trabajos mayormente para todas aquellas que necesitando fuerzas motoras se valen de la del vapor, así como para las que a causa de su mucho ruido, o por los malos olores que despiden aconseja la comodidad del vecindario y la misma higiene que se las destine en lugar separado. A este objeto hemos elegido como sitio en nuestro concepto preferente, el terreno que media entre el cementerio y la actual Ciudad, formando un Distrito, que tratado en consideración con las curvas de los ferrocarriles E y N., que se unen a la estación general, constituyen cuatro diversas zonas concéntricas y radios a cuyo centro colocamos el Palacio de la Industria, enfilando con el Paseo de Isabel II; pues sobre su eje principal esta la prolongación recta del expresado paseo.

Y la elección de este local la consideramos tanto mas acertada en cuanto contribuirá muchísimo a su salubridad la elevación que ha de darse al piso para obtener el conveniente y completo desagüe de todas las calles y paseos, grandes alcantarillas y cloacas de la actual y nueva ciudad por medio de su conveniente descenso a derecha e izquierda hasta desembocar al mar fuera del puerto, lo que pueda obtenerse a poca costa combinando esta operación con las grandes excavaciones que exige la nueva darsena que destinamos en aquel punto, enlazando de esta suerte el comercio con la industria su hermana.

La elección del Distrito industrial parecera acertada si se atiende a que el bajo nivel de las aguas en algunos puntos encharcadas, proporciona a los industriales el servirse de ellas a poca costa; al paso que su abundante extracción secará los terrenos, y convertirá en una comarca la que actualmente por sus charcos no tiene todas las condiciones de salubridad apetecibles.

Palacio de la industria

Nos basta indicar que el Palacio de la Industria colocado en una gran plaza que sirva de afluencia del Distrito, lo destinamos a exposiciones públicas, a depósitos, de géneros y a las reuniones de los industriales; que en una de las cuatro zonas del Distrito pueden tener cabida todas las industrias que por su mala olor incomodan a los vecinos y que otra de las zonas puede dedicarse a la construcción de habitaciones cómodas y baratas de que necesitan los operarios supuesto que el poco valor de aquellos terrenos facilita admirablemente la realización de este pensamiento filantrópico.

En aquest projecte encara no es reflecteixen directrius de política territorial municipal com les del període posterior. Però aquesta darrera referència a la necessitat d'habitatges obrers barats és interessant. En el capítol següent en presentar el Pla d'Enllaços i els Projectes que el desenvolupen es tractarà detalladament aquesta qüestió.

L'EIXAMPLE COM ORDENACIÓ PRÈVIA A L'EDIFICACIÓ: EL PROJECTE ESTÀTIC EN RELACIÓ AL CREIXEMENT.

El caràcter d'ordenacions prèvies a l'edificació és el tercer tema present als projectes d'eixample, que pot ser interessant en la seva relació amb algun punt de les propostes urbanístiques actuals.

En un article de M. de Solà-Morales (99) s'assenyala que una de les característiques més rellevants dels eixamples és el seu caracter d'operació d'ordenació del sòl prèvia l'edificació. Contra l'organització de les operacions de creixement neoclàssiques, on hi ha una definició unitària del producte urbà final que parteix de l'edificació, els eixamples, d'acord amb aquesta visió, són alhora idea de ciutat i matriu definida en funció d'una clara comprensió del procés de construcció de les ciutats del segle XIX.

En els escrits de Cerdà posteriors al Projecte d'eixample, i en algun opuscle influït més o menys per l'enginyer de l'eixample barceloní, es fan consideracions que concorden totalment amb aquesta óptica, d'acord amb el que havien començat a anunciar Monlau, Balmes i Duran i Bas, i amb l'objectiu de desenvolupar un mercat de sòl urbà vinculat al procés d'acumulació de capital que s'estava gestant a la Barcelona del segle XIX. L'eixample ha d'ésser il·limitat. En un opuscle editat a Barcelona el 1859 (100) hi ha una crítica interessant de l'abast limitat del projecte d'en Rovira i Trias.

"Es sumamente mezquino, es no comprender la tendencia del ensanche, medirle por la consideración profética de lo que pueda crecer la población dentro de un tiempo dado. El ensanche, y sobre todo el ensanche ilimitado es algo más que esto: el ensanche es la libertad del orden material de la construcción, la libertad en el orden social, la libertad en el orden familiar y doméstico. Barcelona quiere el ensanche para ser libre, para no encontrar entorpecimientos ni barreras en su expansión industrial y mercantil, en sus tareas y en sus diversiones. Barcelona quiere el ensanche para que las familias encuentre viviendas cómodas y espaciosas, cómodas y económicas como las encontrarán cuando la edificación sea completamente libre; y los inquilinos no sean víctimas necesarias de las exigencias del monopolio artificial creado por las murallas, ó por qualesquiera barreras o vallas a favor de los que tienen suerte de poseer terrenos de esos recintos amurallados".

L'Eixample és concebut a l'escrit anterior com a instrument que ha de promoure un desenvolupament il·limitat del mercat immobil·liari urbà, i que ens permet situar els aspectes tècnics en la perspectiva de la dinàmica urbana. Els estàtics i limitats projectes totals d'eixample no tenen sentit precisament sinó és en el context d'un important desenvolupament de la construcció.

Martí Bassols (101) es refereix concretament a aquesta característica de la metodologia d'eixample quan parla de la "cuestión de los inquilinatos" com a principal condicionant de la legislació, sobre aquesta matèria.

L'eixample, des d'aquesta perspectiva, és una operació de foment de l'habitatge, i, en conseqüència, del mercat del sòl. I, precisament per això, té la seva base en el progressiu paper de protagonistes del creixement urbà que assoleixen els propietaris del sòl, des d'aquest moment històric.

Per a relacionar la metodologia d'eixample amb el mercat del sòl i la construcció, és interessant de definir més exactament el problema de l'actuació, en el qual es pot acabar d'entendre el sentit d'aquesta primitiva pràctica de planejament.

Es pot arribar a dir que les relacions entre els projectes complets i "limitats" d'eixample i el desenvolupament il·limitat de la construcció són el millor mitjà per situar aquesta metodologia en el seu context real.

I en aquestes relacions és on interessen precisament dues qüestions.

La primera és la valoració de les dimensions econòmiques de l'espai urbà. Una idea que pot arrencar de la frase de Balmes; "si las capitales absorben, también comunican" i que es refereix el creixement urbà, sense limitacions, a la idea de desenvolupament econòmc; i no tant a racionalització de les condicions generals de la producció, que només intervindrà decisivament en el planejament del segle XX.

La segona és la debilitat inicial del procés d'edificació a l'eixample de Barcelona, que tarda gairebé vint anys en aconseguir l'abast necessari. Debilitat íntimament relacionada amb les dificultats d'acumulació de l'economia catalana, després de la primera empenta de la indústria cotonera. I que es reflecteix en la dèbil implantació que té el capital financer en la urbanització.

Precisament en els mecanismes d'actuació segons els quals es comença a aplicar el model d'eixample, es pot entreveure la importància que tenen els dos factors anteriors.

Els primers anys de l'Eixample de Barcelona, després de l'aprovació del projecte Cerdà, foren anys de molta inèrcia en la construcció i de gairebé insuperables dificultats de tirar-lo endevant.

Aquesta inèrcia era natural que estimulés la recerca de solucions per a molts problemes que s'anaven plantejant. Llavors van sorgir nombroses propostes de mecanismes i dissenys institucionals innovadors en el context de l'actuació del planejament.

Aquest bloc de propostes i solucions té l'interés de significar un raonament col·lectiu sobre les instruments d'actuació de l'eixample, en el qual es pot descobrir la naturalesa real de l'operació. I, amb ella, es pot acabar d'entendre el significat dels projectes globals, base de la teòria inicial, en el conjunt del procés d'urbanització.

En tres documents publicats entre el 1861 i el 1864, es poden seguir les línies principals on se centra el debat anterior, i s'assenyalen les direccions que hom segueix en la materialització de l'eixample.

El primer d'ells és un opuscle que va publicar Cerdà en 1861: "Cuatro palabras sobre el Ensanche dirigidas al público de Barcelona" (102). Escrit que comença tractant de la paradoxal situació en que es troba l'Eixample de Barcelona; on, tots estan interessats en la seva immediata urbanització i edificació, però que, malgrat tot, no es desenvolupa a la

velocitat que caldria. I es centra, més endavant, en la causa que, segons l'autor, motiva totes les dificultats:

"¿Dónde está pués, se me dirá, esa causa? La paralización es por desagracia un hecho real y tangible que todos a la vez lamentan, mas su causa no debe buscarse en las personas sinó en las cosas, no en los propietarios sinó en la propiedad misma por las condiciones especialísimas en que se encuentra con relación a la edificación".

I aquestes condicions de la propietat en relació a l'edificació que dificulten el progrés de l'Eixample, són analitzades per Cerdà més endavant:

"Para comprender lo que en tal situación ocurriría, es preciso tener en cuenta que el plano de una ciudad en proyecto considerado con relación a la propiedad territorial, puede estar concebido de manera que las alineaciones y longitudes de calles se hallen subordinadas estrictamente a los límites perimetrales de las propiedades, en cuyo caso es a todas luces evidente que el trazado será tan anárquico, tan laberíntico, tan inconveniente y absurdo como lo es la actual subdivisión de la propiedad; ó bien, y esto es lo más propio y racional, que se prescinda por completo de las ridículas e insostenibles exigencias impuestas por la forma caprichosa y la extensión variada de la infinidad de propiedades en que está dividida la superficie sobre la cual ha de desarrollarse el proyecto, atendiendo sola y exclusivamente a lo que el bien general exija y la sana razón aconseje. Y en este caso, sea cual fuere el trazado, rompiendo por en medio de las mil propiedades que se oponen a su paso, divide, separa, tritura, así cabe decirlo, esas mismas propiedades ya por lo general muy reducidas."

Enfront d'aquestes dificultats l'opció de Cerdà és fer un disseny completament independent dels límits de les propietats particulars, i cercar, paral·lelament, uns mecanismes de reparcel·lació que permetin el pas d'un tipus de teixit a un altre. D'aquesta manera fa una relació de sis casos diferents de superposició de propietats i illes de l'eixample, sobre els que esbossa una primera tècnica de reparcel·lació.
Aquesta tècnica, que s'arriba a concretar fins a un índex de superfície bruta i superfície neta semblants als que es poden aplicar avui, parteix però d'un principi que és important per a les qüestions que es tracten en aquestes pàgines. El principi d'igualtat de tots els propietaris en el repartiment de la "massa comú" dels terrenys inclosos en el perímetre d'eixample.

Aquesta idea és precisament la que es desenvolupa en el segon dels documents que es prenen en consideració: el Dictamen i Projecte de Reglament de la Llei d'Eixample elaborat en 1864 per la Junta de Propietaris de l'Eixample de Barcelona (103).

L'objecte principal d'aquest document era aconseguir adaptar la llei que s'havia aprovat quatre mesos abans a les dificultats que anava trobant l'Eixample en els seus primers cinc anys de funcionament. Es constatava que aquella llei no aportava cap base sòlida d'actuació, era massa elàstica i indeterminanda, i no incloïa els conceptes sobre règim del sòl que haurien estat necessaris per activar la realització del pla de Barcelona. Es tractava, en fi, de completar la llei amb conceptes a què aquesta no arribava i els quals la pràctica urbanística barcelonina havia descobert la importància.

I de totes les idees que es volien introduir a la legislació urbanística, la més important era la de "massa comú de terrenys edificables y viables" a què, de fet, es feia referència en l'anterior text de Cerdà; i la paral·lela "comunidad o compensación de cargas" entre els diferents propietaris.

Aquestes idees de reparcel·lació i repartiment de càrregues i beneficis entre tots els propietaris de l'eixample mai no es van introduir del tot a la legislació oficial. Les idees de la Junta de Propietaris de l'Eixample de Barcelona eren més radicals que les dels legisladors que les van rebre. Però, malgrat tot, reflecteixen clarament el camí vers on es va orientar l'actuació dels projectes d'eixample.

I si no es va aconseguir enlloc una completa "massa comú de gravàmenes i beneficis", el funcionament posterior de les Comissions Especials de l'Eixample, on els propietaris tenien un paper fonamental, les normes de règim del sòl incloses a les Ordenances Municipals, i la forma d'elaborar els pressupostos d'eixample, les van substituir sense desvirtuar el seu sentit inicial.

En el fons l'Eixample va ésser la realització d'una gran obra pública, de la qual els propietaris organitzats van ésser els principals gestors, i de la que, també ells, en van treure els més importants beneficis. I en la realització d'aquesta obra pública de desenvolupament gradual, el presupost tenia un paper clau. Ell era malgrat que no sempre es va complir, el principal instrument executiu. Era l'únic instrument des del qual es podia programar el procés d'urbanització. I, lògicament, la seva redacció no va ser mai una tasca municipal sinó de la Comissió d'Eixample.

I per acabar el raonament s'hauria de fer referència al tercer dels documents objecte d'aquestes pàgines: el pla econòmic que va redactar Cerdà per justificar el seu projecte (104). En aquest document s'exposen en 30 punts els principis que han d'informar la realització de l'eixample. Deixant a part el detall de cada un d'ells, el que és important per nosaltres són les conclusions a què arriba en els darrers. On, precisament, defensa un sistema econòmic tancat, que és fàcil de relacionar amb la idea de "massa comú" anterior, i amb l'efectiu funcionament econòmic independent de les Comissions Especials d'Eixample. Es diu en aquest punts:

"29. La ventaja más positiva, más importante y más tangible entre las generales, es el aumento de riqueza pública mercantil, industrial y territorial que la reforma y el ensanche producen de consumo, aumento de riqueza imponible que trae consigo un aumento en el producto del impuesto: hàgase pues contribuir esa ventaja; sáquese de ese aumento en el producto del impuesto la subvención proporcionada al exceso de gastos exigidos para dar a la mejora su última perfección y complemento, y de esta manera queda resuelto el problema, sin imponer gravámen alguno ni al estado, ni a la provincia, ni al municipio."

"30... Resulta pues que los gastos ordinarios y extraordinarios, particulares y generales, exigidos por la reforma y el ensanche se costean y cubren holgadamente por las mismas ventajas particulares y generales, ordinarias y extraordinarias que la misma reforma y ensanche naturalmente producen, sin la necesidad de imponer ni al Estado, ni a la provincia, ni al municipio sacrificio alguno directo ni indirecto, ni de presente ni para el futuro," (105)

Del primer esbós de reparcel·lació, a la idea de "massa comú de gravàmens i beneficis", i fins a la independència financera que indica el sistema econòmic tancat anterior s'aferma rotundament l'autonomia de l'operació. L'actuació dels projectes d'eixample és tancada, i, de fet, independent dels mecanismes d'actuació positiva de la institució municipal.

I en aquest punt és on hi ha la característica més important de la seva actuació, la qual, també, és la principal base en què els plànols, limitats i detalladament definits, troben justificació.

Però el funcionament dels Eixamples com a caixa tancada, amb independència financera envers el municipi, no ha de fer pensar en una pretesa marginalitat d'aquelles operacions en relació al conjunt del sistema econòmico-financer.

En l'Urbanisme, les idees sobre compensació, reparcelació, repartiment de càrregues i beneficis s'han repetit moltes vegades. I gairebé mai no han tingut el mateix significat. Fins i tot en la Urbanització del pla del Palau, a començaments del segle XIX s'han pogut trobar indicis de l'existència de comissions mixtes de propietaris i de mecanismes de compensació.

Cal tenir en compte que la "massa comú de gravàmens i beneficis" esdevé en un context en el qual es desenvolupa un mercat del sòl obert i difícil d'encaixar totalment en el context d'aquella idea igualitària. Potser més endavant, a partir, d'alguns estudis sobre el procés d'Urbanització de l'Eixample que s'estan fent, es podrà tenir una idea més completa sobre el funcionament del mercat. També cal tenir en compte que l'administració municipal i estatal no queden totalment marginades de l'operació. A través de les transferències de contribució l'Estat intervé decisivament en el finançament de l'eixample, i no és totalment correcte parlar d'economia tancada.

Més endavant, en l'aplicació del Pla Jaussely, es tornarà a insistir en la qüestió de l'equilibri entre càrregues i beneficis. Però aquesta formulació es produirà en un context molt diferent del de l'Eixample. En el segle vint la política de serveis i habitatge popular dels municipis apareixerà com a exigència ineludible per a assolir l'ordre social. Per a finançar-la també es cercarà la transferència de beneficis: els beneficis no legítims de la renda del sòl. Altra volta una idea que pot aparentar l'autofinançament i funcionament autònom de la urbanització.

Com sempre, caldrà mesurar aquesta modalitat d'urbanització igualitària amb les exigències més generals del procés d'acumulació de capital i amb la funció i estructura de l'administració estatal i municipal. Des de la perspectiva d'un hipotètic funcionament autònom de la urbanització mai no es pot entendre el seu sentit real.

El mateix es podria dir sobre fòrmules més actuals de finançament tancant del procés d'urbanització, com, per exemple, l'aprofitament mitjà i altres mecanismes de compensació. La seva relació amb el funcionament real de la urbanització és força hipotètic, i no es pot prendre en consideració sense tenir en compte la seva situació en uns mecanismes econòmics més complexos i mesurar el seu abast en relació a una intervenció de l'administració cada vegada més complexa i rica de matisos.

Es curiós que, després de tants anys d'experiència en les qüestions esmentades, encara hi hagi qui parli del caràcter "avançat" de la idea de "massa comú de gravàmen i beneficis", atorgant-li un to socialitzant, completament aliè a la realitat.

Però les idees que es poden extreure de la lectura dels documents d'Història de l'Urbanisme de Barcelona no es poden limitar a aquesta definició genèrica del seu caràcter d'ordenacions prèvies a l'edificació. D'aquest caràcter en deriven moltes tasques tècniques que no es poden passar per alt.

Fa uns anys hauria estat suficient deixar l'explicació a nivell de la demostració de l'existència d'una base econòmica (el nou paper del pla en el context del procés d'urbanització) en la qual es justificaven canvis de la part més sobrestructural de la Urbanística. Avui és necessari anar més enllà. I, de la mateixa manera que en prendre en consideració els temes d'ordenació física s'ha baixat al detall de les tècniques emprades, i, fins i tot, dels esborranys dels plans. Cal considerar diversos detalls tècnics oberts per a la nova pràctica i funció dels projectes d'Eixample.

Aquests detalls no sempre concordaran i enllaçaran amb tècniques que derivaren de contextos molt diversos, com el de l'Arquitectura Neoclàssica. En el mon de la urbanització sempre son possibles les contradiccions. I, el tenir-ne consciència pot enriquir molt els coneixements.

En els punts anteriors s'han explicat qüestions com la introducció de la nova idea de ciutat en la configuració de la trama urbana dels projectes d'Eixample, la definició dels projectes com a operació prèvia a l'edificació amb tot l'abast econòmic que aquesta definició implica, i de la lògica de composició de l'espai públic que es reflecteix en moltes de les propostes. Totes aquestes qüestions, en línies generals, són pròpies de la teoria i de la formació d'uns mètodes, d'unes pautes, d'unes idees, o d'unes polèmiques, d'un món professional dedicat a la tasca d'elaboració dels primers projectes d'ordenació.

Al costat d'aquest món de les propostes, de la teoria, de la cultura, la ciutat creix i es desenvolupa, és a dir, s'urbanitza. Les relacions entre el món de la teoria i el procés d'urbanització son múltiples, però no tancades en un cercle de causa i efecte. De les propostes i de la teoria no s'en dedueixen immediatament unes pautes d'urbanització i d'intervenció. Recentment s'ha dit que la Urbanística és com una metàfora en el context de la producció i transformació de la ciutat i el territori. Teoria i Urbanització segueixen dues lògiques influents, però independents (106).

D'aquestes constatacions, que es poden repetir per a cadascun dels períodes històrics, deriva l'interès d'introduir en el catàleg diversos documents que expliquen aspectes rellevants del procés de construcció de l'Eixample. Documents que no són "directa" aplicació de les propostes d'ordenació global, i que permeten introduir qüestions tècniques que no es poden reduir a la lògica de les polèmiques sobre les propostes globals.

La història de la Urbanística de Barcelona sempre s'ha escrit deixant al marge aquests aspectes menors. I, en el moment de la construcció de l'Eixample és evident que des de la seva presa en consideració es pot iniciar una lectura nova. Lectura que, fins i tot, pot portar a una valoració diferent de l'abast de les propostes i projectes globals, els quals mai no són directament executius. I, per tant, no poden ser judicats en

relació a uns resultats, producte d'una tècnica d'urbanització, propera, però que mai no es pot reconduir directament a ells. El descobriment recent de la importància del procés de construcció urbana, en llurs dimensions tècniques i econòmiques, condueix a aquesta lectura complementària de la Urbanística de Barcelona. Lectura de la qual, fins ara, només se n'han fet petits assaigs sectorials. Entre els quals es vol situar l'inventari que s'inclou en el precatàleg.

Entre els documents que poden contribuir a explicar la dimensió tècnica del procés de construcció de l'Eixample, es poden citar:

En primer lloc els treballs cartogràfics. La incidència de les tècniques cartogràfiques en l'elaboració dels projectes d'Eixample és clara. Tanmateix en els capítols enteriors s'han inclós moltes consideracions sobre aquesta qüestió en analitzar els projectes de transformació de la ciutat antiga. S'ha vist que sense els primers plànols geomètrics hauria estat impossible projectar el sistema d'equipaments i espais públics de la ciutat de començaments del segle dinou. També el plànol del casc antic dibuixat per Garriga i Roca preanuncia el contingut del seu projecte de Reforma. L'operació de triangulació de l'espai caracteritza el mètode topogràfic així com el disseny de les operacions de realineació. I, així mateix, el detall i les corbes de nivell del topogràfic elaborat per Cerdà introdueixen el contingut del projecte d'aquest enginyer i dels seus contrincants arquitectes.

Però sobre tot, és en diversos plànols i estudis procedents del llegat Cerdà on aquestes relacions se reflecteixen amb claretat. Aquests plànols expliquen els primers intents d'urbanització de l'Eixample. No posen l'èmfasi en la representació d'una nova forma d'organitzar les construccions, sinó en l'assenyalament d'eixos, cotes, traçat de clavegueres, i el replanteig general de la nova xarxa de vialitat. Això els fa particularment clars en l'assenyalament del contingut tècnic de les tasques d'urbanització en aquest període històric.

Així com a les ciutats medievals els traçats sovint tenen explicació en la utilització de alineacions o cordill i petites triangulacions (107) en aquest cas la utilització de tècniques topogràfiques modernes explica l'abast i les dificultats inicials de l'operació de l'Eixample.

L'abast dels plànols anteriors s'acaba d'entendre a través de dues referències anecdòtiques i iròniques que s'inclouen en el catàleg: els plànols dels "mojones" i "valizas" utilitzats per a fixar alineacions i rasants i el curiós projecte de barracó mòbil amb rodes que podia adaptar-se als canvis d'alineació.

Un altre complement de l'explicació del procés inicial d'urbanització de l'Eixample és en tres plànols sobre l'emplaçament dels edificis a la quadrícula, referits a: la Universitat, la transformació dels camps Elisis, i al passatge Permanyer. De fet aquest plànols només s'han introduït com a referències d'un conjunt immens de plànols d'aquesta mena, d'impossible reproducció en el catàleg, però simbolitzen una operació que s'ha de tenir en compte.

En el mateix apartat de la situació dels edificis en la quadrícula d'illes s'hi haurien de situar els plànols de determinació de fondàries edificables. Però en aquest cas s'ha optat per la substitució de la referència gràfica per un quadre resum de les ordenances municipals de 1891, text on es consoliden les pautes d'urbanització de l'Eixample, i en el qual es poden seguir els diversos criteris de determinació de la forma de l'edificació. El quadre en qüestió, permet al hora completar els resums d'Ordenances que s'han inclós en altres capítols del catàleg.

I encara, on es reflecteix una tasca tècnica de gran transcendència conceptual és en el plànol de divisió de l'Eixample en zones d'actuació. En aquest document, motivat per l'aplicació de la llei d'Eixample de 1864 i el seu reglament de 1867, es reflecteix molt clarament el problema de la reparcel·lació i de l'obtenció d'una "massa comuna" de terrenys que permetés repartir càrregues i beneficis. De la mateixa manera que en la Reforma, l'assenyalament de vores d'expropiació lateral permetia aconseguir la transferència de fons necessària per a finançar les obres. A l'Eixample, la determinació de la unitat d'actuació i la reparcel·lació són bàsiques per a l'endegament de la urbanització. Gairebé totes les tensions i contradiccions que es donen en el seu procés d'actuació es reflecteixen sobre aquest assenyalament d'unitats de reparcel·lació i autofinançament de la urbanització.

Aquest plànol remet als principis que informen el programa econòmic del mateix Cerdà. I, paral·lelament, fa referència a la culminació de les compensacions primitives que s'anuncien en la urbanització del pla del Palau i altres operacions de començament del segle dinou, i és indicador dels problemes de compensació que es desenvoluparan amb gran intensitat en les polítiques territorials municipals de l'Urbanisme del segle vint. Com també passava en la determinació de vores d'expropiació lateral de la Reforma, aquest instrument té un abans i un després. És a dir una continuïtat en el temps. Es part de la cultura urbanística i es trasmet i evoluciona amb ella.

Per a concloure aquesta explicació dels instruments de planejament que neixen i es desenvolupen entorn de l'experiència de l'Eixample potser s'hauria de fer referència als eixamples menors i a les operacions d'ampliació i adaptació de la trama Cerdà que es projecten a començament del segle vint.

Però el cas dels eixamples menors, caracteritzats per la seva trama més petita i adaptada a las tipologies d'edificació de l'extraradi ja serà explicat en l'apèndix sobre Montjuïc que s'ha inclós en el capítol següent. El projecte d'Eixample d'Amargós indica molt clarament les pautes que se segueixen en aquest tipus d'operacions, així com el problema de la difícil adaptació de la trama Cerdà i les tipologies d'edificació de l'extraradi. Altrament, en no haver-se estudiat els fons documentals dels agregats, no s'han pogut incloure altres exemples d'urbanitzacions d'aquesta mena.

En relació a les adaptacions i ampliacions de l'Eixample central, s'han inclós moltes referències en el capítol següent, en presentar l'intent d'aplicació del Pla Jaussely sobre el Projecte d'Eixample de Les Corts de Sarrià.

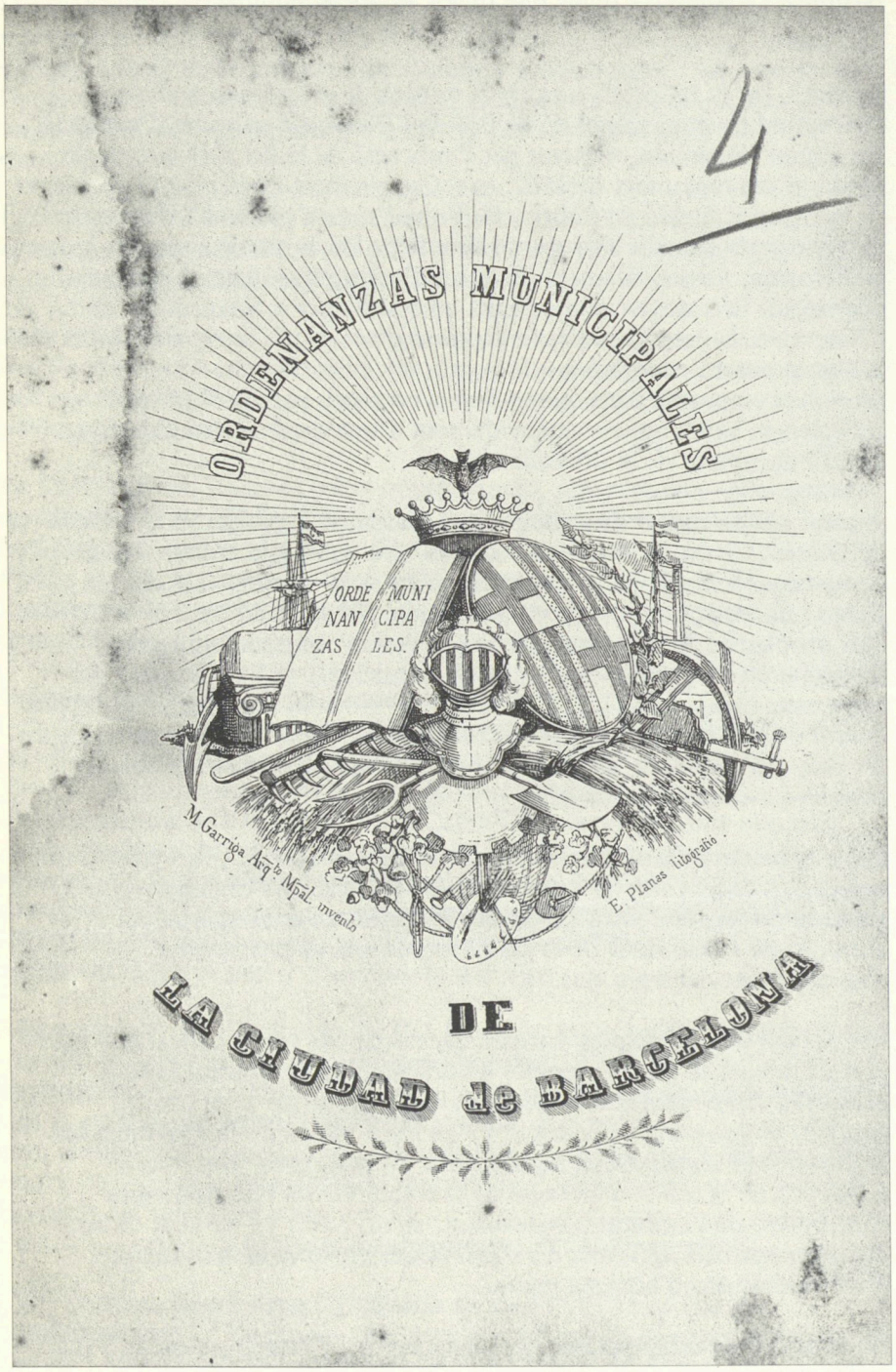

Ordenances Municipals, 1856

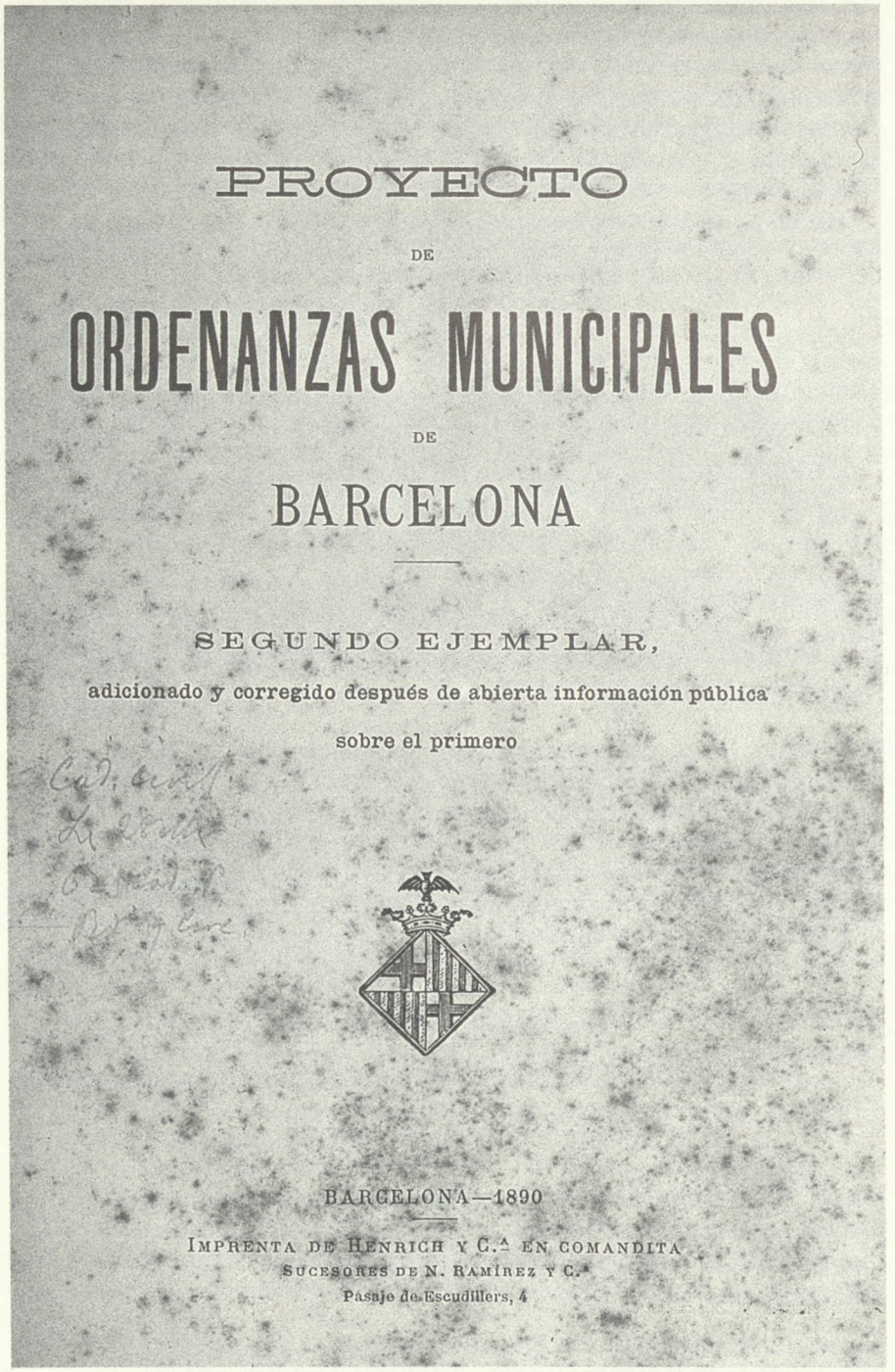

Ordenances Municipals, 1890

Quadre 2

LES ORDENANCES COMPARADES (1857-1891) EN EL PROCÉS DE CONSTRUCCIÓ DE L'EIXAMPLE

1856

Obres de nueva construcción

Alineaciones y rasantes

15.
Todo edificio que se construya de nuevo deberá sujetarse a plan general de alineación aprobado por la Municipalidad.
Mientras no esté formado el plano de que se trata en este artículo, en las nuevas edificaciones se dará la alineación de suerte que las calles que tengan mas de 30 palmos (3 m. 82) de anchura, reciban un ensanche de 6 palmos (1 m. 164), y las que tengan 30 palmos ó menos de anchura, reciban un ensanche de 4 palmos (0 m. 776.)

16.
Si se solicitase permiso para abrir una nueva calle, la Autoridad Municipal, atendida la importancia que aquella pueda tener, determinará la anchura; pero en ningún caso será menor de 40 palmos (7 m. 76) si fuere transversal y de 60 (11 m. 64) en otro caso.

Altura y otras dimensiones

17.
La altura total de todo edificio que se trate de construir no escederá de 90 palmos (17 m. 46) en las calles cuya anchura sea de 35 palmos (6 m. 79) ó menos; y de 100 palmos (19 m. 40) en las de mayor anchura. Dicha altura deberá tomarse desde el piso de la calle hasta la cubierta del tejado, ó el estremo de la baranda del terrado, si es de mamposteria. Mas allá de dicha elevación no podrá subir pared alguna del edificio, ni otro objeto colocado sobre el mismo; pero si quiere darse mas elevación á los pisos, se permitirá colocar en el terrado sobre la altura de los 90 á 100 palmos respectivamente una baranda de hierro construida segun alguno de los modelos aprobados por la Municipalidad.

18.
Cuando el edificio tenga desnivel ó haga frente á dos calles, la Municipalidad resolverá sobre la elevacion total segun los casos.

1891

Reglas generales a que ha de ajustarse la construcción de casas de nueva planta en la zona interior de la ciudad.

Alineaciones y rasantes

Art. 109. Todo edificio que se construya de nuevo deberá sujetarse á los planos oficiales de alineaciones y rasantes que rijan.

Art. 110. Lo dispuesto en el artículo anterior se entiende sin perjuicio del derecho de indemnización en pro ó en contra del propietario, según haya de avanzar o retroceder el edificio en los casos que proceda.

Art. 111. Si algún particular ó colectividad tratase de abrir en su terreno una ó más nuevas calles ó pasajes públicos deberá someter á la sanción del Ayuntamiento el plan de urbanización que proyecte.

Art. 112. Ambas entidades podrán en dicho caso acordar las compensaciones ó permutas á que se presten las circunstancias de lugar, según las conveniencias de vialidad.

Art. 113. Las fachadas de los edificios podrán retirarse al interior de las manzanas; pero en este caso quedarán limitadas por una cerca ó verja, convenientemente decorada, que se sujetará á las alineaciones oficiales.

Art. 114. Los propietarios no podrán de otro modo retirarse de dichas líneas, ni traspasarlas hacia la vía pública a con cuerpos avanzados de construcción, en el suelo, subsuelo y parte superior, sino en cuanto se permita en estas Ordenanzas.

Altura y otras dimensiones

Art 115. La altura total de los edificios no excederá de 20 metros.
No obstante, si la anchura de la calle fuese de 20 m. ó más podrá llegar hasta 22 m.

Art. 116. dicha altura deberá tomarse, en el eje del edificio, desde la rasante de la acera hasta el límite máximo de la cubierta.
Si la rasante del edificio tuviese desnivel, se comparará su altura buscando el promedio resultante. Si diere frente á dos calles de distinta anchura, regirá el promedio de ambas fachadas.

Art. 117. Más allá de la elevación respectivamente fijada en el art. 115, no podrá subir pared alguna del edificio, ni otro objeto colocado sobre el mismo en la línea de fachada; sólo se permitirá la colocación de un antepecho calado, de hierro ú otro material, de 1 m. de elevación.

1856

Alturas y otras dimensiones (Cont.)

19.
Los edificios podrán tener ademas del piso bajo tres con entresuelo ó cuatro sin él en calles que tengan mas de 35 palmos (6 m. 79) de anchura; y dos pisos con entresuelo ó sin él, en los de 35 palmos ó menos.

20.
La altura de los pisos, será cuando menos la siguiente:
Desde el nivel de la acera hasta el solado en el piso primero, 20 palmos (3 m. 88); de solado á solado en el piso primero 18 palmos (3 m. 492), en el piso segundo 17 palmos (3 m. 298), en el piso tercero 16 palmos (3 m. 104), en el piso cuarto 13 palmos (2 m. 522). La minima altura del desvan que no deberá faltar en ningun edificio de nueva planta, será de 3 palmos (0 m. 582).
Si el edificio constare de tres pisos y entresuelo esterior, la elevación de este será la señalada para el cuarto piso (13 palmos (2 m. 522) comprendido el espesor de su techo).

21.
No se consentirá la construcción de habitaciones más bajas que el nivel de la calle, Sin embargo, cuando por la escasez del local tenga que construirse un entresuelo en el interior de una tienda, lo que solo se permitira cuando pueda tener la suficiente ventilacion. La Autoridad municipal podrá consentir que se profundice tres palmos (0 m. 50) en el suelo, respecto del nivel de la tienda ó calle.

32.
La torres i mirandas se permitirán siempre que se pretendan construir en la dirección del centro de la fachada y de una forma elegante, todo lo que estará marcado en el plano que se presente del edificio.

33.
El máximum de la elevacion de las mirandas será de 20 palmos (3 m. 88) en los edificios cuyo frente no tenga el ancho de 60 (11 m. 64). En otro caso la Municipalidad decidirá la mayor elevación atendidas todas las circunstancias.

34.
Los tragaluces de las escaleras no podrán tener mayor elevación que la de 14 palmos (2 m. 72) sobre el nivel del terrado, á no ser que el edificio no llegue al máximum de los 97 palmos (18 m. 82) en cuyo caso será permitido elevar los tragaluces basta dicha altura.

65.
El propietario que construya un subterráneo deberá apartarse por lo menos 3 palmos (0 m. 58) de la perpendicular del cimiento de medianeria.

1891

Art. 118. Desde las líneas de fachada hacia dentro se observará la siguiente regla:

En la mitad del fondo edificarlo, paralelamente al muro de fachada y á una altura que no podrá exceder de 3 m. sobre la elevación máxima consentida, se supondrá una línea horizontal. Debajo del plano inclinado de unión de dicha horizontal con la línea de cornisa de las fachadas principal y posterior, podrán construirse cajas de escalera, torres, palomares, departamentos de servicio ó la cubierta definitiva de la totalidad del edificio.
Se exceptúan, no obstante, de esta regla las cajas de escalera inmediatas á la primera crujia, á las cuales podrá darse la altura de 3 m., aunque sobresalgan en aparte de dicho plano inclinado.
También quedan exceptuados los tubos de chimenea y ventilación, las paredes divisorias de los predios, que podrán tener 1 m. de altura en toda su longitud, los antepechos calados de las torres y los armazones de madera de los palomares.

Art. 119. La casa podrá contener el número de pisos que á su propietario le plazca; pero la altura de cada uno no podrá ser menor de 2,80 m. de luz en las casas cuya altura total sea de 20 m., y de 3 metros de luz en las demás.
Para las plantas bajas regirá la de 4 m., también de luz, con la excepción permitida en el art. 121.

Art. 120. Ninguna casa carecerá de desván, cuya altura no podrá ser menor de 0,40 m., ni mayor de 1,20 m. de luz.

Art 121. Sólo se tolerará la construcción de entresuelos interiores ó altillos en las tiendas cuya altura sea de 5 m., á lo menos, y con la condición de que tengan sus piezas traseras abertura directa á patio ó jardin.
Dichos altillos tendrán de elevación el minimum de 2,50 metros.

Art. 122. Queda permitida la construcción de sótanos no habitables, con las siguientes condiciones:
1.ª Que reciban directamente luz y ventilación por medio de las correspondientes lumbreras.
2.ª Que su altura mínima sea de 3 m. de luz, á contar desde el suelo hasta el arranque de la bóveda, si la hubiese;
3.ª Que por la parte opuesta comuniquen con patio, calle ó jardin, ó con la parte superior del edificio por medio de un tubo de ventilación.

Art. 123. Siempre que el dueño quiera limitarse á edificar uno ó más pisos, sin cubrir la altura máxima de que habla el art. 115, le será permitido con tal que los remate debidamente.

Quadro 2
(Cont.)

1856

Fachadas y sus vuelos ó salientes

23.
Las mesetas de los balcones no podrán salir del firme de la pared mas de lo que marca la siguiente tabla:

Ancho de la calle ó plaza.		PISO 1.		PISO 2.º		PISO 3.º		ENTRESUELO PISO 4.º	
PALMOS.	METROS.	PAL.	MET.	PAL.	MET.	PAL.	MET.	PAL.	MET.
Hasta 15	2.910	1.00	0.194	1.00	0.194	0.50	0.097	0.	0.
Hasta 20	3.880	2.00	0.388	1.50	0.291	1.00	0.194	0.	0.
Hasta 25	4.850	2.50	0.485	2.00	0.388	1.50	0.291	0.75	0.145
Hasta 30	5.820	3.00	0.582	2.50	0.485	2.00	0.388	0.75	0.145
Hasta 35	6.790	3.50	0.679	2.50	0.485	2.00	0.388	1.00	0.194
Mas de 35		4.00	0.776	3.00	0.582	2.50	0.485	1.25	0.242

24.
No se permitirán mesetas ó balcones corridos en las esquinas de las calles cuyo ancho sea de 35 palmos (6 m. 79) ó menos.

25.
No se consentirán miradores ó tribunas sino en las plazas y calles que tengan 48 palmos (7 m. 312) á lo menos de anchura; siendo ademas condicion precisa que las casas tengan tres balcones á lo menos en su fachada, debiendo colocarse el mirador en el del centro y ser construido con armadura de hierro y cristales.

26.
Las salidas de los balcones y las jambas de las ventanas no pueden acercarse de dos palmos (0 m. 39) al centro de las paredes medianeras.

27.
El vuelo de la cornisa de remate de una fachada será el que fija la siguiente tabla:

	Hasta		Hasta		Hasta		Hasta		Hasta		Mas de	
	Pal.	Met.	Pal.	Met.	Pal.	Met.	Pal.	Met.	Pal.	Met.	Pal.	Met.
Ancho de la calle. . .	15	2.910	20	3,810	25	4.850	30	5.820	35	6.790	35	6.790
Vuelo de la cornisa.. .	1.25	0.242	2.00	0.388	2.25	0.436	2.50	0.485	2.75	0.533	3.00	0.582

28.
No se consentirán bajo pretesto alguno aleros ó saledizos. Tampoco se permitiran arcos ni puentes de especie alguna.

1891

Fachadas y sus vuelos ó salientes

Art. 124. Todo propietario es árbitro de adoptar para la fachada de su edifico el tipo de arquitectura que más le plazca mientras el proyecto no constituya un conjunto extravagante ó ridículo.
Se exceptúan, sin embargo, las casas que correspondan á calles ó manzanas, para las cuales rija un modelo especial como obligatorio.

Art. 125. Sin perjuicio de lo dispuesto en el art. 117, los propietarios podrán terminar las fachadas de sus casas, bien en una línea horizontal á su altura, bien colocando sobre las mismas frontones rectos ó curvos, escudos de armas, atributos y estatuas, á condición de que sean solo elementos decorativos del conjunto de las fachadas y no sirvan de pretexto para cometer abusos que estén en discordia con las reglas precedentes.

Art. 126. En la construcción de mesetas de balcones; miradores ó tribunas, marquesinas, montantes, cornisas, arcos, aleros, saledizos ó cualquier otro cuerpo saliente sobre la alineación de fachada, el máximum de salida no podrá exceder de la quinta parte de la distancia que separe dicha alineación del eje de la calle ó plaza paralelo al frente del edifico. Jamás será, empero, el vuelo mayor de 1,50 m., cuando tenga forma recta, ni de 2 m., cuando sea poligonal ó circular.,

Art. 127. Sin embargo, en los 4 primeros metros, de altura todo edificio, los salientes de fachadas solo podrán adelantar ó retrasar con rspecto á la alineación oficial la trigésima parte de la distancia expresada en el artículo anterior y esto únicamente en cuanto sólo afecte á la quinta parte de la longitud de fachada del edificio.
Cuando la calle tenga desnivel, dichos 4 m. se contarán desde el punto más alto de la rasante de la acera.

Art. 128. Para determinar la anchura de la calle á los efectos de los artículos anteriores, se atenderá á la que corresponda según las líneas oficiales.
Si la calle tuviese anchura desigual se tomará el promedio de toda ella.
Si la fachada diere frente á dos vias regirá la anchura respectiva.
La anchura de la calle se contará por metros enteros, de modo que, pasando, por ejemplo, de 5 m., se reputará de 6 m.

Art. 129. Se prohiben los arcos y puentes de una parte á otra de calle.

Art. 130. Las guardacantones de las esquinas se colocarán en terreno del propietario, salvo permiso de Ayuntamiento en contrario.

1856

Fachadas y sus vuelos o salientes (cont.)

30.
Todo propietario es árbitro de adoptar para la fachada de su edificio el tipo de arquitectura que mas le plazca, mientras el proyecto no sea un conjunto caprichoso sin relación ni carácter.

31.
No se consentirán adornos estravagantes en las fachadas, ni los que no estén en armonia con el destino y carácter del edificio.
El pintado ó color de la fachada deberá escogerse de entre los que tiene aprobados la Municipalidad y se hallan de manifiesto en su Secretaria.

Escaleras.

36.
La distribución del interior del edificio deberá ser tal que las habitaciones tengan luz, ventilación y capacidad indispensables para la salud.

1891

Art. 131. Todo cuerpo voladizo, cornisas, aleros, molduras ó filetes, tendrán siempre la inclinación necesaria para que no pueda el agua estancarse en ellos.

Art. 132. Las aristas de las ventanas y balcones no podrán acercarse de 0,40 m. al centro de las paredes medianeras.
La salida de los balcones y miradores deberá distar, cuando menos, de la pared medianera lo mismo que adelanten sobre la alineación de fachada.

Escaleras.

Art. 149. Las escaleras se dispondrán de manera que resulten suaves, á cuyo efecto la altura de los peldaños no será mayor de 0,17 m., ni su plano ó vuelo menor de 0,30 m.
Si se quiere dotarlas de ascensor no podrá éste utilizarse sin que previamente sea reconocido como aceptable por la oficina municipal correspondiente.

Art. 150. El ancho mínimo de los tramos de las escaleras será el necesario para que puedan pasar cómo damente dos personas á la vez. Tendrá dicho ancho, por lo menos, 0,70 m.

Art. 151. Estarán bien iluminadas, y la anchura de su portal de entrada no será menor de 1 m.
Les será aplicable lo dispuesto en el art. 155.

Otras prevenciones

Art. 152. Quedan prohibidos los lavaderos en los sótanos y en las entradas y cajas de escalera.

Art. 153. La distribución interior del edificio, deberá ser tal que las habitaciones tengan luz, ventilación y capacidad indispensables para la salud de sus moradores.

Art. 154. En las casas de una sola fachada deberá dejarse como mínimum, el 12 por 100 de la superficie total de solar, para patios de luz y ventilación.
En casas de dos fachadas 8 por 100.
En casas de tres ó cuatro fachadas el 6 por 100.
Los chaflanes se considerarán como fachadas.
Los frentes á jardines ó patios serán también considerados como fachadas; pero no los que miren á zaguanes, llamados andronas.

Art. 155. Todos los cuartos de las casas tendrán, en su parte superior una abertura de 25 centímentros cuadrados, que comuniquen con el exterior ya directa, ya indirectamente por combinación, á fin de evitar las explosiones de gas ó disminuir sus consecuencias.

Quadre 2
(Cont.)

1856

Construcción de nuevos barrios dentro o fuera del recinto de la ciudad.

97.
En todo barrio que se construya ó edifique de nuevo dentro del actual recinto de la ciudad, las calles serán rectas.

98.
La anchura de dichas calles se fijará por la Municipalidad, tomando en cuenta la de calles inmediatas, el cambio ó rectificacion de que estas puedan ser objeto en lo sucesivo, y el tránsito que pueda esperarse respecto de cada una de las calles que se construyan; pero tendrán por los menos 40 palmos (7 m. 76) las transversales y 60 palmos (11 m. 64) las demás.

99.
El plano que se formará oportunamente para el ensanche de la ciudad determinará la direccion y anchura de las calles, y la situacion de las plazas; debiendo fijarse con relacion á este plano la altura de los edificios y demás condiciones esteriores de los mismos.

100.
Las disposiciones contenidas en las secciones anteriores tendrán aplicacion tambien fuera del actual recinto, salvas las modificaciones que resultaren del plano y reglas de que habla el artículo anterior.

1891

Construcción de nuevos barrios y edificación de casas fuera de poblado

Art. 274. Las zonas que en adelante se edifiquen en el término de esta ciudad, y las ya edificadas, que tal vez se agregen al mismo fuera del alcance de los planos de urbanización que actualmente rigen, se sujetarán a las reglas del capítulo XII en cuanto por quien corresponda no se variaren, y, en su caso, al nuevo plano de alineaciones que competentemente se adopte.

Art. 275. No podrán construirse casas fuera del poblado con frente á vias públicas sin el correspondiente permiso, que se concederá con las limitaciones que las circunstancias de lugar aconsejen, y teniendo en cuenta las prescripciones de este título, en lo que sea oportuno.

1891

Reglas especiales á las casas de la zona de Ensanche.

Art. 160. Son aplicables á las mismas reglas del capítulo anterior en cuanto no vengan modificadas por las del presente.

Art. 161. En las manzanas ordinarias, ó sea en aquellas que tienen más de 10.000 metros cuadrados será edificable el 73,60 por 100, y en las de menos dimensiones el 60 por 100 de su área total.
En esta superficie edificable se entenderán comprendidos los vuelos de balcones, galerías y cornisas correspondientes al interior de las manzanas.

*Art. 162. Dicho tanto por ciento edificable se contará precisamente en línea recta perpendicular á la de fachada de la calle á que corresponda la casa de que se trata de modo que sólo se consentirá en el edificio sobre cuya fachada se tome dicha perpendicular.

*Art. 163. En el área interior restante de las manzanas, exenta de edificación con arreglo á los dos artículos anteriores, se permitirán únicamente construcciones cubiertas de un solo techo, y de la máxima altura de 4,40 m á partir del nivel de la acera de la calle.
Sobre esta altura podrán exclusivamente construirse verjas de cerramiento ó deslinde de propiedades, de 3 m. de elevación. Si se prefiere cerrar por medio de pared, ésta tendrá la máxima altura de 1,70 m., completándose la total dicha de 3 m. de verja.
Si existiese desnivel entre la rasante del terrado y el primer piso, podrá salvarse con escaleras caladas de hierro.

*Art. 164. También se consentirá la construcción de chimeneas para industrias ó tubos ventiladores; pero no se tolerarán en el interior de las manzanas otras construcciones, ni cuerpos salientes de fachada de material, forma ó dimensión alguna, fuera del límite del art. 161.

*El bándol de data 8 de març del 1991 deixa per a ''Tramitació posterior'' aquests articles.

*Art. 165. Determinará el Ayuntamiento en cada manzana la línea de edificación con arreglo al propio art. 161, y el perímetro de los jardines ó patios centrales.
La forma de dichos jardines ó patios será perfectamente regular y concéntrica al perímetro de las fachadas.

1891

*Art. 166. Siguiendo la práctica establecida en el Ensanche de esta ciudad, para llevar á efecto la prescripción del artículo anterior, se procederá por los propietarios de cada manzana, previamente á la concesión de licencias para edificar, á la regularización y compensación de solares, para que pueda contribuirse sobre plantas regulares y con fachada sobre la vía pública.

*Art. 167. Se permitirá la apertura de pasajes á través de cualquier manzana, sin que la parte de ellos correspondiente á la superificie edificable, según el art. 161, pueda servir de compensación ó sustitución del jardín ó patio central.
Estos pasajes ó calles de servicio tendrán por lo menos, 6 metros de ancho, y su establecimeinto, conservación y vigilancia estarán á cargo de los particulares que los construyan.
Si por su establecimiento quedara la manzana dividida en dos ó más, la superficie del jardín, jardines ó patios centrales habrá de sumar lo correspondiente á la extensión total de la manzana del proyecto aprobado, procediéndose á las compensaciones á que se refiere el art. 166.

Art. 168. Si las fachadas de los edificios se retirasen por algún propietario al interior de las manzanas, en uso de lo dispuesto en el art. 113, por querer establecer jardines en su parte anterior, la superficie de estos jardines no se considerará comprendida ni se computará en el espacio ó perímetro reservado para jardin ó patio central de la manzana.

*Art. 169. Cuando todos los propietarios de una manzana acuerden construir un jardín en la parte anterior de sus fincas podrá reducirse el jardín central en proporción á lo que mida la superficie del jardín exterior.
En los jardines exteriores á que se refiere este artículo también podrán hacerse las construcciones permitidas en el artículo 163.

Art. 170. En la superficie que deban ocupar los jardines ó patios centrales y los exteriores en el caso del artículo anterior, no se encontrará lo que en cada solar se destine á otros patios y demás espacios sin edificar con arreglo al art. 154.

EL PLA D'ENLLAÇOS

CONSOLIDACIÓ I CONTRADICCIONS DE LA GESTIÓ URBANÍSTICA MUNICIPAL

TRES TEMES QUE S'INTRODUEIXEN AMB EL PROJECTE D'ENLLAÇOS DE LÉON JAUSSELY

TENSIONS I CONTRADICCIONS EN LA TRANSICIÓ DEL "PERÍODE ROMANTIC AL PERÍODE CLASSIC"

TRES TEMES QUE S'INTRODUEIXEN AMB EL PROJECTE D'ENLLAÇOS DE LÉON JAUSSELY

El 1903 l'Ajuntament va convocar un Concurs Internacional per a la redacció d'un Pla d'Enllaços entre el nucli central de la ciutat i els municipis recentment agregats. Aquest episodi inaugura una nova etapa de l'urbanisme municipal barceloní en la qual es registren importants canvis d'orientació, es multipliquen les aportacions culturals, i s'inicien noves tendències de creixement i reestructuració urbanes.

El canvi d'orientació de l'urbanisme barceloní de començaments de segle té la seva arrel en l'important procés de desenvolupament de la ciutat a partir dels anys de la Febre d'Or, quan es va superar la inèrcia primera de l'Eixample i es va produir una gran expansió del mercat immobiliari. Però no pot tenir explicació només des de l'òptica del desenvolupament urbà i econòmic. Les influències culturals nascudes en els medis propers al Modernisme i amb fortes arrels en els ambients europeus i potser mundials, en els quals s'estava constituint l'Urbanisme científic modern, van incidir palesament en la nova direcció dels treballs d'ordenació i configuració urbanes.

Barcelona i els altres municipis de la seva rodalia havien tingut un creixement important en els darrer anys del segle XIX, després de la Febre d'Or.

Pau Vila (108) assenyala que en els anys de l'Exposició de 1888 es construiren prop de 127 edificis cada any en el terme de Barcelona i uns 267 en els altres pobles del pla, i que, en acabar el segle, aquestes quantitats havien passat a ésser respectivament 160 i 380.

Paral·lelament, els diferents nuclis urbans del Pla havien assolit un important nivell d'integració territorial i econòmica, i una mostra evident ho va ser, per exemple, el traçat de les primeres línies de tramvies, que unien el nucli central amb els de la rodalia. En 1872 es va inaugurar la línia de Gràcia, el 1876 el servei de l'Eixample, i el 1877 les línies de Sants i Sant Andreu. Pocs anys després, el 1897, la longitud de les línies havia superat els 100 Km. (109).

Però, malgrat aquest desenvolupament de l'edificació, de les relacions internes de l'aglomeració, i de les funcios econòmiques, no se'l pot comparar amb el que, en aquell mateix moment, estaven aconseguint ciutats com Berlín, París, Londres, Viena, etc. A moltes de les grans ciutats europees, com per exemple Berlín, el primer influx de la industrialització havia estat paral·lel al que havia rebut Barcelona, però, en canvi, el seu posterior desenvolupament va ésser més important en tots els sentis.

Diferència de ritme de creixement que es va reflectir en l'evolució quantitativa dels indicadors estadistics, i que sobretot, va afectar profundament les relacions econòmiques en que es va emmarcar el procés d'urbanització. Així en el creixement urbà barceloní d'aquest període es planteja un problema que tindrà una important incidència en l'evolució posterior del planejament urbà: la qüestió de les relacions que es poden establir entre el procés d'urbanització i el d'acumulació de capital. De quina manera la definitiva empenta a la urbanització de l'Eixample, que esdevé precisament després de l'acumulació de la Febre d'Or, és motivada per la necessitat d'invertir uns capitals que no troben lloc a la indústria; o és, en canvi, un mitjà d'acumulació i de transferència de capitals a la indústria?

No cal dir que, en un o l'altre cas, l'organització econòmica de la urbanització ha d'ésser diferent. Qüestió de la qual depen, lògicament, l'organització de les variables estrictament disciplinàries. Incidint, per exemple, en el manteniment del model d'urbanització de l'Eixample, o introduint les tècniques que es defineixen després del Concurs del Pla d'Enllaços.

El creixement demogràfic i econòmic de Barcelona i els altres pobles del Pla, havia d'incidir, per força, en l'organització política i fiscal d'aquests nuclis urbans, i en el planteig de les seves relacions mútues. En no coincidir la creixent integració econòmica i territorial amb la unificació dels respectius termes municipals, es van originar molts conflictes, els principals van ésser la fiscalitat i la realització de l'Eixample, que, com se sap, era intermunicipal.

I aquests conflictes creixents entre els Ajuntaments del Pla van donar lloc, el 1897, a què el govern decidís l'agregació dels termes de Gràcia, Sant Gervasi, Sants, Les Corts, Sant Martí i Sant Andreu, a Barcelona (110), una de les principals finalitats de la qual va ser la integració dels diferents sistemes fiscals. Normalment els impostos eren menors als pobles de la rodalia que a la capital, i amb l'agregació es van igualar. Fet que va afectar particularment els consums i l'edificació. Però com que fins a aquell moment la tributació diferent havia tingut una justificació en el distint nivell de serveis que es podia gaudir a la capital o a fora d'ella, es va fer necessari d'estendre el sistema de serveis del nucli central als agregats. Extensió dels serveis i igualació de les condicions d'edificació en les quals havia de tenir particular incidència el planejament urbà.

Tots aquest fets van ésser la base d'una polèmica entorn del futur planejament del nou municipi, que va tenir el seu origen en l'agregació de 1897 i la concreció final en el "Concurs internacional

d'avantprojectes d'enllaç de la zona de l'Eixample de Barcelona i els pobles agregats'' que es va convocar el 1903. Polèmica en la qual apareixen, per primera vegada, una sèrie de conceptes que anúncien una renovació de l'instrumental conceptual de la naixent Urbanística.

Conceptes que ten connotacions fiscals i econòmiques però també culturals i polítiques.

Josep Puig i Cadafalch, entre el 29 de Desembre de 1900 i el 22 de gener de 1901, publicà a ''La Veu de Catalunya'' tres articles amb el títol comú de ''Barcelona d'anys a venir'' en els quals fa una rica exposició de les noves perspectives de la cultura urbanística.

Barcelona d'anys a venir

Entre'ls barcelonins es molt comú la idea de que la nostra ciutat nova es la millor del món. El nostre barceloní comú, quan es á Paris ó á Brusselas ó á Amsterdam, troba una certa cosa que no li plau y no sap qué es; veu els carrers, peltas sense arbres, las casas sense balcons ¡horror! tot ab finestras; veu las portas tancadas y las entradas pobres, sense marbres, sense aquet ayre monumental més ó menos cursi, pero rich, de las nostras casas novas, y tot això li fa efecte de pobresa, de inferioritat.

Una vegada, un amich meu se reya d'aquesta cuadrícula de tablero d'escahs, davant d'un bon senyor progressita d'aquestos que están tranquils, perque se senten tenir dintre la soberania nacional, enemich més o menos amagat d'aquet progressisme massa nou dels joves d'ara, diferent del de la seva joventut. Vosté deya'l bon home, V. es modernista... y's riu del Ensanche, el més modern del món!

Aquesta ciutat nova feta tant á la moderna, respectant el parer del barceloní comú, es un dels horrors mes grossos del món, un dels horrors que de segur no té igual sinó en las ciutats cursis de la América del Sur.

La Lley nacional y l'any seixanta á la una han contribuit á donarli fesomía; d'una part las lleys regulant la disposició dels edificis y inspirant las ordenansas municipals, y per altra la sacra democracia y la santa igualdad volent fer una ciutat sense cap ni peus, igual per tot, sense punts principals que atregguin a la gent, sense altra organisació que la justaposició d'elements iguals com els organismes primitius que per tot son cap y per tot son ventre.

Aquesta organisació cuadriculada de la planta de la nostra ciutat nova s'ha reflexat en la casa feta a semblansa de las galerías de ninxos dels Cementiris, ab tant pisos com la lley permet, á lo que obliga la necessitat de utilisar un terreno més car que en la major part de las capitals d'Europa; sense espay pera cap altra terminació que la mansa capsalera, ó la baranda calada horizontal que textualment prescriuen les bases de Ensanche, y que ab un zel digne de millor empleo venen cuidant d'imposar els administratius de las oficinas y la Comissió d'Ensanche, més gelosa del cumpliment de las lleys tontas que de las sabias y prudents.

Qui contempla la part nova de las ciutats del Nort ab casas aisladas com á Colonia y com s'havia projectat á Barcelona, ó ab sas casas ab jardí á davant de silueta moguda, pera una sola familia com en els scuares moderns de Brusselas; qui contempla aquellas ciutats en que la cultura del Norte als hi ha conservat sa bellesa d'ayre antich com á Brugues, la ciutat flamanda y Nuremberg la més bella de las ciutats germàniques, qui recorda aquells frontons punxaguts com el de nostra antiga casa de l'Almoyna, com els de las casas pintadas en nostre retaules y veu aqueixas cornisas, aqueixas cinch rengleras de balcons un sobre l'altre, sense més art que la repetició d'un tema cursí al voltant de las oberturas, enmotllats ab ciment barato; sentirà odir contr'ls que pogueren fer una ciutat bella y l'han feta per sempre més lletja; tot just comensada y ja necessitada d'una reforma que dongui organisació a la quadricula indefinida; tot just nada y ja revellida; sentira rabia als que han fet impossible aqui lo que té tothom ab els preus elevadissims del terrenos: lo estar cada escú á casa seva; els grans scuares, els boscos inmensos, els parchs grandiosos; sentirá vergonya de que en aquet pais que tenim arbres tan hermosos; en que'l clima permet fer de casa una part del carrer en que una riquesa creada com per encant ha fet naixe una ciutat ab una rapidesa nort-americana; en que l'afany de progrés ha portat aqui lo bo y dolent de per tot; no hagem fet realment la ciutat nova vista per barceloní; la més bella del món.

!Quina sort la dels arquitectes dels paisos ahont son una excepció aqueixos innobles castells de casas¡ Perque no hi ha res més incompatible ab l'arquitectura que la complicació dels organismes, a la que no es possible res, absolutamente res. Els dos grans miracles del art arquitectónich: el temple grech y la catedral gótica son com á organisme'l més senzill del món; una sola sala, una sola dependencia que s'hàbiata á estonas; una sola estancia ahont no s'hi estilan totas aqueixas espantosas complicacions de tubos de ventilació y calefacció, d'aygua, de gas u acustichs, de fils telefónichs y conductors destinats a l'iluminació.

Avuy, al passar balans de las ideas d'un sigle, fora una bona obra l'enderrocar d'una vegada tot aqueix armatoste administratiu que'ns encarrila á que la ciutat nova surti com ens ha sortit.

Potser no hi ha res que reflexi més gráficament las ideas del sigle que s'acaba que aqueix quadrícula.

Sos defensors en nom del sigle XIX la imposaren á Barcelona, que ab molt bon sentit no lo volía.

La millor obra ab que podriam inaugurar al sigle que comensèm, fora rompre aqueixas travas que com las murallas antiga ens coibexen y li priva de ser una ciutat moderna á l'europea.

II

Ningú diría que para arribar á la quadrícula que no s'acaba may, monótona y igual, hagués sigut necessari escriure una obra voluminosa, ab un luxo de método y de tecnicisme, ab un bagatge d'historia artificial feta á casa, ''desde los primitivos tiempos hasta nuestros días'', tractant de la urbanisació desde tots punts de vista: que ''la necesidad del albergue es el origen de la urbanización y la sociabilidad es la causa del seu desenrottlo; de la urbanización troglodita natural, fins á la urbanisació en la época de la locomoción rodada perfeccionada.

Recordo un tractat de tocar las castanyolas, escrit també ab un método rigurosament científich, ab definicions filosóficas y históricas del Crotalo o castanyola, ab axiomas numerats, tan fondos com: ''en suposición de tocar, mejor es tocar bien que tocar mal, etc.'', y ''un mismo cuerpo no puede a un mismo tiempo tocar y no tocar las castañuelas'', ''del que no toca las castañuelas no se puede decir que las toca mal, etc.'', empedrat de teoremas, coloraris, escolis, cánons y problemas, y que al final de l'obra declara: ''No obstante que ha procurado dar todas las reglas crotalógicas con la mayor claridad que me ha sido posible, atendiendo a la falta inevitable, por ahora, de las estampas; con todo eso puede suceder que alguno no pueda por si mismo llegar á toda la perfección que se imagina, y quiere buscarme para que yo le manifieste en la práctica lo mismo que tengo escrito. Bien sabe Dios que sentiría verme en este apuro; y para precaverle, protesto y aseguro con toda la ingenuidad de que es capaz un autor, que yo en mi vida he tomado las castañuelas en la mano, y de consiguiente, que, ni mal ni bien, yo jamás he querido ni intentado tocarlas.''

Un efecte pel istil produeixen aquells dos volums groixudissims, atapaits de paraules y de xifras, que's publicaren de l'obra de don Ildefons Cerdà, titulada: ''Teoría general de la urbanización y aplicación de sus principios y doctrinas á la Reforma y Ensanche de Barcelona'', treball acabat per real ordre, aprovat per Real ordre, declarat d'utilitat pública per Real ordre, fet publicar per Real ordre també y quals conseqüencias, per manament de Madrid, vulgas ó no vulgas, foren imposadas á Barcelona.

Aqueixas, eran el criteri de la igualtat, aplicat a tot.

Els carrers, la justicia, exigia que fossin iguals, las islas iguals, els xanfráns iguals; una ciutat uniforme extesa indefinidament, sense més interrupció que unas quantas vías mortas, sense més eixamplaments que'ls de davant d'algún edifici publich, y algúns parchs rectangulars que l'avara pobresa ha suprimit. Feu tot el criteri abstracte de la igualtat, sense mirar a la realitat més complicada. Un apologista d'en Cerdà li diu que era un home algebráich, y que "fins per als problemas misteriosíssims de la vida privada, tingué sempre un sol criteri: el criteri matématich". Y això es efectivament el projecte de ciutat nova para Barcelona: un problema social y artístich, volgut resoldre com una qüestió d'algebra de geometría.

En Cerdá respón al moment històrich y ens vol organisar la ciutat com els homes volen organisar el govern, independentment de lo qu'es l'home segons una fórmula a priori, fundada en una historia inventada que no respon a cap fet concret, y á raonaments massa senzills pera resoldre qüestions tan complicadas.

En l'any de gracia, 1860, la cuadrícula d'escachs de la nostra ciutat nova se defensava en nom de la llibertat, de la uniformitat y fins en nom del funcionament de les ametralladoras.

Copio d'un llibret de la época titulat "Cartas de un amigo de allá a otro amigo de acá".

"El autor del plano que nos ocupa, —diu combatent un projecte de ciutat nova ab carrers radials, degut al arquitecte senyor Rovira, que'ls barcelonins oposavan el plan Cerdà,— no ha sabido comprender el gran pensamiento social y humanitario del Gobierno de S.M., y en vez de secundarlo como debiera, no parece sino que se haya propuesto abiertamente contrariarlo.

. . . . . .

Es inconcebible como un facultativo barcelonés haya podido pretender neutralizar y destruir los beneficios sociales que el pensamiento del Gobierno dispensa a Barcelona, y es más inconcebible todavía que el Ayuntamiento de Barcelona haya podido condescender a prestar su apoyo a semejante proyecto.

A la idea social sigue la política; y a una política, a una gobernación sabia y paternal, importan mucho, muchísimo, así salir al encuentro de todo conato de desorden, como destruir las causas que puedan engendrarlo, y más que todo rodearse de elementos poderosos de tranquilidad.

. . . . . .

Hay más, ya que no sea posible destruir instantáneamente y de todo punto los elementos de perturbación hoy existentes, es indispensable que el Gobierno se reserve a todo trance los medios a propósito para sofocar en su origen qualquier intento de desorden.

El plano del Sr. Rovira no satisface absolutamente esta necesidad, y, lejos de satisfacerla, la contraría, puesto que no trata siquiera por indicación, de la reforma de la ciutat actual, indispensabilísima para abrir vías anchurosas, fáciles al paso de la fuerza pública y accesibles a las fuerzas de la artillería moderna.".

La ciutat nova radial "establece también calles cortas y tortuosas, y sus trapecios al abrigo de los fuegos directos, vendrían a convertirse en verdaderas fortalezas."

. . . . . .

"No paran aquí —diu després— las preferencias injustas, los privilegios odiosos y los monopolios funestos. Y no podría ser otra cosa, cuando el plano está calcado sobre un verdadero sistema de jerarquías, algo opuesto al espíritu liberal y liberalizador de este siglo."

Així, en nom del sigle y en nom de la llibertat, se decidi'l pervindre de la Barcelona nova, condempnada desde Madrid, á ser propósit pera'l bon funcionament de l'artillería, contra'ls que havían d'habitarla.

Barcelona en massa, ab una intuició admirable, s'oposá a la pretensió dels sabis de Madrid que may acertan tractan-se de Barcelona y'l plan s'imposé. Més tart, l'avaricia y l'afició al negoci cuydaren d'empitjorarlo, suprimint els escasos jardins y els pochs llochs d'esbarjo que son autor va senyalarhi.

L'obra d'uns y altres es això: una quadrícula de riu a riu y de la montanya al mar, omplerta de casas, de pisos uniformes, sense sol en sos carrers gran part del any, sense planas ni jardins, sense llochs adequats pera edificis públichs y sense enllás ab la vida de la ciutat.

Segons els somnis den Cerdà, el centre de vida devía ser el port; la plassa de Catalunya, qe'ell no projectava, no sería may el cor de Barcelona, els terrenos no s'escarirían, la vida sería fácil; y tot, tot, s'ha verificat al revés.

El nom d'en Cerdà té una defensa; son amor a la ciutat y'l queell, que ab son projecte feu la riquesa de tants, va morir pobre.

L'home segurament valgé més que l'obra; alabemlo mentres la destruim!

III

¿Qué haurá de ser la Barcelona del pervindre? Els somnis d'una capital inmensa en aquet recó del Mediterrani, van acostarse a la realitat y cal prepararse per quan la hora arribi.

En Cerdà, repeteix en la seva obra a cada pas, la necessitat de reformar las ciutats vellas para adaptarlas á las costums novas, y això avui té explicació ja, á la seva obra revellida abans d'hora. S'ha d'estudiar la reforma del Ensanxe igual que s'estudiá anys enrera la de la Barcelona antiga.

Cal limitar lo més aviat possible, el desentrollo d'aquest tablero d'escachs que no respon á rés, y projectar desde una ronda l'imit l'enllás de las poblacions agregadas a Barcelona, y cal fer això ab un esperit ample a la moderna, tal com se fa pel mon civilisat; cal estudiar el modo de trencar la uniformitat aclaparadora d'aqueixos quadrats de falansteri comunista ó de quartel d'esclaus; cal trencarla fent vias radials que lliguin els pobles del plá ab Barcelona, aprofitant les vellas carreteras, fent anguls aguts que contrastin ab l'efecte de cara aixetada dels xafrans, fent línias tortas y islas irregulars; cal fer boscos y jardins en els llochs no edificats; cal aixercarhi edificis públichs aislats que donguin una idea diferenta de la del quadrat escantonat de sempre; cal fer organisme ab vida, ab llibertat y varietat que'ns han mancat fins ara. Crech que anys a venir, pera trencar la uniformitat mansa, s'edificará part dels xafrans en els carrers poch concorreguts, formanthi cosos sortits sobre columnas que permetin el pas; fins crech de bona fe, que desesperats els fills de Barcelona, obriran vías atravesant las islas de la ciutat nova.

L'Estat ha gosat rodejar la Universitat de casas, fent á Barcelona un disbarat d'urbanisació que enlloch se li trobaría igual: cas esberrar tot lo que d'aixo's pugui y procurar que no's repeteixi; es precis que l'Ajuntament deixi de vendres sos terrenos y'ls aprofiti para edificis publichs y jardins: això té aplicació inmediata al Saló de Sant Joan, ahont perque sí, més o menys bé, s'hi ha fet al cap d'avall l'únich lloch monumental de Barcelona.

Cal després estudiar desde un punt de vista artistich la reforma de la ciutat antiga. No es possible avui tirar a terra tot lo vell, sino que cal respetar tot lo vell artistich. Els carrers de Moncada y de Mercaders están demanant convertirse en carrers de Nuremberg o de Bruges o en una via de Florencia; es precis fer lo que M. Bules ha fét a Bruselas, ab la Gran Plassa, no destruir, sino reedificar, retornar las cosas a sa primitiva be-

llesa. No té la major part de la gent idea de com aquestos conjunts s'han d'estudiar en altres temps ab tots els criteris y escolas y com s'estudian ara mateix en altres terras més afortunadas; com se busca utilisar tot lo artistich para que no desapareixi, com se procura armonisar lo nou ab lo vell.

El Pont d'Alexandre ab els dos Palaus, el del art antich y el del art modern, el Petit Palais y el Grand Palais, enquadran la cúpula daurada dels Invalits y enllassant aquella esplanada inmensa ab el conjunt espléndit que va desde l'Arch de la Estrella al Louvre, és a Paris una revivalla de composició ab certa simetria a lo romá. L'Hotel, en projecte, dels Correus y Telégrafos, de Gand component ab la Maison du Bathelier la gran plassa de Bruges, els antich Hotels de Ravenstein y de la Sinagoga, de Bruseleas, convertits en Palaus de las Societats savias, son un example de revifalles del art més lliure concebut ab esperit més ample, de la Edat Mitja.

Aqui no'ns hem atrevit may a tot això, per uns no arriba may l'hora de ferho prou bé, per altres hi ha sempre abans cosas més importants y de més necessitat.

Hem tingut la desgracia de ser un pais sense senyor feudal, ab grandiós palau, ab parch inmens, exclusivament seu; y al arribar l'hora del triomf del poble, tot era d'algú, tot era repartit migradament ab pobresa democratica, de gent al por menor, y no tenim ni Bosch de Bologna, ni Nido Parch, ni'l Louvre del tirá, ni las Tullerías del Rey poderós, ni rés més que la esplanada de la Ciutadela y'ls fossos de las murallas, restos de domini; d'un Luis XIV de menor quantia. D'aquella ordonance dels Lluisos; de aquella regularitat y simetria de Versalles, ons arribaren una lleys minuciosas y ridicolas; una ordonance ab motlluretas fixadas, ab color fixat, ab línia fixada, ab altura fixada per una administració ignorant y cursileta. Le Notre, regularisada la naturaleza, fent esplendids jardins ab avingudas de kilómetres, y això, al arribar aqui's converteix en uns quants boixos retalladets y ab unas quantas estatuas de marmolista; el jardí de Versalles se transformava ab el Jardí de General.

Cal rompre ab la burocracia y adaptar las lleys al art, y no l'art a las lleys.

Tota aqueixa regalmentacioneta, s'ha reflexat a la casa. A una planta de taula d'escachs, unas casas com ninxos de Cementeri. També san composan de gran conjunts reglamentats, també son forman ab la simetría; pero's necessita que això ho fassi un Govern inteligent y fort quan qui mana no es inteligent y sabi, es millor que'ls govern el desgovern, els pobles claman per la llibertat, que vol dir que'ls Governs governin menos.

Aquí en las Ordenansas Municipals hem fet lo just pera que hi campi be l'esplotació y hem tancat las portas a tot intenti artistich.

Per las ciutats del Nort se considera que una androna del davant de la casa es de la casa y això permet sortidas y entradas en la composició de la faxada, aquí estém per las ordenansas, condempnats a un plá sense moviement.

En altres llochs, la costum y la lley permeten la silueta y'l perfil en las terminacions; aquí las Ordenansas autorisan tant pisos com caben en l'altura permesa; peró més alt no podrá subir pared alguna del edificio, ni otro objeto colocado sobre el mismo en la línea de fachada; sólo se permitirá la colocación de una antepecho calado de hierro u otro material de un metro de elevación. (Art. 117 de las Ordenansas Municipals). Totas las siluetas, totas las torres, totas las terminacions son no més que toleradas, lo únich que la lley permet contradintse son els frontones rectos o curvos que no senyalin cubertas (!), escudos de armas, atributos y estatuas, a condició qué, s deslliguin de la casa, a condició de que no enllassin ab la construcció, a condició de que sean sólo elementos decorativos del conjunto de las fachadas (!). Això es un disbarat dit en qualsevol loch menos en una lley.

A aqueixa prescripció faltan las casas dels dos llochs de millor aspecte de la ciutat nova; la Rambla de Catalunya y la Granvía, en las inmediacions del monument den Güell.

Es difícil enumerar las disposicions legals que han contribuit a enlletgir la Barcelona nova, y fora pesat diraquí quantas sen deurian suprimir.

Casi tot es prohibit, fins els balcons plens de flors que "La Societât del art del carrer" premià á Brusselas, son prohibits a Barcelona. (Art. 301 de las Ordenansas Municipals).

Tot lo lleig es legal; tot lo que intenta ser bonich es contra la lley.

Para ser aixi, més val que no n'hi hagi de lleys, més val faltarhi un dia y altre, y fora la lley y contra la lley, crear novas costums.

Es hora de que l'Ajuntament de Barcelona pensi si han de continuar seguint els intents d'art, fentes d'amagat y por tolerancia, com els robos de rellotges.

Joseph Puig i Cadafalch

En aquest artícle, Puig i Cadafalch critica la metodologia emprada per Cerdà en la redacció del seu Projecte d'Eixampla, en la qual hi veu la condensació d'un "espèrit del segle dinou" molt superat pels nous corrents del pensament. A l'administració centralista estatal hi oposa el nou moviment regeneracionista català, al qual ell representa a l'Ajuntament. Contra l'estètica argebraica de Cerdà, i potser també el geometricisme dels traçats de base neoclàssica, oposa la necessitat de potenciar l'organització urbana i les noves pautes de traçat. La recerca d'angles aguts i corbes, la varietat dels traçats l'adaptació al territori i als nuclis i carreteres existents, etc. substitueixen la rígida geometria. D'acord amb aquesta concepció, l'espai no es configura només mitjançant models formals definits volumetricament, sinó, sobre tot, en base a un diàleg amb el medi físic i construït.

Sembla que Puig, en concebre els principis d'Urbanisme, tingui present la lectura de la naturalesa pròpia dels ambients artístics modernistes. La recerca de l'expressió a partir de la descoberta de la naturalesa, molt corrent en el treball d'alguns pintors del moment, potser té quelcom a veure amb els nous principis de configuració de l'espai urbà que preconitza l'arquitecte modernista català.

Realisme en l'acceptació de la topografia, de vegetació, de les cases construïdes, etc. i en de la seva inclusió en les noves propostes de traçat i recerca de l'expressivitat, el simbolisme i un cert esteticisme força espiritualista, seran constants culturals dels treballs d'urbanisme d'inici de segle. L'article de Puig si és una bona prova. I en propostes d'ordenació territorial com el Pla Jaussely, o, fins i tot, en els treballs d'Amargós a Montjuïc es reflectiran fidelment aquests principis.

En aquesta manera d'entendre el territori i en les tècniques de formalització que s'utilitzaran en aquest nou període es nota la influència, potser indirecta, de la cultura modernista, però, a través d'ella, i del seu cosmopolitisme apareix l'influx de l'Art Cívic Europeu. L'obra de Buls a Bèlgica, és assenyalada en l'article (111). L'escola francesa de l'Urbanisme Formal (Beaux Arts) i la Geografia Regional Francesa apareixeran darrera l'obra de Jaussely. Amb elles la problemàtica urbanística esdevindrà cada vegada més complexa.

Però no s'ha d'oblidar que aquest nou episodi de l'Urbanisme barceloní és motivat per l'Agregació. I en ella apareix un problema que només havia estat esbossat en el període de l'Eixample.

En el seu article, Puig critica l'Eixample perquè no té organització. El qualifica de "un dels horrors més grossos del món", perquè no té "altra organització que la juxtaposició d'elements", la qual és motivada per un abstracte principi de "sacra democràcia" o "santa igualtat" que no té res a veure amb la "realitat més complicada". I, sobretot, perquè té més a veure amb un intent d'edificació accelerada semblant al de les noves ciutats d'Amèrica., poc vinculat al ric passat històric del poble de Barcelona.

Amb aquestes consideracions, Puig anuncia un canvi radical en l'orientació del planejament. El que fins llavors havia estat centrat preferentment en la promoció d'un nou mercat es a dirigeix nous aspectes qualitatius i d'organització.

I aquest canvi d'orientació es reflecteix en la definició d'un nou model d'urbanització.

És a dir que fonamenta la realització de la nova ciutat més en la vida actual al Barcelona i els seus agregats, en les seves relacions, que no pas en l'ordre geomètric de l'edificació, i la racionalitat tancada en l'àmbit d'aquesta darrera condició.

I, en base a aquesta idea de reestructuració del marc de la vida urbana, va donant un nou sentit al traçat i definició dels diversos elements urbans, (carrers, places, edificis públics) i sobre aquest nou sentit, o nova clau de composició, va desenvolupant una nova metodologia urbanística. Metodologia que es relaciona amb el projecte polític que d'ençà d'aquest moment desenvolupa la burgesia barcelonina, i que es concreta en la intervenció d'un nou partit, la Lliga Regionalista, a l'Ajuntament de Barcelona. Precisament Puig i Cadafalch és membre de la Lliga i regidor en aquests primers anys del segle. I no cal dir que d'aquest nou marc polític la nova concepció de planejament en rebrà una part important dels trets que el definiran.

I no és pot reduir el desvetllament dels trets metodològics nous en l'actuació d'un Ajuntament on la Lliga hi té un pes important però no definitiu. En revistes i diaris de l'època el tema de la integració territorial de l'aglomeració que ha sorgit de l'Agregació, hi té molt de pes.

Abans del Concurs del Pla d'Enllaços, l'Ajuntament va promoure una campanya d'informació dirigida a diverses entitats i institucions ciutadanes. Seria interessant conèixer les seves respostes de les associacions. A través d'elles es podria mesurar el grau d'acceptació de les noves propostes. I entendre més la influència del medi cultural en el canvi d'orientació de les doctrines urbanístiques.

Malauradament encara no s'ha pogut localitzar a les oficines tècniques municipals cap expedient que faci referència a aquestes qüestions. Però als Annuaris de l'Associació d'Arquitectes es fa referència al parer d'aquella corporació en la informació pública (112). I s'hi fer referència per a ampliar i precisar algun dels punts oberts per l'anterior article de Puig i Cadafalch.

A l'Annuari de 1903, el discurs annual del President de l'Associació és una clara mostra de la manera nova d'enfocar l'Urbanisme.

Tot referint-se a les diverses respostes que les institucions ciutadanes han donat a l'Ajuntament, diu:

"Nótase en dichas informaciones la tendencia a salirse de la monotonía geométrica en la distribución de las vias, que tan nociva es para la belleza y la comodidad de una urbe, dando la suficiente elasticidad a los espacios edificables para ser distribuidos en la forma que demandan, según las zonas, las diversas necesidades y clases de servicios que cada una debe llenar. Gran adelanto sería que se diera término a estas indefinidas vias que en dirección monótona e interminable se dirigen en dos sentidos normales a nuestro plano de Ensanche, que se asemeja más a una estiva de casas que a un organismo de cuerpo vivo cual es una urbe" (113).

És interessant de veure com el text passa de la crítica de la monotonia geomètrica de l'Eixample, que equival a la crítica que en feia Puig i Cadafalch, a la proposició de l'organització urbana com a clau determinant del planejament. Per a l'Eixample la direcció de les vies no era mai un objectiu important. La quadrícula era el millor suport de l'edificació, i ella era la que determinava les direccions principals de la vialitat. En canvi, en els escrits anteriors, la direcció dels eixos de vialitat, les seves relacions mútues, i la relació que es pot establir entre elles i les zones on es localitzen els diferents serveis i activitats urbanes, comencen a ser introduïts com a problemes de planejament, Puig i Cadafalch diu: "... cal fer un organirme ab vida, ab llibertat i varietat..." i el president de l'Associació concreta que no s'ha de fer un pla que "... se asemeje más a una estiva de casas que a un organismo de cuerpo vivo cual es una urbe". L'objectiu de l'organització està substituïnt l'anterior de simple promoció del desenvolupament urbà, de les activitats econòmiques, i del mercat de l'habitatge i del sòl.

I, coherentment a aquests nous plantejaments, la resposta de l'Associació d'Arquitectes al qüestionari municipal es dóna estrictament a nivell d'organització. Aquesta resposta, malgrat evidenciar ben poca imaginació, és interessant perquè es limita a assenyalar els nous eixos de comunicació amb els quals es pot aconseguir una millor organització de l'aglomeració urbana. No planteja el problema de l'extensió, malgrat que en aquell moment eren nombrosos els terrenys del nou terme municipal on no arribaven els projectes d'Eixample, sinó la integració d'una embrionària xarxa principal de comunicacions (114).

El programa i la idea d'organització.

En el desenvolupament del concurs i concretament en l'anàlisi detallada del projecte que el va guanyar, el primer dels dos treballs de l'arquitecte francès Léon Jaussely, es pot observar com les idees sobre el planejament que s'han introduït en el punt anterior es concreten en un tipus de pla molt diferent dels projectes d'Eixample. El coneixement del qual pot ésser una bona introducció a l'estudi del nou contingut que, des d'aquest moment, va assolint l'Urbanisme.

Per l'anàlisi d'aquest nou tipus de pla, cal referir-se, primer a les bases del concurs. En elles és on es precisen els problemes que, el pla havia de resoldre. Un fragment d'aquestes bases pot introduir aquests problemes:

"El objeto del concurso es el estudio y formación de un anteproyecto de enlaces del casco urbano de Barcelona con los pueblos agregados, el de estos entre sí y además con los ensanches actuales y con los pueblos de Sarriá y Horta no agrupados, proponiendo las ampliaciones, variaciones, creación de zonas limítrofes, paseos de ronda y de circunvalación y además que exige el ensanche rácional y lógico de las distintas zonas urbanas o urbanizables que integran dicho término". (115)

Amb el concurs es volia aconseguir un disseny de les futures comunicacions del nucli de Barcelona i els pobles agregats, és a dir un plànol d'estructura equivalent al que havia elaborat anteriorment l'Associació d'Arquitectes. Però aquest plànol d'estructura es considerava inclòs en un eixampla "racional i lògic" de zones urbanes existents i altres futures zones d'expansió urbana. És a dir, no sols es volia un plànol d'estructura sinó un projecte d'urbanització complet.

La transferència de serveis del nucli central als pobles perifèrics, i la igualació de les respectives condicions d'urbanització, potser eren les principals motivacions d'aquesta ampliació de l'àmbit del pla d'enllaços. No és aquest el moment per investigar les raons de fons de les decisions dels regidors municipals. Però sí que es pot assenyalar que en ampliar l'àmbit de la planificació dels enllaços a les qüestions específiques de la urbanització es va convertir la idea inicial, que podia haver desembocat en un simple pla d'obres públiques, en un nou tipus de pla d'urbanisme.

I d'aquí prové l'interès que aquest esdeveniment té en l'evolució del planejament urbà barceloní del segle XX. La dualitat d'objectius que es manifesta en el concurs del pla d'enllaços de 1903, és el nucli definidor de tots els plans que, des d'aquest moment, es redacten a Barcelona. L'organització de les activitats i funcions urbanes a través d'un sistema de comunicacions amb el qual es pugui aconseguir la cooperació, de les condicions de desenvolupament residencial, són, des d'ara, les dues inseparables cares del planejament.

Aquests problemes d'urbanisme havien de condicionar, per força l'estructura dels documents que es redactaven per a resoldre'ls. Així els antics Projectes d'Eixample van ésser substituïts per Plans pròpiament dits. Si el problema de la simple expansió urbana (promoció d'un nou mercat del sòl i l'habitatge) el podia resoldre el simple disseny en planta a què es concretava l'Eixample; el nou problema del planejament va fer completar l'inicial disseny en planta de la vialitat i les edificacions amb d'altres documents.

Léon Jausselv
Toulouse. 1875 - Givry. 1933

DER STÄDTEBAU

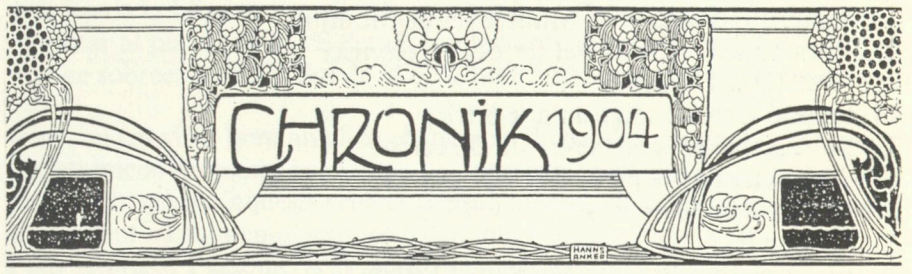

Verkehrsinteresse.

DAS FORSTLAND, das vom Gebiet des Grunewalds abgetrennt und zur Förderung des Heerstraßenentwurfes der Stad Charlottenburg übereignet ist, wird nun der Bebauung erschlossen. Ma hat, wie der Berliner Börsenkurier meldete, begonnen, das Land für di Straßen freizulegen und deren Höhenlage auszumessen. Bei dieser Gelegen heit soll der Spandauer Berg bedeutend tiefer gelegt werden (Warum damit auch die letzten Erhebungen um Berlin verschwinden?) — den hie durch gewonnenen Boden will man zur Aufhöhung der tiefer gelegene Ländereien verwenden. Das neue Stadtgebiet von Charlottenburg sol Straßen von erheblicher Steigung, wie sie die Straße nach dem Spandaue Bock aufweist, nicht enthalten. (Wäre auch bei zweckentsprechende Führung der Straße ohne große Erdarbeiten zu erreichen!). Die Kantstraß soll bis zum Spandauer Bock weitergeführt werden an die Grenze von Ruh leben. Da die Bebauung auch an diese Domäne in wenigen Jahren heran gerückt sein wird, so entsteht hier im Westen von Berlin ein neue Stadtteil von riesigen Abmessungen.

HERRN GEHEIMEN BAURAT JOSEF STÜBBEN in Köl ist von der Technischen Hochschule Fridericiana in Karlsruhe wege seiner Verdienste um den Städtebau die Würde eines Doktor-Ingenieur Ehren halber verliehen worden.

PREISAUSSCHREIBEN FÜR ENTWÜRFE ZUR DURCHFÜHRUNG DER VEREINIGUNG EINIGER VORORTE MIT DER STADT BARCELONA. Die drei besten Arbeiten werde mit Preisen von 35000, 10000 und 5000 Pesetas bedacht. Entwürfe sin bis zum 3. Dezember 1904 an das Ayuntamiento Constitucional in Barcelon einzureichen; Unterlagen nebst Plan der Stadt werden gegen Vergütung vo 10 Pesetas abgegeben. (Aus einem Bericht des österreichisch-ungarische Konsulats in Madrid.) Siehe Nachrichten für Handel und Industrie.

«Concurso de ideas sobre la reforma de algunos pueblos periféricos de Barcelona.»

«Los premios para los 3 mejores proyectos son de 35.000, 10.000 y 5.000 ptas. La fecha de entrega de los proyectos es el 3 de diciembre de 1904 en el Ayuntamiento Constitucional de Barcelona. Documentación y plano de la Ciudad se adquiere por 10 ptas. (De una noticia del Consulado austríaco-ungaro). Vea información sobre Comercio e Industria.»

La convocatòria del concurs del pla d'Enllaços de 1905 anunciada a la revista "Der Städtebau". Reflex de la projecció internacional del concurs.

I en aquests punt, la història del concurs del pla d'enllaços de Barcelona també és una bona font d'informació.

En l'Avanç que Jaussely presenta al concurs s'hi incloïen els plànols següents:

1. Plànol general (1/10.000).
2, 3, 4, 5, 6, 7. Detalls (1/5.000) De les 6 parts en què Jaussely dividia la ciutat. (segons ell: la palma de la mà i 5 dits).
8. Zonificació (1/10.000).
9. Tramvies i ferrocarrils (1/10.000).
10. Clavegueres (1/10.000).
11. Boscos, pares i jardins (1/10.000).
12. Plànol comparatiu de "les verdures" de Paris. Londres i Barcelona.
13. Densitat de Població (1/10.000).
14. Enllaç de Barcelona amb l'entorn (1/40.000).
15. Successives transformacions. Primer Període (1/10.000).
16. Successives transformacions. Segon Període (1/10.000).
17. Successives transformacions. Tercer Període (1/10.00).
17. Successives transformacions. Quart i cinque Període (1/10.000).

I També 11 detalls de traçat:
19. Tipus d'Urbanització. Av. Parc.
20. Secció de carrers.
21. Tipus d'Urbanització. Muntanyes de Montjuïc.
22. Vista estació exterior del ferrocarril elèctric.
23. Gran estació central.
24. Estació Central soterrania (elèctric)
25. Perspectiva del nou centre de Barcelona.
26. Perspectiva de la plaça de l'Ajuntament.
27. Parterres del parc.
28. Montjuïc.
29. El carrer Indústria i la Muntanya Pelada.

En la primera part de la relació anterior hi ha documents que mai no havien estat exigits seguint estrictament els procediments d'Eixample i Reforma interior.

El principal document nou que adjunta Jaussely és un plànol a escala 1/10.000 on es detalla: l'esquema de la vialitat bàsica, una zonificació completa (àrees residencials de diferents tipus, àrees industrials i d'habitatge obrer, parcs, equipaments, i un extens centre comercial estés a tot l'Eixample) els límits dels districtes municipals, i les estacions dels ferrocarrils exteriors i el ferrocarril elèctric interior de la ciutat.

L'atenció a l'estructura de l'aglomeració barcelonina que palesa aquest plànol de zonificació de Jaussely és totalment nova en la Urbanística catalana de l'època. Fins aquell moment no s'havia plantejat mai la necessitat d'organitzar el funcionament de la naixent metròpoli de Barcelona. La urbanística només havia servit per delimitar les relacions que s'establien entre l'espai públic i l'espai privat, però, des del concurs de 1903, es planteja, conjuntament a la funció anterior, la necessitat d'acomplir tota una colla de noves exigències, que modifiquen tota la seva estructura. És a dir, es concreten en forma de pla les genèriques motivacions a que ens havien referit.

Així, es pot dir que, amb el concurs del Pla d'Enllaços, la Urbanística de Barcelona s'obre a problemes nous, com el de la zonificació, però, sobre-tot, es pot dir que rep la projecció de la cultura europea; la qual, a les hores, estava en un moment clau de la seva constitució.

Precisament el treball de Jaussely es diferència dels altres que es van presentar al concurs en aquest punt. Els altres treballs encara estan en l'esfera del simple traçat, mentre que el de l'arquitecte francès afegeix a la gran riquesa de detalls aquest aspecte conceptualment tan rellevant.

Serà interessant seguir pas a pas els raonaments de Jaussely en la seva introducció a les qüestions de racionalització i organització urbanes. I per a això es podran repassar alguns aspectes significatius de la memòria manuscrita que acompanyava els plànols i detalls de traçat anteriors (116).

Per a aquest repàs es partirà de la presa en consideració de diversos temes sectorials, per a passar, després, a consideracions de tipus més general.

El tema de la circulació i els transports

Un dels elements d'aquest pla que ha rebut més renom és la xarxa fonamental de comunicacions. La complexa trama de vies diagonals, que posen en relació els principals centres d'interès existents o definits pel propi pla, i els tres anells de ronda, són potser, el tema del pla que s'han comentat més des del moment de la seva publicació.

Però sovint se'ls ha donat una interpretació exclusivament retòrica, i sense parar l'atenció en l'estructura de comunicacions que defineixen per sota de floritures de tractament.

L'enginyeria de la circulació havia estat una de les bases de la conformació de la malla i les illes octogonals del projecte d'Eixample d'Ildelfons Cerdà, però en el Pla Jaussely s'amplia el seu àmbit de raonament, s'inclou un estudi complet de les circulacions, i una proposta de reorganització de les instal·lacions ferroviàries.

En un capítol de la Memòria que té el títol de "Recerques sobre l'emplaçament de les diverses zones", justifica globalment els principis que ha seguit en la definició de les vies de tràfic principals. Fa referència a la necessitat de traçar una via de circumval·lació que uneixi els 5 dits o directrius d'expansió de Barcelona, un passeig de Ronda més exterior, el lligam dels diversos grups amb el centre, les comunicacions obliqües i transversals etc...

Concretament. La idea bàsica del traçat de la majoria de les grans diagonals és l'enllaç del nucli urbà amb els pobles agregats. I dels tres anells de ronda n'hi ha dos que tenen un clar sentit estructural. Per exemple el primer, l'anomenat carrer Indústria, relaciona la futura àrea industrial del darrera de Montjuïc (117) amb les àrees industrials de Sant Andreu i Sant Martí, tot passant per totes les futures estacions i la majoria dels equipaments relacionats amb el treball, com les escoles de formació professional. De fet és un interessant instrument d'integració al teixit residencial barceloní del sistema industrial que, llavors, estava naixent a la seva perifèria. El segon anell, l'actual cinturó de ronda, enllaça entre si els diferents pobles agregats. Mentre el tercer se situa fora de l'àrea urbana, i potser volia ésser instrument d'estructuració de les primeres promocions de ciutat jardí que naixien a la vora del turó de Collserola.

Però, potser, el que és més important de cara a la definició metodologica del pla, i de la seva diferenciació dels traçats d'eixample, és notar que aquest sistema de vialitat bàsica es superposa a un sistema de vies de suport de l'edificació, tot mantenint una lògica pròpia i independent de la de l'altre sistema. Més endavant, en tractar les qüestions de zonificació i diferenciació dels teixits urbans es podrà insistir en aquest tema.

En segon lloc, Jaussely dedica atenció a la reestructuració del tràfic ferroviari interior i exterior. Un aspecte del pla que s'ha oblidat moltes vegades, malgrat que inclou dues decisions força rellevants: la construcció d'un anell d'unió de totes les línies que convergien en la ciutat i la realització d'un ferrocarril (metro) interior.

Amb el primer anell aconseguia d'eliminar el tràfic ferroviari de l'àrea central de la futura metròpoli (cal recordar que el pla qualificava l'Eixample com a zona comercial central); i unia el traçat de vàries línies de ferrocarril: la de Mataró, la de Granollers, la de Puigcerdà, i la de Vilafranca; tot posant en relació aquest anell i el vial de circumval·lació industrial, anteriorment citat. Els punts de tangència dels dos anells eren precisament les estacions: una nova estació central prop del nou centre cívic i dues de secundàries.

Estudiava i justificava l'emplaçament de cadascuna de les Estacions. Així, a la zona baixa de Gràcia, amb una densitat de 10 - 12 m² per habitant, i que necessitava sanejament, hi situava la futura estació central; a ambdós costats, dreta i esquerra inferiors, hi situava dues estacions auxiliars; també feia una proposta d'estació de mercaderies completa, "com les que fan a Alemanya".

El ferrocarril elèctric subterrani, concebut com a transport ràpid interior de grans masses de passatgers (com el Stadhbanh de Berlín), vinculava el centre cívic de la plaça de les Glòries amb tres punts claus de l'altre traçat ferroviari: l'accés del tren de Mataró, l'estació i terminal de la línia de Puigcerdà, i l'estació auxiliar situada a ponent. Així com l'altre ferrocarril només tenia unes estacions estratègicament situades, aquest en tenia una cada tres o quatre illes, cosa que confirma el tractament de "metro" qui li donava Jaussely, influït per l'experiència d'aquells moments a la capital francesa i alemanya.

En tot cas, convé valorar la presència d'aquest sistema ferroviari tan complet en la pla Jaussely, perquè de la seva consideració depèn una visió menys retòrica d'aquest treball de planejament. La xarxa ferroviària és una peça totalment integrada en el pla, i no marginal com els traçats ferroviaris mal inclosos en el projecte Cerdà. Es tracta d'un important element d'estructura metropolitana, peça d'organització de l'aglomeració barcelonina, i, per tant, base d'una real caracterització metodològica del pla.

I encara més. El capítol 9 "Serveis de vies de ferrocarrils, completa les consideracions de traçat i localització amb un estudi, amb una explicació de la reorganització del tràfic ferroviari, en temes de lògica interna de la xarxa: enllaç de les vies, esplanades de maniobra, serveis de cadascuna de les estacions, etc. És a dir, també manifesta clarament el caràcter de tema sectorial, inserit en la globalitat del Pla, d'aquest tema de comunicacions. L'autonomia de les qüestions d'organització i racionalització dels transports en relació a la urbanització immediata es confirma una vegada més.

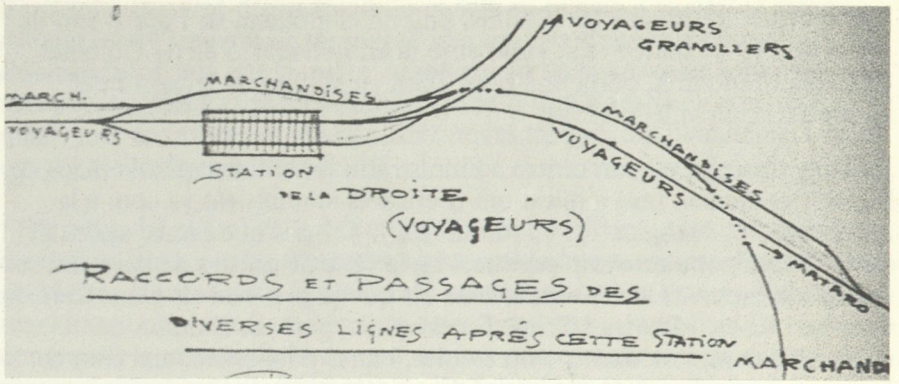

El tractament de l'organització ferroviària

El sistema de centres d'Equipament Urbà.
La segona peça important per definir l'abast estructurador del Pla Jaussely és l'organització dels diferents centres d'equipament. Aquest element, o potser el tractament d'aquest element, la seva monumentalitat, és el que ha donat lloc a moltes de les crítiques que se li han fet. L'autor va voler posar molt d'èmfasi en l'equipament de la Barcelona del futur, i potser atorgar a l'equipament unes virtuds pedagògiques discutibles, encara que tinguessin molta relació amb la política de la Lliga en aquell moment històric. Potser per això va adjuntar al pla dibuixos de detall, interessants, però que faciliten la imatge sobreestructural des de la qual hom jutja sovint el seu treball.

Pero, en canvi, si hom analitza els plànols de detall a escala 1/5.000 del treball inicial presentat en el concurs, hom pot tenir una magnífica idea de la naturalesa d'aquests centres d'equipament, els quals, per sobre del tractament monumental sempre tenen una funció concreta en l'estructura de l'aglomeració metropolitana.

Hi ha un centre principal prop de la "Gran plaça de les Glòries" que inclou: l'Ajuntament, una gran Biblioteca, l'edifici de Correus, el palau de la Indústria, el palau de les Belles Arts, un Teatre, una Església, l'escola de Belles Arts... nombrosos jardins i parcs... i, lògicament, una estació del ferrocarril elèctric Subterrani.

En un lloc proper se situa la Universitat, una Sala de Conferències i una Borsa de Treball, etc.

En d'altres llocs de menor importància monumental se situen: hospitals, una Escola d'Agricultura, cementiris, l'escorxador, etc. Els quals sempre ocupen llocs estratègics entre el conjunt d'espais encara no edificats en aquell moment històric.

I, uniformement repartides en tot el teixit urbà, hi han nombroses escoles, essglésies i mercats. La distribució de les quals es fa aplicant estandards que Jaussely detalla a la memòria., i justifica segons arguments regeneracionistes molt propis del moment històric en què es donen.

En l'explicació de les característiques dels diversos centres d'equipament, sobresurt la influència de les ciències de l'administració, i la política. La biografia de Jaussely i d'altres arquitectes que van treballar amb ell al París de començament de segle, vinculats a la redifinició de

l'administració urbanística d'aquell país en el moment de l'aprovació de la llei de 1919, i també relacionat amb la administració de les Colònies d'Àfrica i Indoxina, dóna una pista clara en la recerca del sentit del sistema d'equipaments (118).

Jaussely dissenya el gran centre administratiu i monumental a la plaça de les Glòries atenent tant a qüestions d'eficàcia administrativa com a la incidència "pedagògica" i "monumental". Criteris que també aplica al centre social popular complementari i a la sèrie de centres de barri, on se situen equipaments locals equivalents als que ja preveien els plans Cerdà, Garriga i Roca, i Rovira i Trias. En els quals, però, se situen equipaments més moderns, com escoles, banys públics etc. així com el graó més immediat de l'administració municipal: tinències de districte. Tots ells definits amb gran precisió arquitectònica, i amb més atenció al programa que a la monumentalitat.

Però on s'acaba d'entendre tot el sentit de l'operació d'equipament és en relació al plànol núm. 13 de divisió administrativa. Tot el que s'ha dit sobre la idea de remodelació de l'Administració paral·lela a l'Urbanisme es pot resumir en el plànol. Població, Administració i equipament se situen en un mateix pla.

Higiene, Sanejament i verd Públic.
El tema de la Higiene, d'antiga tradició urbanística, també té un paper central en el pla. És motiu de l'assenyalament de densitats, seguint la pauta iniciada a Barcelona per Garriga i Roca. I també és la base de la definició d'esponjaments de zones urbanes contruïdes, tot dissenyant "percements" interiors i "plantations" o àrees verdes.

A la Memòria hi han descripcions interessants de la reforma que preveu el casc Antic, a Gràcia, a Sant Andreu, a Sant Martí, i a la Barceloneta. Però, en relació a aquest tema l'avenç metodològic no és rellevant. Segueix les pautes d'actuació tradicionals, heredades de Haussmann i Baixeras.

Malgrat tot, el caràcter estructural del pla es reflecteix també en la definició de les direccions del "percements" o avingudes de reforma, d'interès sanitari, però, sobretot, coherents en relació a la nova estructura de la ciutat.

Zonificació i definició de teixits urbans diferenciats.
La intenció racionalitzadora del pla no és només en el gran esquema estructural, sinó en el tractament que dóna als teixits urbans, en els quals es concreta una nova concepció del fet residencial, i una idea complementària de distribució ordenada de les diferents funcions en l'espai urbà. L'homogeneïtat absoluta de teixit urbà que hi havia en el projecte Cerdà desapareix, i, en el seu lloc, sorgeixen tants tipus diferents de teixits com funcions defineix el pla.

Les funcions principals, que apareixen a l'esquema de zonificació citat anteriorment i a la memòria, són tres: indústria, comerç i residència. Cada una d'elles dóna lloc a un tipus de teixit diferenciat en el plànol 1/2.000. I, també, alguna d'elles es desglossa en subfuncions, originant diferents organitzacions de teixit, basades en una sola funció pero en diferents tipologies d'edificació.

Per exemple, d'indústria n'hi ha d'un sol tipus; la indústria situada a Sant Andreu, Sant Martí, i Can Tunis, que s'organitza en illes de 100×200 i fins illes de 120×240, les quals, a vegades, tenen l'origen en la unió d'illes del pla Cerdà.

La residència es desglossa en molts teixits diferents. Hi ha una completa gradació d'alçades de cases, i tres maneres d'organitzar els edificis: tancats, semioberts, i oberts o de jardí. I a cada una de les organitzacions, Jaussely li fa correspondre una illa òptima: de 60×120, 80×160, 100×200, etc. Tot diferenciant, encara més, les illes residencials situades prop de les àrees industrials, a les quals qualifica de barriades obreres i atorga unes dimensions precises: 35×100, 50×150; justificades en les característiques tipològiques pròpies ò dels habitatges obrers.

L'exercici de zonificació a través de la diferent caracterització dels teixits urbans és molt interessant. En ell es concreta una part important del treball dels urbanistes d'aquesta época. Jaussely organitza els teixits urbans relacionant-los amb els diferents tipus de parcel·la i edificis, i utilitzant per aquesta tasca el bagatge de coneixements que li proporcionen els manuals. En ells les classificacions dels teixits urbans segons a les característiques tipològiques d'edificis i parcel·les són freqüents (119).

I encara que en aquestes qüestions no es pot dir que l'operació de Jaussely sigui formalment diferent dels estudis de vies i intervies de Cerdà, la introducció de l'objectiu d'organització i estructuració de la ciutat es reflecteix, també, en aquest nivell simple de la Urbanística, transformant el que inicialment havia estat una senzilla delimitació de l'espai públic i l'espai privat en una qüestió de zonificació. És a dir en l'assignació diferencial dels tipus d'edificació a l'organisme urbà.

Des d'aquest moment, la construcció dels teixits urbans, els espais on s'haurà de situar la futura edificació, no serà una operació indiferent, sinò íntimament vinculada al nivell general d'organització. I, a poc a poc, s'aniran formant dues escales de treball de la Urbanística, la general d'organització i la parcial de parcel·lació o edificació, amb característiques pròpies, però fortament unides per nous conceptes que, com l'estàndard i la zonificació, donaran un nou sentit al seu contingut teòric.

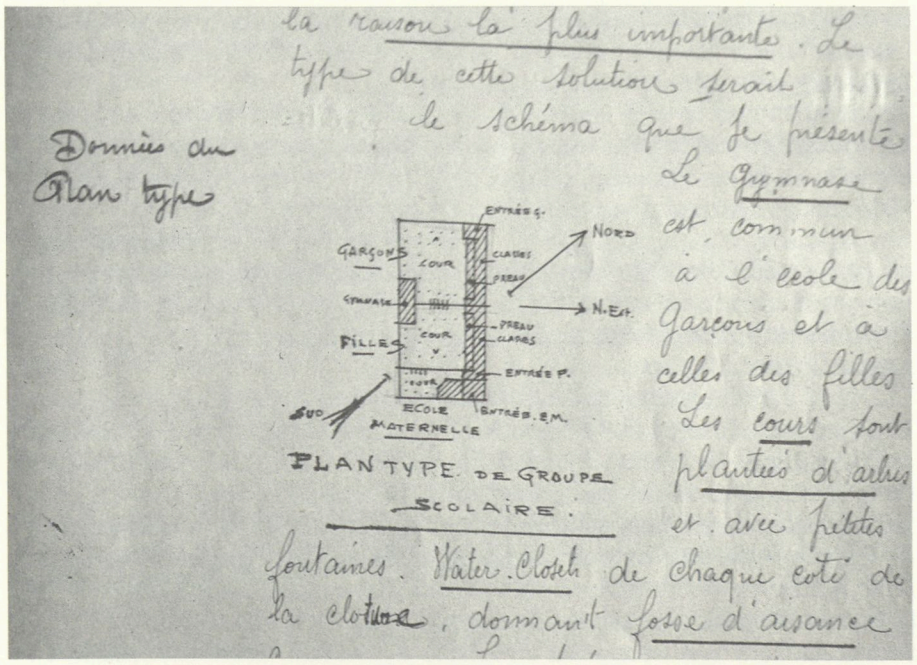

Una pàgina de la memoria on es reflecteix el tractament, molt arquitectònic dels equipaments.

Pla tipus, estructura econòmica i estructura social.

Potser l'aspecte més oblidat del Pla Jaussely és la seva intenció estructuradora. Com s'ha polgut començar a veure en els diferents apartats del punt anterior, en aquest aspecte, el pla va molt més enllà que els Projectes d'Eixample anteriors. Malgrat que alguns escriptors del segle anterior, per exemple Monlau, Balmes, Duran i Bas, ja havien vinculat l'estructura urbana amb el desenvolupament econòmic, i que en algun projecte d'Eixample, per exemple el de Soler i Glòria i un d'inèdit de Garriga i Roca, es proposa una localització millor de les àrees de producció i consum, l'atenció a l'estructura espaial i econòmica de la metròpoli barcelonina té aspectes que la fan radicalment innovadora.

En el plànol de zonificació que inclou a l'Avanç de Pla es reflecteix clarament aquesta idea d'organització. Però l'abast de la idea es pot seguir amb molta més claredat en la memòria d'aquell document i en alguns escrits posteriors de l'arquitecte francès. Els raonaments sectorials sobre circulació, transports, sistema d'equipaments, verd públic i zonificació dels teixits urbans, assoleixen plenament llur sentit en molts dels arguments generals de la memòria; i, sobretot, en la justificació del pla tipus que Jaussely utilitza com a punt de partida de la seva explicació.

Precisament Pompeu Gener l'autor de la versió reduïda de la memòria. del pla, que es va publicar a l'Anuari Estadístic de l'Ajuntament, comença al seu escrit amb una referència a l'interès amb què Jaussely va

emprendre el seu estudi i planejament de Barcelona. Explica que, en arribar a Barcelona, va veure que havia anat a parar a una ciutat més interessant del que havia esperat de trobar. Assenyala: ''... le soprendió su movimiento y su energia vital. Tanto como su posición'', i també, ''...considera las ciudades como organismos vivientes, que han de responder al carácter y destino futuro de cada pueblo, organismos modificables según el desarrollo que el pueblo adquiera''.

Són interessants aquestes asseveracions perquè situen l'interès de l'autor del pla en el desenvolupament de les activitats econòmiques, i potser polítiques, de la Barcelona de l'època, completant les consideracions sectorials que s'han fet en el punt anterior. Desenvolupament que és en la base de la posterior definició metodològica del pla. Si recordem l'eslògan principal de l'Eixample, ''la llibertat de la construcció'' i el creixement urbà, o els raonaments de Balmes sobre l'expansió urbana i econòmica de Barcelona, es podrà entendre la valoració diferent de l'economia del planejament que hi ha des del moment de la primera empenta industrial catalana als primers anys del segle XX. La idea de Jaussely de considerar Barcelona com un organisme vivent que es va transformant es diferencia totalment de les anteriors.

I aquestes idees preliminars enllacen perfectament amb les de la memòria. Text que comença valorant el que han representat, econòmicament i socialment, les grans ciutats que hi ha hagut a les diferents civilitzacions, potser en línia a la voluminosa història que havia inclòs Cerdà en el seu manual. Destaca el poder d'irradiació de ''civilització, educació, esperit d'iniciativa i empresa'' que sempre han tingut les grans ciutats. I conclou que en el moment actual aquesta seva funció d'irradiació pot ésser reforçada pels darrers perfeccionaments tècnics d'higiene dels transports i comunicacions. Als quals cal que s'adapti la ciutat moderna.

Però aquesta virtut d'irradiació no és sols en relació a la simple extensió urbana, el trencament de les muralles com diria Balmes, sinó a una extensió reforçada per la major organització de la xarxa de relacions urbanes, o, potser, metropolitanes. Qüestió que s'acaba de concretar quan, més endavant, es refereix a les noves tasques del planejament en el context del creixement urbá.

''El traçat del plànol de la ciutat no s'ha de considerar com a simple acte de vialitat, sinó que ha d'atendre altres ambicions superiors. La geometria és insuficient per a l'art d'urbanitzar (...) A una gran ciutat marítima, que, com Barcelona, és en ple moviment industrial i comercial, la urbanització no han d'ésser només un traçat de carrers, places, i parcs, sinó la utilització de les forces i energies actives; ha d'estar organitzada per obtenir el màxim de prosperitat i desenvolupament''.

D'aquí es dedueix fàcilment que a Jaussely no li interessa només l'existència d'una Barcelona extensa, sinó viva i en desenvolupament econòmic i social. La qual no inclou un sol nucli, sinó tot un sistema d'unitats territotials, relacionades entre si en base al procés de concentració-descentralització que comença a ser norma a les grans capitals del seu temps:

''La paraula ciutat no correspon avui, com abans, a la idea d'una agrupació ben determinada i envoltada de muralles, sinó a la d'una aglomeració que comprèn un nombre més o menys gran de localitats que l'estadística científica ha de considerar un conjunt''.

I el seu pla es proposa precisament organitzar el conjunt d'aquesta mena que existeix entorn de Barcelona. I per això parteix d'una caracterització molt precisa de cada una de les parts i nuclis de què es compon el conjunt. El pla vol reforçar el caràcter de nuclis d'esplai que tenen Les Corts, Sant Gervasi, Sarrià i Horta; el caràcter obrer de Sant Andreu i Sants; el caràcter industrial de Sant Martí i Can Tunis; el caràcter burgès de l'eixampla de Barcelona; el caràcter mixt, entre burgès i obrer de l'eixampla de Gràcia... etc.

D'aquesta manera el pla queda clarament definit no com a simple matriu inductora del creixement urbà, sinò com a eina que ha de conduir, condicionar, racionalitzar, les tendències generals de l'aglomeració de Barcelona, i les individuals vocacions de cada un dels seus nuclis o peces. L'objectiu general de l'estructuració i racionalització urbana es fa molt més concret amb la idea del sistema metropolità.

Les ciutats són veritables centres de fenòmens econòmics, amb la necessitat d'un desenvolupament comercial i industrial, i, sobretot, de desplaçaments ràpids. I el Planejament s'ha d'adaptar a aquesta exigència prioritària. Per aquest motiu, no n'hi ha prou amb la previsió de zones d'eixamplament i reforma distribuïdes convenientment. És necessari arribar a una organització urbana que optimitzi les relacions econòmiques. I axió es pot aconseguir mitjançant la recerca, previa a la urbanització propiament dita, d'un pla tipus, es reflecteixin les exigències de racionalització econòmica.

Jaussely comença el seu treball elaborant un ''Pla Tipus'', sobre un terreny ideal, i on es reflecteixen de manera abstracta les relacions econòmiques i de comunicacions que es volen establir. Operació que és equivalent a les que s'exemplifiquen en molts manuals d'urbanísme de

l'època.

Situa el comerç en el centre; la industria a ambos costats, prop del port; els habitatges a les zones altes i etc. Entre aquestes zones d'usos segregats radicalment, defineix diverses vies de comunicacions: una artèria central de travessa comerç i habitatges, una altra que uneix cada grup industrial i els habitatges, altres de paral·leles al mar (passeig marítim, límit indústria-comerç - i habitacions), altres d'obliqües, i de circunmval·lació, etc.

També defineix l'emplaçament dels jardins públics més importants, l'Square Central, i diversos equipaments, "Rues Plantées" i "Grandes Places".

En aquest esquema, que havia restat oblidat, i, ara, es recupera amb el catàleg, es reflecteixen les idees d'organització i de caracterització zonal que hom vol aplicar. És, per aquest motiu, un document bàsic per entendre l'abast del Pla Jaussely.

Però el pla, que en aquest moment ja és un document força complex, no acaba amb la situació relativa de les peces. A continuació, Jaussely fa una comparació del seu esquema amb la Barcelona real. En la qual, precisament troba la incongruència dels habitatges situats fora de l'Eixample e massa aiprop de les indústries.

Es interessant que la situació relativa de les peces de residència i indústria que es dóna en la ciutat real sigui considerada com una incongruència. La idea d'espai que es defineix a l'esquema gràfic d'organització no té molt a veure amb l'espai real. Per aquest motiu la segregació d'usos que es defineix no concorda gens amb la de l'aglomeració barcelonina, i la seva incidència en el canvi d'organització urbana havia d'ésser nul·la.

I l'eficàcia i la intervenció del pla no s'identifica amb la imposició simple de l'esquema gràfic abstracte. Precisament, a la memòria, es donen indicacions ben clares del camí de la intervenció urbanística.

L'esquema no és més que un desig, que s'ha de contrastar amb la forma (i la distribució d'usos) real de la població, per deduir indicacions de traçat. Així, Jaussely, tot analitzant la configuració real de l'aglomeració, s'adona que les relacions entre el casc urbà antic de Barcelona i els nuclis agregats tenen una forma que s'aproxima a la de la má, amb cinc dits radials. El centre és al casc antic i l'Eixample (centre baix), el primer dit a Poble Nou (Dreta baixa), el segon dit a Sant Andreu i Horta, el dit central a Gràcia (Centre Alt), el quart dit a Sants, Les Corts i Sarrià, (Esquerra alta) i el cinquè a Montjuïc a Can Tunis (Esquerra baixa). El primer nucli és comercial, però també industrial i residencial; el segon es gairebé exclusivament industrial; el tercer és, alhora, d'indústria, i habitatge; el quart també és comercial d'indústria (a Sants) i d'habitatge, en vil·les, etc.

El pla precisament es defineix com a intent de conciliar el pla tipus amb l'aglomeració real, utilitzant, per a aquesta tasca, eines principalment d'Arquitectura, de traçat de carrers i situació estratègica de zones, àrees verdes i equipaments.

Enlloc com en l'elaboració d'esquemes d'organització no s'evidencia l'objectiu principal del pla. En ells es fa abstracció de tots els detalls, fins a deixar sols, amb tota la seva expressivitat, els elements d'organització. Per això es pot dir que la construcció d'esquemes és el pas més avançat que fa la disciplina del planejament urbà en aquest moment històric. En ells es reflecteix tot el qui hi ha de nou a les seves formulacions. I es pot dir que en ells es representa l'esquelet urbà, la manca del qual en el projecte Cerdà és criticada per Jaussely en un altre fragment de la memòria.

Però cal veure la presència dels elements anteriors en els nous plans no com una simple originalitat de la seva formació d'ençà dels primers anys del segle actual, sinó com un esdeveniment molt important, que reflecteix el canvi de les condicions de producció de l'espai urbà, i que, lògicament, incideix en la transformació de les bases teòriques en què es recolza l'operació de planejament. La inicial Teoria de l'Eixample, que determinava la construcció d'un concret tipus de "manual", rep un fort impacte pel canvi d'enfoc del planejament, i es transforma en una Teoria molt més completa. Es fa Teoria General del desenvolupament urbà.

I en aquesta teoria més completa apareix, ràpidament i lógicament, la necessitat de l'anàlisi urbana prèvia al planejament. La qual no es refereix exclusivament a les condicions d'organització física de l'espai urbà, sinó, particularment, a la seva organització econòmica i social.

Precisament el mateix Jaussely, el 1915, pocs anys després de la redacció del seu pla de Barcelona, va escriure un article sobre la concreció de les dades de l'anàlisi urbana en els programes base del planejament:

"...ces plans de villes, comme ceux de toute construction doiven repondre a deux sortes de considerations: celles que resulten del regles generales de l'art de batir et celles de dependen des desiderata du propietarie (particulier ou municipalité)... l'ensemble de ces desiderata, qui sont particuliers a chaque cas, doiven par consequent doner lieu a un programme dans lequel toutes les qüestions interessant le futur plan seront envisagées et mises au point avec ordre et methode, (...) En fait, le programme doit exposer clairement les donés du problème dont la ou les solutions seront fournies par le technicien. (121).

I en aquest text se suggereix tota una organització del procés de construcció de plans (anàlisi-programa-esquema d'organització-pla) que és la nova base sobre la que es desenvolupa la teoria del planejament. Procés que està dirigit, i motivat, pels principis d'organització i estructuració a què ens havíem referit. I en el qual té una palesa incidència l'assimilació de la ciutat a un organirme natural; les funcions i elements del qual es poden analitzar, classificar, i transformar, aplicant mètodes que podrien ser anàlegs als de les ciències naturals.

En relació a les primeres classificacions dels elements físics de la ciutat s'ha fet un pas endavant. No tot queda en la simple combinatòria d'elements aparents, i s'han reforçat els estudis més globals entorn de la funció, i les relacions i motivacions econòmiques i polítiques dels órgans urbans.

Però potser on es nota més el pas endavant que s'ha fet és en l'aparició de conceptes com el de "taylorització" de l'organització urbana, que palesen el nou abast que té el tema de les relacions entre els diferents elements de l'organisme urbá. Aquest concepte, que per nosaltres és sinònim de racionalització, tindrà un extraordinari èxit en el posterior

desenvolupament del planejament. Serà extensament considerat per Cebrià de Montoliu, el personatge barceloní que va desenrotllar amb més extensió les concepcions urbanístiques que neixen del pla Jaussely.

Precisament el mateix Jaussely, posteriorment, en el seu pròleg del manual de Raymod Unwin, (122) va deixar clara la relació que hi ha entre la idea d'organització econòmica de l'organisme urbà i la de "taylorització" de les relacions urbanes, tot suggerint les dimensions que té aquest darrer concepte:

"...com dèiem a la memòria del Pla de París, s'ha arribat a considerar l'organització econòmica de les ciutats com una especie de taylorització en gran d'un extens taller, on cosa ha d'ocupar un lloc determinat i no es pot col·.ocar més que en aquest lloc. A aquest taller, cal molt d'ordre perquè els engranatges són múltiples i complicats. És a dir, en la gran ciutat l'organització ha d'ésser més acabada, més estudiada, que en la població petita. Es volen evitar pèrdues de temps i passos inútils als homes i les coses, ja que aquestes pesen greument sobre la vida col·lectiva i sobre la vida individual". (123).

"La ciutat, per la seva organització, ha de donar el millor rendiment possible, limitant l'esforç humà. La qual cosa és lógica en ésser el rendiment econòmic essencial precisament per com influeix sobre el benestar. Cal produir millor per viure millor, i pral·lelament, viure millor per produir més. (...) Es compren així per què avui s'exigeixen plans d'urbanisme completament lógics en els quals tot ha d'ésser raonat i obeir a fins pràctics, (...). Així la moderna llei del progrés, tan clarament expressada pels filòsofs, els economismes, els sociòlegs moderns, de l'especialització, de la divisió o separació de funcions, té la seva expressió en l'organització social i econòmica de la Gran Ciutat. I per conseqüent en el plànol de la urbs(...). Aquest és el principi director de l'Urbanisme Modern" (124)

I la definició de la "taylorització" de les relacions urbanes, l'objectiu principal del planejament urbà en el segle actual, quan comença a assolir una estructura científica, té el gran interés de cloure les anteriors i genèriques consideracions sobre l'organització urbana; i introduir-nos a l'estudi de les dimensions en les que aquesta idea es concreta. I, així, és interessant de veure que en el text de Jaussely es parla tant de l'organització de la ciutat com si fos un taller, com de la influència que té el planejament en la regulació de la vida col·lectiva.

L'organització de la ciutat com un gran taller fa referència a una de les necessitats principals del mode de producció capitalista: la concentració dels medis de producció a les grans ciutats i l'increment de les relacions entre les diferents unitats productives, en el context d'una rotació cada vegada més accentuada del capital. Qüestió que, com s'ha vist anteriorment, a Barcelona té una clara manifestació en tot el procés d'agregació i unificació dels sistemes municipals de la capital i els pobles agregats; del qual procés el pla Jaussely n'és una peça important.

Una part interessant de la política municipal de la Lliga Regionalista, des de 1902, es dirigeix precisament a aconseguir una integració territorial, útil en el sentit anterior (125). Així, es poden relacionar les idees estrictament urbnanístiques de Puig i Cadafalch a "Barcelona dels anys a venir" amb l'inventari de les seves tasques a l'Ajuntament que fa un altre article: "Els nostres plans a l'Ajuntament" (126). La construcció de la nova xarxa de clavegueres (del Casc Antic, de l'Eixample, i dels agregats), les obres de les aigües de Moncada, la frustrada municipalització del subministre de gas, la urbanització de la plaça de Catalunya, i l'enllambordat de vàries vies d'enllaç tals com el Passeig de Gràcia, la Gran Via, i la Diagonal, es converteixen en la materialització de les anteriors ampul·loses idees urbanístiques.

Però, paral·lelament a aquest aspecte del concepte de "taylorització", Jaussely parla també de la incidència que té l'urbanisme en el millorament de la vida col·lectiva. I d'aquesta manera eixampla el tema de la racionalització del gran taller urbà fins al consum i la reproducció de la força de treball, i comença a considerar una altra dimensió de la tasca racionalitzadora del nou planejament. La racionalització de les condicions generals de la producció afecta també la producció de l'edificació i els equipaments necessaris per al benestar social.

Una de les zones del pla Jaussely estava dedicada exclusivament a la "vivenda obrera", i això no era pas un mer caprici de l'arquitecte francès. El tema de la "vivenda obrera", o de la "vivenda social", serà precisament el gran tema de la Urbanística de començament del segle XX. En ell es concretarà l'atenció del planejament envers les qüestions de reproducció de la força de treball a què s'ha fet referència. I la producció de "vivendes obreres", socials o barates, en esdevenir mitjà de racionalització del mercat de l'habitatge, serà una component bàsica de la disciplina del planejament que es desenvolupa des d'aquesta època. Precisament molts dels conceptes d'actuació, de gran interès en la definició dels nous models de planejament, estan completament vinculats a aquesta, racionalització complementària, de les condicions de producció de ciutat. I arribaran a tenir tanta importancia en la seva concepció del planejament, com en tenia la simple promoció del mercat de l'habitatge en la metodologia d'Eixample.

Les tècniques de traçat i composició

La complexitat del Pla Jaussely no acaba amb el desenvolupament de la idea d'organització i aplicació de les tècniques de zonificació. Quan adapta el seu pla tipus a la realitat territorial de Barcelona i corba l'esquena per a concretar l'esquema d'organització i zonificació final del pla. està començant una operació que també es rica en conseqüències.

La idea d'adaptació de l'esquema a l'estructura real de les construccions i el terreny existents, es realitza en aquell nivell global, però també serveix de pauta en el traçat dels detalls del pla. Gran part del saber d'arquitecte de l'autor del pla es reflecteix precisament en aquesta manera de traçar els carrers i situar zones verdes, equipaments i àrees construïdes

En els 6 plànols de detall de l'Avanç (La palma de la mà i els 6 dits), i en algunes perspectives i croquis inclosos en el mateix document es poden estudiar aquestes maneres de donar forma final a l'espai concret. Però, sobretot, el document més ric en detalls de disseny és el conjunt de plànols de la versió final del Pla. En ells es pot seguir l'aplicació de la técnica fins als detalls més concrets.

Així com en la redacció de l'Avanç, la intenció era sobretot programàtica, i es va posar l'èmfasi en els aspectes més innovadors com, per exemple, la zonificació, el projecte definitiu s'havia d'emmarcar en un programa molt concret. Concretament l'Ajuntament va exigir els següents documents gràfics:

a) Una còpia del plànol de la zona d'Eixample en l'estat que estava llavors. A escala 1/5.000.

b) Un plànol on s'assenyalessin les modificacions que hom volia introduir a l'Eixample. A escala 1/5.000.

c) Un plànol de les noves zones d'interior i d'Eixample noves, excepte el de Barcelona, on s'assenyalessin els perfils i els parcel·laris necessaris per a l'aprovació. A escala 1/2.000.

e) Un plànol de reforma dels cascs antics dels pobles agregats, també amb tots els detalls tècnics necessaris per obtenir l'aprovació. A escala 1/2.000.

f) Un plànol de les vies principals de la zona rural. A escala 1/5.000.

Sobresurt en relació de documents anteriors la seva vinculació als procediments d'Eixample i de Reforma Interior, o a la Llei de carreteres per les zones no urbanes ni urbanitzables. En aquell moment no era possible fer urbanisme real sense recolzar-se en les lleis d'Eixample i de reforma interior, no n'hi havia d'altres. I per això era natural que l'Ajuntament exigís el guanyador del concurs un document eficaç en aquell context legislatiu.

El pla va respondre punt per punt al programa anterior, i, seguint-lo va arribar a un detall molt elevat. Concretament inclou els següents documents gràfics.

a) El plànol de la zona d'Eixample en llur estat actual a escala 1/5.000, tal com exigia l'Ajuntament. Plànol base que retrata amb precisió l'estat de la urbanització en aquell moment.

b) El plànol de les modificacions que es proposaven a la zona d'Eixample, també a escala 1/5.000. Plànol que es pot contrastar amb els sis de detall de l'Avanç. Per exemple, en la configuració de les illes de la zona industrial propera al Besòs, en la situació de línies de ferrocarril i estacions secundàries, en el traçat de vies, situació d'equipaments i configuració de zones verdes.

En tot cas el grafiat de la nova trama sobre un plànol en el qual s'han grafiat tots els carrers i edificis existents enriqueix molt el document, i permet seguir el procés de concreció de molts detalls.

c i d) Plànols de la corona exterior de la ciutat a escales 1/5.000 i 1 /2.000 respectivament, fets per a complir els punts c i d de les condicions municipals, en els quals s'exigeix un plànol de les noves zones d'eixample i un plànol de reforma de les zones d'interior i d'eixample.

De fet els dos plànols se superposen, malgrat que en el primer, a escala 1/5.000 i en dos fulls s'inclouen detalls de les zones rurals interiors al traçat (Montjuïc i La Muntanya Pelada), i en el segon, a escala 1/2.000 i en 9 fulls, s'inclouen les efectacions definides en els cascos dels pobles agregats.

Si hom compara aquests dos plànols amb els inicials de l'Avanç es pot observar un esforç de creació de les àrees verdes com passa, per exemple, al parc de Les Corts, que, més tard tindrà canvis significatius. Les quals assoleixen un protagonisme que no tenien en el document inicial. En canvi els centres d'equipament es van diluint, i, fins i tot desapareix, en algun cas. També es nota un canvi en la delimitació de les illes edificables. En línies generals totes són més grans que les de l'Avanç. I, encara més, es dilueix la definició de teixits urbans diferenciats, una de les característiques més rellevants del Pla. Així, per exemple, es produeix un canvi significatiu de teixits a Can Tunis, on hi havia una zona industrial i una zona de residència obrera, de parcel·lació i estructura ben interessants; les quals són substituïdes per unes illes més grans i homogènies.

Però potser el canvi més significatiu és l'aparició d'un segon cinturó de Ronda, que serveix de límit de les zones urbanes del Pla. Aquest cinturó no existia en el projecte inicial, en el qual les àrees urbanes no tenien límit i es diluïen vers la muntanya. En aquest projecte, el primer cinturó era concebut com a nexe entre els agregats; era un vial estructurador com molts altres del pla. El pla posava l'èmfasi en l'organització i l'estructura i oblidava la problemàtica de la qualificació del sòl. En canvi en el projecte definitiu la problemàtica de la qualificació té molt de relleu. Apareix aquest vial límit. I, encara més, aquest vial significa una ampliació important de l'àmbit del pla, potser per a incloure-hi diverses iniciatives de parcel·lació que, llavors, es començaven a desvetllar. I precisament en aquestes àrees ampliades. Jaussely hi introduirà traçats corbats, adaptats al relleu, que no havien intervingut en l'Avanç, en el qual tot és més proper a la composició "Beaux Arts."

e) Plànols de Reforma dels cascos antics dels Pobles Agregats, a escala 1/2.000. Es tracta del plànol detallat de les afectacions definides en els cascos d'Horta, Sant Andreu, Gràcia, Sant Gervasi, Sants i Les Corts, en els quals s'aporta informació detallada sobre traçats ja inclosos en els plànols anteriors. Potser llur interès és més en la definició general de les afectacions que també són desenvolupades en plànols de detall, que no pas en el seguiment de cadascuna d'elles.

f) La darrera sèrie de plànols, també exigida en les condicions municipals, fa referència a la zona rural. És a dir a les vies principals que es defineixen a Montjuïc, on respecta el traçat d'Amargós, la Muntanya Pelada, i la Muntanya de Collserola.

En darrer lloc inclou un plànol d'enllaç amb Sarrià, encara no agregat a Barcelona, i molts detalls d'afectacions, rasants i seccions.

Deixant al marge les consideracions sobre la introducció de la lògica de qualificació en la versió definitiva del Pla, les quals es tornaran a prendre en consideració en punts següents, es pot insistir en la vessant més tècnica dels traçats. En analitzar la gènesi de la Urbanística municipal de Barcelona, i en concret les innovacions que introdueix el Pla Jaussely, no es pot limitar l'explicació a l'extensió dels terrenys urbans, a l'augment de la renda que aquesta ampliació implica; o des d'una altra perspectiva, a la identificació immediata del pla a la política de la Lliga o a la idea de Barcelona que havia expressat Prat de la Riba. El pla també introdueix qüestions culturals autònomes i no directament expressables en termes d'economia del sòl o d'ideologia política. Aquest és el cas de la concepció de l'organització urbana, analitzada en el punt anterior, i també de les tècniques de disseny i composició de l'espai.

En el Planejament Urbanístic les tècniques existeixen, i tenen un paper i una eficàcia específica que no sempre coincideix amb la intenció programàtica, o amb els efectes finals del Pla. Avui dia ja no es pot treballar amb la idea que les tècniques i modalitats de conformació de l'espai no són més que aspectes sobrestructurals d'una estructura econòmica profunda, només en la qual hi ha la veritat.

Precisament els documents finals del Pla Jaussely són rics de conclusions sobre aquestes qüestions.

Per això és molt important reconstruir la biografia de l'arquitecte francès autor del pla, i situar la seva obra en el context de la important escola de l'Urbanisme formal francès.

Jaussely no era un personatge marginal en el món professional de la Urbanística. El seu curriculum professional ho demostra prou clarament:

Neix a Tolouse el 1875.
Estudia a "L'Ecole des Beaux Arts" des de 1893.
En 1903 guanya el "prix de Rome", com molts dels arquitectes francesos que s'especialitzaran en Urbanística —Tony Garnier, Hébrard, Prost, etc.— els quals formen un corrent característic i d'importància mundial.

El 1905 guanya el Concurs de Barcelona, on treballa entre 1905 i 1907, alternant la seva estada amb els treballs que realitza a Roma, copiant els frescos de Pompeia.

El 1915 escriu dos capítols del llibre col·lectiu "Comment reconstruire nos cités détruites" (126), i participa activament en el moviment cultural i polític que va promoure la primera llei francesa d'Urbanisme.

El 1919 guanya el primer premi del "Concours d'Aménagement de la Region Parisienne", col·laborant amb Expert, i Sollier.

El 1920 escriu un llibre anomenat "L'Art Urbain" encara inèdit.

El 1922 redacta el Pla de Grenoble, el qual, posteriorment fou modificat per R.J. Prud'home. I escriu la introducció a l'edició francesa del llibre de R. Unwin "Town Planning in Practice".

El 1925 guanya el segon premi del concurs Internacional d'Ankara.

I mor el 1933.

Fou President de la "Societé Française des Urbanistes", professor d'Historie Géneral d'Architecture"a "L'Escole Nationale Superieure des Beaux Arts" i membre de la "Comission Superieure des Plans d'Extension et d'Aménagement des villes".

A més dels citats anteriorment, segons sembla, va redactar plans de les ciutats de Tolouse, Carcassonne i Tarbes, etc.

Els urbanistes del corrent històric al qual pertany Leon Jaussely foren ben caracteritzats per G. Bardet quan els qualificava "d'artistes cultivats". Es tracta de professionals formats en les lleis de la composició arquitectònica, els quals, partint de tècniques pròpies de l'Arquitectura —de l'elaboració de projectes de carrers, places, etc...— van introduir en l'ordenació urbanística, molts dels coneixements de les noves ciències socials.

Sobre la lògica de construcció d'un plànol que partia de les qüestions d'organització del tràfic, de les tècniques de càlcul d'infrastructures, o de parcel·lació, van elaborar plans centrals prioritàriament de la lectura del lloc i de la ciutat existent. Els quals entrocaven amb alguns aspectes que s'han comentat en els traçats Garriga i Roca, Rovira i Trias, Daniel i Molina, etc. I podien contradir una urbanística basada només en l'elaboració d'un pla tipus.

L'interès d'aquesta escola, o, més generalment, corrent d'urbanistes, és en aquest canvi de les prioritats en l'operació del projecte urbanístic; però també, en la inserció en llurs raonaments de gran part del bagatge intel·lectual aportat per les ciències socials naixents. Les aportacions més recents de la Història, la Geografia Física i Humana, la Geomorfologia, l'Economia i les Ciencies Jurídiques, són molt presents en llurs raonaments, programes i traçats. En aquest sentit la seva aportació de tècniques noves sovint és subsidiària del desenvolupament d'una part important d'aquestes ciències socials.

Concretament, la formació "Beaux Arts" de Jaussely es reflecteix en alguns punts monumentals del pla. Aquest és el cas, per exemple, de la plaça d l'Ajuntament, el nucli definit entre el Panteó dels Catalans i el Palau de la Indústria, o el Parterre Central del Parc del Besòs. En tots ells l'espai s'ordena entorn del punt, l'eix d'equilibri i l'eix secundari, com en tots els projectes "Prix de Rome" de l'escola de Beaux Arts de llavors. En aquests punts, la formació arquitectònica de l'autor del pla s'evidencia clarament.

També, a la Memòria del l'Avanç s'inclouen molts conceptes les arrels dels quals es poden trobar a les teories de l'Arquitectura Neoclàssica.

Entre els quals, els de "pittoresque" i "caracter" potser són els que es repeteixen més sovint.

Però la nostra anàlisi seria pobre si es limités a aquests aspectes generals de l'aplicació de tècniques d'arquitectura en el pla. La utilització del dibuix i la forma va més enllà de la simple aplicació dels instruments de la tradició neoclàssica. La intenció d'entendre i configurar la ciutat en la seva globalitat és present sota l'aplicació d'aquestes tècniques d'Arquitectura. L'adaptació del pla tipus a la ciutat existent, que s'ha comentat abans; es un primer simptoma d'aquesta actitud, la qual continua en l'adaptació dels traçats al relleu, a les construccions, als camins existents, etc. Aquesta adaptació és tan evident com la utilització de punts i eixos d'equilibri. I aquesta sensibilitat territorial difícilment pot tenir l'origen en la formació "Beaux Arts" de Jaussely.

Gaston Bardet, altra volta, en el seu llibre "Le Nouvel Urbanisme" dóna una pista interessant en la recerca de l'origen d'aquesta sensibilitat. Concretament, atribueix a l'autor del primer Pla d'Enllaços de Barcelona, una sensibilitat especial vers un "Urbanisme Essencial" adquirida en l'assistència a les primeres classes o seminaris de l'historiador Marcel Poëte. A través de l'obra del qual incideix en l'Urbanisme un important filó de coneixements de Geografia Física i Humana, d'Història, de Sociologia, etc. I darrera d'aquesta apareix l'obra de Patrick Geddes en el seus estudis sobre l'emplaçament d'Edimburg, o la del regionalisme del "Tableau" de Vidal de la Blache.

Qüestions tan importants com les relacions entre la ciutat construïda, el camí i la morfologia del territori, o principis com el del traçat de carrers corbats, fàcilment poden tenir llur origen en la penetració d'aquestes ciències socials en els raonaments d'Arquitectura Urbana.

Sense la referència a aquests raonaments, és difícil d'entendre l'origen de l'adaptació dels traçats a la topografia. En el pla, els carrers ja no són necessàriament rectes com en els antics Projectes d'Eixample, sinó que s'inclinen i corben adaptant-se als elements naturals i artificials preexistents; tal com ja indicava Puig i Cadafalch en el seu article "Barcelona dels anys a venir". Les emergències territorials del pla de Barcelona, alguns turons com la Muntanya Pelada i Montjuïc, o el mateix front marítim es converteixen en protagonistes del traçat, el qual s'adapta per tal de valorar-los. I no solament amb perspectives axials sinó també rodejant-los, cercant punts de vista sobre ells i des d'ells, etc.

Fins i tot, en alguns moments de la memòria sembla que Jaussely introdueixi idees d'arrel ecologista. Així parla de la necessitat d'aconseguir l'harmonia amb l'atmosfera, el clima, els materials i la vegetació. Idees que es reforcen amb el tipus de grafiat d'algunes de les perspectives que va presentar al concurs. Les quals no s'havien reproduït, fins a aquest catàleg.

La sensibilitat geogràfica és important en els traçats. Malgrat tot, no s'ha d'oblidar que en l'origen del pla i ha la tècnica arquitectònica de configuració de l'espai. Una cosa és la influència d'un context cultural en el qual la geografia regional francesa, o també la pintura paisatgista, tenen influència; i l'altra és la utilització d'instruments de configuració de l'espai que tenen llur origen en els debats i la pràctica disciplinària de l'arquitectura.

Entre altres, es pot seguir la utilització dels següents instruments de configuració de l'espai en els dos plans de Léon Jaussely:

a) Els punts de vista (no sempre axials i simètrics) naturals i arquitectònics, i tot tipus d'efectes, i de varietats de tractaments. De confluència vers edificis d'equipament (plaça de les Glòries) i, també, Bellvederes.

b) L'ordenació de les façanes dels carrers: façanes de cases amb sortints i entrants, com l'aplicació de "bulevard a "Redans" d'Henard a la Diagonal, o façanes "naturals" en el passeig marítim o als passeigs panoràmics.

c) Les "plantacions" o jardins estratègicament distribuïts.

d) La prescripció d'urbanitzacions especial, és a dir, la prescripció detallada de la volumetria de les cases en llocs claus de la ciutat, com, per exemple en la part baixa de la Rambla, i de la Diagonal.

e) La determinació de les modalitats de parcel·lació. Punt, a través del qual, tal com s'ha dit, la vessant arquitectònica del plànol entronca amb la idea de zonificació.

Instruments tots ells que tenen llurs arrels en molts anys d'experiència i de pràctica de configuració arquitectònica de la ciutat. La sensibilitat envers la naturalesa i el medi intervenen en els traçats. Modifiquen les pautes preferentment geomètriques que utilitzaven Garriga i Roca i els altres arquitectes neoclàssics. Però continua la utilització de visuals, la configuració volumètrica dels conjunts, la contraposició ciutat-naturalesa, que l'Arquitectura ha tramès a la naixent Urbanística. El Planejament no és només qüestió d'ideologia, (de l'aplicació immediata de la idea de ciutat de la Lliga) ni una qüestió d'economia, de racionalitat productiva i social, o de coneixement de la forma del territori. El Planejament, almenys en aquest moment històric, té un moment decisiu: l'elaboració del Plànol. I aquest plànol no es fa només amb economia, política o geografia, sinó amb l'aplicació d'un saber que té l'origen en l'Arquitectura.

Ni partint de la consideració de l'expressivitat i la força retòrica dels traçats del pla, es pot oblidar tot el que s'ha dit sobre l'aplicació de tècniques de configuració de l'espai físic en el plànol.

A la memòria del pla, Jaussely assenyala que seria molt útil que l'ornamentació dels carrers, les places i els edificis públics servís per explicar la història, la formació i la vida d'un poble. Argument que concorda amb la vessant mes ideològica del projecte polític de la Lliga. Però que mai pot determinar, sense la mediació de les tècniques esmentades, la configuració final del plànol. I encara menys dels espais urbans resultants.

Els projectes polítics es materialitzen a través de tècniques, i en el si d'un procés en el qual les contradiccions tenen un gran pes específic. Precisament en el punt següent, a través de la presentació del procés d'aplicació del pla d'Enllaços de 1907, es podrà seguir detalladament aquesta manca de linealitat de l'aplicació dels arguments d'Urbanisme.

TENSIONS I CONTRADICCIONS EN LA TRANSICIÓ DEL "PERÍODE ROMÀNTIC AL PERÍODE CLÀSSIC"

En la segona dècada del segle vint, Barcelona viu un interessant intent d'aplicació, i institucionalització, de la Urbanística que s'ha anunciat en els plans de principis de segle. En aquest període algú hi ha vist la dissolució de les idees massa utópiques, que s'havien desenvolupat abans. No es pot negar que paral·lelament a la institucionalització, en aquest temps es viu quelcom d'això. El fracàs de moltes idees anticipadores és patent a la ciutat i a tota la societat catalana, i la Dictadura de Primo de Rivera acabarà d'arrodonir aquesta sensació. Però, en línia amb l'intent de fugir de les interpretacions massa absolutes del passat urbanístic de la ciutat, que s'està fent en tot el catàleg, caldrà matisar aquestes afirmacions. I descobrir que el procés de formació de la Urbanística municipal barcelonina mai no és tan linial com algú ha imaginat. La lectura d'alguns documents originals ajudarà, altra volta, a aquesta interpretació.

El concurs del pla d'Enllaços, comentat en els punts anteriors se situa en el moment que la cultura modernista es difon i s'insereix en el món de L'Arquitectura. Precisament per aquest motiu Puig i Cadafalch, a l'article reproduït, qualificaba com a modernista el pla que prefigurava i havia de patrocinar. Però l'èxit del pla Jaussely, ja serà una qüestió del "noucentisme". Un article de Josep Pijoan escrit a "La Veu de Catalunya l'onze d'octubre de 1905, després de la resolució del concurs, i una glosa d'Eugeni d'Ors escrita el 1907, després de l'aprovació definitiva del pla, il·lustraran el canvi d'orientació.

En ells és evident la manca d'al·lusió al treball d'anàlisi i d'adaptació dels traçats al territori, que tant pot interessar avui. Anàlisi que, en forma de descoberta de la naturalesa, o d'emotivitat en la percepció, podia haver influït en una mentalitat modernista. en canvi s'hi imposa una idea de "ciutat ideal" (article de Pijoan) i d'articulació del conjunt i els detalls (glosa d'Ors) que anuncien un nou tipus de sensibilitat. La idea d'organitzar una ciutat adaptant l'esquema tipus a un territori concret, datat i estructurat és substituïda per una ciutat ideal o un cànon. La interpretació és aliena a l'estructura del pla, tal com es pot entendre avui, però, malgrat tot té interès perquè introdueix la urbanística barcelonina en un període diferent.

La reforma de Jaussely: La ciutat ideal.

D'un quant temps en aquesta banda, tot un nou problema s'era presentat per a resoldre la jove activitat catalana. Era el problema de la ciutat, amb totes les seves conseqüències. Era el problema de l'art social. De la vida urbana, de la cultura cívica.

La jove Catalunya, que s'havia retrobat el seu esperit en els aspres arreplecs de les nostres valls muntanyeses, veia imminent l'aparició d'un tipus nou, que fatalment portaria l'hegemonia de tota la raça: el tipus social de les grans ciutats mercantils i productores.

Pensant en Barcelona, i en la seva creixença poderosa, la nova generació es demanava si, la interna virtut que havia produït aquí la gran ciutat moderna, no feria néixer també aquí una gran cultura original i adequada. «¿No som forts, no som aptes, no som joves?», es deia i s'escrivia en lletres de motllo. «¿Per qué no podem ser nosaltres el que en altres temps foren el homes d'Atenes, Florència i Roma?»

Així es delirava, en el deliri del patriotisme agut, en les joves multituds dominades del nou gran heroisme col·lectiu. Se sentien converses com aquestes: «¿Pot viure una capitalitat sense territori? ¡Pot desenrotllarse una civilització sense una capital?» La ciutat, la gran ciutat!, vet aquí el que ens preocupava —pensant sempre en Barcelona.

I mentrestant Barcelona anava creixent, però d'una manera descomunal i monstruosa. Creixia sense ordre ni ritme, revelant en tots els detalls l'obra matussera d'un poble inexpert, per a la vida col·lectiva. En tot es veia el gran esforç individual, tractant de substituir la falta de l'ordre vertaderament urbà, i de la bellesa pública.

Les cases desiguals i originalíssimes xocaven sovint pel seu contrast, a la bellesa de les grans perspectives (la bellesa veritablement urbana) quedava ignorada. Barcelona estenia als pobles veïns els seus braços tentaculrs, però els carrers que obrien a Barcelona no lligaven amb els mateixos carrers que obrien a Sant Martí. Les rasants improvisades sovint no veien bé, i una casa construïda prematurament quedava més alta o més baixa que les altres.

El plànol mateix adoptat per la ciutat nova era cosa ridícula i anacrònica. Era el plànol geomètric, amb pendents quadriculats cap a la mar, com era el tipus de les ciutats gregues prehistòriques.

Si l'Hèrcules Líbic (el fundador de Barcelona) hagués tornat aquí per assenyalar la ciutat occidental), de segur que hauria assenyalat per al nostre Ensanxe el mateis tipus de ciutat del plànol de Cerdà.

Reeixíem, doncs, però d'una manera defectuosa. Uns quants anys més de construir febrosament, i la deformitat de Barcelona serie irremeiable. Hi havia, doncs, una gran desproporció entre els anells espirituals de la jove raça nostra per la capital i la seva realització immediata. Era necessari proveir-hi immediatament, i els més actius els regidors catalanistes s'ocuparen de convocar un concurs públic per a aquesta nova reforma de Barcelona.

Com era de preveure, un foraster, un estranger, M. Jaussely, va guanyar el concurs presentant el plànol ideal per a la ciutat futura. Nosaltres no estem avui al temps dels ibers, ni és M. Jaussely un home alt i gros com l'Hércules Líbic, però es comprèn que els tipus de fundadors i reformadors de les ciutats han de ser sempre els forasters, els emigrats de les civilitzacions ja gastades.

Ells porten tota l'experiència de les grans complicacions urbanes de les ciutats antigues, i troben en les pàtries noves tota l'ardència del creixement, la fe irreductible en el pervindre. En naturalitzar-se en la nova terra tenen tot l'entusiarme del neòfit i tot el coneixement de l'expert i del mestre.

Figureu-vos, per a un home como Jaussely, quin contrast havia de ser passar de la seva dolça França, llànguidament decadent en aquest crepuscle hermós de la seva civilització, i venir a Catalunya, la terra nova, la terra viva, on tot s'improvisa i totes les grans realitats són possibles.

Jaussely, a pesar de la seva joventut, ens havia de mirar a nosaltres com a criatures. «Us heu descuidat de fer-hi places, a la vostra ciutat', ens deia somrient. «No hi teniu mercats? Però, ¿com hi podeu viure, sense clavegueres? Una ciutat, com tot organisme, necessita els seus òrgans de nutrició i evacuació.»

Jaussely, que és jove i entusiasta, havia de trobar adorable aquest poble infantil, impacient per a crear, per a alçar enlaire, descuidant de prevenir inconvenients, massa ocupat en la construcció mateixa. El francès premiat per l'Acadàmia es tenia de sentir orgullós de treballar par a un poble així, tenia de voler-hi, empeltar les virtuts cíviques de la seva França, i realitzar aquí l'ideal democràtic europeu.

Aquí, on tot és possible, farem la gran ciutat ideal, la gran ciutat industrial dels nostres insomnis. Farem una ciutat on pugui esclatar la nova civilització sospirada de les democràcies. Farem científicament els barris obrers, perquè amb comoditat hi puguin viure les multituds disciplinades.

I Jaussely, amb el compàs a la mà, senyalava sobre el plànol de Barcelona el centre utòpic de la ciutat futura. «Aquí hi haurà el cor de la nova urbs... la plaça del poble, que pugui en un dia de perill recollir tots el ciutadans... Tot al voltant hem d'alçar-hi els edificis que seran el cervell de la ciutat desitjada». I allí, en aquell centre ideal, Jaussely posava la plaça de les Glòries Catalanes.

Així, per la conjunció del nostre entusiasme i del seu coneixement, Barcelona arribaria a ser la capital d'una civilització nova. Deixeu que hi confiem! Deixeu que hi somniem! Potser aquest romàntic ideal ens privarà de fer moltes petites coses útils, però en canvi tot el que fem, tot el que alcem, quedarà altíssim i gran i amb una tirada de llarguesa!.

Josep Pijoan (11 octubre 1905)

Lleo Jaussely, noucentista.

Ells ulls violents i encesos que, aquest vespre, a la conferència del Saló de Cent, us esguardaran i us amidaran a tots, barcelonins-àdhuc els que del lloc sereu fora —s'han fatigat tant en la visió de la Barcelona futura?...— Porten tres anys liniant l'ensomni, en rectes i en corbes, i en línies negres i en línies vermelles, i en "línies de construcció", compostes de petits traços i de punts. —Perquè això té l'art de l'arquitecte, que en ella es consum el mirar en el doble empleu d'una al·lucinada visió de conjunt i d'una grafia minuciosa dels detalls... Aquesta aplicació diversa del més noble sentit és meravellosa gimnàstica per a dretament apreciar la proporció de les coses. La percepció dels detalls esmena les possibles errades de la percepció del conjunt...— Lleó Jaussely va esguardar un dia el conjunt de Barcelona; i se'n va enamorar i volgué donar a l'obra de Barcelona futura son propi esforç... Fem, entre tots, barcelonins, que aquesta primera visió no hagi de modificarse davant de la percepció dels detalls!... I per aconseguirho, corresponguem am amor a l'esguard dels ulls encesos de Lleó Jaussely, noucentista, arquitecte de ciutats...

Eugeni d'Ors 1907

La mitificació de la ciutat que es fa en aquests dos artícles té l'interés de situar la urbanística barcelonina de la segona dècada del segle vint en el context cultural noucentista. Però, tampoc en aquest temps, les qüestions d'urbanística es limiten a les grans definicions i programes ideològics. La pràctica i el desenvolupament de les tècniques, els debats i les contradiccions tenen un gran pes específic.

I el pas de la Barcelona Modernista a la Barcelona Noucentista no és només una qüestió d'ideologia. Cal seguir l'aplicació del procés d'institucionalització cultural i política, i tot el projecte "Catalunya endins" per trobar diferències ben significatives i incidents en el context urbanístic.

Precisament en el si d'un col·lectiu que té molta incidència en la política de "Catalunya endins", la Joventut Nacionalista, en els debats sobre reorganització de l'administració local en el context de la nova Catalunya, que esdevenen després de la Setmana Tràgica; i entorn d'una institució molt típica del moment, el Museu Social; moltes de les idees que havia començat a difondre Jaussely arrelen, i connecten amb els corrents més avançats de l'Urbanisme Europeu.

En aquest ambient, Cebrià de Montoliu, un personatge polifacètic, entre crític de poesia, sociòleg i urbanista, va fundar la revista "Civitas", que esdevingué un eficaç vehicle de difusió de les concepcions més modernes de la cultura urbanística en l'àmbit català. El 1913 Montoliu va publicar un llibre, "Las Modernas Ciudades y sus problemas a la luz de la Exposición de Construcción Cívica de Berlín 1910", en el qual traduïa gran part de les teories urbanístiques del Catàleg d'aquella exposició, preparat per Hegemann, en el qual el naixent Urbanisme científic europeu tingué un punt de recolçament important (127). Posteriorment, intervingé en moltes de les polèmiques urbanístiques barcelonines intentant aconseguir un canvi radical en la gestió urbanística municipal. El 1914 va aprovitar la informació pública sobre el "Projecte de Urbanització de les Corts de Sarrià" per plantejar la necessitat de continuar la política iniciada pel pla Jaussely, contra la continuïtat de la política d'eixample, i en pro de la redacció d'un pla de la "Major" (o Gran) Barcelona (128). Iniciativa que, com es veurà més endavant, tingué un ressó significatiu a l'Ajuntament. El 1915 intervingué en la polèmica entorn de la redacció d'unes Ordenances Municipals Diferencials (o de Zonificació) (129). Posteriorment va escriure diversos articles definint un nou model d'actuació urbanística o Política Territorial Municipal (130) i intervingué en la iniciativa de la creació d'un Institut d'Habitació Popular (131).

La continuació de la política de racionalització urbana iniciada en el Pla Jaussely es va caracteritzar precisament per la definició d'una nova concepció de la gestió i el finançament de la urbanització. El pas del Modernisme al Noucentisme no es reflectirà tant en qüestions d'estil — les idees de Pijoan i d'Ors són alienes als ambients pròpiament urbanísticas— com en la introducció de la nova problemàtica municipal en la Urbanística. En aquest sentit, el pes del procés d'inserció dels intel·lectuals i professionals en les tasques institucionals derivades de la política de "Catalunya Endins" tindrà una palesa incidència en la recerca d'una manera nova de fer ciutat. En altres termes, es cercarà la superació de la pràctica de l'eixample, no només des de la introducció de principis sobre el traçat o l'organització urbana, sinó també intervenint en el seu punt neuràlgic, els procesos de transformació del camp en ciutat, o en la gestió i finançament de la urbanització.

Contra l'antiga idea de centrar tota l'actuació urbanística en la materialització d'un Projecte o Plànol d'alineacions, es començarà a difondre la idea del control municipal del sòl, o de la "política territorial" basada en instruments molt més evolucionats. Entre aquests són significatius:

a) El control tipològic de l'edificació mitjançant l'aplicació de tècniques de zonificació. És a dir, la substitució de les antigues Ordenances Generals, que, només limitaven i zonificaven alguns usos —i que no anaven més enllà de la regulació de la compatibilitat entre els edificis d'una illa, o dels edificis i el carrer— per unes "Ordenances Diferencials" vinculades en una idea d'organització o projecte-general de la ciutat; i que volien distribuir i ordenar les diferents tipologies d'edificació en el conjunt.

b) El domini fiscal del mercat del sòl, i les facilitats municipals d'expropiació, concebudes per a aconseguir la reversió d'una part dels beneficis que s'obtenien en la producció de ciutat vers el finançament de les obres d'interès general. O per reduir el preu del sòl, i així substituir les antigues edificacions compactes, i sovint antihigièniques, per ciutats jardí saludables.

c) La promoció municipal d'habitatges obrers. Mercat no atès per la iniciativa privada, i molt necessari en l'ambient social i econòmic de la conflictiva ciutat d'aquella època. *

I més enllà del detall dels instruments tècnics aplicats, es tractava de crear una ciutat racionalment organitzada, d'acord amb les exigències polítiques i econòmiques del moment, i intentant l'autofinançament a través de la reversió dels guanys paràsits que es produïen en la urbanització. En aquesta tasca l'Urbanisme s'havia de desenvolupar paral·lelament a la renovació del municipi. Institució en la qual se centrava el guiatge del creixement i organització de la ciutat, superant les pràctiques molt autònomes de l'eixample, i imposant instruments com els citats anteriorment.

El Pla d'Enllaços de 1917. Contradiccions entre les intencions inicials i el resultat final.

Des de fa temps, diversos autors, han estudiat detalladament aquesta política urbanística, cercant llurs nexos amb diversos ambients culturals i polítics. Però mai no s'havia pogut fer la lectura d'aquest moment a través de l'anàlisi concreta dels documents municipals. En línia amb la intenció constant d'aquest catàleg de posar l'èmfasi en els aspectes més tècniques de la Urbanística municipal, ha estat providencial haver trobat un antic armari de la Secció d'Urbanització i Obres de l'Ajuntament, en el qual encara es guardaven borradors, escrits i notes diverses de l'Oficina que va redactar el Pla d'Enllaços de 1917. Pla que volia ser continuació del de 1907 i instrument clau de l'aplicació de la nova política. En ells es reflecteixen de manera ben interessant tant els intents d'aplicar la nova política, com les contradiccions que apareixen en aquest assaig.

Francesc Roca situa l'origen de la recuperació de les concepcions iniciades pel Pla Jaussely en el "Programa d'algunes obres a fer amb motiu o amb ocasió de l'exposició de 1917" redactat per quatre regidors experts en qüestions de planificació urbana i vinculats als ambients citats anteriorment (132). Aquest programa té l'interés de definir unes obres a curt terme, en les quals es reflecteix molt bé la pràctica més immediata de construcció de la ciutat de l'Ajuntament de llavors. I també defineix unes obres a llarg terme, en les quals es poden seguir les grans esperances de reorganització municipal que deriven del pla de 1907.

Deixant al marge aquestes grans idees de reconstrucció urbana, sobre les quals hi ha molta bibliografgia, serà interessant insistir en la vessant tècnica. En aquest sentit, és interessant haver trobat a l'armari esmentat, un ofici en el qual s'inclouen els principis bases del procés d'adaptació del pla Jaussely que s'endegava el 1914, i l'assignació dels mitjans materials i humans per a portar-lo a terme.

Els principis i bases assenyalen una direcció dels treballs que, posteriormet, s'anirà diluïnt; reflectint així les dificultats i friccions que es troben en el procés.

«En la sesión ordinaria de 17 de Marzo de este año, se presentó a la aprobación del Ayuntamiento y le fue esta otorgada un dictamen concebido en los situientes términos: "La forma lamentable en que se está desarrollando la urbanización de la ciudad, ha llamado la atención de la Comisión que suscribe, la cual penetrada de la urgente necesidad de poner término a la anarquía reinane por medio de un plan general al que deban sujetarse las urbanizaciones particulares, designó una ponencia de su seno formada por los Iltres. Sres. D. Manuel Vega y D. Guillermo Busquets, con encargo de que estudiaran y dictaminaran acerca de tan interesante cuestión. Fruto de sus estudios es el dictámen adjunto, que la Comisión acepta, con reconocimiento. En él despues de consignar la necesidad de que se adaptase un plan general y definitiva de urbanización de Barcelona en toda la extensión de su término municipal, con arreglo a los propósitos establecidos en la convocatoria del concurso de enlaces celebrado por esta Corporación y cuyo resultado fué la aceptación del plano Jaussely, propuso la Ponencia la adaptación de los siguientes principios ó bases para el desarrollo del trabajo.

1º Determinar las distintas zonas urbanas en razon á su emplazamiento, relación y limitaciones para la edificación.

2º Conservar en lo posible los trazos del plano Jaussely referentes á las grandes vías, á los enlaces de núcleos urbanos y á los espacios libres.

3º Respetar en lo posible todas las urbanizaciones aprobadas hasta la fecha por las autoridades competentes.

4º Tener en cuenta al proyectar las urbanizaciones definitivas los planes y propósitos que se aleguen por las entidades y particulares interesados.

5º Acomodar el proyecto que se forme á las necesidades actuales de Barcelona en órden á todos sus servicios y relación con los derechos creados ó reconocidos por el Ayuntamiento en lo relativo á las líneas férreas, servicios públicos. etc...

6º Relacionar el proyecto que se forme con las modificaciones que deban proponerse á las Ordenanzas municipales para solicitar su aprobación por la Superioridad.

7º Urbanizar los sectores que se acuerda con lo establecido se limiten, conciliando las líneas secundarias del plano Jaussely con las demás urbanizaciones que se acepten, pero siempre con el propósito de que sometan á un plan orgánico de conjunto todas las urbanizaciones de la ciudad.

8º Atender á la debida instalación y emplazamiento de todos los edificios destinados á servicios municipales, parques, etc...

El desarrollo de este plan ha de exigir trabajos especiales, que dificilmente podrían llevar á cabo las oficinas facultativas en su organización actual. Por ello propone la Ponencia la creación de una oficina especial anexa á la de Urbanización y Obras y como tal bajo la Jefatura del Sr. Arquitecto Municipal y formada por elementos de dicha oficina coadyuvarian otros elementos con carácter meramente temporal, á fin de que no quedase desnutrida la Oficina de Urbanización y Obras.

La Comisión, como ha indicado ya, acepta en absoluto la Ponencia de los Sres. Busquets y Vega y se honra en elevar á la sanción de V.E. las conclusiones de la misma en la seguridad de que con ello inicia una obra de verdadero interés y de indiscutible transcendencia para el porvenir de la Ciudad.

Por ello esta Comisión. Opina: Podria V.E. servirse acordar:

1º La formación de un plano general de urbanización de la Ciudad y su termino municipal, conservando en lo posible las trazas del plano Jaussely, relativas á grandes vias, enlaces de núcleos urbanos y espacios libres, y respetando en lo posible todas las urbanizaciones aprobadas hasta la fecha.

2º Que á este efecto se aprueben las bases para llevar á cabo dicho trabajo, propuestas por la Ponencia formada por los Iltres. Sres. D. Manuel Vega y Don Guillermo Busquets que se consignan en el cuerpo de este dictámen.

3º Que para los trabajos de formación del plano general de urbanización se organice una oficina especial que formará una Sección de la Urbanización y Obras, y funcionara bajo la dirección inmediata del Sr. Arquitecto municipal y directamente sometida á la inspección é inspiraciones de los Iltres. Sres. D. Guillermo Busquets y D. Manuel Vega.

4º Que se faculta al Excmo. Sr. Alcalde para designar á propuesta de los mencionados Sres. Concejales inspectores al personal de la Oficina facultativa de Il. y O. que deberá prestar servicio en dicha Sección, la cual tendrá carácter meramente temporal, subsistiendo únicamente el tiempo necesario para llevar a cabo su cometido.

5º Que á fin de que no queda desnutrida de personal subalterno la Oficina de Il. y O. durante el tiempo que funcione la Sección del plano general de Urbanización, se faculta igualmente al Excmo. Sr. Alcalde para nombrar el personal temporero que proponga los Sres. Concejales inspectores con la condición de que tales nombramientos no darán derecho alguno definitivo á los interesados; y que se le faculte igualmente para señalar á propuesta de los Sres. Concejales inspectores los haberes que debe percibir el personal temporero y las gratificaciones ó sobre sueldos que por trabajos extraordinarios devengue el personal de Il. y O. que forme parte de la Sección. y

6º Que para los gastos que ocasione la formación del plano general de urbanización, se abra un crédito de quince mil pesetas con cargo á la consignación del presupuesto que determine la Iltre. Comisión de Hacienda.

Sin embargo, V.E.

Barcelona 14 de Marzo de 1914.

Rafael Vallet Sabater. M. Vega March. Martin Martons Bofill. Sección ordinaria de 17 de Marzo de 1914. "Aprobado" P.A. del E. As. "El Secretario accidental, Janer"

Es de advertir que la Iltre. Comisión de Hacienda en Junta de 15 del actual acordó informar que el gasto acordado podia aplicarse al Capítulo 10º artículo 1º Partida 7ª del Presupuesto extraordinario de 1913, hoy Resultas por adición al vigente.

Lo que se comunico a V. para su conocimiento y efectos consiguientes.

Dios que. á V. ms. Il.
Barcelona 20 Abril 1914

El Alcalde Constitucional accidental.

P.A. del E.A.
El Secretario accidental.

Sr. Arquitecto Jefe de Urbanización y Obras.

A l'ofici s'evidència prou bé que el treball s'inicia com a operació conjunta de planejament i zonificació. Les bases primera i sisena ho expressen clarament. I a l'armari s'han trobat borradors de zonificació al costat dels croquis i idees de traçat. El primer sembla un calc de la idea de zonificació del pla de 1907, i el darrer sembla una il·lustració del Projecte de modificació de l'article IV, del capítol 12 de les ordenances municipals, posterior. Zonificació i Pla volen coincidir. La qual cosa, com es veurà més endavant, es reflecteix en l'èmfasi que els Projectes d'Ordenances posen en la caracterització tipològica de les zones.

També queda clar que l'adaptació del Pla ha d'incloure, o tenir en compte diverses iniciatives d'urbanització. Els punts 3 i 4 fan referència a la necessitat de respectar tant les urbanitzacions aprovades com els "plans" i propósits al·legats pels particulars. La conversió de l'esquema inicial de Jaussely en taca de qualificació de sòl, que ja s'insinuava en el pla definitiu de 1907, s'acaba de concretar en aquestes bases.

En tercer lloc les bases fan referència a la instal·lació i emplaçament dels edificis d'equipament municipal i els parcs. Tema introduït per Jaussely, que es va encarrilant i modificant en el procés d'adaptació del pla de 1917, i que esdevindrà el principal punt problemàtic.

El projecte d'actuació definit pels urbanistes vinculats a les Joventuts Nacionalistes, i a la seva idea política territorial municipal, s'introdueixen en aquest pla en forma de disseny conjunt de zonificació, traçat viari, parcs i equipaments. També en la idea paral·lela de susbtituir la gestió acotada de la Comissió d'Eixample per una gestió global de l'Ajuntament. I, sobre tot, com es podrà veure més endavant, en la transformació del finançament de la urbanització mitjançant les transferències de contribució urbana per l'aplicació de contribucions de millores: un impost de tipus nou.

I en aquest canvi, es produeix una significativa divisió del Planejament en dues escales. A l'Eixample, i fins i tot a Jaussely, l'actuació del pla passava directament per un plànol en el qual hi havia un disseny super detallat de totes les illes, vies, encreuaments, places, etc. Cal recordar que el pla de 1907 s'adaptava estrictament a la legislació sobre Eixample i Reforma. Ara, l'aplicació de la contribució de millores, la necessitat de resoldre el problema de la construcció de grans vies d'enllaç, parcs i equipaments, així com els inicis del desplaçament del mercat immobiliari de l'habitatge de lloguer a la venda del sòl, introdueixen poc a poc la necessitat de resoldre el planejament a dues escales.

Des de llavors, es comença a parlar de la necessitat de fer un Pla de la "Major" Barcelona, en el qual només s'encaixessein les grans línies de comunicació, o enllaç, els parcs i els equipaments públics. Deixant per a una operació de planejament posterior l'ompliment de la teranyina d'avingudes i espais verds. L'aplicació de la contribució de millores havia de permetre, en desviar els instruments paràsits de la renda del sòl vers el pressupostos municipals, el finançament d'aquesta principal del Pla; és a dir, els elements de la primera fase.

Però la introducció de la nova concepció del planejament no és només un afer a seguir mitjançant l'ofici citat i algun dels documents que l'acompanyen. Com s'ha dit, el canvi de la metodologia de planejament pressuposa la transformació global de la política municipal. I, lògicament, les innovacions no es reflecteixen només en el procés

d'adaptació del Pla Jaussely. Diversos episodis reflecteixen el procés d'aplicació de la nova metodologia, les tensions que provoquen els canvis, així com la progressiva dissolució de les propostes després de la crisi política de 1917.

Entre aquests episodis, es pot fer referència al procés d'aprovació i modificació del "Proyecto de Urbanización del Distrito Suburbano de Las Corts de Sarrià" entre 1905 i 1920; a l'aprovació i modificació final del Pla d'Enllaços el 1917; a l'evolució de les propostes de zonificació, les quals, com s'ha dit, havien d'ésser complementàries del Pla d'Enllaços; a la política d'espais verds; a la política de construccions escolars; i, finalment a l'intent, frustat primer i realitzat de manerat marginal després, de construcció municipal de cases barates.

De la suma de tots aquests episodis complementaris se'n podrà treure una idea força completa de l'intent d'aplicació de l'Urbanisme Modern a l'Ajuntament en el primer terç del segle vint. Així com de l'abast de l'Urbanisme municipal barceloní en els anys que precedeixen la guerra civil.

Les contradiccions anteriors en el Projecte d'Eixample de les Corts.

Fou en ocasió de l'Exposició Pública del "Proyecto de Urbanización del Distrito Suburbano de Las Corts de Sarriá", en 1913, quan es va començar a plantejar la necessitat d'adaptar el Pla Jaussely a través d'un document que incorporés a les seves idees bàsiques una nova concepció de l'actuació.

El projecte d'Urbanització de les Corts havia estat redactat com a ampliació de l'Eixample en l'àmbit territorial d'un municipi agregat, com el de Sant Martí i Sant Andreu, o com el del carrer Balmes. Contra aquestes concepcions, encara molt subordinades a la manera de fer de l'eixampla, el projecte redactat per Ubaldo Iranzo incloïa espais verds en punts força centrals, "interpretant" les idees de situació i àmbit dels parcs del pla de 1907. Definia avingudes d'enllçac de 75 m. d'amplada (Diagonal) de 55 m (Ronda, o actual primer cinturó) i altres de 30 i 25 m; el traçat de les quals no era geomètric sinó corbat, seguint les pautes de l'època. També delimitava tres zones de caracter tipològic diferent: una part de l'antiga trama Cerdà, una zona d'urbanització adaptada als teixits de les Corts i Sants, i una ciutat jardí situada al límit del municipi seguint la Diagonal.

És a dir, en aquest projecte d'ampliació de l'Eixample, ja abans de l'endegament del Pla d'Enllaços de 1917, s'inciaven algunes de les característiques del nou model de planejament. En el tractament de les Grans Vies d'Enllaç, de lògica diferent de la trama de simple recolzament de l'edificació; en la delimitació de parcs i espais verds al servei de la urbanització; i, sobre tot en la zonificació; hi ha uns primers indicis de la nova concepció de la Urbanística. Precisament en els informes que l'Associació d'Arquitectes i la Societat Cívica La Ciutat Jardí van dedicar a la crítica d'aquest Projecte s'assenyala aquesta qualitat i es marquen els camins per a portar-la més enllà. (133)

Deixant al marge l'estudi del traçat de les vies d'enllaç en la zona de Les Corts, en relació a les quals el projecte d'Iranzo aporta poques modificacions. Dels canvis que hi han entorn de l'actual Plaça de Francesc Macià ja se'n parlarà més endavant. I només citant de passada la progressiva eliminació dels parcs que havia dibuixat Jaussely entre la versió inicial i la definitiva del projecte. El comentari es pot centrar sobre tot en la zonificació o definició de teixits diferencials.

Si es compara aquest pla amb el de 1907, s'observa que hi ha un canvi substancial en la delimitació de les illes d'edificació. En els plànols de Jaussely les illes dels espais més lliures sempre són de major dimensió. En aquests és fàcil de diferenciar el tractament de les illes més properes a les àrees edificades, en les quals les dimensions s'adapten molt a les dels traçats existents. Possiblement l'arquitecte francès va respectar trames del projecte d'iniciativa anterior al seu pla en les àrees immediates als cascos dels agregats, i en va definir d'altres de traçat més personal, i lliure a les zones més allunyades. Si es pogués construir un mosaic d'iniciatives anteriors a 1905 es podria acabar de comprovar aquesta hipótesi. Malgrat tot, els inicis de canvi de trama són interessants i poden indicar dues concepcions diferents en la urbanització de les àrees de l'extraradi: una més teórica, i una altra més condicionada per les pautes d'edificació i urbanització específiques de l'àrea.

Un "Projecte d'Urbanització" d'aquesta mateixa zona, signat pel mateix Iranzo i datat el 1905, que també es reprodueix en aquest catàleg, pot acabar de provar tot el que s'ha observat sobre les dimensions de les trames viàries. La data del plànol és anterior a l'aprovació del primer avanç del pla d'Enllaços i segurament és un bon reflex de l'aplicació d'una lògica d'urbanització autòctona, anterior a la intervenció de Jaussely.

En aquest plànol també es grafia la ciutat jardí que apareixerà, més tard, en el Projecte d'Urbanització de 1913. Ciutat jardí que serà durament crítica per la Societat Cívica en considerar que la seva trama, entre radial i quadrangular, no és gens adient per a una àrea d'aquestes característiques tipològiques. Els vials corbats i adaptats a la topografia podien permetre una millor urbanització d'aquella zona de baixa densitat.

En la versió definitiva del projecte de Les Corts de Sarrià, aprovada el 1920, i en el Pla d'enllaços de 1917, es canviará substancialment el traçat dels carrers de la zona, tenint més presents els nous principis de la ciutat jardí. Malgrat tot aquesta caracterització tipològica és ignorada en les zonificacions aprovades més tard.

Precisament és interessant d'observar que en aquest desenvolupament, i adaptació, dels esquemes inicials de zonificació de Jaussely es comença a seguir l'obertura del planejament a pràctiques d'actuació noves. La definició de zones diferencials ja no és només una idea d'arquitecte, sinó sobretot, la inclusió d'uns mercats del sòl i de l'habitatge diferenciats: el mercat de l'extraradi al nucli de Les Corts i llurs extensions més immediates, i el mercat de Ciutat Jardí, prop de Sant Pere Màrtir, mercats per als quals l'obertura del planejament a dues escales és coherent. Es va imposant el nou model d'actuació, però no de forma líneal, sinó seguint un procés en el qual les contradiccions tenen un paper rellevant.

I, com es veurà més endavant, molts del instruments dissenyats per a aquesta actuació, en no ésser coherents en relació a la lògica econòmica

d'aquests mercats evolucionaran vers formes gens ortodoxes. Tal és el cas dels esquemes de zonificació, els quals, progressivament perderan tot el contingut tipològic, així com llur relació amb un esquema d'organització ''óptim'' de la ciutat.

Un segon episodi que reflecteix la introducció dels nous instruments de planejament és en l'aprovació del Pla d'Enllaços, el 1917, després d'una forta polèmica entre els partidaris del canvi de l'orientació de l'Urbanisme municipal i les Associacions de Propietaris.

La Redacció del nou Pla d'Enllaços havia estat endegada el 1914 pensant en l'adaptació del Pla Jaussely, incloent-hi, tal com s'ha assenyalat anteriorment, tant un traçat de comunicacions vertebrador de la ciutat central i els seus agregats, com la localització estratègica d'equipaments i parcs, i, també una idea de repartiment dels usos del sòl, o de zonificació.

En l'armari de la Secció d'Urbanització d'Obres, al costat de l'ofici reproduït anteriorment, s'han trobat diversos borradors de traçat i zonificació que reflecteixen molt bé el procés d'adaptació que van realitzar els arquitectes redactors del Pla.

En ells, l'estructura del pla com a conjunt de grans vies, jardins i equipaments; o com a document a desenvolupar en dues dimensions i etapes, queda clarament reflectida.

Dos dels borradors reprodueixen i comencen a adaptar l'estructura de grans vies del pla Jaussely. En el primer, s'inclouen totes les grans vies urbanes de Barcelona. En el segon, s'estudia i adapta la meitat nord-oest de l'esquerra; la més problemàtica en el moment d'expansió vers l'extraradi. Cap d'elles és una reproducció exacta de l'esquema Jaussely, ni reflecteix encara les directrius principals de l'esquema d'Enllaços de 1917. Més aviat són primers estudis de modificació de l'esquema inicial. Punt on resideix el seu extraordinari interès.

En el tercer borrador hi ha una idea molt més detallada del traçat de la zona de Can Tunis, Montjuïc, Sants, Les Corts i Sarrià. En ella tampoc no hi ha moltes directrius del pla de 1917. Per exemple, al límit occidental de la Diagonal es reprodueix la ciutat jardí que apareixia en el plànol de 1905, al costat d'un parc; en la primera versió del projecte d'Eixample de Les Corts de Sarrià, redactat el 1912; i que desapareixerà en la versió definitiva d'aquest document aprovada el 1920. Així mateix la Gran Avinguda de l'esquema Jaussely, que relacionava la futura estació de Gràcia amb la zona industrial de Can Tunis, perd importància en aquests borrador, es corba, i desapareixerà en la versió definitiva del pla. Amb ella la taca d'equipaments i parcs situada entorn de la plaça Macià perdrà una important justificació, i també sofrirà una important rebaixa de contingut.

Si es mira aquest plànol des d'una perspectiva metodològica, és important assenyalar que en ell es reflecteix bé l'èmfasi, en l'estructura de grans avingudes, parcs i edificis públics que caracteritza tot aquest episodi d'adaptació del Pla d'Enllaços. Les modificacions successives de les taques de parcs i equipaments són bàsiques per a entendre la lògica del nou urbanisme que es vol implantar, i també les tensions i contradiccions que apareixen en el procés de redacció. El disseny del conjunt de parcs i edificis que se situen en l'actual plaça Francesc Macià, que deriva del Forum Acadèmic que havia definit Jaussely, i modifica la posterior proposta de parc d'aquest arquitecte, és un element significatiu d'aquesta lògica.

En altres borradors apareixen traçats diferents d'aquest nucli verd i edificis públics. En ells el concepte roman i només varia l'ordenació dels edificis. Qüestió marginal, però que permet insistir en la referència a les tècniques de traçat i dibuix que s'ha fet en presentar l'Avanç i el Pla elaborats per Jaussely.

No és només a nivell de l'intent d'aplicació de la nova política territorial municipal, amb el seus instruments de zonificació, domini del mercat del sòl, construcció municipal d'habitatges i equipaments, que l'urbanisme va canviant. El grafiat de les propostes, i totes les tècniques de configuració de l'espai, també van canviant. En aquest borradors de pla del 1917 l'aplicació de tècniques Beaux Arts no són alienes a la configuració dels conjunts monumentals, com, per exemple, l'esmentat a l'actual plaça de Francesc Macià. Però, en general la geometría desapareix, les corbes es van imposant, l'estructura urbana es mesura per paràmetres molt aliens als dels projectes d'Eixample. L'estructuració dels sistema de grans avingudes parcs i equipaments s'independitza de la lògica de vies i intervies. Les dues escales de planejament es van imposant, des d'aquest nivell immediat del dibuix d'un borrador fins a l'intent d'aplicació d'uns nous principis d'actuació.

I, no és en els dibuixos, sinó en l'organització final dels instruments d'actuació del pla d'Enllaços on es podrà acabar de mesurar tot llur abast. Els polítics que van inspirar aquesta adaptació del Pla d'Enllaços tenien ben clara la idea que la realització del gran esquema d'Avingudes d'Enllaç, i la construcció d'equipaments i de parcs, no era possible en la continuïtat de l'aplicació de les lògiques de finançament de la Urbanització de l'Eixample i l'Extraradi. Havien pensat que el Pla havia d'aprovar-se conjuntament amb l'aplicació del ''Proyecto de Ley de Urbanización del Extrarradio de Madrid'' que el 1916 el ministre de Governació, Ruiz Jiménez, va presentar al Congrés (134). Projecte de Llei que fou un intent de municipalització de l'activitat urbanística important. I que es presentava com un intent d'absorbir els increments del valor del sòl, en l'aplicació de dues vies alternatives del procés d'urbanització. La primera era la de la municipalització total del sòl, l'expropiació i posterior venda del sòl urbanitzat als particulars. La segona es basava en l'expropiació dels grans vials i serveis, tot, i deixant a la iniciativa privada la urbanització de les àrees intermèdies. Aquesta segona via del Projecte de Llei, convenientment completada per les noves ordenances diferencials o de zonificació i l'aplicació generalitzada de les noves ordenances diferencials o de zonificació i l'aplicació generalitzada de les contribucions de millores, podia haver estat la lògica actuació del Pla d'Enllaços.

En la informació pública que hi va haver després de la presentació del Pla, més enllà de les lògiques oposicions de particulars a diversos detalls de traçat, hi va haver una forta oposició corporativa dels propietaris urbans al model d'actuació que s'havia pensat per al Pla. I la crítica d'aquests es dirigia sobretot a l'intent de substitució de la gestió de la Comissió Especial d'Eixample, en la qual ells hi eren ben representats, i a la possible aplicació de les contribucions de millores. Sistema de finançament que implicava un canvi substancial dels mètodes que llavors s'aplicaven a l'eixample i l'extraradi (135).

Quan, finalment, es va aprovar el pla, l'aprovació es va limitar a la

xarxa principal, amb la significativa eliminació d'algunes vies exteriors a Collserola i altres a la zona de Sant Martí i Sant Andreu. El dictamen de la Comissió de Foment (136) sobre el qual es va redactar l'acord fa referència a:

a) Aprovar les grans vies d'Enllaç (amb les excepcions assenyalades).

b) Aprovar l'emplaçament dels espais lliures, però subordinant la seva extensió i forma a les necessitats del moment de la implantació; formulant, llavors, el corresponent projecte parcial d'aquests espais lliures.

c) Aprovar la parcel·lació detallada en els punts on no hi haguessin al·legacions.

d) Aprovar les alineacions que el pla assenyala en els carrers ja oberts i que ara passen a ésser vies d'Enllaç.

e) Estudiar, properament, d'acord amb els municipis veïns el traçat de les vies límit situades a la divisòria dels termes.

f) Una llarga relació d'acords parcials sobre traçat de vies i que fan referència a les al·legacions particulars.

Aquesta aprovació condicionada es reflecteix gràficament en la substitució del plànol que van elaborar els arquitectes Romeu i Porcel seguint el procès iniciat el 1914, per un segon esquema, que també es reprodueix en el catàleg, en el qual han desaparegut parcs i una part important de vies secundàries.

I en l'aprovació s'ignora totalment la idea de zonificació, a la qual s'al·ludia en l'ofici que encarregava els treballs de redacció, no es fa cap referència als edificis públics, i els parcs queden en una situació molt ambigua.

La manca de referència a aquests aspectes essencials en l'acord d'aprovació indica quins eren els punts més conflictius del pla. L'acord d'aprovació fou un compromís entre els polítics i les associacions de propietaris del sòl. I en ell es van eliminar precisament els punts que feien més nosa. Però, alhora, és indicativa de la manca d'aplicació del procés de gestió i finançament que s'havia pensat inicialment. En aquest procés l'aplicació de la contribució de millores era indispensable per obtenir el sòl necessari per a les grans infrastructures i equipaments. Era, com s'ha dit, una peça bàsica de la nova política territorial municipal. I, de fet, mai no fou aplicada amb rigor i intensitat.

Es pot dir que, més enllà dels detalls, en l'acord d'aprovació del Pla de 1917 es reflecteix la impossibilitat de substituir la gesió d'Eixample per una, més moderna, política territorial municipal.

A continuació, en fer una breu síntesi de l'evolució de les polítiques sectorials de zonificació, construcció de parcs, escoles, i cases barates, es podrà ampliar el que s'ha dit. A partir d'aquest moment les polítiques se separen de l'actuació urbanística. Ja no són peces integrades en el pla. I, paral·lelament, perden intensitat i evolucionen vers formes molt allunyades de les inicials.

Els Projectes de zonificació

L'evolució de la zonificació en l'Avanç i posterior pla Jaussely motivà de seguida la necessitat de modificar les ordenances municipals. Des del moment d'aprovació d'aquell pla van sorgir diverses iniciatives de nova regulació de les condicions d'edificació, per tal de permetre tipologies i usos d'edificació diferents.

En l'Avanç de 1905 la idea de zonificació es reflectia en un tractament diferenciat dels teixits urbans. Els documents gràfics només eren acompanyats per una memòria en la qual es justificaven les pautes de traçat, les tipologies, i les mides de les illes que les han de rebre. No hi havia, encara, una proposta d'ordenances explícita.

En els plànols del pla definitiu de 1907, la idea de zonificació s'introduïa a partir de lletres grafiades en cadascuna de les illes. Lletres que, segurament, remetien a unes ordenances incloses en la memòria perduda d'aquest pla.

Dos anys més tard, el 21 de desembre de 1909, es va aprovar "en principi", una avantprojecte de "Modificación a las Ordenanzas en todo lo que afecta a Construcciones", en el qual també hi havia una divisió de l'edificació en zones. La divisió en zones era simple: comercial, "habitaciones concentradas", "habitaciones dispersas", i rural. I sembla que tenia l'origen en la idea de zonificació que hi havia al pla Jaussely, el contingut complet de la qual fou recuperat per l'Associació d'Arquitectes en el projecte d'Esmena que presentà l'1 de setembre de 1910. En ell s'introduïen la zona industrial i la zona d'habitacions obreres, presents a la proposta Jaussely, i oblidades en l'avantprojecte municipal.

En ambdues propostes, la zonificació es reflectia en unes altures d'edificació i unes pautes d'ocupació diferents, que sovint, repetien, reinterpretaven o modificaven articles de les ordenances de 1981.

En el quadre annex nº 1 s'han seleccionat diversos articles de les dues propostes d'ordenances, per a poder informar sobre el seu abast, i, sobretot, el seu contingut tipològic. Tema clau en les propostes de zonificació europees de començament de segle, en les quals les divisions en zones com les que s'observen en aquests articles són molt freqüents. A elles, altrament, també hi remeten la majoria dels manuals d'aquell temps.

Malgrat que hi hagi alguna repetició en els articles d'un i altre projecte ha semblat més clar reproduir-los íntegres. En primer lloc se citen els articles 118 sobre la divisió en zones. A continuació els articles 119 i 121 sobre les altures d'edificació. I, finalment, els articles, 145, 146, 147, 148 i 149 sobre l'ocupació de l'illa i la parcel·la. Malauradament no s'ha pogut trobar el plànol de zonificació a què fa referència els dos projectes. Potser es referien directament a la zonificació grafiada en els plànols del Pla definitiu de Jaussely.

Posteriorment a la redacció dels dos projectes de zonificació esmentats, el 1914, es registrarà el procés d'adaptació del Pla d'Enllaços promogut per gent propera a les Joventuts Nacionalistes, a què s'ha fet referència anteriorment. I, en el si d'aquest procés es redacta un esquema de zonificació nou, en el qual, encara, és patent l'èmfasi en les condicions tipològiques dels edificis.

Se saben poques coses sobre l'origen d'aquestes propostes de zonificació tan properes en el temps. Però tot fa pensar que tenen l'origen en un únic procés i debat, potser determinat per les idees llençades pels plans de 1905 i 1907 i la incidència dels manuals d'Urbanisme alemanys. Una prova de la unicitat del procés és la d'haver trobat un calc de la proposta de zonificació de 1907 entre els borradors del pla d'Enllaços de 1914-17. Curiosament, en aquest calc els noms de les zones s'assemblen més als de la proposta municipal de 1914 que a l'esquema inicial de Jaussely. I, encara, Guillem Busquets, arquitecte i regidor promotor del Pla d'Enllaços de 1917, era un dels redactors de la proposta de modificació de les Ordenances presentades per l'Associació d'Arquitectes en 1910.

La gènesi de les primeres idees de zonificació de Barcelona està poc documentada, però, a través d'indicis i referències indirectes es pot aconseguir un coneixement força complet de la seva evolució. Així, de la proposta de zonificació de 1914 se'n coneix el plànol però no s'ha trobat el text de les ordenances diferencials que l'acompanyaven; contràriament al que passava amb la proposta de 1909, de la qual es coneixia el text i no s'havia trobat el plànol. Però, una referència indirecta, l'informe crític presentat per diverses associacions ciutadanes i reproduït a la revista "Civitats" (137) permet resoldre parcialment aquest buit d'informació.

En aquest escrit es parla de la divisió de la ciutat en 6 zones.

1. Zona tancada. Es caracteritza per les illes tancades, és a dir per les construccions contigües unes a les altres, sense patis centrals interiors i només amb la ventilació a què es refereix l'article 154 de les Ordenances de 1891. Se situa en el nucli de la Barcelona antiga i els nuclis dels pobles agregats l'edificació dels quals és completament densa.

2. Zona tancada tipus Eixample. Es caracteritza per illes tancades, com les de la zona anterior, però en llurs solars només es podrà edificar segons el que disposa l'article 161 de les Ordenances de 1891. Se situa en la major part de l'Eixample de Barcelona.

3. Zona o sistema semi-obert. En ella es permet edificar en grups la longitud de façana dels quals no excedeixi dels 50 m., deixant entre ells androne de 6 m. La superfície edificable total de l'illa no ha de superar 1/3 de llur superfície total. La situació de la zona es pot seguir en el plànol.

4. Zona o sistema obert. Correspon a la construcció de xalets aïllats o en grups de dos, separats per una androna de 6 m. La superfície edificada total no excedirà 1/5 del total.

5. Zona industrial. Dedicada especialment a la construcció de fàbriques, malgrat que en ella també s'hi puguin construir altres edificacions. Els edificis industrials mai no es poden edificar a les altres zones. Situada entre Sant Martí i Sant Andreu i també a Can Tunis, com es pot observar en el plànol (seguint en això les pautes dels dos plans elaborats per Jaussely).

6. Zona rural. En ella es poden construir xalets aïllats o en grups de dos. La superfície edificable no ha d'excedir 1/10 del terreny disponible. Situada a la falda de les serralades i turons, com es veu en el plànol.

Les 6 zones són diferents de les dels projectes de 1909 i 1910. Ja no segueixen les pautes i noms que tenen llur origen en l Pla de 1907. Malgrat tot, no han perdut, encara, llur contingut tipològic. La idea de zonificació segueix concebuda com a complement del plànol de la ciutat. I, paral·lelament, les pautes dels manuals d'urbanisme segueixen presents (138).

Però, a partir de 1915, les coses ja no seran tan clares. Aquests projectes de zonificació disciplinàriament "ortodoxos" entraran en contradicció amb molts dels aspectes del procés de construcció urbana barceloní. I, des de la perspectiva d'aquest, es produiran canvis i modulacions significatives.

Entre 1924 i 1932, durant els anys de la Dictadura, s'aprovarà definitivament el projecte de zonificació de Barcelona. En aquest projecte, tot consolidant-se diversos detalls d'abast administratiu, es perd el contingut tipològic. Les zones passen a ésser petites modulacions d'altura, la lògica de les quals es compren més en la seva incidència en les trames i teixits urbans que no pas en relació a cap projecte d'organització urbana.

En aquest moment la zonificació ja no és part de la Política Territorial Municipal. No és instrument de materialització d' una idea d'organització i d'assignació de les tipologies d'edificació òptimes per a cada lloc del territori. I tampoc no és instrument de projecció d'un nou poder municipal sobre un mercat de l'habitatge, del qual es volen eliminar les tendències paràsites.

Generalment, les zonificacions de començament de segle es refereixen a característiques tipològiques i usos. En les primeres es cerca una organització en densitats decreixents que intenta reproduir l'ordre "natural" dels preus del sòl. En els usos, s'oscil·la entre l'ordenació en funcions més o menys derivades de la divisió del treball i els preus decreixents del sól (139).

Aquestes pautes generals es poden trobar en les ordenacions de funcions i densitats de l'esquema Jaussely i en l'adaptació de 1914. En el primer predominen les qüestions d'organització i en el segon, l'adaptació a l'ordre decreixent del mercat del sòl és clara.

Però, després de 1917, paral·lelament a la crisi de la idea de Política Territorial Municipal en tots els seus diversos aspectes, la zonificació perd tot aquest contingut.

Així, el 1922, quan s'acorda la modificació del capítol XII de les ordenances, es divideix el territori en tres zones —domèstica, industrial i mixta— en les diferències entre les quals són molt petites; es limiten a condicionar la localització d'activitats industrials incòmodes, sense incloure cap referència a les tipologies d'habitatge. (Annex 2).

El projecte definitiu d'ordenances de zonificació s'aprova al 17 de juliol de 1924, i serà recollit i completat el 1932 (140). En aquest projecte es delimiten quatre zones. Una zona general dividida en tres subzones d'ús diferent, que ocupa la part més substancial de les àrees urbanes i urbanitzable. I tres zones —d'altures limitades, cases aïllades i "montañosa"— obertes a la introducció de tipologies de baixa densitat. Roman l'èmfasi en l'ús i la definició de tipologies diferencials esdevé marginal. El plànol de zonificació és ben significatiu en relació a aquest

tema. Com també ho és al tractament dels principals paràmetres d'edificació. (Veure Annex nº 3).

En relació a les altures, la uniformitat es gairebè absoluta en la zona general, en la qual es continuen els paràmetres de les ordenances de 1891. Es significativa l'altura de 23 m. per als carrers de 20 m. de l'Eixample.

A les zones d'altures limitades i cases aïllades les altures són menors —11, 14 i 17 m— però ocupen una extensió insignificant del terme i se situen en llocs marginals.

En relació a les ocupacions, paràmetres de considerable pes en la diferenciació de tipologies, només es repeteixen els valors de les ordenances de 1891. També amb l'excepció lògica, i marginal, de les cases aïllades, i algun dels detalls de tractament del casc de Sarrià.

L'única diferència entre tipologies d'edificació s'ha de cercar en els processos d'edificació que segueixen l'eixample i l'extraradi. La diferenciació de tipologies no és tant una qüestió de política territorial municipal que una consequència dels processos econòmics que segueixen dues parts de l'eixample, i en relació a les quals el tamany i la forma de la trama urbana és fonamental. La definició d'illes que havia començat a establir l'avanç de pla Jaussely en 1905, esdevé real, tot canviant moltes de les connotacions que havia introduït l'arquitecte francès, sobre aquests mercats del sòl i l'habitatge, les exigències dels quals en relació a la parcel·lació motiven trames diferents. La de l'Eixample es ben coneguda tant morfològicament com tipològica, la de l'extraradi es reflecteix d'una manera ben clara en el Pla definitiu de Jaussely, quan modifica les trames de manual del seu projecte inicial i adapta el tamany de les illes properes als agregats a les pautes d'edificació i parcel·lació que s'hi seguien.

I en el procès anterior és important la influència dels articles que regulen l'aparició de passatges. Els passatges permetien l'adaptació de la quadrícula a altres tipologies d'habitatge. Per això ja s'havien previst a les ordenances prèvies al Projecte d'Eixample. Llur regulació en les Ordenances de 1924 i 1932 no és més que una ampliació i modificació de detall del text de les Ordenances de 1891. Amb la introducció de les Ordenances diferencials gairebé res no ha canviat. Els processos de diferenciació tipològica segueixen les lleis del mercat, com ja ho havien fet abans de l'invent de la zonificació. Les teories de la Política Territorial Municipal, i la concepció de la Urbanística com a instrument capaç d'aconseguir la racionalitat econòmica de la Gran Ciutat van perdent llur pes en uns processos de construcció urbana, en els quals les contradiccions menades pel pes de la renda del sòl i la irrealitat de moltes propostes d'organització hi són ben presents.

Malgrat tot la necessitat de racionalitzar l'espai urbà, distribuint els usos i aconseguint unes bones condicions d'habitabilitat, no perd pes. En el fons dels conflictes socials que esdevenen abans, durant i després de la Dictadura de Primo de Rivera, hi ha la necessitat d'una societat que es pugui reproduïr sense conflictes. I, en aquesta societat les cases barates, les escoles i els espais per al lleure tenen importància. En la dissolució del model d'Urbanisme, en l'evidència de la seva incapacitat i poca resistència a les tensions i contradiccions, no hi ha la desaparició de les necessitats sobre les quals s'ha originat. El tema de l'organització racional de la ciutat continua present en l'Urbanisme municipal barceloní. I es continuarà evidenciant en fases successives.

Però en aquest nou moment, quelcom del context haurà canviat. En el procés d'acumulació capitalista les condicions de producció de la ciutat van evolucionant. La ciutat es realitza cada vegada més per parts i no per simples fileres d'edificis guiades per un plànol d'alineacions. Paral·lelament el negoci del lloguer de cases d'eixample o extraradi és substituït pel de la venda de solars edificables, on la rotació del capital és més ràpida.

I, en algunes d'aquestes parts, es fa possible la convergència de les condicions de disseny i d'ordenança, a què havien tendit els projectes d'ordenació urbana en les tres primeres dècades del segle. Almenys en alguns espais representatius com l'avinguda Alfons XII, citada en l'Annex nº 3, allò que s'havia intentat per a la gran ciutat es pot fer realitat. Si les Ordenances, en general, perden llur contingut tipològic, almenys, el recuperen en algun d'aquests espais. La divisió del Planejament en dues escales es consolida en generalitzar-se la producció de la ciutat per parts. Durant la República, amb el Racionalisme del Gatcpac aquest tema es desenvoluparà molt, malgrat que tingui molt escassa projecció en el context municipal.

La producció d'equipaments i cases barates també sofrirà canvis amb el nou model de producció urbana. Per un costat es desvincularà de l'Urbanisme propiament dit, i se'n produirà al marge d'ell. Per l'altre, plantejant el tema de les cessions d'espais, i dels estàndards que havien de mesurar aquestes cessions, que ja s'havia intentat en l'aprovació del pla de 1917, i que, en la dècada dels trenta, rebrota amb intensitat en els Congressos d'Arquitectes de Llengua Catalana, i en l'intent, frustrat de llei d'Urbanisme de Catalunya (141).

Política de parcs i jardins

Després de l'aprovació del Pla d'Enllaços de Léon Jaussely, el 1907, l'evolució de la Política de Parcs i Jardins confirma tot el que s'acaba de dir. Com se sap un dels punts més rellevants de l'Avant-Projecte de 1905 era el tractament dels parcs i jardins. Seguint les pautes d'un text cèlebre d'E. Henard (142), Jaussely preveia un sistema complet de parcs i jardins; Parcs a diversos punts significatius de la ciutat: Montjuïc, el Carmel, Pedralbes, el Besòs,... etc; jardins repartits en tot l'àmbit urbà, i connectats amb agrupacions d'equipaments.

A les versions posteriors els projectes de parcs romanen, malgrat que es redueixi llur extensió i s'adaptin a les condicions concretes del lloc.

En el fons, el Projecte Jaussely reflectia aspiracions molt sentides en la societat de Barcelona a començament de segle. Es significatiu hi hagin Projectes de parcs de Montjuïc i Pedralbes anteriors a la data d'aprovació del treball de l'arquitecte francès (143).

I aquestes aspiràcions van continuar essent vives tal com demostren diversos programes i iniciatives de l'Ajuntament en les dècades posteriors. El 1918 es va crear la Direcció de Parcs Públics, en el si de la qual Nicolau M. Rubió i Tudurí va endegar una política de parcs i jardins ben interessant. Rubió va treballar amb l'enginyer de jardins Forestier, qui des de 1915 projectava els jardins de Montjuïc documentats abastament en l'annex posterior, i va esdevenir el principal vehicle de difusió de la cultura moderna dels espais verds. La tècnica de

construcció de jardins del tandem Forestier-Rubió, i els principis de composició en què es basen, son explicats en l'annex sobre Montjuïc que segueix a aquest capítol.

Per aquest motiu, aquí només es presentarà atenció als aspectes més generals de la política endegada per Rubió en la Direcció de Parcs Públics. En el Projecte Jaussely es definia un sistema d'àrees verdes complet, i és en l'evolució d'aquest sistema on es pot seguir el camí dels instruments de planejament. Diverses publicacions municipals van fer referència a aquest sistema i política generals. El 1920 la Comissió de Cultura de l'Ajuntament va publicar un text sobre els Jardins d'infants (144). El mateix any, la revista "Civitas" va publicar una nota de la Direcció de Parcs Públics a Vallvidrera i el Tibidabo (145). En una memória sobre la gestió de la Comissió d'Eixample en 1918-1919 també s'inclouen notícies sobre la programació de parcs i jardins (146). Més tard, el 1926, durant la dictadura de Primo de Rivera, l'Ajuntament va publicar un estudi de N.M. Rubió sobre la qüestió dels espais verds o lliures (147). De totes aquestes referències se'n poden extreure gràfics i projectes significatius.

Dos esquemes de distribució dels parcs i jardins informen sobre els criteris de distribució espacial. El primer datat el 1920, i signat pel Director de "Parques públicos y Arbolado" Rubió, informa sobre la política d'adquisició de sòl per a jardins, classifica els espais lliures en: existents, adquirits, en tràmit d'adquisició, aprovats i proposats. El segon és esquemàtic i fa referència als criteris de localització i tamany, així com a l'adquisició. En ambdós gràfics es pot observar una voluntat de distribuir els espais verds homogèniament, malgrat que el realisme econòmic obligui a desplaçar els parcs de major extensió vers la perifèria, a Vallvidrera i el Tibidabo, i, fins i tot al Besòs i al Llobregat.

Altres gravats són de Projectes i idees de parcs i jardins. S'han inclòs en el catàleg sense pensar en fer una relació completa de les realitzacions. Només volen ser indicadors del contingut de la política de parcs que va més enllà del contingut entre monumental i expressiu dels jardins antics i es vincula a activitats residencials molt diferenciades. En el primer es poden veure dos models de jardí d'infants, procedents de la memòria de la comissió de cultura sobre aquest tema. En el segon el tema és l'aprofitament d'un encreuament, la plaça Tetuan, seguint pautes encara vinculades als jardins del Bulevard de Garriga i Roca. El tercer és una ordenació de la plaça de les Glòries, l'espai més brillant del Pla Jaussely, on l'antiga monumentalitat és substituïda per un ús quotidià, on les masses d'arbres es combinen amb camps d'esports, jocs i guarderies. En el quart la quotidianitat arriba a la previsió d'horts populars, combinant el treball dels parcs amb l'espai dels nens. Pel que es pot veure, la història dels parcs de la ciutat no acaba amb el jardí de Montjuïc, motivat per l'Exposició i que es documentarà a continuació, sinó que té voluntat d'expansió a tot l'àmbit urbá, tot vinculant-se amb les activitats residencials més immediates, Francesc Roca (148) fa interessants comentaris sobre aquest corrent cultural i llurs vincle amb models i teories de l'estranger.

Però, deixant apart els criteris generals de distribució espacial i ús, és interessant de saber que, en aquest període els parcs foren comprats i mai no pogueren ésser el producte de compensacions realitzades en el si del procés d'urbanització. I través d'aquesta notícia es comencen a evidenciar les contradiccions de la política. No es pot oblidar que 1918, any en què es comença a formular aquesta política, també es l'any de l'aprovació del pla d'Enllaços, amb una clàusula que exclou la delimitació dels parcs que s'havien previst. És un any en el qual les finances de l'Eixample entren en crisi. I, també, és l'any en què falla l'intent d'aplicar la "contribució de millores" al finançament de la urbanització.

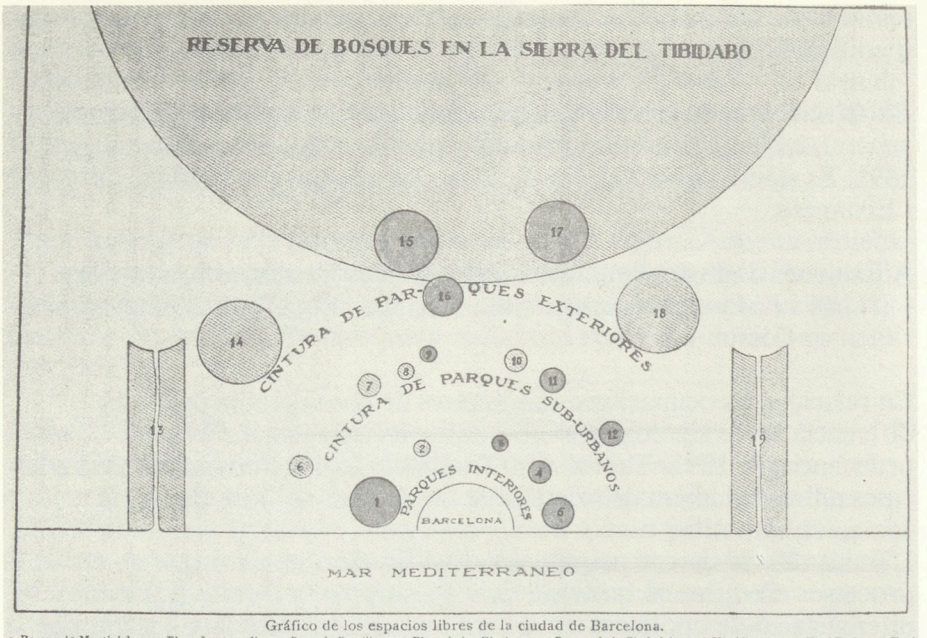

Gráfico de los espacios libres de la ciudad de Barcelona.
1 Parque de Montjuich. — 2 Plaza Letamendi. — 3 Sagrada Familia. — 4 Plaza de las Glorias. — 5 Parque de la Ciudadela. — 6 Hipódromo. — 7 Turó Park. — 8 Turó Gil. — 9 Font del Recó. — 10 Vallcarca. — 11 Parque Güell. — 12 Parque del Guinardó. — 13 Parque del Llobregat. — 14 Parque de Pedralbes. — 15 Parque de Vallvidrera. —16 Parque del Tibidabo. — 17 Parque de San Medin. — 18 Parque de Horta. — 19 Parque del Besós.

El Sistema de parcs Públics

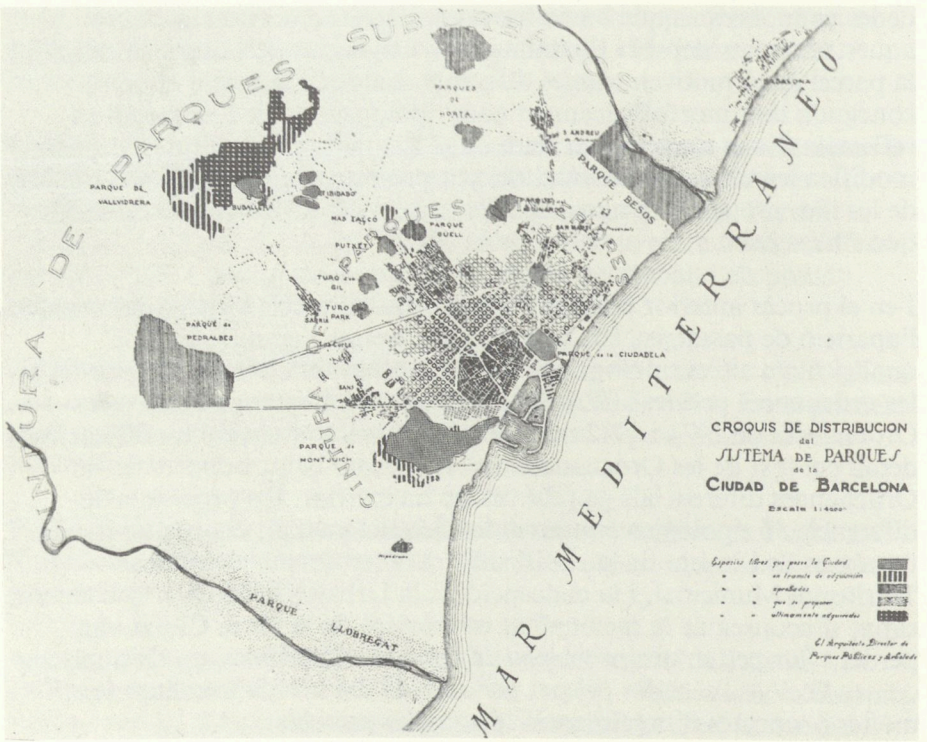

Localització dels parcs en tràmit d'adquisició per la Direcció de parcs públics.

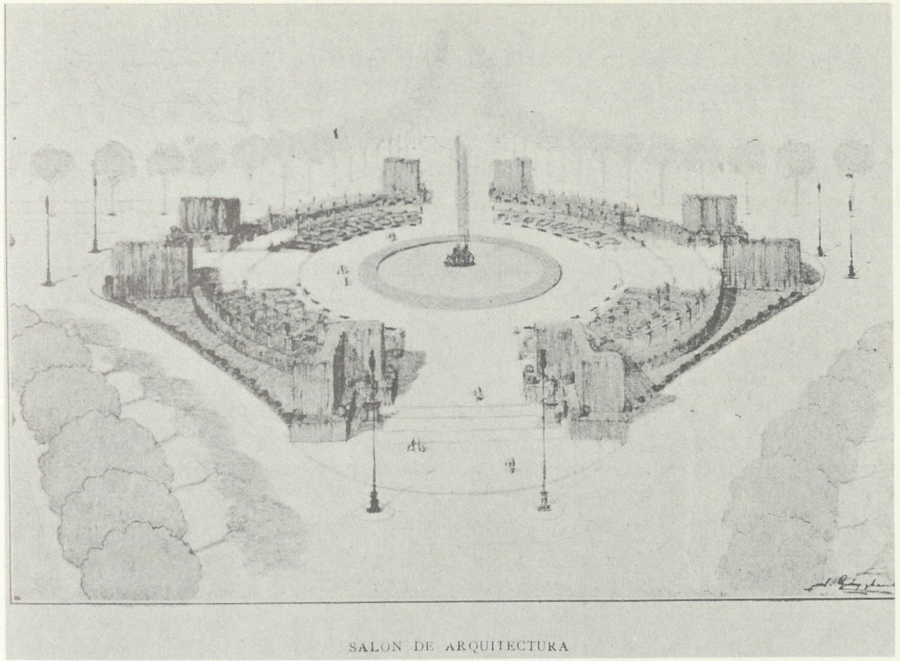

Proposta d'ajardinat a la plaça Tetuan

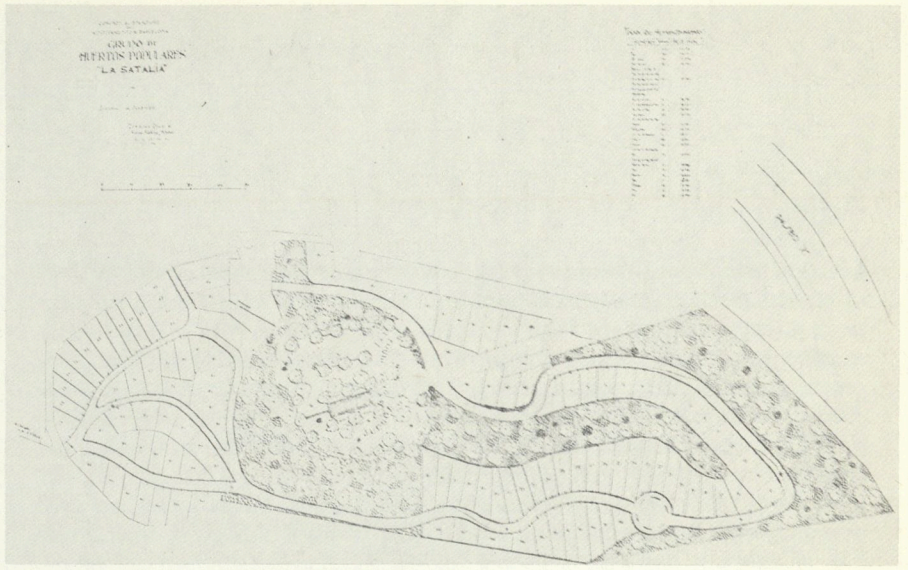

Grupo de huertos populares "La Satalia". *N. M. Rubió i Turdurí. 1919*

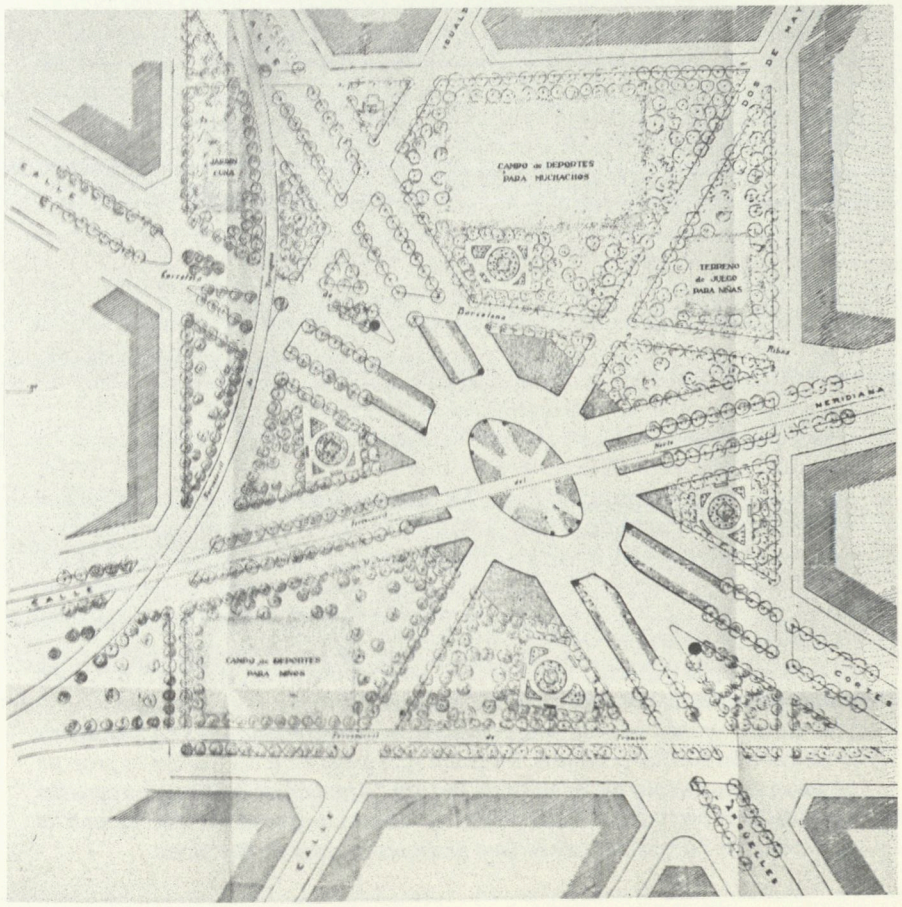

Proyecto de distribución de plantaciones y terrenos de juegos de la plaza de las Glorias Catalanas.
N. M. Rubió i Tudurí. 1920

La política de parcs i jardins existeix, però llur aplicació és dificultada per les contradiccions que apareixen en l'intent de racionalitzar els instruments d'intervenció urbanística.

La possibilitat d'aconseguir una ciutat organitzada òptimament, amb tots llur components i relacions, s'esfuma en aquests anys. La política del verd, malgrat mantenir el vigor cultural on va tenir origen, perd el contingut i abast que hauria d'haver tingut en el sí d'una política territorial municipal, concebuda tal com s'ha vist en pàgines anteriors. El desplaçament de les adquisicions vers la perifèria, que s'observava en els plànols anteriors, no és anecdòtic sinó refleix clar de la manca d'incidència de la política en el planejament urbanístic.

Simptomàticament , Rubió, en el seu text de 1926 defensarà la reparcel·lació per a aconseguir les cessions de verd, aplicant l'Estatut Municipal de la Dictadura. I, mes tard, el 1933. G. Busquets, un dels promotors del pla de 1917, explicarà a la revista francesa "Urbanisme" que les compensacions s'han aplicat en la urbanització del Turó Pacc (149).

Les qüestions que s'ha observatr en el desenvolupament de la política d'àrees de parc i jardí públic, també es reflectiran en la política de construccions de centres escolars, un dels punts més importants del sistema d'equipaments que s'havia introduït en l'Avantprojecte de León Jaussely.

El 14 de juny de 1917 l'Ajuntament aprova un pla de construccions escolars, en el qual, a través de diverses consideracions històriques, pedagògiques i econòmiques, se cercava la solució d'un dels problemes de cultura que importaven més a la societat i l'administració pública d'aquell moment. En la memòria d'aquest pla hi ha una explicació dels criteris de localització i un plànol paral·lel als esquemes de localització de parcs i jardins anteriors. Es interessant de reproduïr un fragment de l'explicació dels criteris de localització i el plànol esmentat. La idea de programació és molt clara en ambdós.

RAONS QUE S'HAN TINGUT EN COMPTE PER A FER LA DISTRIBUCIÓ DELS EDIFICIS ESCOLARS.

Les consideracions econòmiques i pedagògiques que han sigut abans exposades, obliguen a reduir el número d'edificis a construir i per tant cada edifici ha de servir per a una gran cabuda d'alumnes. Plaça un número reduït d'Escoles en una població de la extensió que ocupa Barcelona, de manera que desde qualsevol indret de la ciutat puguin fàcilment els infants trasladar-se a la que estigui més propera, era el problema més difícil de resoldre. Pero tenint en compte que en la majoria de Congressos d'Higiene Escolar (Les Construccions Scolaires en Suisse, Baudin, pag. 110), s'han convingut en que la distancia que pot recorre un infant per anar a l'Escola és de dos kilòmetres, en l'adjunt plànol s'ha fet la distribució dels emplaçaments de manera que un noi, per a fer el recorregut que'l porti a una Escola propera al seu domicili, no tingui de caminar més d'un kilòmetre, ni tingui que atravessar llocs on hi hagi excessiu transist de vehicles.

Per a fer la distribució dels emplaçaments dels edificis escolars s'ha tingut en compte, en primer terme, aquells bastimets propietat de l'Ajuntament que en l'actualitat estan destinats per a Escoles públiques. S'ha comptat igualment amb els terrenys propietat de l'Ajuntament, i amb aquells altres que avui pertanyen al Ram de Guerra, però existint ja l'acord de cedir-los al Municipi mitjançant determinades compensacions. Els solars que deuria adquirir l'Ajuntament, han sigut situats aproximadament en aquells llocs que tot i responent al pla de conjunt que s'ha establert poguessin, no obstant, ser adquirirta a preus-més beneficiosos, i per últim, en el mateix planol, s'ha assenyalen llocs per a establir hi Escoles a l'aire lliure, a muntanya i al mar com centres de curació climatológica, que tant beneficiarien a la multitud de nois malaltissos que acudeixen en una gran proporció a les Escoles públiques de Barcelona.

Les Escoles de Bosc, d'aqui i de l'estranger, han mostrat abastament la bondat de les mateixes, i en aquest plànol sols s'hi consignen el número total d'alumnes que tal vegada hi concorrerien per a computar-los al total dels que acudirien a establiments docents de creació municipal.
La distribució d'Escoles que s'han consignat en el plànol i el número d'alumnes que hostatjarien, és com segueix:

Escoles propietat de l'Ajuntament	*25*	*amb un total de*				*1,900*	*alumnes*
A construir en solars propietat de l'Ajuntament	*9*	»	»	»	»	*7,500*	»
A » » » del Ram de Guerra	*2*	»	»	»	»	*2,000*	»
A l'aire lliure en terrenys de l'Ajuntament	*3*	»	»	»	»	*1,100*	»
Escola Marítima (concessió a la platja)	*1*	»	»	»	»	*500*	»
En solars a adquirir pel Municipi	*9*	»	»	»	»	*7,800*	»
		Total d'alumnes.....				*20,800*	»

(Veure Anexe que acompanya el Plànol de distribució).

Les distintes característiques de cada barri de Barcelona, i la seva especial manera de trobar-se urbanitzat obliguen a una distribució diferent dels edificis escolars.

En tot el perímetre de la ciutat antiga, on els grans solars no abunden, la cabuda per grup no podrà ser molt numerosa. Per això en aquest lloc s'hi assignen major número d'escoles. Els llocs on es troben emplaçades, és aprofitant aquests grans casals dels nostres antics carrers aristòcrates, on a l'ensems podria contribuir l'Ajuntament a fer una bona obra, establint-hi Escoles en aquelles cases senyorials dels carrers de Moncada i de Còdols, per exemple, conservant així notabilíssims exemplars de nostres antigues construccions civils.

En pocs llocs de la ciutat vella podem trobar espais suficients per a bastir-hi grans edificis escolars. Amb preferéncia deuen escullir-se els solars actualment ocupats per convents, els quals tenen tendència a abandonar l'interior de la ciutat.

Sortint ja del perímetre de la ciutat antiga, on poden trobar-se solars de superfície suficient per a bastir-hi grans edificis escolars, s'ha fixat el lloc d'emplaçament de manera que es trobin equidistants per a que el alumne sols tingui que recòrrer un kilòmetre per a trasladar-s'hi.

Per l'estructura especial de la urbanització de la ciutat antiga en el seu interior será molt difícil que en els edificis a construir es pugui disposar de patis per a jocs, gimnàstica i de jardins anexes per fer-hi pràctiques de botànica y com a llocs d'esbarjo deurà disposar-se de les terraces dels edificis i tal vegada de les galeries porticades que puguin construir-s'hi. Però aquests llocs d'esbarjo seran indubtablement insuficients per una educació física completa de l'alumne i precisament l'educació física deu ésser un dels punts a mirar amb més atenció, car el noi que assisteixi a l'Escola pública és el que viu en llocs poc higiènics i sense els mitjans per enrobustir-se que foren menester. Per això han senyalat en el plànol uns camps de sport i jardins escolars, situats en la perifèria de la ciutat, on poder anar els alumnes de les Escoles públiques en determinats dies de la setmana, on els jocs i sports podrien fer-s'hi amb tota llibertat i on els jardins escolars serien un medi pràctic i moral d'educació.
Heu's-aqui raonats els motius que han servit de base per a fer el plànol general de distribució d'emplaçaments d'edificis escolars en els quals, momentàniament, s'hi podrien hostatjar-hi tots els alumnes que avui encorren a les Escoles públiques, situades actualment en locals llogats que no reuneixen absolutament cap condició i quina substitució s'imposa fer-la d'una manera urgentíssima.
Construint aquests edificis, no obstant, l'Ajuntament no resolt tot el problema de les construccions excolars de Barcelona. Manquen senyalar major número d'edificis per a que un dia, sota la direcció i cura de l'Ajuntament puguin ser educats en uns mateixos procediments i ideologies absolutament tots els infants del cens escolars de Barcelona. Cal senyalar també, els edificis per a les ensenyances professionals —Arts i Oficis, Estudis Comercials, etc.,— que una ciutat industrial i comercial com la nostra deu cuidar d'una manera preferentíssima. Es menester també indicar els llocs on establir-hi les Escoles especials per a la formació de les noies barcelonines, i el mateix pot dir-se de les biblioteques populars, camps de jocs, parcs infantils, etc., etc., obres totes elles complementàries de l'obra de cultura popular encomenada a l'Ajuntament.
Però per ara considerem prou esforç escometre solament el plan que s'ha indicat dels locals per a les Escoles públiques. Excel·lint en aquesta empresa que ara es proposa prous garanties morals i materials haurà adquirit l'Ajuntament de Barcelona per a desenrotllar en el pervindre una més pregona a vasta acció educadora, d'acord amb les circumstàncies i necessitats que reclami aleshores la ciutat de Barcelona.

Plànol de emplaçaments d'edificis escolars aprovat per l'Excm. Ajuntament de Barcelona en sessió de 14 de Juny de 1917.

Aquest pla, presentat el 1922 es va reflectir en l'elaboració del projecte de cinc grups escolars amb una capacitat de 4.620 places, de les quals només es va construir el grup Escolar Baixeras de 440 places (150). El fracàs d'aquesta política és evident. L'obtenció de terreny per a escoles ja era problema en aquell moment. Qüestió que, indirectament, es reflecteix en el procés d'elaboració dels borradors del pla d'enllaços, en els quals desapareixen gairebé tots els equipaments que havia previst Jaussely en el seu plànol. El tema dels equipaments també se separa de l'Urbanisme. La legislació no permet una assignació d'ús d'aquesta mena i tampoc no inclou la reparcel·lació o compensació que serie necessària per a obtenir el sòl dedicat a l'ús escolar. Paral·lelament la idea d'un urbanisme que, a través dels nous poders de la política territorial municipal, pogués racionalitzar el creixement urbà tampoc no es realitza en aquest aspecte.

Cases barates

Finalment, un altre tema de la Política Territorial municipal era l'abaratiment del sòl i la construcció de cases econòmiques. La realització dels objectius principals de l'urbanisme modern passaven per una extensió dels poders municipals vers el domini del mercat del sòl i la construcció de cases. La política territorial de les administracions socialdemocràtiques europeas que Cebrià de Montoliu va intentar traslladar a Barcelona, naixia d'un extens debat sobre aquest tema, i recolzaba les seves realitzacions en una política almenys parcialment eficaç en la qüestió del sòl urbà (151).La limitació dels beneficis indeguts dels especuladors del sòl i l'habitatge va esdevenir un objectiu indissociable del d'organització racional dels usos i construccions urbanes.

El desenvolupament d'aquesta política passava per la creació de noves fonts d'impostos, el desenvolupament dels poders d'expropiació i compensació, i sobre tot, per la política de l'habitatge econòmic.

Aquesta política es va concretar a nivell estatal amb la promulgació de diverses lleis de "Cases Barates" d'incidència molt feble en l'àmbit de Barcelona. Mentre que a nivell local va tenir dos intents d'aplicació interessants però de poca incidència.

El primer és l'intent de creació d'un "Institut d'Habitació Popular" el 1915. Aquests intent que té com a moment inicial la convocatoria d'un concurs sobre l'adquisició de terrenys per a cases barates i una informació pública a la qual va concórrer la "Societat Cívica La Ciutat Jardí" presentant un informe en el qual fa una explicació completa de l'abast de les polítiques territorials municipals de les ciutats europeas sobre aquesta matèria (152). En l'informe, en les "orientacions generals" de l'Institut, redactades recollint el mateix esperit s'evidència l'intent d'aprofitar la intervenció municipal i la subvenció inicial per a desenvolupar un mercat de l'habitatge en el qual les tendències especulatives i els beneficis superiors al 4-5% desapareguessin. Actuant de tal manera que es pogués potenciar una espiral d'inversions que acabés anul·lant altres tipus de procés d'urbanització, com tots els casos explicats anteriorment, això no fou possible. I el 1918, un any molt important per tot el que s'ha anat repetint, l'Ajuntament va dissoldre l'Institut i l'experiència va acabar en un no res (153).

Més tard, el 1924, ja en la Dictadura de Primo de Rivera, el tinent d'alcalde Salas Anton va promoure una altre iniciativa de construcció de cases barates. D'ella va partir la creació del "Patronato de la Habitación" que va construir 2.229 habitatges en 4 polígons, anys després. Aquests polígons, dels quals s'adjunten diversos plànols definitius i variants van acabar essent realitzacions molt allunyades de l'espèrit inicial. Salas Anton, un home d'esquerres en el context de la Dictadura, havia proposat una actuació no gaire allunyada de la de Montoliu. La intervenció i el finançament municipal i estatal proposà la creació d'un gran polígon model i central, potser inspirat en models mussolinians. En canvi les realitzacions posteriors foren marginals, fragmentades i molt mal equipades.

En comptes d'un finaçament estrictament municipal i estatal es va optar pel finançament privat (de Fomento de la Vivienda Popular S.A.) garantit amb l'aval municipal. D'aquesta manera la promoció municipal es va diferenciar poc de les promocions dels grups d'habitatges, la producció dels quals llavors es començava a generalitzar, després de molts anys d'intents febles i de vacil·lacions. Dues d'aquestes urbanitzacions s'il·lustren en el catàleg.

Tanmateix aquestes iniciatives de construcció de cases barates, a més d'il·lustrar la qüestió del fracàs de la política territorial municipal des d'una altra perspectiva, permeten concloure aquesta explicació del procés de gènesi de la Urbanística Municipal, fent referència als canvis del procès d'urbanització en els anys seguents la crisi de 1929.

Totes les iniciatives anteriors il·lustren prou bé el fracàs de la Urbanística que es desenvolupa a l'ombra de la racionalitat basada en la Política Territorial Municipal. A través de les diverses contradiccions a què s'ha anat fent referència les il·lusions dels urbanistes sobre la possibilitat de l'organització racional de la ciutat i el control municipal del desenvolupament urbà es va afebint. En totes aquestes contradiccions els diversos aspectes de la intervenció urbanística se situen en el seu lloc real. Les dificultats de l'actuació permeten entendre l'abast de les formulacions urbanístiques. No n'hi ha prou en dissenyar ciutats on les funcions s'organitzin armònicament entorn dels centres antics, i on les comunicacions siguin resoltes de manera eficaç. Es necessari construir realment aquestes ciutats, o transformar les antigues. I, per a fer-ho, la política municipal troba més dificultats que les imaginades prèviament. Els instruments d'Urbanisme van perdent força en aquest camí, però també la cultura urbanística assoleix un nivell de coneixements molt superior al del període inicial, en el qual es vivia més d'idees que de la lluita contra les dificultats.

Tot aquest procés no s'ha de llegir com una crisi catastròfica, en la qual es fa impossible un ideal de racionalitat somniat. Tant les formulacions inicials de la Política Territorial Municipal, com les dificultats successives són reals. Permeten entendre l'estat de la qüestió urbanística en un moment clau de llur procés de gènesi. A través d'aquest coneixement es poden mesurar i entendre molts dels temes candents de l'Urbanisme actual. Però per a entendre tot això és important de veure que el procès no acaba en les contradiccions de la segona i la tercera dècada del segle. En aquest mateix moment hi ha indicis de canvis en l'estructura del sector immobiliari i en les modalitats d'intervenció de l'administració pública que preanuncien l'evolució posterior de la Urbanística.

En algun dels projectes de grups d'habitatges inclosos en el catàleg en documentar l'experiència de les "cases barates" s'ha pogut constatar un significatiu augment del volum de les promocions immobiliàries. Aquests

grups d'habitatges ja no són construïts per a llogar les cases, sinó per a la venda de parce·les, i, més endavant, dels habitatges. En ells hom hi invertirà més diners que a l'Eixample, i, a través de la venda, el capital circularà més ràpidament. L'economia de la urbanització sofrirà un canvi substancial. I moltes de les figures tributàries i d'intervenció de la Política Territorial Municipal perderan tot llur sentit original.

Precisament un tema que preocuparà als professionals de l'urbanisme en la dècada dels anys trenta és el de les relacions entre el procés d'urbanització, la construcció i l'atur. En algunes ponències dels Congressos d'Arquitectes de Llengua Catalana el procés d'urbanització, i la intervenció de l'Estat en ell, es mesurarà en relació a la creació de llocs de treball i la reactivització de la deprimida economia (154).

Una nova concepció de l'Estat comença a incidir en el context urbanístic. Més enllà de la concepció tutelar de la intervenció territorial dels municipis, es demana la intervenció en la regulació global de l'Economia a l'Estat. L'Urbanisme no és tan sols tema de regulació de les relacions socials i de solució de conflictes marginals del procés d'acumulació de capital, sinó una qüestió totalment inserida en el funcionament d'aquest procés. Molt del que es dirà en el Planejament posterior a la segona guerra mundial es comença a dissenyar en aquest període i entorn d'aquests temes.

Però no tot s'acaba en la nova estructura del mercat immobiliari i els renovats criteris d'incidència de l'administració pública en l'Urbanisme. En aquests anys es difon una nova concepció del viure i de com organitzar les relacions humanes en el territori.

A través dels models culturals que es difonen des de les administracions municipals socialdemòcrates de l'época una nova sensibilitat envers l'habitatge i l'organització dels serveis urbans es fa palesa en l'urbanisme català. La revista "A.C." del GATCPAC potser és l'exemple més clar de la incidència dels nous valors culturals i els models d'habitatge i urbanisme (155). En els successius exemplars d'aquesta revista es constata l'abast d'aquesta renovació cultural, que no es limita a les qüestions

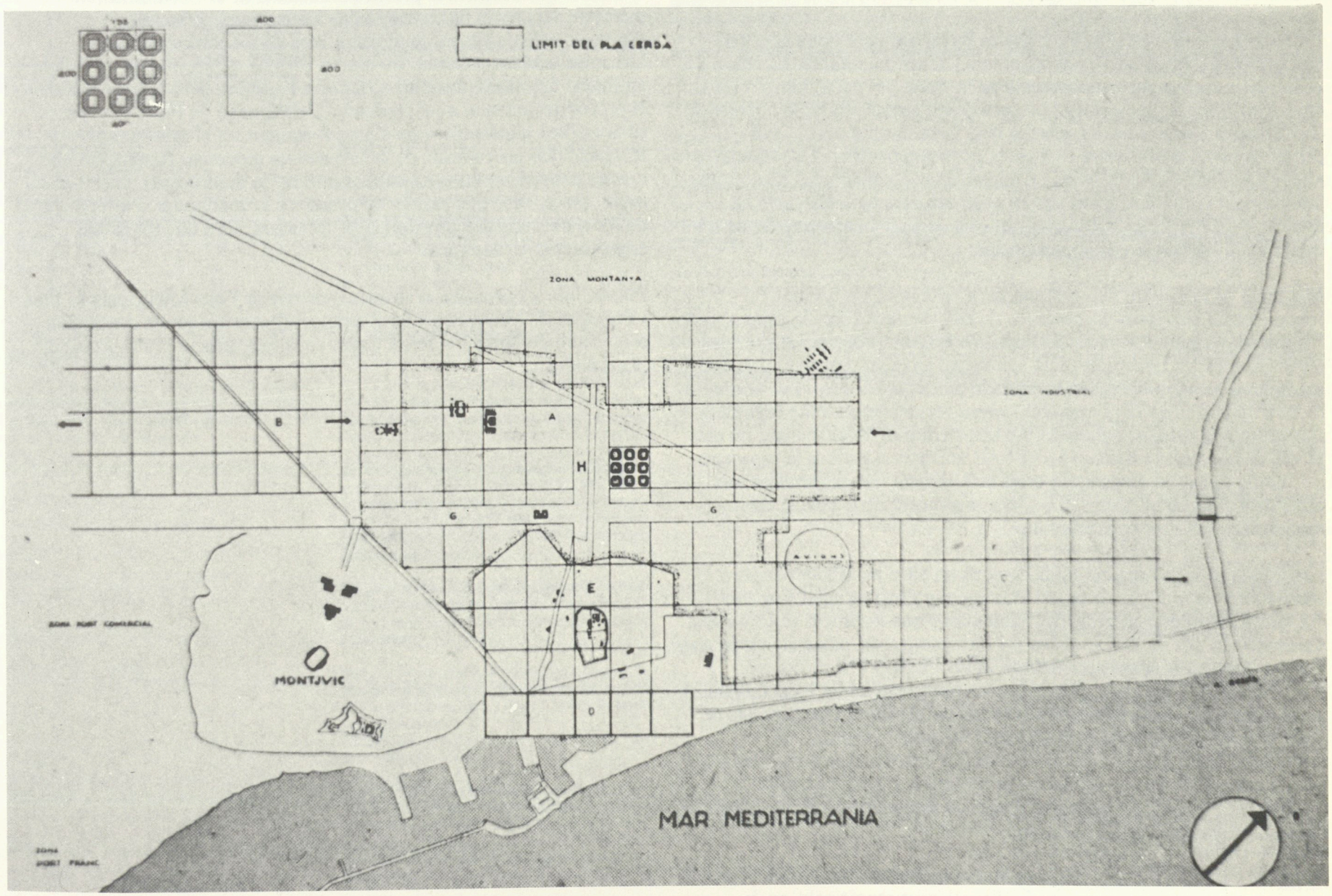

Definició d'un nou model d'urbanització del GATCPAC.

d'arquitectura i organització de l'espai, sinó a l'art la fotografia, el lleure, la sanitat, etc. Es poden comparar aquestes aportacions culturals amb les del modernisme i les del mateix Cerdà. I simptomàticament d'ella es en deriva un model d'organització de l'espai que es tradueix puntualment en tots els projectes i a totes les escales. A través del Modernisme es va difondre una sensibilitat especial envers les construccions i el territori, els mètodes de disseny urbà de les primeres dècades del segle precisament deriven molt d'aquesta sensibilitat. En canvi en els anys trenta el que es difon no és un mètode de lectura de l'espai sinó un model que tradueix noves exigències d'organització de l'espai i la vida en general. El paral·lelisme amb les bases de l'Eixample de Cerdà són evidents en aquesta qüestiò. El model d'organització integral de la ciutat tornarà a ésser un tema important d'Urbanisme. Model ben clar en el Pla Macià, on aquesta qüestió predomina de tal manera que fins i tot desapareix la ciutat existent.

Les relacions entre tots aquests temes nous permetran dissenyar nous instruments i modalitats d'Urbanisme, que enriquiran els del període inicial documentat en el catàleg.

Entre aquests, els estàndards o mesures de repartiment homogeni dels equipaments i serveis urbans tindran una incidència notable. En ells es reflectirà la realitat de la construcció de la ciutat per parts, també el nou èmfasi en el tema dels serveis, així com noves modalitats de la intervenció de l'Estat en Urbanisme. La qüestió dels "sistemes generals", tan debatuda avui, és al darrera d'aquesta formulació inicial. Els estàndards apareixen quan els espais verds i equipaments són qualificats com a zona independent (156), així apareixen en la legislació actual. En canvi els esquemes de zonificació de començaments de segle només es referien a les tipologies d'habitatge i teixit residencial.

Més enllà de la qüestió dels estàndards, el tema que tindrà més trascendència en l'evolució posterior de la Urbanística serà la superació de l'àmbit municipal. En tot aquest catàleg s'han anat seguint les relacions entre Urbanística i Administració Municipal en el seu respectiu procés de configuració com a disciplina i institució moderna. El procés de formació de la Urbanística no es pot entendre sense fer referència a la constitució dels municipis actuals. Alhora la política territorial ha esdevingut un dels pivots de la política municipal. Per totes aquestes qüestions la superació de l'àmbit de gestió municipal potser serà el tema que assenyalarà més clarament el pas a un temps nou. Serà el moment de formació dels models regional i metropolità.

I en aquests temps i models nous es viurà un altre joc d'interrelacions entre els diversos angles de la Urbanística que s'han estudiat fins aquí. Joc precisament caracteritzat per l'absència d'una institució gestora única. Tanmateix es pot dir que es passa del recolzament del planejament en una Política Territorial Municipal única a la seva inserció en un complex d'interrelacions i contradiccions entre institucions d'àmbit local i estatal. I paral·lelament caracteritzat per la introducció de temes i instruments de tipus nou; entre ells: les teories de localització amb objectius de creixement econòmic, la qüestió dels pols de desenvolupament oberta a gran quantitat d'opcions d'intervenció estratègica, i, sobre tot, la introducció explícita del temps en forma de projeccions o de programació econòmica, etc.

El model de la Urbanística Metropolitana, en el qual desemboca el procés inicial de gènesi dels instruments de Planejament municipals, no és caracteritzat només per l'ampliació de l'àmbit dels plans, sinó, sobretot, per la introducció de temes i instruments de tipus nou. El seu punt de mira no és en l'optimització simple de les relacions urbanes. Els objectius de les ordenacions espacials que es fan en aquest període són principalment en el creixement econòmic i la utilització dels recursos. Qüestió que obligarà a resituar tots els aspectes estudiats, tant si es refereixen a l'organització física dels espais i construccions com a la coordinació global de les intervencions en l'àmbit metropolità. Això es comença a evidenciar en el "Regional Planning" dels germans Rubió, on hi ha una innovadora presa de consideració de l'àrea metropolitana i l'atenció als temes de la utilització dels recursos i la localització de les activitats productives a què s'està fent referència (157).

Entre la Urbanística Municipal i la Metropolitana dels anys posteriors a la segona guerra mundial hi ha un tall que permet acabar aquí la narració del primer moment de gènesi de la Urbanística municipal de Barcelona. Però, de la mateixa manera que en el període documentat aquí la continuïtat de les tècniques i instruments passava per sobre dels canvis d'enfoc a què obligava la pràctica immediata de la Urbanística, la memòria del procés de formació dels instruments i principis d'organització de l'espai continua al llarg de tot el moment de la Urbanística Metropolitana. En aquest període es reformulen molts temes en funció dels nous objectius econòmics i polítics, però la memòria de tot el procés documentat aquí continua. L'elaboració de Plans i Projectes seria gairebé impossible si no s'hagués assumit tot el primer procés de formació dels instruments de la Urbanística moderna. Assumpció que, com és natural, comporta també la crítica i la modificació parcial de molts temes, però que permet de pensar en la continuïtat d'unes maneres de fer ciutat, uns instruments i unes tècniques. Es a dir, tot el que constitueix la Urbanística.

Potser l'interès principal d'aquesta mostra dels Fons Municipals de Plans i Projectes d'Urbanisme és en el redescobriment d'aquesta continuïtat d'un camp del saber i el fer, a través de la recuperació d'uns projectes i plans antics.

Quadre 4

TEXTOS COMPARATS DEL PROJECTE D'ORDENANCES DE 1909 I DE L'INFORME DE L'ASSOCIACIÓ D'ARQUITECTES DE 1910.

1909

a) Divisió en zones.

1909
Art. 118. a los efectos de este capítulo se demarcarán en Barcelona varias zonas de distintos carácteres: (a) comercial; (b) de habitaciones concentradas; (e) de habitaciones dispersas; (d) rural.

Altures

Art. 119. en las dos primeras zonas el número de pisos habitables que podrá contener una casa se regulará por el cuadro siguiente.

ANCHO DE LA VIA	Números de pisos en Zona comercial	Zona de habitaciones concentradas
Hasta 10 metros exclusive se aplicará el artículo 120.		
Desde 10 m. inclusive hasta 12 m. excl	4	2
» 12 » » » 16 » »	5	3
» 16 » » » 20 » »	6	4
» 20 » » » 30 » »	7	5
» 30 » » » 50 » »	8	6
» 50 » » » 75 » »	9	7
» 75 » » » 100 » »	10	8
»100 » » » 150 » »	11	9
»150 » » » 200 » »	13	11
»200 » » » 250 » »	15	13
»250 » en adelante.....	Sin limitación.	

Art. 121. En las zonas de habitaciones dispersas y rurales se permitirán construir bajos y un piso habitable en calles hasta 10 metros de anchura y 2 en las que pasen de esta dimensión.

1910

División en zones

Art. 118. A los efectos de este capítuo se demarcarán en la urbe o ciudad, varias zonas de distintos caracteres, de mayor ó menor densidad de edificación como sigue: (a) comercial; (b) de habitaciones concentradas; (c) industrial; (d) de habitaciones obreras; (e) de habitaciones dispersas; y (f) rural.

Pordán establecerse zonas mixtas y estar aquellas constituídas formando un solo conjunto ó núcleos separados, así como comprenderse en la misma diversas categorías.

Altures

Art. 119. En las dos primeras zonas de altura de las casas se regulará por el cuadro siguiente:

ANCHO DE LA VIA	Altura de los edificios en Zona comercial	Zona concentrada
En calles de menos de 12 metros	17 m.	13 m.
En calles de 12 metros inclusive á 16 metros exclusive.....	20 íd.	15 íd.
En calles de 16 metros inclusive á 19 metros exclusive.....	23 íd.	18 íd.
En calles de 19 metros inclusive á 30 metros exclusive.....	27 íd.	23 íd.
En calles de 30 metros inclusive á 50 metros exclusive.....	29 íd.	25 íd.
En calles de 50 metros en adelante.....	32 íd.	28 íd.

Art. ..... En la zona industrial se permitirá construir el número de altos ó pisos que las necesidades del establecimiento requieran, pero no deberán pasar en ningún caso de las alturas asignadas á la zona concentrada en el artículo 119, en los cuerpos de edificios exentos, situados en la alineación de fachada á la vía pública, ó retirados con relación á ella. En este último caso se computará para el ancho de la semicalle la distancia absoluta ó media, sinó fuera aquella paralela, para fijar la altura del edificio, con arreglo al cuadro antes citado.

Los cuerpos de edificio, separados por medio de patio ó ambito interior, de los lindantes con la vía pública, no estarán sujetos á limitación alguna, respecto á las alturas.

Art. ..... En las zonas de habitaciones obreras, se permitirá construir bajos y dos pisos en calles menores de 10 metros de anchura; y bajos y 3 pisos, en las de 10 ó más metros.
En todo caso la edificación no podrá alcanzar más de 1/3 del solar total.

Art. 121. En la zona de habitaciones dispersas y rurales las casas podrán tener sobre la rasante de la calle semi-sótanos ó bajos, un piso habitable y desván transitable, en las calles menores de 10 metros de ancho y en las de 10 metros ó de mayor anchura podrán constar de un piso más que las anteriores.

1910

Ocupació

Art. 145. En la zona de habitaciones dispersas, las casas no podrán ocupar más de un quinto del solar respectivo. En las zonas rurales no podrán ocupar más que 1/10.
Dicho 1/5 ó 1/10 según sea el caso, podrá disponer como se quiera en las partes que se edifiquen más bajas que las rasantes de la calle; pero sobre esta rasante la edificación no podrá exceder lateralmente de la mitad del ancho del solar.
Art. 146. En los trayectos de calle edificados en parte, en los cuales haya construídas casa aisladas ó con jardín delante en una longitud al menos de 1/5 del trayecto, se obligará á las que se construyan de nuevo á sujetarse á iguales condiciones. Se entiende por trayecto, á los efectos de este artículo, una alineación comprendida entre dos esquinas.

Art. 147. El Ayuntamiento fijará las manzanas que deben tener patio central común, y las que puedan prescindir de él. También podrá disponer que en algunas calles ó trayectos de calle de la zona dispersa, las fachadas se retiren cierta distancia de la alineación oficial, dejando un jardín delante limitado por una cerca definitiva levantada según dicha línea oficial. En la zona rural podrá también aplicarse este sistema con relación á los caminos públicos.

Art. 148. Las manzanas que deban tener patio central se permitirá construir en él bajos no habitables de igual altura que los bajos totales de la casa, no pudiendo, no obstante, exceder de 5'50 metros contados desde la rasante de la calle hasta encima del enladrillado ó cubierta. Sobre esta altura sólo se permitirá la construcción de cuartos de servicio que no excedan de tres metros de altura ni de 8 metros de superficie para cada casa.

1909

Ocupació

Art. 145. En la zona de habitaciones dispersas, las casas no podrán ocupar más de un 1/4 de su solar y en la rural 1/6 del mismo.
La edificación, en ambas zonas, sobre la rasante de la calle, de su fachada principal, no podrá exceder de la 1/2 del ancho ó fachada del solar.

Art. 146. En los trayectos de calle edificados en parte, en los cuales haya construidas tres casas ó fincas aisladas, ó con jardín delante, de ancho uniforme, alcanzando una longitud de 1/5 del trayecto, se obligará á las que se construyan de nuevo á sujetarse á iguales condiciones, ó pauta, respecto al jardín anterior. Se entiende por trayecto, á los efectos de este artículo, una alineación comprendida entre dos esquinas, ó á la longitud entre las dos alineaciones de dos calles contiguas á la misma.

Art. 147. El Ayuntamiento, prévia aprobación correspondiente Proyecto con arreglo á las disposiciones legales vigentes, podrá disponer que en agunas calles ó trayectos de calle de la zona dispersa, las fachadas se retiren cierta distancia de la alineación oficial, dejando un jardín delante limitado por una cerca definitiva levantada según dicha linea oficial. En la zona rural podrá también aplicarse este sistema con relación á los caminos públicos.

Art. 148. Las manzanas que deban tener patio central se permitirá construir en él bajos no habitables de igual altura que los bajos totales de la casa, no pudiendo, no obstante, exceder de 5,50 metros contados desde la rasante de la calle hasta encima del enladrillado ó cubierta. Sobre esta altura sólo se permitirá la construcción de cuartos de servicio que no excedan de tres metros de altura ni de 8 metros de superificie para cada casa.

Art. 149. El Ayuntamiento formulará el oportuno Proyecto, conarreglo á las disposiciones legales vigentes, para regular en las manzanas que con arreglo á aquellas no lo tuvieran establecido, la disposición de patio central, ó la relación de las superificies edificables ó libres, así como para variarlo, en aquellas manzanas del Ensanche Cerdá, que lo tuvieren marcado; pero en este caso deberá dejar subsistente la base de no ser menor el tanto por ciento de superficie libre de edificación de lo señalado en el artículo siguiente que se adiciona; y ello solo en el caso que no exista edificio alguno, en la manzana.

Art.... En las manzanas ordinarias del Ensanche según el plano Cerdà, ó sean aquellas que tiene más de 10.000 metros^2 será edificable el 73,60 por ciento de su area total y en las de menores dimensiones el 80 por ciento de su totalidad, salvo la facultad establecida respecto á los vuelos y salientes en el artículo que se adiciona seguidamente al 114.

Art. ..... Determinará el Ayuntamiento en cada manzana del Ensanche Cerdá la profundidad de la edificación de cada calle de las que la limiten con arreglo al artículo anterior y también el perímetro del patio central, la figura de dichos patios será limitada por líneas paralelas y equidistantes á las fachadas respectivas de las calles.

Quadre 5

ARTICLE AFEGIT A LES ORDENANCES EN 1922.

Clasificació en zones: domèstica industrial i mixta.

1.° De que se adicionen a las Ordenanzas Municipales, como nueva Sección del capítulo XII, los extremos siguientes:
A) A los efectos de su primordial destino se considerará dividido el término municipal de Barcelona en tres zonas: doméstica, industrial y mixta.
La primera se utilizará principalmente para la construcción de viviendas, la segunda para la fábrica y talleres, y la tercera para edificios de ambas clases.

B) En la zona doméstica tendrán íntegra aplicación los preceptos de las Ordenanzas Municipales. Si en ella se proyectase levantar edificios de carácter industrial, deberán adaptarse a las reglas establecidas para los casos particulares, sin perjuicio de las demás disposiciones derivadas de las leyes sanitarias, de las mismas Ordenanzas, y de las referentes a industrias incómodas, insalubres y peligrosas.
La zona doméstica podrán ser dividida para aplicar diferentes Ordenanzas, según sean las edificaciones más céntricas o más próximas a la montaña, encargándose a la Dirección General de los Servicios Técnicos que proceda al estudio de la división de la zona y de las disposiciones diversas aplicables.

C) En la zona industrial, no tendrán aplicación las disposiciones contenidas en los arts. 119, 120, 121, 149, 150, 151, 154, 161, 162, 163, 164, 168, 169 y 170 de las Ordenanzas Municipales, en cuanto se trate de edificios industriales.
Si se establecieran también habitaciones, éstas deben sujetarse a todas las disposiciones vigentes, excepto a los arts. 161, 162, 163, 164, 168 y 169 de dichas Ordenanzas.

D) En la zona mixta se considerará aplicable a una o varias manzanas lo dispuesto en el apartado anterior, cuando lo soliciten la totalidad de sus propietarios. De no ser así, las construcciones se sujetarán a lo consignado en el apartado B, y con la única excepción del art. 163 de las Ordenanzas, que será sustituido por el siguiente:

E) En el área interior de las manzanas comprendidas en la zona mixta, se permitirán construcciones no destinadas a viviendas, cuya altura, a partir desde la rasante de la calle, no pase de 4,40 metros en los dos primeros metros contiguos a la zona exterior. Partiendo del perímetro interior de esta faja de dos metros como base, y de un vértice proyectado sobre el centro de la manzana, a una altura de 16 metros, a partir de la rasante, se supondrá una pirámide, cuyas caras serán el límite máximo absoluto de las construcciones.

Sobre la altura de 4,40 metros sólo podrán construirse cercas de cerramiento, deslinde de propiedades hasta 3 metros de elevación, las cuales no podrán ser opacas o macizas, más que hasta 1,70 metros.

F) En las zonas domésticas y mixtas, cuando cesen las actuales industrias establecidas en edificios que se hallen en pugna con las anteriores reglas, éstos deberán adaptarse forzosamente a las mismas para seguir funcionando; y.

G) La zona en que actualmente sólo se permiten construcciones de 4,40 metros, y que podrán elevarse más en virtud de estas modificaciones, se sujetarán al pago de 75, 65, 55, 45, 35, 25, 15 o 5 ptas. metro cuadrado de terreno que se edifique, según la categoria de las calles o que dan fachada, sea de 1ª, 2ª 3ª, 4ª, 5ª, 6ª, 7ª y 8ª, sin perjuicio de todos los demás derechos que establezcan los presupuestos municipales.
Y 2° Que para facilitar el establecimiento y desarrollo de la gran industria què requiere superficies superiores a las mayores manzanas del término municipal, se recabe del Gobierno la autorización necesaria, para que dentro de las zonas industriales puedan agruparse varias extensiones, aún cuando con éstas, queden suprimidos alguno o algunos trayectos de via pública.
Debe tenerse en cuenta, además, que para el régimen de la parte montañosa del ex término municipal de Sarriá rige al Reglamento que se inserta a continuación de estas Ordenanzas.

Quadre 6

TEXTOS COMPARATS DELS PROJECTES D'ORDENANCES DE 1924 i 1932

1924

a) Divisió en zones

Sección segunda

Zonas de edificación

Art. 114. El actual término municipal de Barcelona se considerará dividido en las siguientes zonas:
1ª Zona general, que está integrada por:
A) Subzona residencial.
B) Subzona industrial.
C) Subzonas mixtas.

2ª Zona de alturas limitadas.
3ª Zona de casas aisladas.
4ª Zona montañosa.

Afegit en 1932

5ª Casc antic Sarrià

b) Altures

Sección tercera

Alturas y otras dimensiones

Art. 119. La altura de los edificios de la zona general no excederá de 20 metros en las calles cuya anchura sea inferior a 20 metros. En las de amplitud de 20 metros o más, sin llegar a 30 metros, la altura máxima será de 23 metros, y en las calles de 30 o más metros de ancho se podrá llegar a 26 metros de alto.

Afegit en 1932

Como se considera incluída en la zona general toda la amplitud de las calles que forman el límite de la misma, regirán, también, las indicadas alturas para la construcciones situadas dentro de una faja de 28 m. a partir de la fachada límite de la misma.) Véase se la antepenúltima de las disposiciones adicionales).

Art. 120. En la zona de alturas limitadas los edificios podrán tener 11 metros de alto en calles de menos de 10 metros de ancho; 14 metros de alto en aquellas cuyo ancho esté comprendido entre 10 y 14 metros, y 17 metros en las de ancho de 14 metros en adelante, sin que, en ningún caso, pueda exceder de esta altura.

Sin embargo, en el casco antiguo de Sarriá continuarán rigiendo las mismas alturas que fijan sus antiguas Ordenanzas.

Afegit en 1932

Dicho casco se considera limitado por las siguientes vías: Plaza de Artós, calles de Arrieta (antes Barcelona). Caponata. Fleca (antes Estrella). Bajada de la calle de Esplugas (antes Cruz). Pons, o camino hondo de Pedralbes, Torrente de las Monjas del Sagrado Corazón hasta su salida a la calle de Capuchinos del Desierto, calle del General Weyler, Plaza de Borrás, calle del General Weyler, Torrente del Arch, o de Gardeñas, hasta su encuentro con la calle de los Vergós (antes Llobregat), calle de los Vergós (no abierta) y Plaza de Artós.
Regirán, también, las aludidas alturas para las construcciones situadas dentro de una faja de 28 m., en la forma indicada en el art. 119, excepto en la calle del General Weyler y Plaza de Borrás, que forman parte de la zona montañosa.
Las alturas consignadas en las antiguas Ordenanzas de Sarriá, y que se consideran vigentes, son: de 16 m. para las calles de Jaime Piquet (antes Libertad y Piquet), Cornet y Mas, Esplugas (antes San José y Cruz), Mayor de Sarriá (antes Mayor y Prim), Capuchinos del Desierto (antes Capuchinos y Cataluña) y Pere Joan de Sarriá (antes Doctor Robert), Plaza de Prat de la Riba, Consell de la Vila (antes de la Constitución) y Sant Vicenç de Sarriá (antes de San Vicente), calle de Caponata y Paseo de la Reina Elisenda, desde la Plaza de Prat de la Riba hasta la entrada del Viaducto, y de 13 m. para todas las demás calles.

Art. 121. En las zonas de casas aisladas y de montaña las alturas se regirán por lo dispuesto en el artículo anterior, pero añadiendo la condición de que los edificios se separen del eje de las medianeras un promedio de 3 metros, sinque pueda nunca acercarse ningún punto a menos de 2 metros de dichos ejes de medianeras. (Si el promedio de separación llega a 10 metos los edificios podrán llegar a la altura de 20 metros.)

Afegit al art. 121

Al objeto de facilitar la edificación de pequeñas construcciones destinadas a servicios secundarios, como porterías, lavaderos, garages, cuadras, etc., se permitirá, asimismo, ocupar con ellas hasta una sexta parte de las destinadas a jardín y pasos laterales, y siempre en la mitad posterior del fondo del solar, a condición de que sean de planta baja y que su altura no sea mayor que la de los bajos del edificio principal. En el caso de que el solar dé frente a dos calles, no siendo esquina o chaflán, dichas construcciones podrán emplazarse dentro del tercio interior del fondo del mismo. La superficie ocupada por estas construcciones no podrá ser nunca mayor de 80 m^2.
No obstante lo dispuesto en este artículo, por excepción serán autorizadas edificaciones a toda anchura en los solares que no tengan más de 8 m. de fachada, adquiridos mediante escritura pública con anterioridad a la promulgación de las vigentes Ordenanzas, pero en los que, excediendo de 8 m., no lleguen a 12, sólo podrá edificarse a 6 de anchura equidistante de los ejes divisiorios de los predios vecinos.
En todo caso, en los solares menores de 12 m. de anchura sólo podrá edificarse con un ancho de fachada igual a dos tercios del ancho total del solar, quedando el resto dividido por mitad, para pasos laterales, en toda su profundidad.
La excepción antedicha podrá utilizarse, solamente por los actuales propietarios de los solares o sus herederos o legatarios, por durante el plazo de cinco años, a contar de la fecha en que se aprueba esta adición, (Véase disposición adicional 5ª).

1891

c) Ocupació

Text antic (ord. 1891)

Art. 161. En las manzanas ordinarias, o sea en aquellas que tienen más de 10.000 metros cuadrados será edificable el 73,60 por % y en las de menos dimensiones el 80 por % de su área total.
En estas superficie edificable se entendrán comprendidos los vuelos de balcones, galerías y cornisas correspondientes al interior de las manzanas.

Afegit en 1924 i 1932

Si en dichas manzanas se proyectase levantar edificios de carácter industrial deberán adaptarse a las reglas establecidas por las casas particulares, sin perjuicio de las demás que les sean aplicables por razón de la industria que se establece.

d) Passatges Text antic (Ord. 1891).

Art. 167. Se permitirá la apertura de pasajes a través de cualquier manzana, sin que la parte de ellos correspondiente a la superficie edificable según el art. 161, pueda servir de compensación o sustitución del jardín o patio central.
Estos pasajes o calles de servicio tendrán, por lo menos 6 m. de ancho, y su establecimiento, conservación y vigilancia estarán a cargo de los particulares que los construyan.
Si por su establecimiento quedara la manzana dividida en dos o más, la superficie del jardín, jardines o patios centrales habrá de sumar lo correspondiente a la extensión total de la manzana del proyecto aprobado, (procediéndose a las compensaciones a que se refiere el art. 166).

Afegit en 1924

También se permitirá urbanizar las manzanas del ensanche abriendo pasajes de servicio puramente particular, con tal de que se ajusten a las condiciones siguientes:
a) Que se someta el proyecto a la previa sanción municipal.
b) Que las casas no excedan en su última cubierta de 5,50 metros de altura y que obedezcan en lo demás a todas las prescripciones de estas Ordenanzas en cuanto les sean aplicables.
c) Que los pasajes de servcio particular tengan, al menos, 4 metros de ancho, estén provistos de aceras de 0,60 metros como mínimo, se hallen completamente pavimentados e iluminados con un sistema higiénico perfecto y poseyendo puertas que los cierren en sus respectivos extremos.

Disposicions addicionals 1932

Aquest article, en el seu apartat b, fou modificat per l'Ajuntament en sessió del dia 15 d'octubre de 1930, en la forma que tot seguit s'esmenta:
b) Que las casas no excedan en su última cubierta de 5,50 metros de altura, a no ser que aquellas se hallen construidas en terreno edificable a toda altura de la manzana de que se trate, a tenor de los arts. 173, 174, 176 y 177 de estas Ordenanzas, y que obedezcan a las demás prescripciones de las mismas en cuanto les sean aplicables.

2ª Se permitirá la apertura de paisajes o calles de servicio en la zona del Interior. Estos pasajes o calles de servicio tendrán, por lo menos, 6 m. de ancho; su establecimiento, conservación y vigilancia estarán a cargo de los particulares que los construyan y tendrán verjas en todas sus embocaduras.

3ª También se permitirá en la zona de Interior la apertura de pasajes de servicio particular, con tal de que se cumplan las condiciones siguientes: a) Que se someta el proyecto a la sanción previa municipal; b) Que su anchura no sea menor de 4 m., tengan buen pavimento y estén provistos de aceras de 0,60 m. como mínimo, teniendo iluminación, sistema de desagüe higiénico y verjas en los extremos; c) Que las casas no tengan más de dos plantas y sus paredes de fachada y medianeras sean por lo menos de 15 cm. de grueso. La altura de las plantas bajas no será menor de 3,30 m. y de 2,80 la de los pisos, que no podrán carecer de desván; d) Que las demás condiciones, en cuanto sean aplicables a este género de construcciones, serán las generales que figuran en las Ordenanzas municipales vigentes.

4ª Se considerarán como pasajes particulares y, por lo tanto, sujetos a la reglamentación de los mismos, los espacios de terreno que sirvan de acceso a un grupo de viviendas en disposición tal, que permita su pertenencia a distintas personas; o sea que estén separados por paredes que puedan ser medianiles de un grueso mínimo de 0,15 m., ya que pueda darse el caso de que siendo varios los dueños habitantes de la misma, deben quedar establecidas sobre dichos espacios de acceso las servidumbres de paso, luz, vistas y desagües, así como la obligación de asociarse los propietarios para la limpieza, eliminación y conservacion de los pasajes.

Quadre 7

DOS EXEMPLES D'ORDENANÇA DETALLADA VINCOLADA A UN PROJECTE PARCIAL

1932

Ordenanzas especiales para la edificación privada en las zonas laterales de la prolongación de la Avenida de Alfonso XIII, aprobada por el Pleno en 28 de Septiembre de 1925.

«Art. 1°. Hallándose sujetas las zonas laterales de la Avenida de Alfonso XIII a los preceptos de alturas limitadas a las vigentes Ordenanzas municipales, en lo que se refiere al trozo de Avenida comprendido entre la calle de Urgel y el Palacio Real de Pedralbes, se cumplirán en todo dichos preceptos en cuanto no contravengan las disposiciones de esta Ordenanza especial.

Art. 2°. En los solares de fachada sobre la Avenida de Alfonso XIII, en su trozo de anchura de 75 m., se tendrá en cuenta la necesidad de no privar de sol al paseo, y por ello, y por razones de proporción y buen aspecto de la Avenida, no se tolerará a las edificaciones particulares más allá de 15 m. de altura, medida en el eje del solar, a partir de la rasante oficial de la acera.

Art. 3°. Por las razones de proporción y aspecto de la Avenida indicadas en el artículo anterior se fija en 20 m. el mínimo de la fachada de los solares de la Avenida de Alfonso XIII, en el trayecto que media entre la calle de Urgel y el Palacio Real de Pedralbes, respetando, no obstante, los solares de fachada inferior cuando sus dueños acrediten, mediante documento público, haberlos adquirido con anterioridad a la aprobación de esta Ordenanza, permitiéndose en todos los casos edificar un 70 por 100 de la anchura del solar, y dejando el 30 por 100 restante para espacio libre o jardín, repartido a ambos lados medianiles del solar.

Art. 4°. Las fachadas de las construcciones privadas que se edifiquen sobre la Avenida de Alfonso XIII deberán retroceder 5 m. lineales, como mínimo, de la línea oficial que deberán ser destinados a jardín.

Art. 5°. Los solares de las zonas laterales de la Avenida comprendidos dentro de los límites marcados en el plano aprobado, y que no se halla su fachada sobre dicha Avenida, no se podrán edificar a mayor altura que las de 15 m. que se fija en el art. 2° como máximo; ello sin perjuicio de atenerse a los preceptos de las Ordenanzas generales, a que se refiere el art. 1°, en casos en que de estos últimos resulte una altura menor de 15 m.

Art. 6°. En todos los solares a que se refiere el artículo anterior toda fachada principal, lateral y fondo deberá distar, al menos, 5 m. del linde del solar que le corresponda, medidos en el punto donde esta distancia sea menor».

1932

Para la edificación privada en la zona de Vallcarca, aprobada por el Pleno en 16 de enero de 1926.

Art. 1°. Se considerará la barriada de Vallcarca, para los efectos de la edificación dividida en dos zonas: Primera zona, de edificación aislada, y segunda zona mixta, de edificios aislados o bien casas contiguas.

Art. 2°. La primera zona de edificios aislados tendrá los siguientes límites: A partir del Viaducto de Vallcarca, en su punto de unión con la Avenida de la República Argentina, sigue por ésta hasta la escalera de Vallcarca, desciende por ésta, calle de Cambrils, Argentona y su prolongación hasta la de Nuestra Señora del Coll, sigue por esta última, Bajada de Briz, calle de Verdi, Bajada de la Gloria hasta su cruce con la calle de Sostres, y de este punto se dirige, en línea recta, hacia el montículo del Parque Güell, en el que hay una cruz; desde este punto se dirige, en línea recta en dirección al norte, hasta un segundo punto alto o montículo del propio Parque Güell, desde el cual, y formando un ángulo aproximadamente recto, se dirige hacia el fondo de Vallcarca hasta encontrar el linde de la finca Turull con el mencionado Parque Güell, sigue por este linde hasta el torrente de la Farigola, sigue por este torrente y las calles de Camilo, Nuestra Señora de los Reyes, Plaza de Mons, Paseo de Nuestra Señora del Coll, linde oeste de la Torre Marsans; en dejar a esta finca va en línea recta hasta la cúspide de la montaña llamada "la Creueta del Coll" y desde ésta se dirige, siguiendo una divisoria alta, con dirección a la carretera de Cornellá a Fogás de Tordera, sigue por ésta y por la calle de Gomis hasta encontrar el punto de origen.

Art. 3°. La segunda zona mixta estará limitada por las siguientes líneas: A partir del punto, situado en el segundo montículo del Parque Güell descrito en el artículo anterior, se inicia una línea que sigue la cumbre de la montaña hasta el punto alto situado al sudeste de la casa Durán, dirigiéndose desde este último vértice, en línea recta, al Santuario de Nuestra Señora del Coll, sigue después por la calle del Santuario hasta encontrar el Paseo de Nuestra Señora del Coll y en este punto se une con la cúspide de la montaña llamada "la Creueta del Coll" en donde encuentra el límite de la primera zona, el cual va siguiendo hasta el punto de origen.

Art. 4°. En la primera zona deberán construirse los edificios completamente aislados, distando de las paredes medianeras una cantidad mínima de 2 m. y de las mínimas de fachada un mínimo de 4 m.

Art. 5°. Las edificaciones de la primera zona estarán compuestas, para los efectos de la altura, de planta baja, un piso y un altillo o desván habitable.
Las de la segunda zona, si se trata de casas aisladas, podrán tener la misma altura de las de la primera zona, y si son casas contiguas sólo se podrán edificar en planta baja, un piso y desván no habitable.
En todos los casos podrán construirse sótanos.
Los semisótanos se considerarán como plantas bajas».

Como aclaración, y en lo menester ampliación, de la anterior Ordenanza, por excepción y analogía con lo dispuesto para las edificaciones en las zonas de casas aisladas y de montaña, en cuanto a nuevas construcciones en la zona de Vallcarca, el Ayuntamiento pleno, en sesión de 29 de mayo de 1926, acordó aplicar a las mismas la excepción determinada en el art. 121 de las Ordenanzas municipales referente a edificaciones en dicha zona, aplicándose, igualmente, lo establecido para la zona montañosa en el apartado B de la quinta disposición adicional del Código municipal, y que, con referencia a las obras de ampliación o modificación de edificios construídos en la zona de que se trata con anterioridad al día 16 de enero de 1926, tengan aplicación los art. 186 y 188 de las Ordenanzas municipales en cuanto no perjudiquen a tercero ni atenten a la visualidad y ornato a juicio del Ayuntamiento.

TRANSFORMACIÓ DE LA CIUTAT EMMURALLADA

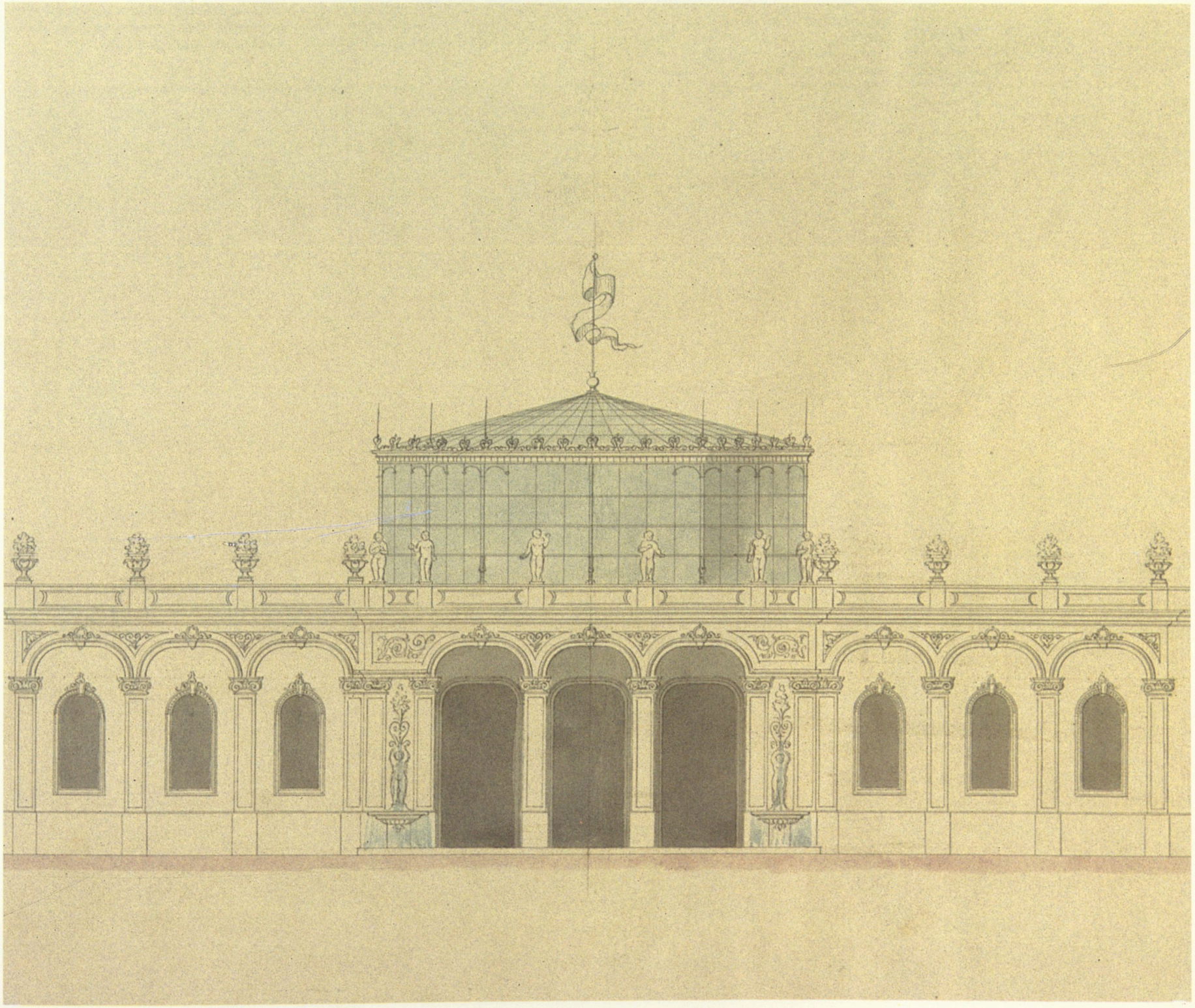

EL PLA DEL PALAU, EL PORT I LA FAÇANA MARÍTIMA.

12103

Plano y detalles con relación a las mejoras proyectadas en la Plaza Palacio y Paseo de Isabel II.

Miguel Garriga y Roca, 9 de novembre de 1856
Tinta color sobre tela. 80×30
Escala Gràfica
AA. 1923-b

En el projecte de Massanés la plaça Palau és un espai clos amb vocació de tractament unitari a partir de l'edificació i sense incidir a l'espai lliure, encara que en un plànol del 1848, signat pel mateix arquitecte figura una senzilla plantació d'arbrat que serà recollida en alguns plànols generals de la ciutat
Serà Garriga i Roca (1856) qui tractarà aquest espai, reforçant la idea de Massanés en situar un "parterre" circular centrat respecte l'eix del passeig d'Isabel II i un passeig unint les portes de mar i el centre de la façana oposada.
Cal recordar la importància que Garriga i Roca atorgava a la plaça Palau en el projecte de Reforma, fent-hi desembocar la via equivalent a la Laietana.
El passeig d'Isabel II passa a ésser entès com a tal, tot i que encara està limitat en els seus dos extrems: la pujada a la Muralla de Mar i la indefinició del nexe amb el passeig de l'Esplanada.

12101

Plano que demuestra la situación del Real Palacio de esta ciudad, plaza de su nombre, Real Aduana, Lonja, Puertas de la Marina, Puertas de la Marina y porciones de las islas de casas de varios particulares.

A. Lopez Sopeña, 20 d'abril de 1802
Tinta sobre tela. 65×40
Escala Gràfica
I.M.H. IG. 3399

Plànol que ens mostra de manera detallada la configuració el 1802 de la Plaça Palau que cal relacionar amb la vista litografiada que apareix al "Voyage..." de A. Laborde i que representa la situació de partença de les successives transformacions que la convertiran en l'espai neoclàssic per excel·lència de Barcelona junt amb la Plaça Reial.
El Pla del Palau presenta una dimensió reduïda quan encara resta en peu l'antiga Muralla de Mar amb els magatzems adosats.
Cal destacar l'interès del plànol en assenyalar l'ús de les diferents construccions que conformen aquest espai: l'accés principal des del mar a la Barcelona emmurallada.

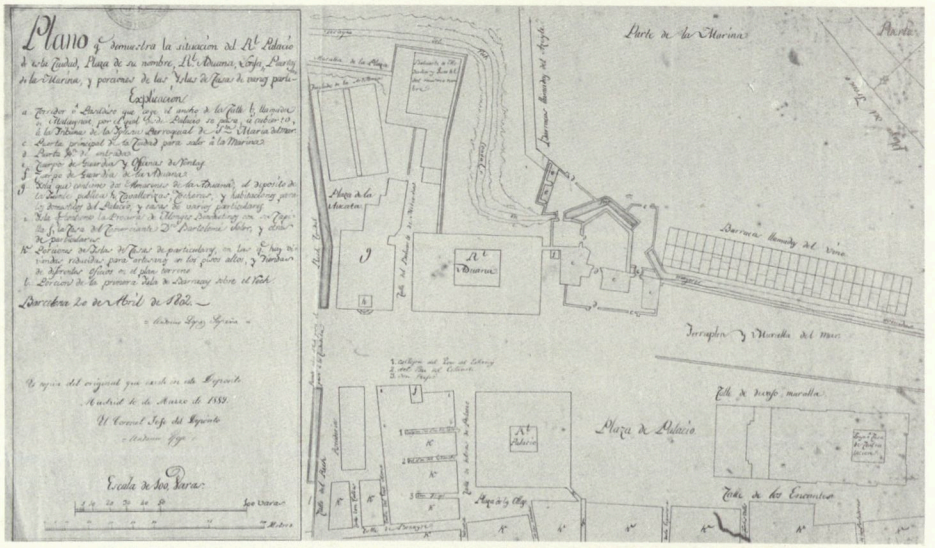

12101

12103

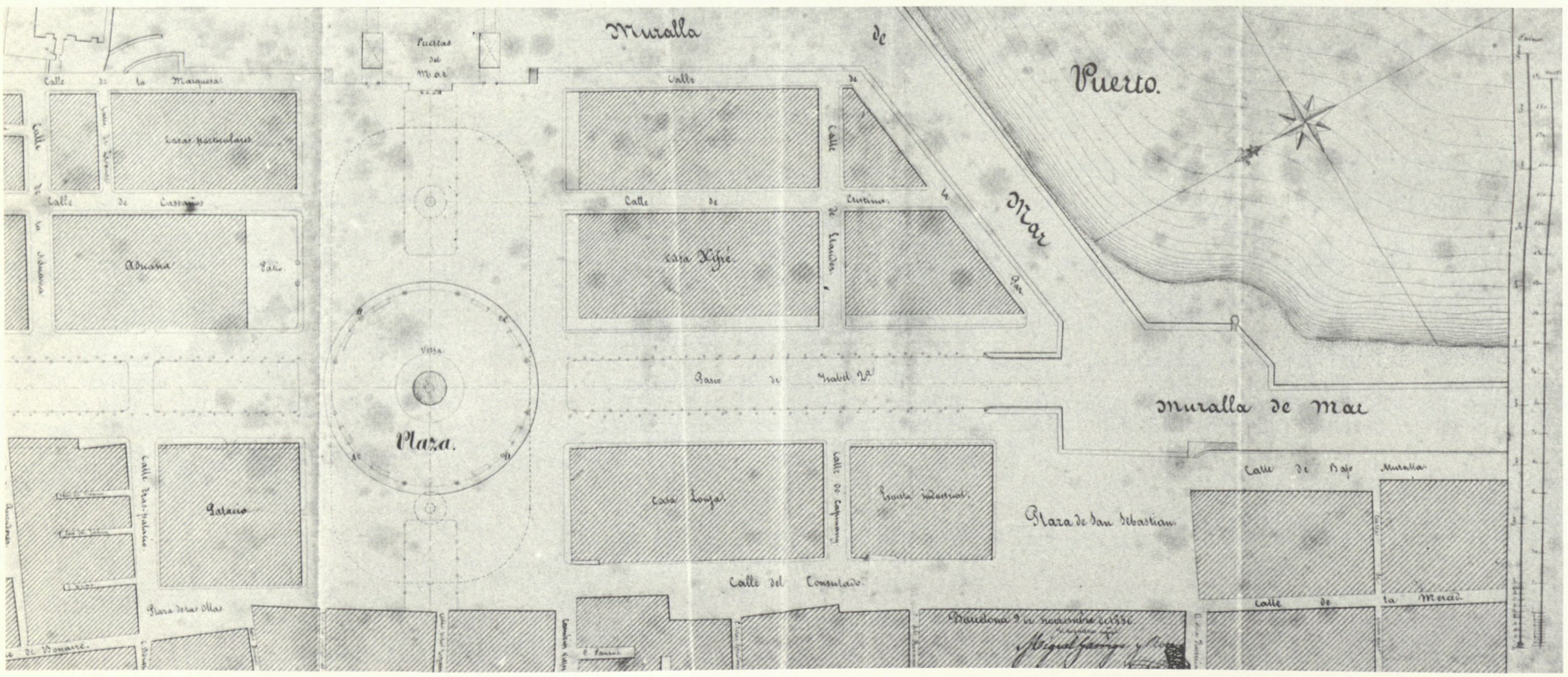

12102

Plano que manifiesta el proyecto de la obra de engrandecimiento de la Plaza del Real Palacio de Barcelona (...)

José Massanés, 30 de desembre de 1835
Tinta color sobre canson 55×40
Escala Gràfica
I.H.M. IG. 3933

Segons Víctor Balaguer el 1822 s'iniciaven les obres d'ampliació de la Plaça Palau, tot seguint el projecte de J. Massanés, el qual més tard realitzà unes perspectives que expressen la idea d'espai unitari que presidia l'urbanització de la plaça. La perspectiva del costat de les portes de mar, és molt similar a un dels dibuixos que figuren als quatre vèrtex del plànol de Barcelona, aixecat per Josep Mas i Vila (1842).
El present plànol del 1835 recull les obres projectades per J. Massanés, que en aquell moment ja s'estaven portant a terme. La porta de mar que hi figura correspon a la prevista per Pere Serra i Bosch (1833).
El 1833 es constitui la "Junta de Obras de Ensanche de la Plaza Palacio" i l'any següent s'endorrocaren la muralla vella i els magatzems aixecant-ne una de nova que suposà la formació de l'actual espai rectangular i la disposició de cinc illes edificables, la venda de les quals serví per a la financiació de les obres de la plaça com també per a l'urbanització del tram de la Rambla que va de la plaça del Teatre fins al mar.
L'eixamplament de plaça va anar acompanyat de l'obertura de noves portes a la muralla per a les quals es realitzaren diversos projectes, que denoten la importància que s'atorgava a l'accés a Barcelona pel mar i a la representativitat de l'espai.

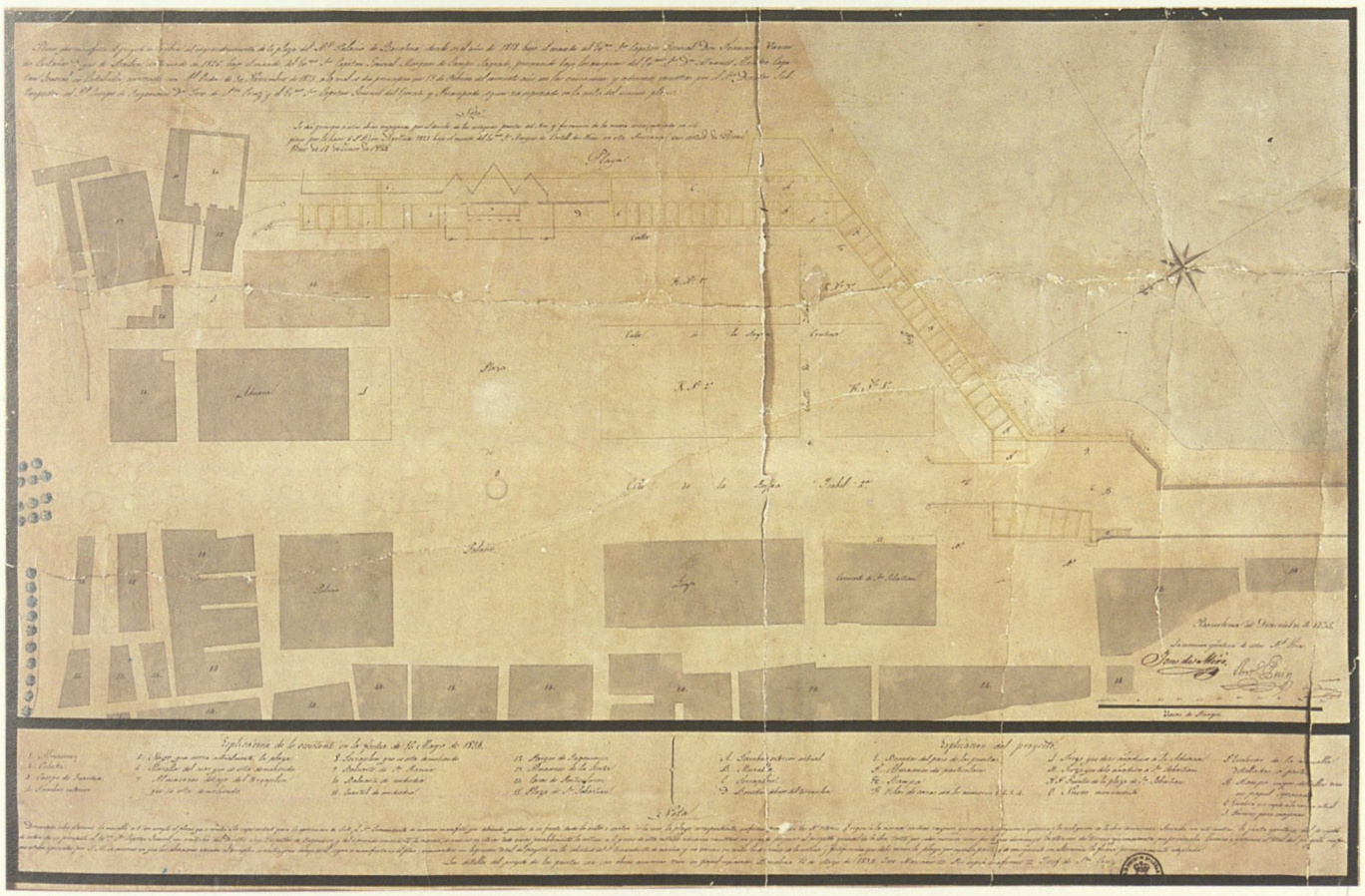

12102

12104

Nueva distribución de la Plaza de Palacio y de los Paseos de Isabel II y de la Aduana destinada a armonizarles en con el Paseo de Colón.

J. Mª. Jordan, 16 de gener de 1883
Tinta un color sobre tela. 190×45
Escala, 1/500
AA. 1532-A

Projecte de Jordan (1883) per a modificar la urbanització dels passeigs d'Isabel II i l'Aduana i de la plaça Palau amb la finalitat que s'adapti a la disposició del passeig de Colom.
Representa la substitució del passeig central per voreres més amples a manera de "boulevard". Cinc anys més tard Garcia Fària realitza un nou projecte mantenint el passeig central i adequant l'ordenació de la plaça Palau a les necessitats del tràfic.

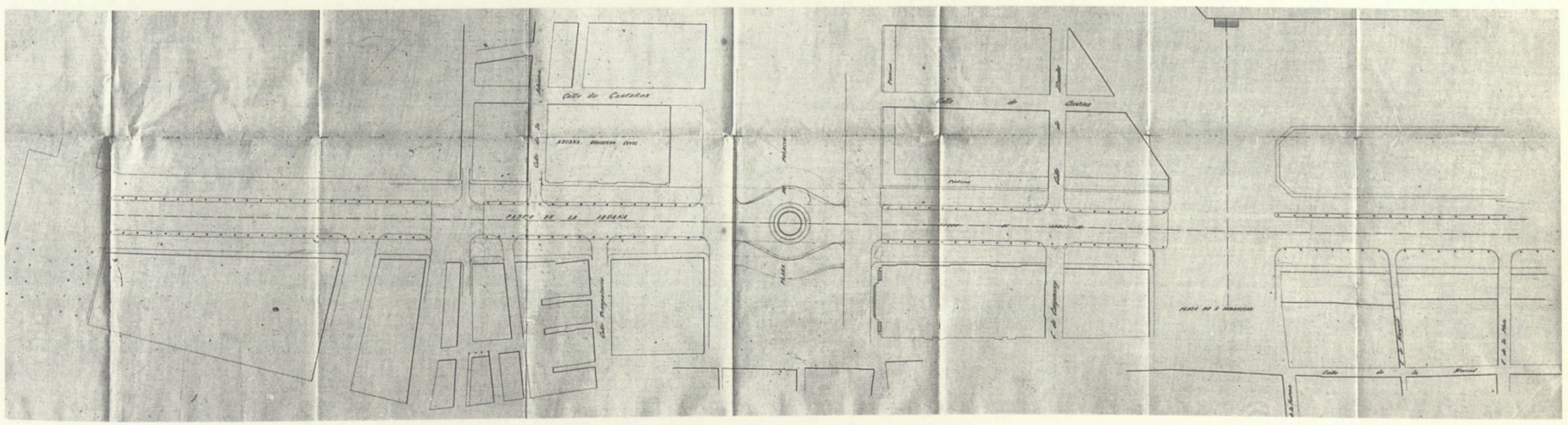

12106

Plano del puerto de Barcelona con porción de la ciudad y toda la Ciudadela, como así mismo las dos prolongaciones, con distinción de lo que está ejecutado y de lo que se debe hacer para su perfección empezado en 18 de Mayo de 1743 hasta principios de noviembre de 1745.

Miguel Marin, 1745
Tinta color sobre canson
I.M.H.

Els projectes o solament plànols de Barcelona de procedència militar acostumen a tenir com a àmbit el del present plànol, és a dir, aquell espai on es concentren els elements estratègics per a la defensa o atac de la ciutat: Ciutadella, port, muralla de mar, Drassanes i, en general, també Montjuïc.
Én aquest cas es tracta d'assenyalar, en groc, les obres a fer a la Ciutadella, a l'espai que ocuparà el barri de la Barceloneta i també el Pla de Palau.
Es interessant destacar que solament deu anys abans de l'inici de la construcció de la Barceloneta, en el mateix indret es projecta un arsenal. Aquest és rodejat per un canal que recull les aigües del rec Comtal i que a la vegada serveix per a la navegació de les barques que transporten les mercaderies des dels vaixells ancorats prop de la platja.
Encara apareixen les barraques de pescadors que es bastien en substitució de les anteriors, més precàries i emplaçades desordenadament. Signifiquen la primera ocupació del sorral a partir d'un projecte (1730, AB - 69 i 70).
A la vegada, es preveu l'eliminació de la platja de davant del Pla de Palau i la construcció d'un moll en angle recte, en el mateix moment que es planteja l'eixamplament del Pla. La Llotja, anomenada "Quarteles de los Encantes" és ampliada conformant l'espai de la plaça.
Així mateix, té interès la informació que es dóna de l'estat del final de la Rambla i de les propietats dels Caputxins.

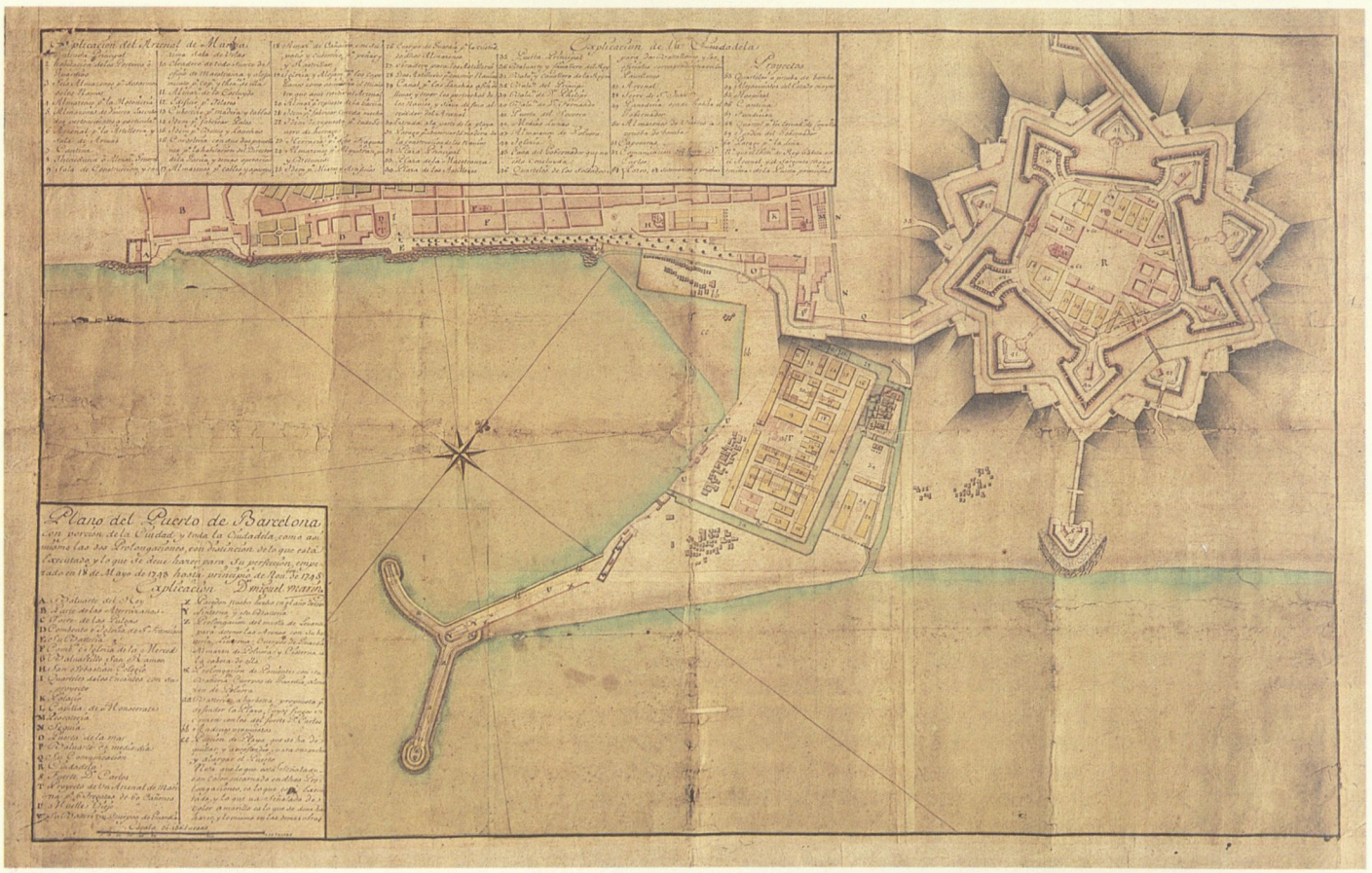

12107 12106

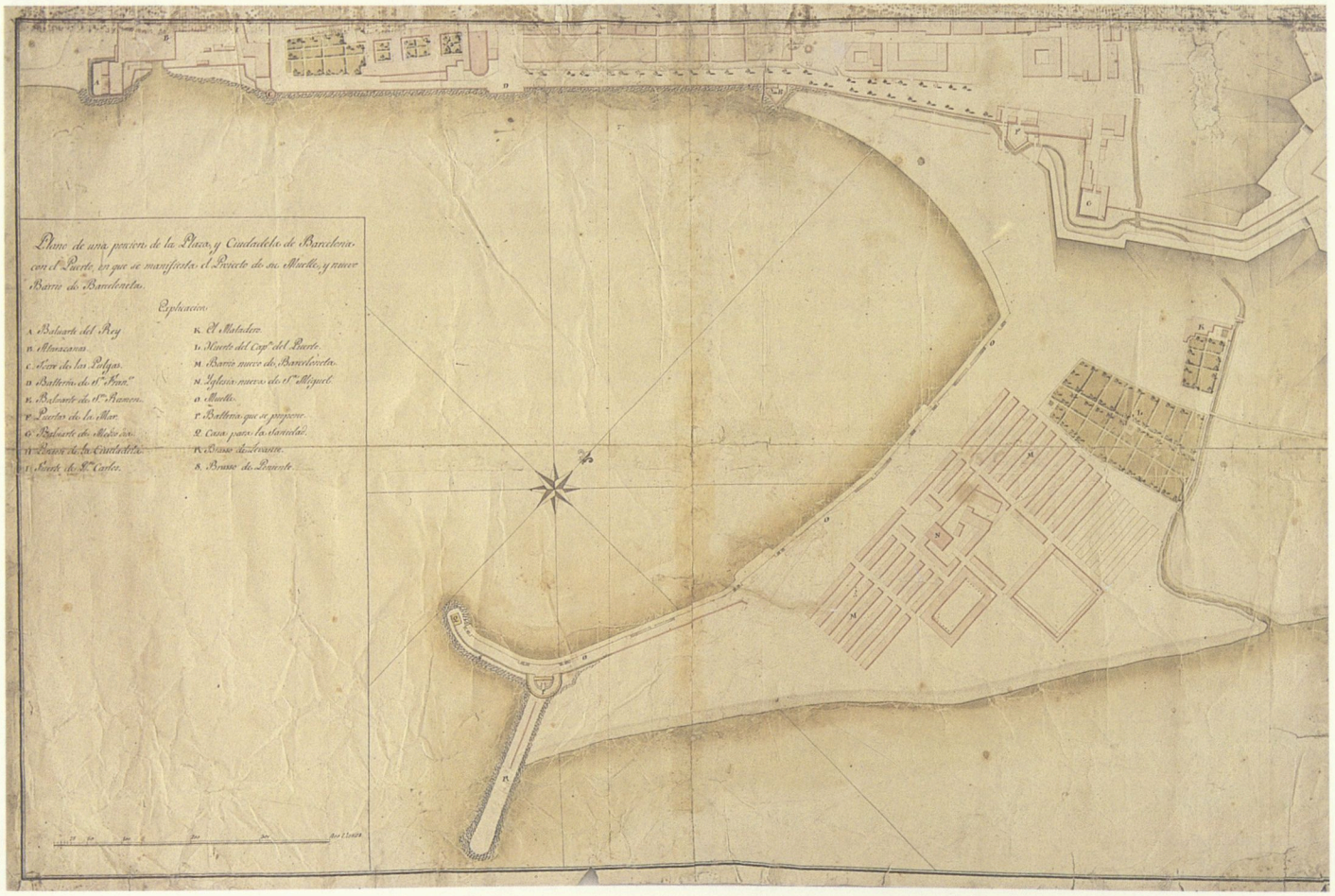

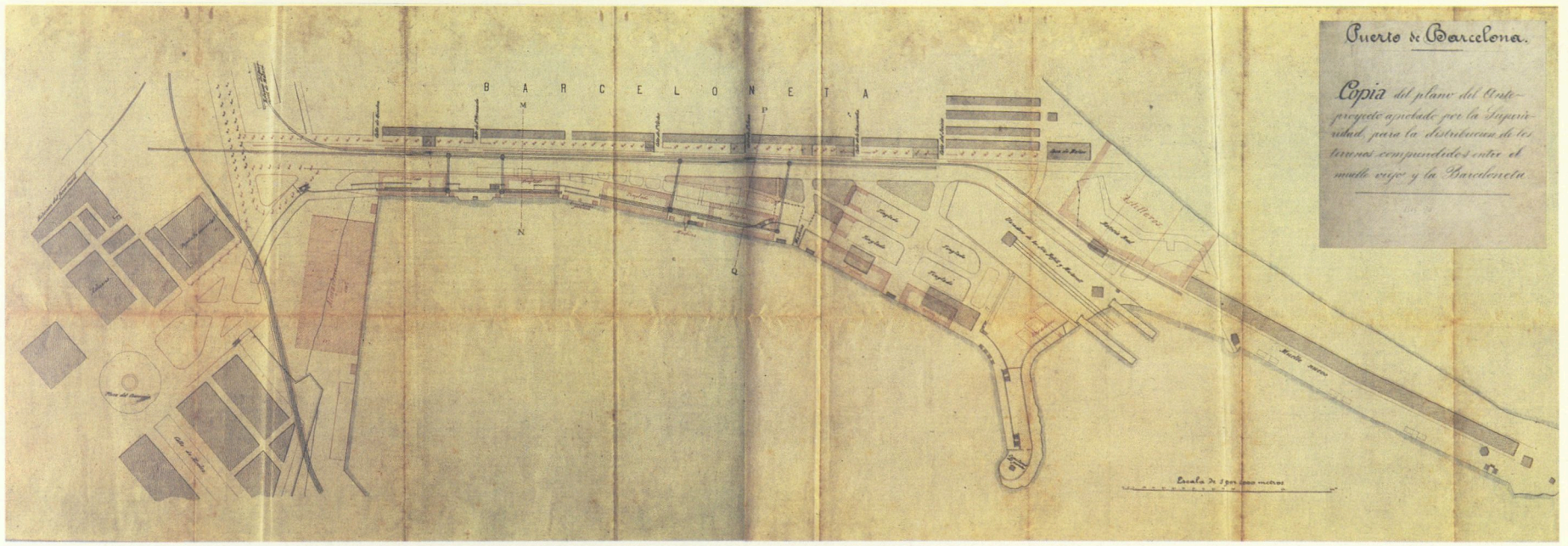

12110

12107
Plano de una porción de la plaza y ciudadela de Barcelona con el puerto, en que se manifiesta el proyecto de muelle y nuevo barrio de la Barceloneta.

Tinta color sobre canson 98×55
I.M.H. IG. 2735

La majoria d'obres assenyalades en el plànol anterior no es dugueren a terme. Així el moll previst davant de la porta de mar ara es converteix en una petita perllongació del moll amb la pretensió de donar-li homogeneïtat en tota la seva llargària, preveient les diferents escales d'accés.
El front occidental de la Barceloneta es constituex com a espai de relació mar-terra, malgrat que l'accés a la ciutat es continuï realitzant per la porta de mar (Pla de Palau), mentre queda closa per la muralla de mar.
La composició de la Barceloneta expressada en el present plànol es la més antiga de que es tingui referència i en la que és destacable la previsió de cinc illes grafiades, solament amb el seu perímetre, en el lloc on al final es bastí la Caserna d'Infanteria.
També cal destacar la cura amb la qual es dibuixen els indrets enjardinats o ocupats per horta: el convent dels caputxins, l'arbrat de la Muralla del Mar, L'horta del "Capitán del Puerto" i l'annex a l'escorxador, ambdós regats pel Rec Comtal.

12110
Puerto de Barcelona. Copia del plano del ante-proyecto aprobado por la superioridad, para la distribución de los terrenos comprendidos entre el muelle viejo y la Barceloneta.

1871
Tinta color sobre tela. 170×50
Escala 1/1000
I.M.H. IG. 12734.

La integració perseguida en el projecte de Garriga i Roca es oblidada deu anys després quan es planteja l'entorn del port com a àrea al seu servei: mentre que el passeig de Colom té una amplària suficient per servir de separació amb la ciutat, el Passeig Nacional queda inclòs en l'espai de les instal·lacions portuaries, sense pretendre la continuïtat amb el passeig de Sant Joan.
La importància que s'atorgà en aquells moments a l'ampliació i millora del port (empenta comercial, febre de l'or..) queda perfectament plasmada en aquest projecte i en d'altres de similars, en els quals no es plantegen globalment el nexe de la zona portuària amb la ciutat, primant la resolució espacial de la problemàtica del tràfic marítim.

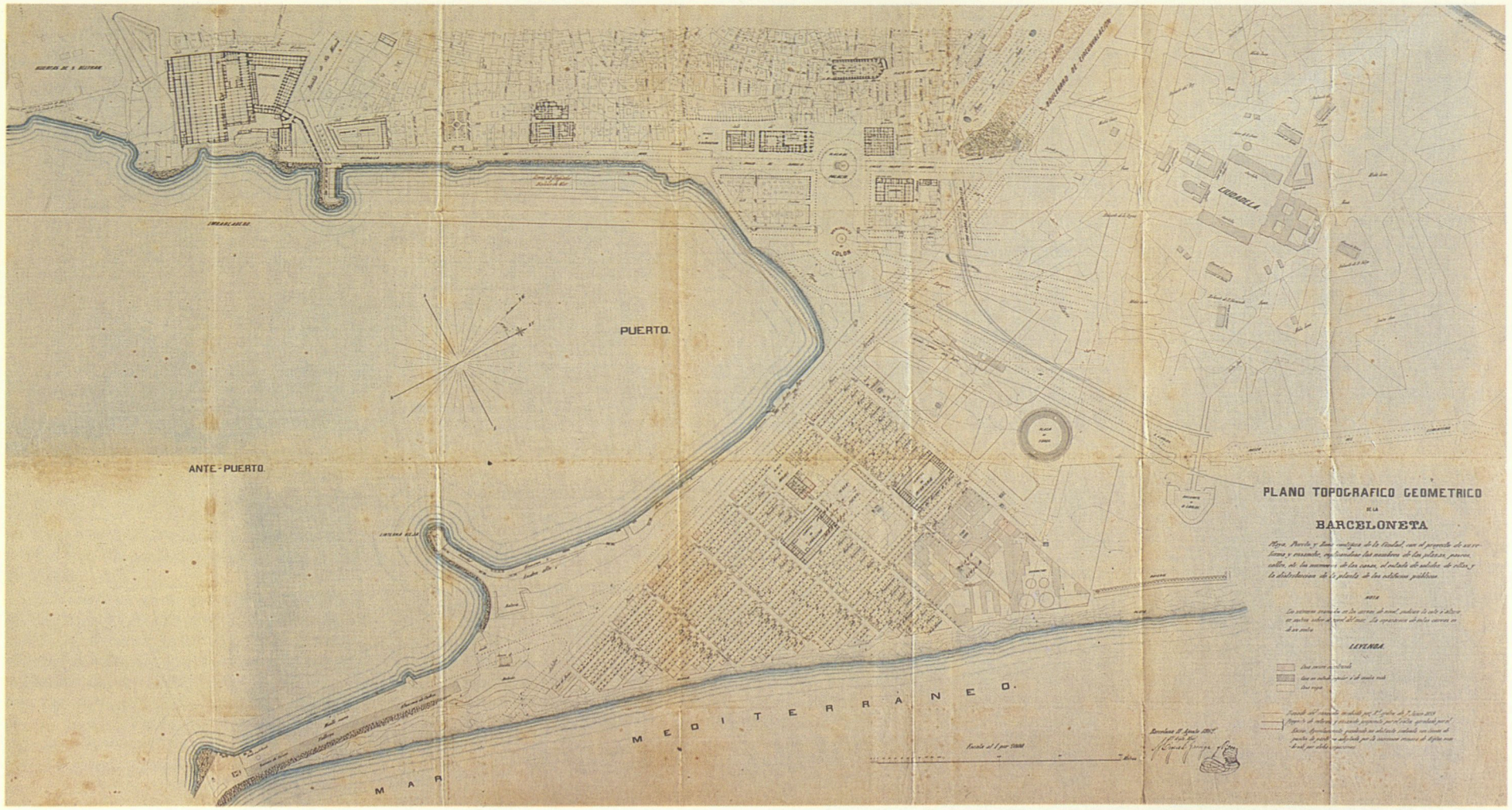

12109

12109
Plano topográfico geométrico de la Barceloneta, Playa, Puerto y Zona contigua de la ciudad con el proyecto de reforma y ensanche, explicándose los nombres de las plazas, paseos, calles, de los números de las casas, el estado de solidez de ellas, la distribución de la planta de los edificios públicos.

Miguel Garriga y Roca, 11 d'agost de 1862
Tinta color sobre tela. 140×80
Escala 1/1000
AA. 2z-bis

En els treballs pel projecte de Reforma de Barcelona de Miquel Garriga i Roca (1863), la Barceloneta és novament segregada de la resta de la ciutat, i és estudiada de manera independent. Però, tot i així serà Garriga i Roca qui plantejarà d'una manera reeixida la connexió amb la resta de la ciutat.
El Passeig Nacional i el Boulevard de Circumval·lació són plantejats amb vocació de continuïtat, cercant, igual que sucedeix amb l'ampliació de la Plaça Palau, el nexe de la Barceloneta amb la ciutat, recentment alliberada de les muralles.
Encara que s'enderroqui la Porta de Mar, la Plaça Palau continua essent en el projecte de Garriga i Roca, l'entrada a la ciutat des del mar, magnificada amb l'emplaçament del monument a Colom, mentre que el front marítim restant, inclòs el de la Barceloneta, és destinat a molls i coberts.
Pel que fa a la Barceloneta en sí, es planteja convertir cada dues illes en una i definir una nova façana pel passeig Nacional, recollint el que ja era una situació de fet: el doblament de l'illa sense deixar pati interior.
Finalment, és proposa la urbanització dels terrenys de la Ciutadella i els que la separen de la Barceloneta, sense considerar el traçat del carril, perseguint l'esmentada continuitat.

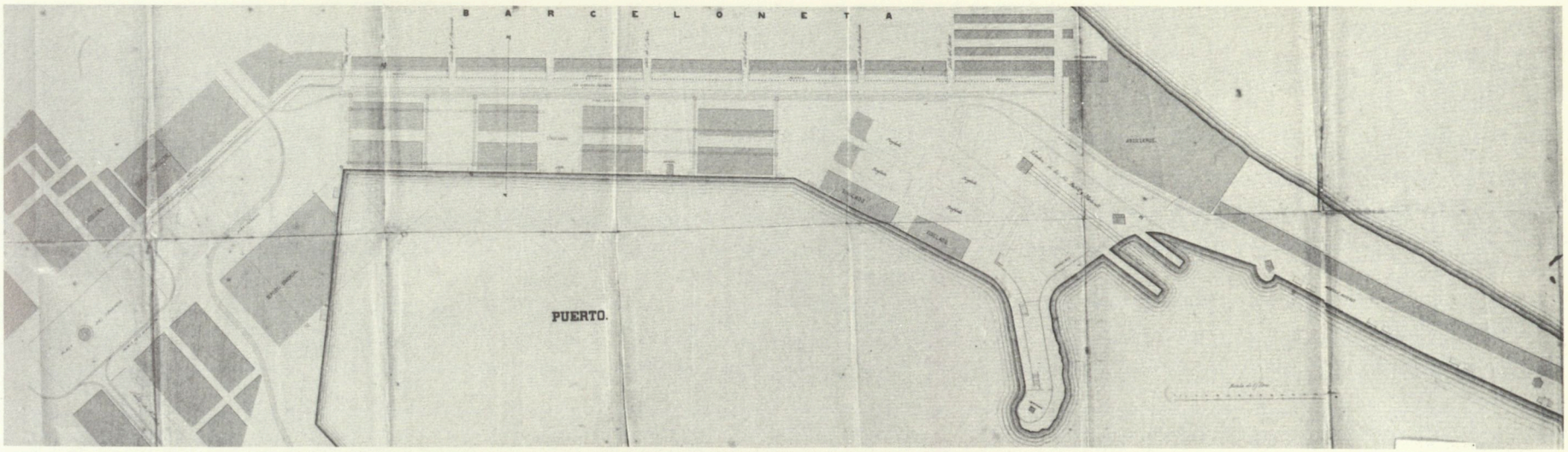

12111

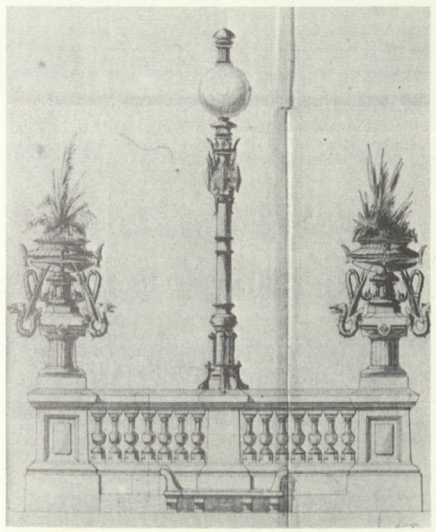

12105

12105
Proyecto de pedestales, candelabros y jarros para las entradas del Paseo de Colón

A. Rovira y Trias, 26 de novembre del 1886
Tinta sobre tela. 60×45
Escala 1/25
AA. 1818-A

Projecte de mobiliari realitzat per Rovira i Trias (1883) que anava destinat a ornamentar el passeig de Colom.

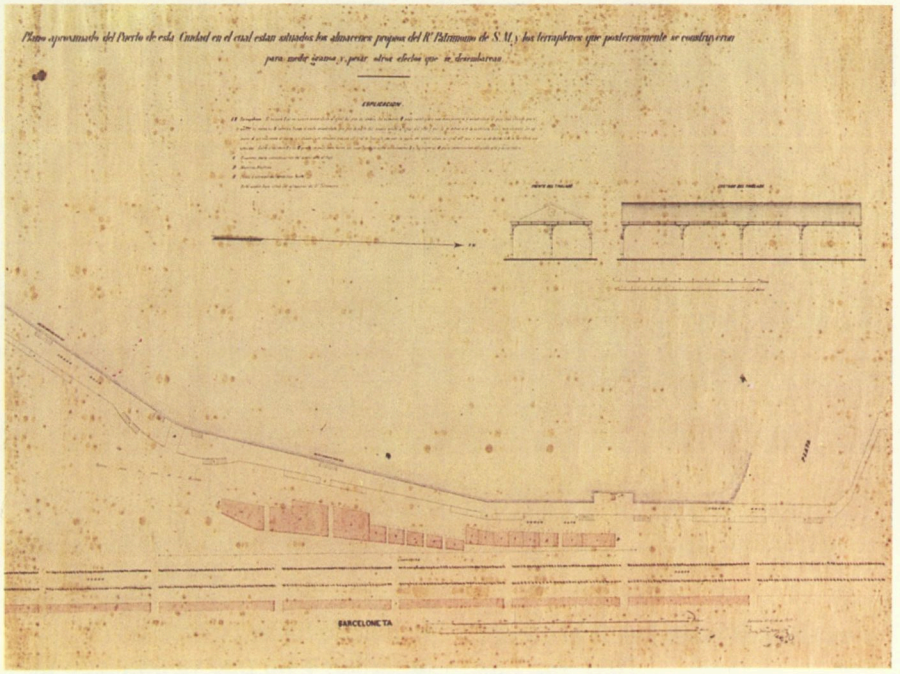

12108

12111
Projecte d'ampliació i nova distribució del moll vell posterior al de 1871.

1886
Escala 1/1000
AA. 1746-A

En el present projecte, en el qual s'amplia considerablement el moll vell, queda portada fins a l'extrem la resolució exclusiva del port tancant el passeig Nacional en direcció a la plaça Palau.

12108
Plano aproximado del puerto de esta ciudad en el cual están situados almacenes propios del real patrimonio de S.M. y los terraplenes que posteriormente se construyeron (...).

Juan Soler y Mestres, 15 d'agost de 1859
Tinta color sobre tela. 145×90
Escala 1/600
I.M.H. IG. 2917. 70/80-I

La dedicació de l'espai immediat al front occidental de la Barceloneta a instal·lacions del port (magatzems) va en augment a mesura que aquest es va ampliant; encara que aquí es reservi una franja important del passeig Nacional que mes tard es veurà invadida pel traçat del carril.

L'EIX DE LA RAMBLA.

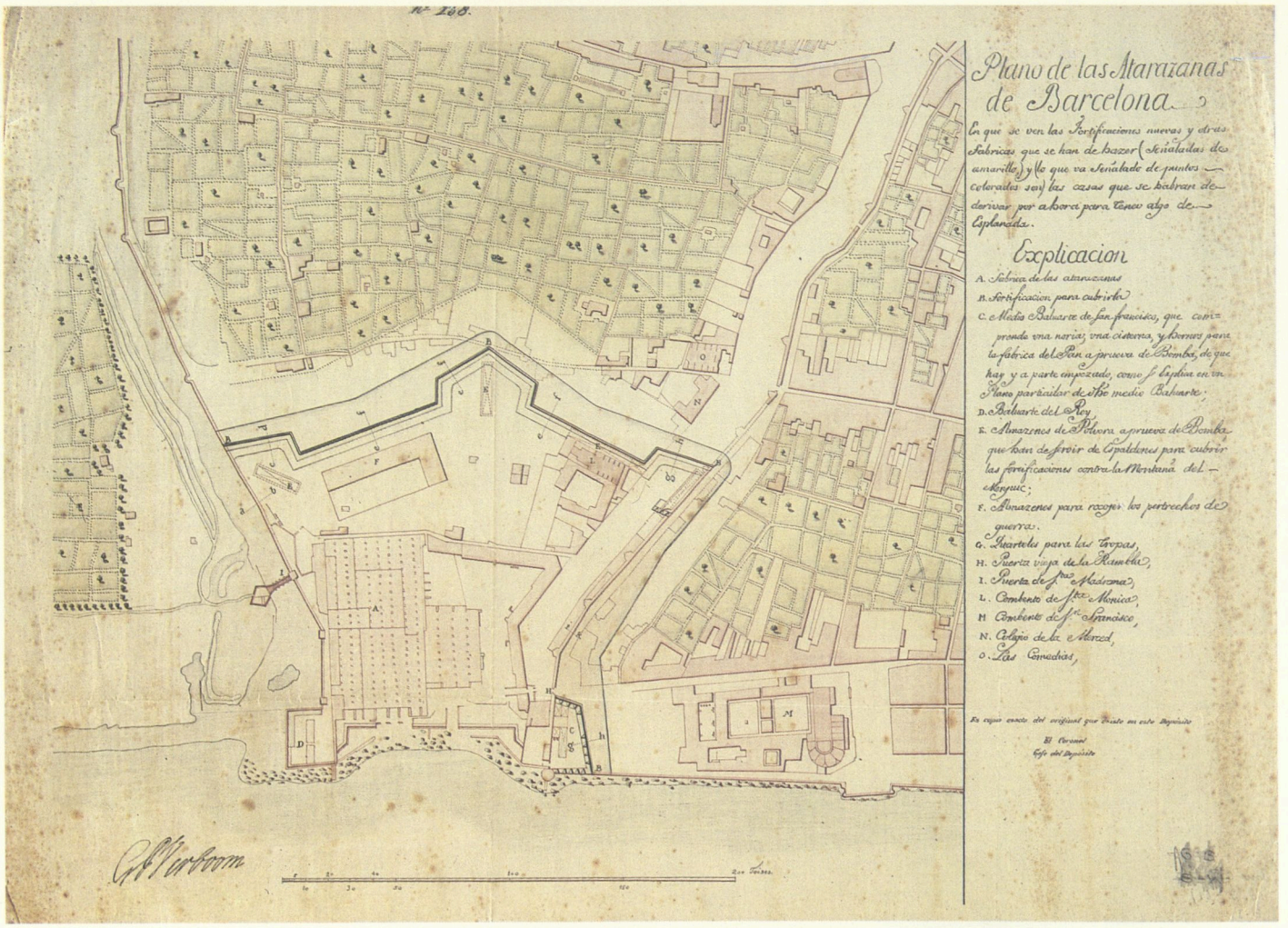

12201

12201
Plano de las Atarazanas de Barcelona. En el que se ven las Fortificaciones y otras fábricas que se han de hacer (señaladas de amarillo) y (lo que va señalado de puntos colorados son) las casas que se habrán que derribar por ahora para tener algo de Esplanada.

Verboom, Tela color 4 tintes 60×40
Escala Gràfica (TOISES)
I.M.H. IG 3847

El naixement de l'espai anomenat Esplanada com a marge visual de la muralla, és el que defineix l'indret que més tard serà la Rambla; fruit de les fortificacions de Jaume I.

Aquest espai als inicis del XVIII es veuria comformat per una muralla, totalment consolidada, en el seu marge nord i edificacions de caire molt més precari s'arrabals en el seu marge sud.
Unes propostes de fortificacions, arran dels fets de 1714, i elaborada per l'Enginyer general d'Espanya, Jorge Próspero Verboom, era el tancament que es proposava de les Drassanes. Les muralles de Jaume I són utilitzades en el sentit invers al de la seva construcció; l'antiga esplanada queda integrada al recinte fortificat i l'endorroc de les edificacions, presenta de fet un canvi en la configuració de la Rambla.
"...a este aspecto, (parlant de Felip V) ideó por una parte dejar bien fortificado el castillo de Montjuic, al cual halló ya en disposición de su buena batería contra Barcelona y concebió dos más en otros puntos, una en la Ribera y otra cerca de Atarazanas..." (Victor Balaguer).

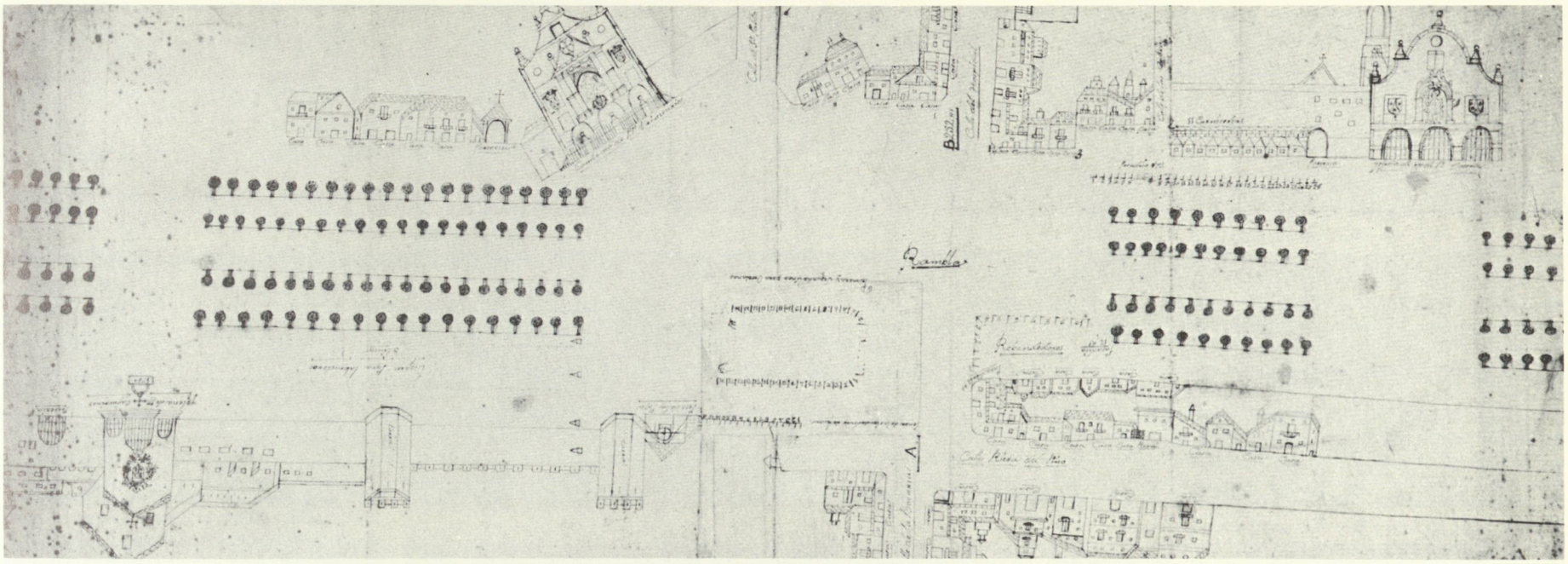

12202

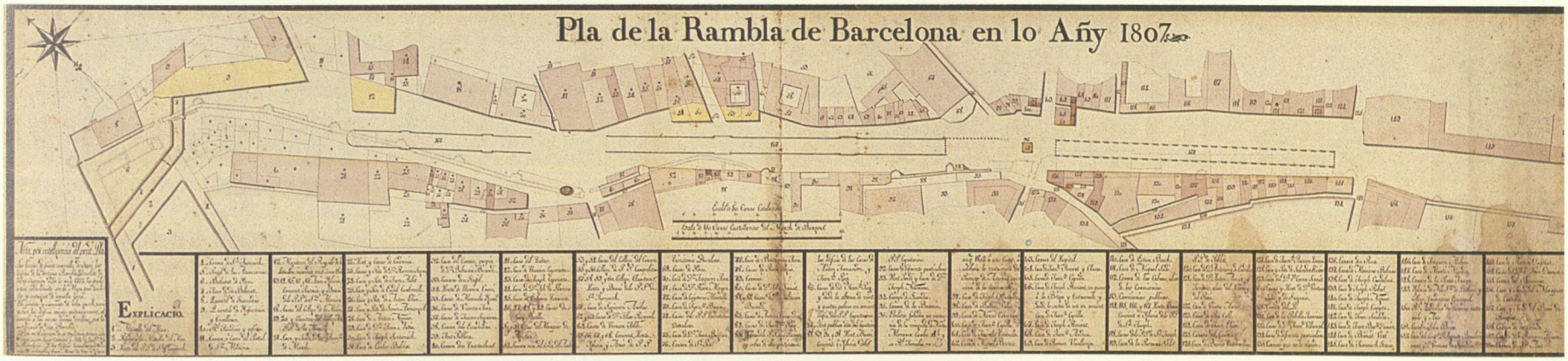

12203

12202
Plànol del fragment de la Rambla comprès entre "Els Caputxins" i l'església de Sant Josep. El pla de la Boqueria.

Original a dues tintes sobre papel barba, 125 × 60
I.M.H. IG. 2818.

Les primeres mostres d'urbanització de la Rambla es veren en la primera década del segle XVIII amb la implantació de l'arbrat com a mostra de tractament de l'espai entre façanes. El carrer es converteix en l'espai de passeig. Ja el 15 de febrer del 1701, el Consell de Cent tracta de la conversació dels arbres que havien estat plantats l'any abans. Els dos anys següents són plantats 281 àlbers per la desviació expressa que fa del "Rec Comptal". Més tard (1710) els Oms s'intercalen en l'antiga plantació.
El Pla de la Boqueria, lloc habitual de mercat, havia estat motiu de disputes entre el Capità General i els regidors per a la competència i disposició dels llocs de venda.

12203
Pla de la Rambla de Barcelona en l'any 1807

Original aquarel·la sobre paper canson. 1807
Escala Gràfica en canes
I.M.H. IG. 10026.

Els resultats, que l'any 1807, havien tingut les propostes d'alineació de l'anterior segle es fan palesos en aquest plànol de la Rambla. En primer lloc, la proposta d'alineació rectilínia dels enginyers militars no modifica la configuració dels espais ja definits pels canvis d'alineació de les muralles. La distinció d'uns espais més puntuals: la plaça del Teatre i el Pla de la Boqueria en són punts destacats, tant com a punt confluent de les vies de comunicació d'accés transversal a la ciutat, com d'espai que, per raons similars, gaudeix d'una activitat diferencial respecte de la resta de la Rambla.
Es fa manifest, en segon lloc, i mitjançant l'obertura del carrer nou de la Rambla, promogut pel Compte de l'el Asalto (1785-1788) d'una banda i l'enderroc i reedificació de la part de la muralla per l'altra, la proposta dels enginyers militars del 1772 (Cermeño AB-98)

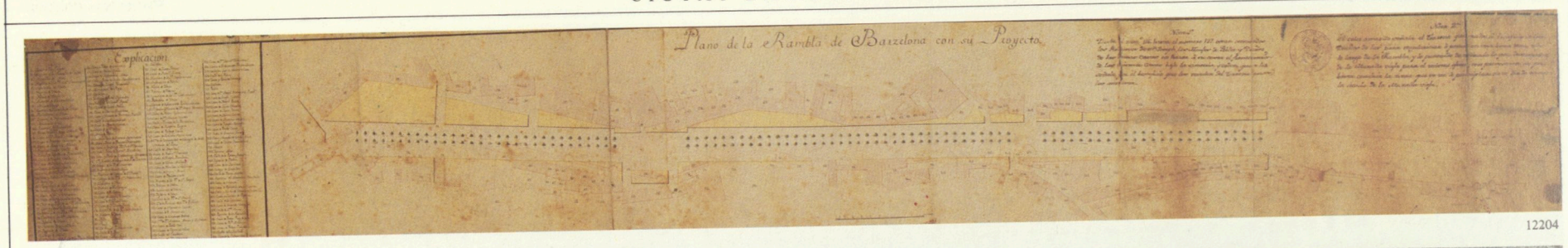

12204

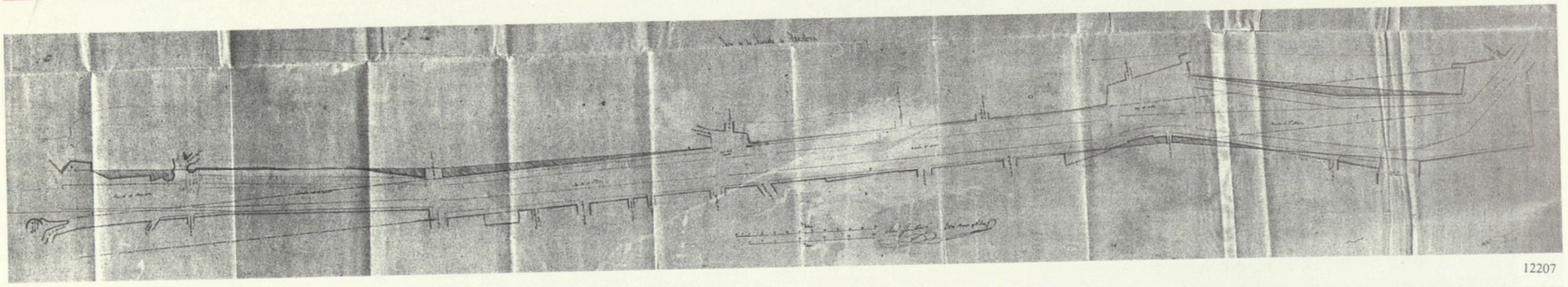

12207

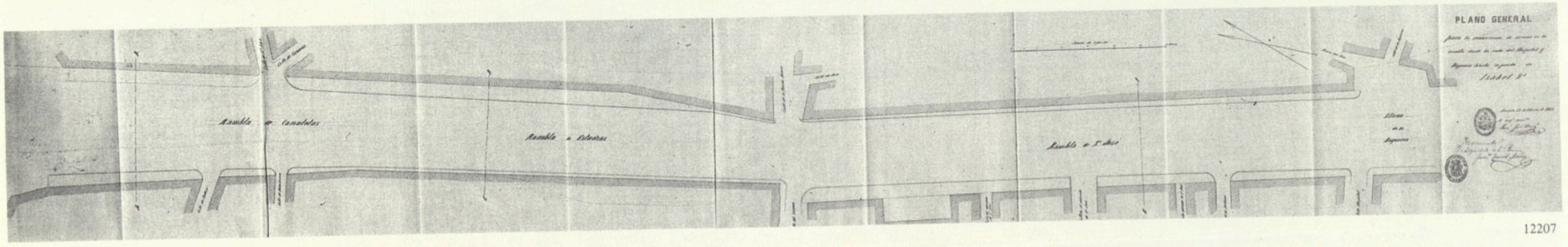

12207

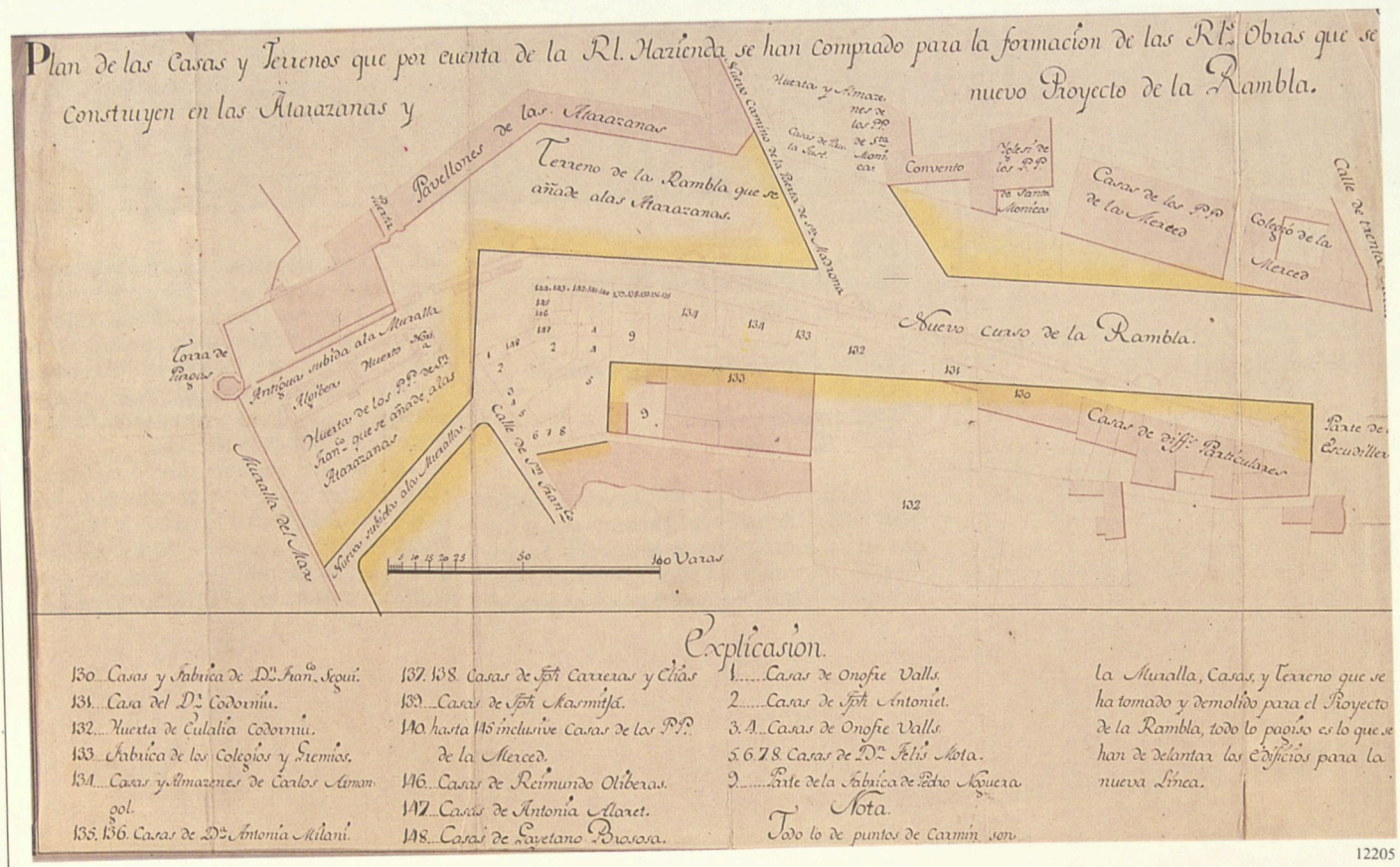

12205

12205
Plan de casas y terrenos que por cuenta de la hacienda se han comprado para la formación de las obras que se construyen en las Atarazanas y nuevo proyecto de Rambla.

Sense signatura ni data
Tinta color sobre canson
Escala Gráfica
I.M.H. I.G. 3503

Des de la proposta d'ampliació de les Drassanes sorgida arran de la nova fortificació de la ciutat projectada per J.P. Verboom, noves propostes apareixen com a regulació del tram de la Rambla entre el portal dels Ollers i el de Sant Francesc. En aquest marc d'intervencions cal situar-hi d'una banda el ritme de creixement urbà que adquireix el sector de la Rambla en deteriorament de sectors de la ciutat que haurien estat centres de mes activitat. La demolició de les 1.200 edificacions del Barri de Ribera i la construcció del Barri del Raval transformen el passeig exterior de la Rambla en centre de la vila.
En aquesta dinàmica de creixement i amb l'aparició del reglament dictat pel Compte de l'Asalto en les construccions de nous "establiacertat en les construccions de nous "establiments" a la Rambla.

12204

Plano de la Rambla de Barcelona con su proyecto.

Original sobre paper a tres tintes (emmarcat), 150 × 50
Escala Gràfica
I.M.H.

Les primeres propostes d'alineació de la Rambla són de l'any 1750 (el 13 de Març) i en una proposta del "Prior de Santa Monica" d'alinear el tram de l'església i la porxada.
És als anys 1776-78, posteriorment a l'enderroc de les muralles d'Escudellers a les Dressanes, que Cermeño proposa la nova alineació des de l'església de Betlem fins les Dressanes. Aquest nou projecte, comtemplarà dos tipus diferents d'intervencions: el complement de les fileres d'arbrat, que en recomanació del Compte de l'Asalto havien de ser àlbers (1778) malgrat finalment s'hi plantaren pollancres (1786). En segon lloc, el mètode de compensació que s'utilitza, i que en el plànol és grafiat en els espais en color groc, es destacable no tan sols per la propia compensació, ("... a beneficio de los Dueños de las casas para regularizar o poner en una línea nueva..." sinó pel seguit que en fa de l'aplicació del mètode.

12207

Plano general para la renovación de aceras de la Rambla desde la calle del y Boquería hasta expuerta de Isabel II.

J. Fontseré; F.D. Molina
AA. 1322-b

El tram de la Rambla corresponent a Estudis i Canaletes, presenta un seguit de propostes d'alineació que fins i tot es desenrrotllaran posteriorment en un projecte global, en tres trams, de la Rambla. La proposta dels arquitectes Josep Fontseré i Josep Màs Vila, es un ajust en l'alineació d'aquests trams i una regulació del troç final de la Plaça del Teatre fins a la muralla de Mar.
Anteriorment (1842) els arbres havien estat l'element que marcava l'alineació fins l'edificació de Canaletes, en Mas Vila fixava entre la nova edificació i els arbres "...quede un ancho de cuarenta palmos..."
El 27 d'agost del 1842, el Governador civil aprova la "...línea de los terrenos del conde de Rocafort..." a la Rambla dels Estudis.
És el 24 de novembre del 1856 que s'aprova el "Plano de Rectificación de la parte norte del Paseo de los Estudios y Canaletas".

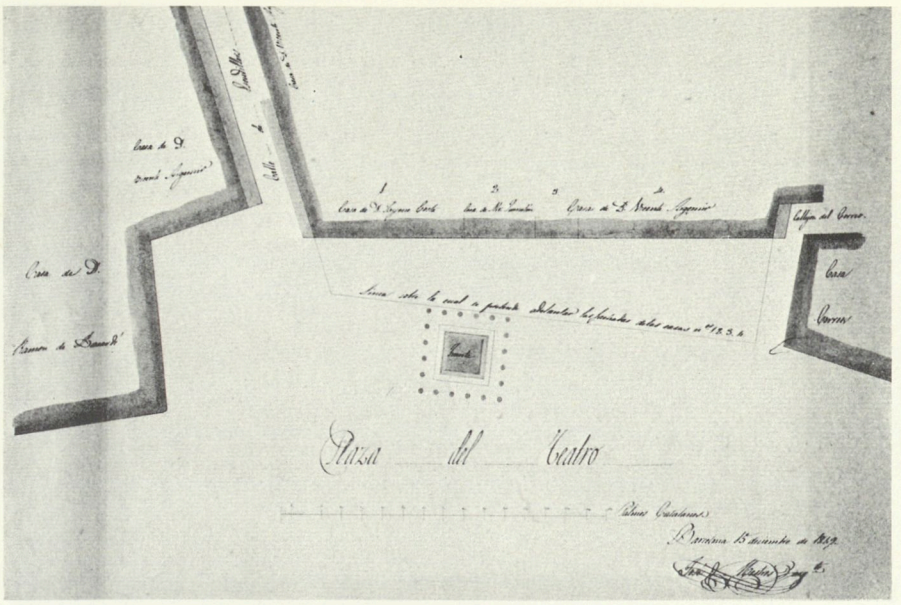

12206

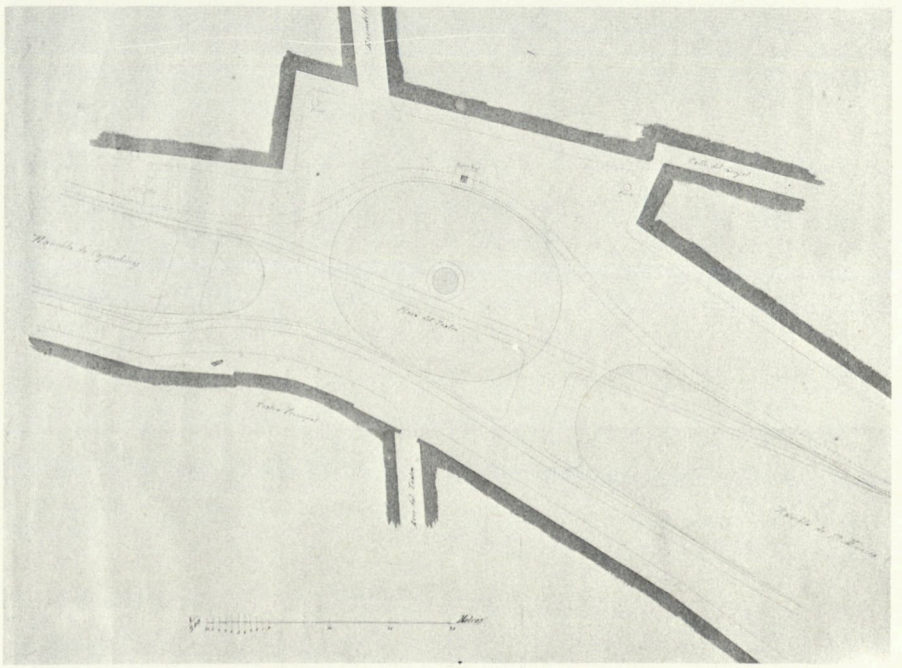

12206

12206

Plano que manifiesta el terreno entre la línea actual de la Rambla y la nueva línea proyectada frente a la plaza mercado de San José.

Josep Oriol Mestres, 1849
Original sobre canson
AA.1134-b
F. Daniel Molina 1849
Original sobre canson
AA.879-b

Plano demostrativo de la plaza del teatro y una porción de las Ramblas.
Amb la reforma que el 1774 es proposa del portal dels Ollers fins al de Sant Francesc, sorgeix l'espai del Pla de les Comèdies. La confluència de carrers que connecten el Raval amb la Ciutat Vella, i per tant la manca d'arbrat d'aquest tram de la Rambla, així com l'aparició d'una font, desfavoreixen darrerament aquest espai. Més tard, el 1817, Castaños proposa la substitució de la vella font per una de monumental "la Font del Vell" de l'arquitecte Pere Serra i Bosch.

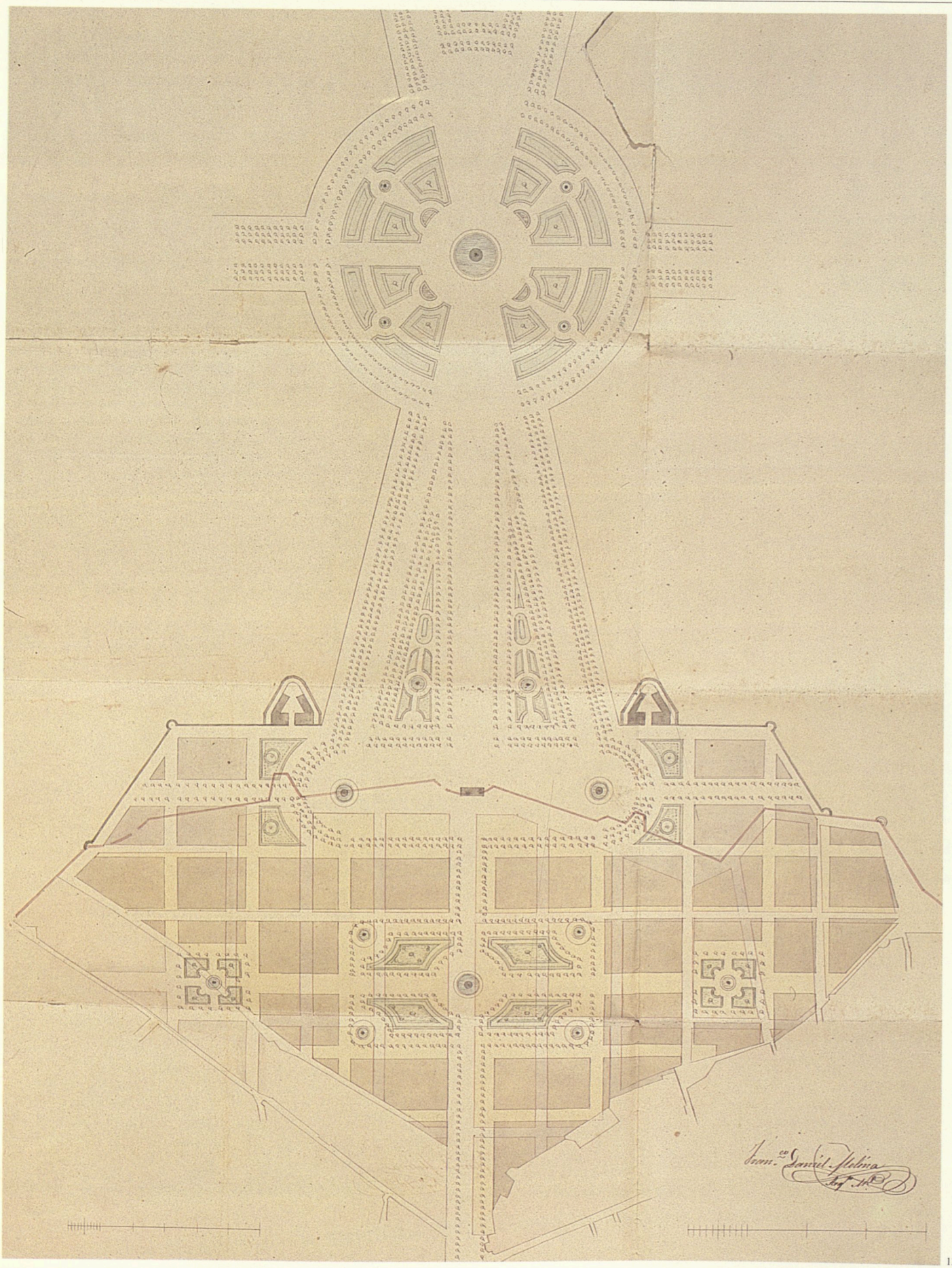

12208

F. D. Molina 1859
Tinta color sobre canson
Escala Gràfica
AA. 127 AI

La rèplica que un any abans de l'enderroc de las muralles feia Molina de la proposta militar al seu Pla d'Eixample de 1853 que en ben poc canviava l'anterior (1844), és el precedent d'eixample obert i conectat amb l'existent passeig de Gràcia, que emmarca el posterior desenvolupament del "Ensanche limitado" de Barcelona.
El projecte ajusta les directrius que ofereixen la Rambla i el passeig de Gràcia proposant dos passeigs simètrics i confluents en una gran plaça circular, "...en la cual se unen no solo el actual paseo de Gracia y el otro paseo lateral proyectado que partiendo de la Plaza de figura de Hipódromo forman el todo un conjunto de espaciosos paseos y jardines, que también se le unen dos paseos más, de los cuales irá a empalmar con la carretera General de Madrid en la Cruz Cubierta y con la carretera de Vich y Francia en los molinos situados extramuros de la puerta nueva, logrando así quedar la capital circumbalada con un paseo espacioso como lo es el de San Juan de esta Ciudad..."

12209

Traçat d'ampliació de la ciutat dibuixat sobre el croquis de la Comandància d'Enginyers.

1844
Tinta color sobre canson
Escala 1/4800
AA. 1375 AI.

La proposta municipal d'avançar la línia de muralles és acollida per la Comandància d'Enginyers, pero amb l'aprovació del projecte per a la nova muralla per una R.O del 6 de juny del 1844, l'esmentada Comandància, remetia a la vegada un còquis de "...la dirección de las calles y la extensión de la manzanas...", proposta que no era recolzada per l'Ajuntament que mantenia la seva proposta inicial de reforçament de l'eix de la Rambla, amb la seva amplada, i la finalització en plaça.
La diferència de criteris entre les dues bandes en el traçat i sobretot en la propietat dels nous solars, deixàren pendent una vegada més pendent l'ampliació de la Ciutat.

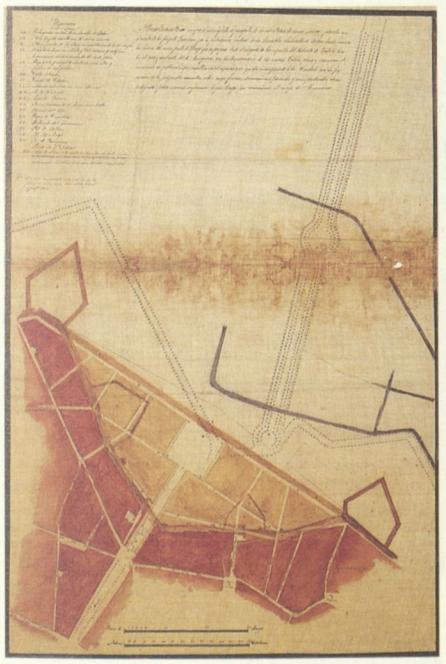

12209

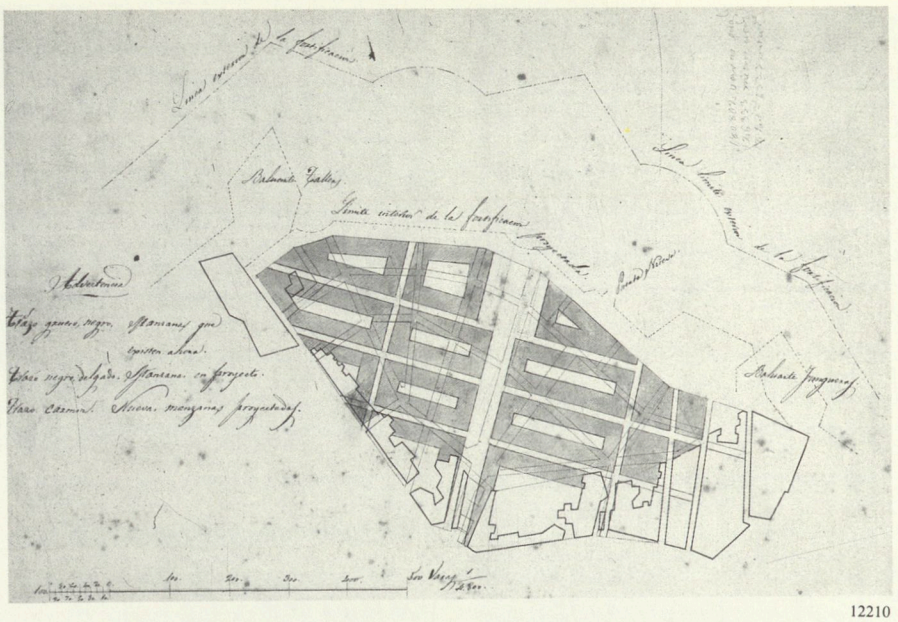

12210

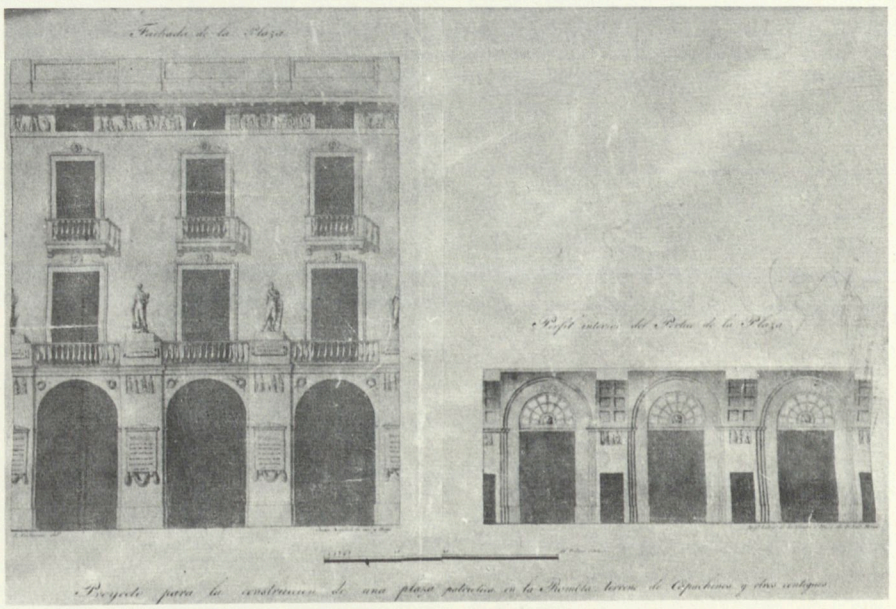

12211

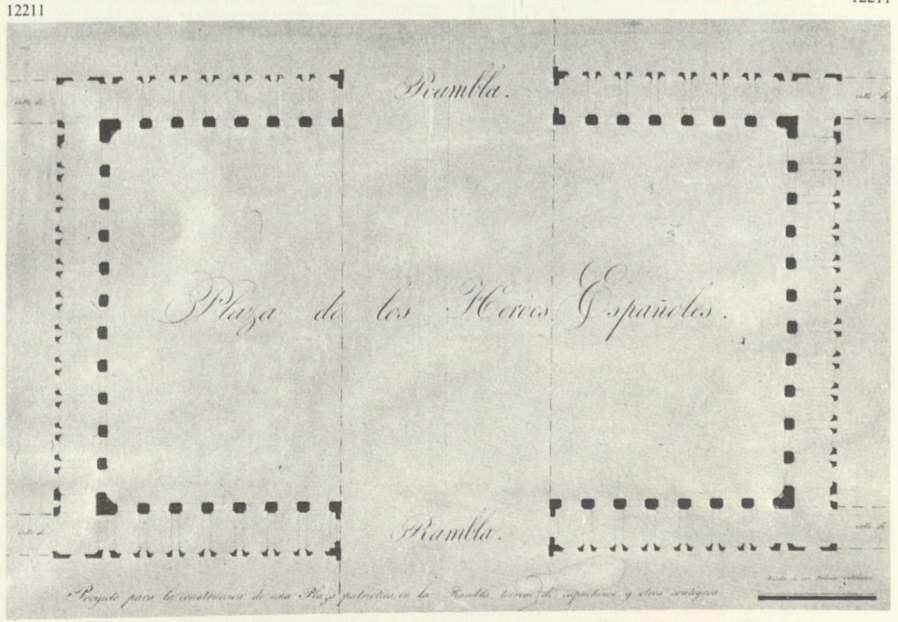

12211

12210

Proposta d'expansió de la ciutat seguin la directriu de la Rambla per la "Junta de Ornato y de Obras Públicas".

1838
Tinta color sobre tela
Escala Gràfica
I.M.H.

Tres anys abans de que Pedro Felipe Monlau publiqués el seu escrit "Abajo las murallas", l'Ajuntament de Barcelona en el plànol presentat per la "Junta de Obras de de Utilidad y Ornato de la Ciudad de Barcelona al Excelentísimo Capitán General de Cataluña" proposava l'ampliació de la ciutat entre els baluards de Tallers i de Jonqueres.
Es conformava doncs com un espai dintre muralles, que amb la direcció donada per la Rambla i continuant els carrers de la Ciutat Vella i l'Arrabal que donaven a les antigues muralles, aportés al creixement urbà, noves illes d'edificació així com una plaça quadrada com a encapçalament de la Rambla i vestida amb un arbrat perimetral que la resseguís.

12211 a, b

Proyecto para la construcción de una plaza patriótica en la Rambla, terreno de Capuchinos y otros contiguos.

J. Argelich L. Vaillaume 1822
Litografia, 63×40
Escala gràfica (pams catalans)
I.M.H. 3995

A les acaballes del segle XVIII Antoni Ricardos proposa utilitzar l'actual emplaçament de la Plaça Reial per a la construcció d'una gran plaça. Més tard, amb el restabliment de la constitució de Càdis, l'antic Convent dels Caputxins es cedit a l'Ajuntament de Barcelona. Poc després de que diferents propostes fosin recollides al Diario de Barcelona, amb el fil comú de l'eix de la Rambla i a cada banda edificis porticats. Per obra de Joan Argelich, Conseller de l'Ajuntament, es desenrrotlla aquesta proposta per a la construcció de la plaça "De los Héroes Españoles". La porxada més avançada que dona a la plaça està formada per pilastres, coronades amb estatues d'herois de la història espanyola, i amb escrits i escenes del moment. El sistema de construcció es basava en l'organització d'úna loteria per tal de sortejar els solars que restaven fora de l'espai públic del projecte. Amb la restauració de la monarquia absolutista de Ferran VIII i amb la devolució dels béns eclesiàstics desamortitzats als antics propietaris, es deixa de banda el projecte i es reconstrueix un nou convent pels Caputxins. (1824).

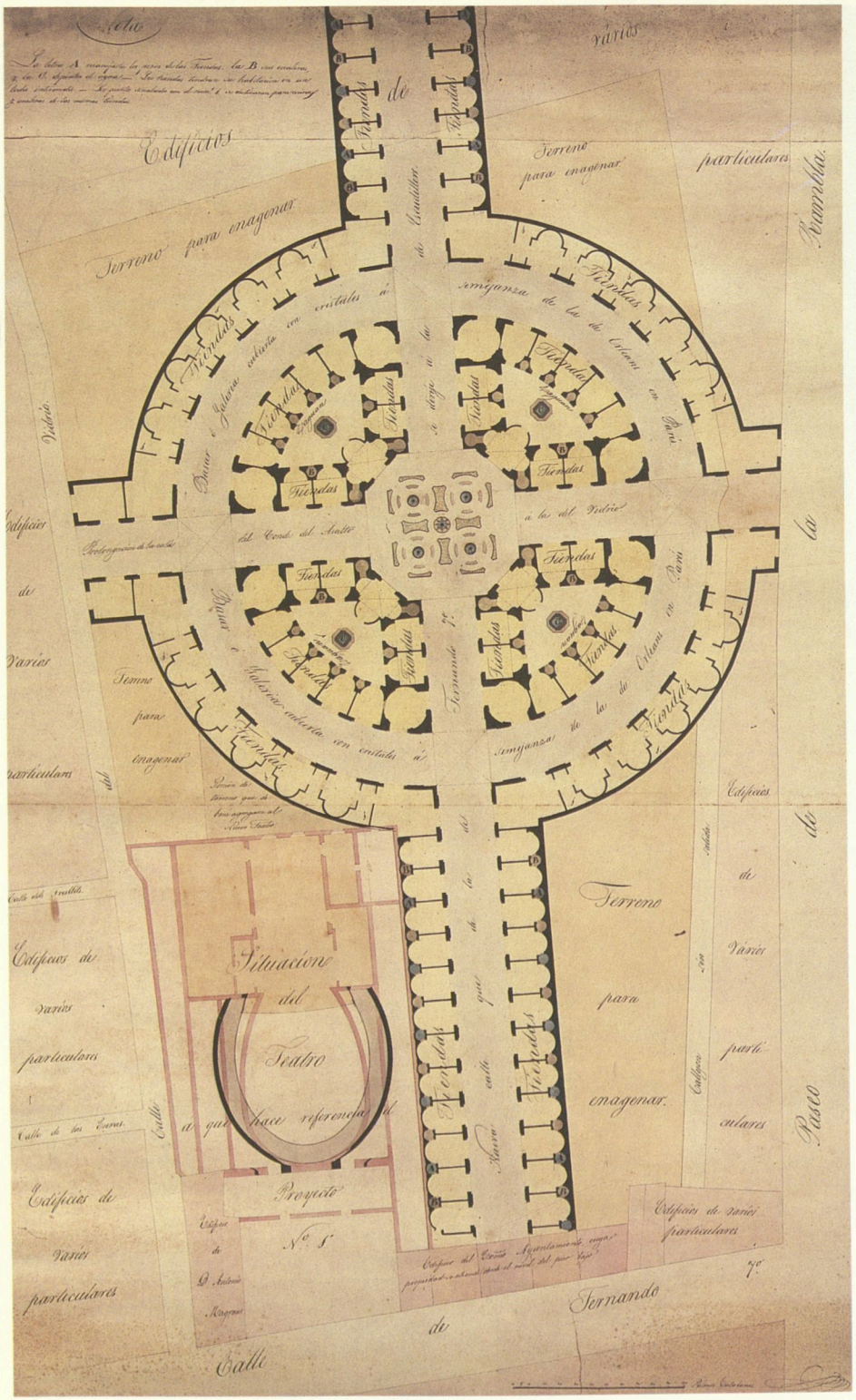

12212

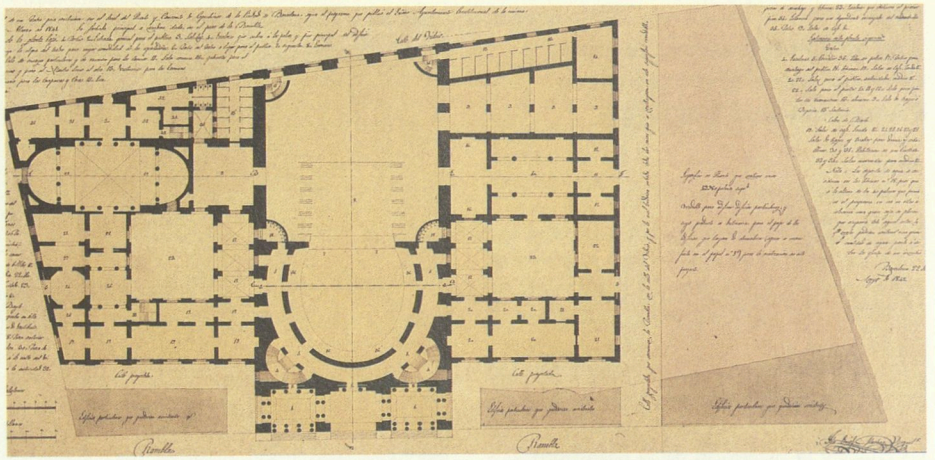

12213

12212
"El genio crea, el gusto escoje".

J. Oriol Mestres 22 maig 1842
I.M.H. IG. 6575.

El 22 de març del 1841 l'Ajuntament convoca un concurs per a la construcció d'un edifici teatral.
El projecte de l'arquitecte Josep Oriol Mestres, tenia la façana i l'accés principal orientat a la Rambla; l'edifici feia cantonada amb el carrer de Ferran VII recentment obert i es configurava doncs, com un element aïllat amb quatre façanes: Rambla, Ferran VII, Carrer del Vidre i plantejava l'obertura d'un nou carrer que unia la Rambla amb el carrer del Vidre; a l'altra banda del carrer, el sobrant del solar era "...vendible para edificar edificios particulares y cuyo producto se destinaría para el pago de los edificios que hayan de demolerse para la realización de este proyecto..."

12213
Projecte de Teatre.

F.D. Molina 15 setembre 1844
Original sobre canson (color) 120 × 90
Escala Gràfica (pams catalans)
I.M.H. IG. 3094.

El projecte que amb data del 15 de Setembre de 1844 realitza Francesc Daniel Molina es troba a cavall entre la proposta per al concurs de 1841 de destinar l'espai a la construcció d'un teatre i la que posteriorment es planteja en el concurs de l'abril de 1848.
La proposta es fixa en dos eixos perpendiculars que el mateix projecte defineix com "...prolongación de la del Conde de Asalto, la del Vidrio y..." amb sortida a la Rambla i "...nueva calle que de la de Fernando VII se dirige a la de Escudillers..." paral·lela a la Rambla amb un pas central, i a cada cantó s'hi situen tendes. A la cruïlla s'hi forma una plaça circular que amb edificacions conformava un "...Bazar o galería cubierta con cristales a semejanza de la de Orleans en París..."
El concurs convocat el 9 de maig del 1848 entre arquitectes de l'Acadèmia de San Fernando atorga al projecte de Francesc Daniel Molina, el primer premi i la medalla d'or així com el primer accésit i la medalla d'argent a un altre del mateix autor. En tercer lloc el segon accès si a la medalla d'argent al projecte de J. Oriol Mestres.
El projecte guanyador no és però exactament el mateix que es realitza a partir de l'aprovació municipal del 1850. Les bases del concurs estaven doncs, més dirigides a una uniformitat estilística i argumental que a una proposta d'execució molt definida.
El tamany inicial de la plaça era de 58 × 114 metres reduït en el projecte definitiu a 55 × 85 metres. El mateix Molina en la memòria del concurs reconeix: "...los planos marcados con la letra AB son únicamente para demostrar a V.E., que en el caso de creer que la plaza arriba indicada es demasiado vasta, podría reducirse a las dimensiones que en aquellas se ven marcadas.

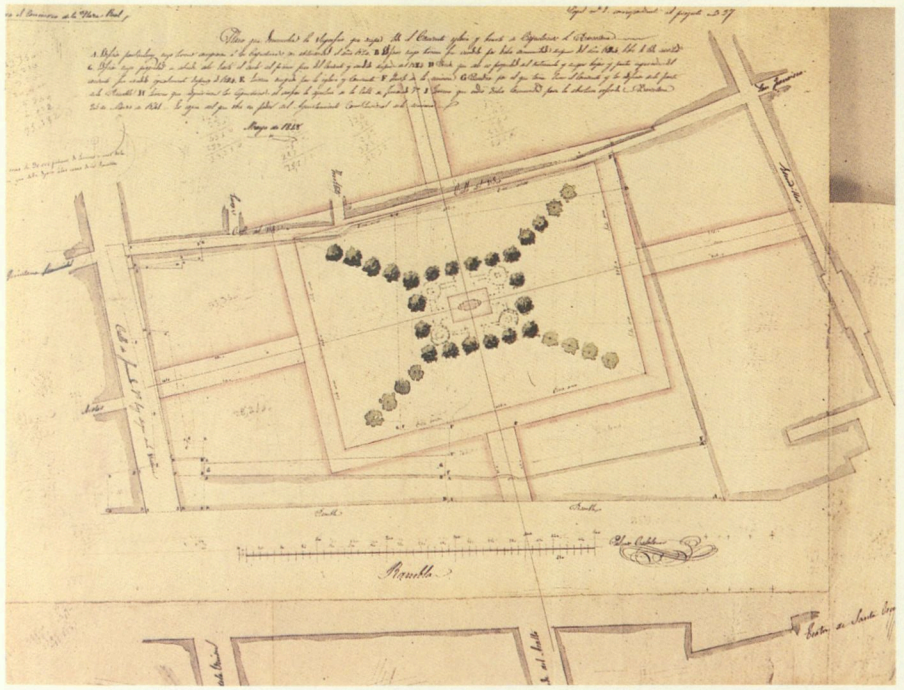

12214

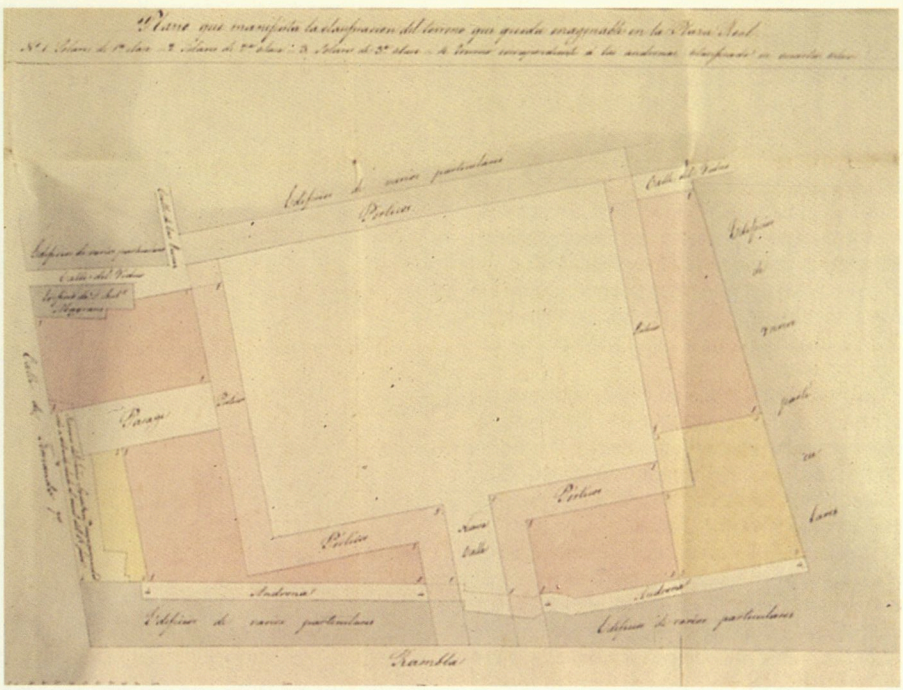

12214

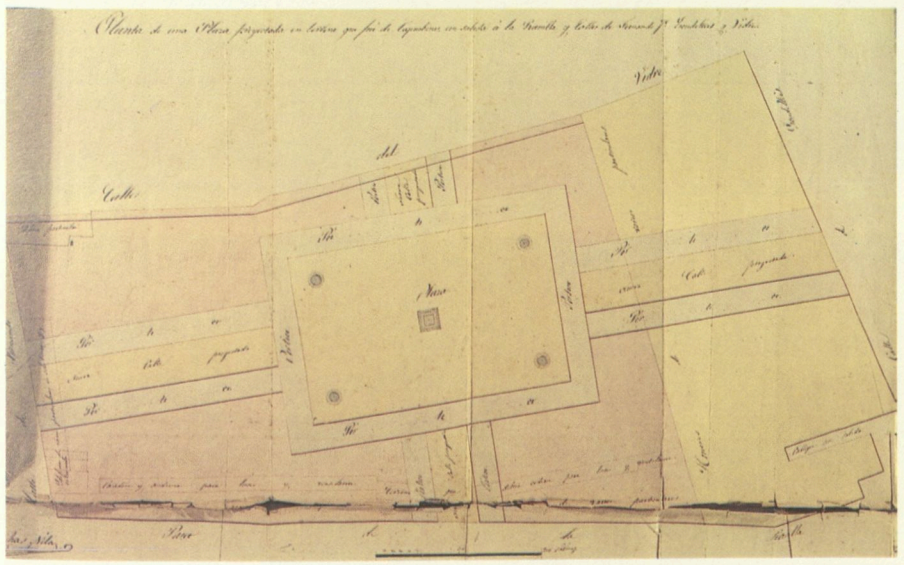

12214

12214
"Planta de una Plaza porticada en el terreno que fue de los Capuchinos con salida a las Ramblas y calle de Fernando VII, Escudillers y Vidre"

Josep Mas Vila. 27 Gener 1845
AA 756-b.

Deixada de banda la proposta de construir un teatre a l'emplaçament de l'antic solar ocupat pels caputxins, l'arquitecte Josep Mas Vila, proposa un projecte de plaça tancada en un espai central i descobert mantenint, de l'anterior proposta de F.D. Molina, la traça ortogonal que genera les directrius rectangulars del nou recinte.
L'esquema de plaça rectangular i porticada, es manté des de la primera proposta de Joan Argelich, encara que l'emplaçament sigui lateral respecte l'eix de la Rambla.

12215

Projecte Plaça Reial

F. Daniel Molina. 9 de maig del 1848
I.M.H. Àlbum Molina

El concurs convocat el 9 de maig del 1848 entre arquitectes de l'Acadèmia de San Fernando atorga al projecte de Francesc Daniel Molina, el primer premi i la medalla d'or així com en altre del mateix el primer accèsit i la medalla d'argent. En tercer lloc el projecte de J. Oriol Mestre com a segon accèssit i medalla d'argennt.
El projecte guanyador no és però exactament el mateix que es realitza a partir de l'aprovació municipal del 1850, les bases del concurs estaven doncs, més dirigides a una uniformitat estilística i argumental que a una proposta d'execució molt definida.
El de plaça del Consulado "...puesto que este nombre nos recuerda nuestro dominio en el Mediterráneo..." es la uniformitat argumental ques esproposava a la plaça.
El tamany inicial de la plaça era de 58 × 114 metres reduit en el projecte definitiu a 55 × 85 metres, el mateix Molina en la memòria del concurs reconeix: "...los planos marcados con la letra AB son únicamente para demostrar a V.E., que en el caso de creer que la plaza arriba indicada es demasiado vasta, podrá reducirse a las dimensiones que en aquellas se ven marcadas.

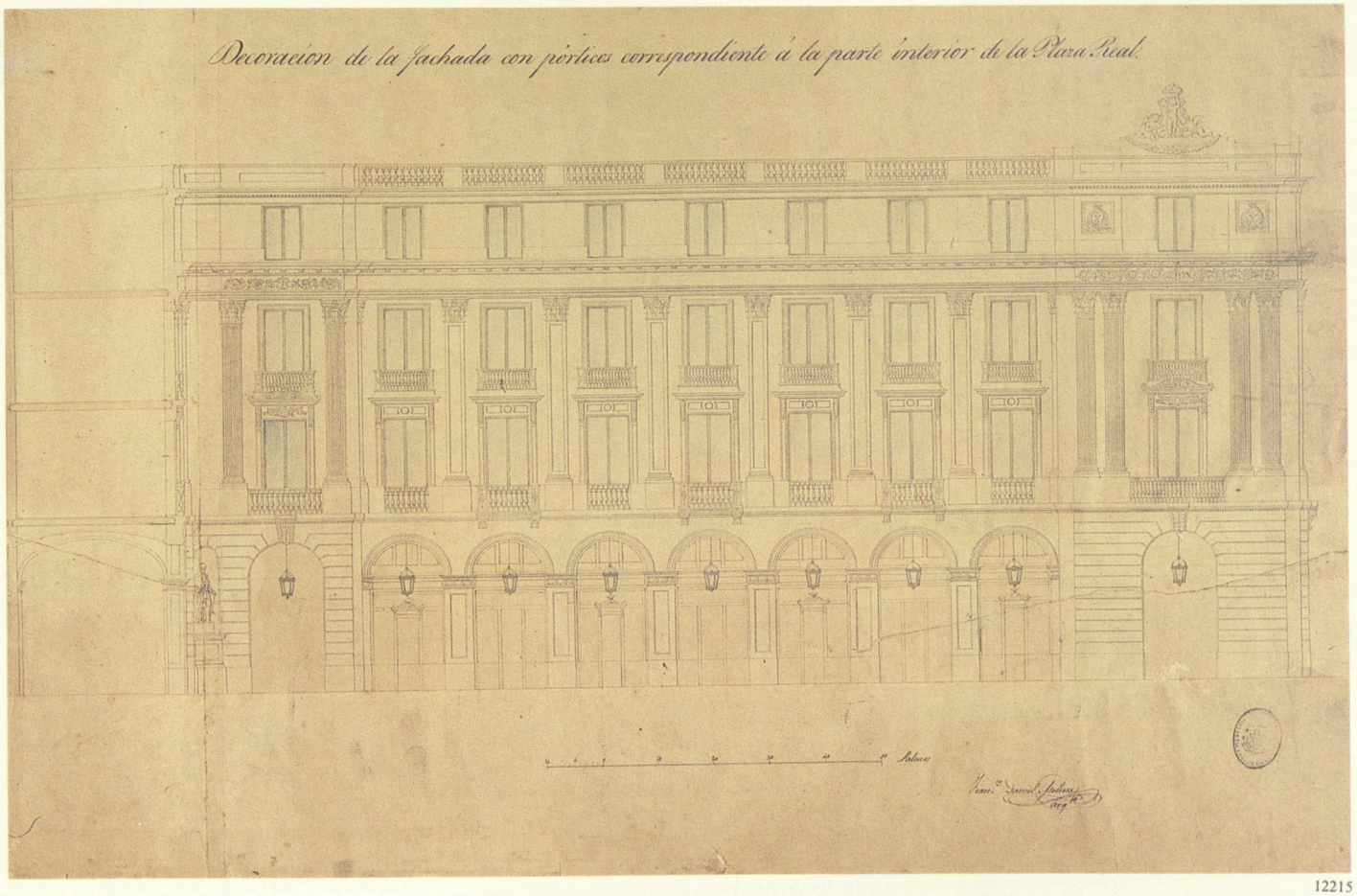

12215

12215

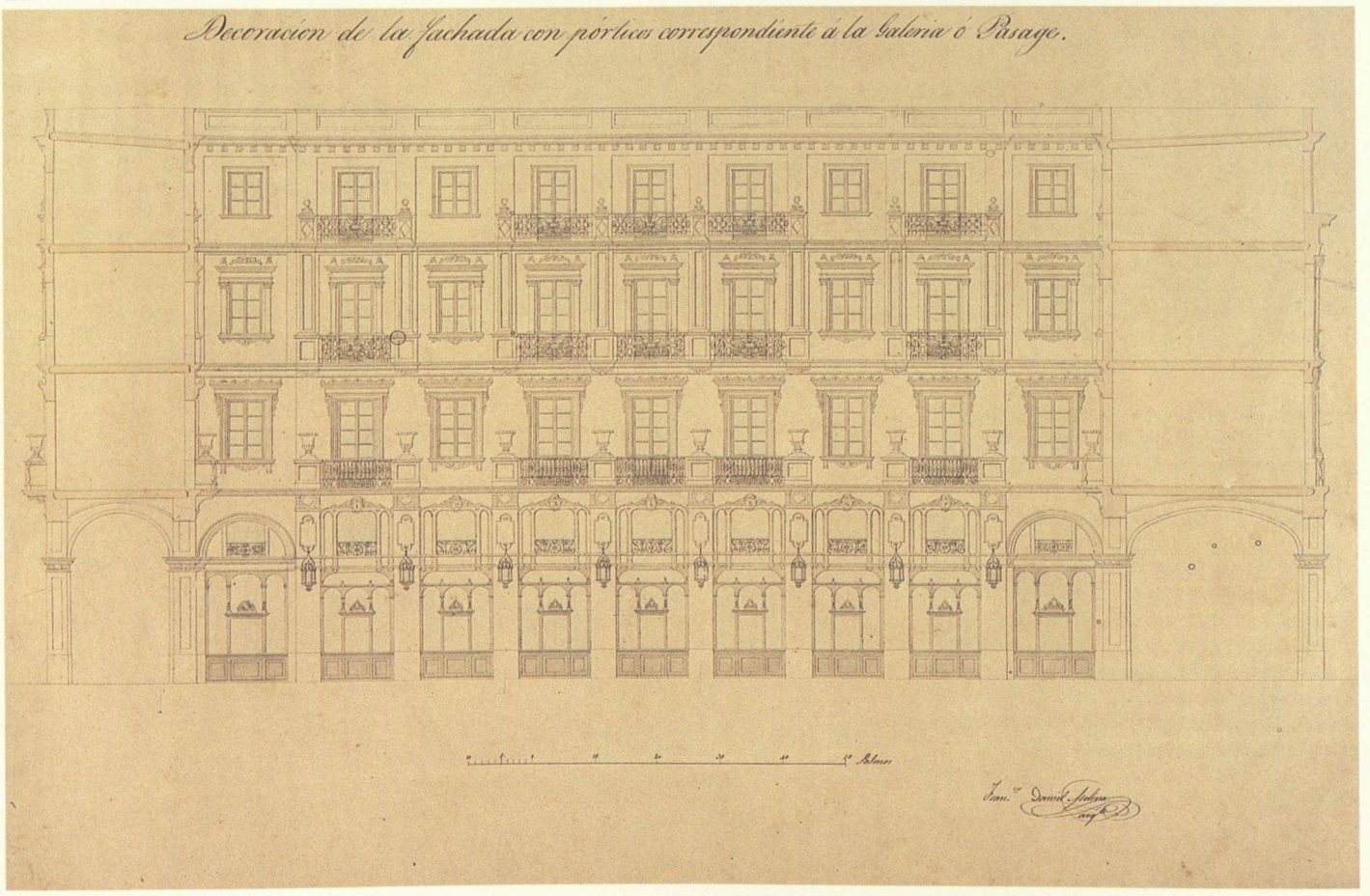

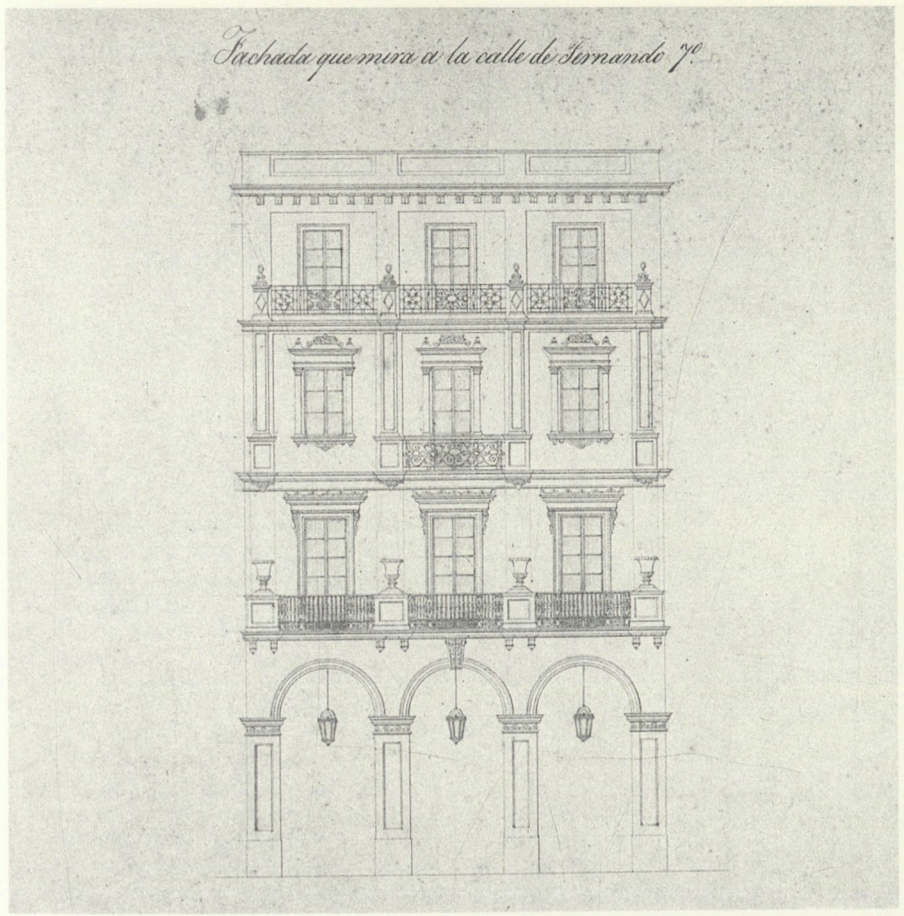

12215 12215

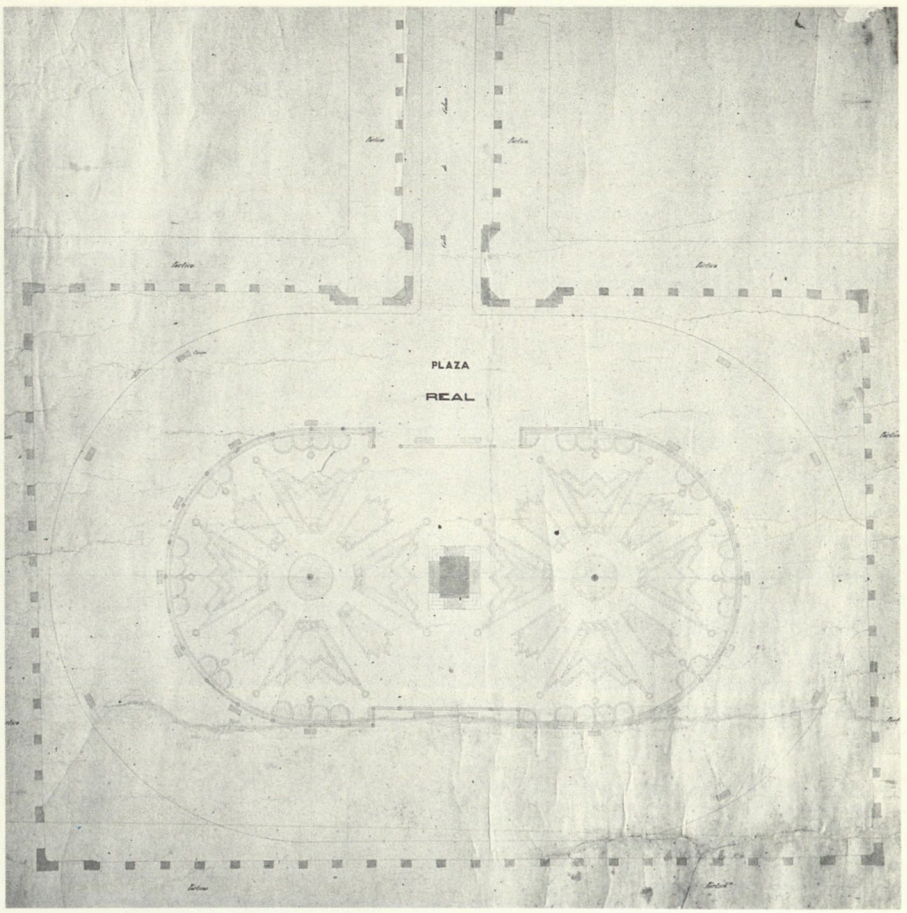

12215 12215

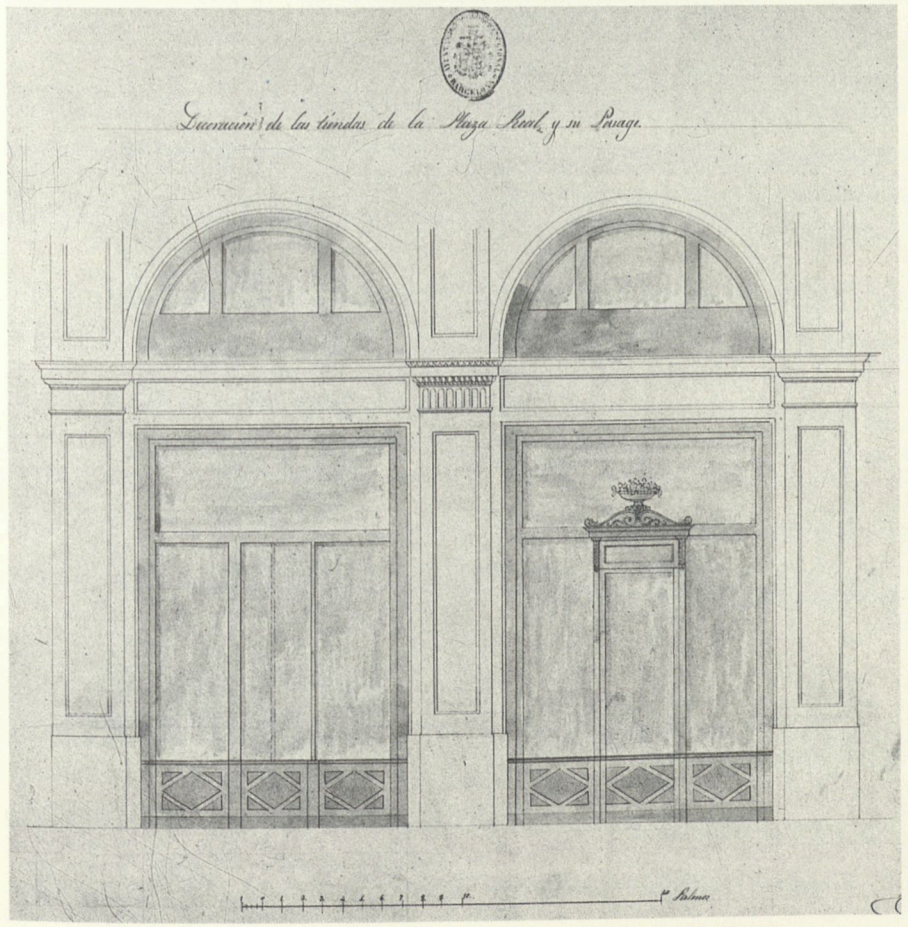

12215

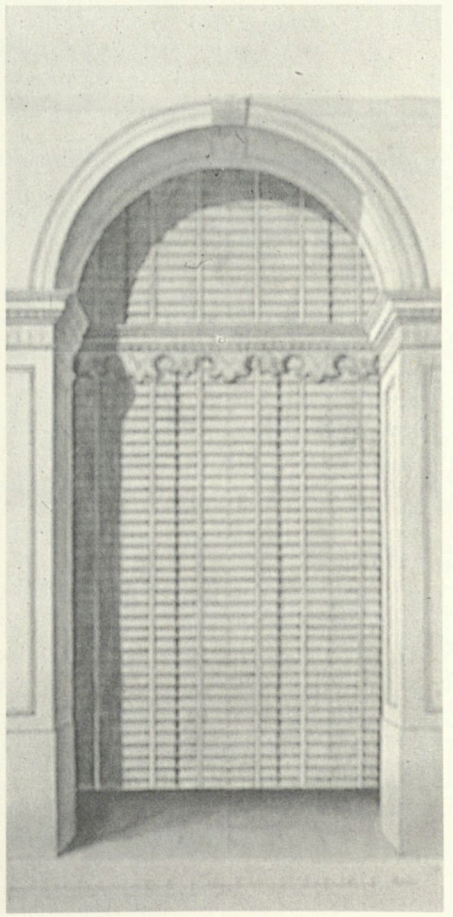

12215

L'EIX TRANSVERSAL: CARRERS FERRAN I PRINCESA

12302

Plano para la formación de una plaza céntrica demostrada con límites de carmín en virtud del estado en que al tiempo de su reposición en 30 enero de 1824 encontró el Excmo. Ayuntamiento (...).

30 de gener de 1824
Tinta color sobre canson 47×35
I.H.M. Inv G 3527

L'objectiu del projecte és el de "regularizar la Plaza" de Sant Jaume sense preveure encara l'obertura del carrer Ferran i abans d'ésser construida la façana neoclàsica de l'Ajuntament, obra de Mas Vila. També es tracta d'ordenar el traçat dels carrers que desemboquen a la plaça.
Com a la majoria dels projectes de l'època la descripció escrita supera la informació estricta de la part gràfica. En aquella podem veure com es preveuen els diferents mecanismes per aconseguir salvar les irregularitats: cessió, adquisició, "porción de edificio que debe cortarsele". Tot això amb la premisa de "hermoseo y buen arreglo de la plaza".
El 1825 per a dur a terme aquesta millora es creà la "Comisión de ensanche y regularización de la Plaza San Jaime".

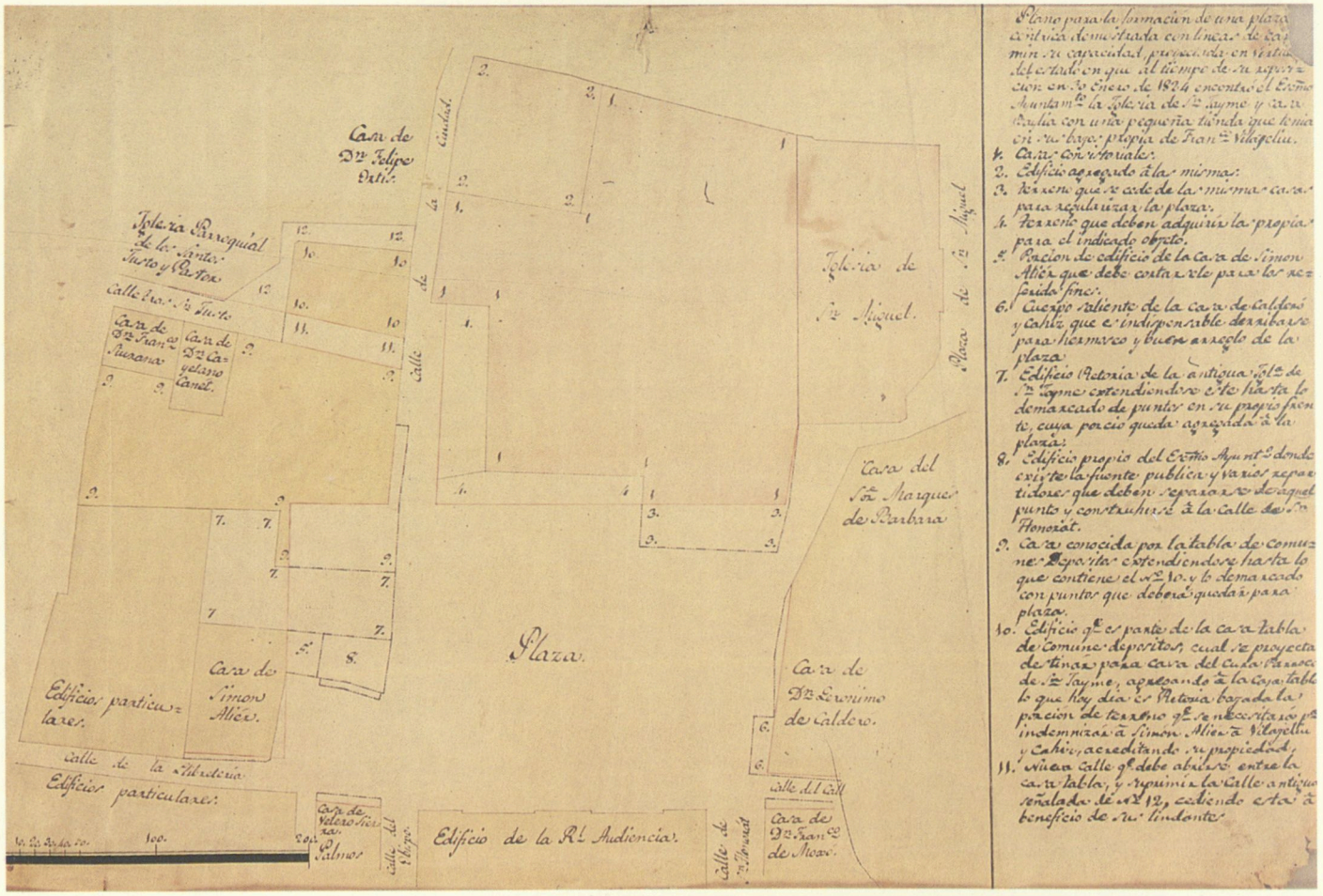

12303

Obertura d'un tram del carrer Fernando.

J. Mas y Vila, arqte.
Tinta color sobre canson 42×28
Escala Gràfica
I.H.M. Inv. G 3506

El 1826 al carrer Ferran arribava a la plaça de Sant Jaume. Precisament aquest és l'aixecament que assenyala les parcel·les afectades per darrer tram del traçat del nou carrer.
La plaça ja apareix regularitzada seguint el projecte anterior de Mas Vila menys pel costat del carrer Ferran. Precisament és en aquest plànol a on es determina la nova línia (AA en el plànol), paral·lela a l'oriental. Aquesta alineació, que no arribà a seguir-se, pretenia que la nova façana de l'Ajuntament quedés centrada respecte a l'espai regularitzat de la plaça Sant Jaume.

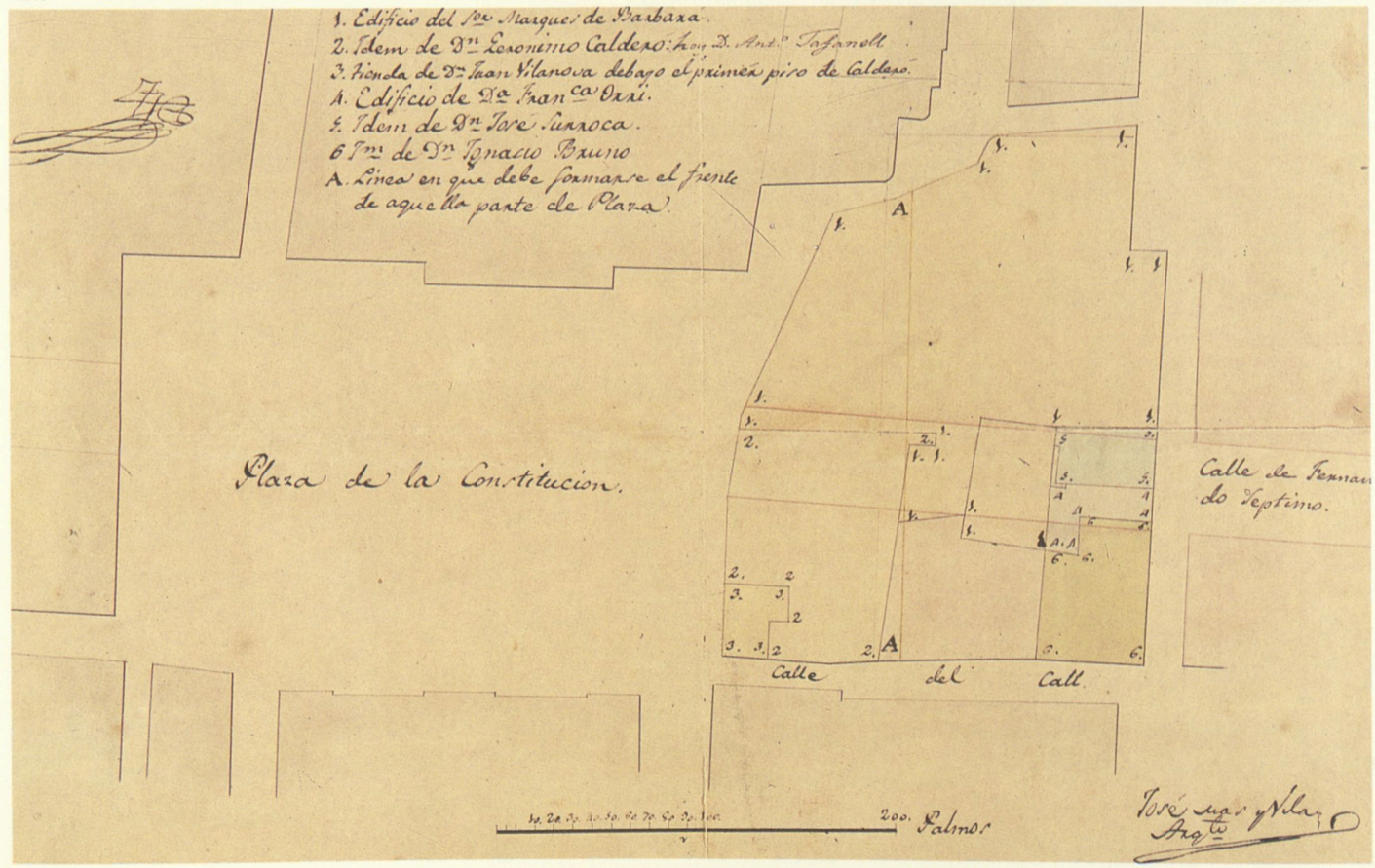

12301

Reedificació casa C/ Ferran.

Antonio Jambru, 1853
Tinta sobre canson. 26×44
Escala Gràfica
AA. 661-C

El 1826, quan el carrer estava totalment obert, s'aprovà el model de façanes pel tram del carrer Ferran entre la Rambla i l'església de la Trinitat, "per salvar la falta d'estètica dels constructors del primer terç del segle XIX". Pocs anys abans ja s'havia determinat que s'igualessin les cornises.
Aquest control de les façanes fou el que atorgà la notabilitat formal del carrer.
Tot i així, el carrer té importància també per la seva finalitat funcional de nexe entre els indrets de més concurrència de la ciutat en el primer terç del segle XIX: Rambla, plaça de la Constitució i per iniciar la formació d'un eix transversal del clos de la muralla de Jaume Ier, facilitant un trànsit fins llavors dificultós.
Segons Víctor Balaguer. "En una calle moderna que se abrió aprovechando parte de algunas antiguas y a través de otras, en tiempo de Fernando VII (...)".
L'alineació del carrer Ferran venia determinada pel carrer de la Neu, la Plaça de la Trinitat i la Plaça de Sant Jaume.
Un darrer aspecte a destacar es el significat de l'obertura del carrer en el procés de la història urbanística de Barcelona ja que és el primer carrer que es traça en el teixit medieval per voluntat municipal.

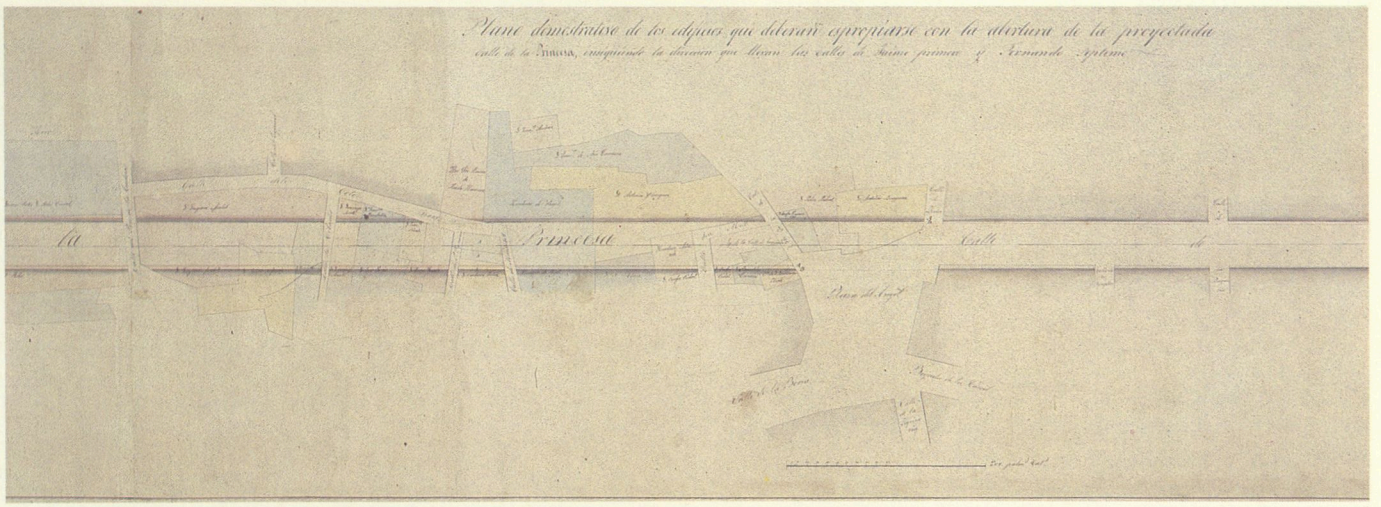

12304

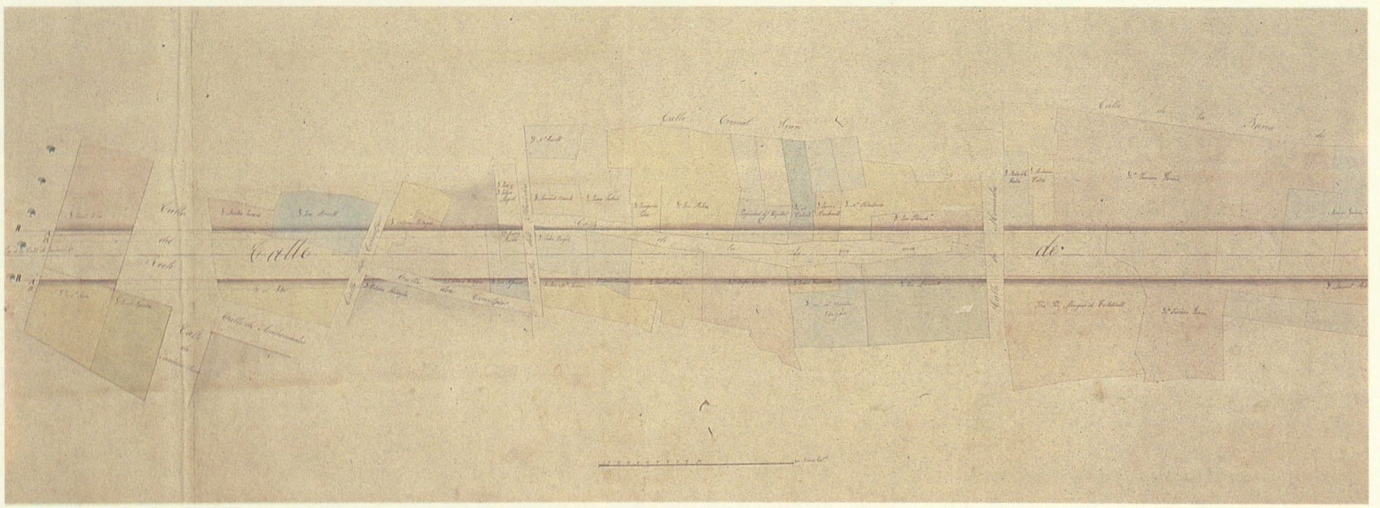

12304

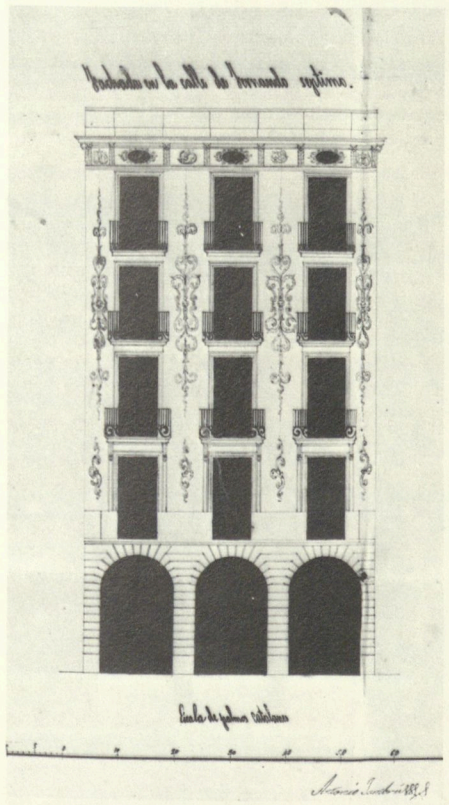

12301

12304

Plano demostrativo de los edificios que deberán expropiarse con la obertura de la proyectada calle Princesa, siguiendo la dirección que llevan las calles Jaime I y Fernando VII.

José Mas y Vila y Francisco Daniel Molina, 1860
Tinta i aiguada sobre canson. 590×60
Escala Gràfica
I.M.H. IG. 3219.

El carrer Princesa, "inaugurat" el 1853, ve a completar l'eix transversal que s'inicia amb l'obertura del carrer Ferran, unint l'Esplanada amb la Rambla.
Es la primera vegada que l'Ajuntament subscriu un emprèstit, al 5%, per a fer front a les despeses de les expropiacions.
Precisament aquest plànol assenyala aquelles finques que s'han d'expropiar arran de l'obertura.
Pocs anys més tard de l'obertura s'instal·laren els elements infrastructurals (aigua, clavagueram, gas) donant un caire de modernitat global al traçat del carrer de la mateixa manera com s'havia fet a París, on la xarxa de serveis era construïda immediatament després d'obrir el carrer.
Les ordenances riguroses de façanes del carrer Ferran no foren seguides pel de la Princesa, perdent aquella unitat, malgrat que conservi la resta de característiques.

BOULEVARD I JARDINS

12402

Plano geométrico que manifiesta el terreno en que estaba edificado el antiguo convento de reverendos padres Franciscanos... para los usos que tenga a bien la Excelentísima Junta Auxiliar de Obras de dicho paseo (de Gràcia).

10 d'agost de 1826
Tinta color sobre canson. 65×55
I.M.H. IG. 10351.

Plànol "geomètric" dels terrenys que els pares franciscans van cedir per a la construcció del passeig de Gràcia, el 1826, on hi havien diverses construccions ressenyades en el plànol. Aquest plànol, conjuntament amb altres que hi han a la secció de gràfics de l'I.M.H., permet entendre el caràcter de "construcció" d'aquest i els altres passeigs exteriors, que els apropa encara més a les pautes d'ús, funcionament i règim del sòl urbans.
Altrament, cal destacar que el grafiat, extraordinàriament recolzat en l'explicació escrita, també és molt semblant al dels plànols d'obertura de carrers al Raval.

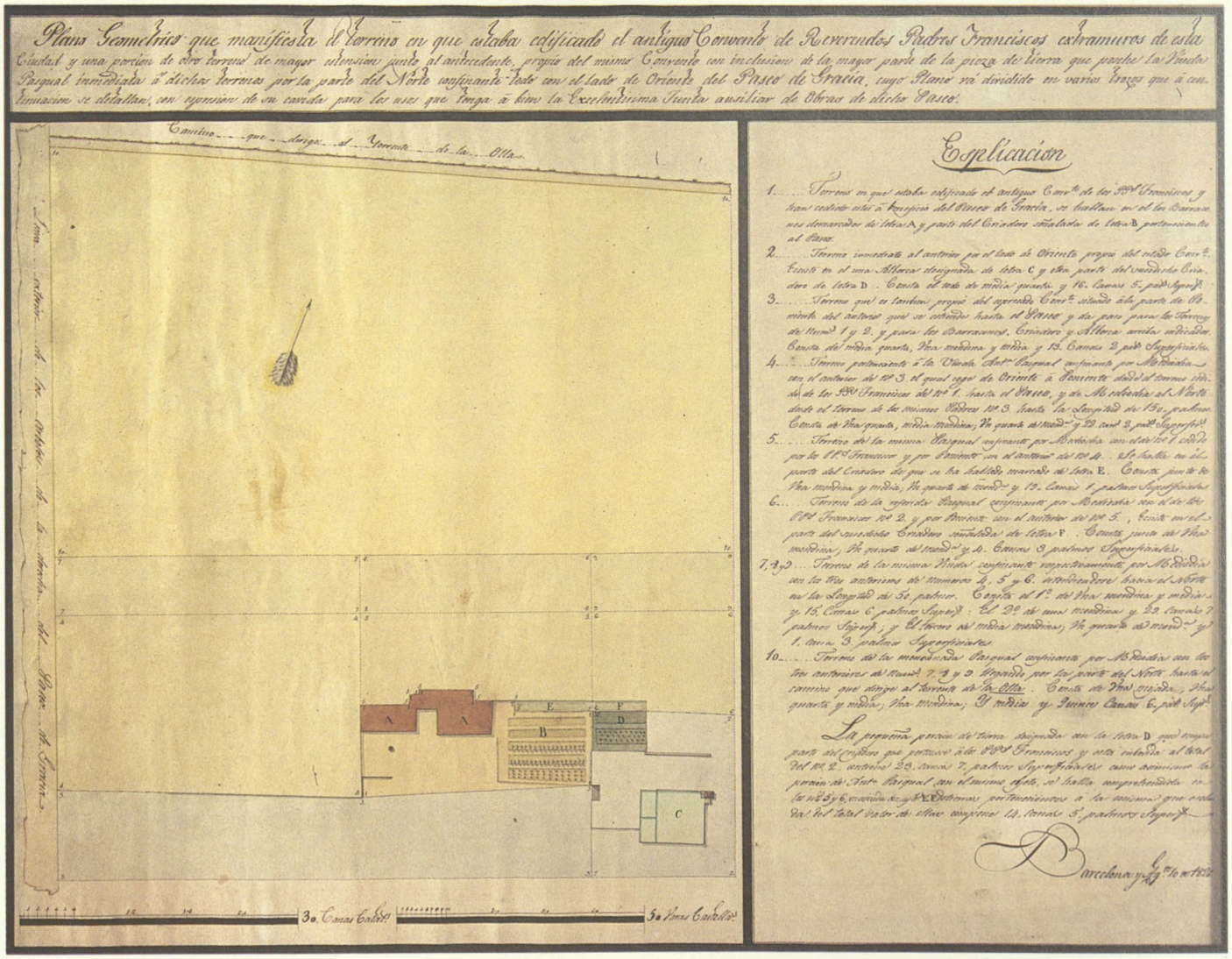

12402

12408

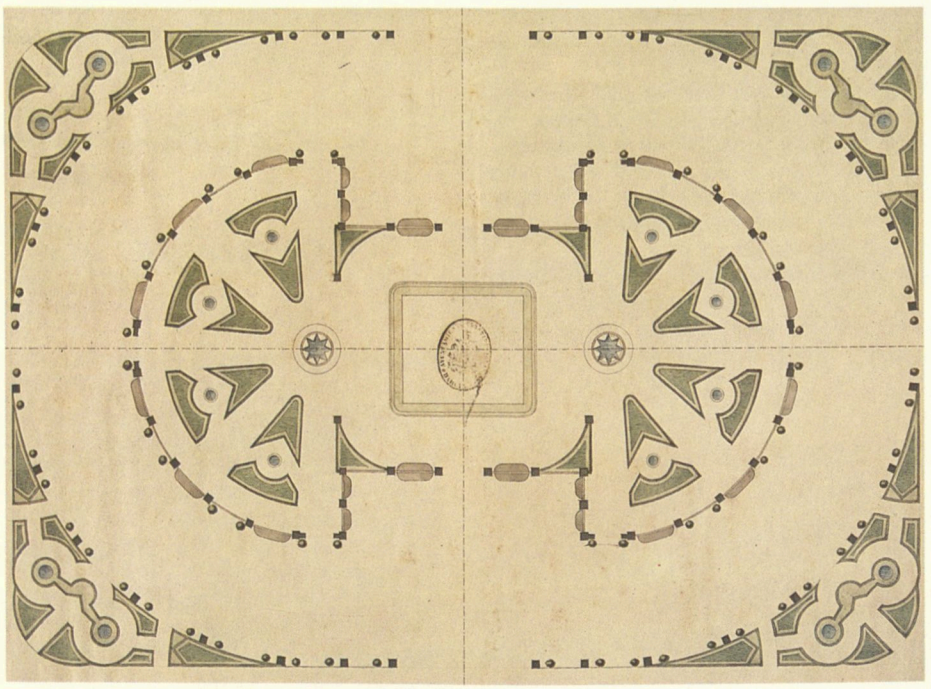

12408

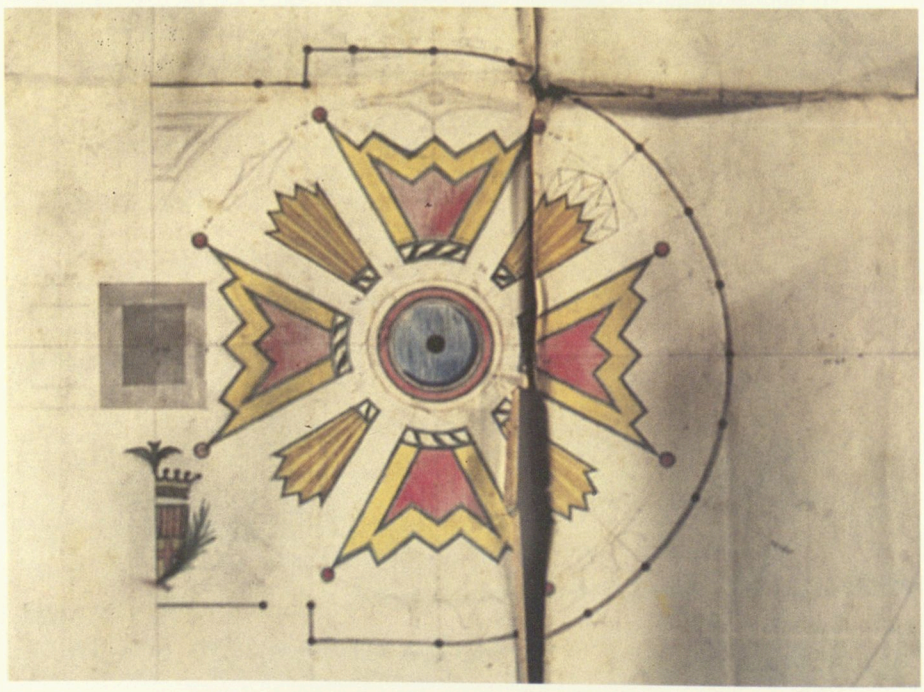

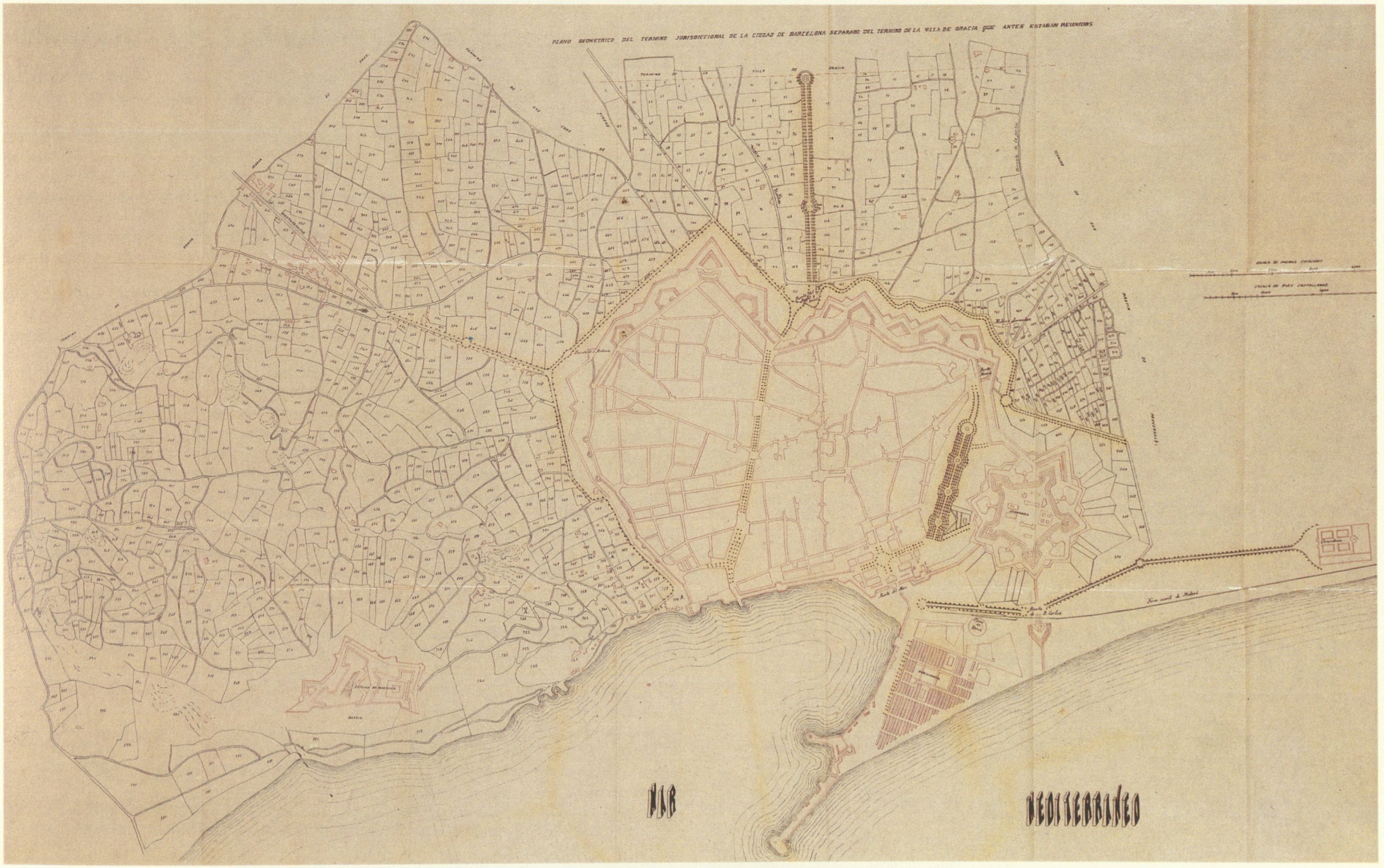

12401

12408
Plaça Reial, distribució dels jardins

1. Dues tintes sobre canson 64×45
I.M.H. Album. Plaça Reial
(G)
2. Tinta color sobre canson. 35×25
A.A. - 756

Dos plànols dels jardins de la Plaça Reial, segurament projectats per Francesc Daniel i Molina. El primer és inclòs entre els papers del concurs i mai no fou relaitzat. El segon és a l'expedient de la construcció de la plaça. Als quarterons de Miquel Garriga i Roca és dibuixat aquest darrer model de jardí, per la qual cosa sembla que fou construït.
Per a completar l'estudi de la gènesi dels jardins actuals d'aquest espai també s'hauria inclòs un "Proyecto de Arreglo de la Plaza Real con plantas tropicales" redactat en 1886 pel director de Jardins Ramon Oliva (AA. 1785), però aquest projecte no s'ha localitzat.
És interessant que en tots els projectes d'aquest espai es mantinguin alguns elements constants. Entre aquests: l'estàtua central, les fonta, i, sobre tot el passeig el·liptic del voltant que acaba de caracteritzar l'ús i tractament d'aquest espai.

12401
Plano geométrico del término juridisccional de Barcelona.

Aprox. 1860
Tinta color sobre tela. 130×80
Escala Gràfica
P.C. P.A. 16

En aquest parcel·lari del terme municipal de Barcelona s'assenyalen molt clarament els principals passeigs plantats de dintre i fora de les muralles. A l'interior del recinte tenen aquest caràcter: la Rambla, l'Esplanada amb l'addició del Jardí del General, i l'inici de la futura avinguda d'Isabel II.
A l'exterior destaca el paper del passeig de Gràcia. També s'assenyalen el camí que voltava les muralles, la carretera vers Sants i el camí del cementiri. Tots aquests camins tindran un paper fortament urbà, malgrat situar-se fora del perímetre de la ciutat pròpiament dita.

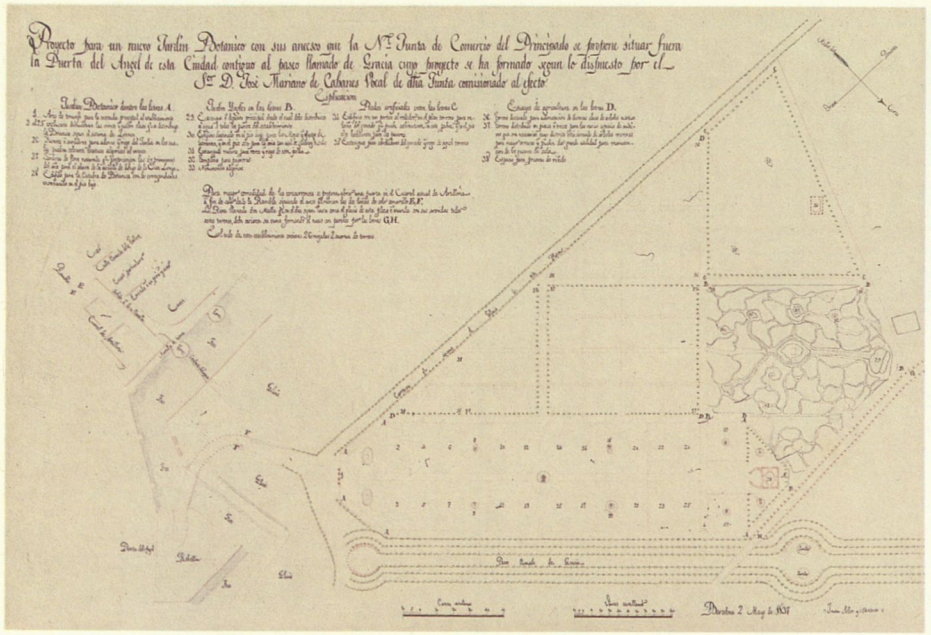

12406

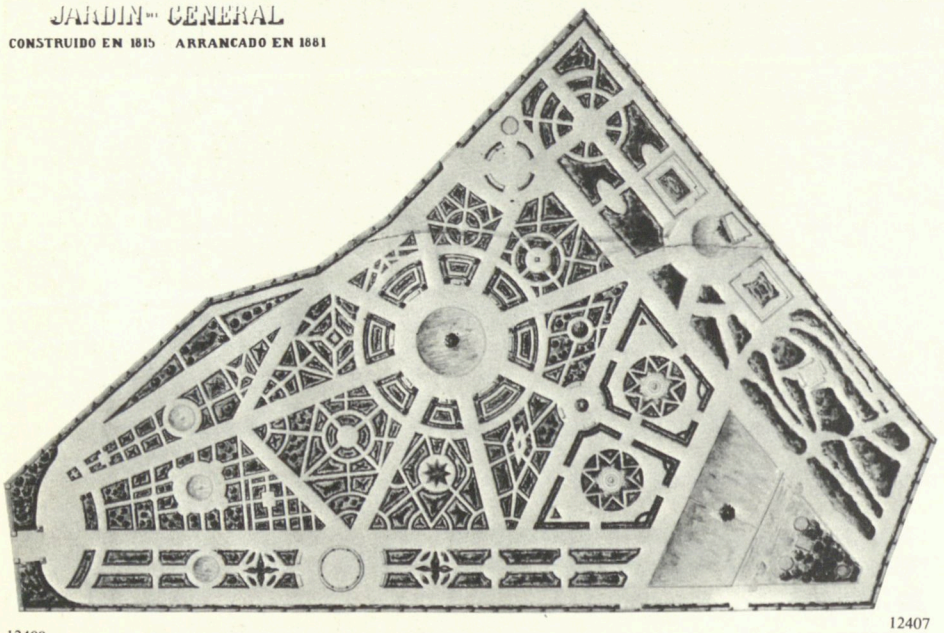

12407

12409

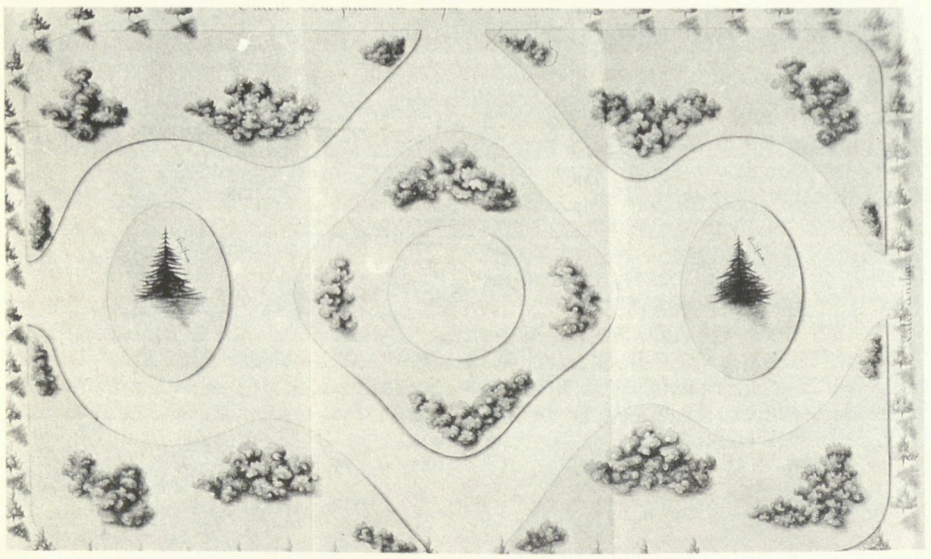

12406

Proyecto para un nuevo Jardín Botánico con sus accesos que la Junta de Comercio del Principado se propone situar fuera de la Puerta del Angel de esta ciudad contiguo al paseo llamado de Gracia cuyo proyecto se ha formado según los dispuesto por el Sr. D. José Mariano de Cabanes vocal de la Junta de Comisionado al efecto.

2 de maig de 1837
Dues tintes sobre canson
Escala Gràfica
I.M.H. IG. 10360.

Cópia del plànol esmentat, pertanyent a la completa informació cartogràfica que s'inclou en el "Proyecto de la Plaza de Catalunya" redactat per l'arquitecte Falqués. En 1784 s'havia construït un jardí botànic en terrenys del Raval, i, en 1837 es feu la proposta de traslladar-los a aquest indret annex al passeig de Gràcia. Precisament, a l'Atlas de Barcelona (126) es reprodueix un projecte de parcel·lació, per a la posterior venda, signat per Josep Soler i Mestres, el mateix arquitecte que signa aquest projecte. Més tard, en 1854, el Jardí Botànic fou traslladat més lluny, a la Diagonal/Travessera de Gràcia Com se sap, en els jardins botànics, hi ha l'embrió dels Parcs Urbans moderns, per aquest motiu aquest projecte és molt significatiu en relació al desenvolupament de l'ús del passeig i permet acabar de situar llur caràcter en el context d'aquest apartat dedicat a la introducció de la naturalesa (artificial) en la vida urbana. Tema, altrament, molt proper a les discusions higièniques i mèdiques, també properes al Jardí Botànic.

12407

Jardín del General, construido en 1815 y arrancado en 1881.

Tinta color sobre canson 160×90
Escala 1/25
I.M.H. IG. 3095.

"D'aquella ordenance dels Lluisos. d'aquella regularitat i simetria de Versalles, ens arribaren unas lleys minuciosas y ridicolas; una ordenance amb motlluretas fixadas, amb color fixat, amb línia fixada, amb altura fixada per una administració ignorant i cursileta. Le Notre, regularisada la naturalesa, fent esplendids jardins amb avingudes de kilometres, i això, al arribar aqui's converteix en uns quants boixos retalladets y amb unas quantas estatuas de marmolista; el jardí de Versalles se transformava amb el Jardí del General".
J. Puig i Cadafalch, Barcelona d'anys a venir, "La Veu de Catalunya", desembre i gener 1901.

12411

Proyecto de un Boulevard.

M. Garriga i Roca, 19 d'abril de 1861
Escala 1/5.000. Tinta color sobre tela.
30×60
I.M.H. Capsa Garriga Nº 7

Projecte inicial del Boulevard de circunvalació, fet per l'arquitecte municipal Garriga i Roca a començament de 1861 i, vinculat al seu "Proyecto General de Alineaciones y Mejoras", datat en octubre del mateix any.
En aquest projecte inicial és ben clar el caràcter de separació alhora arqueològica i higiènica que es volia donar al Boulevard d'Enllaç de la ciutat vella i l'Eixample. En la memòria del projecte d'Alineacions i Millores, Garriga, ressalta el caràcter festiu i de parc que vol donar al nou carrer.
El Boulevard té 60 metres d'amplada —mes tard aquesta es reduirà a la meitat— i al seu entorn s'hi situen diversos edificis públics. El traçat és totalment influït pels principis de composició neoclàssics, i l'obsesiva utilització de la geometria, simetries i efectes perspectius que caracteritzen els treballs de Garriga. Als encreuaments hi situa places circulars, excepte a l'actual plaça de Catalunya on defineix un espai rectangular centrat a l'eix de la Rambla, ben diferent del que preveu en llurs propostes d'Eixample. La unió de dos encreuaments circulars li permet eixamplar l'espai del Saló de Sant Joan. També són significatius els traçats de la confluència de la Rambla i el Bulevard, a les Dressanes, on preveu una plaça equivalent a la de l'extrem oposat. En relació a l'Enllaç de la Barceloneta inclou les propostes del projecte comentat anteriorment.
Finalment és pot observar que l'aïrea afectada per aquest projecte, color més pujat, és molt més extensa que l'afectada en els projectes posteriors.

12409

Dibujo del jardín de la Plaza del Duque de Medinaceli.

Ramon Oliva, novembre 1869
A.A. 2544-b

Els espais lliures que s'obtenen a l'interior de la ciutat a partir de projectes globlas de reforma són concebuts com a operacions de sanejament higiènic. I, per tant, són enjardinats. La introducció de la naturalesa a la ciutat no és només a través de les avingudes arbrades sinó, també a través de l'ús d'aquestes espais més limitats, cosa que condiciona llur tractament. Un d'aquests casos és el de la plaça Medinaceli en la façana marítima de la ciutat, on, el 1869, el jardiner municipal Ramon Oliva va projectar aquest curiós jardí.

PLAZA
DE ALFONSO
C. de la Union
Calle de Fernando 7
C. de Jaime 1º
C. del Conde del Asalto
Puerta del Mar
Puerta de Tierra
Plaza de Palacio
CIUDADELA
PUERTO
BARCELONETA
Puerta de S. Carlos
PROYECTO DE UN BOULEVARD
ó
paseo de circunvalacion de la Ciudad de Barcelona en los terrenos que ocupaban las murallas, fosos y glacis que modifica en este cerrito recinto, sin alterarlo esencialmente, el plano general de ensanche del ilustrado Ingeniero D. Ildefonso Cerdá, aprobado por R.l orden de 7 de Junio de 1859.
Notas. El color rojo representa el estado actual de la localidad.
El rojo, el trazado aprobado por R.l orden.
El amarillo la parte de fortificacion que ha quedado en pié.
Las líneas de carmin el proyecto del Boulevard y las modificaciones propuestas por el Escmo. Ayuntamiento.
Escala al 1 por 5000.
Barcelona 19 Abril 1861.

12411

12412

Proyecto de un Boulevard o paseo de Circunvalación de la ciudad de Barcelona en los terrenos que ocuparon las murallas, fosos y glacis que modifica en este corto recinto; sin alterarlo esencialmente, el plano general de ensanche del ilustrado ingeniero D. Ildefonso Cerdà. Aprobado por RQ. de 7-6-1859.

M. Garriga i Roca. 2 d'agost de 1861
Tinta color sobre tela 125×60
Escala 1/2000
I.M.H. Capsa Garriga-Fontseré. nº 8.

Variant del Projecte de Boulevard de 60 metres, localitzada entre els papers del despatx de Garriga. Potser és un primer intent de variació d'aquest polèmic traçat.
Com a novetat principal, es pot observar la inclusió de la Universitat en el traçat. Al davant d'aquest edifici públic nou hi preveu una plaça gairebé més extensa que la de la confluència del passeig de Gràcia i la Rambla. La directriu del traçat passa més a prop de la ciutat antiga. I els terrenys afectats es limiten a l'espai de l'antiga muralla. Cosa que passa, fins i tot, a la Universitat, on són exclosos els terrenys exteriors; en els quals, com se sap, posteriorment, s'hi van construir edificis d'habitatges.

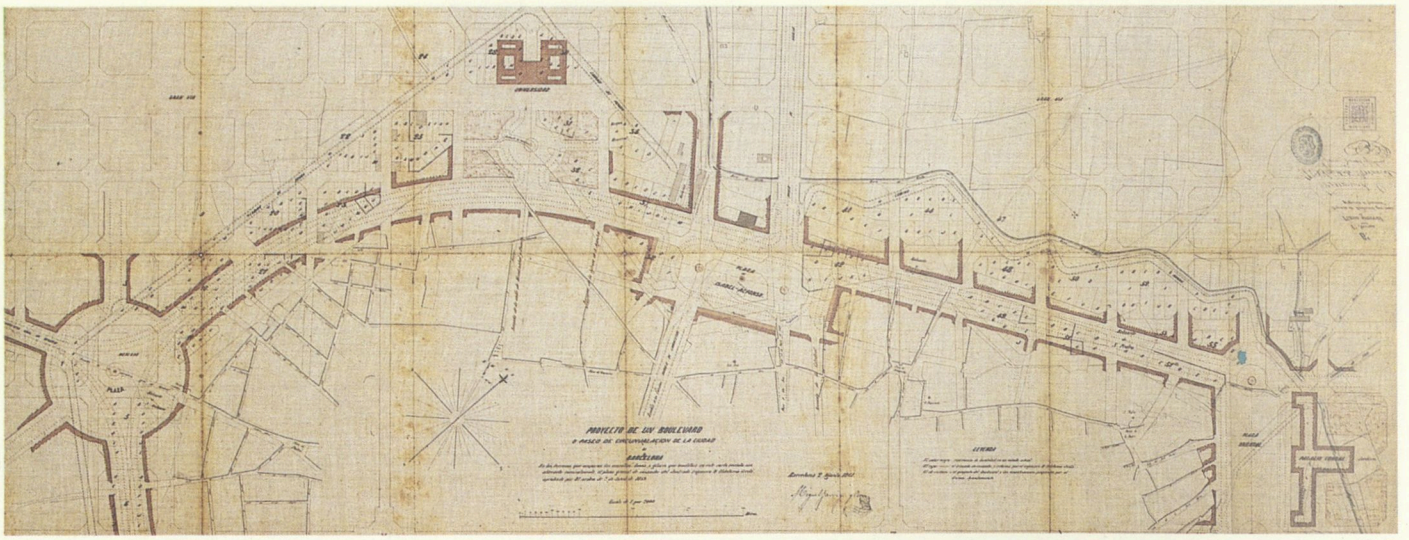

12412

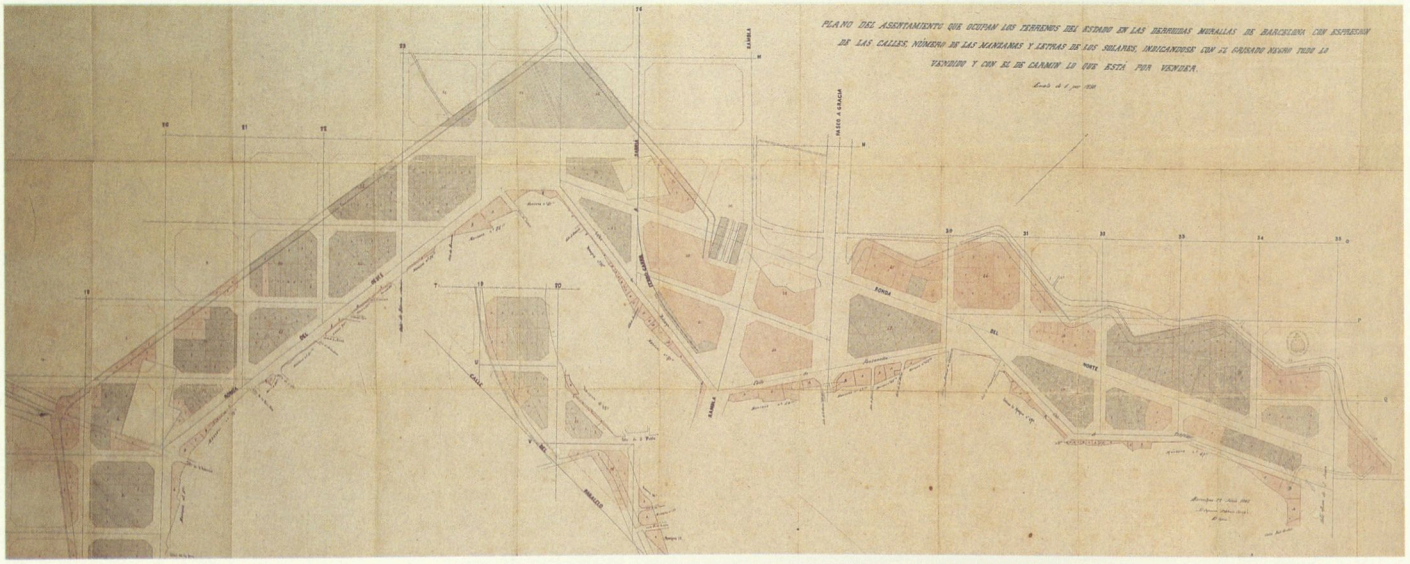

12419 12414

12414

Plano del asentamiento que ocupan los terrenos del estado en las derruidas murallas de Barcelona con expresión de las calles, número de las manzanas y letras de los solares, indicándose lo vendido y lo que esta por vender.

I. Cerdà (cópia), Jordan, Garriga i Roca
22 de juny de 1865
Tres tintes sobre tela 230×90
Escala, 1/1250
PC 110 PA-38

Plànol en el qual el traçat de la Ronda ja s'aproxima a la solució final actual. La menció a les parcel·les venudes dona notícia de la venda dels terrenys públics de la muralla. En aquest tema hi ha la justificació principal de les successives reduccions.
En el plànol s'ha reduït la superfície de la plaça de Catalunya, la qual fou recuperada posteriorment.
L'interés d'aquest plànol no és només al traçat de la Ronda. En incloure-hi una parcel·lació detallada, s'hi pot trobar un repertori de pautes de parcel·lació, que, d'aleshores ençà, es repetiran en molts indrets de l'eixampla.

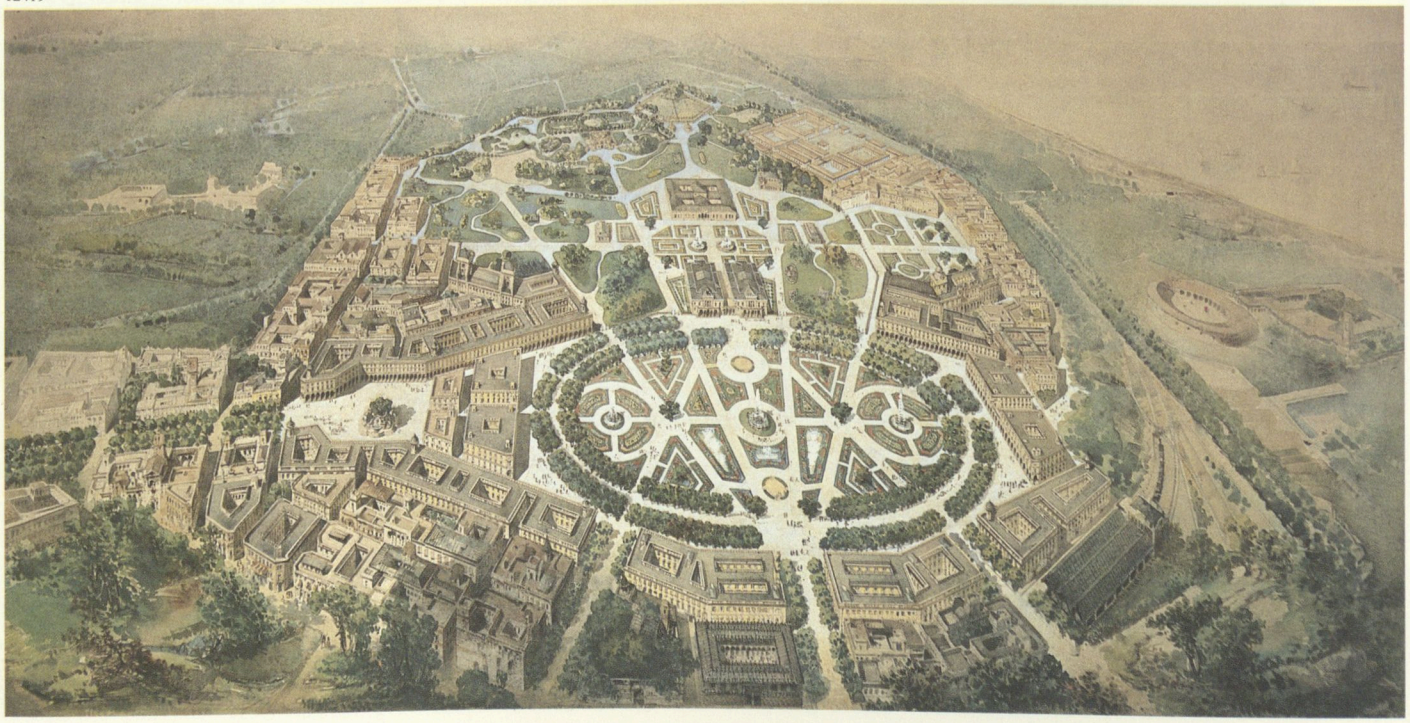

12413,

Modificación del plano general de ensanche de la ciudad de Barcelona con el proyecto de un Paseo o Boulevard de Circunvalación arreglado a las bases preescritas en la RO. de 15-9-1862.

M. Garriga i Roca, J. Fontseré. 10 de novembre de 1862
Tinta color sobre tela:
Escala 1/1000 1ª Secció 120×60
Escala 1/1000 2ª Secció 140×70
Escala 1/200 Perfil transversal. 60×55
I.M.H. Arxiu Garriga-Fontseré. nº 8

Després de la polèmica que hi va haver entorn del projecte de Boulevard de 60 m, dos arquitectes municipals (Garriga i Fontserè) van projectar una reducció de l'abast d'aquell projecte, reduit la seva amplada a 45 m. i fent substancials canvis de traçat.
En el plànol de la secció 1ª, la més polèmica s'hi pot observar la parcel·lació, ilimitada als terrenys públics de la muralla, la qual invadeix part del traçat del Boulevard, preanunciant la reducció final de l'amplada del passeig.
L'emplaçament i el perímetre de la plaça de Catalunya també s'alteren substancialment. Malgrat tot, la Ronda encara no ha perdut el seu caràcter de passeig, com s'observa en la secció.

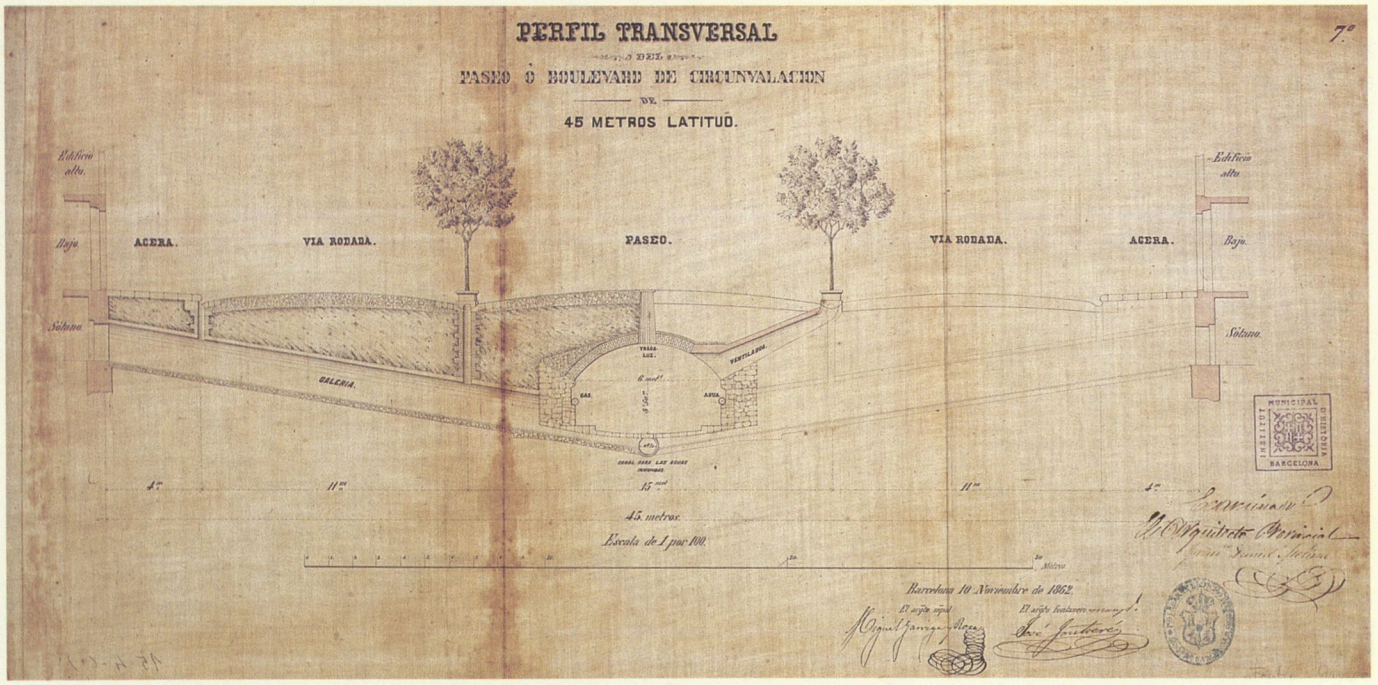

12413

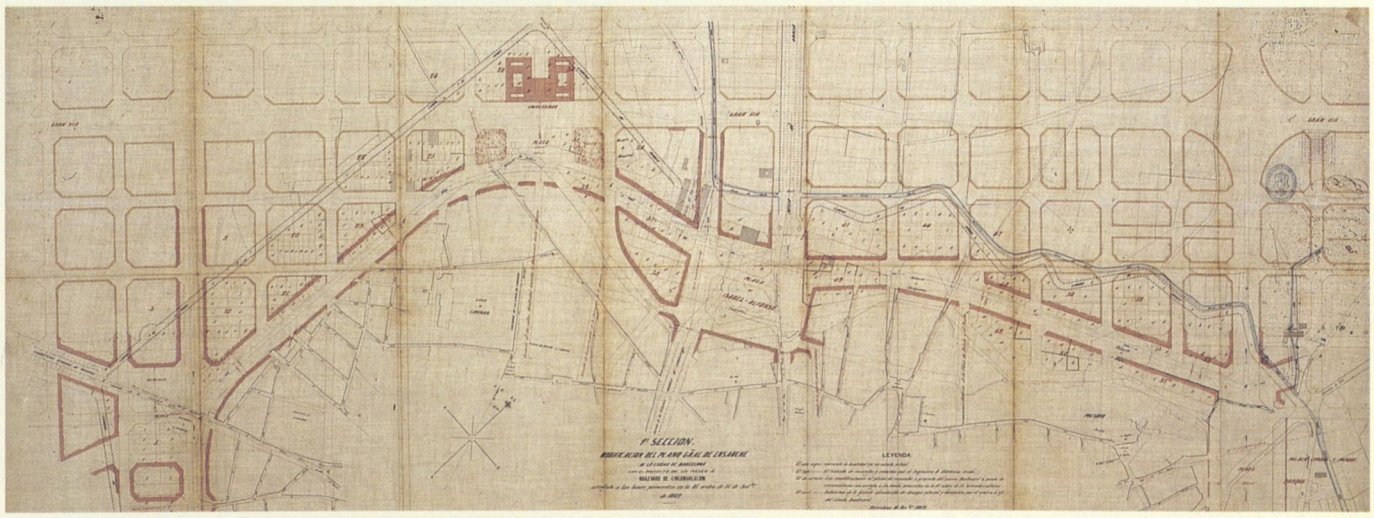

12413

12413

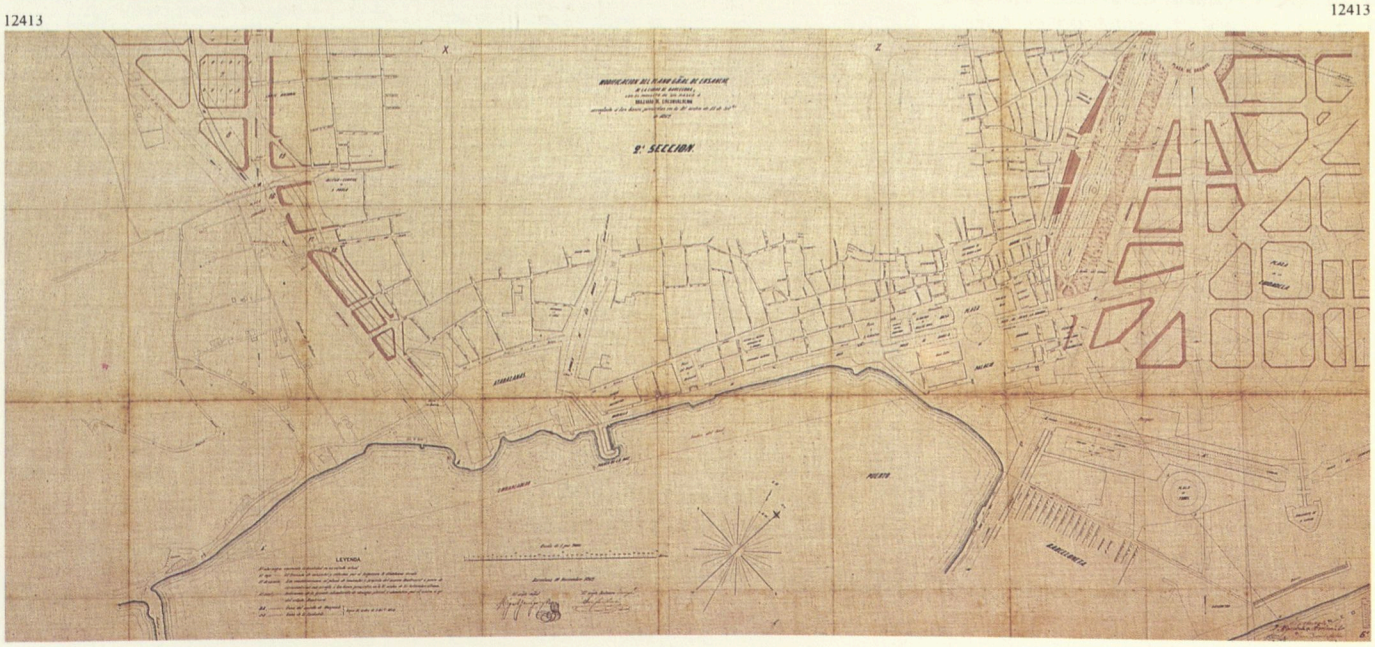

12419

Projecte de parc a la Ciutadella.

Carlo Macchiachini. 1871
Canson color. 87×44
I.M.H. IG. 3323

Perspectiva del projecte de l'arquitecte italià Macchiachini, qui obtingué un accèssit en el concurs del Parc de la Ciutadella.
Ramon Grau i Marina López, en una documentada ponència del primer congrès d'hisdel Pla de Barcelona donen pistes per a situar aquest arquitecte italià i assenyalen el mal emplaçament d'aquest projecte en la quadrícula de eixample, la dimensió reduïda del parc propiament dit. El projecte, dedica 276.378 m² a l'edificació privada, contra els 53.000 m² que s'havien establert.

12418
Proyecto de un parque y jardines en terreno de la Ex-Ciudadela de Barcelona.
Lema:
"Los jardines son a las ciudades lo que los pulmones al cuerpo humano".

Plano General

Tinta color sobre tela
Escala 1/1000
I.M.H. Gràfics vol. 8

Plànol general del projecte del mestre d'obres Fontseré que va guanyar el concurs convocat per l'Ajuntament en 1871.
Aquest projecte va servir de pauta en la construcció posterior del parc, malgrat que no es va construir en la seva totalitat. Per exemple: no es va realitzar el "Palau de la Indústria i Belles Arts" que preveia a l'espai central, i, en canvi, es van conservar diversos edificis de l'antiga ciutadella. Més endavant també es va modificar per a encabri-hi l'Exposició Universal de 1888.
En aquest projecte la voluntat de bastir espai per al lleure i higiene urbans ja és completament explícita. El mateix lema és significatiu en relació a aquesta intenció. Però, en aquest parc també s'introdueixen edificis i tractaments que reflecteixen una preocupació cultural, ben significativa en el context del liberalisme posterior a la revolució de 1868, que motivà l'enderrocament de la Ciutadella filipista, i la Renaixença posterior.
Des d'una perspectiva compositiva, el parc es divideix en dos espais: un tractat com a jardí formal, a l'estil dels altres que s'havien fet a Barcelona; i l'altre més naturalista que reflecteix la influència del jardiner de París Alphand.
El Parc s'encaixa molt bé entre la trama de l'eixample i l'estació de França. Preveu la construcció d'edificis residencials en diverses illes perimetrals, que es concentren, sobre tot, entorn del Born.

12418

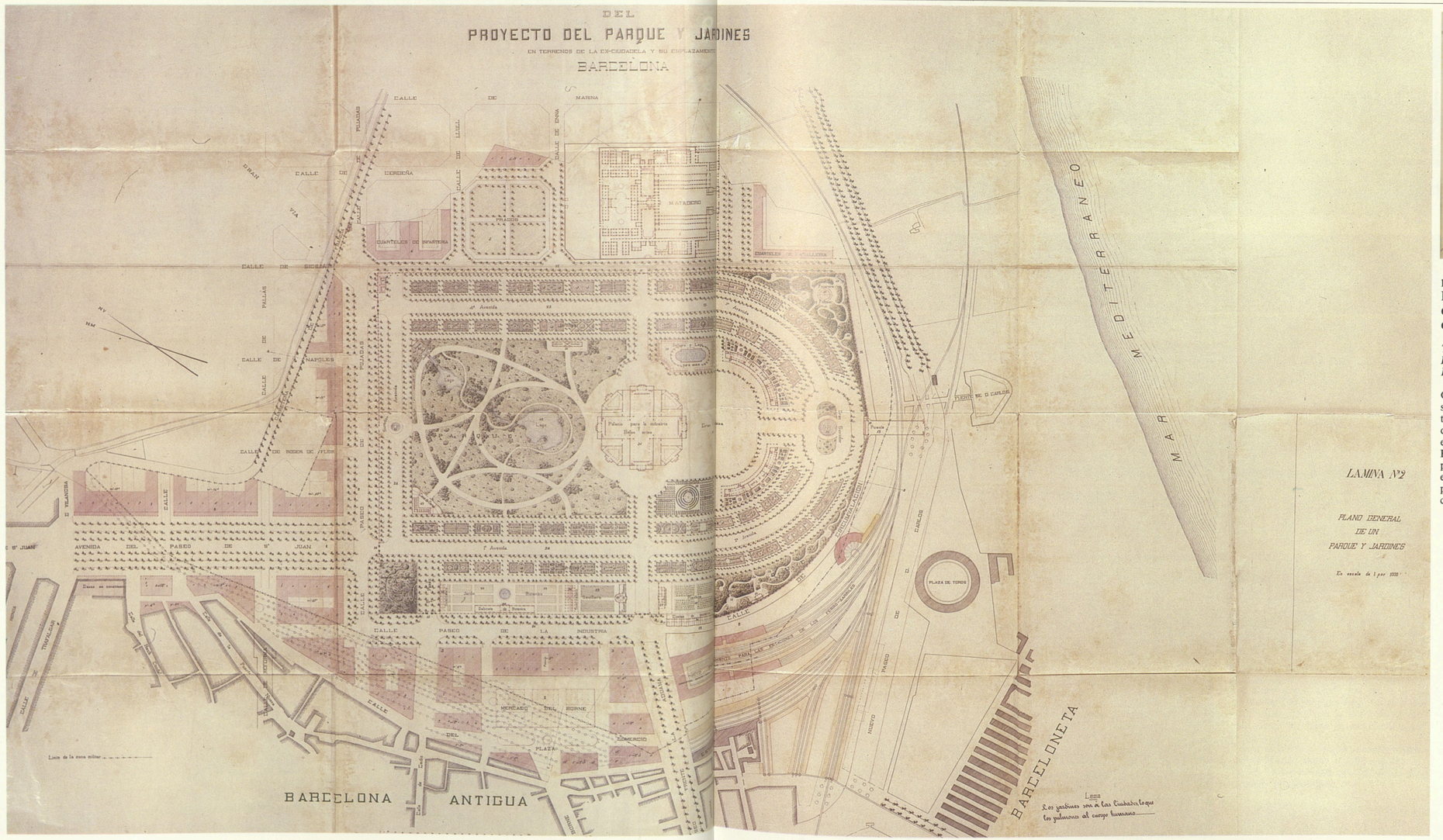
DEL
PROYECTO DEL PARQUE Y JARDINES
EN TERRENOS DE LA EX-CIUDADELA Y SU EMPLAZAMIENTO
BARCELONA
CALLE DE MALLORCA
CALLE DE CORDOVA
CALLE DE SICILIA
CALLE DE NAPOLES
CALLE DE ROSSELLON
AVENIDA DEL PASEO DE S.T JUAN
PASEO DE LA INDUSTRIA
MERCADO DEL BORNE
PLAZA DEL COMERCIO
MATADERO
CUARTELES DE INFANTERIA
CUARTELES DE CABALLERIA
PRADOS
Palacio para la industria
Palacio de Bellas Artes
Fuente
Cascada
Estanque
Lago
Cascada
Estanque
Fuente

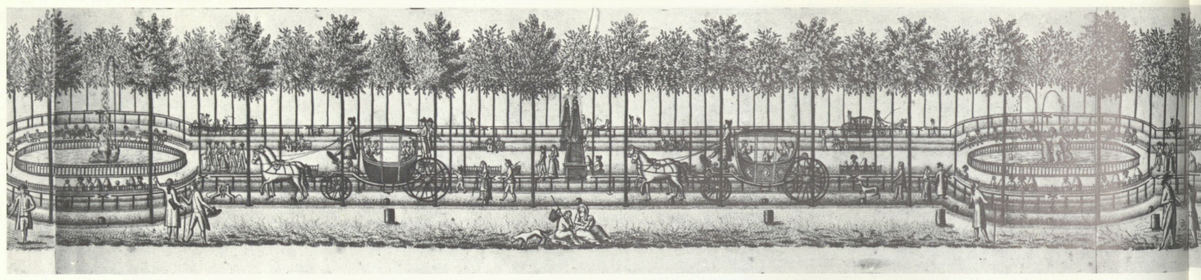

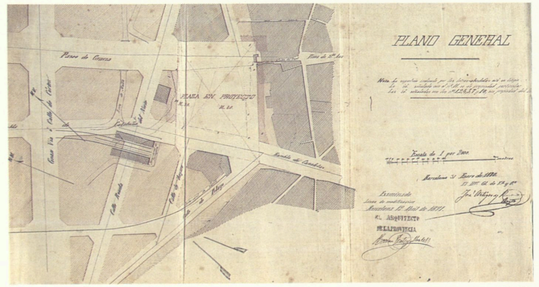

12415 a

12415 a,b,c
Proyecto de una plaza en la esplanada del norte de la ciudad de Barcelona.

Serrallach. 25 de juny de 1866
Tinta color sobre tela, 55×30
Escala 1/2000
I.M.H. Fol. vol. 18.

Malgrat que en el plànol de parcel·lació del Boulevard, signat per Cerdà, i reproduït en aquest mateix catàleg, no es preveu cap espai dedicat a la plaça de Catalunya, persisteix la idea de construir un espai verd a la cara Nord de la muralla, en línia amb les propostes dels arquitectes municipals en llurs projectes d'eixample i boulevard.
En aquests plànols, datats el 1866, molt poc després de la proposta de parcel·lació de Cerdà, es delimita un espai de plaça. Malgrat tot en aquest cas la clau compositiva de l'espai ja no és la geometria i les vistes comentades, sinó una regularitat molt compromesa amb les preexistència de parcel·lació i ús de l'espai. En la construcció final de la plaça prevaldrà aquesta òptica malgrat que la forma no s'ajusti a aquest projecte.

c

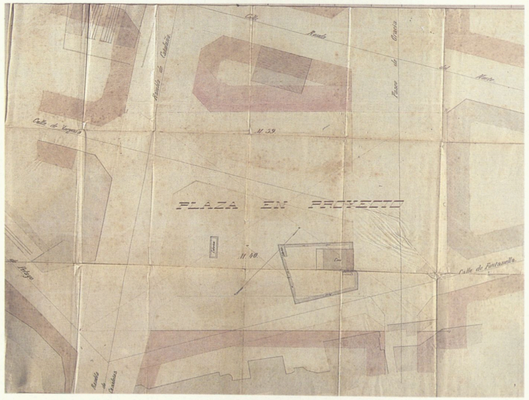

12410 b

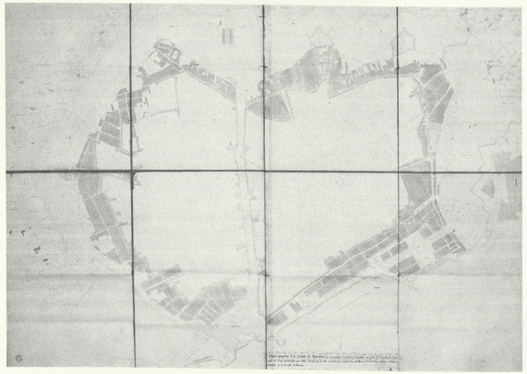

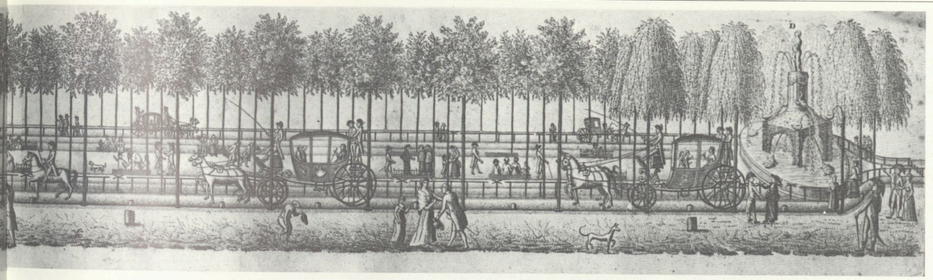

12403

12403
El passeig de l'Esplanada.

Principis S. XIX
Litografia. 160×20
I.M.H. IG. 10369.

L'ús de la nova "naturalesa urbana" reflectit de manera més o menys idealitzada en aquesta coneguda litografia.

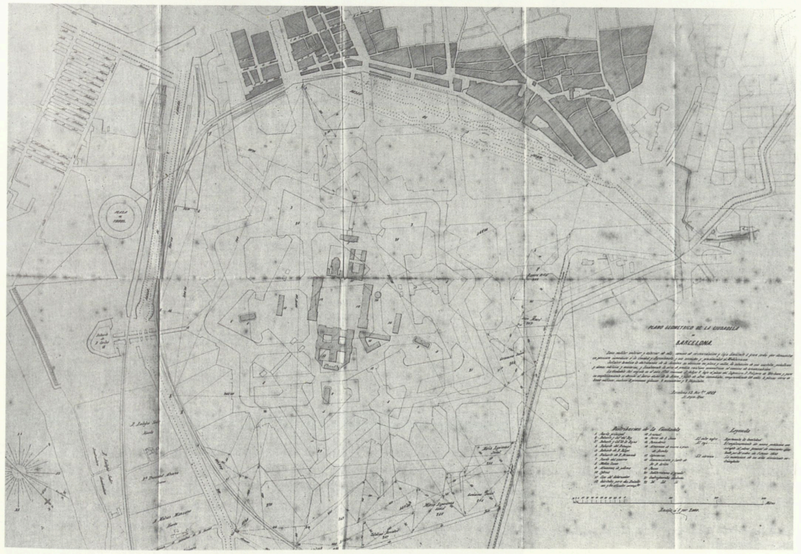

12417

12417
Plano geométrico de la Ciudadela.

M. Garriga i Roca. 13 de novembre de 1862
Dues tintes sobre tela, 100×70
Escala 1/2000
I.M.H. Caixa Garriga i Roca, 5

Aquest plànol de l'espai ocupat per la Ciutadella, dibuixat en 1862, abans que amb la Revolució de 1868 s'aconseguís l'enderrocament, té interés en superposar la trama Cerdà i les construccions militars existents.
En aquest moment la idea de construir un parc en aquest indret encara no s'havia difós. Es després d'aquella revolució quan comencen a aparèixer iniciatives de substituir l'espai militar per un parc. En aquest sentit es pronuncien tant Josep Fontseré l'autor del projecte que va guanyar el concurs de 1871, qui en 1868 ja havia publicat un avantprojecte, com M. Garriga i Roca, precisament l'autor d'aquest plànol, qui, posteriorment redactà diverses propostes de transformació.

12410
Plano geométrico de la ciudad de Barcelona su circunvalación y sus afueras levantado con motivo del ensanche por disposición del Excmo. Ayuntamiento para detallar el terreno que de dicha circunvalación ocupaban las murallas y el de las tierras rústicas urbanas colindantes con la derruida fortificación.

M. Garriga i Roca, 5 de febrer de 1858
Tinta color sobre canson 280×200.
Escala 1/1.000.
I.M.H. IG. 12511

Plànol elaborat per Miquel Garriga i Roca prèviament a la confecció dels seus projectes de Bulevard de circunval·lació. En ell es dibuixa molt atentament la franja exterior del casc antic, que havia de ser afectada pel projecte.
També hi apareixen les construccions militars, i la parcel·lació rústica dels terrenys de fora. Es una base interessant per a situar els projectes de circunval·lació.

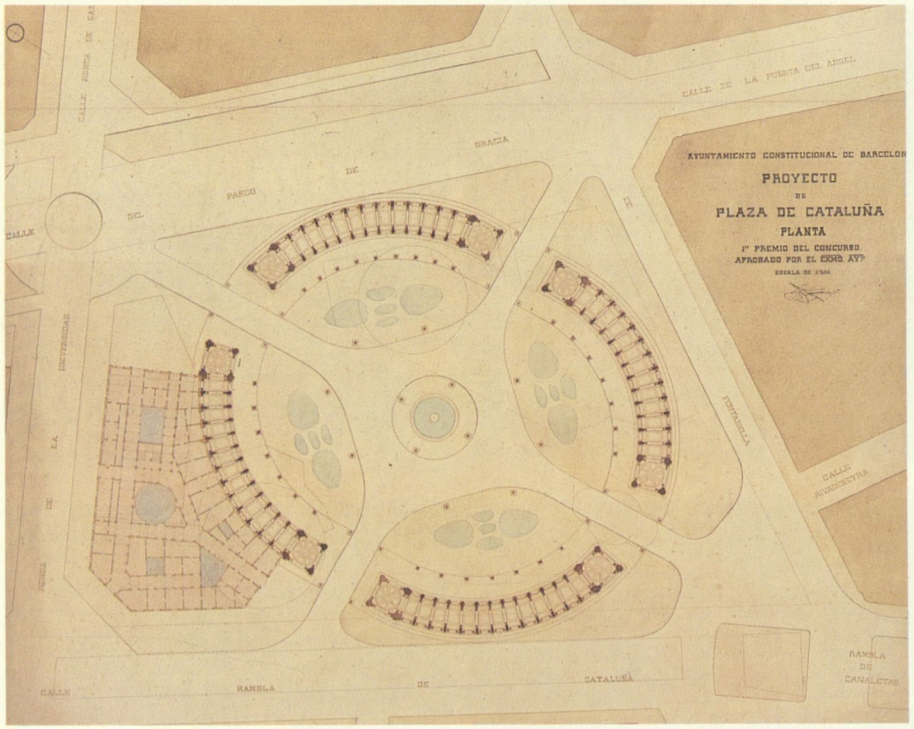

12416 a

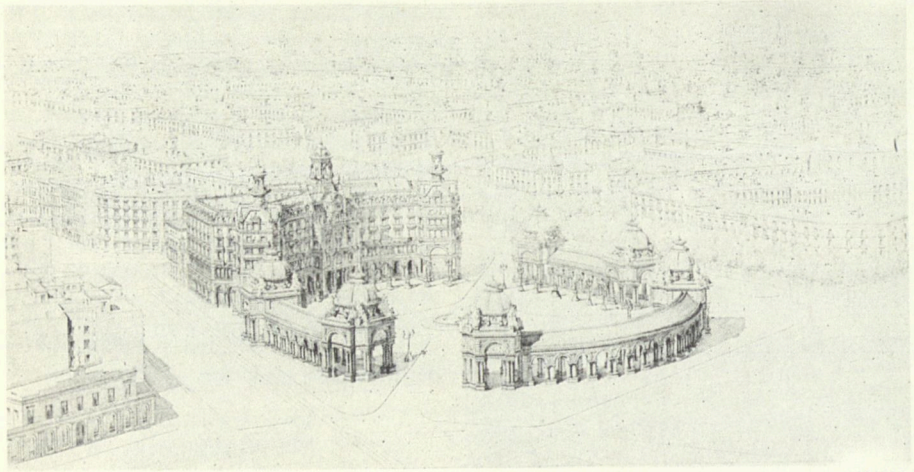

12416 b

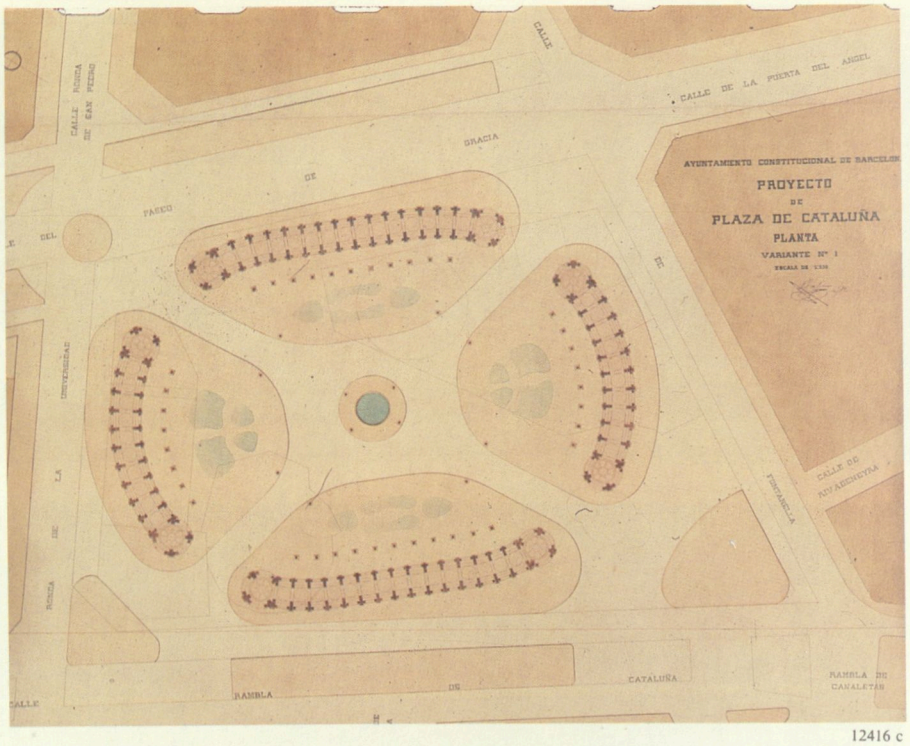

12416 c

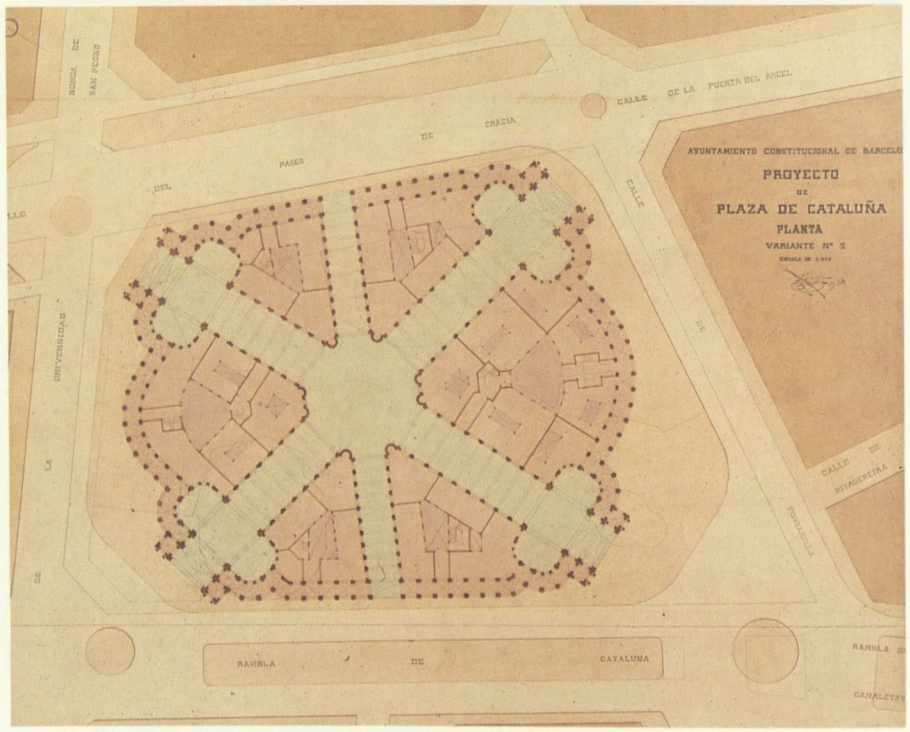

12416 d

12416, a,b,c,d,e,f,g,h

Proyecto de la Plaza de Cataluña.

P. Falques 1895
Tinta color sobre canson 120×90
I.M.H. Carpetes Falqués

Algunes làmines del projecte de plaça de Catalunya redactat per P. Falqués, el qual va obtenir el primer premi en el concurs convocat per l'Ajuntament.
Un cop delimitada la plaça seguint les pautes indicades als gravats anteriors, era necessari passar a la configuració d'un espai monumental propi del lloc central de la ciutat. En aquest projecte es resol aquesta qüestió construint un nou espai monumental. Entorn de la construcció d'un anell monumental es vol resoldre el problema de les parcel·les venudes i edificades a l'interior de la plaça, donant edificabilitat a la façana de ronda Universitat.
Conjuntament a aquesta idea representada a la planta nº 1 i la perspectiva annexa, Falqués també va preveure dues variants. En la primera se suprimeixen les construccions, tot mantenint el porxo perimetral. En la segona es preveu una edificació compacta i una galeria comercial.
El projecte té una gran quantitat de plantes, alçats, seccions, etc. D'entre elles s'han seleccionat, (a.b) la planta i perspectiva de la versió primera, (c.d) les plantes de les dues variants esmentades, (e.f) alçats de la versió primera i de la solució amb galeries comercials. Finalment s'han inclòs dos plànols d'informació, (g.h) Falqués no es va limitar a fer el projecte, sinó que, per delimitar amb precisió els terrenys públics, i privats que hi havien a la plaça, va fer una recopilació molt interessant de cartografia antiga i d'interpretacions d'aquests mateixos plànols.

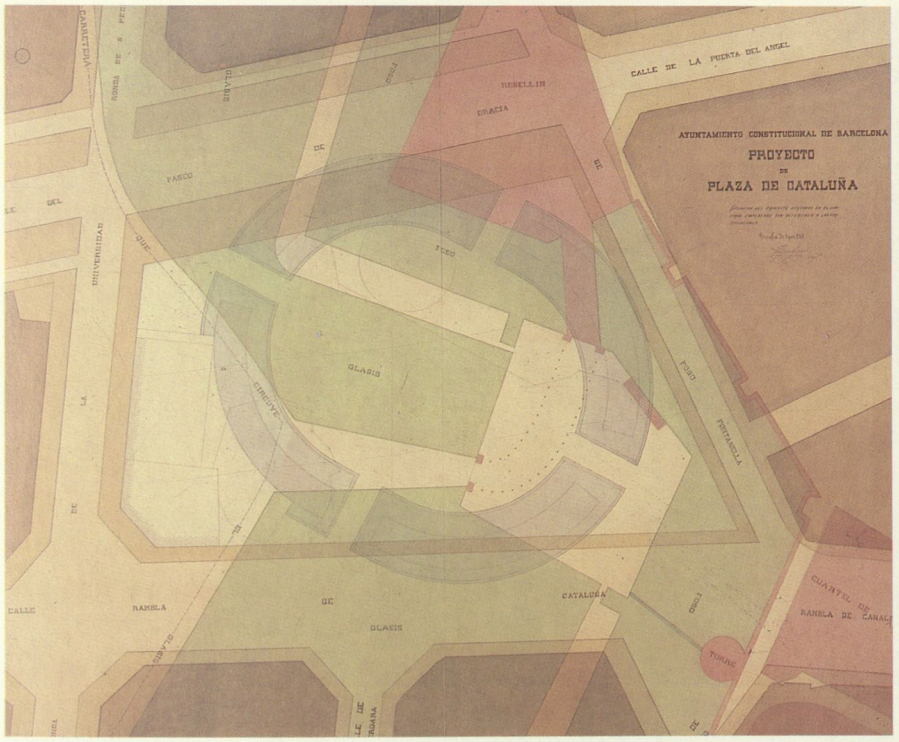

12416 g

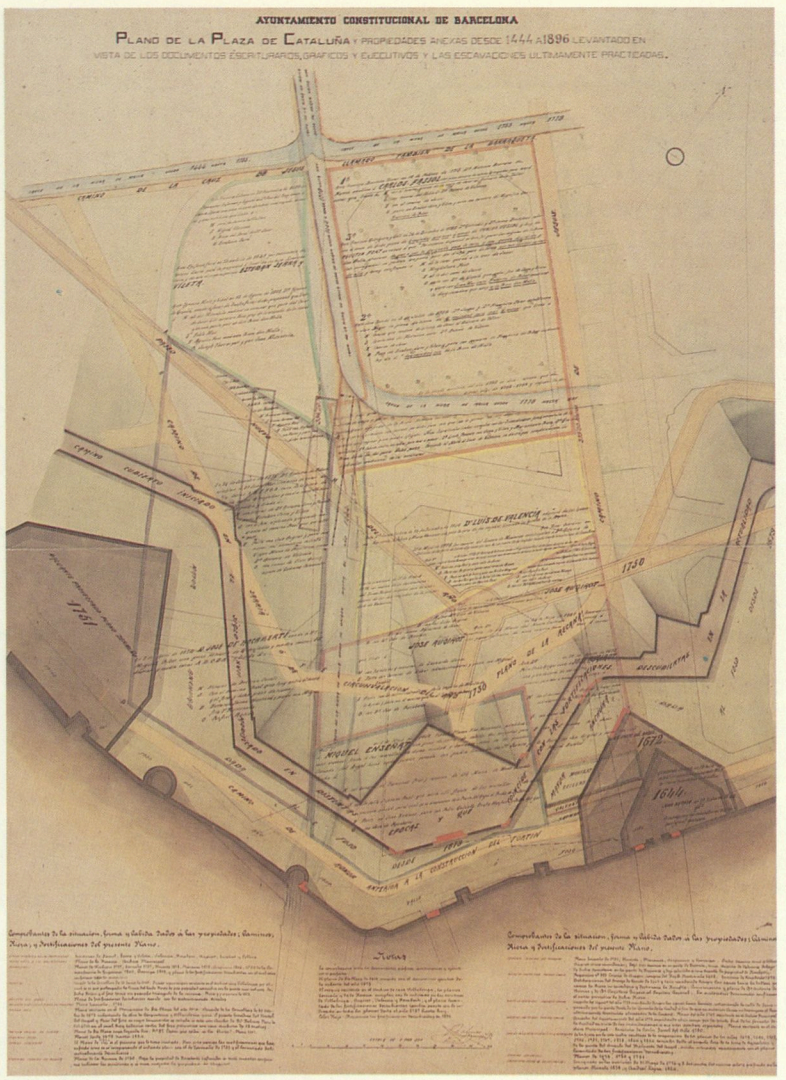

12416 h

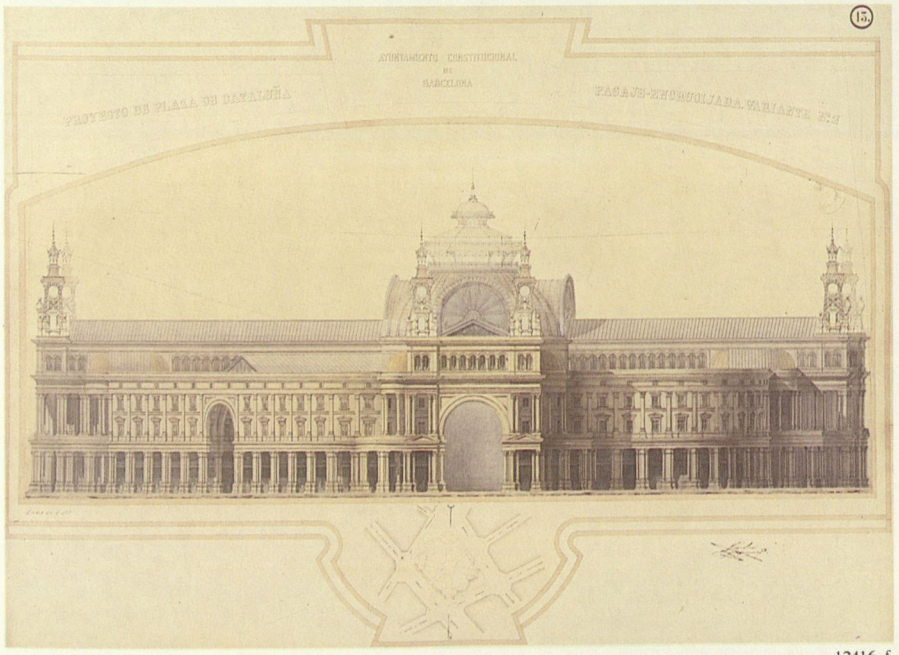

12416 e

12416 f

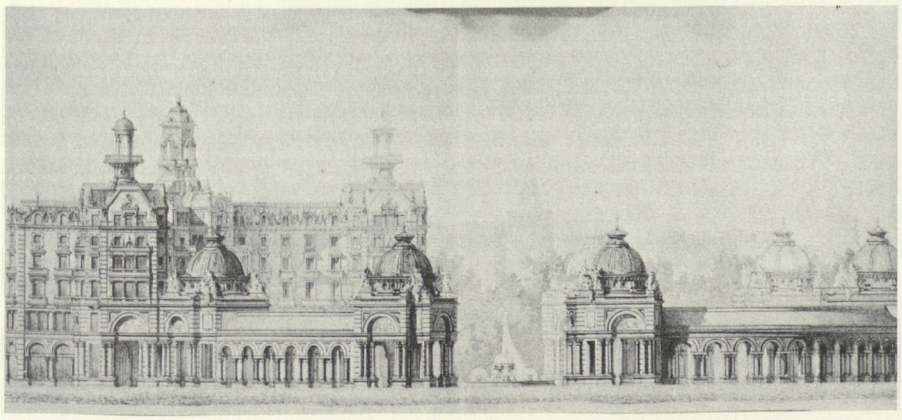

12420

Terreno que fue de los PP. Franciscanos de la presente ciudad, el cual se pretende utilizar construyendo un edificio destinado para café, con su jardín de recreo y cerrado con una verja de hierro.

F. Daniel i Molina
Tinta color sobre canson, 63×44
Escales: 1/50, 1/70 i 1/40
I.M.H. carpeta Plaça Reial.

En aquest projecte, no datat, Francesc Daniel i Molina, l'arquitecte municipal que va guanyar el concurs de la plaça Reial, projecta un cafè concebut clarament com a servei públic i element integrant del nou sistema d'edificis i espais que es projecten per a requalificar aquesta zona de Barcelona, entre 1820 i 1850.
Es possible que el projecte tingui alguna relació amb la polèmica sobre la propietat del convent després de la Desamortització. En aquest cas el projecte s'hauria de relacionar amb un plànol que es reprodueix més endavant on s'indiquen tres propostes d'urbanització dels terrenys de l'antic convent.
L'explicació de la construcció de la plaça Reial on també es va projectar un teatre, pot ésser completada per aquest projecte, basat en un ús complementari del decidit per a l'antic convent dels caputxins.
L'interès d'aquest projecte de F. Daniel i Molina també és en els elements arquitectònics que utilitza. La construcció d'una columna monumental que, alhora, és repartidor d'aigua, relaciona aquest projecte amb la reforma de la xarxa d'infrastructures de sanejament i subministre que es realitza es aquest mateix període.

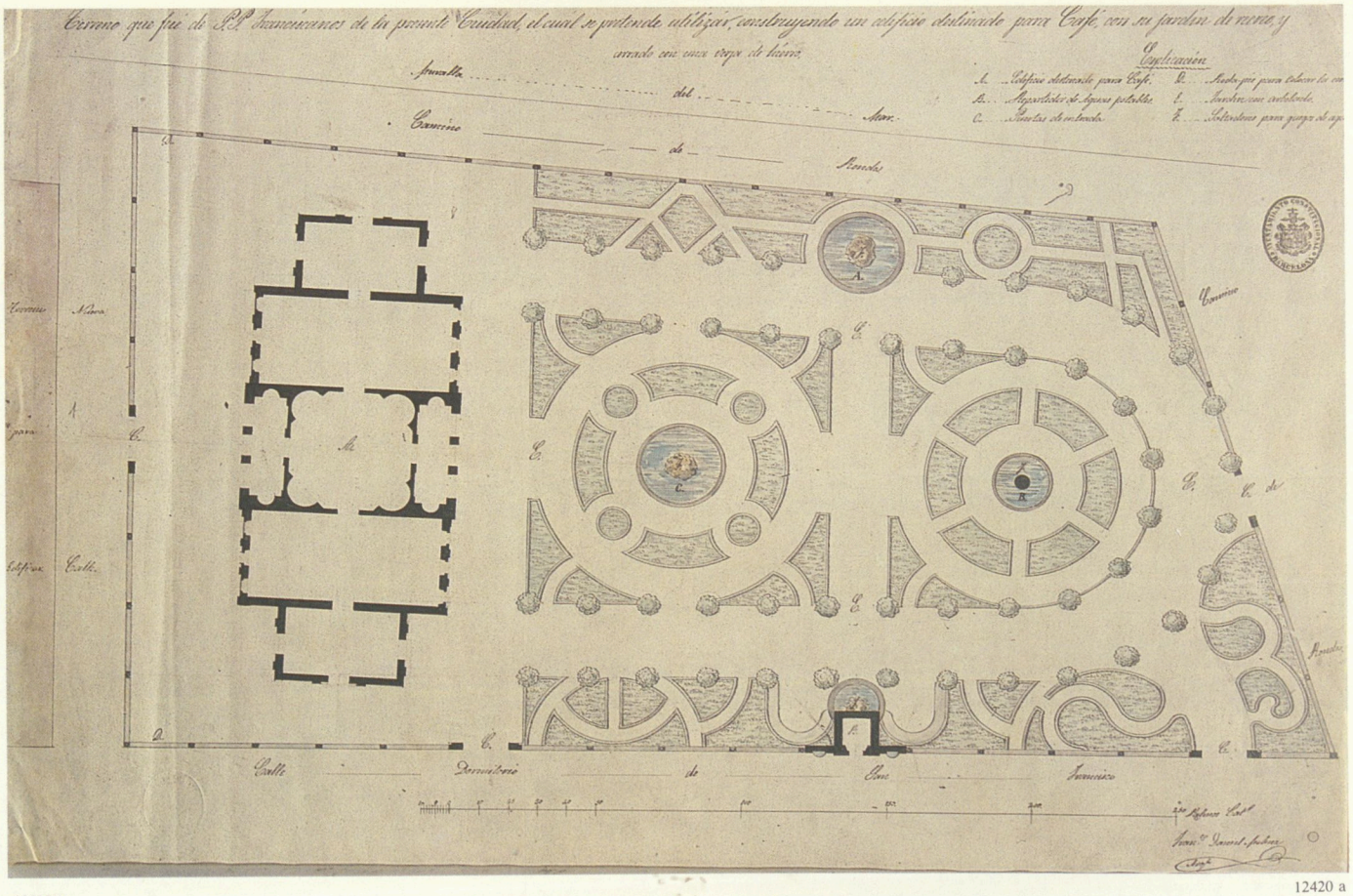

12420 a

12420 b

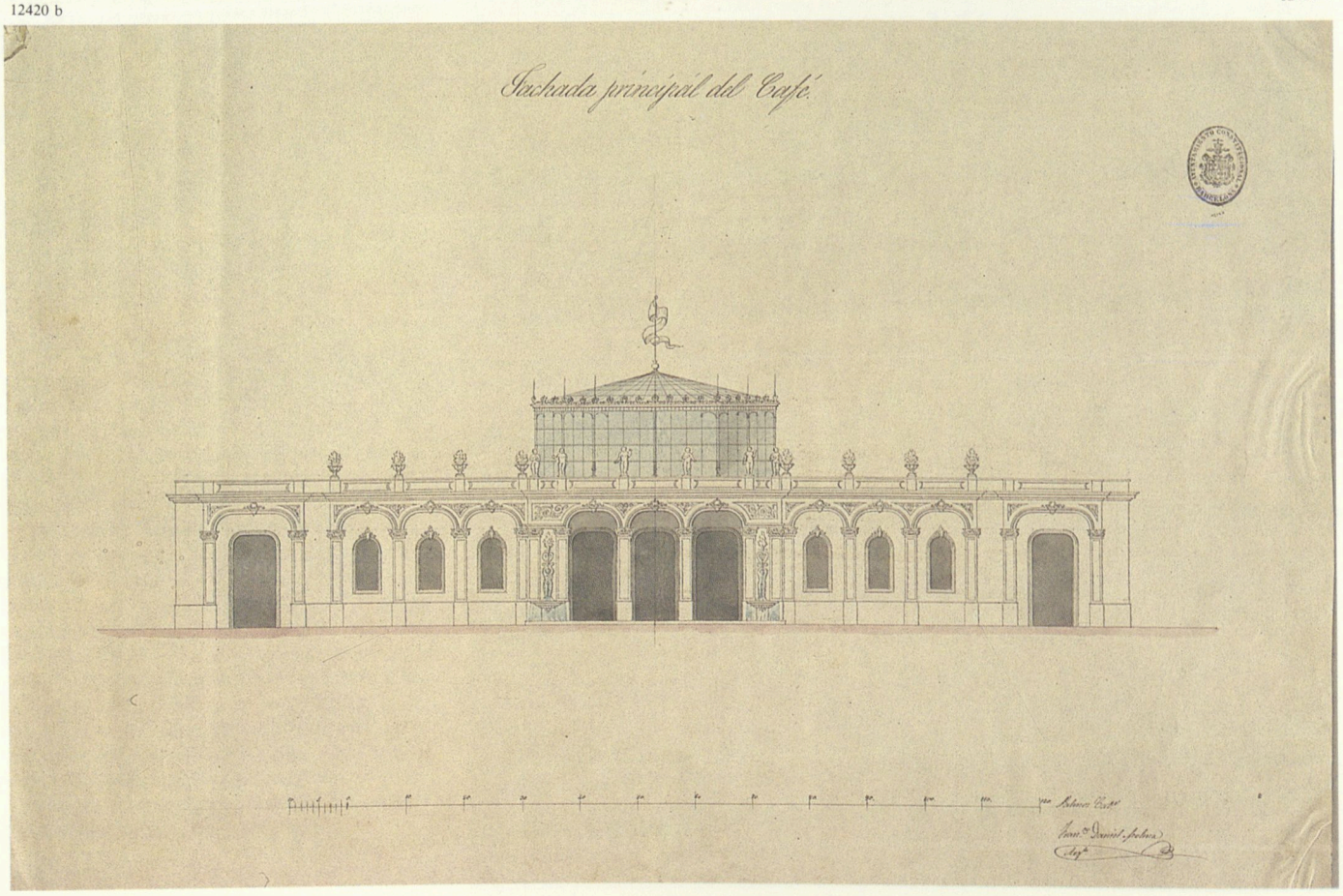

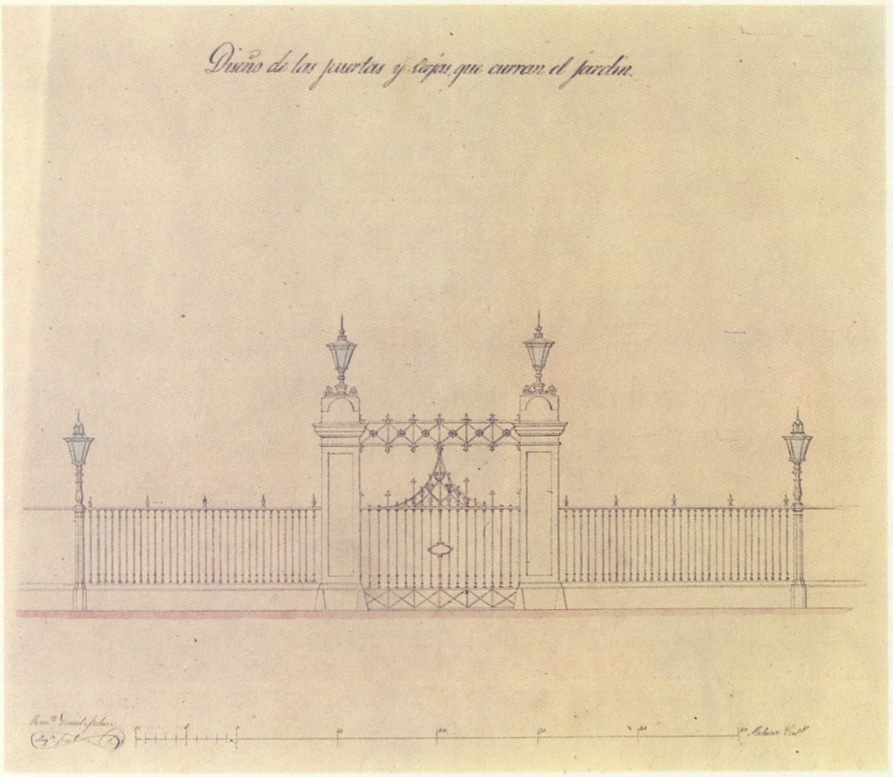

12420 c

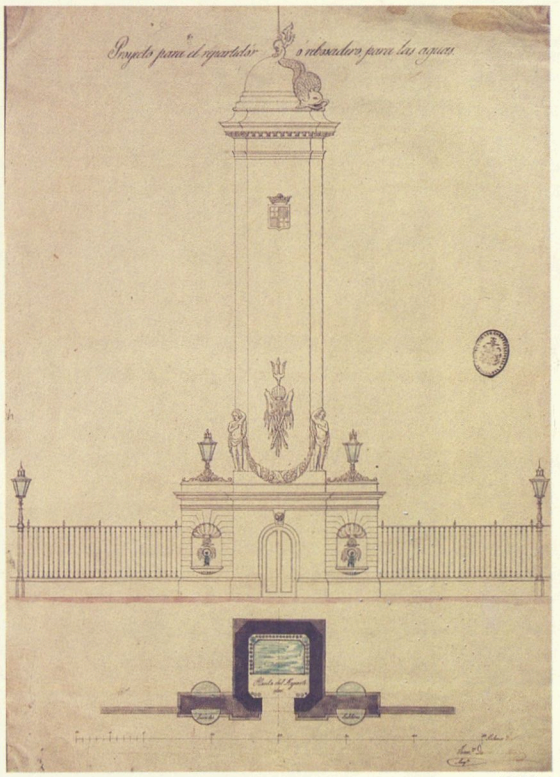

12420 d

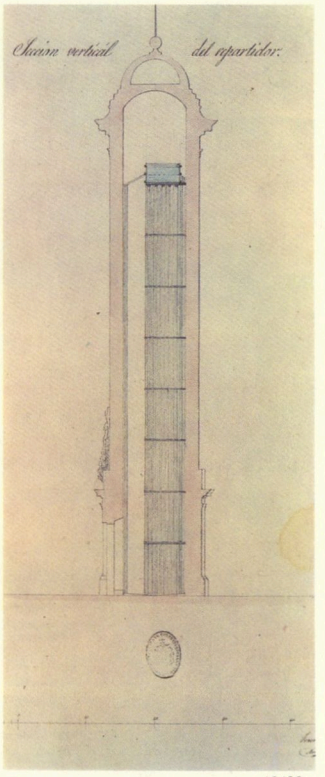

12420 e

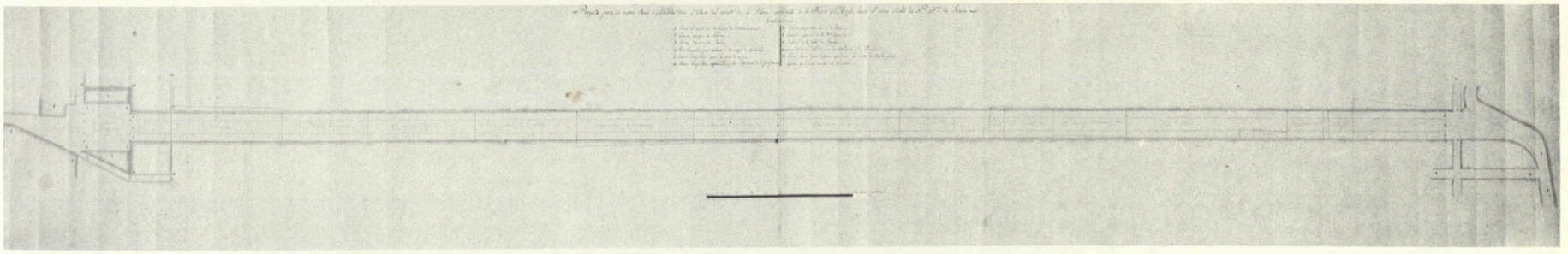

12404

12404
Proyecto para un nuevo paseo o alameda desde el paseo del recinto de la plaza, inmediato a la Puerta del Angel, hasta el nuevo pueblo de N. S. de Gracia.

1826
Canson color. 168×29
I.M.H. IG. 2764.

Projecte d'obertura del passeig de Gràcia, el 1826, amb indicació detallada dels propietaris de les parcel·les ocupades per l'obertura. També en aquest plànol és evident el paral·lelisme entre aquesta obertura d'una avinguda de l'exterior de la muralla i les que s'havien previst a l'interior (el Raval.)

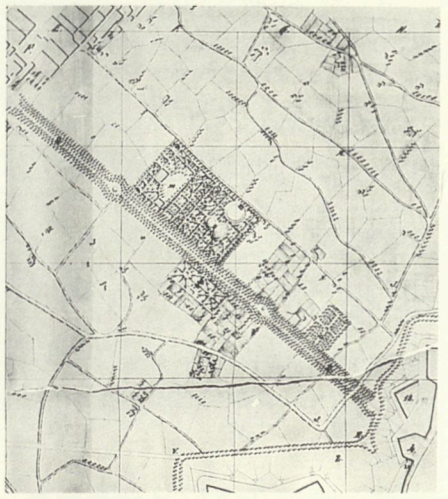

12405

12405
Plano de la zona militar de la plaza de Barcelona copiado del levantado por la comisión militar topográfica y de ensanche de la misma en 1854.

Escala 1/5.000

Fragment d'un plànol de la zona més propera a la muralla, on es reflecteixen amb molt detall els camins, arbres i construccions bastides abans d'endegar-se el procés d'eixample. Entre totes les construccions sobresurt el grafiat del passeig de Gràcia, i dels jardins d'esplai que s'havien bastit en el seu entorn. L'ús urbà del passeig no es reflecteix només en el traçat, sinó sobretot en les activitats que es desenvolupaven al seu entorn. Entre aquests espais dedicats a activitas d'esplai s'hi situen diversos teatres i jardins (Tivoli, Camps Elisis... etc.)

ALINEACIONS

Rectificació.

13102
Proyecto de rectificación. Las alineaciones de la calle Bajada de San Miguel.

Geroni Galí. 4 d'agost de 1874
Tinta dos colors sobre tela. 70×30
Escala 1/300
AA. 69-c

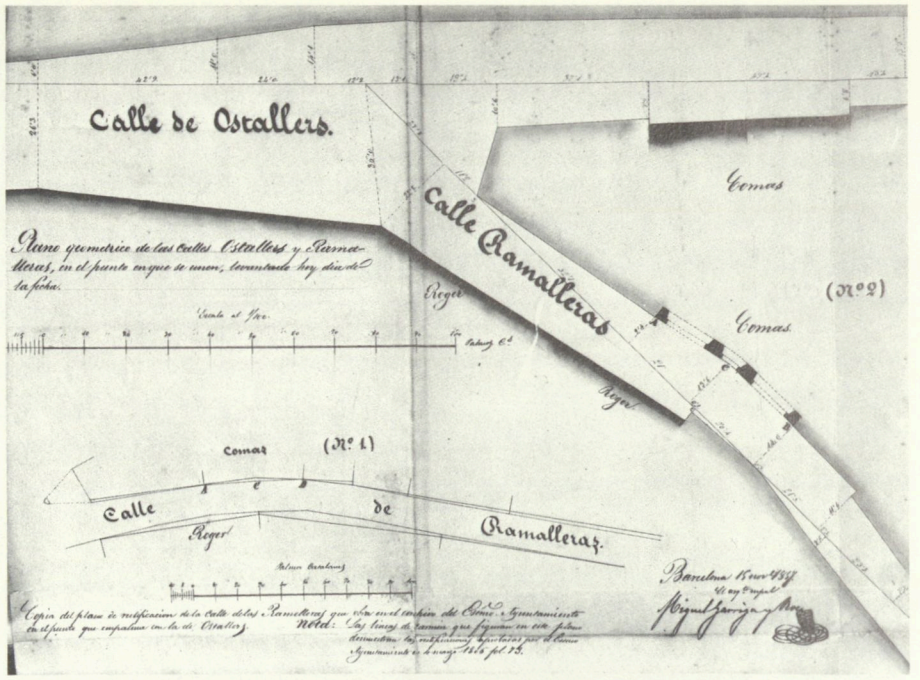

13101

13103
Proyecto de rectificación de las alineaciones de la calle Bajada de San Miguel.

Antonio Rovira y Trias, 10 D'agost de 1874
Tinta dos colors sobre tela. 65×30
Escala 1/300
AA. 69-c

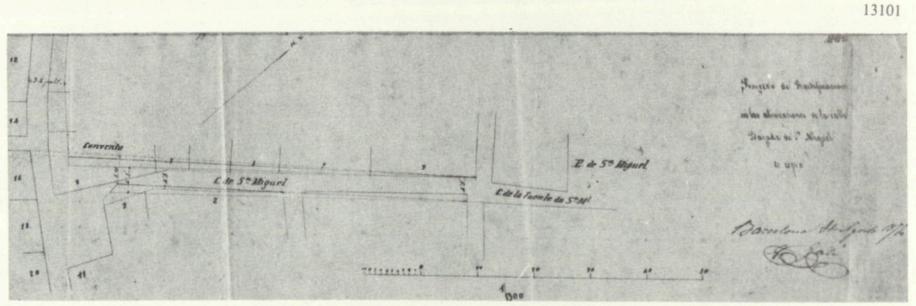

13102

13104
Plano de los terrenos destinados a vía pública con motivo de la rectificación de la calle Bajada de San Miguel.

Magin Rius / José Mª Jordan, 20 de juliol de 1876
Tinta dos colors sobre tela. 60×30
AA. 69-c

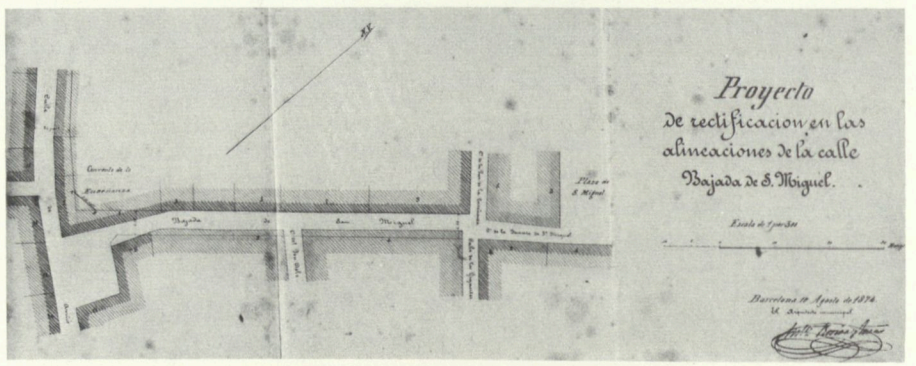

13104 13103

La determinació d'alineacions d'un carrer seguia un llarg procés, la majoria de vegades sotmès a contradiccions entre les administracions i els propietaris. Aquest en seria un exemple: la Baixada de Sant Miquel.
L'11 de novembre de 1814 ja es fixaren les alineacions. El 13 de maig de 1862, s'aprovà un projecte de rectificació a partir d'una RO. que afectà les línies de diversos carrers de la zona. En l'interval de temps transcorregut entre les dates anteriors es registra un altre projecte no aprovat i el 5 de juliol de 1847 un projecte de rasants per J.O. Mestres (I.M.H. Inv. G. 3949 15.4 (1)). El 4 d'agost del 1874 Geroni Galí signa una quarta proposta que a la vegada conté tres solucions, una d'elles repetida per Rovira i Trias sis dies després. L'enginyer en cap de vialitat Josep Mª Jordan presenta una nova rectificació el 18 d'agost del 1875.
L'aprovació vindrà el 19 d'octubre. I encara el mateix Jordan i Magí Riu per la Societat Catalana de Crédito signava el "Plano de los terrenos destinados a vía pública (...)" el 20 de juliol de l'any següent.

13101
Rectificación de línea de la calle Ramalleras.

J. Fontseré, 18 de novembre de 1857
Tinta sobre canson. 45×30
Escala 1/100
AA. 1911.b

Garriga i Roca, en el període en que fou arquitecte municipal (1847-1858) realitzà diversos "planos geométricos" de carrers en els quals es tractava d'expressar acuradament l'emplaçament (acotacions, triangulacions) de les construccions que s'hi aixecaven així com també les línies aprovades en primera instància, generalment sense plànol i que fins aquell moment solament constava als Acords Municipals l'amplària decidida.
En aquest cas es tracta del C/ Ramelleras en la seva cruïlla amb el C/ Tallers. Les alineacions foren aprovades el 1806. Garriga i Roca, cinquanta-i un anys després aixecà el plànol de les noves alineacions, a instàncies d'un propietàri que volia edificar.

13105
Planta geométrica de la calle de la Puerta del Angel, Plaza de Santa Ana y calles dels Archs.

M. Garriga i Roca, arqte. mpal. 20 de juny de 1858
Tinta i dos colors sobre canson. 110×30
Escala 1/500
AA. 2028-b

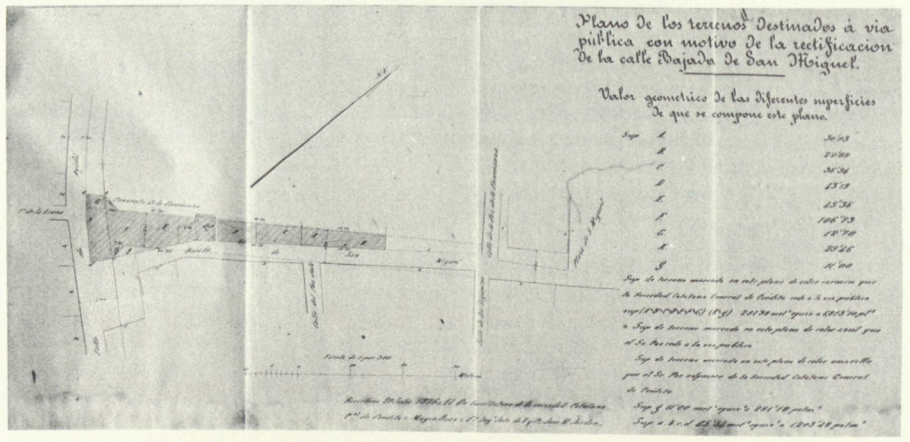

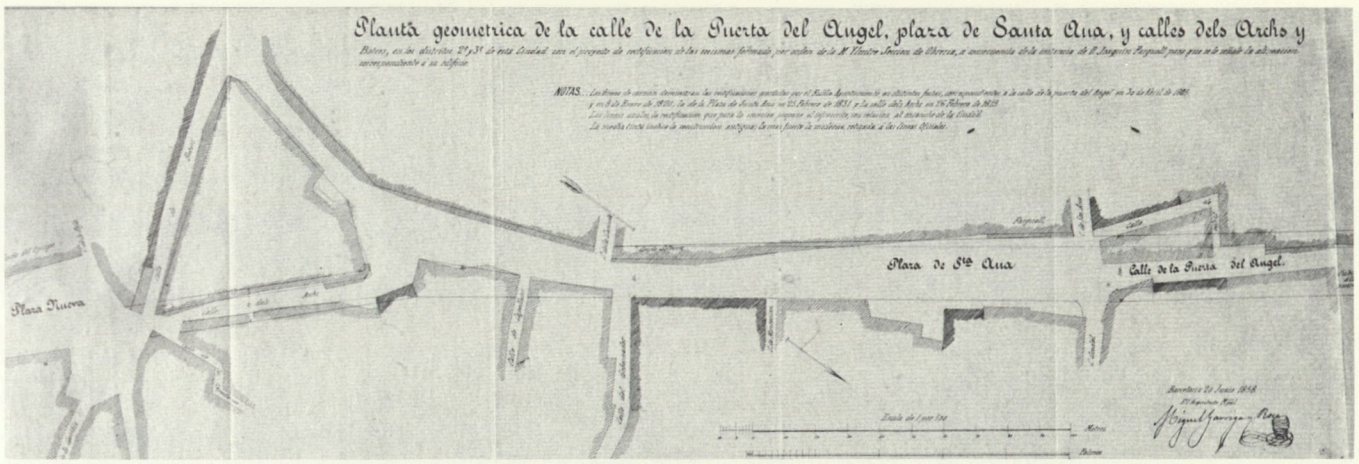

13105

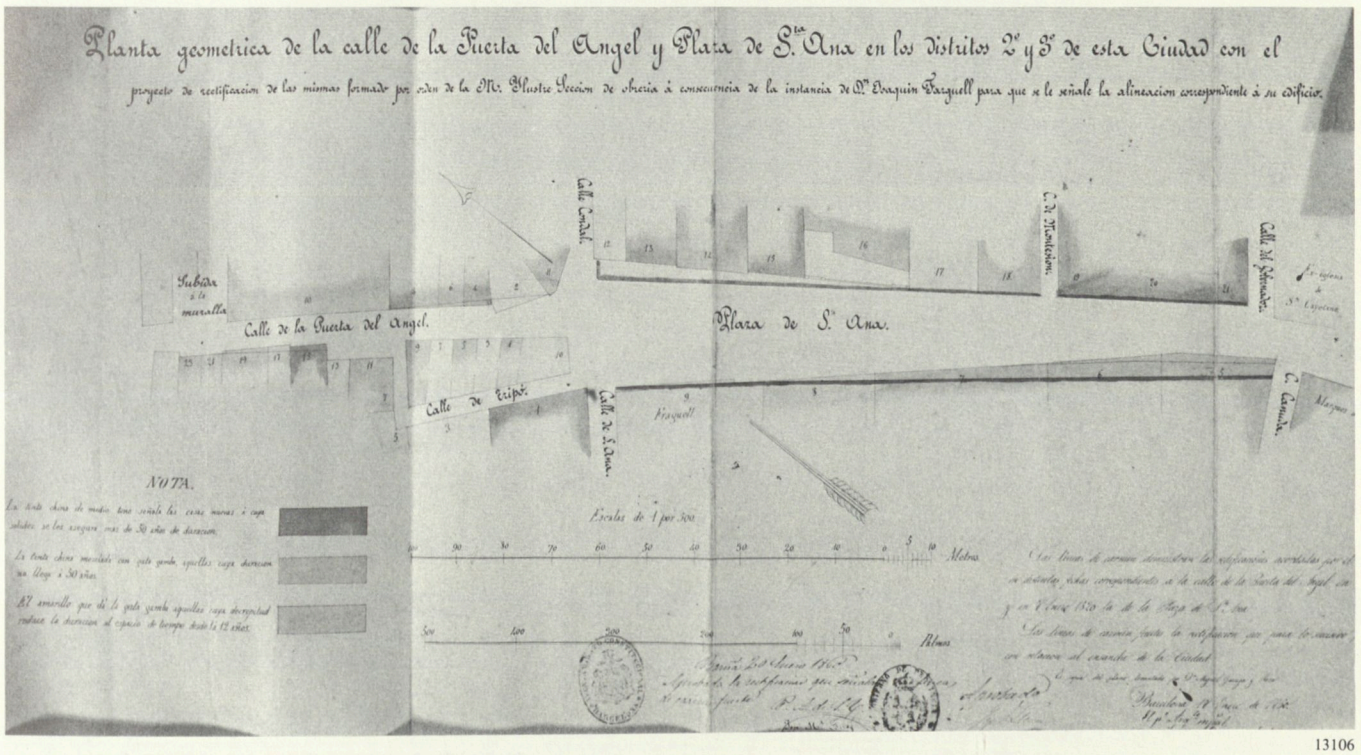

13106

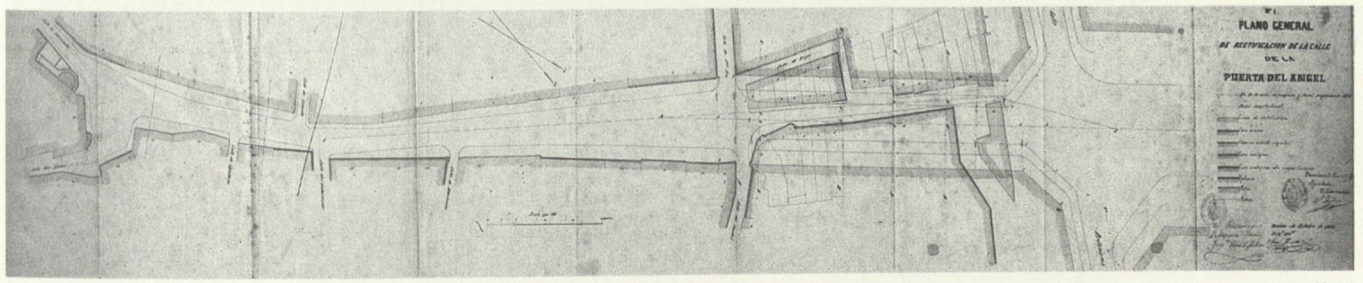

13107

13106

Plano de la planta geométrica de la calle de la Puerta del Angel y plaza Santa Ana (...)

M. Garriga i Roca, signat per Molina (arqte. mpal.) i aprovat per l'Ajuntament i el Governador Provincial. 18 de gener de 1860
Tinta i aiguada dos colors, sobre canson.
65×30
Escala 1/500
AA. 2028-b

13107

Plano general de rectificación de la calle de la Puerta del Angel.

Fonstseré, 4 d'octubre de 1866
F. D. Molina (Arquitecte Provincial).
octubre 1871
Tinta colors sobre tela. 175×30
Esacal 1/300
AA. 3-Z-bis

La ciutat vella a mesura que passaven els anys reclamava l'eixamplament de moltes de les seves vies, principalment aquelles que comunicaven el Centre amb les antigues portes i per extensió amb les principals carreteres i camins que conduïen a Barcelona. Aquest és el cas del Portal de l'Àngel - plaça de Santa Ana.
Tot i així, a més del factor de l'accessibilitat i de la necessitat d'establir un correcte enllaç amb les alineacions de l'Eixample, objectius primordials del projecte de Fontserè (1871), cal constatar l'origen de la redacció del projecte de Garriga i Roca que està en la instància d'un propietari a l'Ajuntament perquè li siguin fixades les alineacions per a construir un edifici, procediment que es repetí freqüentment durant la primera meitat del segle XIX.
Garriga i Roca avença un dels requisits que fixarà el model a seguir per les alineacions, aprovat per la Reial Ordre del dia 27 de gener del 1859: l'estat de les construccions existents.
En la "planta geométrica" del 1858, expressa les línies aprovadas anteriorment (color vermell) i aquelles que proposa Garriga i Roca de nou. Al final, el 1860 s'aprovaran les alineacions compreses entre els carrers Canuda i Santa Ana, suficients per a satisfer al propietari sol·licitant, coincidint pràcticament amb les determinades per Garriga.
Fontseré, el 1878 realitza un nou projecte d'alineacions ajustant-se ja al "Modelo" anteriorment esmentat. L'amplària asignada al Porta de l'Àngel és l'actual i ja fixada per Rovira i Trias el 1872 (AA. 3679 (bis)), mentre que Garriga i Roca solament preveia 20 m del carrer Condal a Fontanella mentre que per l'antiga plaça Santa Ana manté les alineacions que s'havien consolidat, que representaven una amplària superior a la determinada per Garriga.

Projectes que afecten a varis carrers

13108

Modelo a que deben sujetarse los planos que se remitan al Gobierno de S. M. en consulta de alineaciones de calles o plazas.

J. Pedro Espinosa. 27 de gener de 1859
Tinta colors sobre paper. 75×55
Escala 1/300
I.M.H. I.G. 5862.

A mesura que avançava el segle l'interés de l'Administració Central per controlar el desenvolupament de les ciutats ("policia urbana") va en augment com també instruccions per a l'aixecament dels plànols geomètrics de les ciutats.
Com podem comprovar aquest model se seguí en bona mesura a les alineacions aprovades a partir dels anys seixanta.
Aquesta disposició representa donar una informació molt més àmplia que la que fins aquell moment contenien els projectes d'alineacions, en els quals eren solament dades constants les línies existents i les novament indicades. Ara interessa, a més, les característiques de les construccions existents (importància, estat,...) de cara al reconeixement de la possibilitat de dur a terme les alineacions que proposa la Municipalitat.

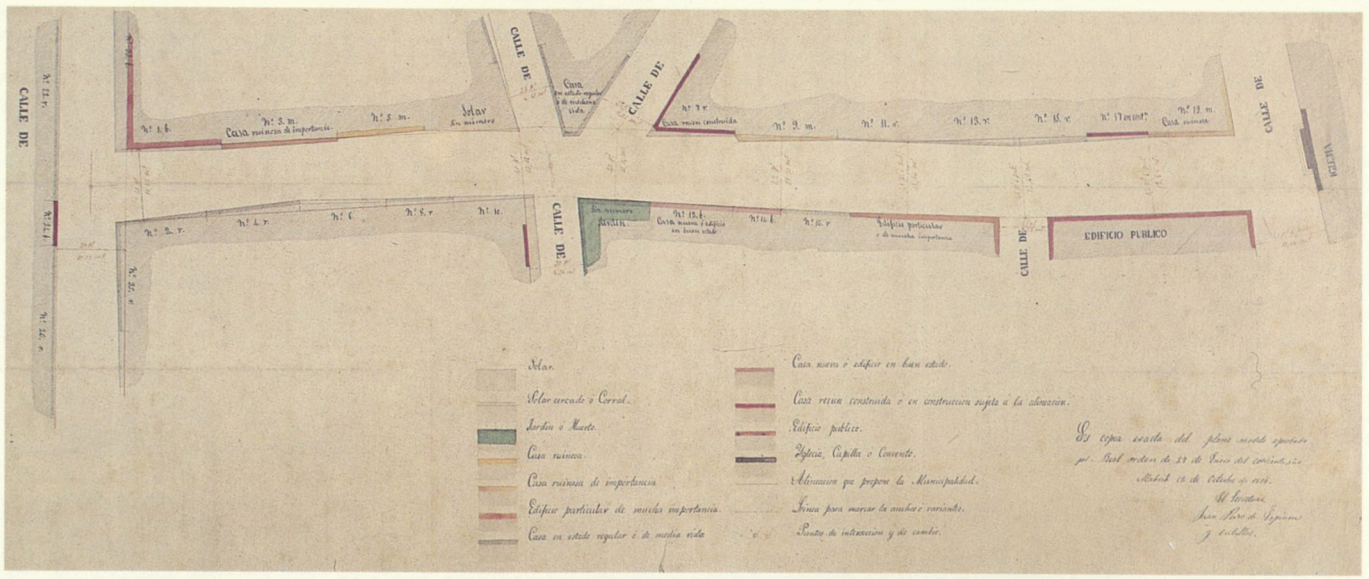

13108

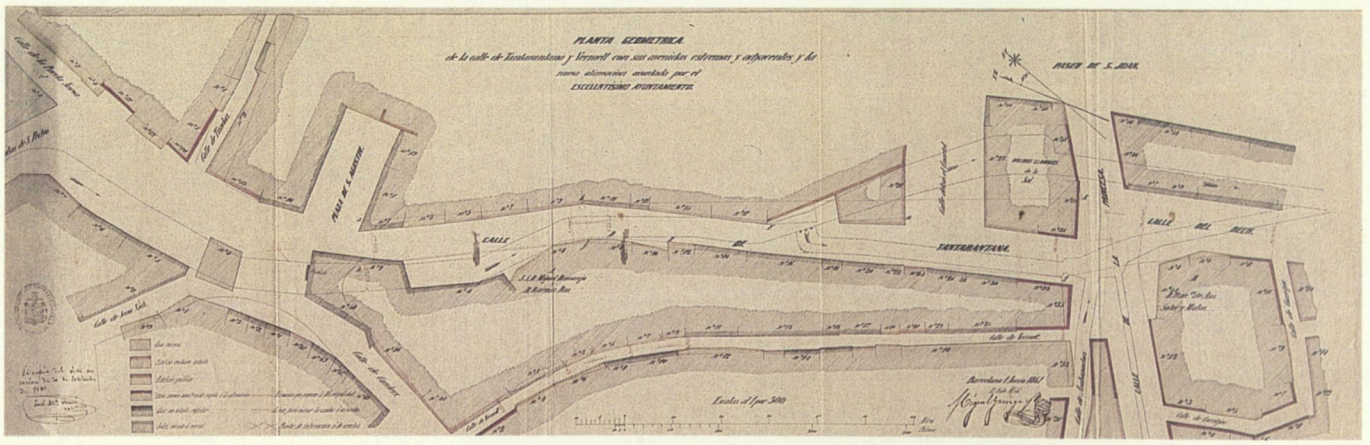

13110

13109

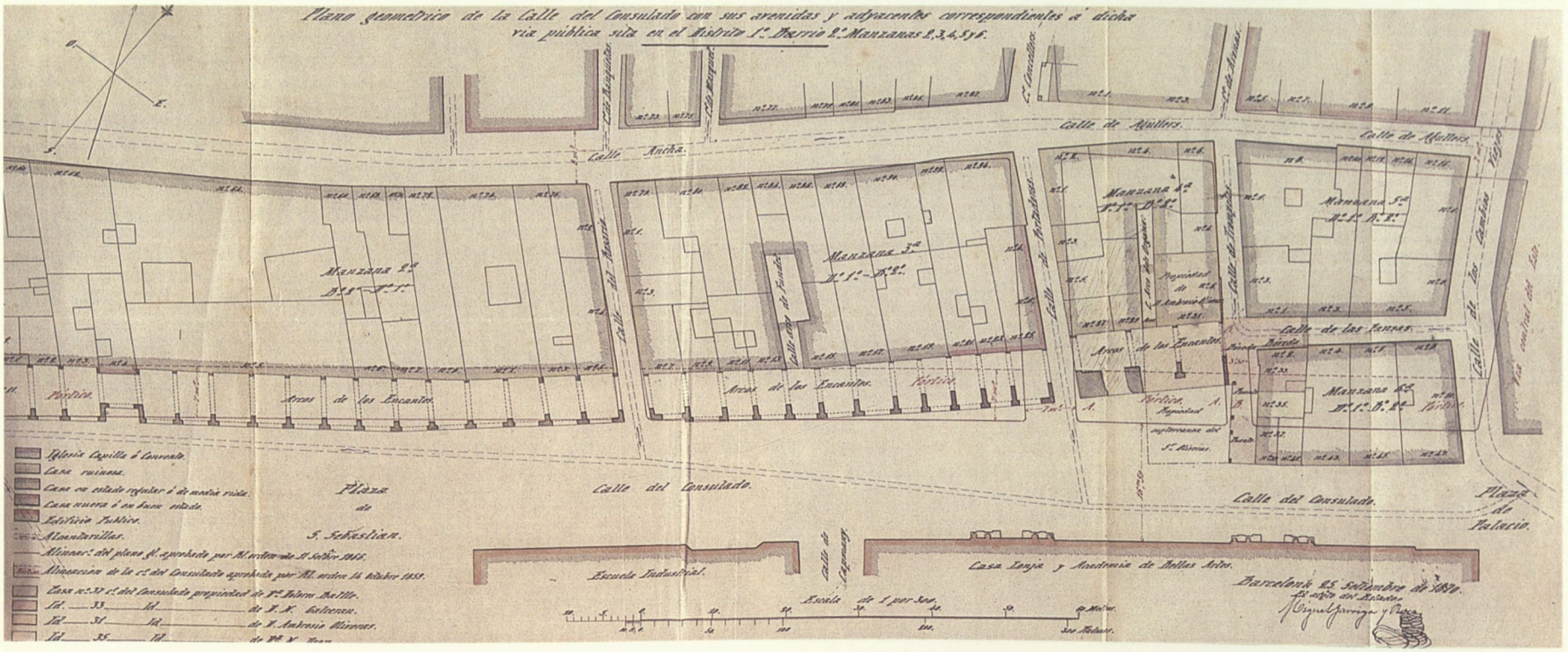

13109

Planta geométrica de la calle de Tantarantana y Vermell con sus avenidas extremas y adyacentes y la nueva alineación acordada por el Excelentísimo Ayuntamiento.

Miguel Garriga i Roca. 1 de juny de 1861
Aprovat pel Govern Civil el 25 de gener de 1862
Tinta color sobre tela. 100×30
Escala 1/300
AA. 2625

13110

Plano geométrico de la calle del Consulado con sus avenidas y adayacentes correspondientes a dicha vía pública sita en el distrito 1º barrio 2º manzanas 2, 3, 4, 5 y 6.

Miguel Garriga i Roca, 25 de setembre de 1870
Tinta color sobre tela. 100×35
Escala 1/300
AA.

D'altres projectes d'alineacions no solament incloïen un sol carrer sinó tota una zona. Els motius de la seva realització són diversos: la necessitat d'acomplir amb els preceptes de "ornato y belleza" de l'època com és el cas dels Encants, junt a la plaça Palau, zona on es concentra molt d'interès en aconseguir el seu embelliment durant tota la primera meitat del segle XIX, o bé zones obsoletes amb alineacions aprovades amb una antiguitat de cinquanta anys com és el cas del C/ Tantarantana i Vermell.
Garriga a les prescripcions del Model de la R. O. del 1859 hi afegeix la disposició del clavegueram.
És destacable, sobretot en el projecte del carrer Tantarantana, l'acurat traçat de les cantonades. Són resoltes per medi de sectors circulars per millorar la viabilitat i obtenir un espai públic de més qualitat, característica poc observada en la primera meitat del segle, confiant el bon aspecte de les obertures importants a l'acompliment de les ordenances de façanes, essent resoltes les alineacions amb simple i absoluta ortogonalitat.

Projectes que tenen com a objecte el de millorar l'estructura vària.

Les Rectificacions, noves aleniacions, obertures de carrer, urbanitzacions de terrenys, durant la primera meitat del XIX, tenen com a promotors primordials els propis propietaris. Tot i així, algun projecte respon bàsicament a les necessitats de vialitat, com els exposats a continuació.

13111

Plano del proyecto de abertura y prolongación que pone en comunicación la calle de Poniente con la del Carmen.

Signat - C. Gauran Arqte. 23 de març de 1858
Conforme - Garriga y Roca arqte. Mpal.
Tinta sobre canson. 84×70
Escala 1/500
I.M.H. Inv. G. 2894

El carrer Ponent, l'actual Joaquim Costa, no apareix encara el 1842 al plànol de J. O. Mas. Es tardà de 1835 a 1861 en aprovar el traçat sencer que havia d'unir l'Eixample des de la Ronda S. Antoni amb el Carrer del Carme, cercant l'ortogonalitat amb aquest darrer.
El 1858 Carlos Gauran projecta la perllongació del carrer des del Peu de la Creu fins al carrer del Carme, havent d'endorrocar construccions que ja apareixen al plànol de Laborde (1802).
Aquest tram no entrva en el procés de gestió del projecte de perllongació del c/ Bonsuccés i la conseqüent urbanització dels terrenys adjacents, encara que s'hi determina el seu traçat.

13112

Plano que manifiesta los edificios y terrenos que deben ser cortados en la prolongación de la calle del Marqués de Barbará en su salida a la Rambla.

Sense data i signatura
Tinta color sobre canson, 20×40
Escala Gràfica
I.M.H. Ing. G. 3511

L'obertura del C/ Barbarà es realitza del 1790 al 1792. Però la seva perllongació vers la Rambla (C/ Unió) no tingué lloc fins el 1836. El present plànol ens mostra aquesta perllongació amb un grafiat molt primari, atenent a l'època, utilitza una denominació peculiar: "edificios y terreno que deben ser cortados".

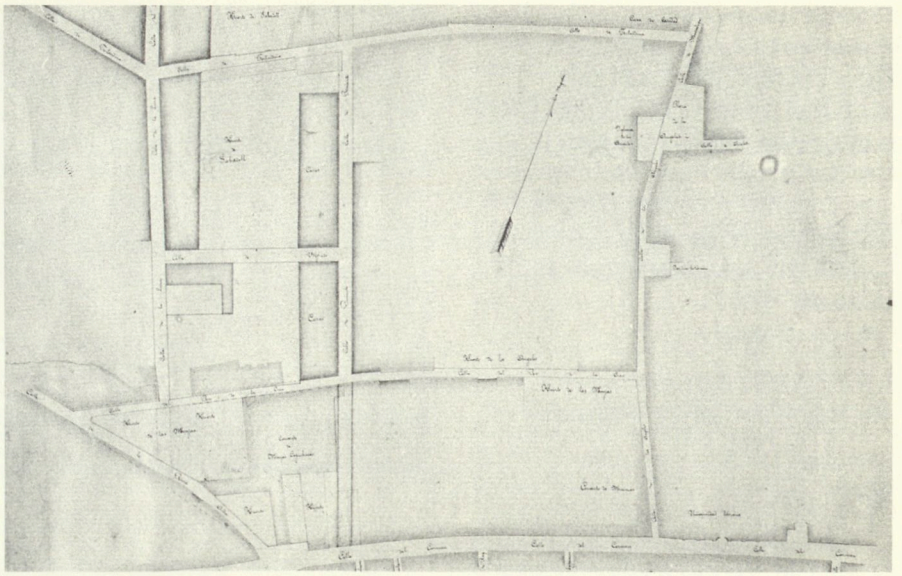

13111

13112

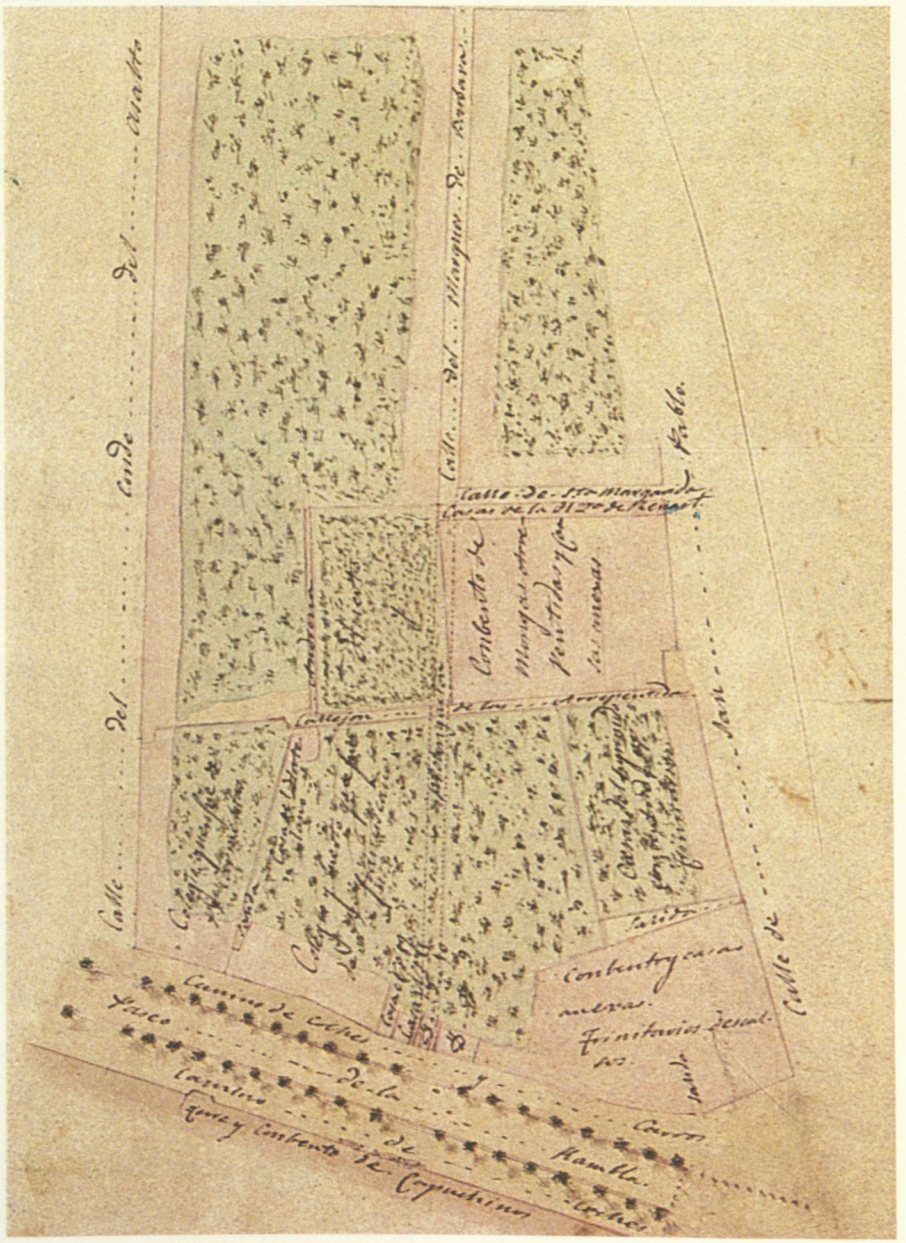

13113

Plano en que se manifiesta la figura actual de la calle que atraviesa desde la de Treinta Claus a la de San Pablo y al mismo tiempo la calle llamada la Riereta con el nuevo proyecto para la comunicación desde la calle de la Cera hasta Las Atarazanas cerca la puerta de Sta. Madrona.

Sense signatura ni data
Escala Gràfica (''palmos catalanes'').
Tinta sobre paper entelat i enllistonat
130×150
I.M.H. 3215

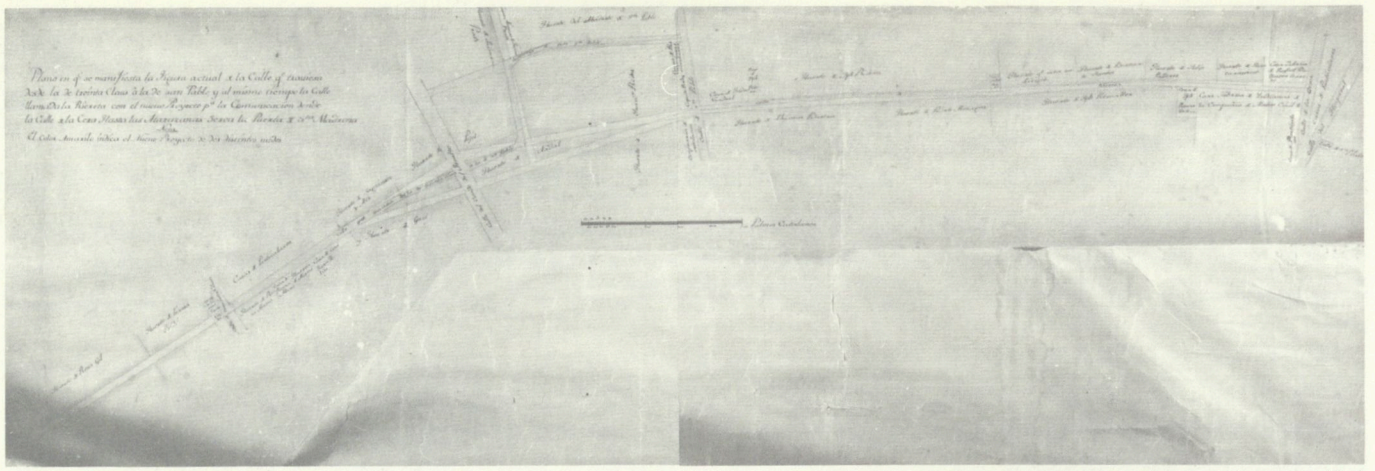

13113

L'obertura del tram de carrer entre els carrer de Sant Pau i del Conde del Asalto perllongant el carrer Riereta havia de significar una via que facilités el trànsit longitudinal pel Raval des del carrer de l'Hospital fins els del Dressanes. Tot i la funcionalitat del vial restaren sense obrir els trams corresponents entre el carrer de les Tàpies i el de Sant Pau i entre Cid i Trenta Claus.

Urbanització de terrenys a partir de l'obertura d'un carrer.

En ocasions a les zones lliures de la ciutat emmuralladas, l'obertura d'un carrer permetia la urbanització i posterior edificació d'uns terrenys independentment de la funcionalitat general.
Aquest seria el cas dels següents exemples:

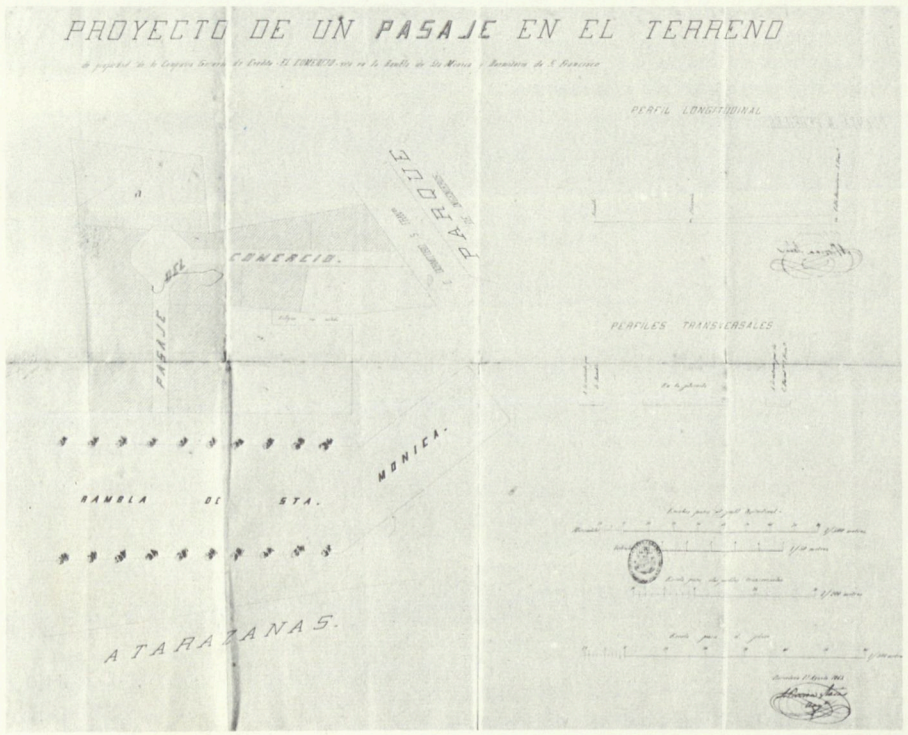

13116

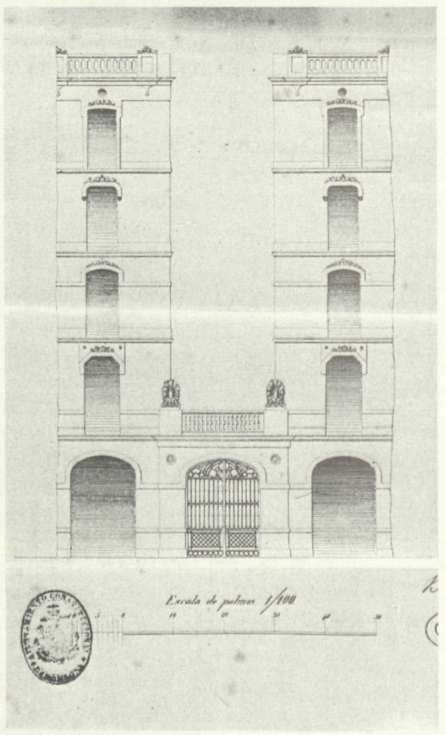

13115 a

13115 b

13115 a,b

Proyecto de un pasaje en el terreno de propiedad de la Compañía General de Crédito.

Antonio Rovira Trias. 17 d'agost de 1865
Façana d'entrada 12 de desembre de 1865
Tinta sobre tela, 85×60; 40×30
Escales 1/50, 1/100, 1/200 i 1/500
AA. 1686-C

La urbanització dels terrenys ocupats pels convents dels caputxins i els Franciscans conjuntament amb l'enderrocament de la muralla de Mar, va fer que canvies extraordinàriament l'aspecte del final de la Rambla, a meitat del segle. Però la consolidació d'aquesta zona no va ésser obstacle per obrir passatges pels interiors d'illa aconseguint una major edificabilitat: Passatge del Comerç, de la Pau, d'Escudellers i dels Banys.

13116

Plano geométrico de la porción de terreno destinado a comunicar las calles de Puertaferrisa y Canuda.

Pedro Casany. 18 de juny de 1856
Tinta sobre tela. 85×30
Escala Gràfica
AA. 1666-b Foment

Una altre obertura de carrer destacable duta a terme per urbanitzar uns terrenys per iniciativa del propietari és la del Duc de la Victòria. Es tracta d'un simple assenyalament d'alineacions. La unitarietat de les façanes donarà el caràcter al carrer.
La migradesa de l'espai públic que s'allibera en aquestes urbanitzacions es ben notable. En aquest cas el propietari solicita que se li expropi el terreny destinat a vial. Garriga i Roca, arquitecte municipal, contesta que no, i que a més caldrà que costegi el clavagueram, atès el benefici que obtindrà de l'obertura del carrer.

13114

Plano de los terrenos que debe atravesar la proyectada calle de Sta. Elena. (Calle de Carretas/Teresa Cortada y Mauricia Falces).

José Mas Vila, arqte. 12 de juny de 1838
Tinta i aiguada sobre canson, 50×36
Escala Gràfica
AA. 20 b

Per donar continuitat al carrer de Santa Elena, sembla lògic que el nou carrer a obrir en aquests terrenys hagués de seguir les seves línies. Tot i així, ja el 1807, segons un plànol esmentat al mateix expedient, es determinaven les alineacions cercant l'ortogonalitat amb el carrer de Carretes i la cessió paritària de sòl. Al final, la solució que s'adoptà és la de que sigui la partió entre les dues propietats l'eix del nou carrer. Era la possibilitat més immediata tant d'execució com de gestió, criteri que presidia la majoria d'intervencions.

Urbanització de terrenys a partir de l'obertura de varis carrers.

A partir del segon terç del segle passat s'iniciava un fort procés urbanitzador d'aquells terrenys que encara restaven lliures a l'interior de les muralles.
L'augment de la població i la progressiva aplicació de "bandols" i ordenances que regulen l'alçària de les construccions, creen un context idoni perque aquell sòl, fins ara ocupat per horts al raval, passi a ésser urbanitzat. A la vegada la desamortització del 1836 comportà que bona part de convents es transformessin en mercats i places, unic procediment per l'obtenció d'espai públic, car la llei d'Expropiació del mateix any era poc aprofitada en aquest sentit, tot seguint consells del Govern Central.

Les urbanitzacions d'aquests terrenys lliures consisteixen en el tratçat d'una trama de carrers, cercant la connexió amb teixit existent, bàsicament a partir del vial principal. La inexistència de places i la reduïda amplària dels nous carers s'explica per què el sòl havia d'ésser cedit pels propietaris, a més d'haver de costejar les voreres i empedrat.
En aquest moment, el segon terç del segle XIX, s'inicien les operacions que tenen el seu origen, a més d'aprofitar el context anteriorment apuntat, en l'aprofitament de la renda del sòl. La construcció de la ciutat resta en bona part en mans del nous agents urbans que acumulen una bona proporció de la propietat immobiliària de la ciutat: Rafael Sabadell, Erasme de Gónima i els Comtes de Sobradiel en són una bona mostra. Tots ells estan situats entre els divuit grans contribuients territorials de Barcelona el 1852.

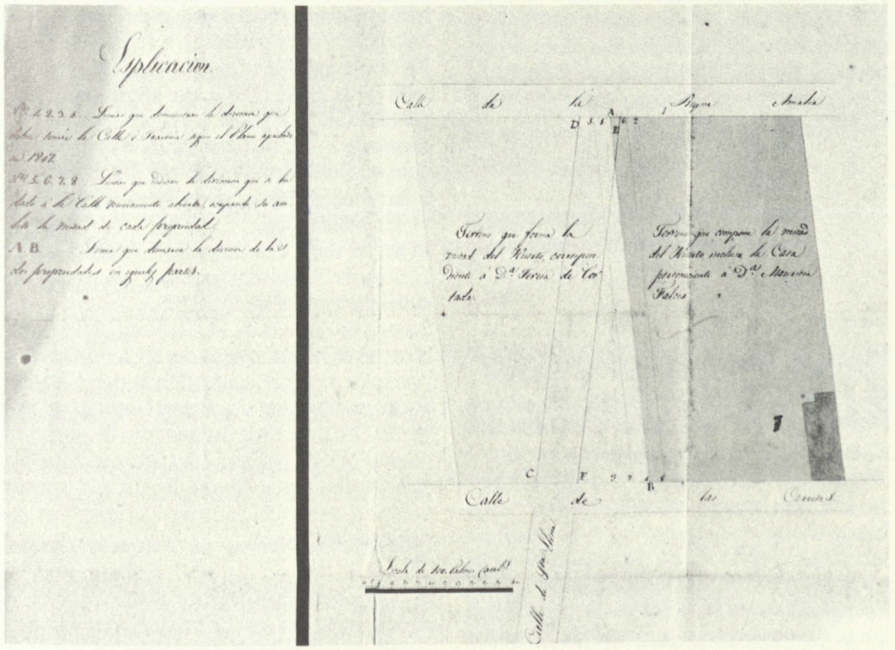

13114

13118

Plano geométrico del terreno huerta, que posee D. Rafael Sabadell en la calle d'en Trenta Claus de esta ciudad, e inmediación de las rampas de la muralla de tierra, y del tránsito entre la puerta de Sta. Madrona y la Rambla, con demarcación de las calles que se propone abrir en dicho terreno; cuyo proyecto presenta el Excmo. Ayuntamiento para su superior aprobación y consecuente permiso.

Francisco Renart. 30 de novembre de 1835
Tinta sobre paper entelat i enllistonat. 62×84
Escala Gràfica
I.M.H. 2867

Significa la urbanització de la part sudoccidental de la ciutat emmurallada, junt a les Dressanes.
El traçat de F. Renart cerca la connexió amb el C/ de l'Om tot intuint la importància d'aquest si s'hagués perllongat fins al del Carme. Això ja no seria possible en aquest primer tram del present projecte (Cid-Trenta Claus), car calia atravessar terrenys que no eren propietat de Rafael Sabadell, promotor del projecte.
Dels tres carrers transversals a l'anterior solament esdegué a terme el del Cid.

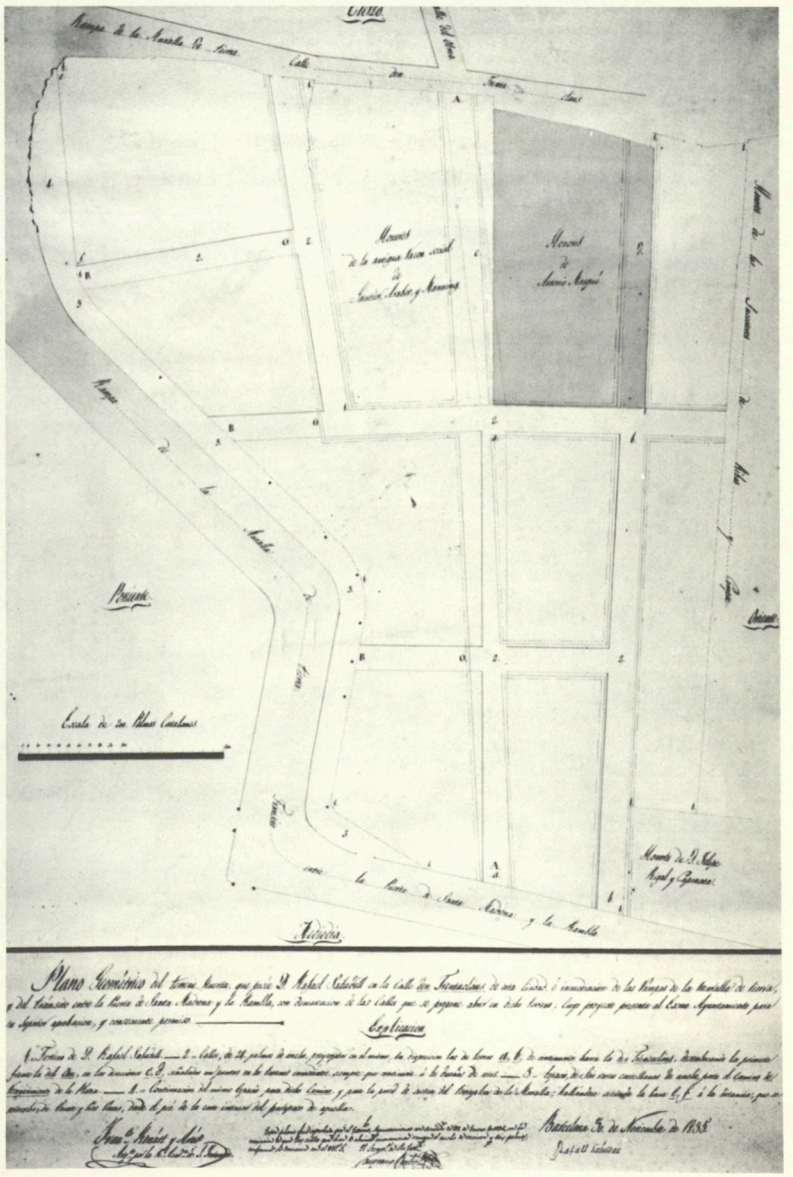

13118

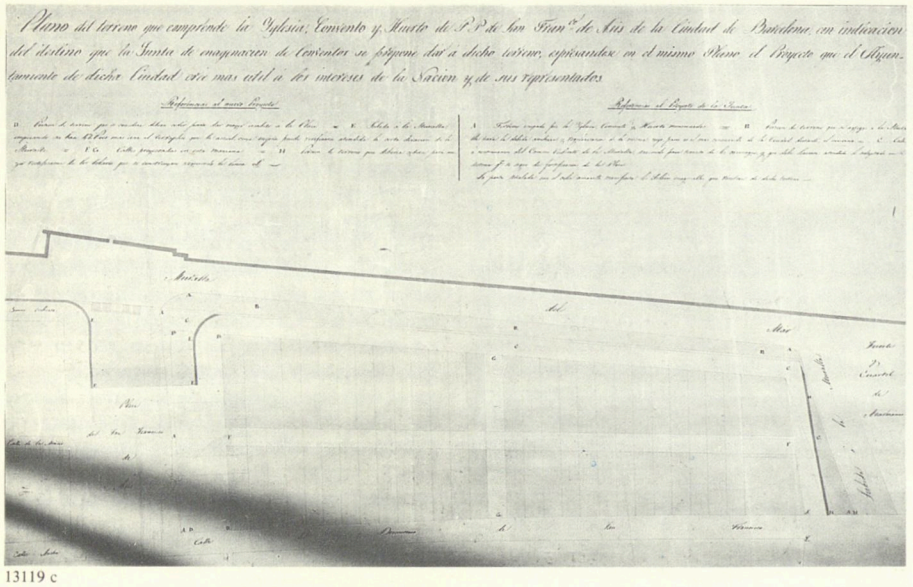

13119 c

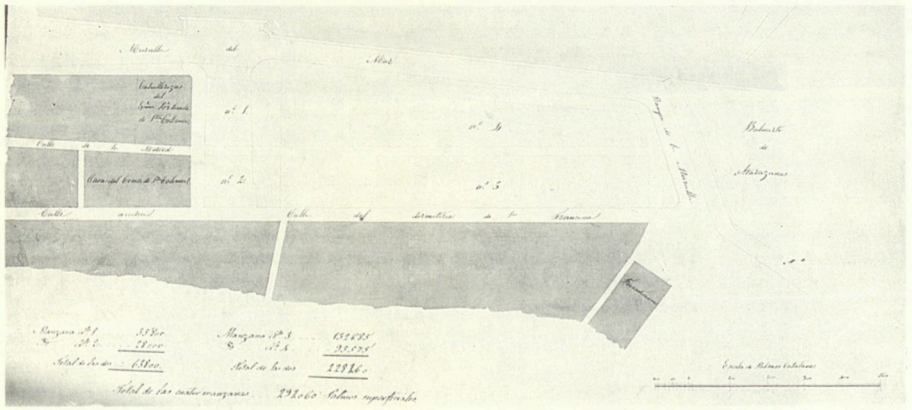

13119 a 13119 b

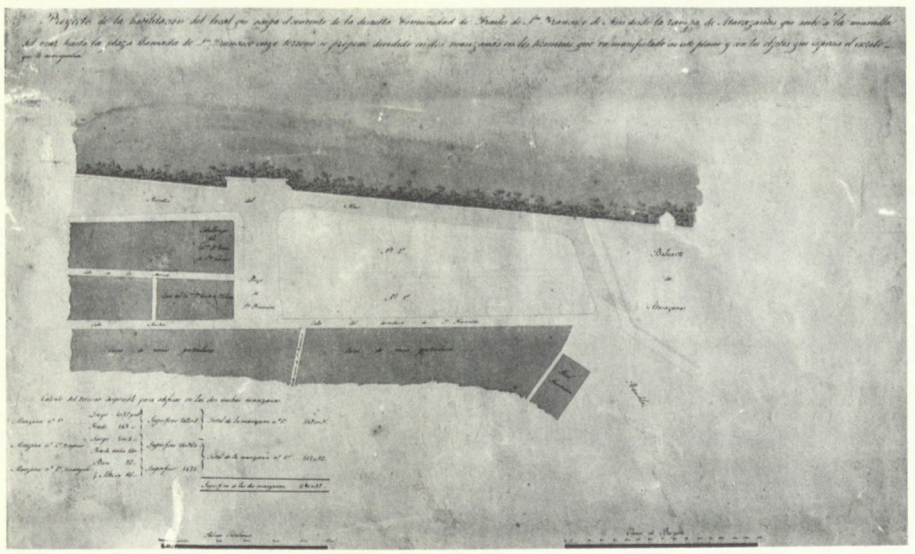

13119

Proyecto de la habilitación del local que ocupa el convento de la disuelta comunidad de frailes de S. Francisco de Asis desde la rampa de Atarazanas...

Sense signatura ni data
Tinta sobre canson enllistonat, 65×60
Escala: 1/1000
I.M.H. I.G. 3195

Projecte d'urbanització dels terrenys ocupats pel convent dels franciscans, on s'indiquen tres propostes:
La de la junta de "Enagenación de Conventos", encarregada de donar destinació als bens desamortitzats, que parcel·lava ortogonalment també al front a la plaça de S. Francesc, antecedent de la de Medinaceli.
La de l'Ajuntament, que deixava la parcel·lació paral·lela al front de la plaça, guanyant espai per aquesta, que segons diu el mateix plànol: "cree más útil a los intereses de la Nación y de sus representados".
Una tercera solució, segurament també de la mateixa Junta forma quatre illes, dues de proporció quadrada; dues d'allargada disposant la plaça al mig amb idèntica superfície d'espai públic que l'anterior.

13122

Plano de aperturas de varias calles en el terreno conocido por el Palau, propiedad de los Condes de Sobradiel.

Juan Nolla Cortes. novembre 1853
AA. 1321-b

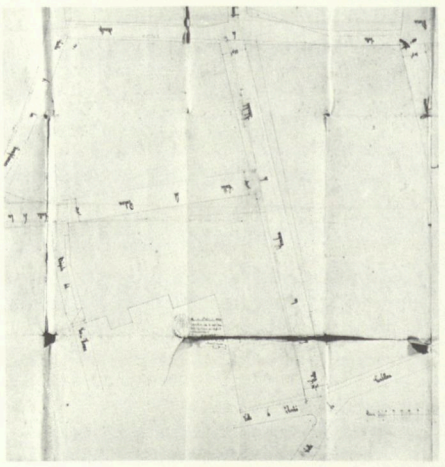

13122

13121

Apertura de una nueva calle desde la de Escudillers Blanchs a la Plaza dels Lleons.

F.D. Molina. maig 1849
Tinta color sobre canson. 50×60
Escala gráfica
AA. 1121-b

Es tracta de la urbanització dels terrenys deixats lliures per l'enderrocament del Palau Menor compresos entre els carrers Cervantes, Templaris, Ataülf, Gignàs, Escudellers i Avinyó.
En el seu lloc s'hi edificaren construccions plurifamiliars bàsicament obra d'Elies Rogent i Josep Nolla.
El primer carrer que s'obrí fou el de Cervantes, que suposava la supressió de la Baixada Eco-Homo i obtenir la continuitat dels carrers Escudellers, Arau, Cervantes, Templaris, Bellafilla. L'obertura permetré parcel·lar i subastar els terrenys propietat de l'Ajuntament.
A l'interior dels terrenys pertanyents al Palau Menor s'obren el del Palau, el de Comtessa de Sobradiel i el de Milans.
Els dos primers ortogonals, són fruit del projecte de J. Nolla (1853) que a més en va preveure un altre (Recasens). Aquest, segons l'informe de F. D. Molina, havia d'ésser la perllongació del carrer Obradors (Pl. Reial) fins a darrera de Correus, però, l'oposició dels veïns va fer oblidar-ho.
El carrer de la Comtessa de Sobradiel també persegueix el trànsit trransversal unint el d'Escudellers amb el de Calella.
Segons projecte de F. D. Molina (1849) s'obrí el carrer de Milans que ca des d'Escudellers fins la cruïlla Ataülf/Gignàs (Plaça dels Lleons). Està constituït per dos trams formant un angle de 130°, al vèrtex del qual s'hi disposa una plaça de forma poligonal de quinze costats, onze edificats, segon Alexandre Cirici, "constitueix una de les solucions urbanístiques més capricioses del temps.

13121

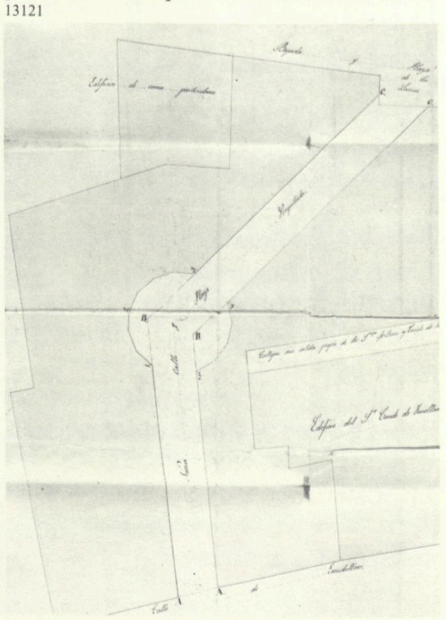

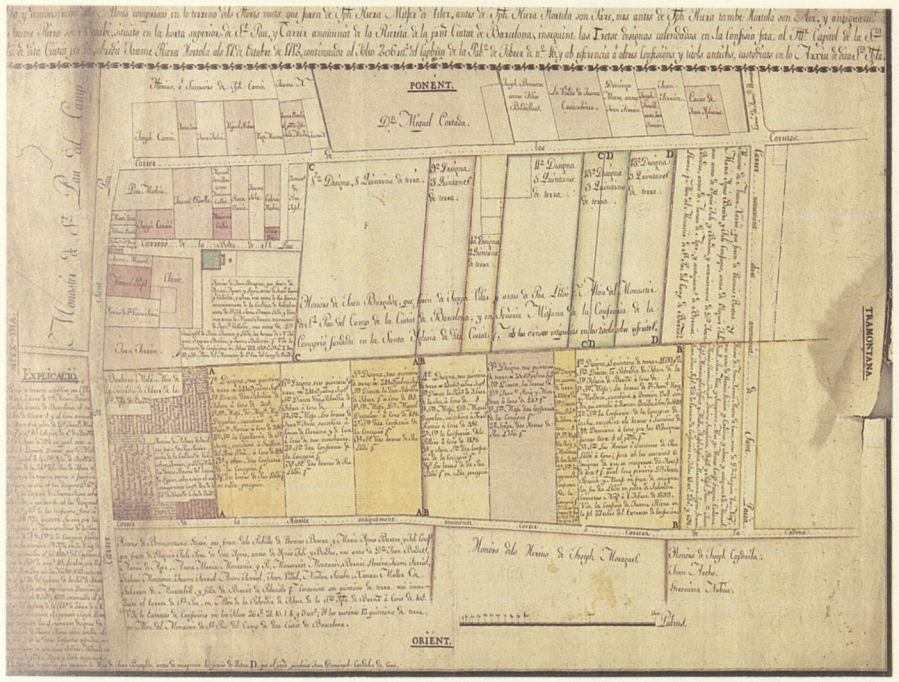

13117

13117
"Pla i demostració... Horta superior de S. Pau i carrer de la Riereta, inseguint las tretse designas en la confesió feta al capitol de la Sta. Igla de dita ciutat".

Francisco Renart y Closea. 1797
Tinta color sobre paper, 75×55
I.H.M. 10446

Plànol geomètric dels terrenys compresos entre els carrers de Sant Pacià, Riereta, Sant Pau, Carretes. En aquest moment es trovaben lliures d'edificació menys el front del carrer Sant Pau segons es pot apreciar al plànol de l'obra de A. Laborde (1802), observació que corrobora l'existència d'una parcel·lació més petita en aquest indret.
L'objectiu del plànol és el de determinar les línies dels carrers existents, els ílimits de propietats, la seva superfície i el seu procés de tinença. La utilització d'unitats de superfície agràries (quintars) ens evidencia la característica del lloc, encara ocupat per horts.
Dels carrers que apareixen, el carrer Sant Pacià és el de més recent obertura segons s'indica en el mateix plànol. Més tard s'obrirà pel mig d'aquests terrenys el carrer de Santa Elena (1838) que representarà la seva definitiva urbanització, de la qual n'és un clar precedent el present plànol, acte previ a l'assenyalament de les noves línies.

13123
Proyecto de prolongación de la calle Buensuceso, hasta la muralla de el nuevo barrio que de aquella resulta edificando.

José Massanés 3 de març ,de 1840
Tinta color sobre canson. 100×75
Escala Gràfica
2223-b

Projecte de Josep Massanés, enginyer militar i acadèmic de San Fernando, contemporani, als seus treballs per l'eixamplament i embellliment de la plaça Palau, per l'eixampla de la Ciutat emmurallada seguint la directriu de la Rambla i per la urbanització del Palau Menor, bàsic en el proces urbanistic del moment.
Es tracta de la perllongació en línia recta del carrer Bonsuccès des del carrer dels Àngels, fins a la muralla i l'establiment de tres carrers perpendiculars i un de paral·lel cercant illes de proporció quadrada. Les noves alineacions són aproximadament acollides en el plànol de. Mas del 1846
La continuació del carrer Bonsuccès representava l'enderrocament de l'església dels Angels. Solament s'obrirà seguint el traçat de J. Massanés, el carrer de la Paloma. que proposava construir-lo en línia recta fins el C/ dels Àngels i d'aquí a la cruïlla Tallers-Ramelleres. La resta de carrers que s'han obert han seguit els límits de propietats que s'assenyala el mateix plànol o bé a l'interior d'aquelles.
Cal destacar l'encertada disposició dels carrers cercant la regularitat i el nexe amb punts claus del teixit existent i creant places a les cruïlles importants, característica poc usual en aquells moments.

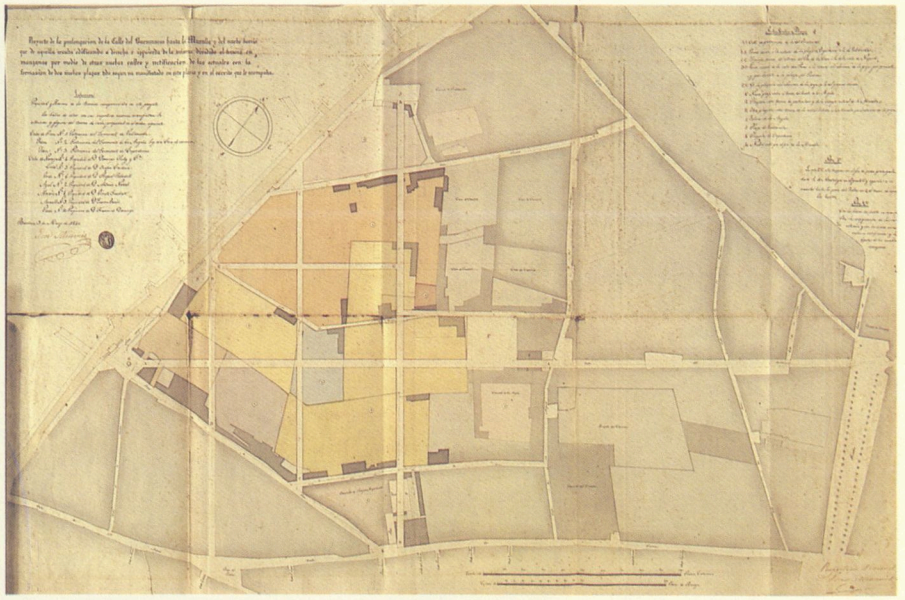

13123

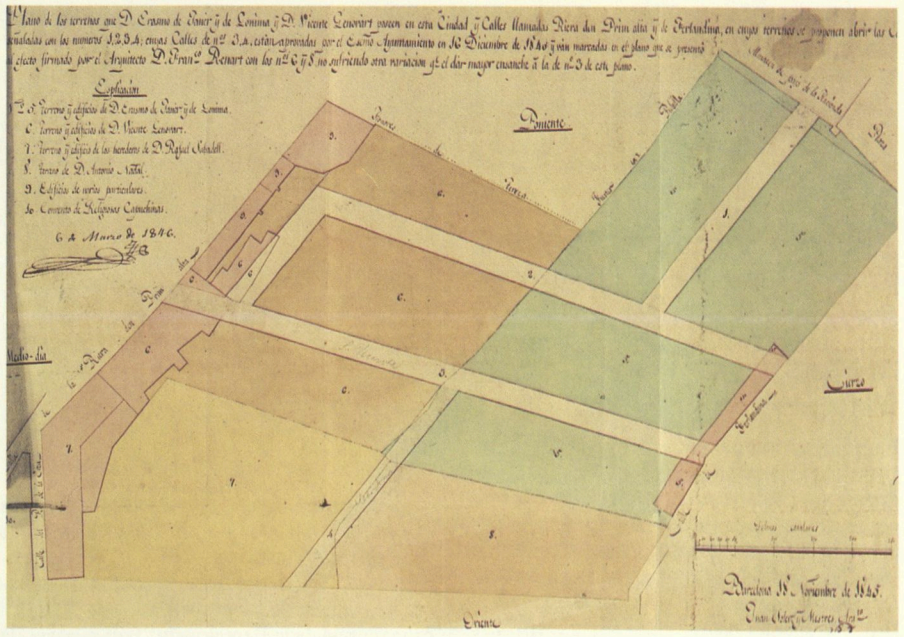

13124

13124
Plano de los terrenos que Don. Erasmo de Javier y de Gonima y Don Vicente Genovart, poseen en esta ciudad y calles llamadas de Riera d'en Prim Alta y Ferlandina en estos terrenos se proponen abrir nuevas vallas.

Jose Soler Mestres. Novembre 1845
Tinta color sobre canson. 55×40
Escala Gràfica
AA. 1091-b

Projecte per a la urbanització de part dels terrenys de l'àmbit de l'anterior de J. Massanés. S'oblida la coherència global del traçat de l'enginyer militar i es plantegen les alineacions seguint o paral·leles a les partions, per tal d'obtenir un sòl facilment edificable sense necessitat de reparcel·lacions S'arriba a girar un carrer en topar amb un front consolidat i així aconseguir més façana edificable.
Solament se seguiran aquestes línies per a l'obertura del carrer Erasme. El carrer de Cardona i de el de Sant Vicenç ja estavan aprovats per l'Ajuntament en data 6 de desembre del 1840 segons un plànol de F. Renart.

13120

Plano geométrico que manifesta la muralla antigua y torreón que existe detrás de la casa llamada "Dels Gegants".

J. Mas Vila. 1848 arquitecte mpal.
Tinta un color sobre canson. 44×30
Escala Gràfica
AA. 8 58-b

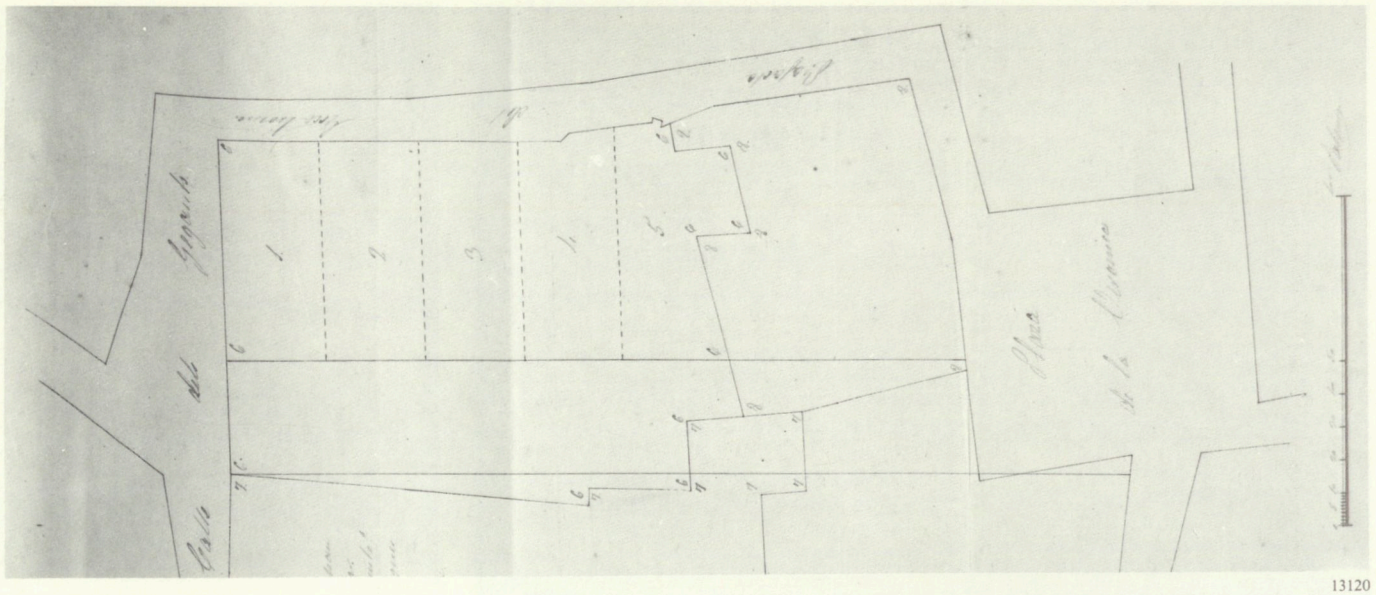

13120

PAVIMENTS, INFRASTRUCTURES I MOBILIARI URBÀ.

13301

Projecte d'empedrat de la Plaça del Born.

1771
Tinta aiguada tres colors sobre canson
74×27
AA. 42-b

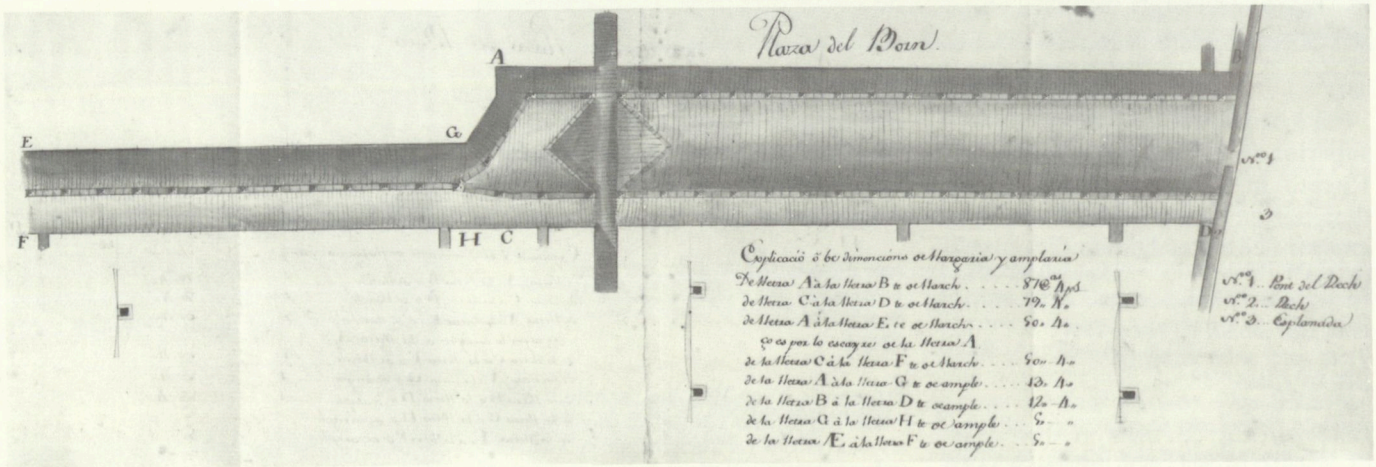

13301

Aquest cas el plànol expressa la disposició de l'empedrat amb la determinació de les diferents seccions transversals per a garantir la bona circulació de les aigües; així com les mesures necessàries per a poder superficiar la plaça.

13302

Reposición de los empedrados de las calles y plazas... (1860).

Francisco Daniel i Molina. 3 març 1859
Tinta sobre canson
140×30
50×30 Escala 1/500
150×30 Escala 1/500
AA. 2443-b

A inicis del segle XIX la legislació estatal recollia la màxima del dret romà per la qual cada propietari d'una casa havia de pagar la vorera corresponent al seu front de la façana. A la meitat del segle es va reconèixer que la conservació i reposició de l'empedrat és una obra d'utilitat pública; i que, per tant, cal que se'n faci càrrec l'Ajutament. Així el 1855 es va realitzar un "Cuaderno demostrativo de la medición y estado de los empedrados de Barcelona y barrio de la Barceloneta", un principi de pla general de pavimentació dels carrers, d'acord amb el qual es volia organitzar un canvi sistemàtic de l'espai de vialitat. Dos anys més tard, es va redactar un plec de condicions per a ésser contemplat pels contratistes.

En la mateixa línia d'esforç per a garantir la bona urbanització dels carrers, en 1859, l'arquitecte municipal F. Daniel i Molina va dissenyar els models gràfics sobre la disposició de l'empedrat, el clavegaram i les instal·lacions d'aigua i gas, que es reprodueixen en aquests gravats.

Anteriorment a aquesta data només eren urbanitzats els carrers inclosos en obertures o modificacions importants (Unió, Santa Ana, Ferran i Princesa...) o els espais significatius (Plaça d'Antoni Lopez, Muralla de Mar, Passeig de Colom...).

A partir del 1859 es comencen a urbanitzar els carrers de major tràfic: Carme, Riera Alta, Sant Antoni, Hospital, Sant Pau, Escudellers, Avinyó...

13302 a

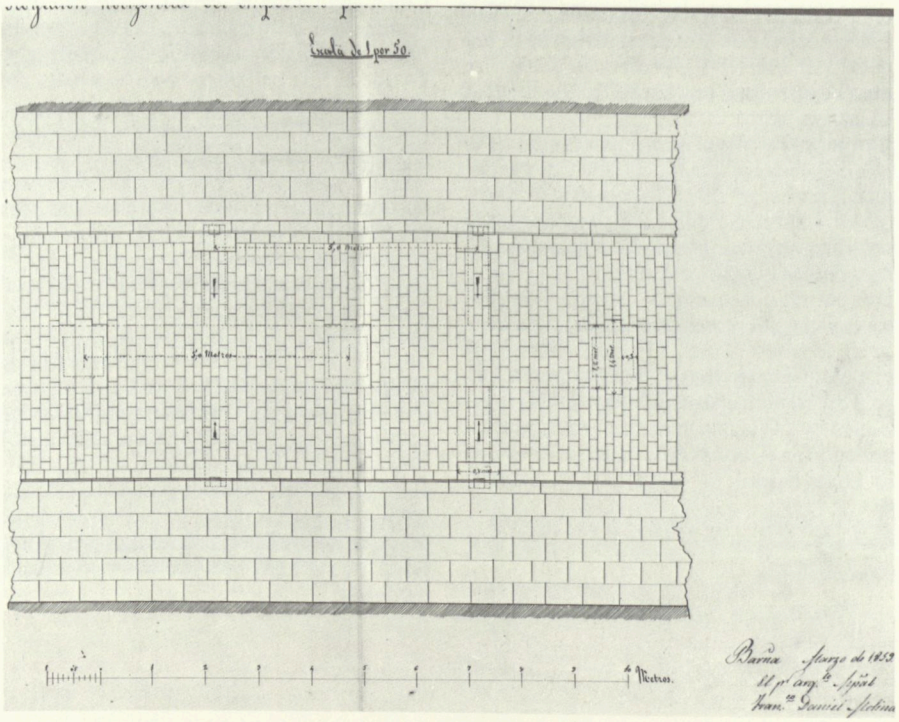

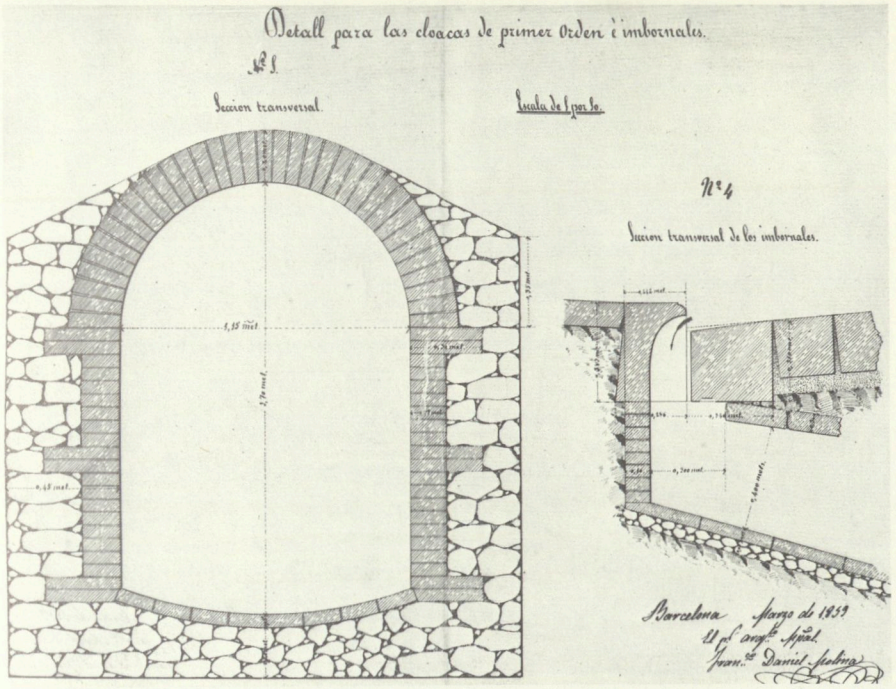

13302 b

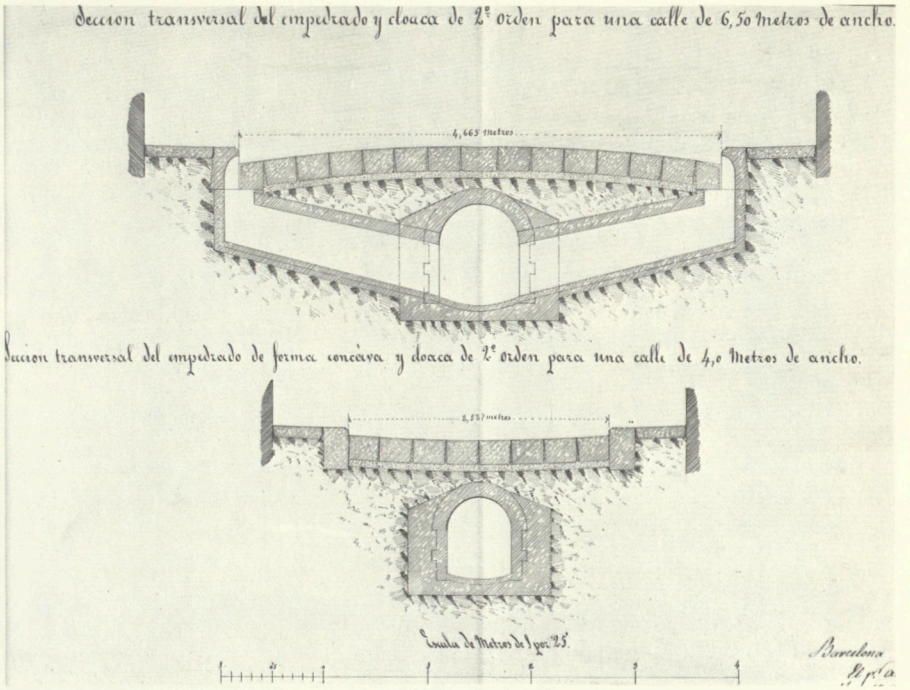

13302 e

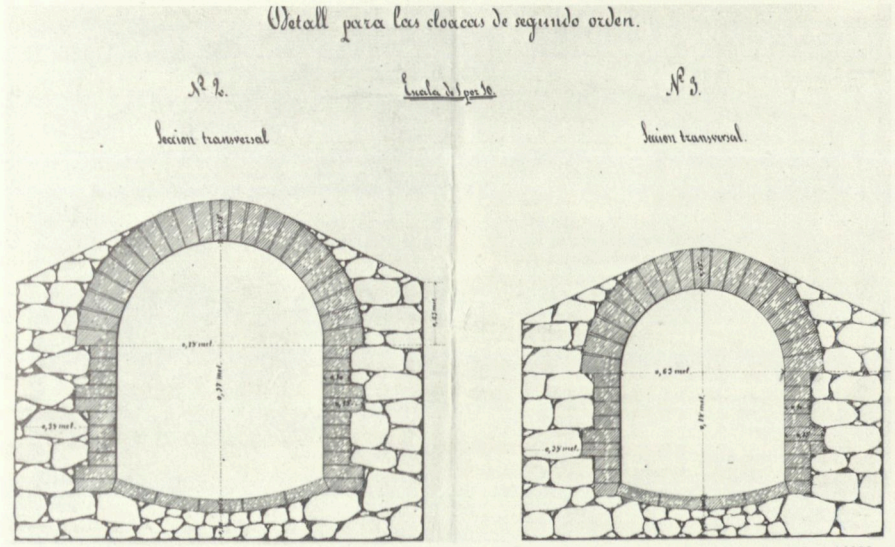

13302 c

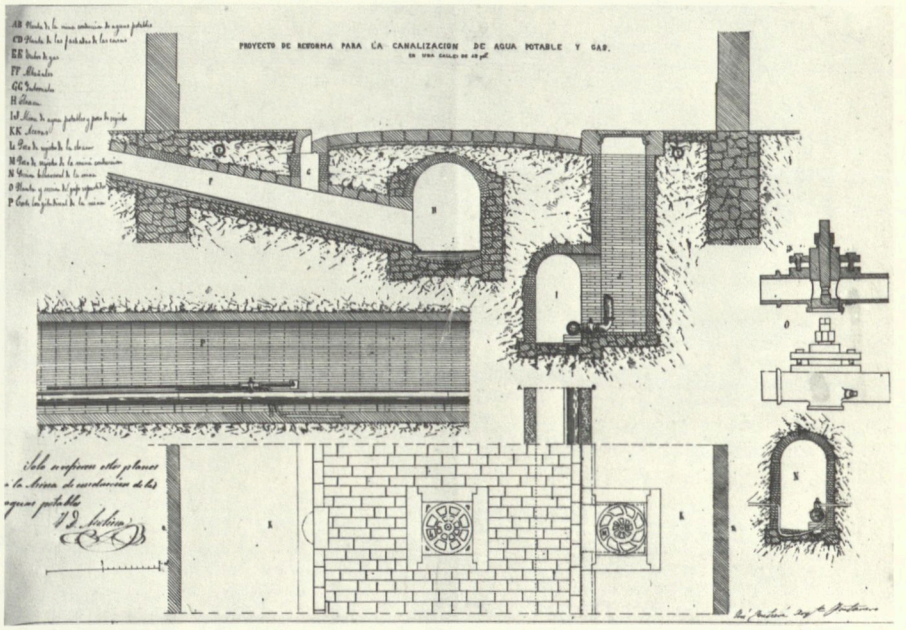

13302 f

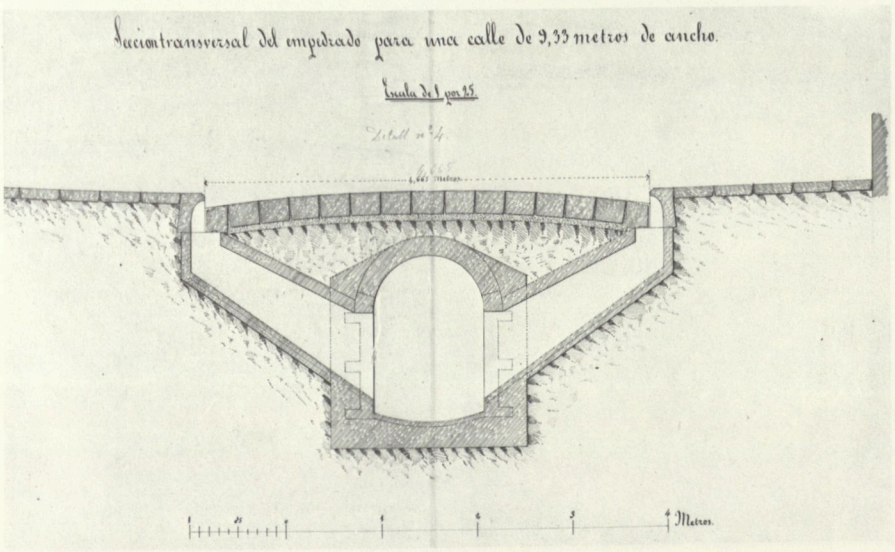

13302 d

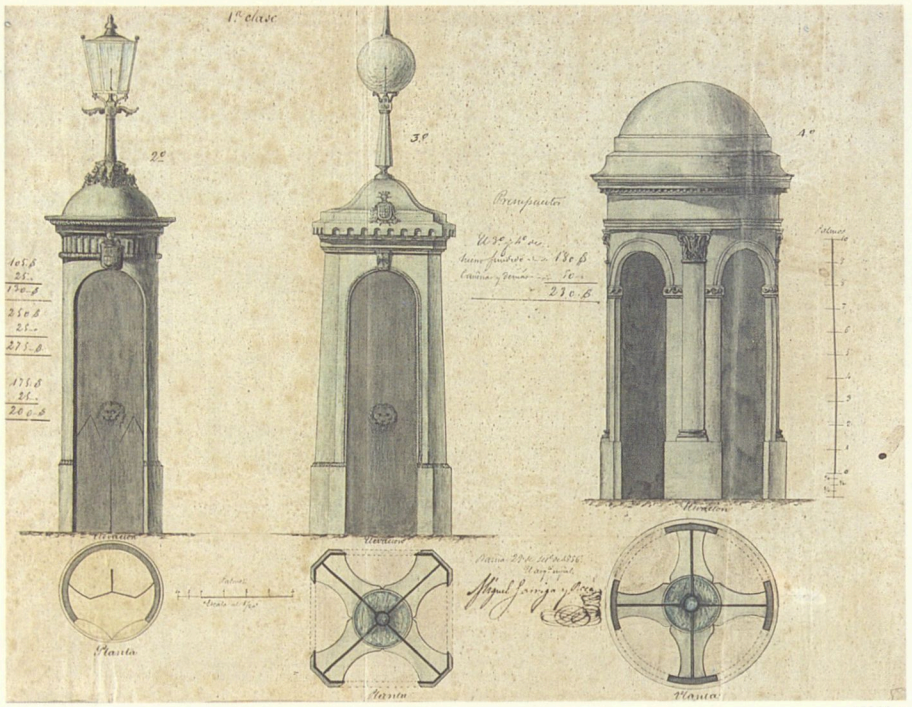

13303 a

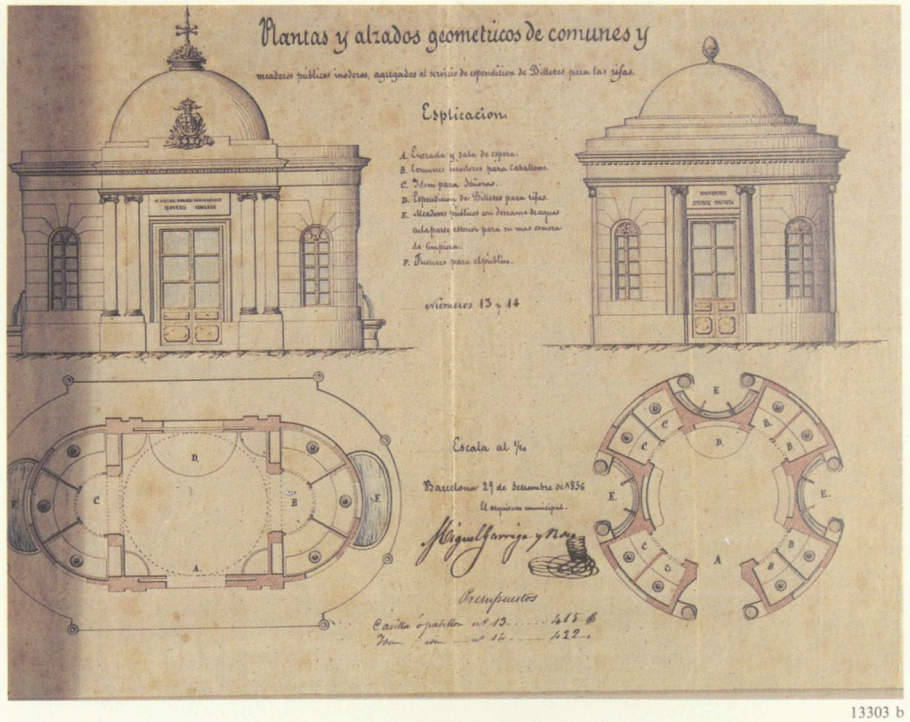

13303 b

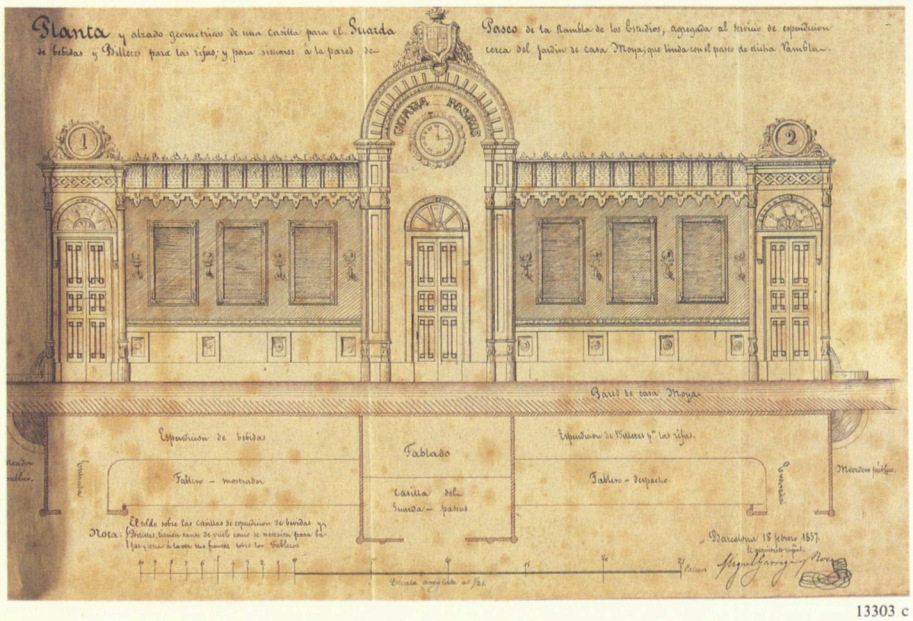

13303 c

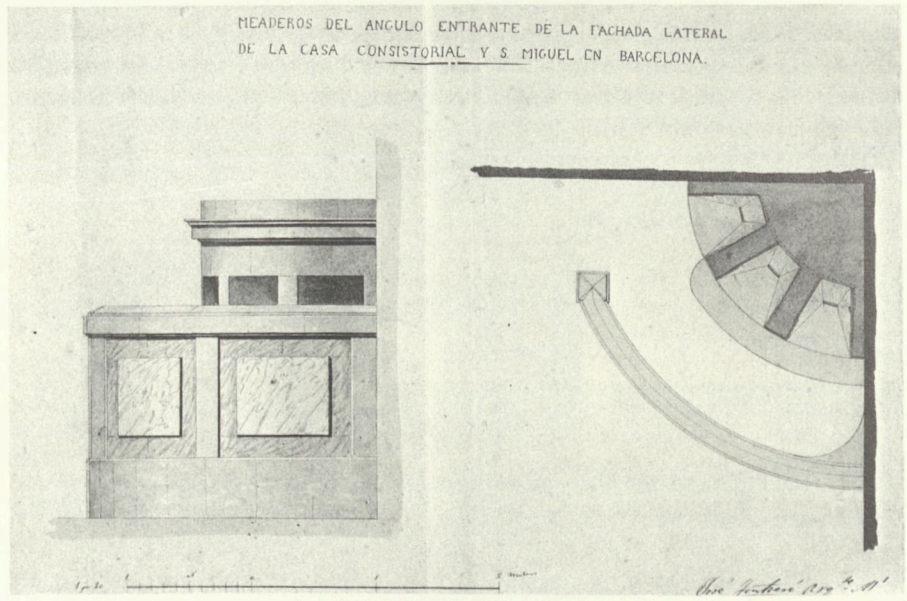

13303 d

13303

"Expedient sobre proyecto de meaderos en general y diseño de candelabros para la Plaza Palacio".

Miguel Garriga i Roca
29 setembre 1856/18 febrer 1857
Tinta color sobre tela. 50×30
Escala Gràfica

José Fontseré
Sense data
Tinta: aiguada sobre canson. 50×30
Escala: 1/20
AA. 1923-b

La cura de l'espai urbà que s'inicia d'una manera intensa a partir de la meitat del segle XIX no s'acaba amb les obres d'infrastructura sinó que abasta també al mobiliari urbà. Així es dissenyaren urinaris, columnes anunciadores, quioscs, casetes pels guardes... que anaven destinades a equipar aquells espais més representatius de la ciutat: plaça Palau, passeig d'Isabel II, Ramblas...

REFORMA DE LA CIUTAT ANTIGA

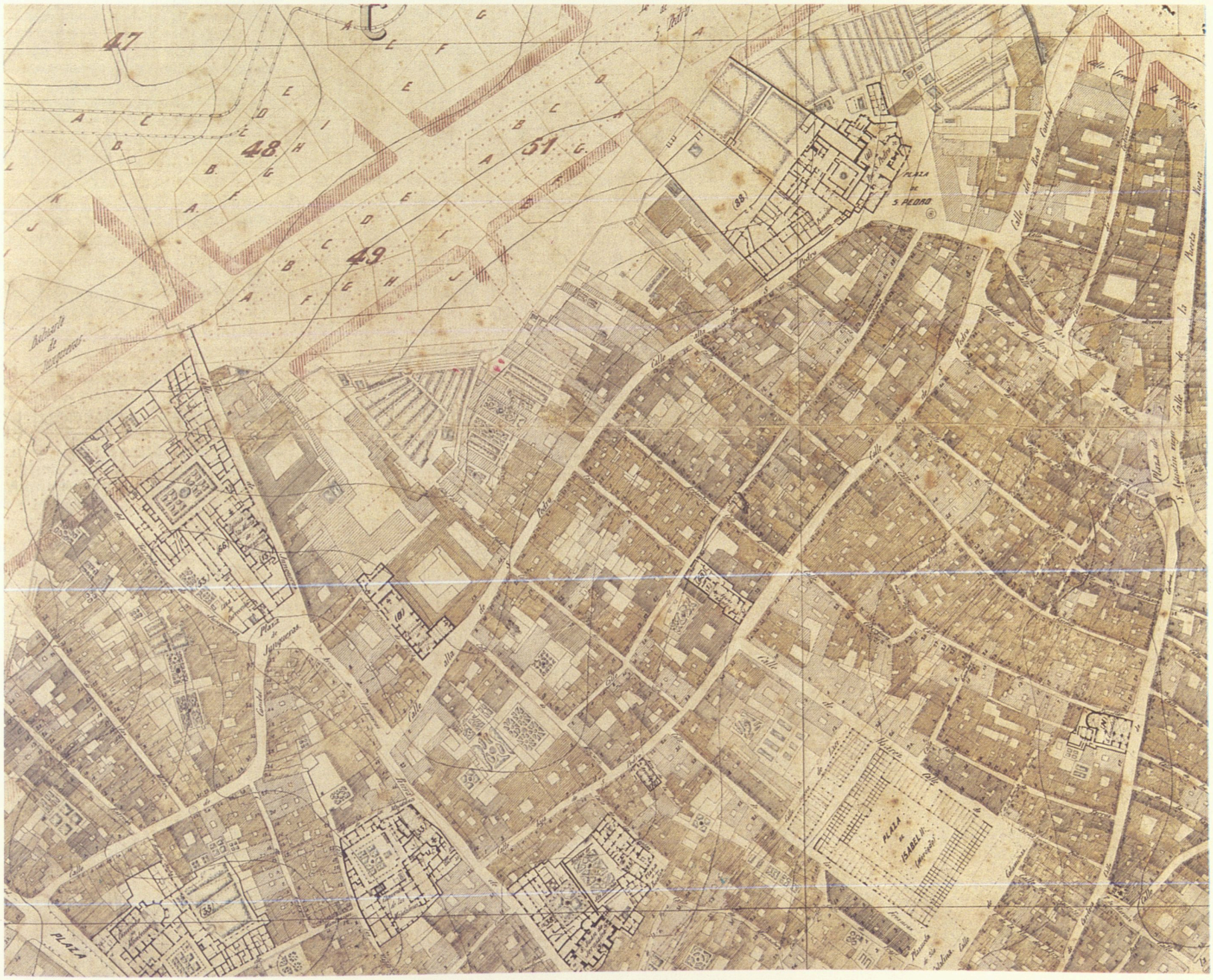

21001

Polígono circumscrito a la ciudad de Barcelona y triangulación por el interior y exterior de la misma.

M. Garriga i Roca 1 de juny de 1859
Tinta sobre tela. 80×65
Escala 1/5.000
I.H.M. capsa Garriga i Roca-3

L'operació cartogràfica realitzada per Miquel Garriga i Roca, entre el 1846-i el 1859, s'inicia el l'operació topogràfica de triangulació representada en aquest plànol. Es pot observar que Garriga pren com a referència diversos edificis emergents de la ciutat, als quals referirà, posteriorment, la resta de les construccions de la ciutat.
També es van fer plànols de triangulació a escala 1/2.000. A l'Atlas de Barcelona (nº 165) es reprodueix el de la zona de les Drassanes i es refereixen als altres 4. A l'expedient 22 bis de l'Arxiu Administratiu hi ha la triangulació de la Barceloneta.

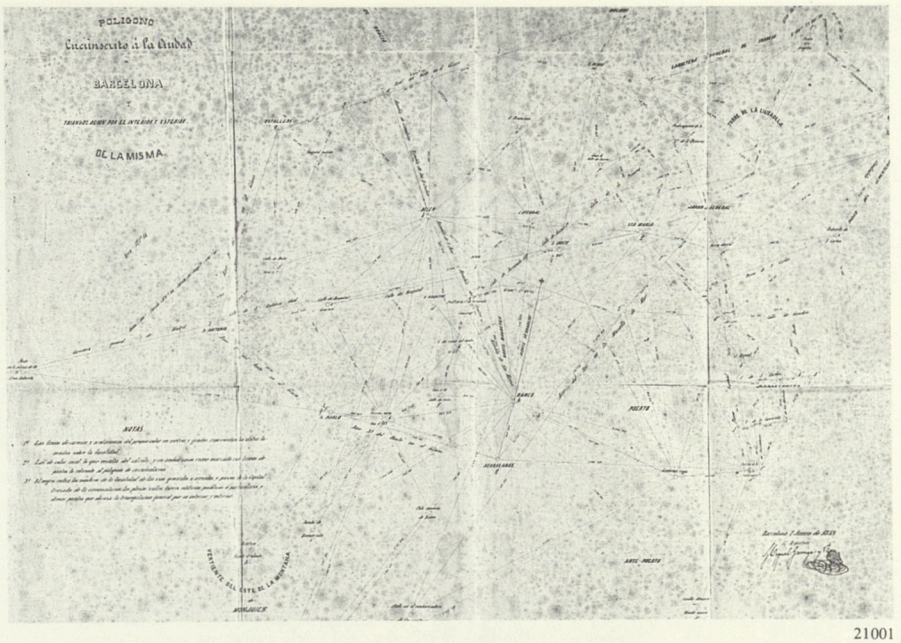

21001

21002

Proyecto General de Alineaciones y Mejoras. Plano base.

M. Garriga i Roca. 1859
Tinta color sobre tela
Escala 1/2.000
I.M.H. IG. 2961

Aquest plànol fou construït com a base dels plànols generals del "Projecte d'Alineacions i Millores" de 1861. En ell s'assenyalen amb precisió els edificis públics. Els civils són de color ocre. Els religiosos de color gris.
També es van fer plànols de detall a escala 1/500, que no s'han reproduït en el catàleg. A l'Atlas de Barcelona nº 166 es reprodueix el full del districte 4 art.

21002

21003

Plano de Barcelona.

M. Garriga i Roca. 1858
Tinta color sobre canson, 119 fulls. 65×45 (aprox.)
Escala 1/250
I.M.H. IG. 11.458

Plànols base de tota l'operació cartogràfica de Miquel Garriga i Roca, anomenats popularment Quarterons.
Aquest treball cartogràfic és d'una precisió gairebé inigualable. Els carrers s'hi dibuixen i acoten de manera que és fàcil d'observar i medir totes les irregularitats. La tècnica d'alineacions és en la base de tota aquesta operació detallada. En els mateixos plànols s'inclouen afectacions de vialitat, potser aprovades anteriorment.
Les edificacions també es delimiten i acoten amb precisió. La part construïda es diferencia dels patis, en molts dels quals es dibuixen jardins interessants. Les divisions que apareixen entre les cases potser són línies de mitgera, i no sempre divisions de propietat. Anys després, en el debat entorn de l'obertura del carrer Bilbao (actual Via Laietana) el mateix Garriga i Roca es queixava de la manca d'un parcel·lari.
Les edificacions de color groc corresponen als edificis antics, les tonalitats en gris corresponen a edificis de construcció recent o intermèdia. Classificació que, potser, és mesura d'higiene i possibilitats d'enderrocament.

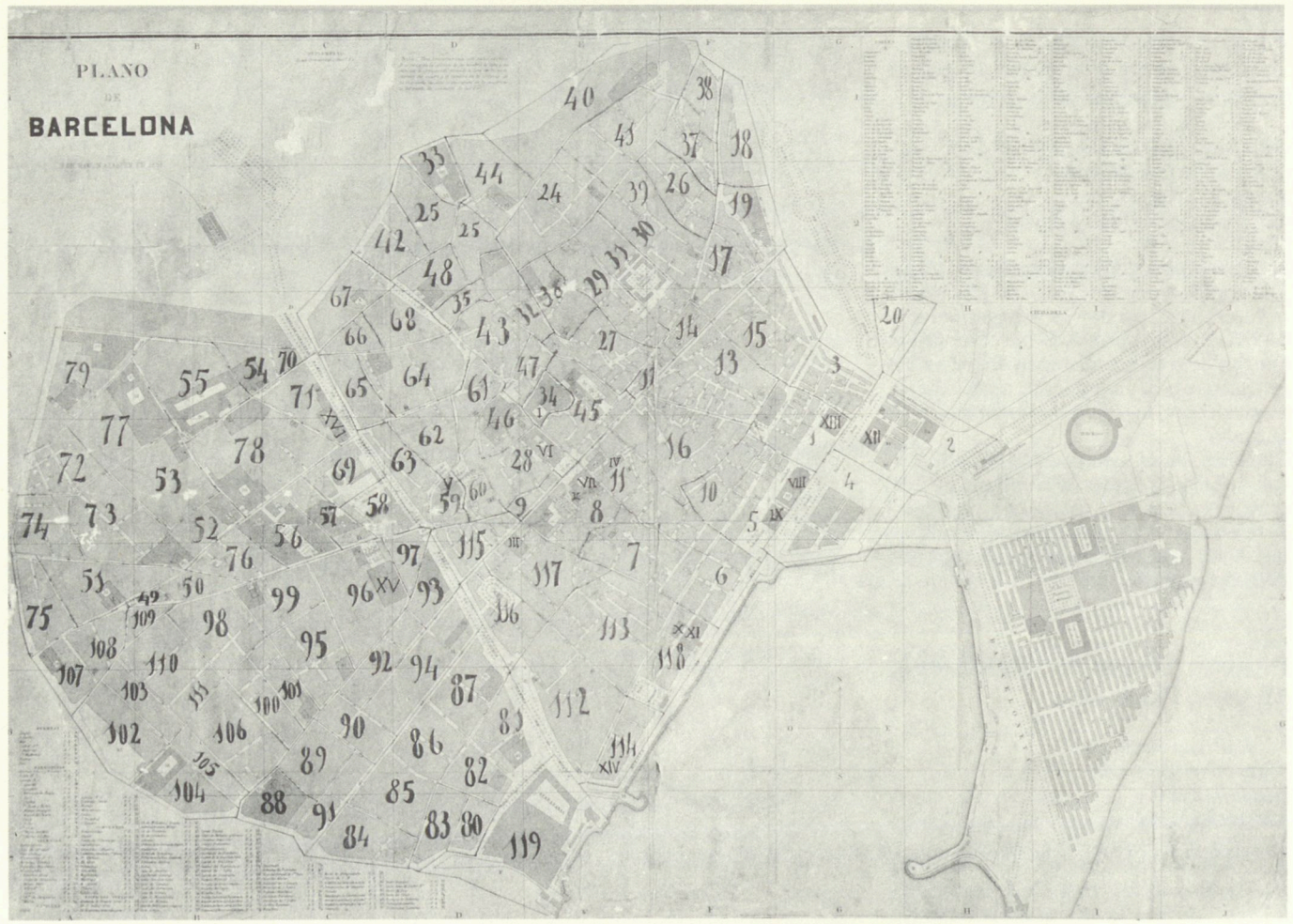

21003 a

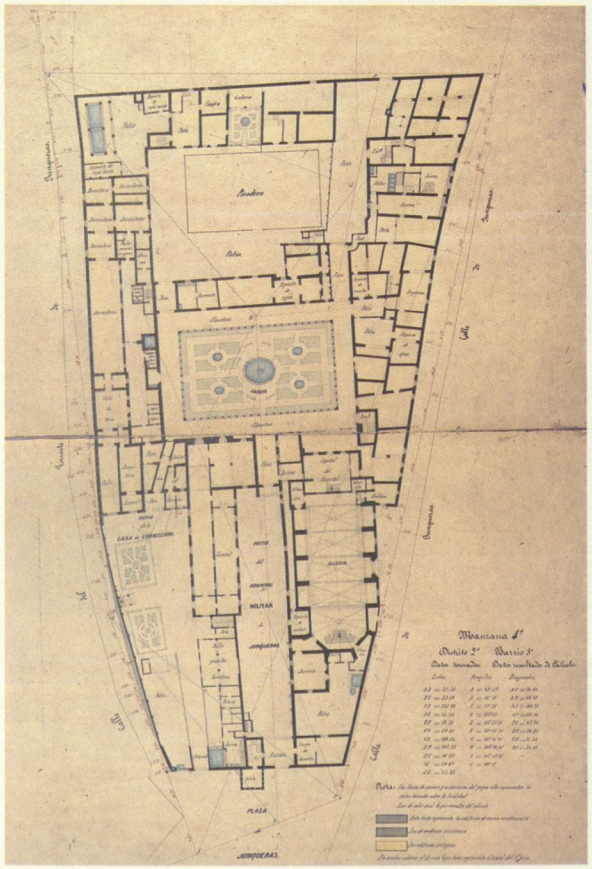

21003 b

21003 c

21003 d

21003 e

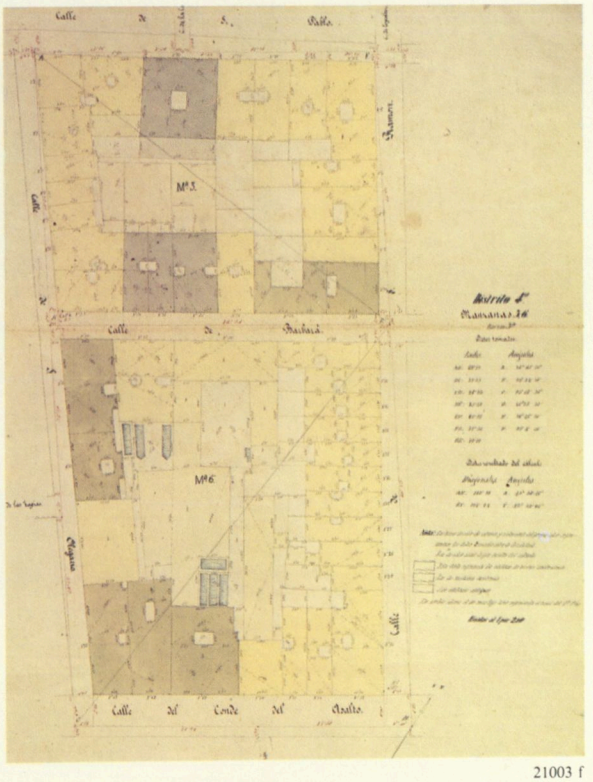

21003 f

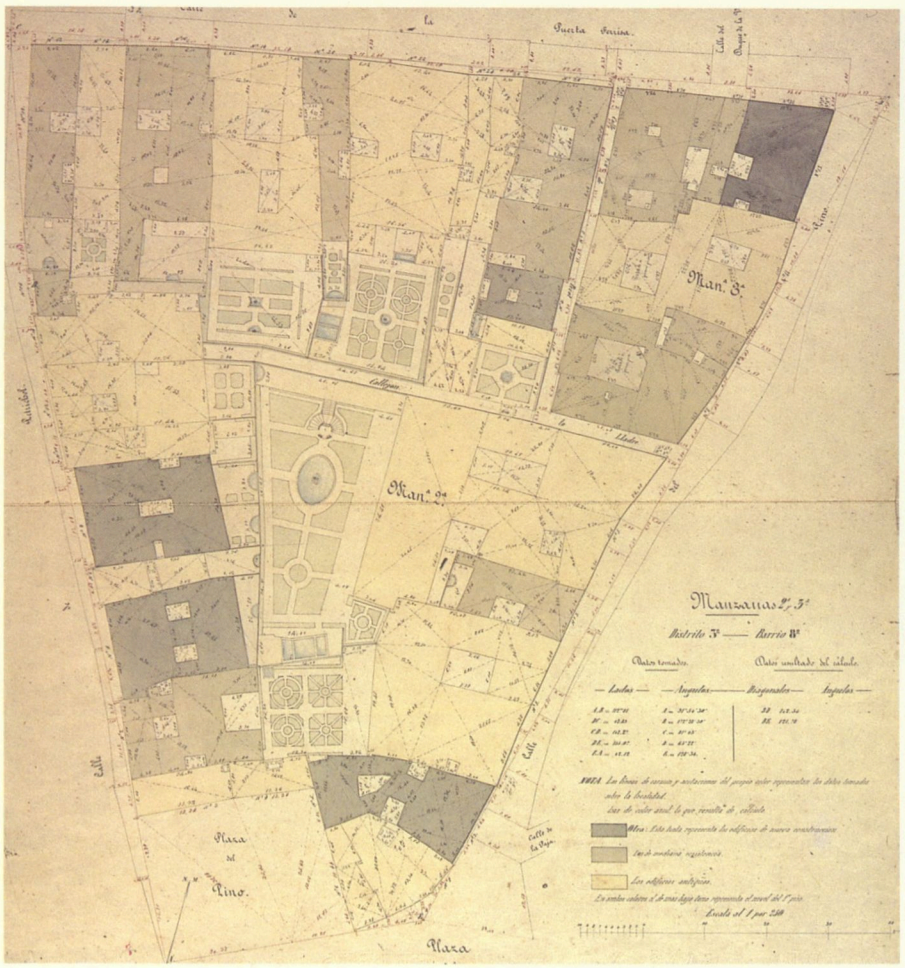
Puerta Ferina
Man.ª 3.ª
Man.ª 2.ª
Plaza
del
Rino.
Manzanas 2.ª y 3.ª
Distrito 3.º —— Barrio 8.º
Datos tomados. Datos resultado del calculo.
— Lados — — Angulos — Rumbos — Angulos —
Los edificios antiguos.
Escala de 1 por 250

g

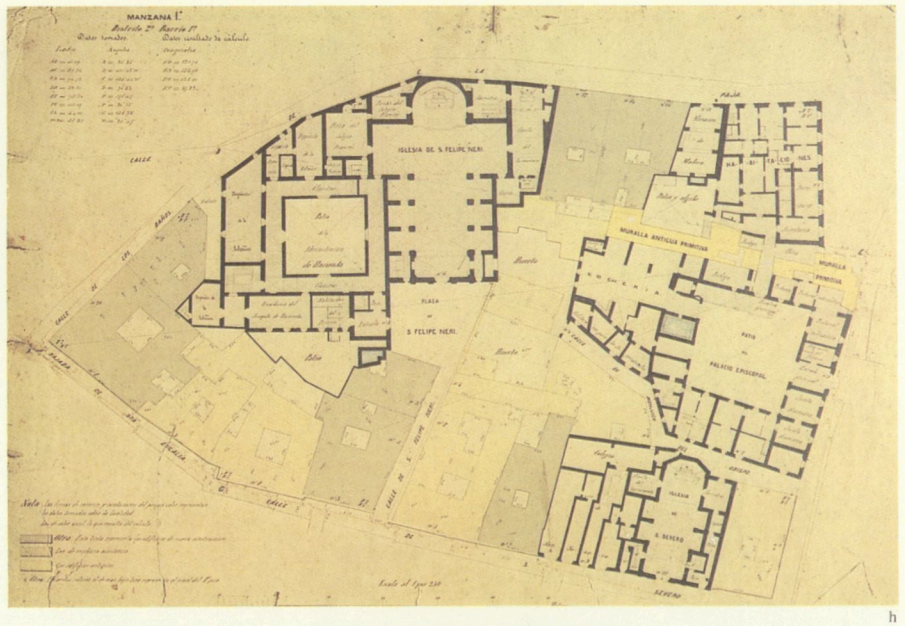
MANZANA 1.ª
Distrito 2.º Barrio 1.º
Datos tomados. Datos resultado de calculo
Lados Angulos Rumbos Angulos
IGLESIA DE S. FELIPE NERI
CALLE
PLAZA
de
S. FELIPE NERI
MURALLA ANTIGUA ROMANA
PALACIO EPISCOPAL
PATIO
IGLESIA
de
S. NERI
Escala de 1 por 250

h

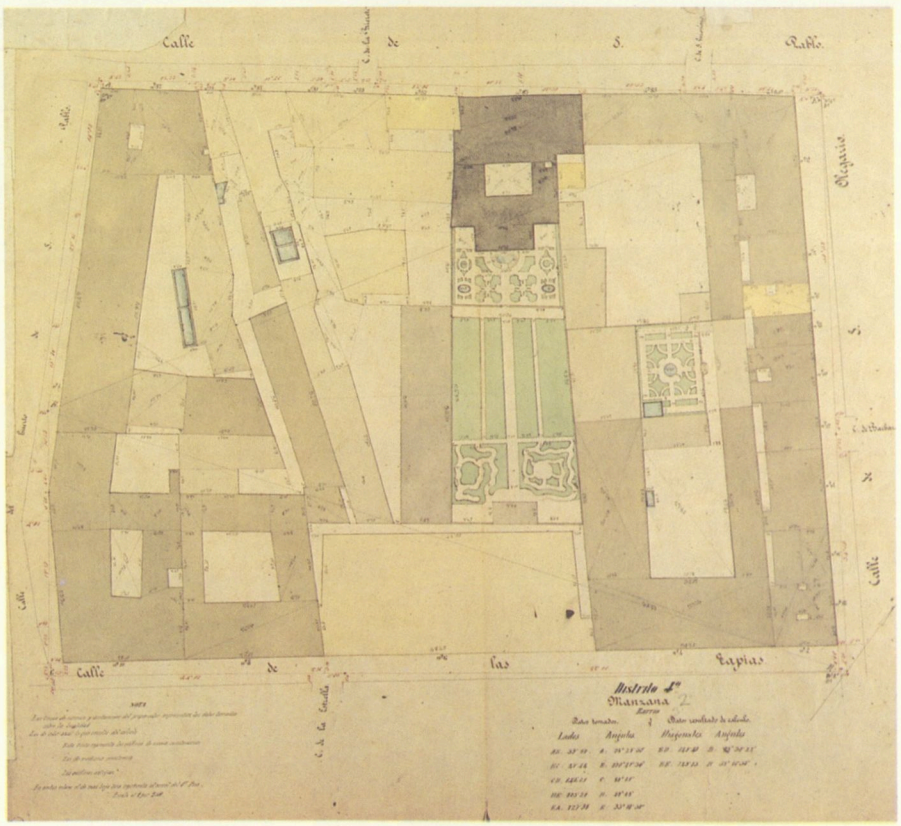
Calle de S. Pablo
Calle de las Tapias
Distrito 4.º
Manzana 2.
Barrio
Datos tomados. Datos resultado de calculo.
Lados Angulos Rumbos Angulos

i

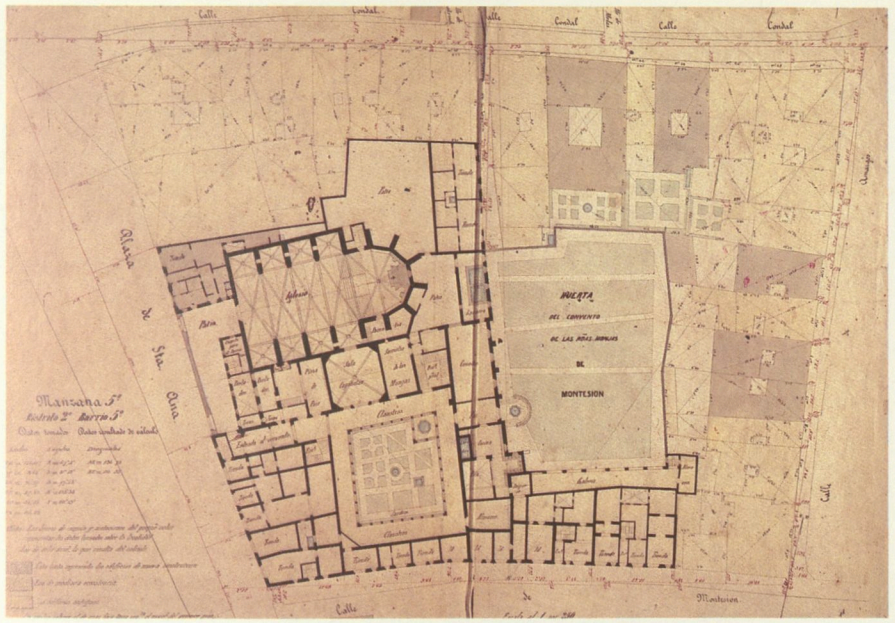
Calle
Cantal
Manzana 5ª
Distrito 2º Barrio 5º
Calle de Sta. Ana
HUERTA
DEL CONVENTO
DE LAS MÓNJAS BERNAS
DE
MONTESION
Montesion

j

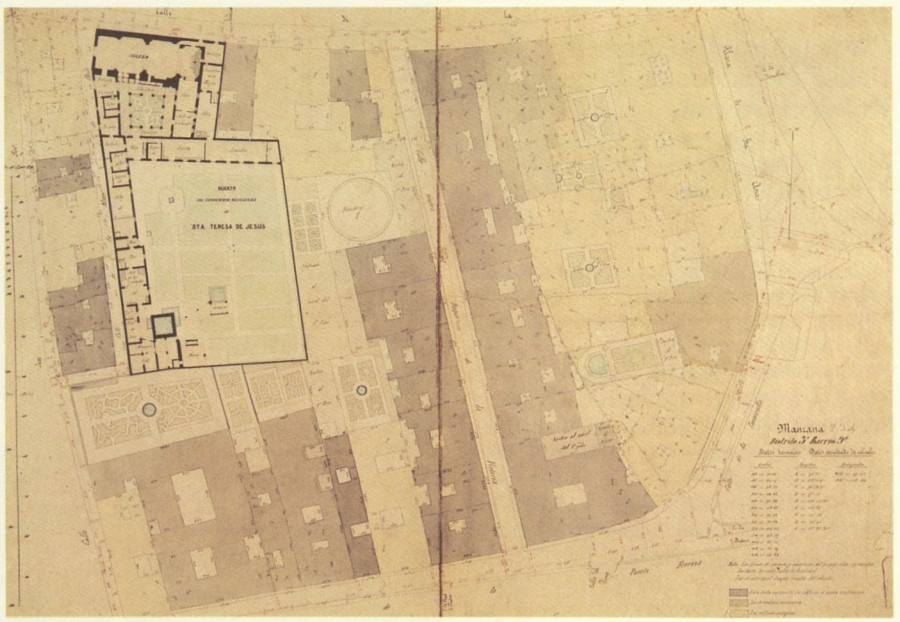
HUERTA
DEL CONVENTO RECOLETANO
DE
STA. TERESA DE JESUS
Manzana
Distrito 5º Barrio 3º

k

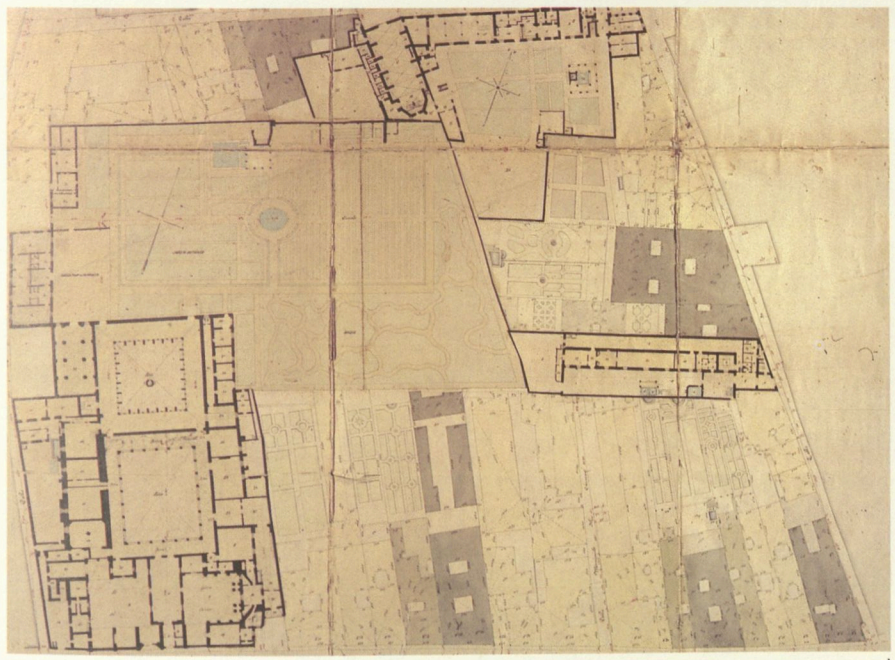

l

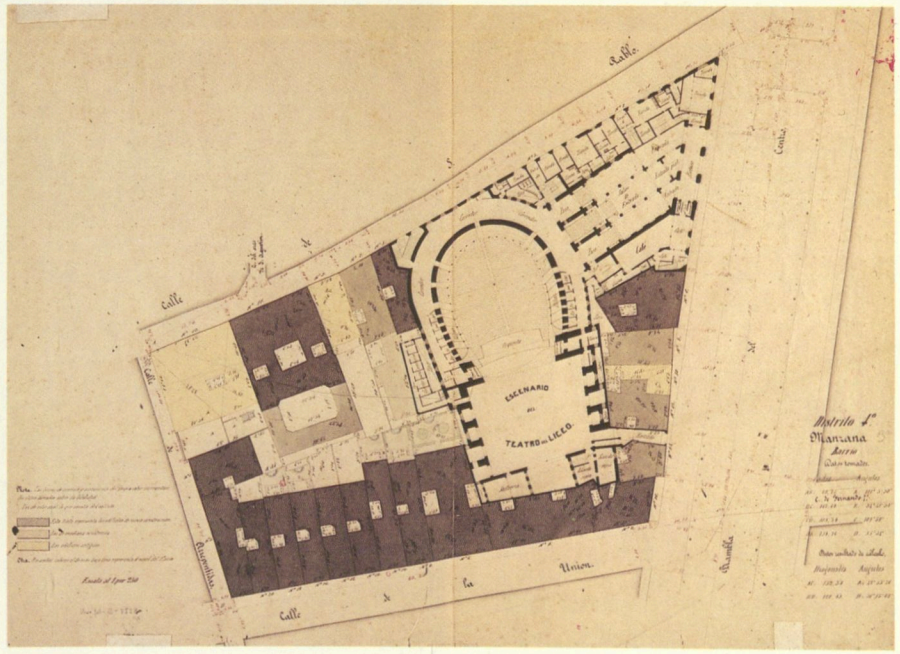
Calle
ESCENARIO
DEL
TEATRO del LICEO
Distrito 1º
Manzana
Barrio
Calle
Ancha
Calle
Ancha
Calle

m

21004

Plano topogràfico-geométrico de la ciudad de Barcelona. Proyecto de Reforma General.

Miquel Garriga i Roca. 15 d'agost de 1862
Tinta color sobre tela, 135 × 173
Escala 1/2.000
M.H.C. S.XVII

Plànol general del "Projecte d'Alineacions i Millores" comentat molt detalladament en la part escrita d'aquest capítol.
Es pot observar el traçat del Bulevard de 60 metres, grafiat de color vermell, com totes les afectacions de vialitat de la part antiga.
Les edificacions s'han reproduït en diferents tons entre gris i marró, d'acord amb les pautes que ja s'havien introduït en els quarterons.
Els edificis moderns són de color gris.

21004

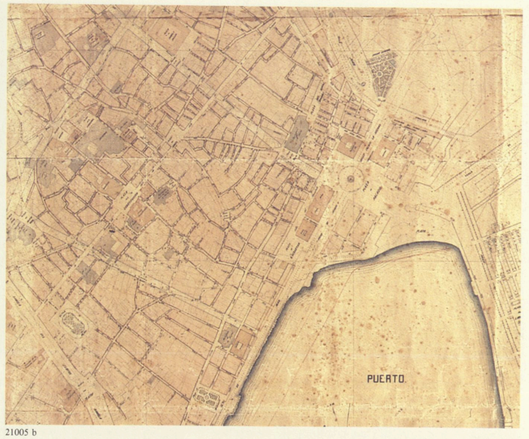

21005 b

21005

Projecte General d'Alineacions i Reformes.

M. Garriga i Roca (sense datar)
Tinta color sobre tela, 160 × 120
Escala 1/2.000
I.M.H. IG. 2963.

Plànol sense signatura ni data, que sens dubte pertany al projecte i autor esmentat. No hi ha el traçat del Bulevard i també s'han suprimit algunes afectacions interiors. Potser és un borrador del projecte esmentat.
Té l'interès d'assenyalar molt clarament algunes de les vies de reforma del projecte de Garriga i Roca. Així es pot observar el traçat de l'avinguda que uneix l'Eixample amb el Pla del Palau, la que uneix l'església del Pi i la de la Mercè, la que uneix la Rambla prop de l'església del Pi amb la part Nord del passeig de l'esplana, etc.
La relació entre els traçats i els edificis públics també té interès.

21005 a

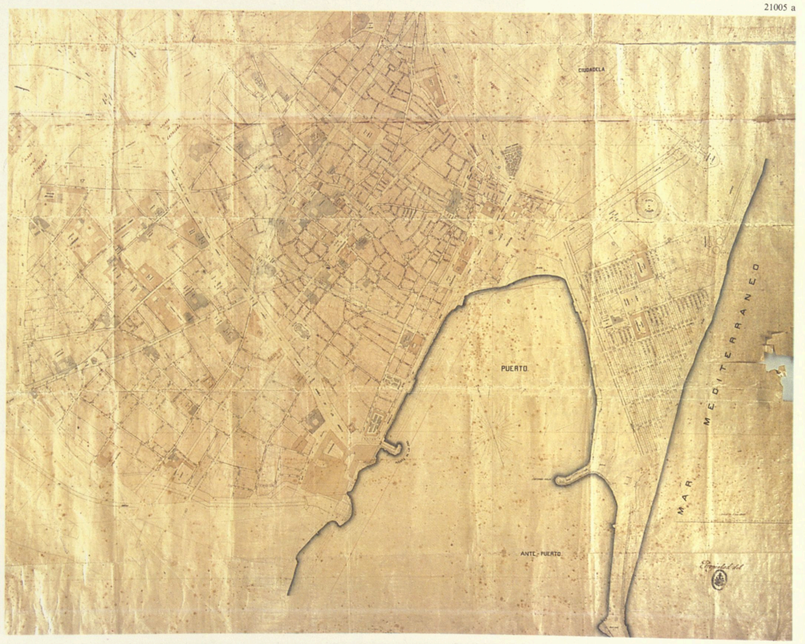

21006

Proyecto General de Alineaciones y Reformas.

M. Garriga i Roca. 1861
Tinta color sobre tela
Escala 1/500
Seccions:
2ª 260×180 I.M.H. IG. 3804.
3ª 200×200 I.M.H. IG. 2962.
4ª 250×200 I.M.H. Capsa Garriga, nº 2

Diversos detalls dels fulls a escala 1/500 del "Proyecto General de Alineaciones y Reformas" de Miquel Garriga i Roca. El grafiat del plànol on es marca amb tinta negra la línia de façana i l'inici de la mitgera i en color vermellós les afectacions de vialitat, és típica en aquest tipus de documents.

Secció 2ª

La Rambla, plaça "Alfonso" o Isabel II amb el seu monument central i les fonts situades en la intersecció entre l'eix longitudinal i els del passeig de Gràcia i la Rambla, el portal de l'Àngel, la nova avinguda que obre una perspectiva entre la plaça d'Isabell II i la façana de la Catedral, etc.

Secció 3ª

La nova trama de carrer en la zona de la Universitat, el Jardí Botànic, la casa de Caritat, la de la Misericordia i el convent dels Àngels. S'hi diferencien molt clarament els eixamplaments dels carrers existents i l'obertura de nous, els quals sempre cerquen l'ortogonalitat.

Secció 2ª

Detall del traçat entorn del convent de Jonqueres. A la dreta s'observa l'avinguda que havia d'unir aquesta zona amb el Pla del Palau, anticipant el traçat actual de la Via Laietana.
El traçat dels carrers entorn del convent de Jonqueres té molt d'interès. Combina la conservació de l'església i el claustre amb el rigor geomètric. Precisament Garriga va publicar un estudi d'aquest convent.

Secció 4ª

Detall del traçat de l'embarcador i els jardins del punt de confluència entre el Bulevard, la Rambla i el passeig d'Isabel II. De les dues columnes monumentals, d'aigua i llum, previstes en el Projecte se'n va construir una posteriorment: el monument a Colon.
La tècnica de composició geomètrica del traçat, recolzada sempre en les perspectives i interseccions es reflecteix molt clarament en el disseny d'aquest espai representatiu de la ciutat. També té interès la substitució de les Drassanes Militars per un parc delimitat per un porxo. Malgrat que aquesta decisió avui seria molt discutible.

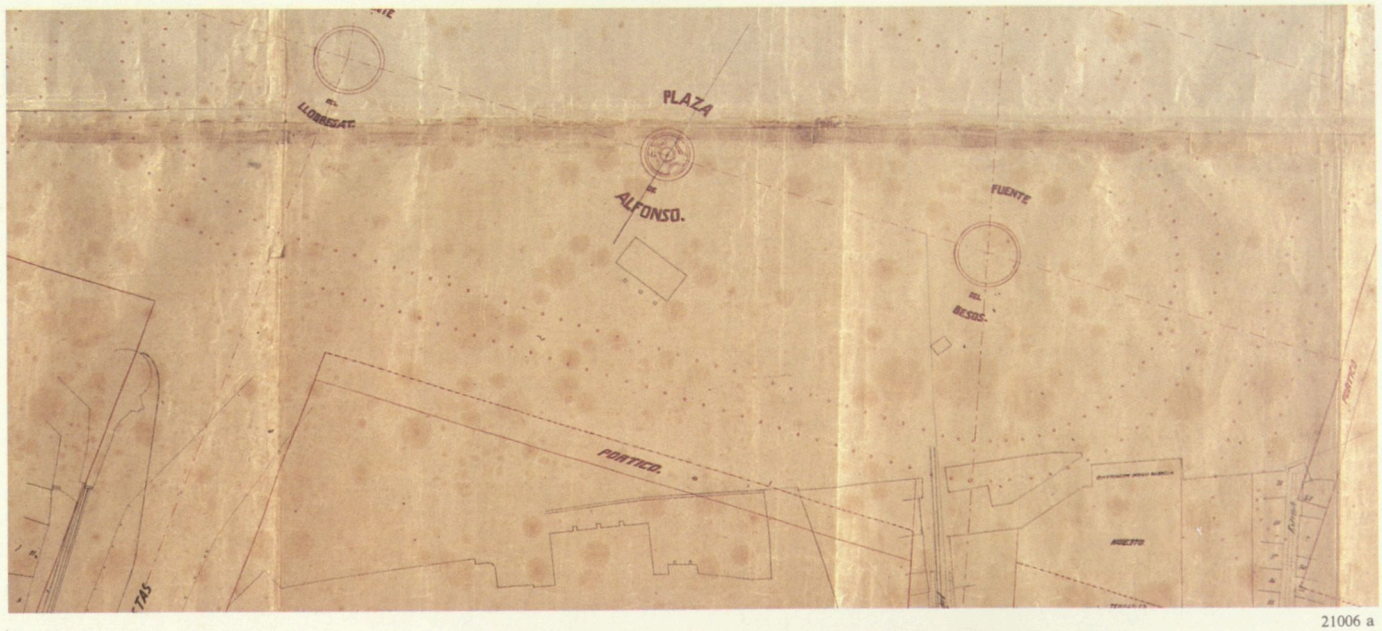

21006 a

b

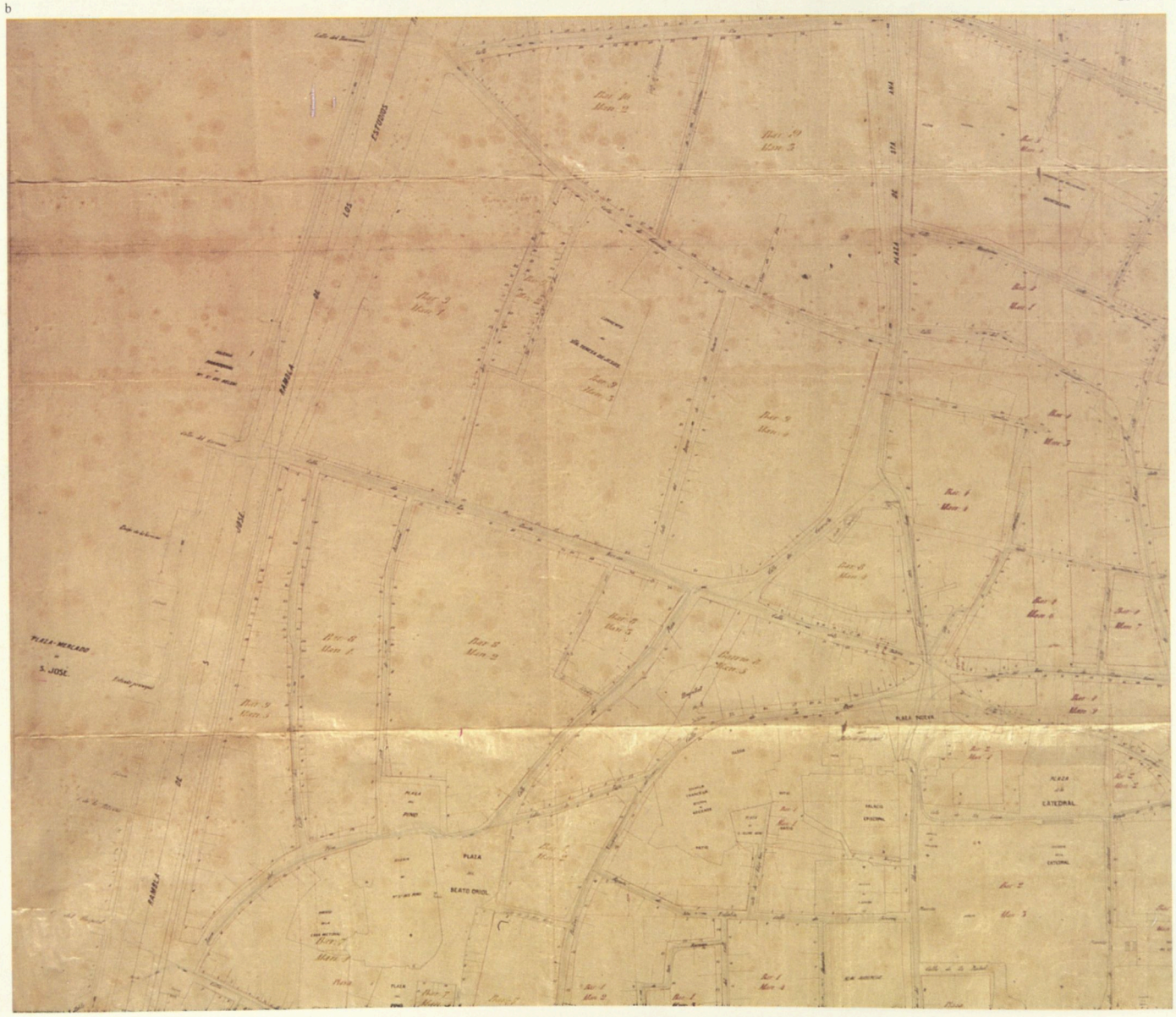

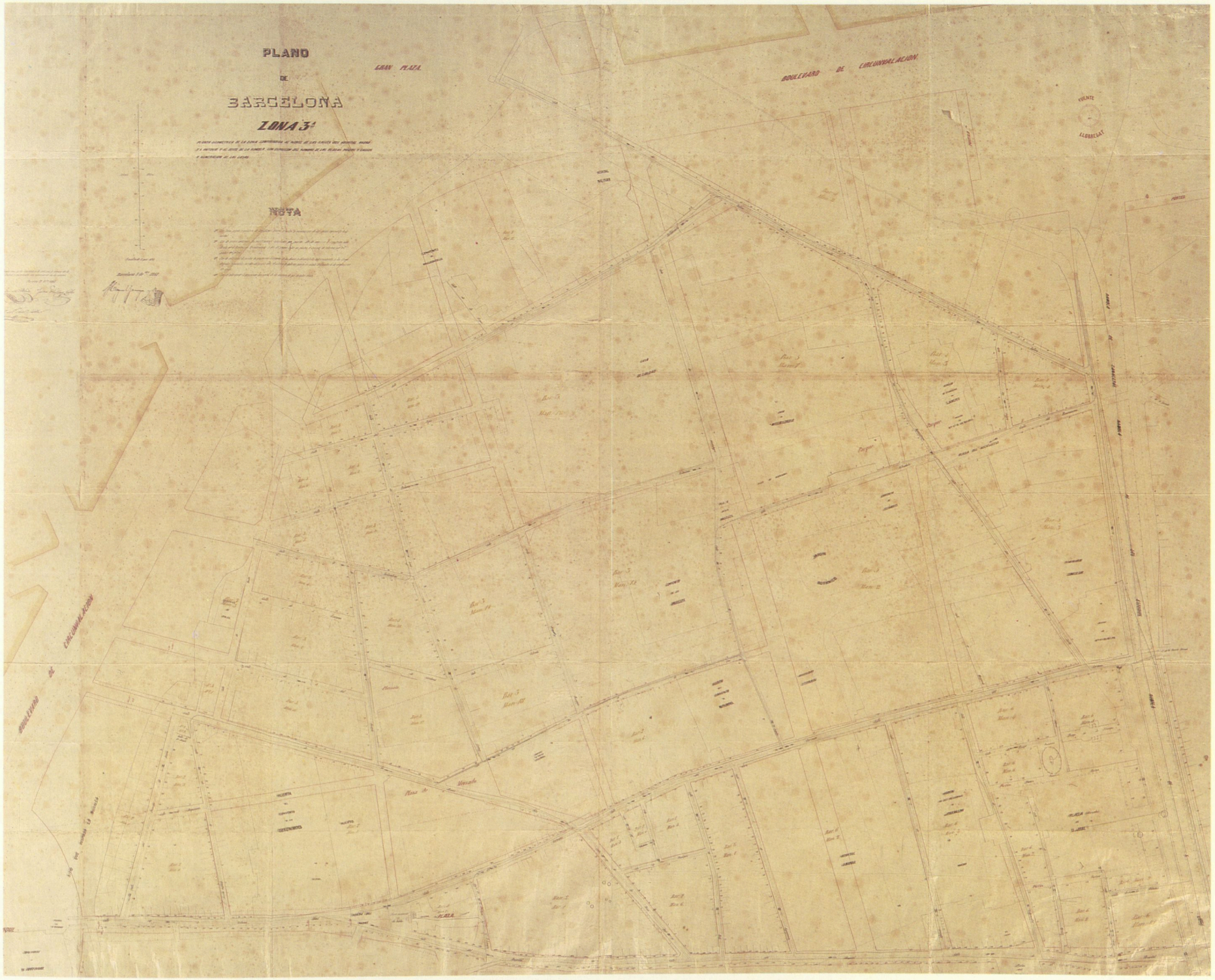
PLANO
DE
BARCELONA
ZONA 3ª
NOTA
GRAN PLAZA
BOULEVARD DE CIRCUNVALACION
FUENTE
LLOBREGAT
CIRCUNVALACION
BOULEVARD DE
Riera de Horta
PLAZA

c

21006 c

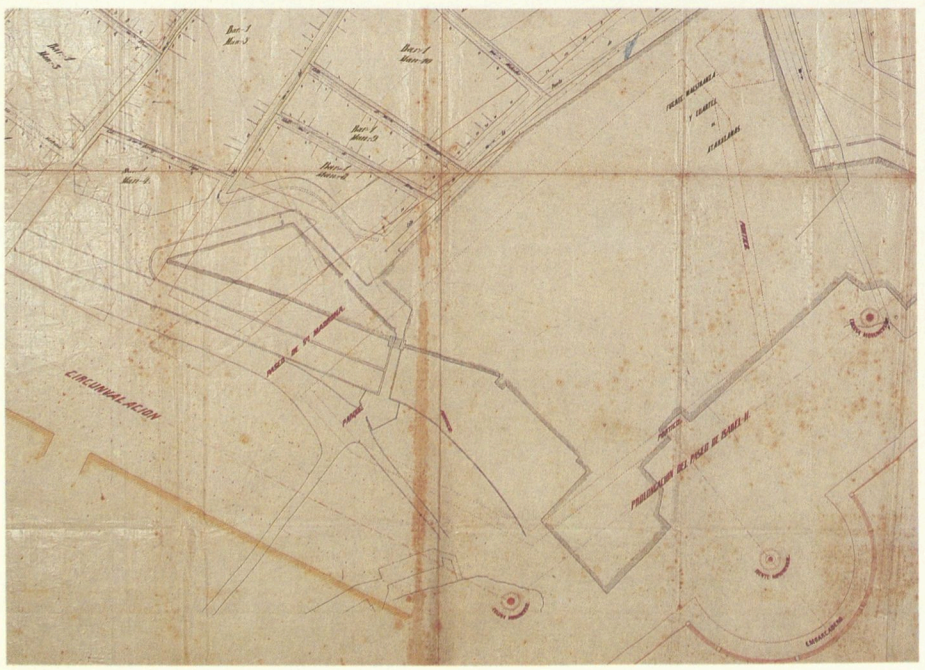

21006 d

21007

21007
Plano general de Barcelona extensivo al ensanche en su estado actual.

M. Garriga i Roca. 1868
Tinta color sobre tela
Escala 1/2000
I.M.H. IG. 2960

Una versió molt tardana del "Projecte General d'Alineacions i Reformes", en la qual se superposen les vies del Projecte Cerdà, amb les de Garriga i Roca.
El traçat del Bulevard encara és el de 60 metres malgrat que en aquella època ja s'havien aprovat les versions més estretes. Per aquest motiu en la llegenda del plànol es diu: "Paseo de Circunvalación: debe reformarse según los intereses creados en la carretera de Ronda durante la tramitación y aprobación de la Reforma General."

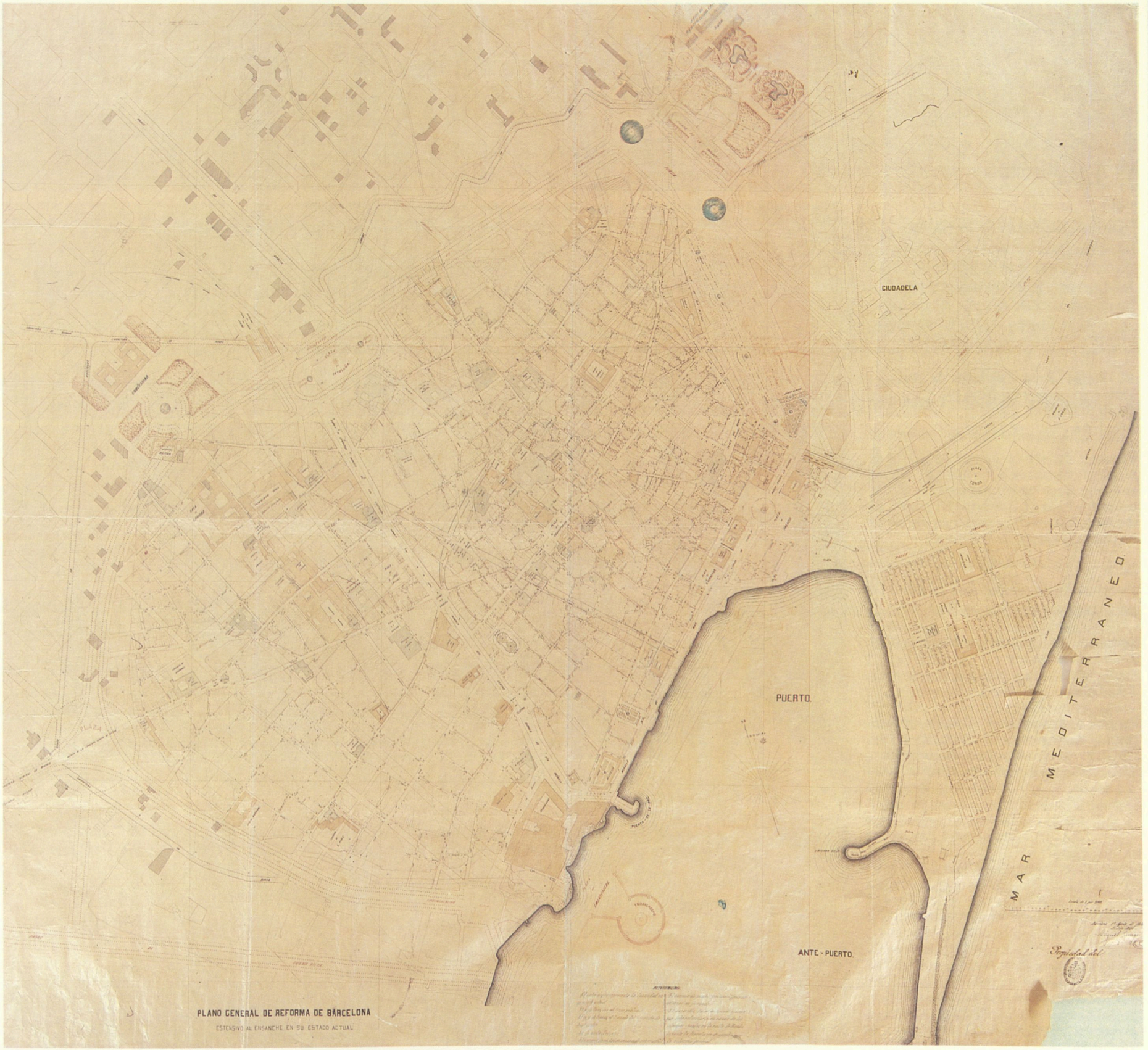
CIUDADELA
PUERTO.
ANTE - PUERTO.
MAR MEDITERRANEO.
PLANO GENERAL DE REFORMA DE BARCELONA
ESTENSIVO AL ENSANCHE EN SU ESTADO ACTUAL

21007

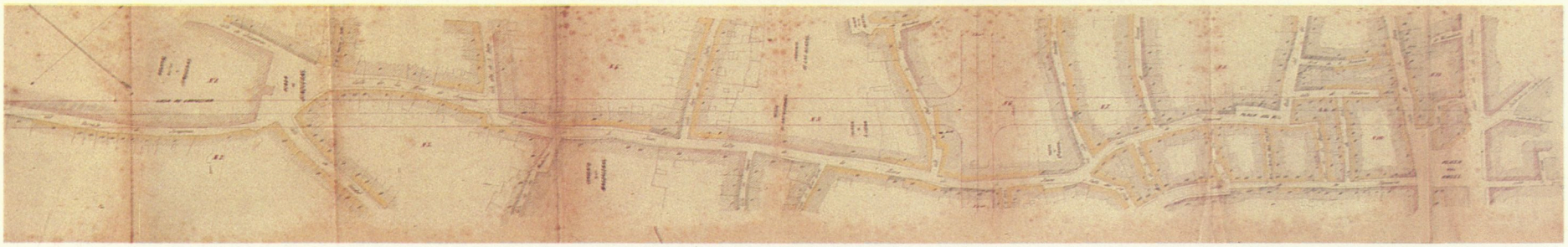

22001

22001

Plano de un trozo de la vía de reforma Interior de la ciudad de Barcelona entre el baluarte de Jonqueres y la plaza del Angel. Prolongación de la calle 30 de la zona de ensanche de D. Ildefonso Cerdà

M. Garriga i Roca. 6 de febrer de 1866
Tinta color sobre tela, 160×30
Escala 1/500
AA. 37AI.

Fragment d'un plànol construït per a posar en pràctica l'obertura de la Via Laietana, i inclós en un expedient "Sobre la apertura de las tres calles de la Reforma Interior de la ciudad", en el qual es debaten els principals problemes de finançament i gestió de la Reforma.

22002

Porción de manzana que se debe parcelar.

Serrallach, Artigas. 9 de setembre de 1865
Tinta color sobre tela
Escala 1/100
AA. 37 AI.

Projecte de reparcel·lació d'una illa afectada pel projecte anterior. El càlcul del valor de l'expropiació i de les compensacions de càrregues i beneficis s'havian de fer sobre aquesta cartografia.

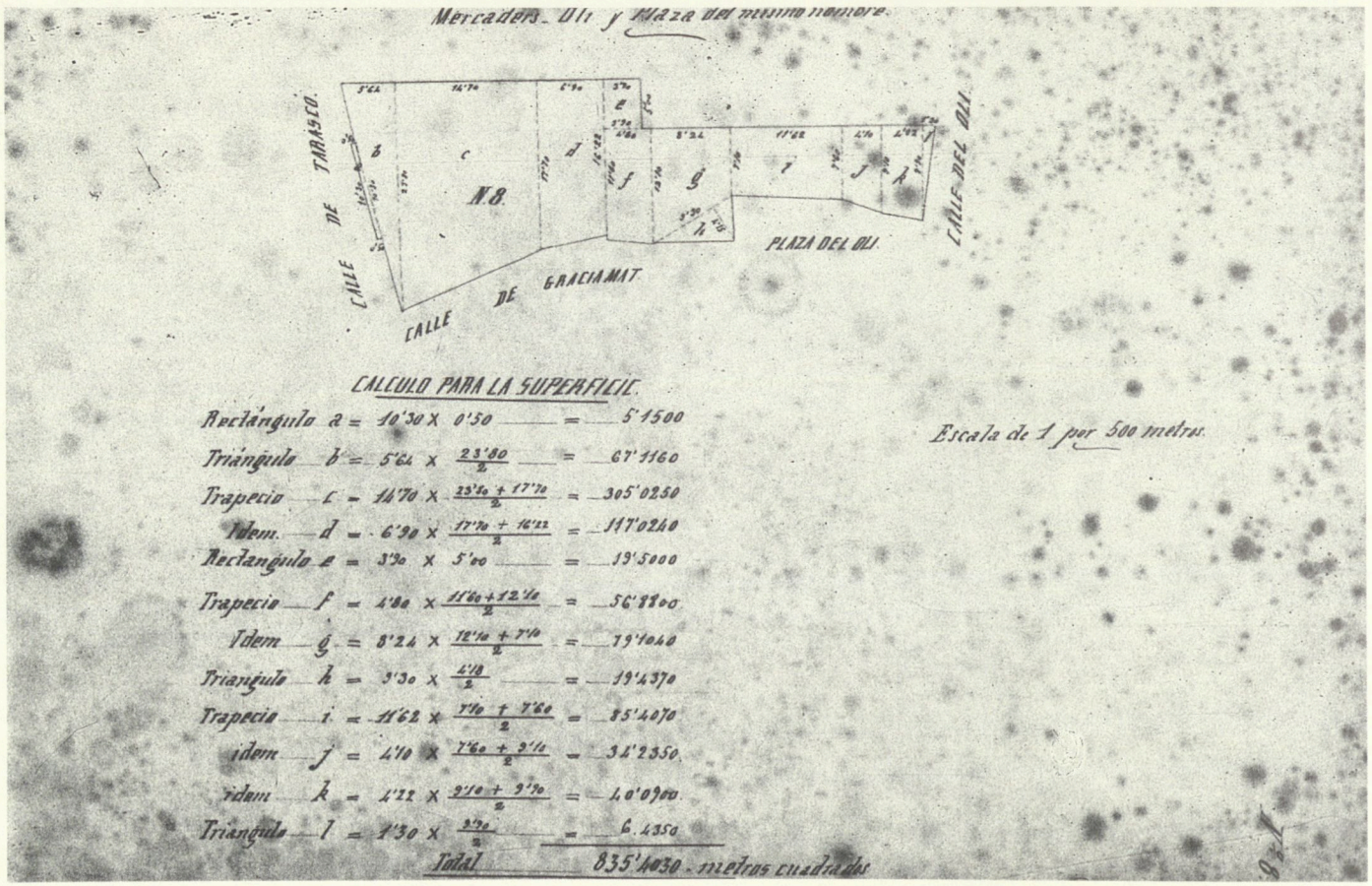

22002

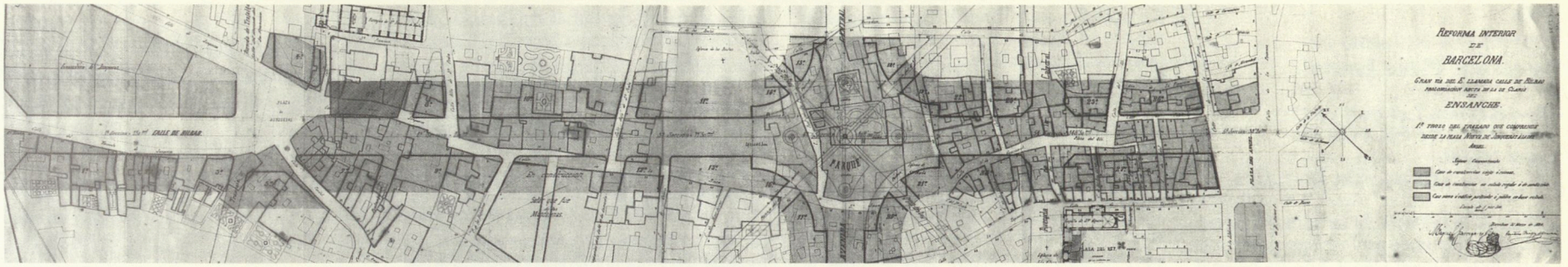

22003 a

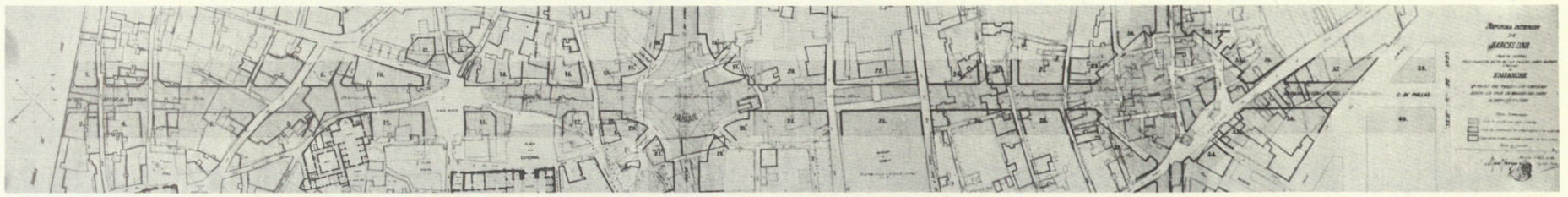

22003 b

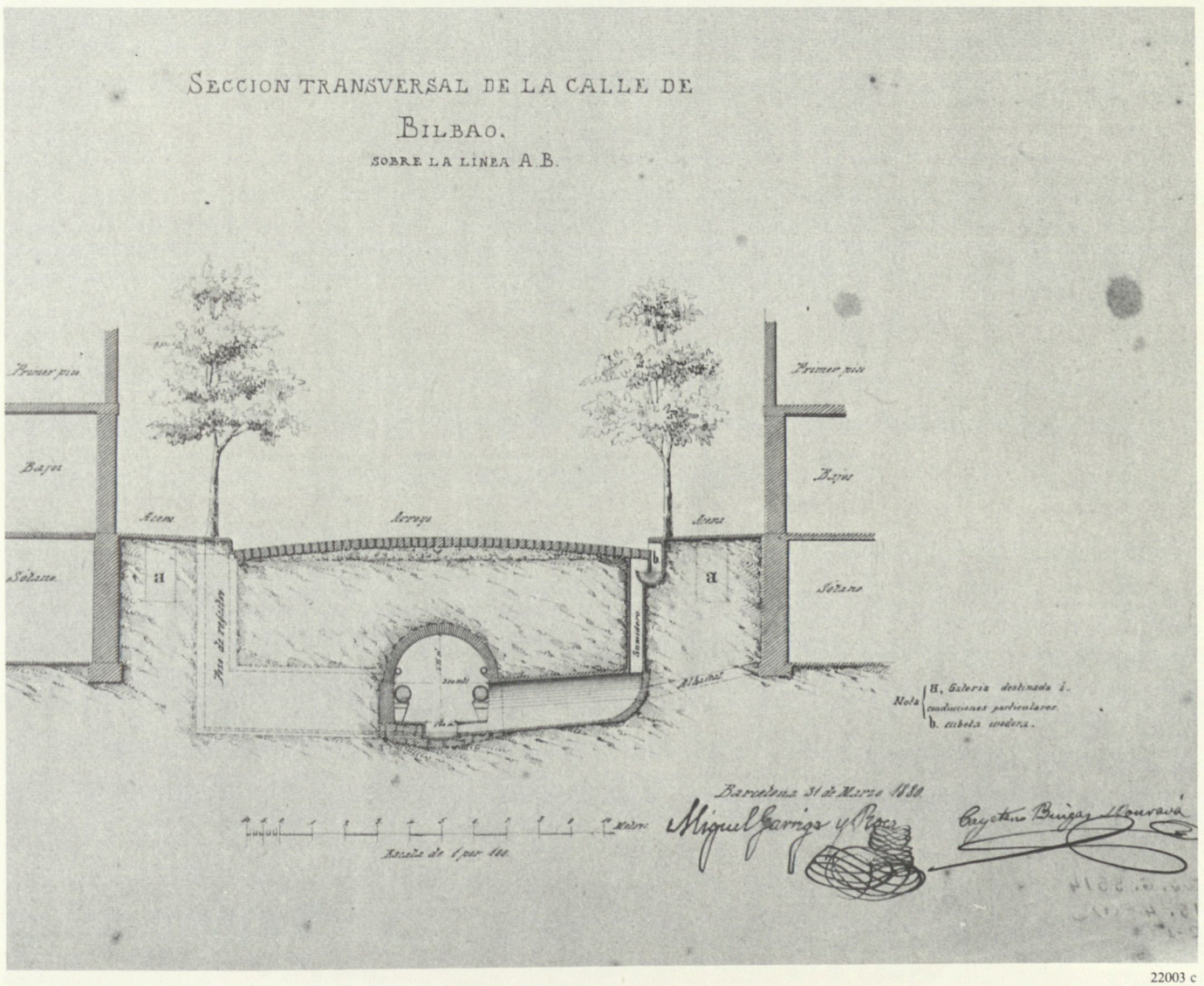

22003 c

22003

Reforma Interior de Barcelona.

M. Garriga i Roca i G. Buigas. 31 de març de 1880
Tinta color sobre tela
Escala 1/500
I.M.H. (Inv. G. 2768, 2770, 2771, 2772, 2773, 2774)

Plànols pertanyents al Projecte de reforma presentat per Garriga i Roca i Buigas al concurs que l'Ajuntament va convocar en 1880.
1.
Gran Vía del E. llamada calle Bilbao, prolongación recta de la de Claris del Ensanche.
Trams: Plaça Nova de Jonqueres - Plaça de l'Angel 200 × 35.
Adaptació de part del traçat de la Via Laietana, intentant l'enllaç amb els carrers existents i previstos en el projecte Baixeras. És significativa la modificació monumentalista del xamfrà amb la via C, en el qual res no coincideix amb el projecte anterior, i, en canvi ja es dibuixa en el plànol de Reforma que el mateix Garriga dibuixa el 1868.
També es clar que, quan es debat el pla Baixeras ja s'ha començat a obrir el carrer Bilbao en la zona de Jonqueres.
2.
Gran Vía central prolongación de las calles Campo Sagrado y Pallas del Ensanche.
Tram: Rambla - Passeig de Sant Joan.
L'encreuament anterior i el del carrer Méndez Nuñez; ambdós concebuts com a parcs.
El traçat del carrers que enllacen la Reforma amb la ciutat antiga és condicionat per les franges d'expropiació lateral. Aquesta reforma ja no és tant global com la de Baixeras. Torna a ésser limitada a l'obertura de Grans Vies, en les quals, però, Garriga hi introdueix espais verds en els encreuaments. El sanejament es limita a aquesta operació residual.

22004

Proyecto de Reforma de Barcelona. Plano general.

Angel Baixeras. 1 de març de 1888
Tinta color sobre tela, 180×90
Escala 1/2.000
P.C. A. 33 "Originales Garriga-Falqués"

L'abast de la reforma Baixeras es pot observar molt clarament en aquest plànol general del seu projecte. Aquest plànol, fins ara ha estat molt mal reproduït i era gairebé impossible de comprendre els trets generals de l'ordenació i les modificacions proposades.

En les illes de color rosat, Baixeras proposa la substitució absoluta de les edificacions preexistents. Això passa, sobre tot, a la part més antiga de la ciutat i en algun punt del Raval on predominen els edificis públics i religiosos. A les altres, es conserva l'edificació i els carrers antics i només s'obre algun carrer secundari per donar continuïtat a la trama.
Les vores laterals d'expropiació no són utilitzades només que per a obrir les grans vies sinó per a cambiar totalment àrees extenses. En aquestes àrees es substitueix el teixit medieval per una quadrícula equivalent a la de l'eixample. Només es mantenen las àrees on el projectista ha observat l'ortogonalitat dels carrers i la disposició més regular de l'edificació. Gairebé totes corresponen a operacions d'omplim ent recents.
Els edificis públics i els monuments coneguts i valorats en aquella época són conservats, aillant-los del teixit, d'acord amb les pautes de composició que l'autor del plànol ha après del París de Haussmann. Es poden observar els tractaments del conjunt monumental de la Catedral i la plaça de Sant Jaume, i de l'església del Pi.
En cadascun dels extrems del casc s'hi situa un mercat i una plaça, els quals sempre són tangents a una gran avinguda.

22004

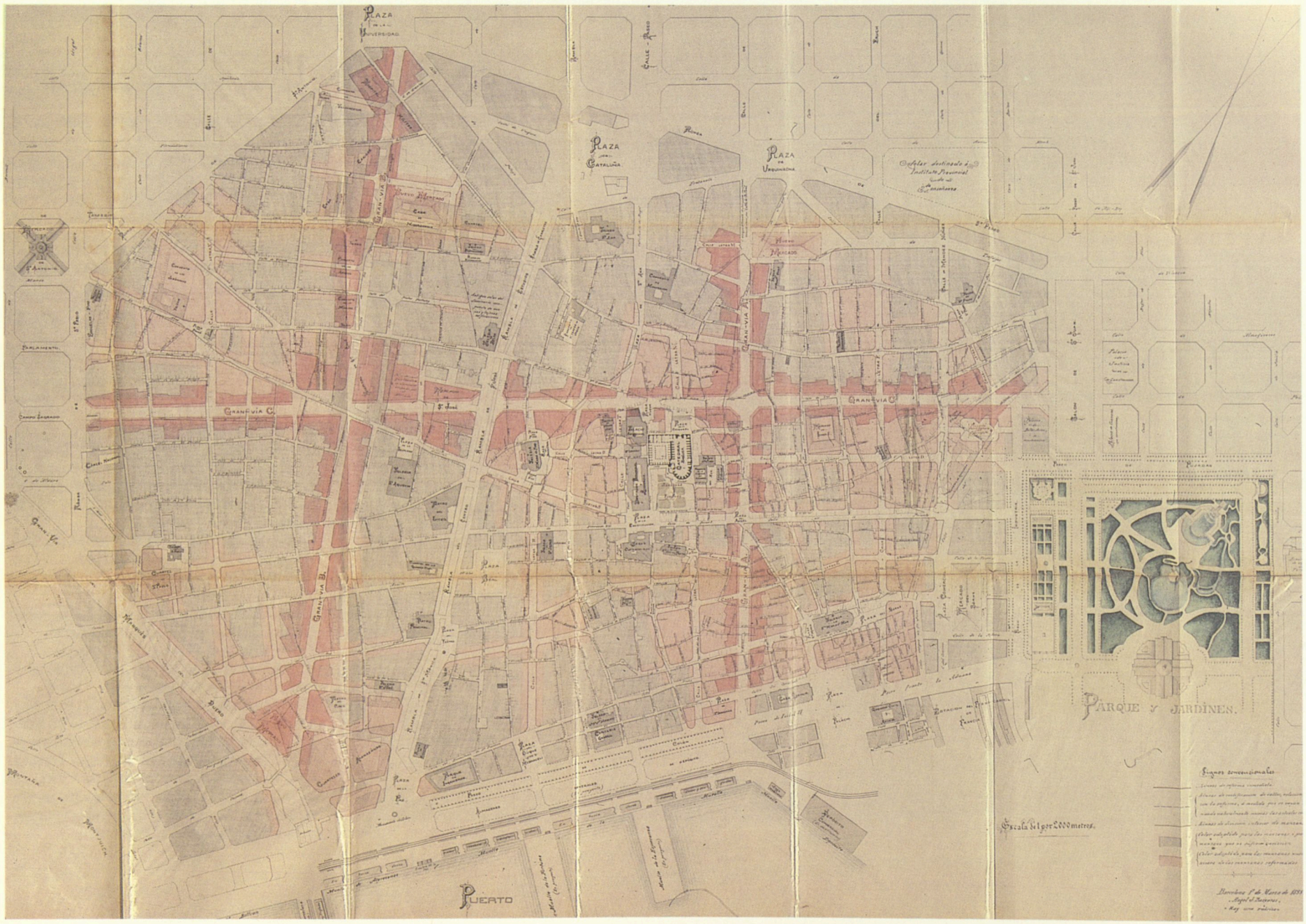

22005

Reforma y mejora del Interior de Barcelona. Planos de adaptación para la obertura de las tres grandes Vias. A. B. C.

P. Falqués. 18 d'abril de 1907
Tinta color sobre tela
Escala 1/2.000
AA. 2-bis

L'obertura definitiva de la Via Laietana, després de l'entrada de la Lliga a l'Ajuntament, motiva aquest plànol de l'arquitecte municipal Falqués. En ell, sobre la base cartogràfica del Projecte Baixeras, es delimita l'espai que serà afectat per l'obertura de les grans vies de la Reforma.
Ja no es tracta de fer una Reforma General, com es preconitzava en el projecte de 1888, sinó l'obertura de les tres vies que havia definit Cerdà, seguint el traçat que, posteriorment, va assenyalar Baixeras.
Des d'aquest moment, i durant molts anys, la Reforma serà entesa només com aquesta obertura de vies. La realització definitiva de la Via Laietana, malgrat que no va seguir aquest projecte, encara va reforçar més la idea.

22005

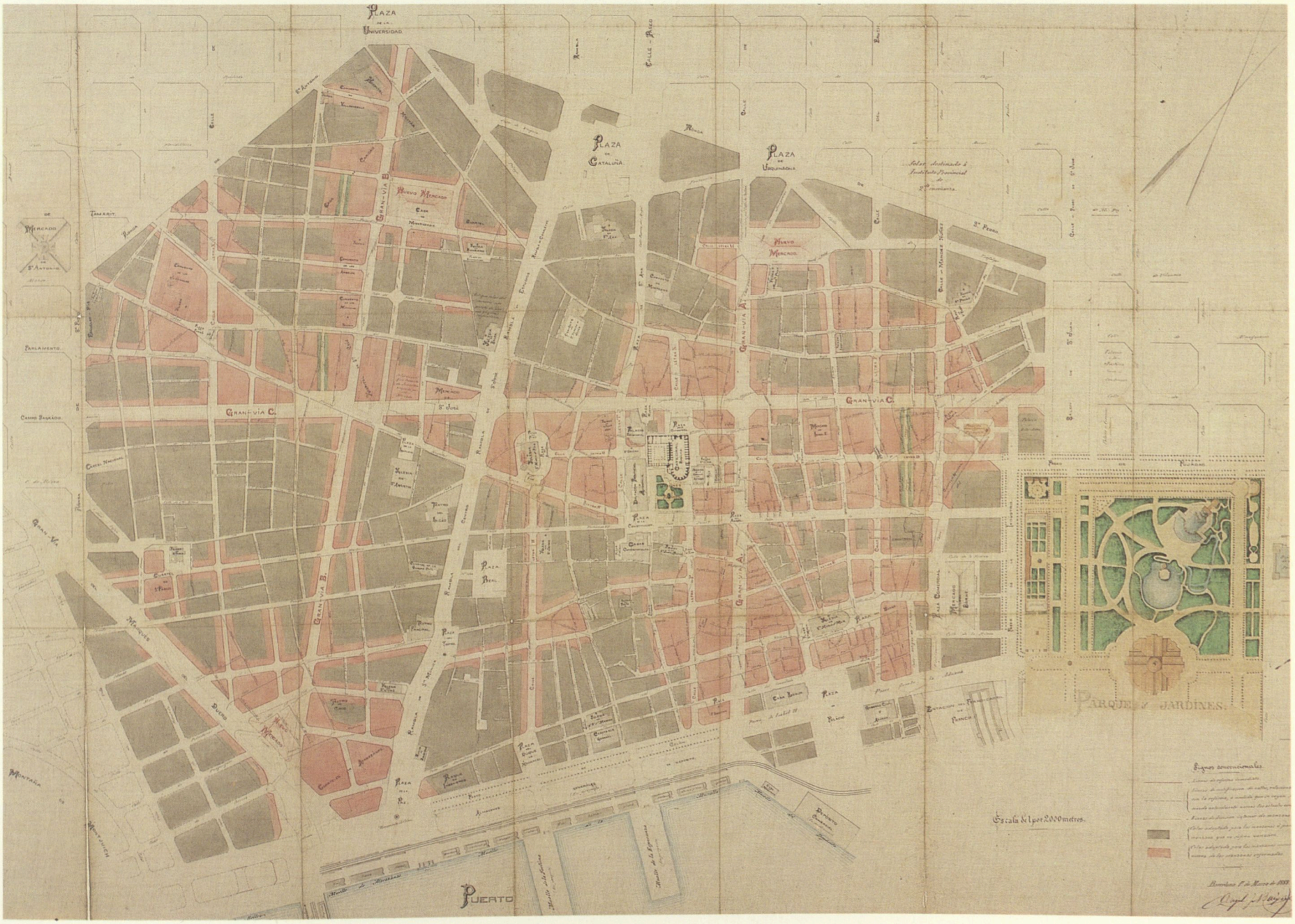

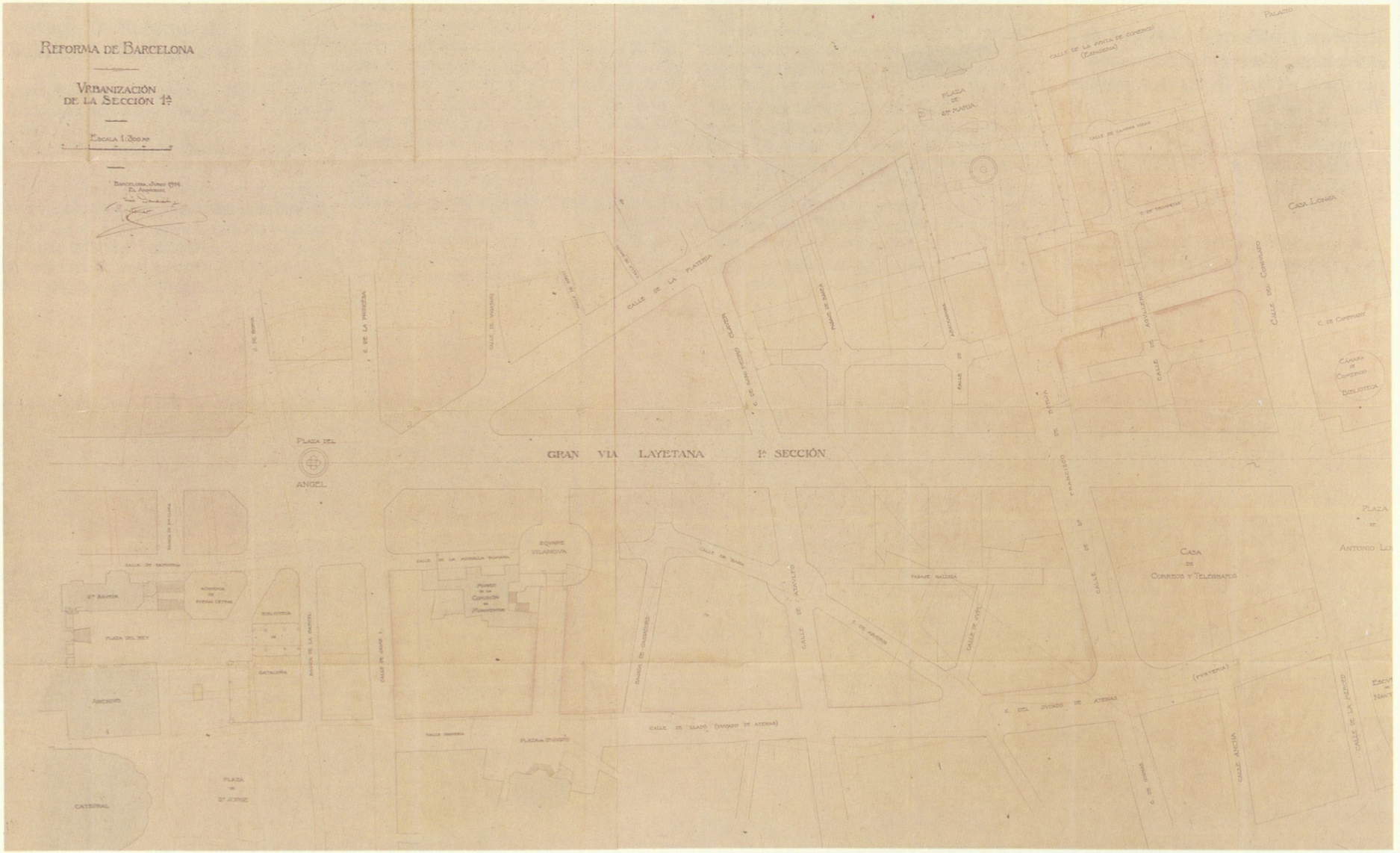

23001

23001
Reforma de Barcelona. Urbanización de la sección 1ª

Ll. Domènech i Montaner. 1914
Tinta color sobre tela. 220×120
Escala 1/300
AA.

Després de 1907, quan la Reforma s'ha reduït a l'obertura de les tres Grans Vies, i es comencen a enderrocar cases de la Via Laietana, es planteja el problema de l'enllaç d'aquesta avinguda amb la urbanització existent, i més especialment amb les construccions de valor històric.
L'endorrocament d'alguna construcció de gran qualitat ha mobilitzat l'opinió pública envers el tema de la conservació de l'ambient i els valors de la ciutat medieval.

Per aquest motiu l'Ajuntament encarrega un estudi sobre l'adaptació del traçat de la Via Laietana dividit en tres seccions a Lluís Domènech i Montaner, Josep Puig i Cadalfach, i Ferran Romeu.
Aquest plànol correspon al tram entre la plaça de l'Àngel i la d'Antonio Lopez (secció primera) encarregat a Lluís Domènech i Montaner. La intervenció més vistosa és a la plaça de Santa Maria, on s'obre una plaça porticada rectangular amb una font al mig, a la qual incideixen dues vies perpendiculars. La primera és la prolongació del carrer Gignàs, i la segona sobre una visual vers el pla del Palau.
La proposta també té indicacions de localització d'equipaments de tipus cultural, vers algun dels quals també s'obren perspectives. En molts casos la metodologia emprada encara té molta relació amb els models de configuració de l'espai antics.

23002

Reforma de Barcelona. Gran Vía "A". Alineaciones y parcelación.

1914
Còpia, anotacions a llapis. 250×35
Escala 1/500
I.M.H. Inv. G. 2934

Plànol borrador on s'assenyala el traçat definitiu de la via Laietana, en la qual s'han introduït les modificacions de Romeu, Puig i Domènech, i la parcel·lació. S'assenyalen els solars venuts, en venda i a expropiar, i no correspon a la parcel·lació final.
Apart del traçat dels carrers, la parcel·lació, que mai no es reflecteix en els projectes, és significativa. La grandària de la parcel·la caracteritza molt l'espai resultant de l'obertura.

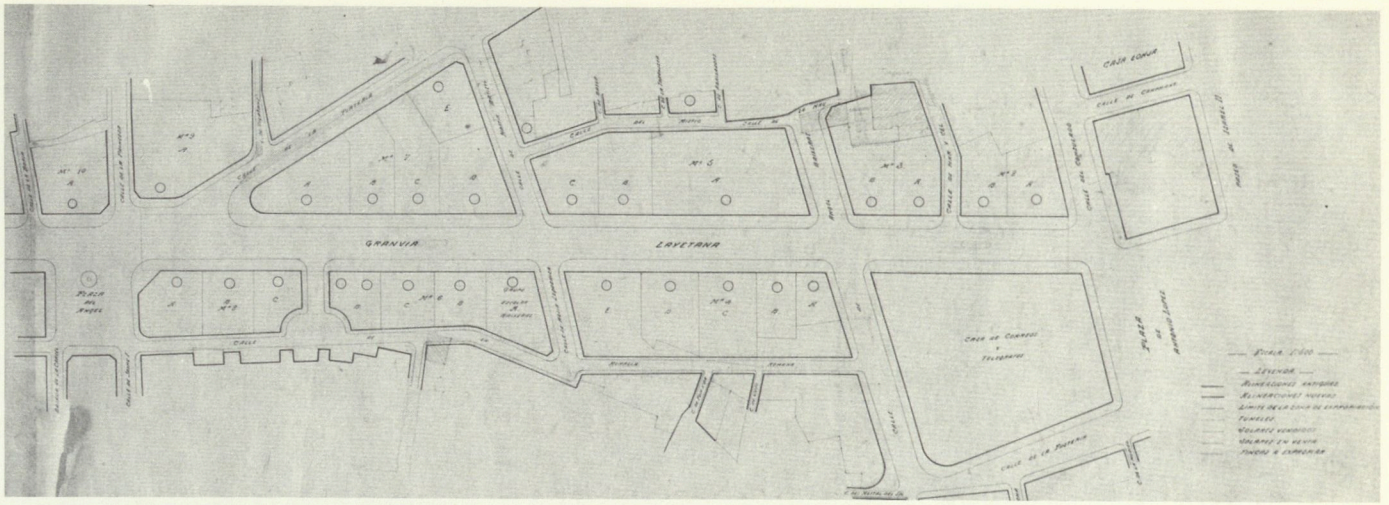

23002

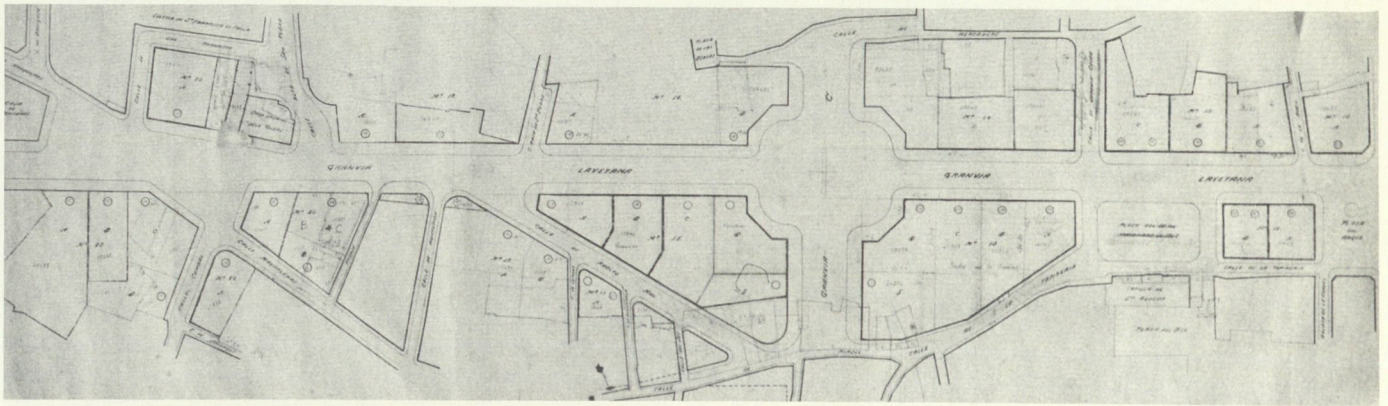

23003 23002

23003

Barcelona: la ciutat vella, situació dels edificis a protegir per llur valor arqueològic i històric.

J. Ferran Torras. 1924
Tinta color sobre canson. 75×60
Escala 1/3.000
P. C. Arxiu

Aquest plànol no pertany a cap Pla o Projecte d'intervenció urbanística en el casc antic, però reflecteix l'extensió dels criteris de valoració de la ciutat antiga que es difonen en el primer terç del segle vint. A partir d'aquestes dates el criteri de qualitat, fins llavors reservat als edificis públics, s'exten a les cases particulars. I, en molts casos a elements d'aquestes cases que contribuiexen a caracteritzar l'ambient del carrer, per exemple, els esgrafiats.
El Catàleg del Patrimoni Històric i Artístic, comença a esdevenir tema de Planejament Urbanístic, a través de treballs com el d'aquest plànol.

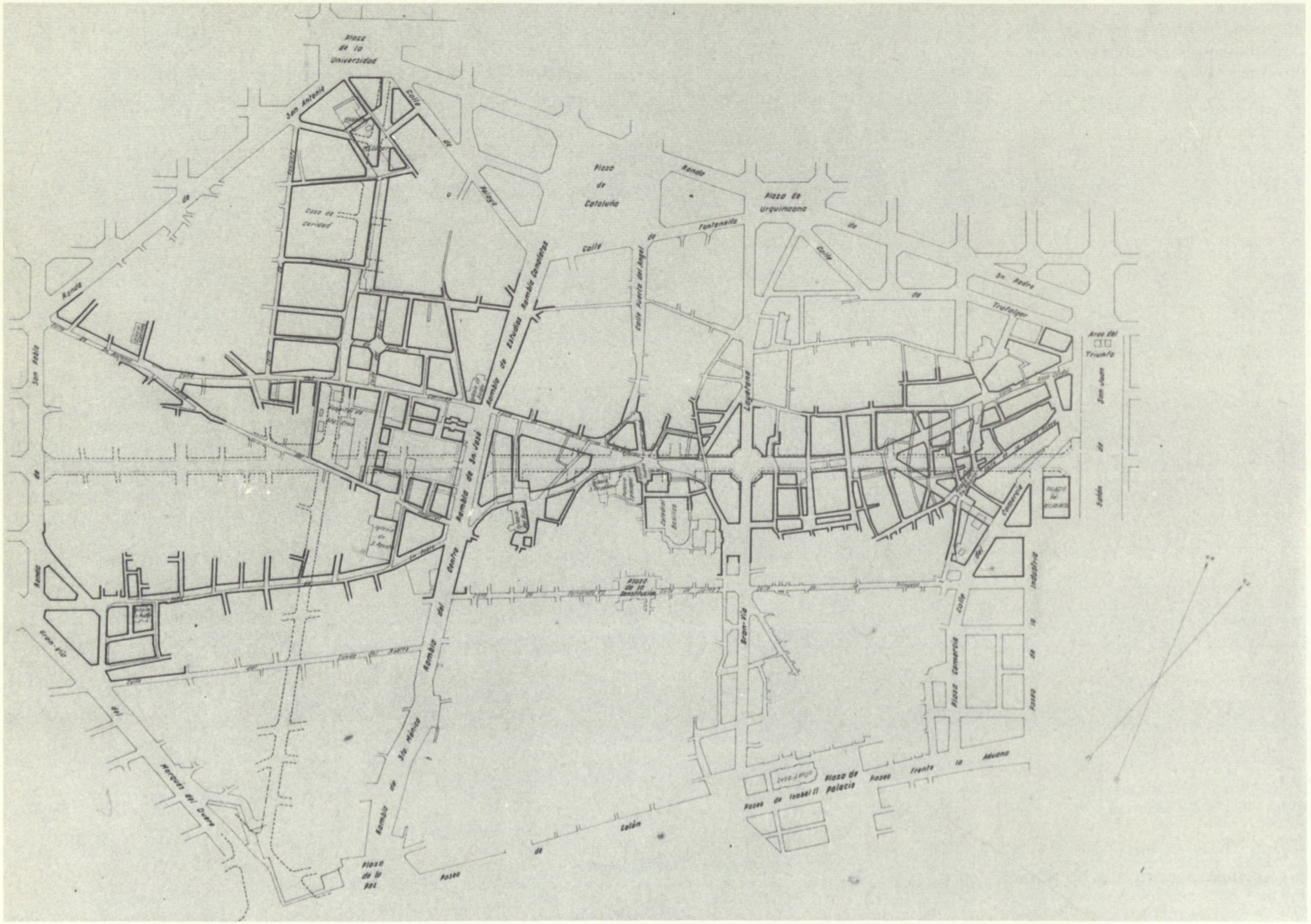

23004

23004
Proyecto de modificación de la vias B y C de la Reforma Interior de la ciudad y enlace de las mismas con las calles antiguas.

A. Darder. 1918
Cópia
Escala
Servei de Planejament

A conseqüència de les nombroses crítiques que les forces culturals barcelonines van adreçar al traçat rectilini de la Via Laietana, l'Ajuntament va encarregar la reforma del traçat de les vies "B" i "C" a l'arquitecte municipal Antoni Darder. El projecte d'aquest fou aprovat el dia 6 de novembre de 1918.

La innovació més rellevant d'aquest projecte radica en la corbatura de la via "C" i en la ruptura de la continuitat del traçat de la via "B". La corbatura del traçat permet salvar l'antic Hospital de la Santa Creu i la plaça porticada de la Boqueria, que haurien estat enderrocats si s'hagués obert l'antic traçat de la via "C". Els carrers corbats estaben de moda en la Urbanística de començaments de segle. En el Pla d'Enllaços, aprovat paral·lelament a aquest projecte, la inflexió del traçat dels carrers es corrent. Peró la corbatura dels carrers en el casc antic també te quelcom d'antiquat. Generalment, els carrers del projecte de Darder son simples eixamplaments dels carrers existents prèviament. En aquest punt les propostes s'assemblen a les del Projecte d'alineacions i reformes de Garriga i Roca.

23005

Plano de Reforma y de Urbanización y enlace de los puntos singulares del Casco Antiguo de la ciudad.

J. Vilaseca. 1930
Reproducció fotogràfica
Revista del C.A.M.E. nº 19, 1930

El 1927 l'Ajuntament va convocar un concurs d'idees sobre la Reforma. Moltes de les idees presentades al Concurs foren recollides per l'arquitecte municipal Vilaseca, el qual entre aquesta data i la de 1932 va dissenyar un nou projecte de Reforma Interior. Aquest fou aprovat pel ple de l'Ajuntament el 1934 i per la Comissió Superior de Sanitat el 1935.
Aquest projecte, malgrat no ser de gran qualitat, és la base sobre la qual, s'ha organitzat tota la política de renovació urbana posterior. Aplica la metodologia de les vores laterals, però, quan la nova avinguda és el resultat de l'eixamplament d'un carrer només defineix la franja d'expropiació a un costat. Redueix molt les afectacions de vialitat. Deixa intactes moltes zones del casc i defineix una xarxa de carrers nova que se superposa a l'existent. Es com si prioritàriament volgués resoldre un problema de tràfic. En llocs emergents d'aquesta trama s'hi situen conjunts monumentals, els quals, sovint, però no sempre, inclouen un monument de caràcter històrico-artístic.
Significativament, la majoria d'aquests punts emergents són estudiats en perspectiva. A vegades la perspectiva és aerea, posant l'èmfasi en l'aspecte monumental. En altres casos la perspectiva es a nivell de carrer i té connotacions més ambientals.
En 1934 i 1937 el GATCPAC va criticar aquest projecte acadèmic, tot proposant una solució alternativa, en la qual se suggeria la substitució de les vies per jardins i centres d'equipament.

NOTA: S'han utilitzat els plànols d'un article de revista per la major qualitat de reproducció. Teles Original, 1/500 del pla es poden trobar a P.C. Arxiu E. 12.

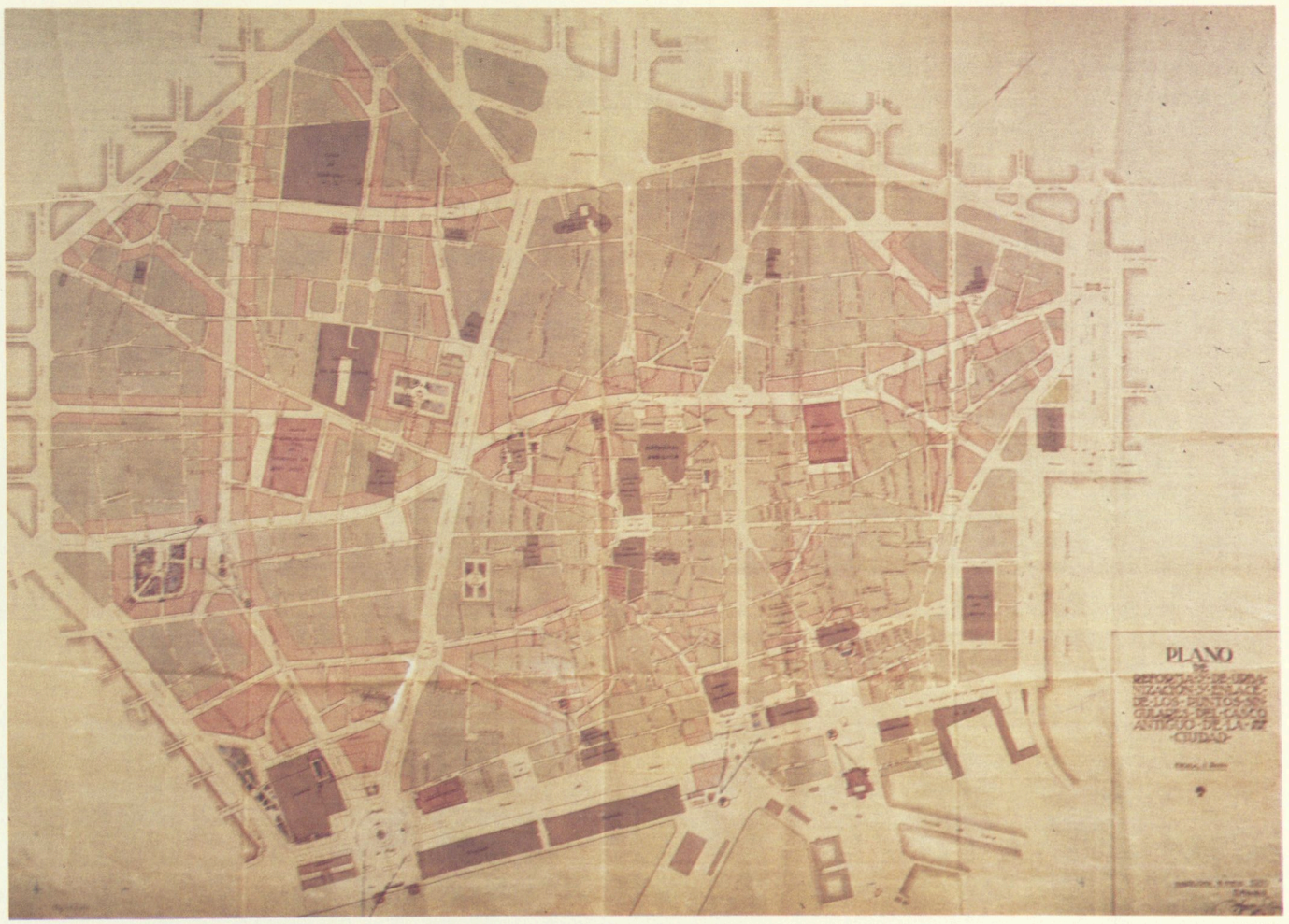

23005 a

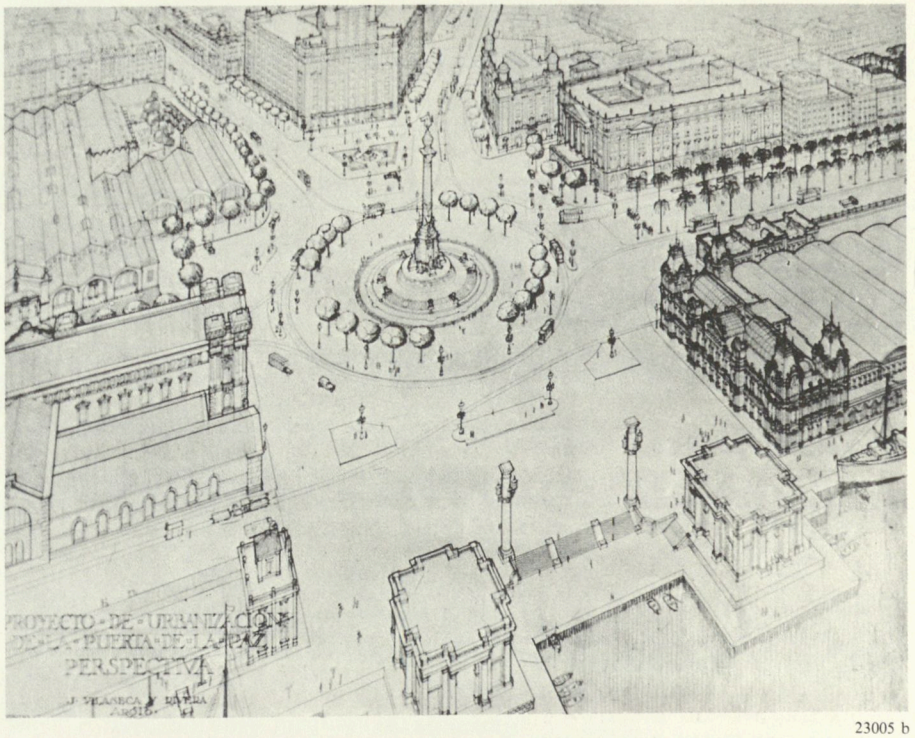

23005 b

23005 c

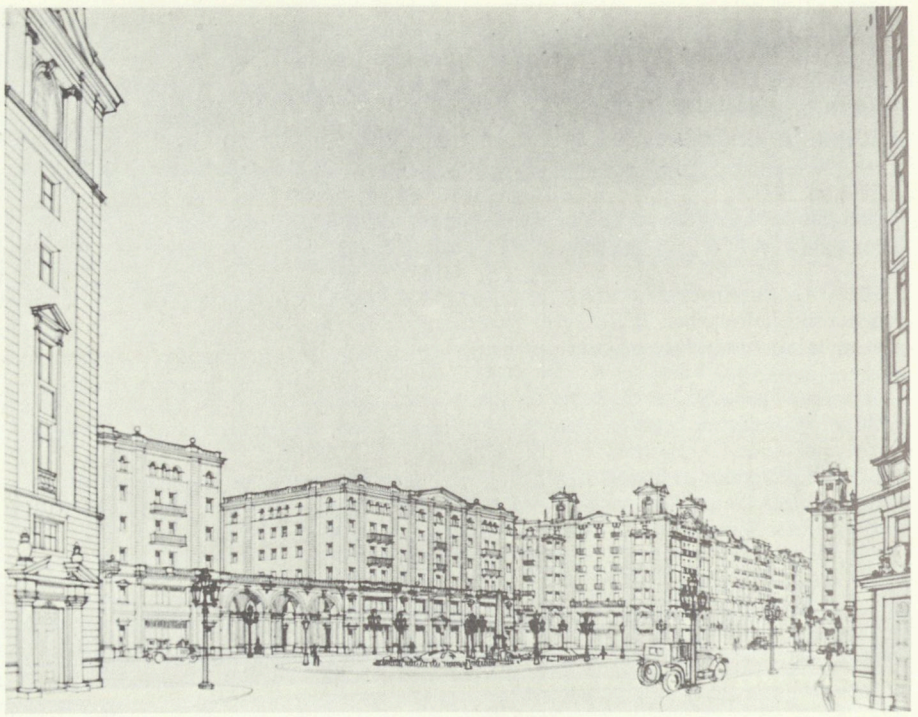

23005 e

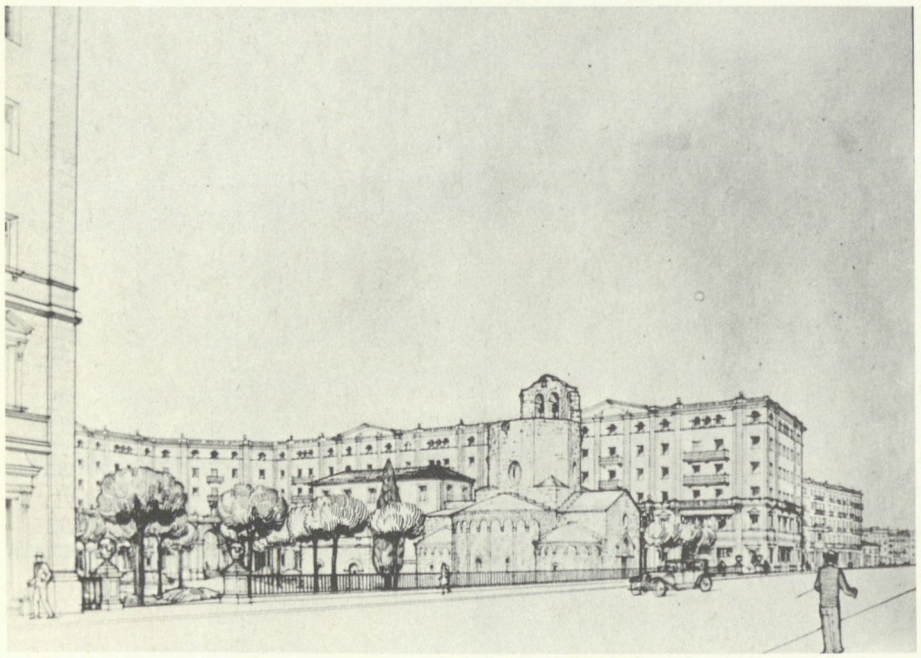

23005 f

23005 d

L'EIXAMPLE

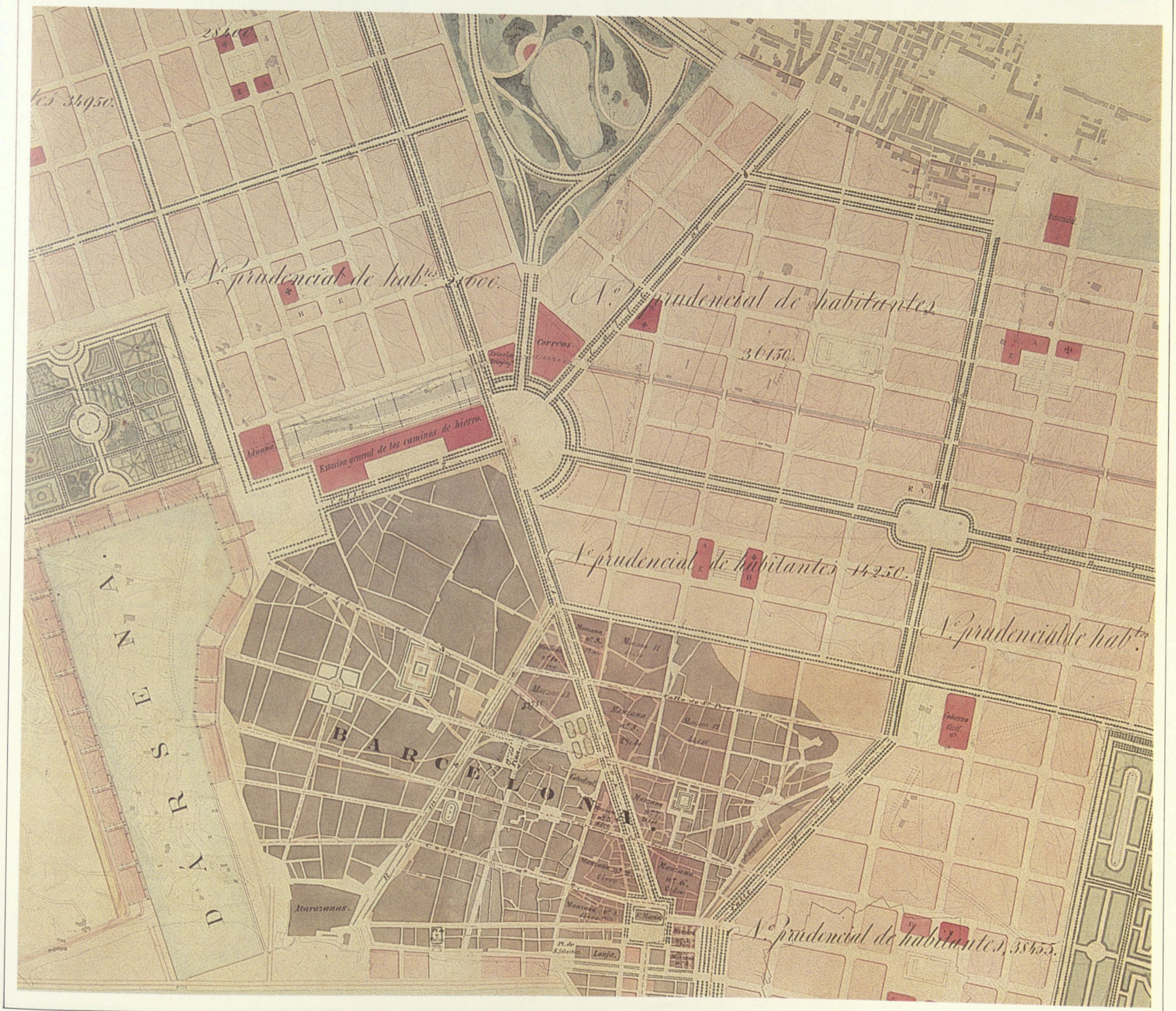
Nº prudencial de hab.tes 34950.
Nº prudencial de hab.tes 28000.
Nº prudencial de habitantes
36150.
Nº prudencial de habitantes 4250.
Nº prudencial de habtes.
Nº prudencial de habitantes 38455.
Aduana.
Estacion general de los caminos de hierro.
Correos.
Atarazanas.
BARCELONA
DARSENA

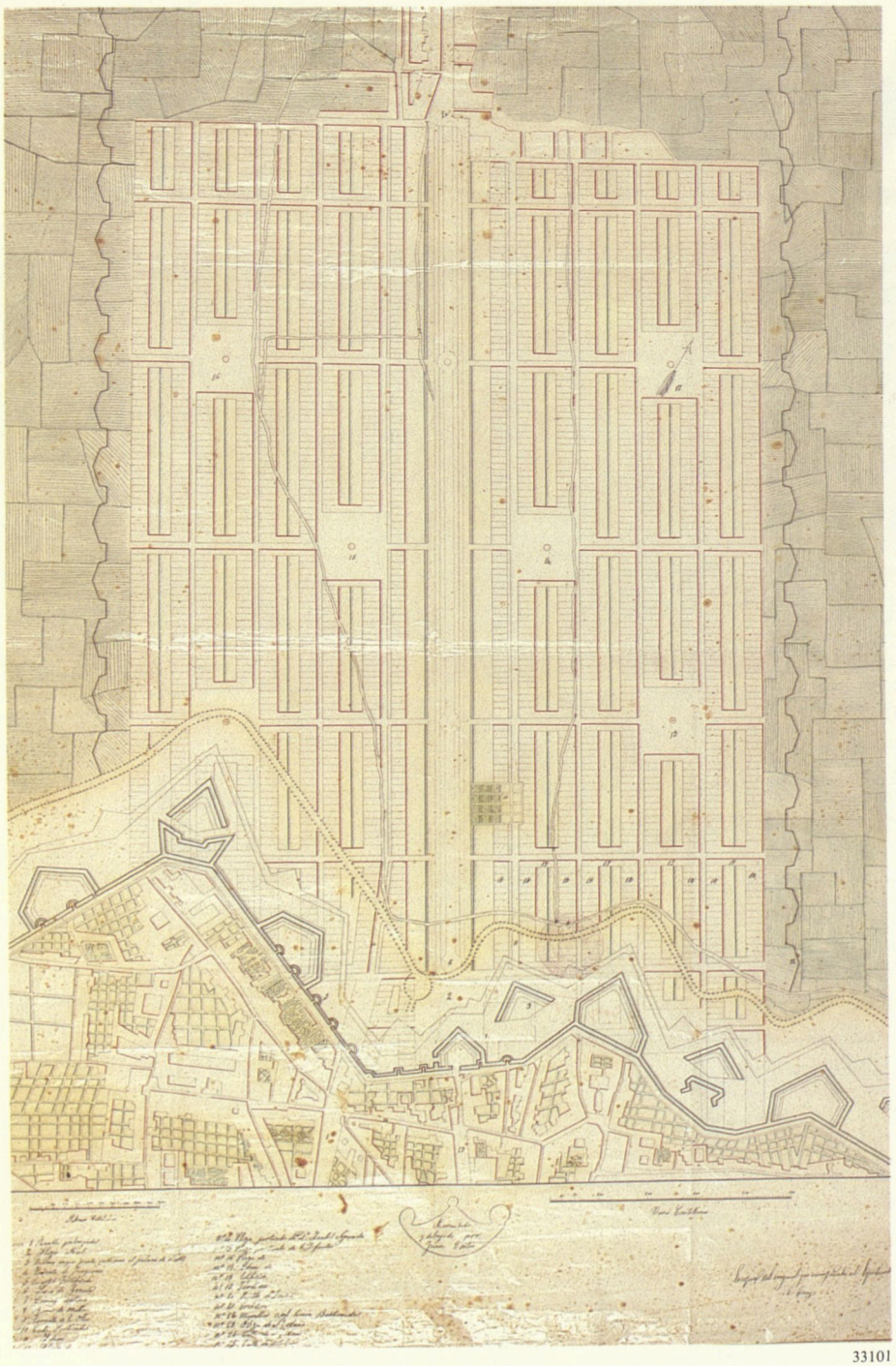

33101

33101
"Proyecto de ensanche de la ciudad de Barcelona por la parte de Gracia, concebido por D. José María Planas del Consejo de S.M..."

J. Mª Planas (1850-1860)
Tinta color sobre tela (còpia) 70×100
Escala aproximada, 1/4.300
I.M.H. IG. 2861

Projecte d'eixample cronològicament i fins i tot en quan a abast, situat entre aquells que seguien la directriu de la Rambla (enginyers militars, F.D. Molina) i el de Garriga i Roca del 1857.
Planteja una franja urbanitzable emmurallada que ha d'unir Barcelona amb Gràcia, tenint com a eix de simetria el Passeig de Gràcia.
Preveu una parcel·lació estreta i molt densa, compensada per sis places quadrades i pel mateix eix central.
Proposa unes illes allargades amb edificació solament a dos costats, deixant els altres dos per jardí com l'interior.
La densitat d'ocupació de les illes és compensada per sis places quadrades i pel mateix eix central.

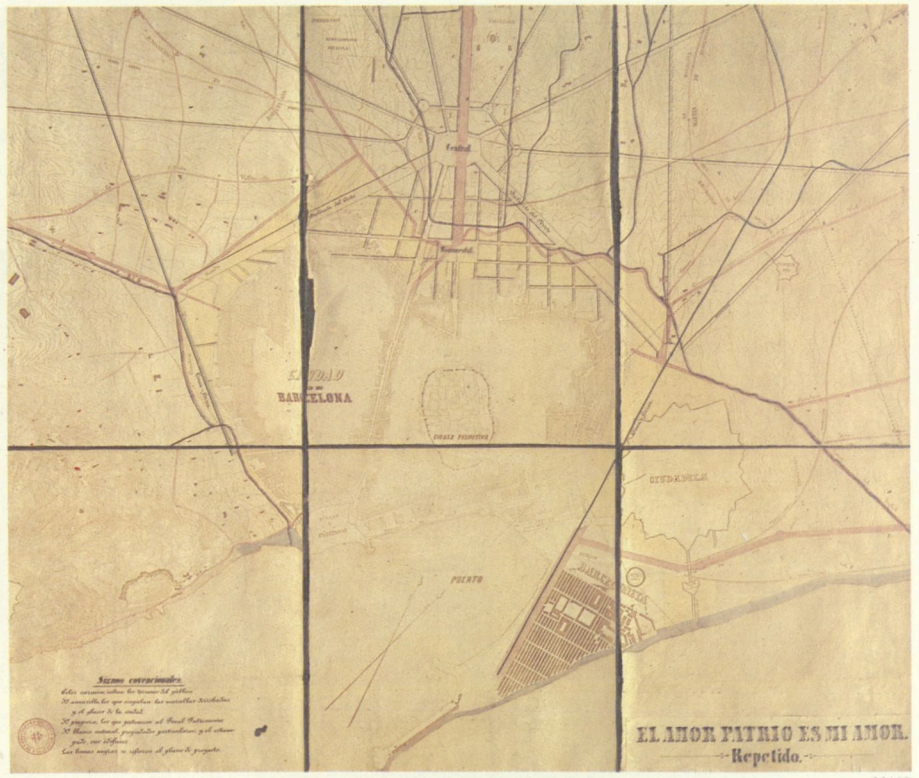

33102

33102
"El amor patrio es mi amor".

Tinta color sobre paper entelat. 90×75
Escala 1/5.000
PC Arxiu E-4

Projecte d'eixample molt simple, basat en la formació d'una plaça "Central" d'on parteixen radialment dotze vies de longitud indefinida, menys les dues que a manera de rondes clouen les noves illes, la central (Passeig de Gràcia), que atravessa la plaça i la perllongació en línia recta de la Rambla.
Es crea una segona plaça, "Monumental", tal com dictaven les bases del concurs, centrada respecte el Passeig de Gràcia.
No es coneix l'autor, però la qualitat del projecte és força inferior a la resta de la qual es té referència.

33103

33103
Plano ensanche y mejora de la ciudad de Barcelona.

Francisco Soler i Glòria. 1857
Tinta color sobre paper entelat. 220×120
Escala 1/5.000
I.M.H. IG. 2989

El projecte de Soler i Glòria rebè el segon accèsit del concurs per a l'Eixample de Barcelona.
Dels projectes coneguts és el que realitza una reforma ("mejora") de la ciutat vella més dràstica. Sobreposa al teixit urbà existent una trama ortogonal, crea cinc grans espais ajardinats (Santa Maria del Mar, Catedral...) i atravessa en diagonal la part oriental per mitjà de la via principal del projecte.
L'Eixample consisteix en la repetició d'una mateixa illa rectangular (doble quadrat) seguint dues direccionalitats. En la intersecció de les dues trames situa una plaça semicircular, centre de la nova ciutat (baluart de Tallers): estació de ferrocarrils, correus, telègrafs, confluència de les vies principals (accès al gran parc en forma d'encuny entre les dues trames, nexe amb Gràcia, oblidant el tradicional passeig-i els dos eixos principals de les dues trames).
Les illes són agrupades en vint unitats o districtes, formalment dividits per vies arbrades. En els centres hi emplaça els equipaments corresponents al "Número prudencial de habitantes", en general: església, alcaldia, hospital provisional, escola de primera ensenyança.
La nova ciutat es closa per espais verds i per un canal de desguàs. Només resten fora els cementiris i els escorxadors.
Encaixats en la rigidesa del teixit proposat, destaquen grans parcs, tres de traçat neoclàssic i un de romàntic.
La dàrsena, repetida en diversos dels projectes presentats (Rovira i Trias, Fontseré, Garriga i Roca...) ocupa tot l'espai comprès entre la falda de Montjuïc i la Ciutat Vella, cercant el nexe amb l'estació del ferrocarril, tal com recomanaven les bases del concurs i, en definitiva, la proximitat amb el nou centre: una moderna porta de mar. En aquest sentit, cal destacar que Soler i Glòria és autor de varis projectes pel port de Barcelona.
Malgrat que preveu una extensió similar a la d'altres projectes, és l'únic que preveu el creixement a l'atre costat de la montanya de Montjuïc.

33104 a

33104 b

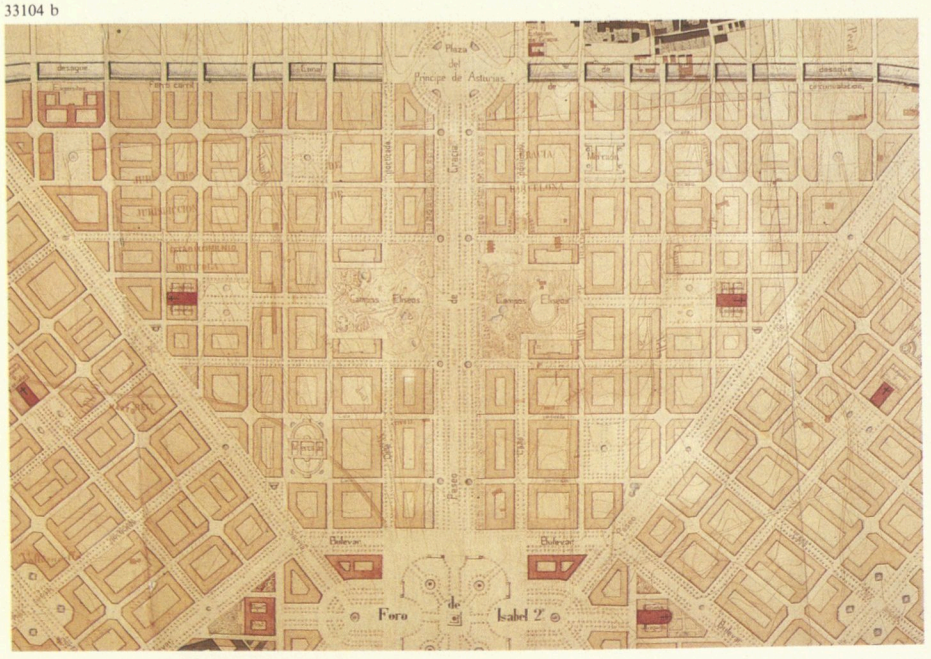

33104 c

33104 a,b,c

Plano del proyecto de ensanche de la ciudad de Barcelona.

Antoni Rovira i Trias. 1859
Tinta color sobre canson. Emmarcat.
220×150
Escala, 1/5.000
M.H.C. Sala XVII

El projecte de Rovira i Trias, presentat sota el lema: "Le tracé d'une ville est oeuvre du temps plutöt que d'architecte" (Léon Reynaud), fou el guanyador del concurs convocat per l'Ajuntament de Barcelona.
Sovint ha estat utilitzat per la seva radialitat i focalitat com a antagònic a la quadrícula homogeneïtzadora de Cerdà, a més de les raons de tipus polític.
Es mostra molt respectuós amb la Ciutat Vella i amb la resta de preexistències. En aquella solament hi obre una via que connecta la gran plaça "Foro de Isabel II" amb la Catedral i els nuclis de població del pla els deixa intactes.
L'Eixample es genera a partir d'una gran plaça central, complement d'un polígon interior (Ciutat Vella), definit per una ronda que acompleix al peu de la lletra la base novena del concurs. A l'esmentat polígon s'hi juxtaposa la nova ciutat, integrada per cinc peces radials trapezoidals i closa per un canal de desguàs que comparteix part del seu traçat amb el del ferrocarril. Més enllà, encara que en tinta més clara, preveu la continuació de l'eixample, solament definint les directrius i els punts focals. Aquesta estratègia ens recorda l'emprada en els projectes de Garriga i Roca.
Però tot i així, Rovira i Trias és menys estructural que l'arquitecte del Masnou, concentrant el seu esforç en aquells temes més arquitectònics; disposició i composició dels edificis públics, disseny d'avingudes, places, vies porticades. No assumeix la nova dimen-

sió del pla d'Eixample, com tampoc acaba d'englobar espai construït, vies de comunicació i topografia.
Exemplificant l'esmentat anteriorment, cal destacar la cura en la conformació dels tres eixos principals, en els quals recolzen els equipaments, entre els quals destaca el central, el Passeig de Gràcia, que uneix una plaça al Sud de Gràcia i la principal, al cap de la Rambla. A la seva meitat, no solament manté els Camps Elisis, sinó que els dobla simètricament.

33105

Plano de la ciudad de Barcelona, pueblos circunvecinos y proyecto de ensanche.

José Fontseré. 1859
Tinta color sobre canson entelat.
220 × 140
Escala 1/5.000
I.M.H. IG. 2986

El projecte de Fontseré presentat amb el lema "No destruir para rectificar y edificar para engrandecer" rebé el tercer accèssit al concurs de l'Eixample per Barcelona.
Defineix l'eixample a partir d'una composició pròpia de jardineria fins als darrers motius: illes que conformen els escuts de Catalunya i Barcelona.
El traçat viari es basa en un trama ortogonal a la qual sobreposa diferents diagonals que focalitzen els punts importants del teixit, estratègia compositiva també emprada per Cerdà a la Plaça de les Glòries, però que Fontseré repeteix fins a la sacietat.
El Passeig de Gràcia es contitueix, una vegada més, en eix central de l'eixample, creuat a la meitat per un de transversal que uneix Sants amb el Clot.
Els límits de l'Eixample queden totalment indefinits, sense preveure directrius pel creixement posterior com fa Rovira i Trias o, millor, Garriga i Roca.
La Reforma de la Ciutat Vella es basa en la perllongació de dues vies de l'Eixample, una fins a les Drassanes i l'altre fins a la Plaça Palau, i en l'acabament de l'eix transversal Princesa, Ferran, Unió i Barberà. Aquest esquema és conceptualment similar al de Cerdà, però Fontseré intenta aprofitar el traçat dels carrers existents en coherència amb el seu lema.
Fora de l'extensió edificatòria prevista per l'Eixample, situa la Dàrsena, similar quan a forma i mides a la projectada per Soler i Glòria i un parc a tocar el Besós, però sense estendres fins a la platja com Cerdà.
La similitud en diversos aspectes compositius amb el projecte de l'enginyer Ildefons Cerdà pot ésser fruit de la col·laboració en l'aixecament del topogràfic enllestit el 1855 i utilitzat com a plànol base del concurs.

33105

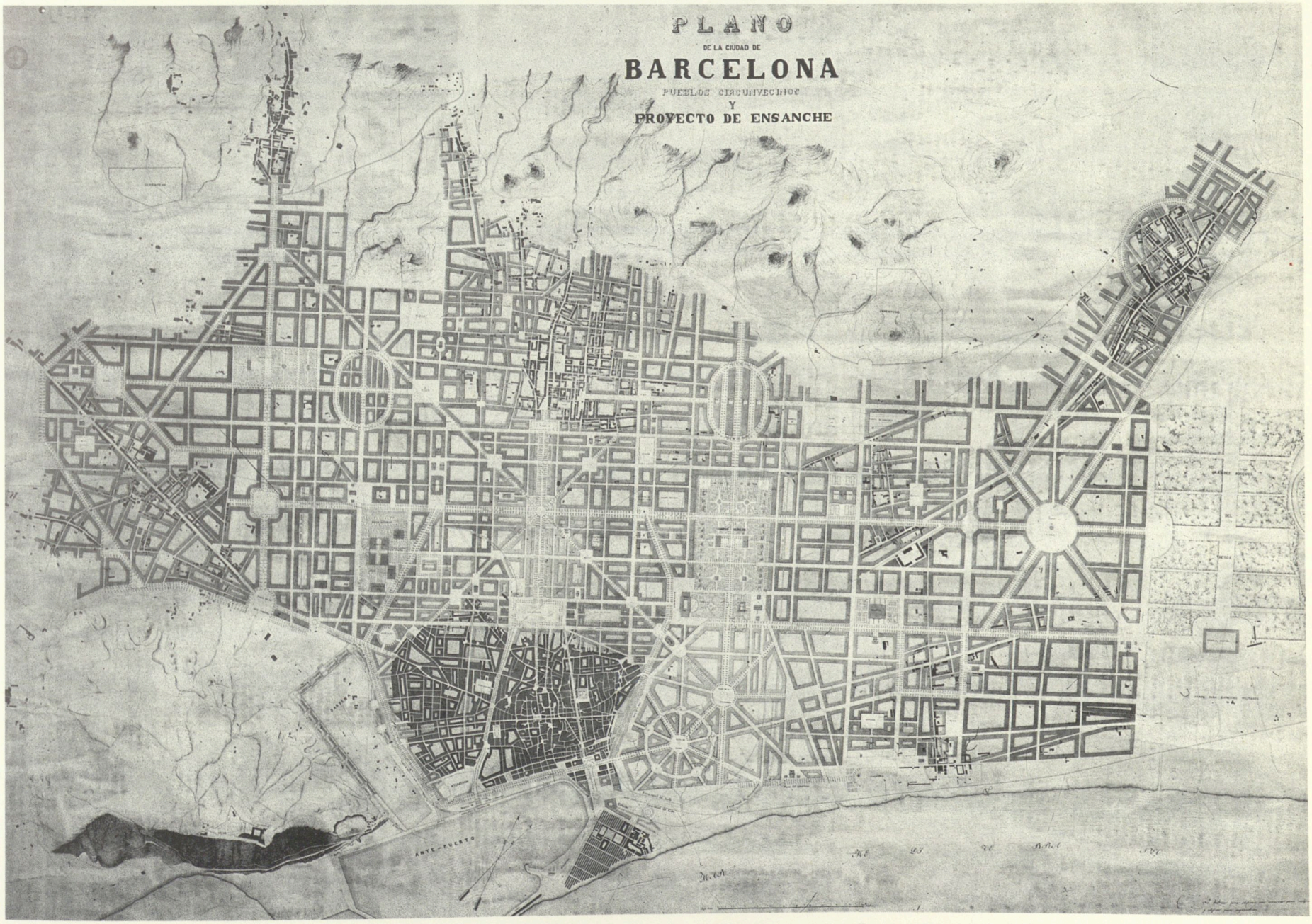

33106

Plano de los alrededores de la ciudad de Barcelona y proyecto de su reforma y ensanche.

Ildefonso Cerdà. 1859
Litografia color. 120×80
Escala 1/10.000
I.M.H. IG. 10055

A més de la diferent component cultural de l'enginyer Ildefons Cerdà respecte als arquitectes que es presentaren al concurs, les bases d'aquest acabaren de definir les diferències del seu projecte.
El projecte Cerdà aprovat per R.O. del 7 de juny del 1859, centra la seva virtualitat projectual en l'illa i en la seva composició i omplenament.

Aquest projecte, a diferència dels altres, situa el centre de la nova ciutat en un indret allunyat de l'antiga, on conflueixen les vies principals: Gran Via, Diagonal i Meridiana: significa la suplantació de la ciutat existent a partir de la creació d'una nova urbs que, per tant, cal que compti amb un nou centre. L'Eixample incorpora la ciutat existent i la resta de nuclis. La reforma és una senzilla perllongacó de tres vies de l'eixample.
Cerdà preveu la disposició homogènia de l'equipament, facilitada per la racionalitat de la trama. Quan la dotació prevsita és d'una dimensió important no dubta en unir les illes que calguin.
El cementiri i l'extens parc al costat del Besòs resten fora del teixit projectat, com equipaments no relacionats amb la distribució homogènia abans esmentada, atenent al seu abast a nivell de tota la ciutat.

33106

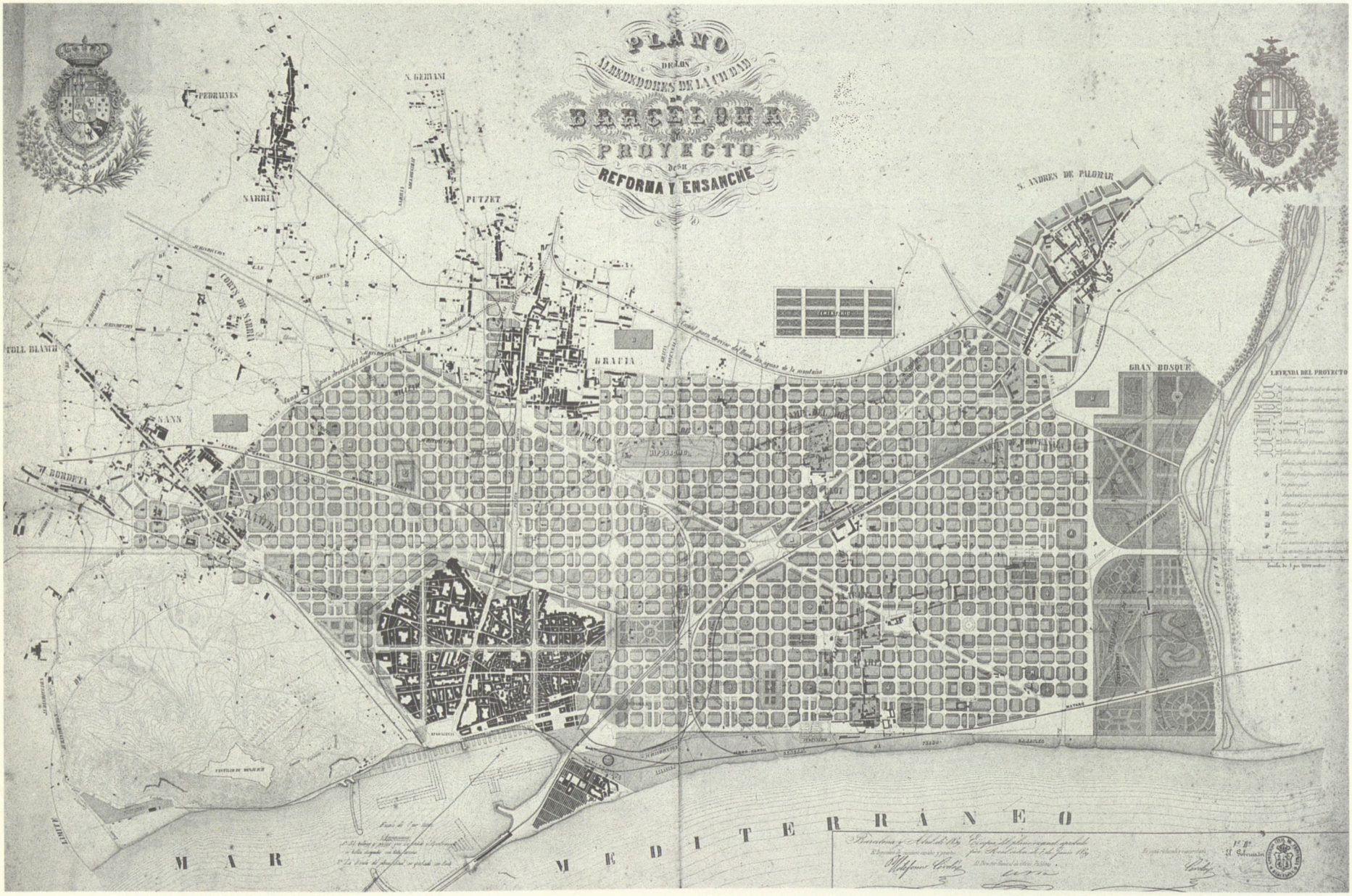

33201 a,b,c,d,e,f.

Proyecto de ensanche de la ciudad de Barcelona sobre la topografía de dicha ciudad y sus afueras (sis versions).

Miguel Garriga i Roca. 28 de novembre del 1857
Tinta color sobre tela. 160×90-100
Escala 1/5.000
nº 2: I.M.H. IG. 3283
nº 3: I.M.H. IG. 2976
nº 4: I.M.H. IG. 2977

Esborrany del projecte aprovat realitzat sobre còpia de la base del nº 2.
I.M.H. IG. 2951

Projecte aprovat el 6 d'abril del 1858
Aquarel·la sobre canson. 42×30
Escal 1/25000
I.M.H. IG. 2555

Versió sense dades d'identificació:
PC Arxiu E-25 (Planos Antiguos-3)

L'Ajuntament encarregà a Miquel Garriga i Roca l'elaboració d'un projecte d'eixample i el 27 de novembre del 1857 acabà quatre solucions, una de les quals fou aprovada el 6 d'abril del 1858. S'acompanya una cinquena proposta que segurament és un dels set projectes que presentà al concurs per l'Eixample. Els projectes de Garriga i Roca són més propers al de Rovira i Trias que al de Cerdà. Aquest és fortament criticat per Garriga, a la vegada que elogia el projecte guanyador. Però, tot i així, mostra més sensibilitat envers la topografia i les construccions existents i compta amb idea d'estructura, encara que no oblida la vessant arquitectònica a l'hora de crear espais i emplaçar equipaments.
Els següents aspectes son constants dels projectes presentats el 1857, recolzats pels seus propis arguments procedents de la memòria que acompanyava als projectes de Garriga pel concurs:

El traçat d'una via que serveix de nexe entre la ciutat antiga i Gràcia.

La disposició d'un bulevard entorn la ciutat vella amb més finalitat de parc, de sanejament, que no pas circulatòria.
Hemos mirado con esquisito celo por la higiene de la actual y nueva Barcelona, y por lo mismo establecemos paseos de circunvalación que purifiquen la atmosfera y que al propio tiempo nos faciliten rapidas comunicaciones por medio de vias ferreas a tracción de caballos que en combinación con las avenidas de la gran plaza de que hemos hablado forman ademas de un Distrito centrico, otros seis Distritos con dos Barrios cada uno que toman el nombre del paseo que los cruza.

La reorganització dels ferrocarrils amb la concentració de línies en dues estacions.

La reforma de la ciutat vella, plantejada de forma similar a la que es farà posteriorment (precedent de la Via Laietana).
Hemos sido parcos en reformar la actual ciudad porque profesamos un profundo respeto a los intereses creados y a los nuestros adquiridos, va porque faltando el plano geome-

33201 a

33201 b

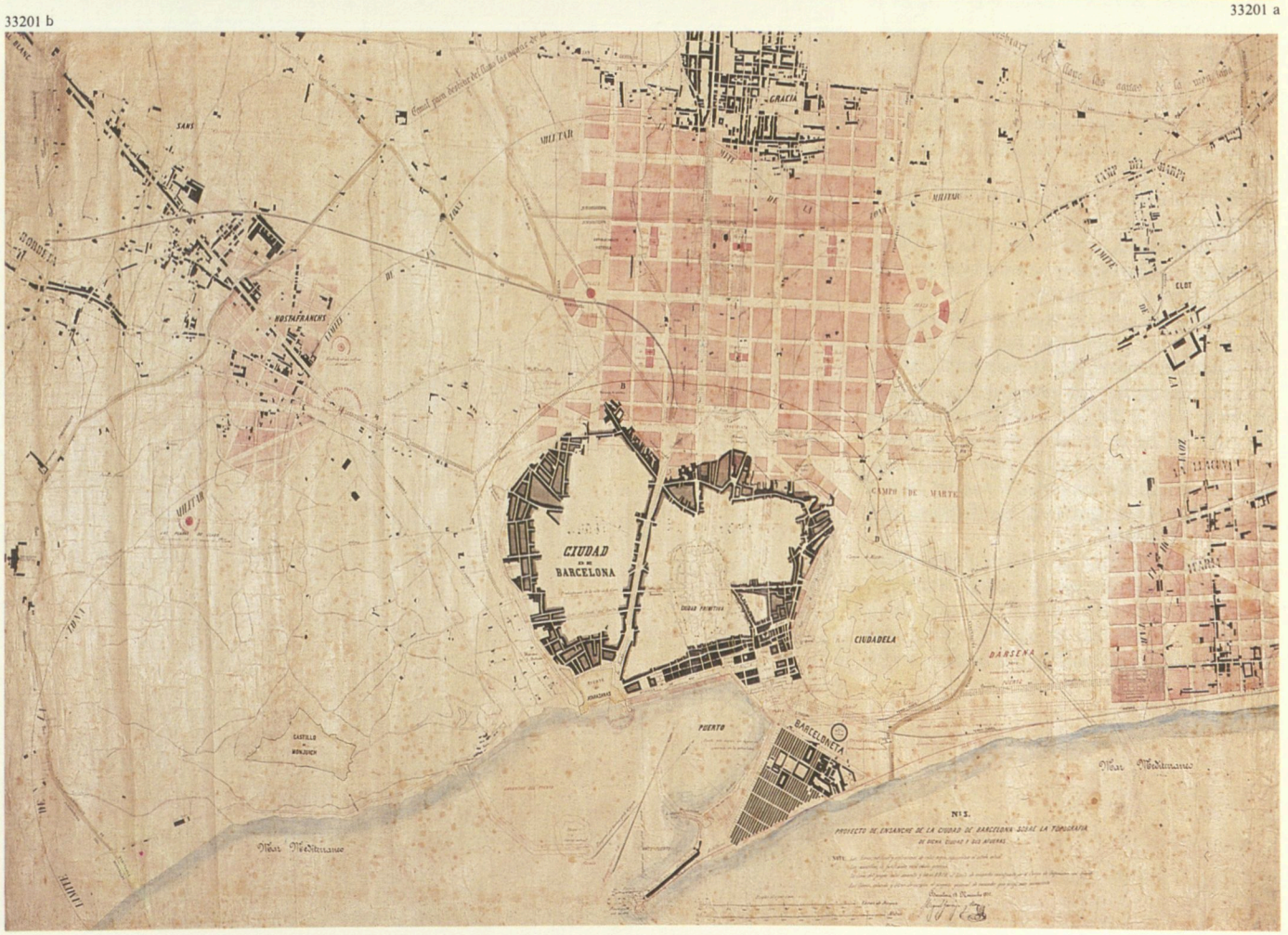

trico tales con: 1.° La abertura de una calle de 2° orden que pone en comunicación el puerto y el Barrio de la Barceloneta con la palza central de Isabel II atravesando la ciudad de N. a S. por una zaona de edificios antiguos, en su mayor parte viviendas humedas e insolubres situdas en callejones estrechos y tortuosos, sin sol ni ventilación, cuya via ademas de su importancia daria la animación y vida que carece esta gran parte de la población y disminuiria de un modo notable su cifra mortuaria.

La tècnica del traçat de vies recolçat en eixos visuals i la insistent utilització de la geometria. L'esborrany realitzat sobre la base de la solució n.° 2 ens en dóna una bona mesura.

La formació neoclàssica de Garriga i Roca manifestada en el punt anterior i en la creació d'espais i en l'emplaçament d'equipaments.

Delimitació de districtes que contenen un nombre constant d'illes, la dimensió de les quals respon més a consideracions morfològiques que no pas a tipus edificatoris.

Nuestro proyecto no es exclusivista porque todo sistema tiene sus ventajas e incovenientes, por los mismo eligiendo de cada uno lo mejor y no perdiendo de vista lo que exije la conveniencia y belleza pública hermanada con los preceptos de la higiene obtamos con preferncia por el sistema cuadrangular, sin excluir empero el radial, poligonal y hasta el curvo segun las circunstancias de la localidad, teniendo siempre en cuenta que el objeto primordial es el de enlace de la Ciudad y de los pueblos limitrofes con la población en proyecto, respetando los intereses creados que sea conciliable con la conveniencia de las vias públicas.

Distinció d'una primera fase en el desenvolupament de l'Eixample, la qual és definida completament, mentre que solament s'assenyalan les directrius de creixement fòra de l'àmbit previst per aquella.

En el ensanche que proponemos concedemos todo el espacio y desahogo necesario para vivir higienicamente dando a cada habitante los 40 met. fijados por las estadisticas de primera nota, y en el de que la altura maxima de los edificios ha de ser de dos pisos, no parecerá extraño que ocupando nuestra primera zona de ensanche un espacio mayor que la actual Barcelona, contenga un numero menor de habitantes.

Señalamos con tinta de color subido, distribuyendolo en manzanas y calles, el terreno que consideramos necesario para el inmediato desarrollo, y con tinta de medio tono su porvenir más lejano a tratarlo por medio de vias generales.

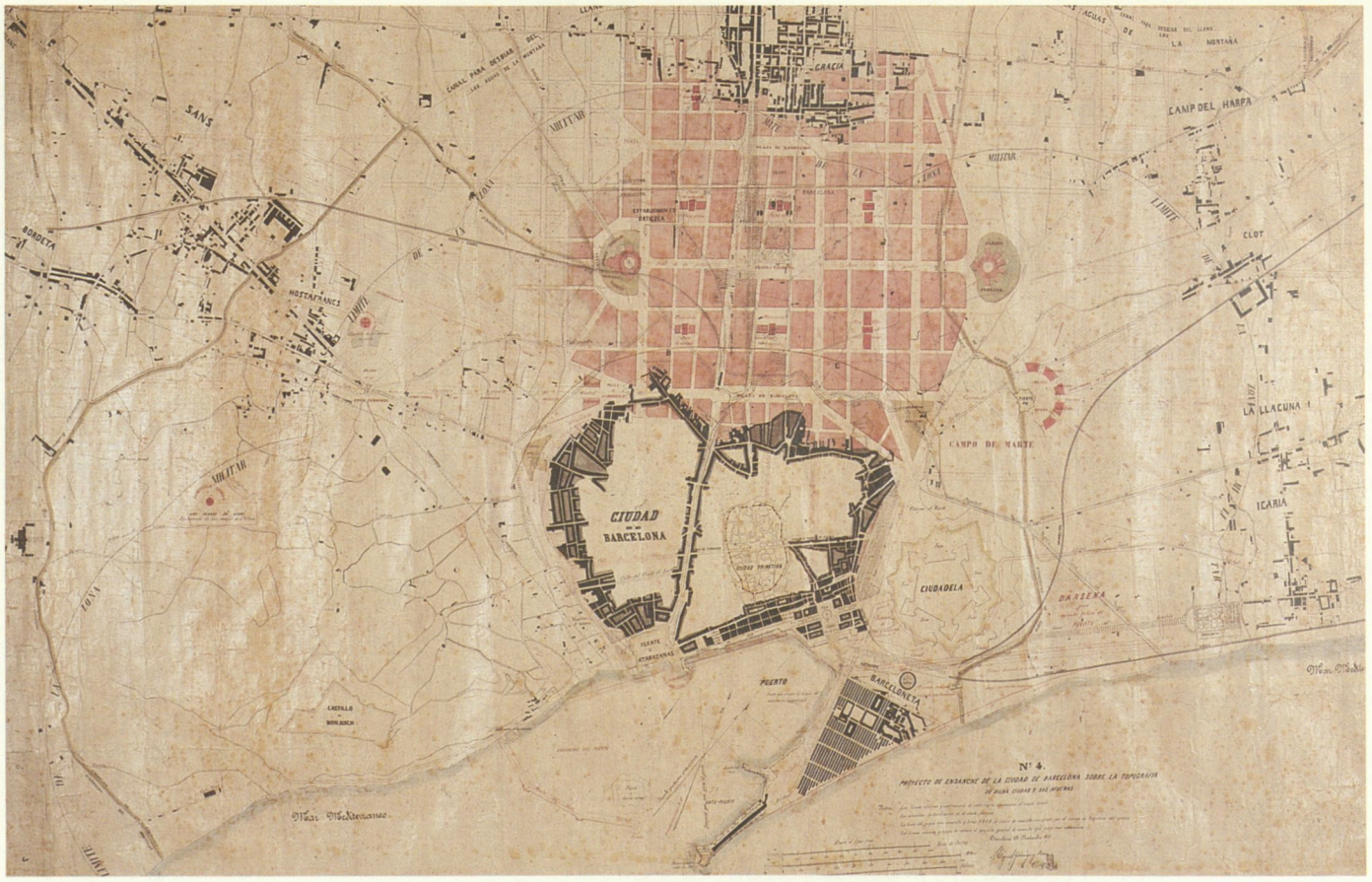

33201 c

33201 d

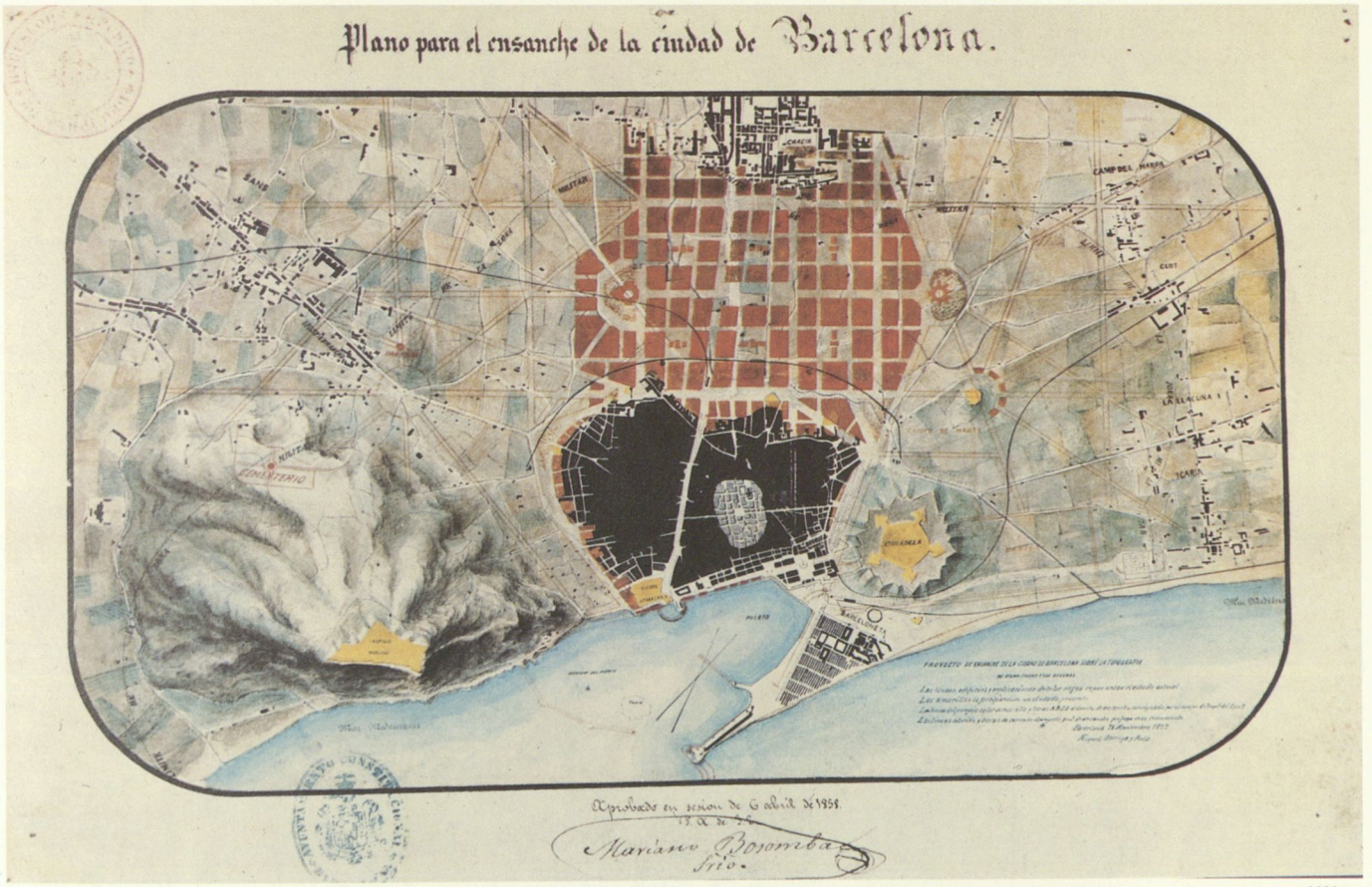

33201 f

33201 e

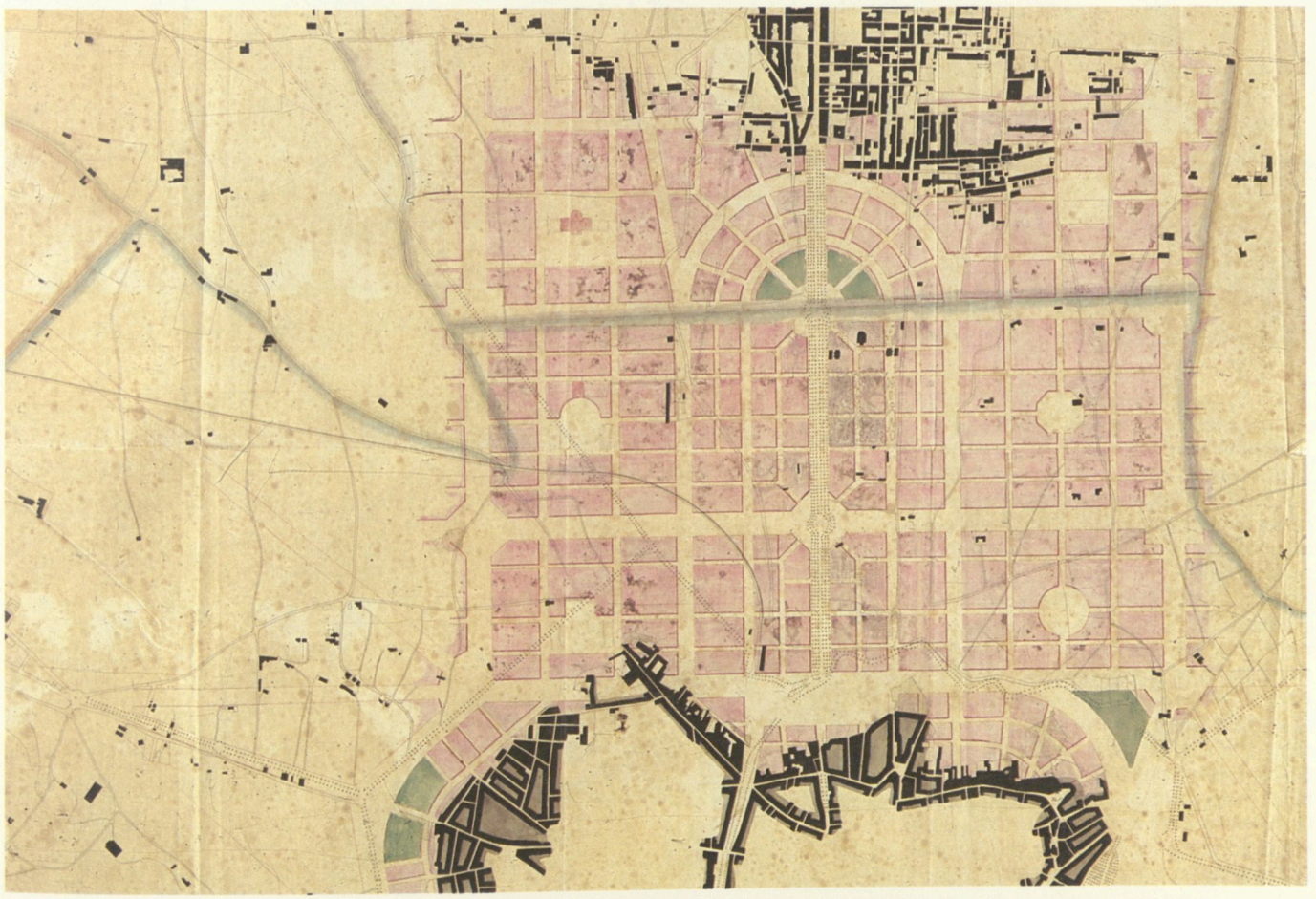

34101

34101
Plano de los alrededores de la ciudad de Barcelona levantado por orden del Gobierno para la formación del proyecto de ensanche.

Ildefonso Cerdà. 19 de novembre del 1855
Tinta sobre canson entelat. 270×168
Escala 1/5.000
CI

El 1854 Ildefons Cerdà va rebre l'encàrrec de realitzar l'aixecament de Barcelona i el seu entorn, el qual havia de servir com a plànol base dels concurs convocat cinc anys més tard i del seu propi projecte.
Varem col·laborar amb ell, Josep Fontseré i Josep Sanpere i Miquel.
Aquest treball cartogràfic, significatiu en la història de la cartografia, es desenvolupà paral·lelament al de Miquel Garriga i Roca per la Ciutat Vella. Es tracta de dues obres coetànies que es contitueixen com a actes previs al projecte: d'Eixample i de Reforma, respectivament.
En aquesta primera versió solament apareix el contorn de la ciutat antiga, mentre que la resta de poblacions del pla i la Barceloneta són dibuixades completament.
Com a document que ha de servir de base al projecte el seu objectiu és el d'aconseguir el màxim d'informació de l'àmbit objecte d'intervenció: topografia, rieres, vegetació, camins, traçats de ferrocarril... En aquest sentit, mostrant certa dosi de modernitat, el plànol és acompanyat per dades estadístiques, tant d'aspectes físics com socials.

BARCELONA
JURISDICION DE BARCELONA
GRACIA
JURISDICION DE GRACIA
BARCELONETA
PUERTO
MEDIT
FERRO-CARRIL
Fuente del Rey
Puerta del Rompedor de la Xina
Puerta de Roma
Torrente de Roma
Torrente de Provenzals
Torrente de Vallcarca
Torrente de Jesus
Torrente de Gracia
Torrente de Marti
Torrente de Barcelona
Torrente de Sans
Torrente de Horta
Torrente de Sarria
Torrente de Cubierta
Torrente de Ronda
Torrente de Rosal
Torrente de Rosal Nuevo
Torrente de Rosal Viejo
Torrente de Rosal Nuevo
Torrente de Rosal Viejo
Torrente de Rosal Nuevo
Torrente de Rosal Viejo

34103
Plano topográfico (hoja nº 6).

Ildefonso Cerdà. 19/11/1855
Tinta sobre canson entelat
Escala 1/1250
MH. Llegat Cerdà

Full corresponent a l'aixecament topogràfic de Barcelona i dels seus voltants realitzat en el curt termini d'un any per Ildefons Cerdà, encapçalant un equip de tècnics.
Té interès per la demostració de la tècnica emprada: traçat de successives paral·leles al Passeig de Gràcia, sobre les quals s'hi situen regularment les cotes, obtenint per interpolació els punts de pas de les corbes de nivell. El resultat és un plànol molt acurat: el primer plànol realment topogràfic de l'Estat espanyol.
La reducció a escala 1/5.000 i la composició de la dotzena de fulls de que es composa l'aixecament serviren per obtenir els plànols anteriors.

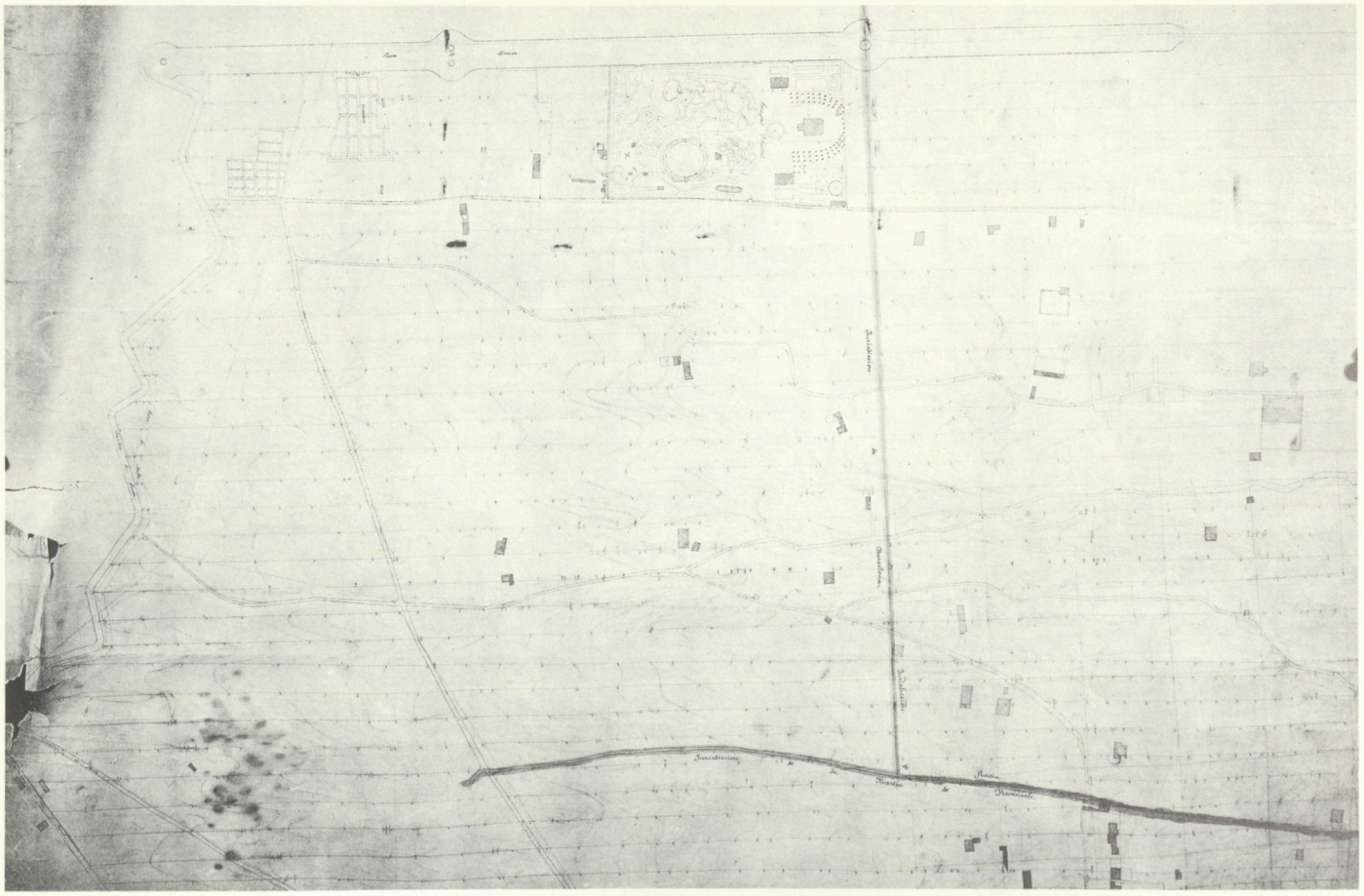

34103

34104

34104
Replanteix Eixample Cerdà

Ildefonso Cerdà
Tinta sobre tela, 240×105
Escala 1/5.000
MH. Llegat Cerdà

Replanteig realitzat pel propi Cerdà amb una gran precisió per a poder garantir la implantació en el sòl del model projectat, quan la longitud dels carrers supera els cinc quilòmetres i existeixen desnivells de més de vint metres.
Entre d'altres diferències amb el projecte originari, cal destacar el traçat definitiu del passeig de Gràcia, que significa la desaparició de la plaça prevista sobre el carrer d'Aragó.
Significa la confirmació ja definitiva de l'illa com a sòlid, sense plantejar-se la disposició de les construccions. Solament es garanteix des del traçat l'espai lliure corresponent als carrers, ja prou important: la proposta originària era irrealitzable en el context econòmic que s'havia de desenvolupar.

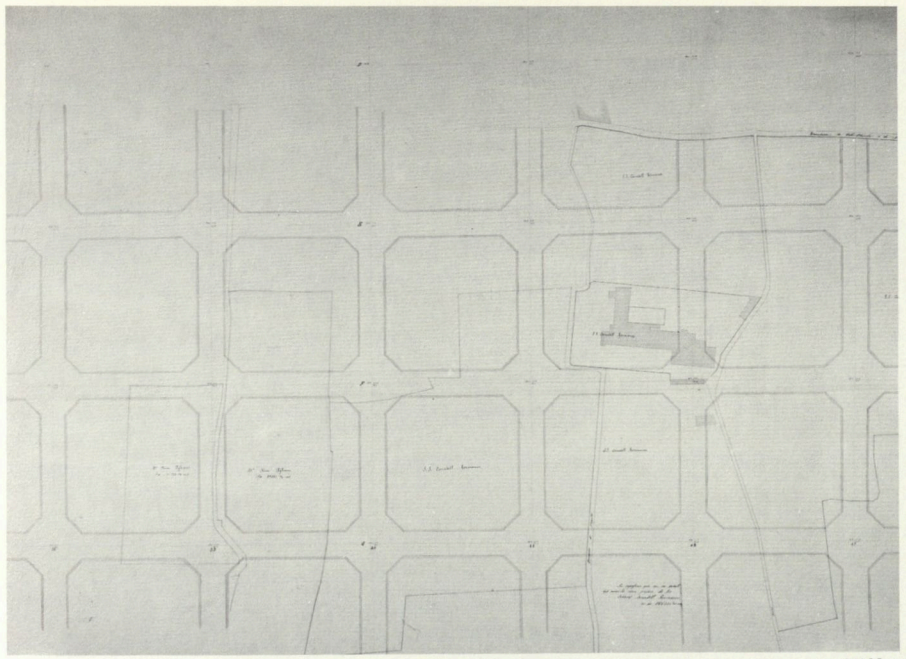

34105 a

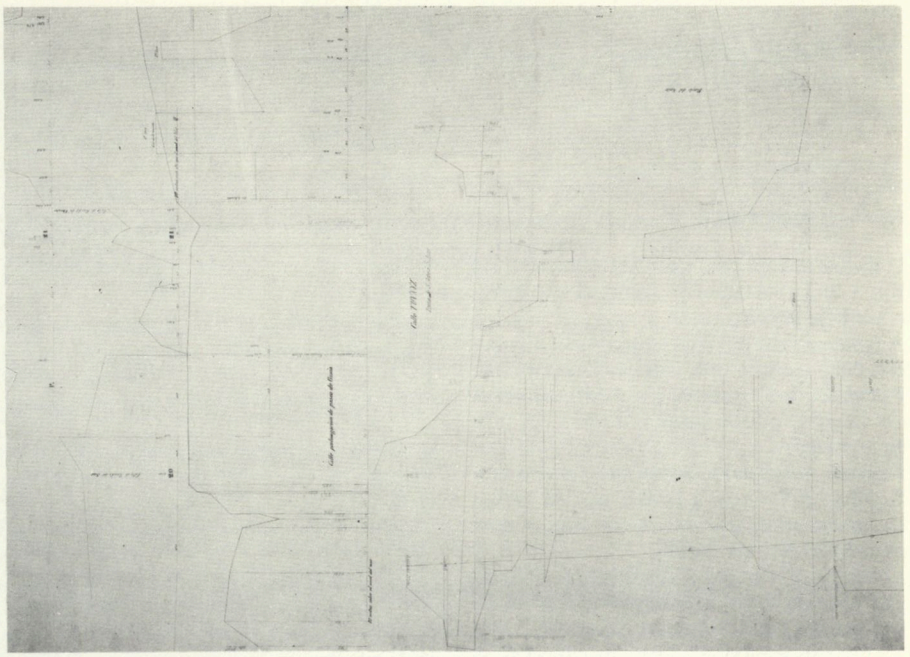

34105 b

34106

34106

Ildefonso Cerdà
Tinta color sobre canson entelar 240×180
Escala 1/1.250
MHC. Llegat Cerdà

Significa l'actualització acurada amb les construccions llavors aixecades del traçat del projecte Cerdà i realitzada per ell mateix. La finalitat era poder portar cert control del desenvolupament de l'Eixample, en el qual l'enginyer hi participava directament, formant part d'una de les empreses urbanitzadores-immobiliàries: "Fomento del Ensanche de Barcelona".
Es composa d'una sèrie de sis fulls. En aquest, podem comprovar que ja està construït el passatge Permanyer, així com les quatre illes compresses entre els carres Llúria-Girona i Consell de Cent-Gran Via.

34105 a,b,

Ildefonso Cerdà
Tinta color sobre canson entelat 280×140
Escala 1/500
MHC. Llegar Cerdà

Pertany a una sèrie de plànols (uns quaranta en total) bàsica per a poder entendre el procés d'implementació de l'Eixample.
S'assenyalen les alineacions exteriors de l'illa, els eixos dels carrers, les línies divisòries de propietats, els camins i rieres, així com les construccions existents.
Té molt d'interès la informació que dóna de les cruïlles dels eixos dels carrers:
—cota del terreny
—cota corresponent a la rasant del carrer en aquest punt segons el projecte
—cota de la solera de la claveguera, calculada independement, fruit de l'estudi de sanejament de l'Eixample.
Aquest treball va acompanyat de perfils dels carrers, indicant el perfil natural del terreny i la rasant proposada.

34107

Modificació del projecte d'eixample i reforma d'Ildefons Cerdà.

Tinta sobre canson entelat 256×142
Escala 1/5.000
MHC. Llegat Cerdà

Uns quatre anys més tard de l'aprovació del Pla Cerdà, el mateix autor el modificà considerablement.
Augmentà l'edificabilitat, segurament a intàncies de la mateixa ordre aprovatória i amplià l'extensió de l'eixample per sobre del canal de desguàs, substituint el cementiri del projecte inicial.
Plantejà noves solucions d'assentament edificatori, arribant ja a definir ja l'illa tancada, essent molt poques les que només eren edificables en dos fronts.
Preveia la integració d'illes formant "superilles" que en el projecte originari solament assignava als grans equipaments.
També cal destacar d'aquesta modificació, la desaparició de l'assenyalament dels equipaments, fins i tot el parc del Besòs: ve a ésser un exercici comprovatori de la capacitat edificatòria de la trama Cerdà, amb les limitacions de l'època, sense distinguir en cap circumstància les utilitzacions.

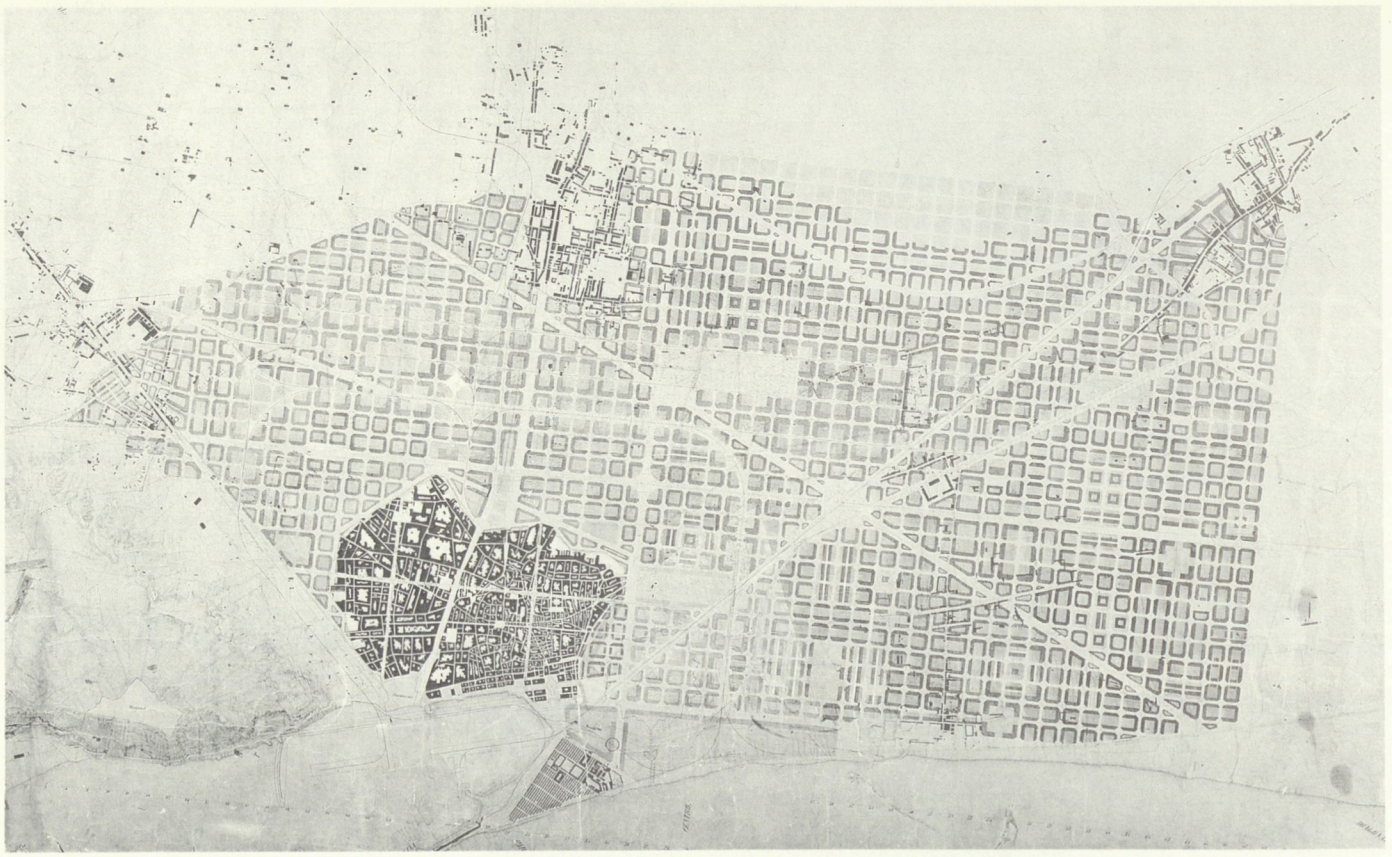

34108 b

34107

34108 a,b

Plano de mojones y valizas para el replanteo de las calles del Ensanche.

Josep Artigas i Ramoneda. 24 de març del 1871
Tinta color sobre tela. 30×65
escala 1/20
AA. 263-AI

Plano de mojones para la prolongación de la Rambla hasta la Gran Via.

Leandro Serrallach. maig 1865
Tinta i un color sobre tela. 65×30
Escala 1/5
AA. 12-AI

El projecte d'Eixample tècnicament es cloïa amb el replanteig de rasants i alineacions. Per aquesta comesa eren utilitzats dos elements: el "mojón" per indicar la cota i la "valiza" per assenyalar l'alineació.
Existeixen referències de la dificultat perquè aquestes fites restessin en el seu lloc, ja que eren freqüentment desplaçades pels propietaris o pels pagesos en treballar la terra quan es tractava de camps de conreu.

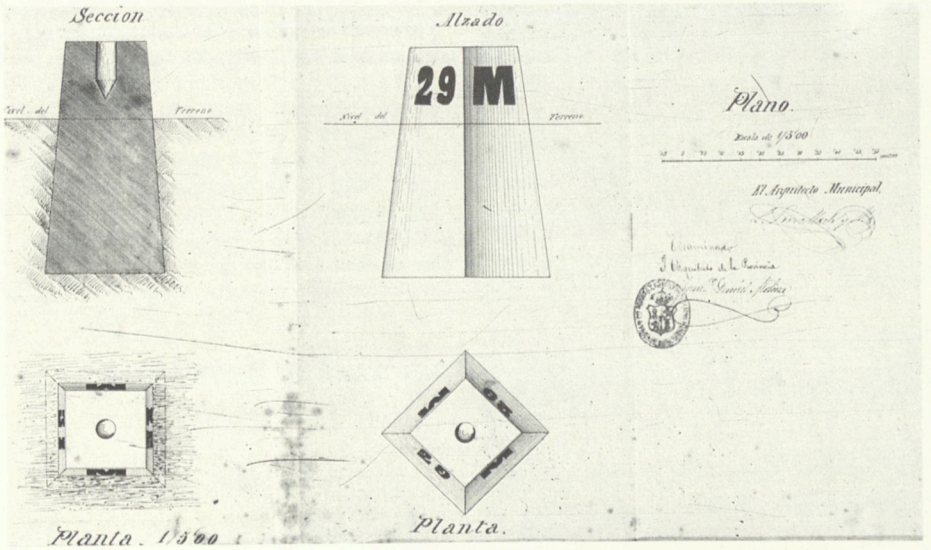

34108 b

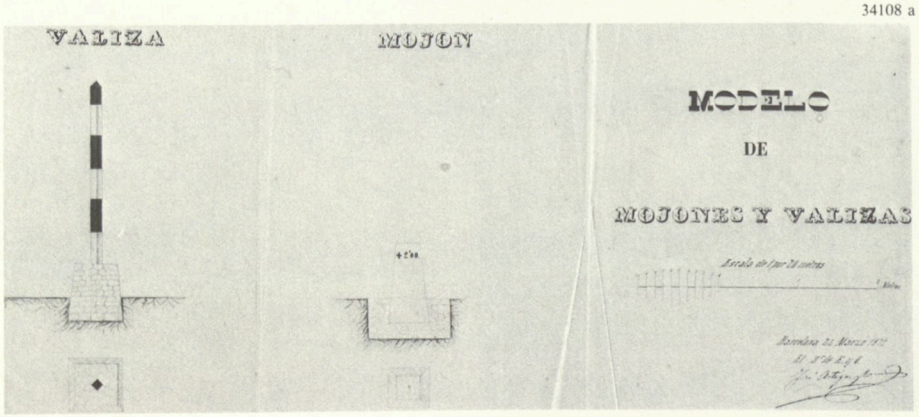

34108 a

34112

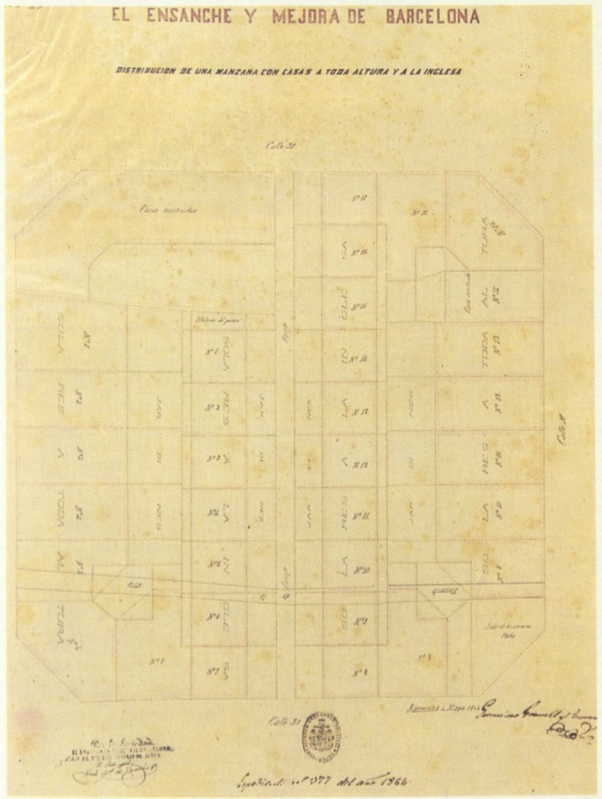

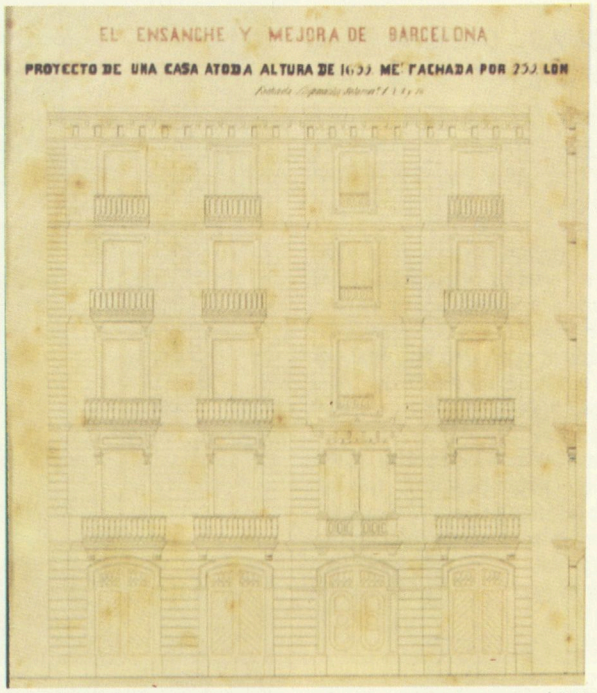

34112

34112

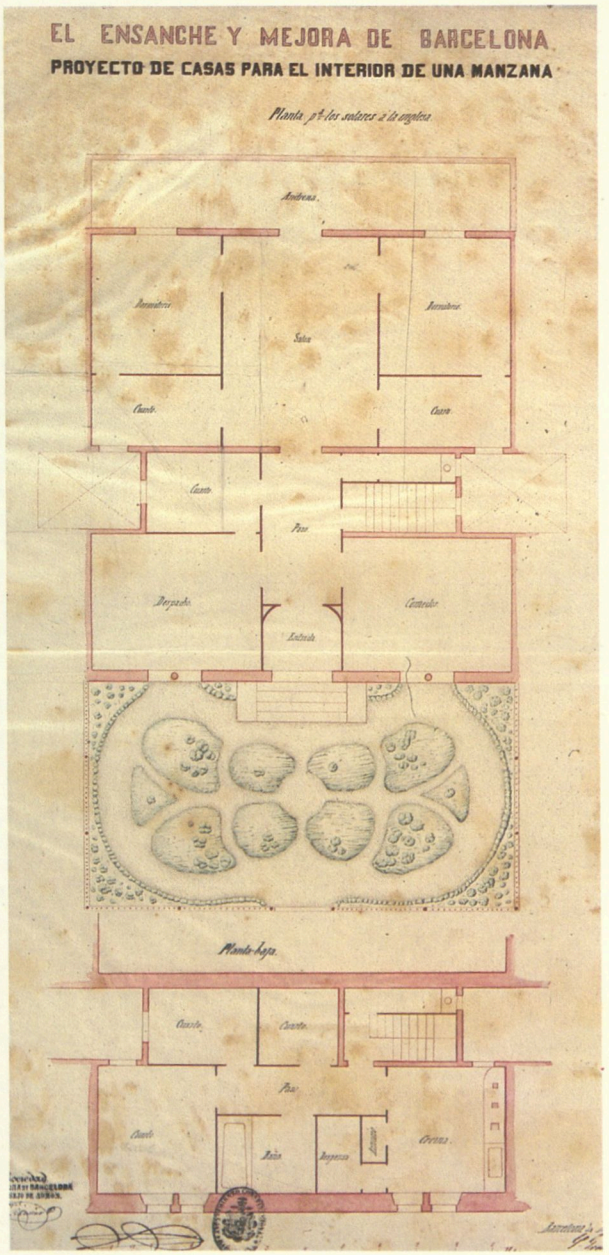

34112

34112

El Ensanche y mejora de Barcelona. Distribución de una manzana con casas a toda altura y a la inglesa.

G. Granell i Barrera. 4 de maig del 1864
Tinta color sobre tela. Enquadernat
Escala Gràfica
I.M.H. Vol. V Gran Fol.

Es tracta d'una matinera promoció consistent en la total edificació d'una illa per mitjà de construccions en alçada recolzades en l'alineació exterior i de cases baixes, "a la inglesa", a l'interior, a partir de l'obertura d'un passatge.
Aquesta solució ja es contemplada pel propi Ildefonso Cerdà en la modificació del seu projecte inicial, encara que no sigui en el mateix indret.

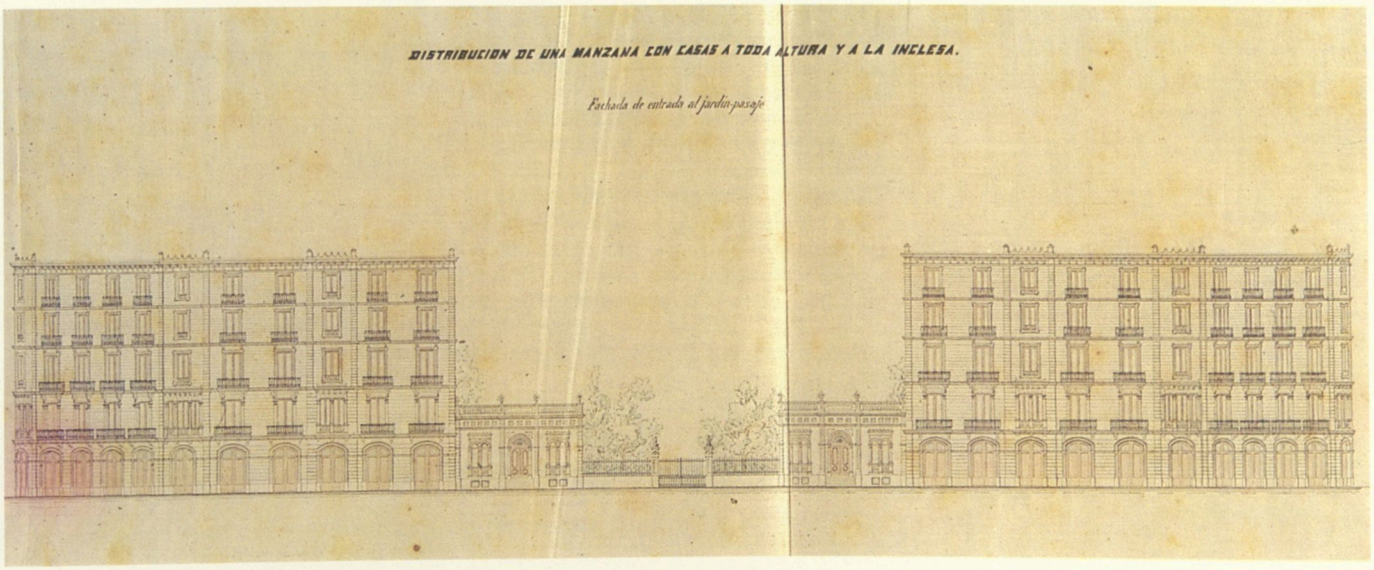

34109

"Barracón Móvil" (Ctra. de Ntra. Sra. del Port)

Eduardo Fontseré, mestre d'obres
Tinta sobre canson. 30×40
Escala 1/50
AA.

L'existència de friccions entre els propietaris i l'Ajuntament a l'hora de determinar les alineacions queda ben palesa en aquest projecte de "Barracón Móvil". Les successives variacions de la línia oficial varen fer optar per la proposta de construir un habitacle mòbil que fàcilment es pogués adaptar a qualsevol nou canvi d'alineació.
Aquest problema, portat a l'extrem en aquest cas, situat fòra de l'Eixample Cerdà, a la falda de Montjuïc (Hortes de Sant Bertran) era freqüent. Els projectes d'alineacions no restaven clars i la iniciativa urbanitzadora dels propietaris s'avançava sovint el control municipal.

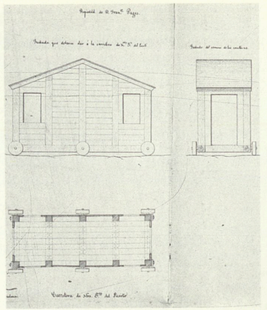

34109

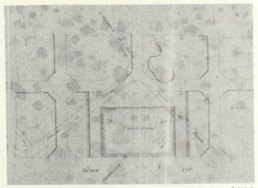

34110

34110

Emplazamiento de la nueva Universidad de Barcelona.

Elías Rogent. 20 de novembre de 1862
Ministerio de la Gobernación.
Subsecretaría. Sección de construcciones
Tinta i un color sobre tela. 40×30
Escala 1/2.000
AA.

34111

Plano de ensanche y reforma de los Campos Elíseos.

Josep Oriol Mestres. febrer 1865
Tinta color sobre tela. 50×40
Escala 1/1.250
AA. 1618 bis-c

Dos exemples de la concreció de l'Eixample Cerdà en els cinc anys següents a la seva aprovació.
La consolidació de la primera "super-illa" amb la construcció de la nova Universitat, unint dues illes, restant el carrer Enrique Granados sense sortida a la Gran Via. L'edifici docent es emplaçat al centre de la nova illa, i es deixen edificables els fronts dels carrers Aribau i Balmes.
La substitució de part dels Camps Elisis per "Terreno destinado a la edificación de Casas" emplaçat en el front més aprofitable especulativament d'aquells jardins, el Passeig de Gràcia, que a la vegada ho era de tot Barcelona. Per "compensació", segons diu el mateix expedient, s'amplien els Camps en direcció a Gràcia.

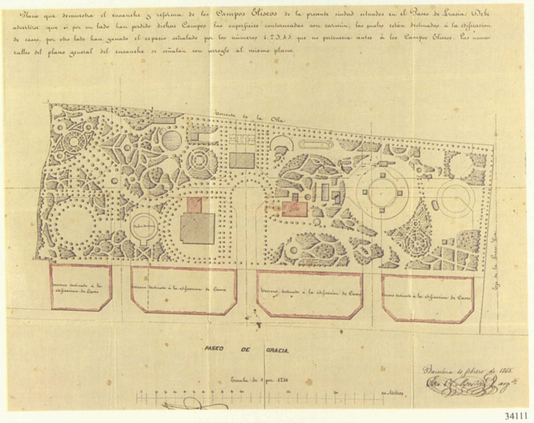

34111

34113

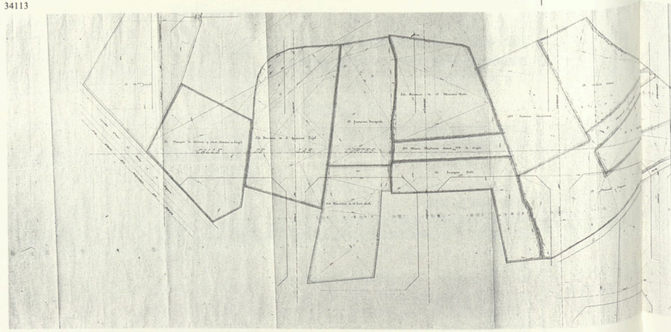

34113

Apertura de la calle de las Cortes desde la de Aribau a la del Marqués del Duero.

Francisco Cels. 7 de setembre de 1883
Tinta color sobre tela. 360×90 i 60×50
I.M.H. 1G. 12877

La Gran Via, l'artèria principal de la trama Cerdà, es constituïa com un vial d'obertura obligada per a donar sentit i bon funcionament a l'execució de l'Eixample. Tot i així, tardà en conformar-se. A final del segle passat, Amargós es lamentava que encara fos un camí a l'alçada de la Plaça d'Espanya.

Aquí es tracta d'estudiar les afectacions del tram comprès entre el carrer d'Aribau i el Paral·lel.
El plànol, força detallat, indica les alineacions dels projecte Cerdà, els límits de les propietats i llurs triangulacions pel càlcul superficial, com també les poques construccions existents en aquell moment.
El plànol es acompanyat d'un quadre, en el qual s'expresen, entre d'altres dades, les superfícies lliure i edificada i el percentatge de l'afectació en ambdós casos. El preu del metre quadrat és fixat de manera precisa, variant d'una illa a l'altre. Com a resultat es dóna l'import total que significa l'afectació de cada propietat.

34114

Plano geométrico topográfico del casco de la ciudad de Barcelona y sus afueras para el estudio de su ensanche y porvenir levantado de orden del Excmo. Ayuntamiento por el arquitecto municipal.

Tinta un color sobre tela. 150×90
PC 109 PA-20

Plànol consistent en la trama Cerdà modificada, similar a la del replanteig, però amb tendència a l'eliminació de l'agrupació d'illes. El plànol base és còpia del topogràfic de l'enginyer.
Han estat substituïdes els nombres i les lletres que designaven els carrers per noms i s'indica la numeració dels solars. Representa un avenç important en el control administratiu de l'Eixample.

34114

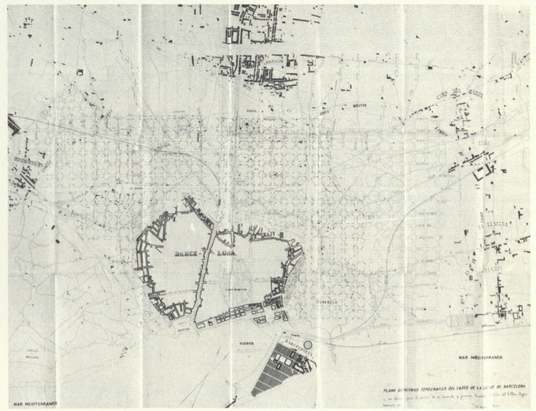

34113 b

34113 a

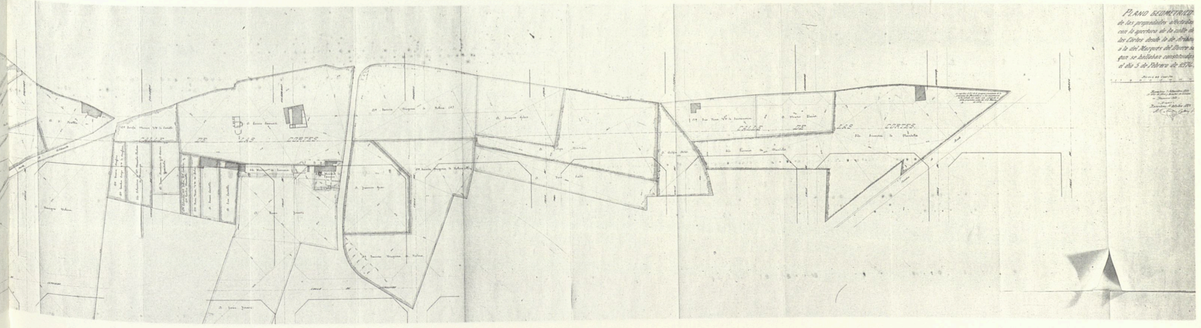

34115

Plano general sobre la división del Ensanche en zonas parciales y clasificación de las obras.

Antonio Rovira i Trias. 17 de gener del 1868
Tinta color sobre tela. 190×60
Escala 1/10.000
AA. 129-AI

Divisió en zones de l'Eixample de Barcelona, realitzada en acompliment del que dictaminaven la Llei d'Eixample del 1864 i el seu reglament del 1867, basats en l'experiència i en la dificultat de desenvolupar l'Eixample de Barcelona.
Rovira i Trias realitza una divisió concèntrica que l'any 1875 repetirà Jordan. Aquesta concepció formal de desvolupament radial recorda el mateix projecte que guanyà el concurs.
Es tractava de delimitar unes zones per a poder formar la "massa comú" de terrenys edificables i viables per a procedir a la distribució de càrregues i beneficis i relitzar la urbanització de manera gradual.
"(...) si se cuidara que las líneas escogidas por límite de las zonas fuesen grandes vías de una marcada importancia, entonces se lograría que aquellas estuviesen completamente independientes, permitiendo ya, ir construyéndolas una a una, no garantizando el Ayuntamiento a los propietarios de una zona, hasta que la precedente fuese totalmente concluida".

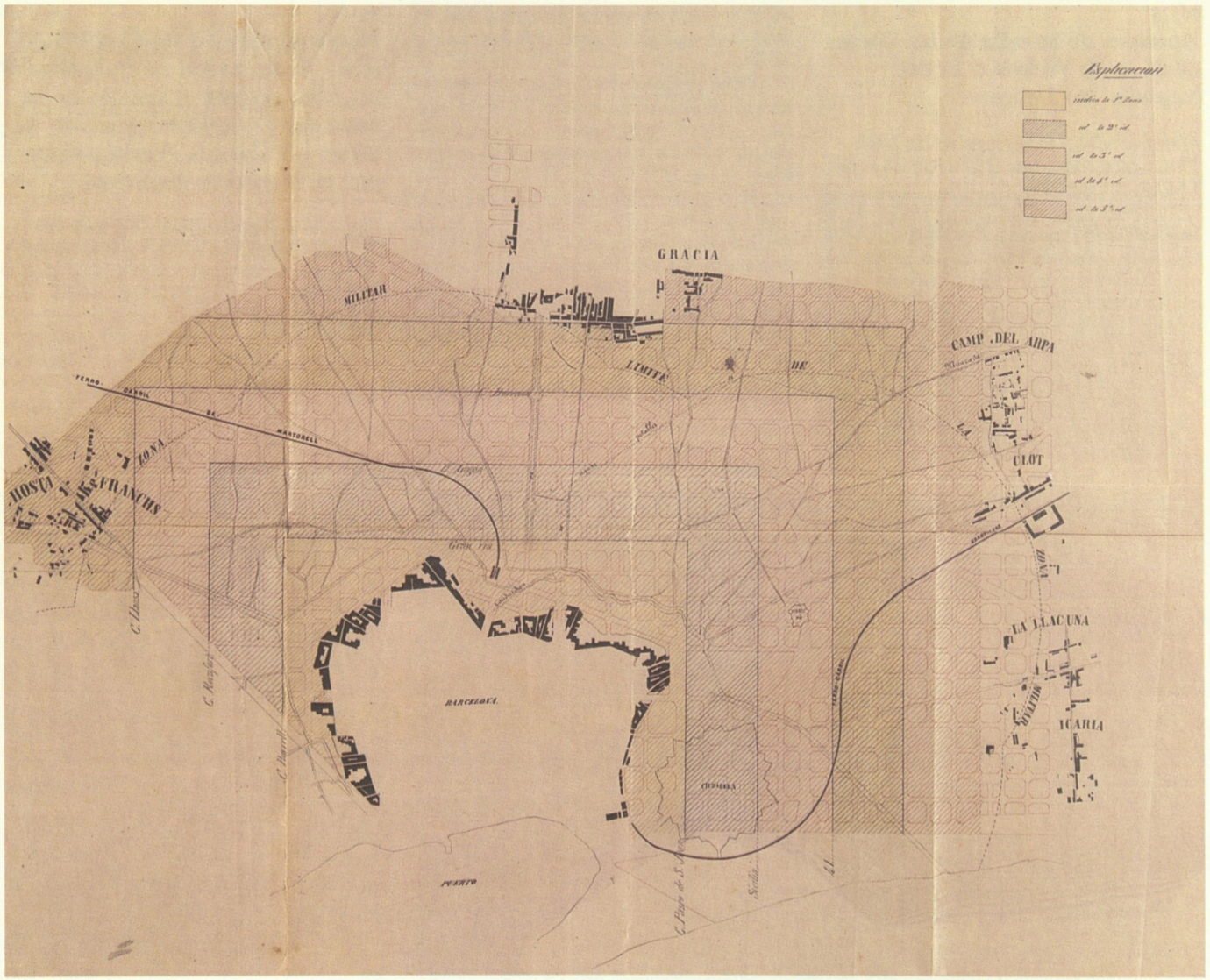
Esplicacion
GRACIA
MILITAR
LIMITE
DE
CAMP DEL ARPA
CLOT
FERRO-CARRIL
DE
MARTORELL
1ª ZONA
HOSTA
FRANCHS
LA LLACUNA
IGUALADA
IGUALADA
IGUALAD

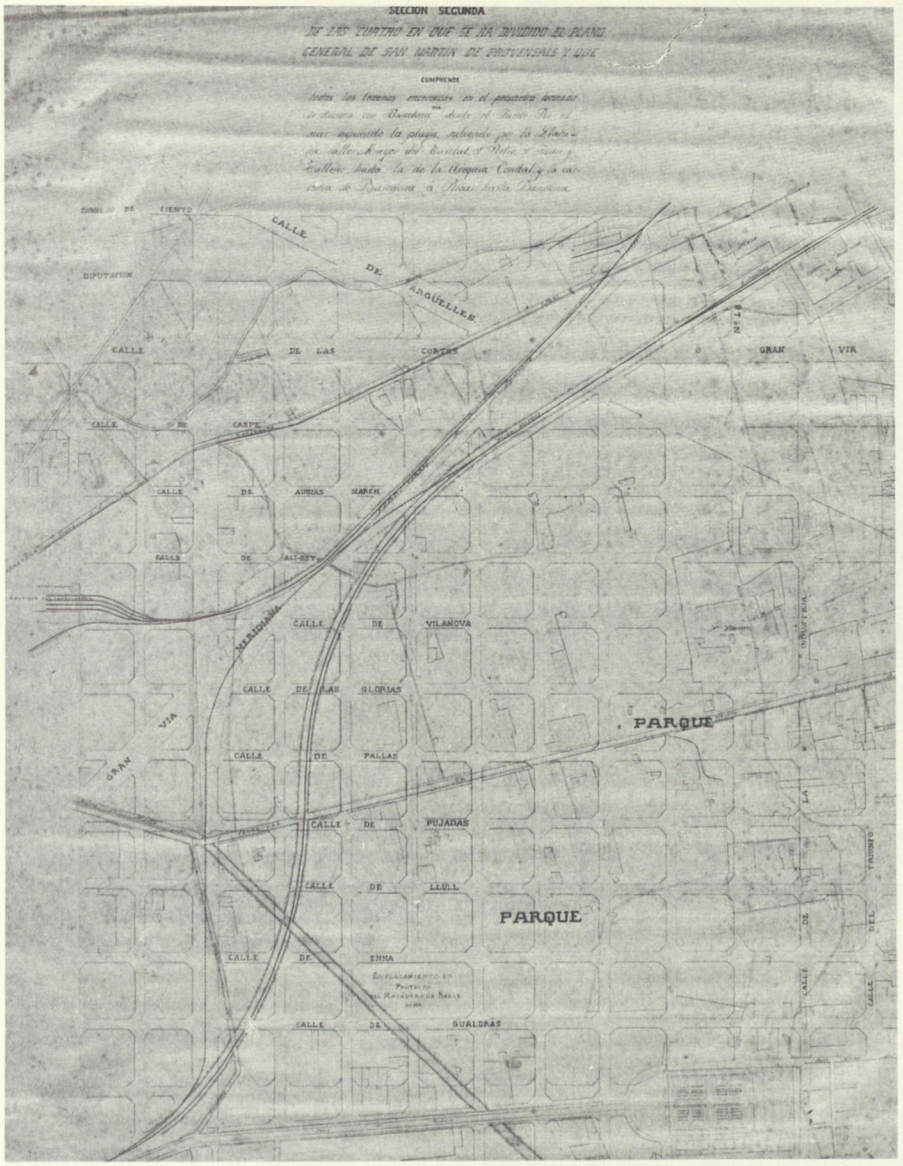

34201 b

34201 a

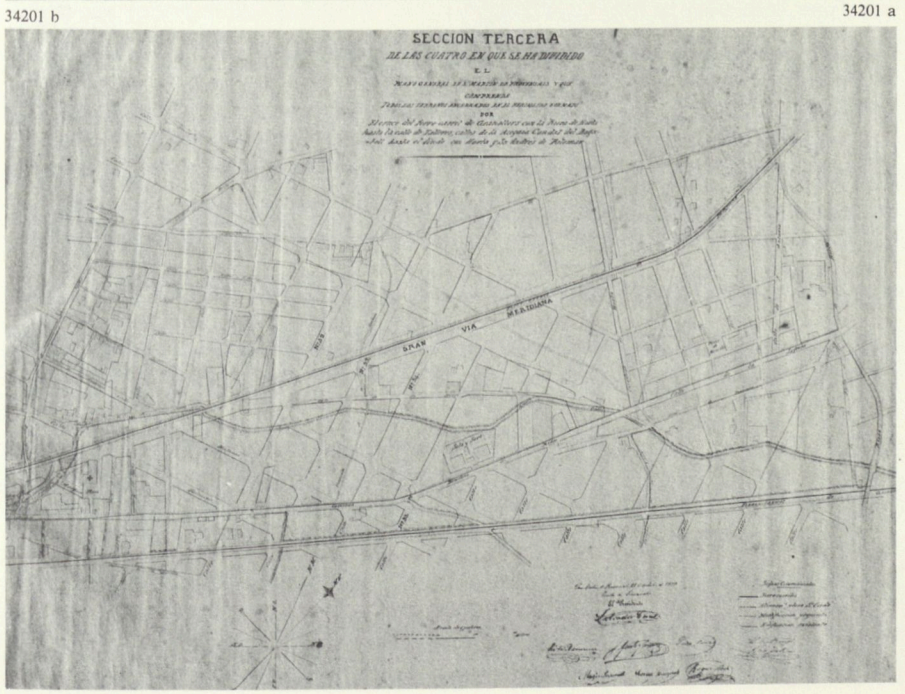

34201 a,b,c.

Plano general de San Martín de Provensals (seccions 2, 3 i 4)

Pedro Falqués. 6 de maig del 1879
Tinta color sobre tela. Plànol dividit en quatre seccions 100×140
Escala 1/2.000
I.M.H. IG. 10123 R

L'Eixample Cerdà, intermunicipal, fou objecte de modificacions per l'adaptació a les pre
existències de les poblacions del pla.
El desenvolupament de la malla dins el terme de Barcelona era incialment més fàcil, tant pel poc nombre de construccions existents fòra de la ciutat vella com per la major capacitat gestora del seu Ajuntament. En canvi, els altres nuclis veien com se'ls sobrepossava una malla que no s'adaptava en absolut a les preexistències.
En aquest cas es tracta de Sant Martí de Provençals. La presència de diverses carreteres, rieres, traçats de carril i zones comsolidades per l'edificació, reclamava una adaptació de l'eixample Cerdà.
Es dibuixen i es destaquen a la llegenda els ferrocarrils, les edificacions existents, les alineacions del "plano Sr. Cerdà" i les modificacions proposades.
El parc que apareix en aquest projecte és quelcom diferent al previst per Cerdà. Existeix la voluntat d'integrar-lo a la trama, cercant la connexió amb tots els carrers.

34201 c

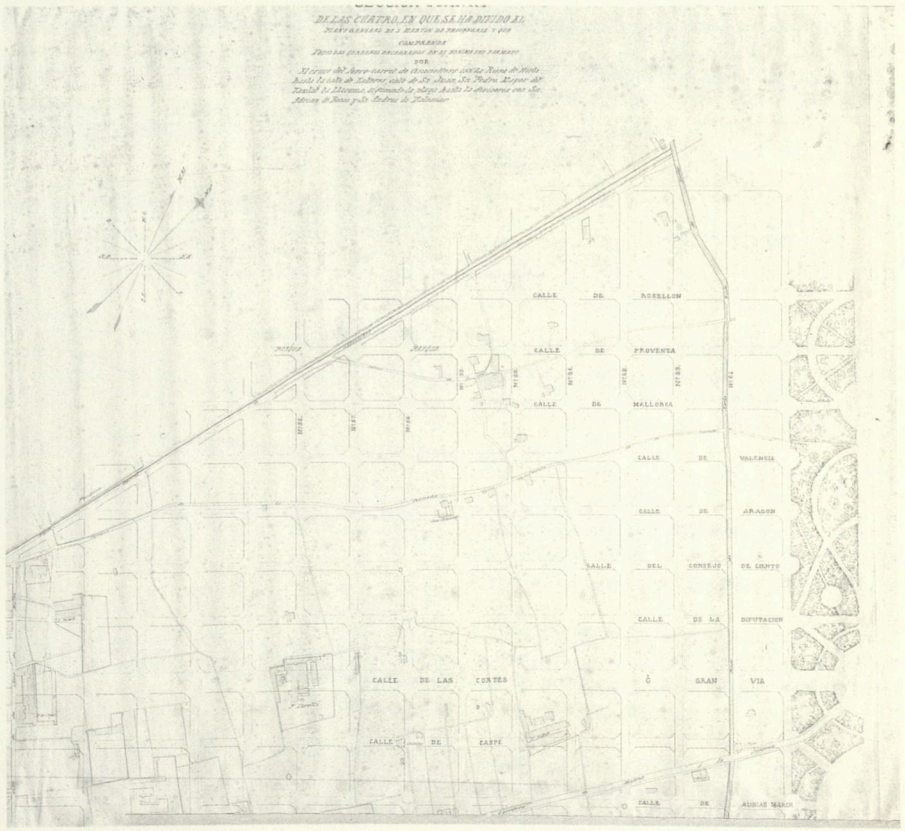

34302

Proyecto de saneamiento del subsuelo de Barcelona.

Pedro García Faria. 28 de febrer de 1891.
Aprovat el 16 de juny de 1891
Atlas composat per 36 làmines impreses.
70×50
I.M.H.

Malgrat que Cerdà ja preveiès el sistema de sanejament de l'Eixample, García Faria l'integra dins del seu projecte general pel pla de Barcelona. Tot i així, l'estudi acurat, el dimensionat de la xarxa en relació al teixit residencial, es restringeix al terme barceloní, solament sis anys abans de l'agregació dels municipis de l'entorn.
Significava poder aconseguir el desenvolupament de la urbanització de l'eixample d'una manera més encadenada respecte a com s'havia fet fins aquell moment. Les zones consolidades de la trama Cerdà comptaven amb xarxes de sanejament independents, que García Faria assumia en el seu projecte.
Aquest treball arribava trenta anys més tard que a París i que pràcticament a la resta de capitals europees, on la infrastructura era garantida d'una manera global per l'Ajuntament o per grans companyies. Fins a les acaballes dels segle XIX, la contemplació del sanejament urbà a Barcelona es basava en qüestions de policia urbana, contingudes a les ordenances, seguint la tradició del segle XVIII. Tot i així, malgrat els avantatges i la modernitat, el projecte de García Faria no es desenvolupà, tot i que fou aprovat.
Pel que fa al plànol base cal destacar la precisió de l'aixecament, obtenint un plànol amb una qualitat que encara no estat superada a Barcelona, establint una fita en la cartografia local, equivalent al plànol de Cerdà o al de Garriga i Roca per a la Ciutat Vella.

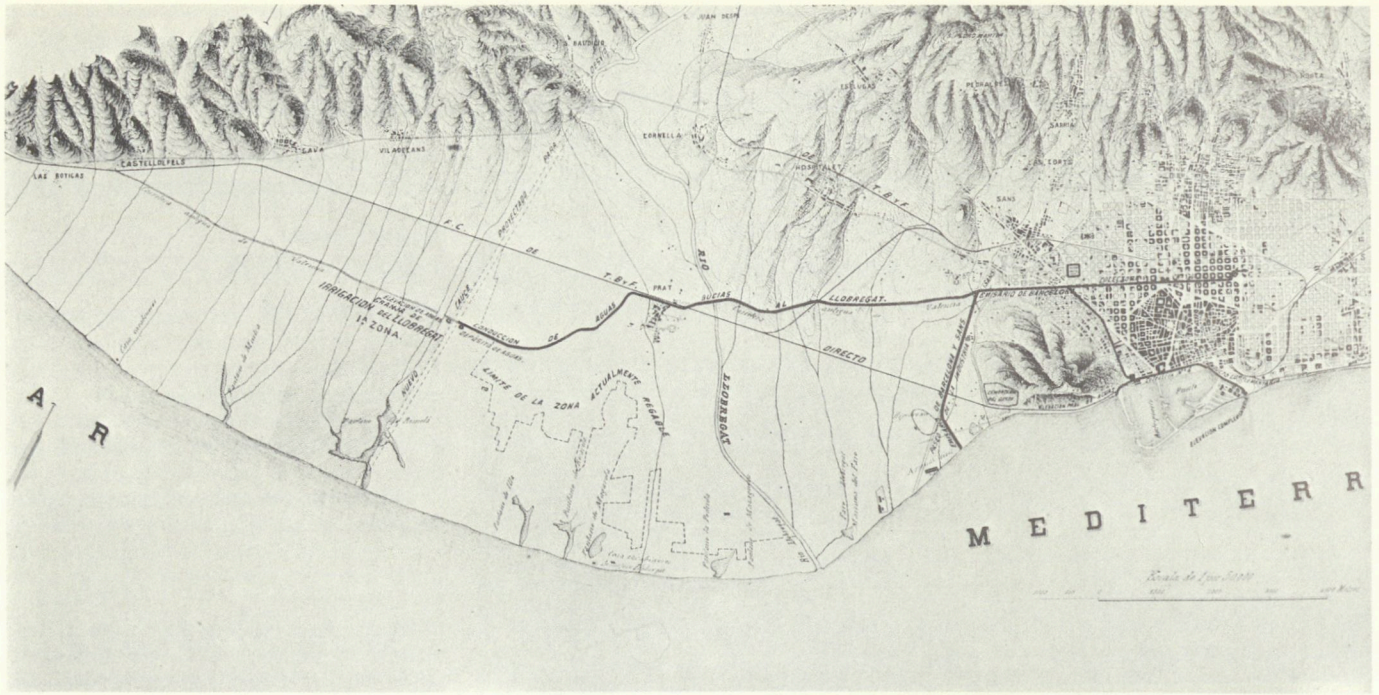

34301

Plano general de la distribución (Aigües de Dos Rius).

Tinta color sobre tela. 170×90
Escala 1/2.500
I.M.H.

Serveixi d'exemple del procés de dotació infrastructural de l'Eixample en la fase inicial. Es tracta de la xarxa de distribució d'aigües provinents de Dos-Rius, propietat de la "Compañía de Aguas de Barcelona. Sociedad Anónima Belga".
Així mateix, el plànol és útil per a conèixer l'estat d'ocupació de l'Eixample en aquell moment (anys setanta).
La distribució de l'aigua s'adelantà vint anys als projectes globals d'urbanització superficial de les vies i al projecte de sanejament.

34301 34302

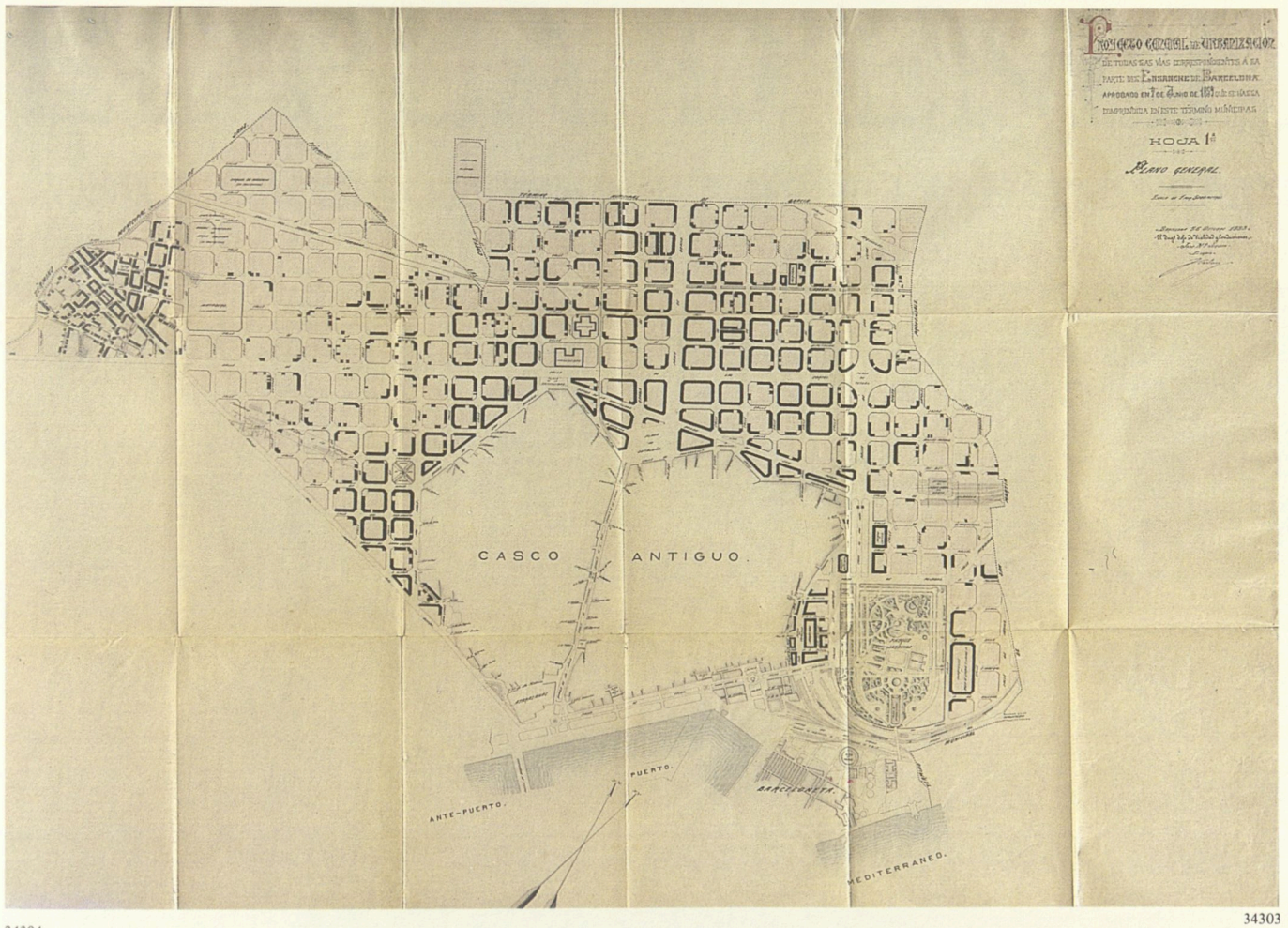

34303

Proyecto general de urbanización de todas las vías correspondientes a la parte del Ensanche de Barcelona.

J.M. Jordan. 26 de maig de 1893
Tinta color sobre tela. 130×90
Escala 1/5.000
Servei Municipal d'Edificis Artístics

Projecte d'urbanització de les vies d'Eixample, que junt amb el coetàni de García Faria, venien a racionalitzar i globalitzar la construcció de l'Eixample, fins aquell moment totalment individualitzada, des del punt de vista infrastructural.
L'interès del projecte radica en l'establiment d'uns models de secció per a cada amplària i significació dels carrers de l'Eixample, cercant la seva uniformitat, d'antuvi una de les característiques del projecte Cerdà.

34304

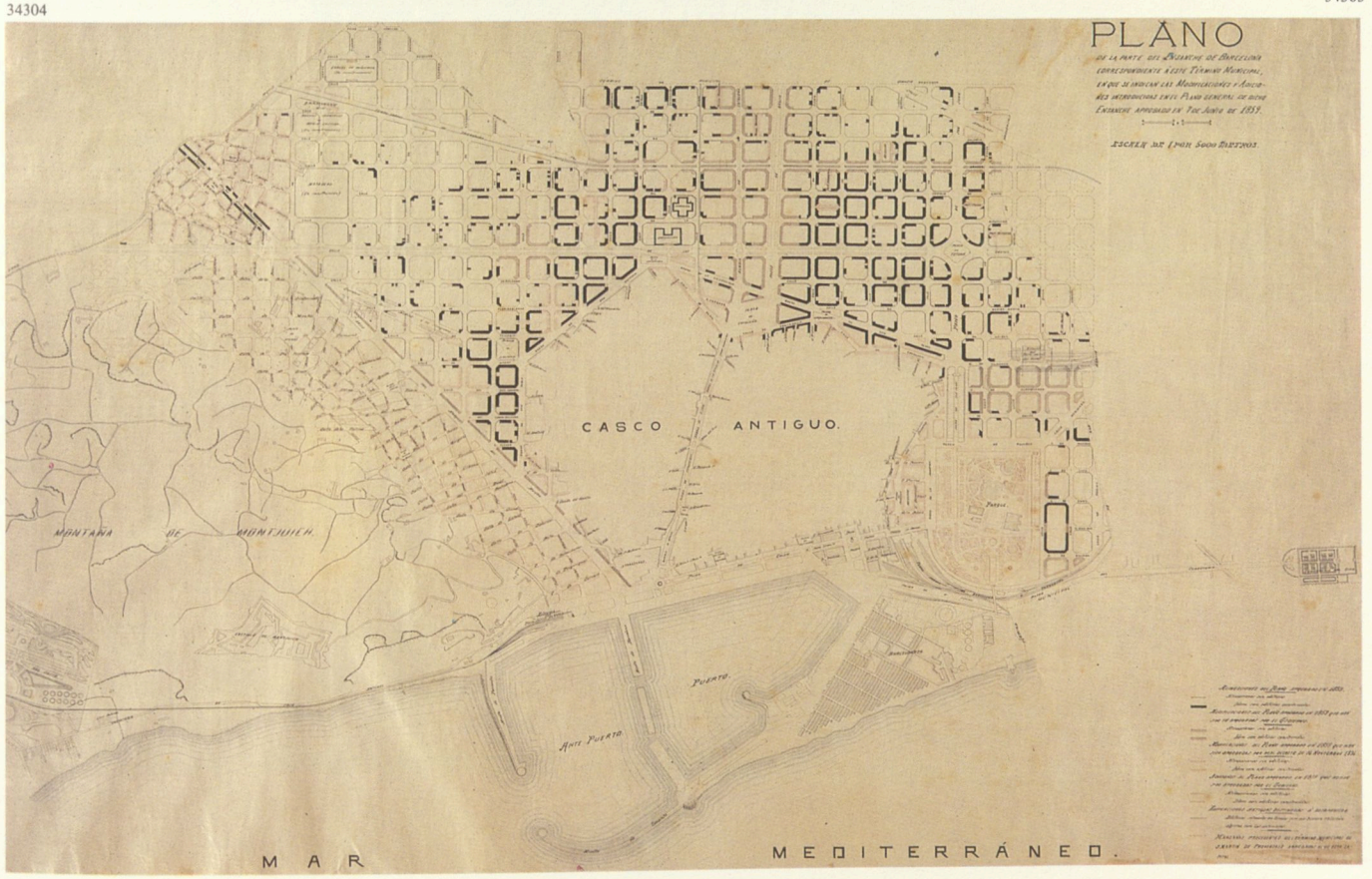

34304

Plano de la parte del Ensanche de Barcelona correspondiente a este término municipal, en que se indican las modificaciones y adiciones introducidas en el plano general de dicho ensanche aprobado en 7 de Junio de 1859.

Tinta color sobre tela. 160×90
Escala 1/1.500
I.M.H. IG. 2972

Aquest plànol és el recull d'aquelles modificacions que el desenvolupament de l'Eixample comportà des de la seva aprovació fins l'any 1894, dins l'àmbit del terme de Barcelona.
S'hi diferencia:
Alineacions inicials
Modificacions ja aprovades
Modificacions el 14 de novembre del 1894
Alineacions que no han estat aprovades pel Govern.
Cal destacar entre aquestes últimes, la incorporació a la zona d'Eixample de les Hortes de Sant Bertran, el de Santa Madrona i el projecte d'alineacions d'Amargós per la Fransa.
El plànol base utilitzat és el mateix que l'emprat per Jordan en el projecte d'urbanització de les vies de l'Eixample.

EL PLA D'ENLLAÇOS

CONSOLIDACIÓ I CONTRADICCIONS DE LA GESTIÓ URBANÍSTICA MUNICIPAL

41001

Proyecto de unificación y reforma de los pueblos del llano a la ciudad de Barcelona.

Ricard Alsina Amils, 1899
Làmina impresa, colorejada, 60×40
AA/EM

R. Alsina Amils, Memoria explicativa del proyecto de unificación de Barcelona con las poblaciones de su llano y Reforma general de la ciudad, Barcelona-Gràcia 1900.
És un precedent del concurs d'Enllaços de 1903, en el qual se superposa una proposta de vies d'enllaç i la urbanització dels terrenys que hi són inclosos.
En el traçat de vies d'enllaç el Projecte és conservador. Les grans avingudes gairebé sempre són existents o proposades anteriorment. Potser la proposta més nova és la d'una diagonal que uneix Sarrià amb Can Tunis, traçat que tindrà alguna continuïtat en les propostes de Jaussely i posteriors.
En el traçat de la Urbanització menor se segueixen pautes molts properes a la tradició dels projectes d'exiximple. En les zones annexes als nuclis agregats el Projecte respecta alineacions existents. En canvi en les zones més lliures estableix un ordre geomètric rigorós. Mai no hi apareixen carrers corbats.

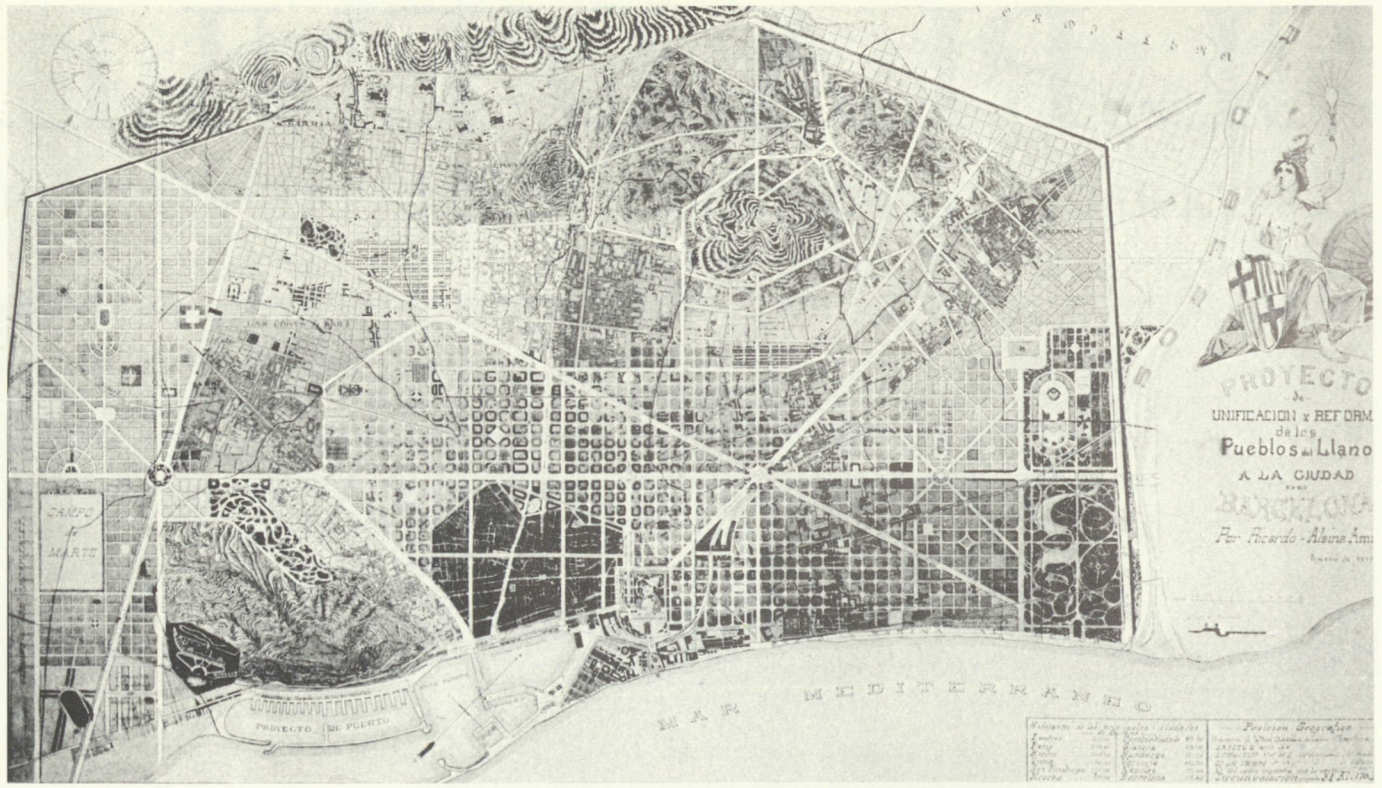

41002

41001

41002

Enlace de la zona de ensanche con los pueblos agregados.

Asociación de Arquitectos de Cataluña. 1903.
Làmina impresa en B/N

Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña 1903.
Proposta de vies d'enllaç molt dèbil. Redactada com a resposta de l'Associació en la informació pública que l'Ajuntament va dirigir a les principals associacions barcelonines. En ella només s'inclouen vies secundàries. Indica la intenció de prolongar la urbanització del Nord del terme, entre Gràcia i Sant Andreu, i l'enllaç de Sarrià i Montjuïc. El qual, per cert, és molt mal resolt.

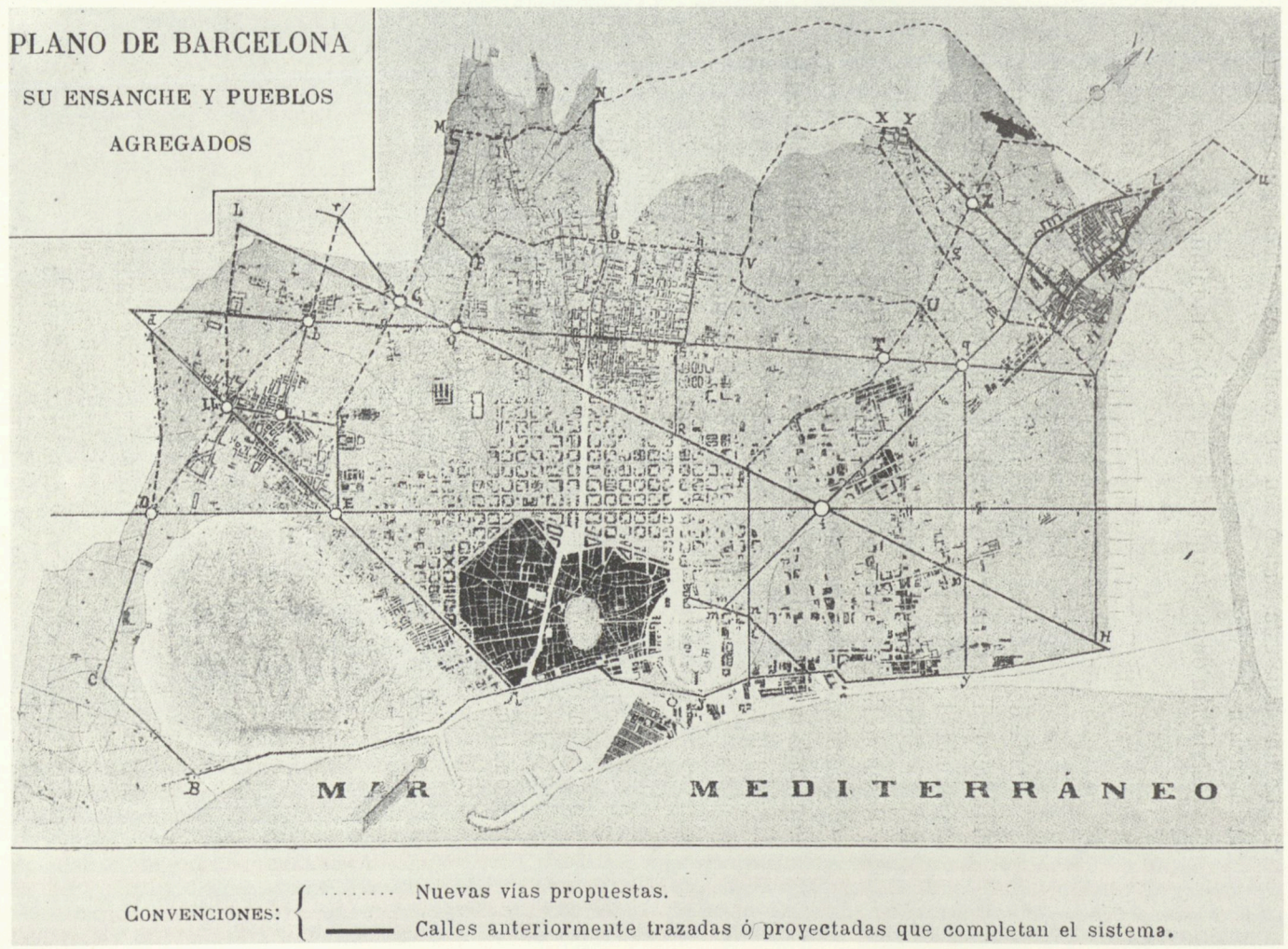

41003

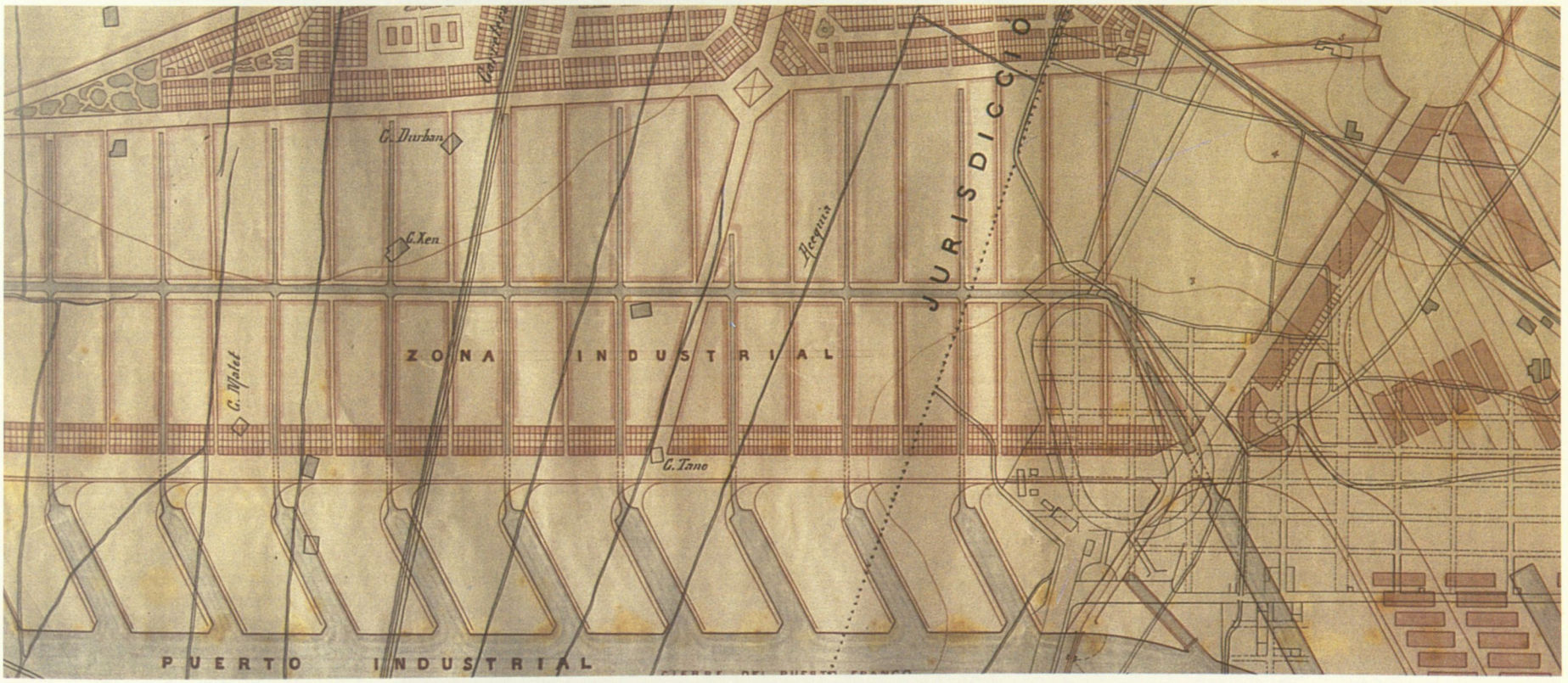

41003

41003

Anteproyecto de enlaces de la zona de ensanche de Barcelona y de los pueblos agregados.

Lema: De todas partes a todas partes
Frederic Armenter, 1903
Tinta color sobre tela 500×100 (2 fulls)
1/5.000
I.M.H. IG. 10.166

2ón. Accèssit al concurs d'Enllaços de 1905. Inclou una sèrie de motius comuns als Projectes d'Enllaços. Entre ells el tractament de la zona més propera al Llobregat potser és el més característic.
Un projecte d'ampliació del port, reproduït amb variacions a la Geografía de Catalunya de Carreras Candi, serveix d'argument en l'ordenació dels terrenys situats entre Montjuïc i el Llobregat. L'ampliació del port es divideix en una "zona Neutral", o Port Franc, un port industrial que es prolonga en una ampla zona d'aquest ús i un barri de cases en renglera, paral·lel al que també va proposar Jaussely.
La connexió entre Sarrià i Can Tunis també és un argument important del Projecte.
En la resta del territori proposa diverses modificacions de les pautes d'urbanització que deriven de la quadrícula Cerdà. Inclou projectes en curs, com el d'Urbanització rural d'Amargós a Montjuïc. Fa diversos girs i canvis de gra a les trames, segurament per a adaptar-les millor a les tipologies d'edificació que es construïen a l'extraradi. Les quals encaixaven molt malament amb la quadrícula de 100×100.
Per a completar la informació sobre aquest avantprojecte:
Carreras Candi, Francesc, Geografía General de Catalunya. La Ciudat de Barcelona, Llochs sub-urbans en los temps moderns. "A Martin editor".
Galera. M, Roca F., Tarrago S., Atlas de Barcelona "Publicacions del C.O.A.C.," 1982. làmines 248 i 266.
I.M.H. G. 2.933, 15.3 (1) A VII 10.166 R 90/100 s.2
P.C. Arxiu E.3 T. blanc.

41004

Anteproyecto de enlace de la zona de ensanche de Barcelona y de los pueblos agregados entre sí y con el resto del término municipal de Sarrià y Horta.

León Jaussely, Lema "Romulus" 1905

L'avantprojecte d'Enllaços que Jaussely va presentar al concurs incloïa 29 plànols, (veure el detall a la pàgina 19 del text introductori) i una memòria manuscrita en la qual hi havien detalls de traçat i esquemes dibuixats a llapis sobre paper ceba.
Aquests plànols, detalls de traçat i esquemes s'han ordenat temàticament seguint l'ordre del text introductori.

41004
Ante-proyecto de enlaces de la zona de ensanche de Barcelona y de los pueblos agregados.

Lema: Al natural
1903
Tela color
Escala 1/5.000
I.M.H.

Projecte presentat al concurs d'Enllaços de 1905. En ell l'invent recent dels traçats corbats es converteix en motiu de composició principal. En algun cas la corbatura del traçat és tan forçada que esdevé gratuïta.
Altrament, la relació edifici públic-vial és molt repetida. Les grans avingudes sempre es posen en relació amb edificis públics. Tema que també es important en la composició.
Les línies principals de comunicació no tenen la intenció estructural que caracteritzará la proposta de León Jaussely. La corbatura de les Avingudes ajuda a definir tres circuits de ronda, entre els quals es van definint diverses línies diagonals.

EL PROGRAMA I LA IDEA D'ORGANITZACIÓ.

En aquest apartat s'inclouen plànols sobre: l'organització de la vialitat i les comunicacions en general; la distribució espaial dels equipaments "plantations", "parcements" i àrees verdes; i la zonificació o localització de teixits urbans diferenciats.
Al final, es reprodueixen altres plànols significatius, però difícilment reconduïbles als tres temes anteriors.

42101

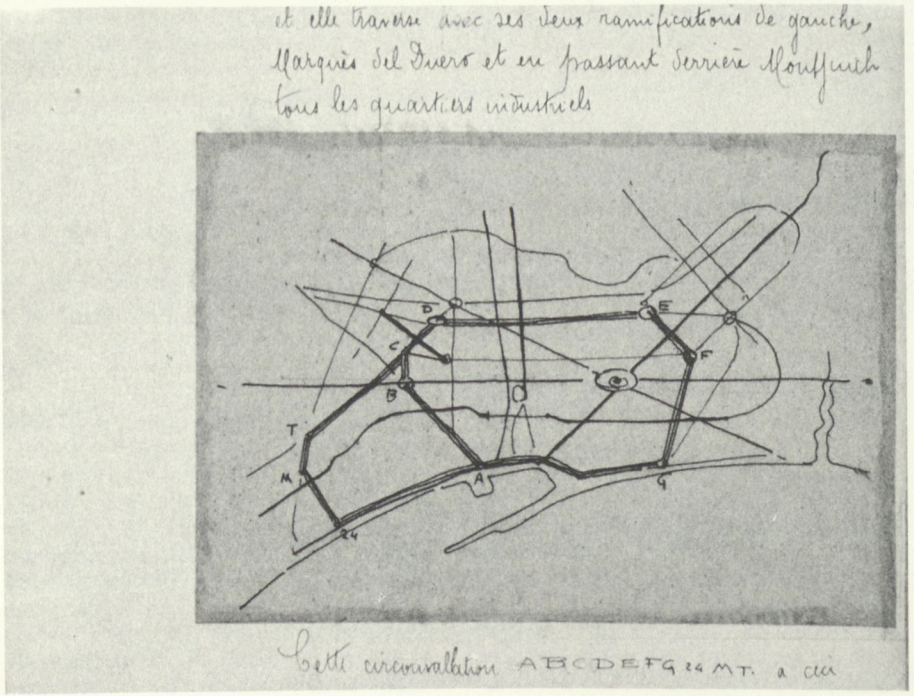

42101
Etude des voies importantes de circulation.

Tinta sobre paper ceba. 16×11
AA. Z-bis

Croquis on es representen les direccions de circulació principals del pla, posant l'èmfasi en la definició dels anells de circumval·lació. Es fàcil d'observar que la circumval·lació principal no és a l'actual cinturón de ronda, sinó a un anell més interior que havia de servir d'unió de les radials convergents vers Barcelona i el centre urbà actual i futur.
Aquesta idea de circulació no és només viària. També engloba la reorganització de les línies de Ferrocarril. La circumval·lació definida en aquest petit croquis és viària i també ferroviària.

42102

Plànol de enlace de Barcelona con los alrededores.

Llapis i tinta sobre canson. Color
Escala 1/40.000
I.M.H. carpeta Jaussely (plànol nº 14)

La idea d'organització viària i ferroviària definida en el croquis anterior es reflecteix en aquest plànol de les vies d'enllaç, en el qual l'esquema d'organització central, la part més coneguda de l'Avanç, es projecta vers tot el Pla de Barcelona.
La vocació metropolitana de la ciutat es comença a apuntar en aquest plànol precedent dels treballs de Rubió i Tudurí i el GATPAC, trenta anys després.

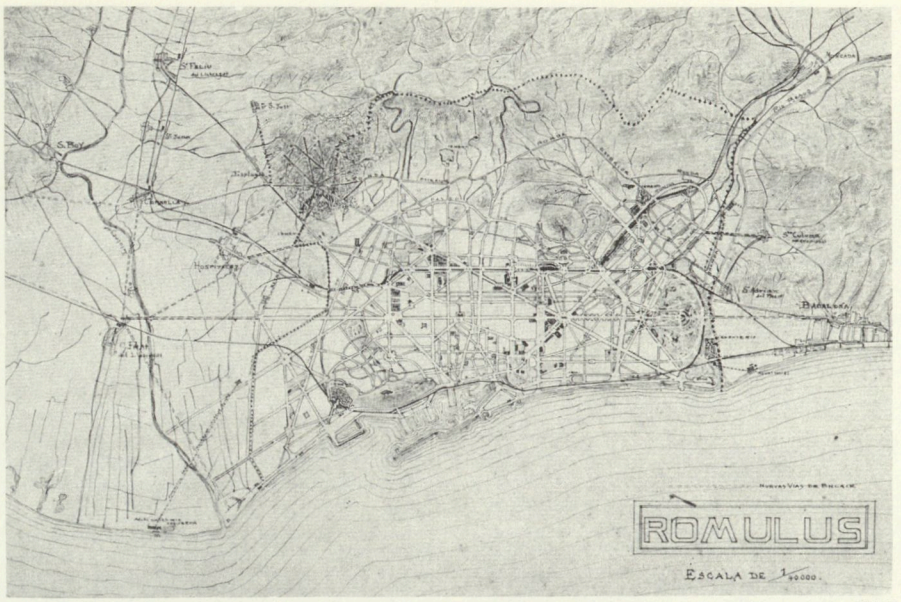

42102

42103

Plano de los tranvías y ferrocarriles.

Llapis i tinta sobre canson. Color.
Escala 1/10.000
I.M.H. carpeta Jaussely(plànol nº 9)

Detall de les vies de circulació principals, dels ferrocarrils, estacions i "metro".
La diferenciació de dues escales de vialitat, les vies d'interès general, d'estructuració i organització de la Gran Ciutat, i les vies directament vinculades a l'edificació és ben evident en aquest plànol. El grafiat també és significatiu en relació a la definició d'aquests dos nivells de vialitat. Sobre un fons en el qual s'han representat totes les vies projectades, es destaca el sistema de les comunicacions generals: la circumval·lació interior (a.1), el nexe de la Plaça de les Glòries i el nou centre que es defineix a la seva esquerra entre el casc antic i la nova estació de Gràcia, la unió de la zona industrial de Can Tunis amb el nou centre urbà, una nova quadrícula de repartiment, el "cinturó de ronda" definit per a unir (entre si) diversos agregats, i, més difuminada, una altra circumval·lació gairebé exterior al casc.
Sobre el sistema de vialitat anterior, es dissenya la reorganització del tràfic ferroviari. Les línies de ferrocarril es reuneixen mitjançant un anell que coincideix amb la primera circumval·lació viària. En ella es crea una nova estació principal, prop del nou centre, i altres estacions secundàries. Al seu interior se suprimeixen els ferrocarrils però es projecta un ferrocarril "eléctric subterrani" el recorregut en "Y", i les estacions del qual són ben evidents en el plànol.
També és significatiu que per representar l'esquema de circulació es faci referència a la situació dels edificis públics i d'equipament. En ells hi ha una de les peces fonamentals de l'organització definida pel pla.

42103

42104

42104
Plano caracterizando las diversas zonas de construcciones.

Llàpis i tinta sobre canson. color
155×115
Escala 1/10.000
I.M.H. carpeta Jaussely (plànol nº 8)

Aquest plànol de zonificació és una de les aportacions més importants del treball de Jaussely. Els altres avantprojectes presentats al concurs es limiten a la definició de vies d'enllaç. En canvi l'arquitecte francès introdueix l'instrument més modern de l'Urbanisme europeu per primera vegada en la història de Barcelona.
Anteriorment la idea d'organització urbana s'havia esbossat en algun projecte d'Eixample. Un projecte inèdit de M. Garriga i Roca ja havia introduït una primera idea de distribució diferencial dels usos, i en la literatura econòmica i sociològica el tema s'havia anat tractant en tot el segle XIX. Però aquí la idea genèrica es converteix en instrument d'urbanisme, en el qual plànol i ordenances juguen papers complementaris.
La "nota explicativa" del plànol és significativa. En ella hi ha una idea explícita de zonificació, seguint les pautes de distribució de densitats i usos que es difonen en els manuals de començaments de segle:
Les zones definides són:
"Barrios Industriales"
"Parte ya afectada a la Industria"
"Habitaciones altas, de 4, 5, 6 pisos más el piso bajo"
"Partes afectadas más especialmente al comercio"
"Habitaciones medianas, de 2 y 3 pisos más el piso bajo"
"Partes afectadas más especialmente al comercio"
"Habitaciones bajas de un piso bajo o de un piso al más"
"Habitaciones con jardines"
"Urbanización especial de calles con los jardines delante de las habitaciones"
És interessant d'observar que en aquesta zonificació, els instruments d'Arquitectura hi tenen un pes substancial. Les zones es relacionen amb tipologies definides, i els usos se superposen a la definició tipològica. Per a això les dibuixa utilitzant dos tipus de grafismes: trames i colors. La darrera zona és de contingut arquitectònic clar. En això la zonificació de Jaussely s'avança a l'època introduïnt molt més detall que el de les Ordenances alemanyes de la primera dècada del segle vint.
Com en altres plànols, també aquí es fa referència als parcs, jardins, edificis públics i equipaments. En la "nota explicativa", després de la zonificació pròpiament dita, es fa una relació de:
"Parques, bosques, squares, jardines, jardinecillos, cementerios"
"Hospitales. Hospicios, Escuelas de Agricultura, Plantel de Arbolado".
"Edificios públicos".
"Grupos escolásticos".
"Mercados".
"Estaciones de ferrocarril".
"Estaciones del ferrocarril eléctrico".
La repetició d'aquest tema és un índex clar de la seva importància en el conjunt del pla.

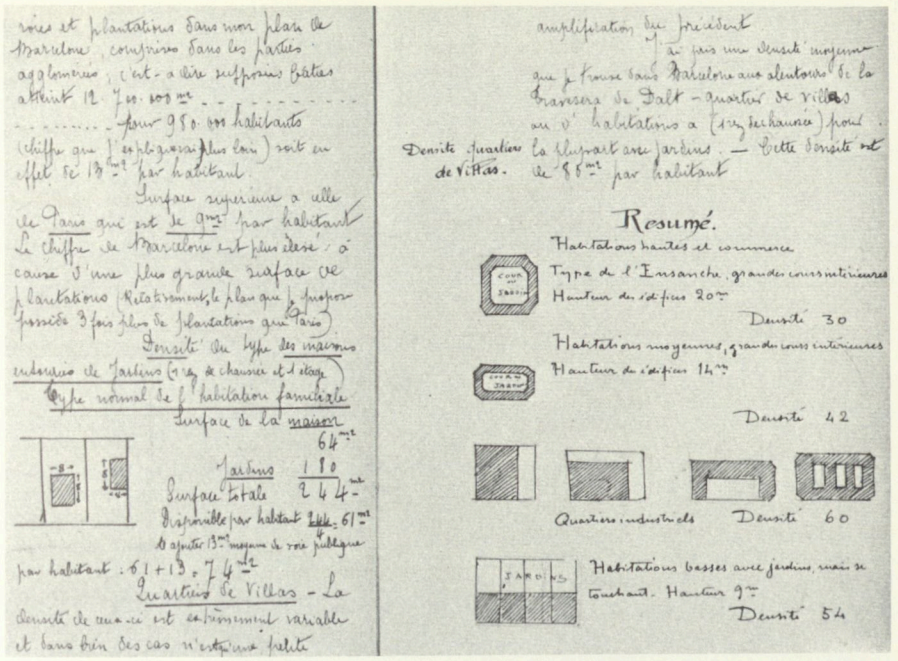

42105

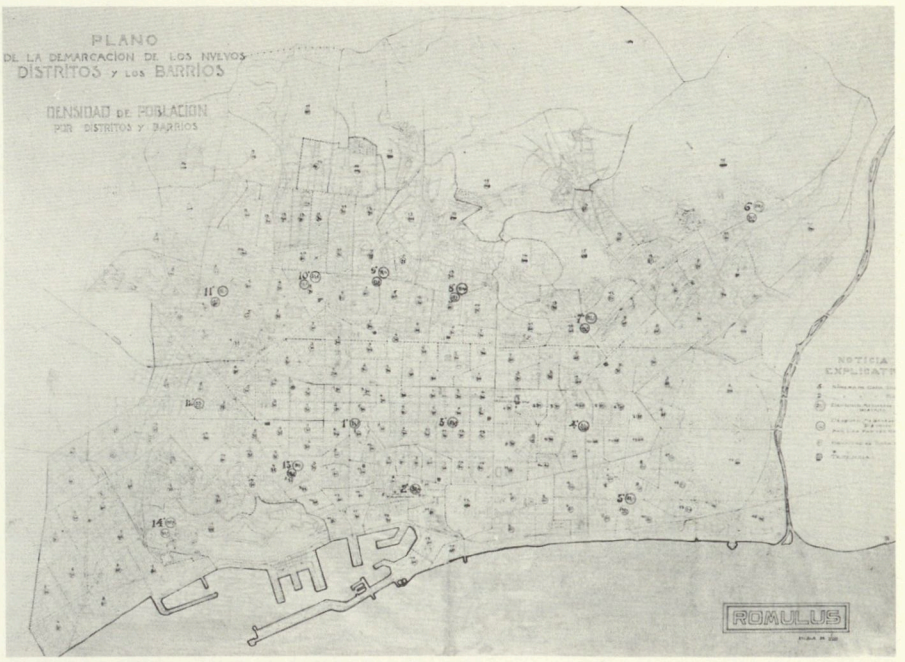

42106

42105
La zonificació en dues pàgines de la memòria de l'avanç.

Tinta sobre papel ceba
AA. Z-bis

Les zones de l'Avanç del Pla Jaussely es reflecteixen en els diversos teixits urbans definits en els plànols detallats d'alineació. En els plànols de síntesi (per exemple: "zonas" i "Tranvias y Ferrocarriles") sempre s'utilitza com a base el plànol detallat d'alineacions. Les idees d'organització i zonificació no es grafien sobre un plànol de l'estat de la urbanització sinó sobre les alineacions proposades. Queda clar que els plànols de síntesi no són més que la manifestació de qualitats incloses en el plànol d'alineacions. L'eficàcia i materialització del pla és en aquest plànol d'alineacions, vers el qual es reconduexen totes les determinacions.
En la base de la definició de teixits hi ha l'adequació a tipologies d'edificació diferents. En els projectes d'Eixample tot es reconduïa a un tipus d'habitatge únic. En canvi, en aquest Avanç els tipus d'edificació són diversos. Aquest és el cas de:
—Els habitatges alts tipus "Ensanche"
—Els habitatges mitjans (potser tipus "Extraradi")
—Els habitatges baixos amb jardins al darrera. (que corresponen a habitatges obrers propers als nuclis industrials)
—Els habitatges de "ciutat Jardí"
—Els barris industrials amb diverses modalitats d'ocupació.
La correspondència zones-teixits-tipus d'edificació és ben clara en els croquis reproduïts. En els quals també es fa referència al paràmetre densitat, a través del qual es relacionen les determinacions menors amb la verificació de la coherència quantitativa del pla.

42106
Plano de la demarcación de los nuevos distritos y los barrios Densidad de población por distritos y barrios.

Llapis i tinta sobre canson. Color 125×90
Escala 1/10.000
I.M.H. carpeta Jaussely (Plànol nº 3)

La coherència quantitativa del pla és reflectida en aquest plànol en el qual els teixits diferencials i les densitats es relacionen amb l'equipament a través de la delimitació de barris i la localització de tenències d'alcaldia.

42108
Planos comparativos de las verduras entre París-Londres-Barcelona.

Llàpis i tinta sobre canson, color 80×50
Escala 1/40.000
I.M.H. carpeta Jaussely (Plánol nº 12)

Síntesi de la localització de les àrees verdes previstes a l'Avanç i comparació amb la situació de París i Londres.
La comparació de cartografies sintètiques és una operació típica de l'Urbanisme europeu de començament de segle. Un dels precursors de la utilització d'aquestes comparacions en l'elaboració de principis i lleis d'organització urbana fou E. Henard. Precisament els esquemes de París i Londres reproduïts per Jaussely corresponen a un "etude" de l'arquitecte francès que fou el seu mestre. El text "Les grands Espaces libres. Les Parcs et Jardins de Paris et de Londres" fou publicat en formas de fascicle l'octubre de 1903, poc abans de l'elaboració de l'Avanç.

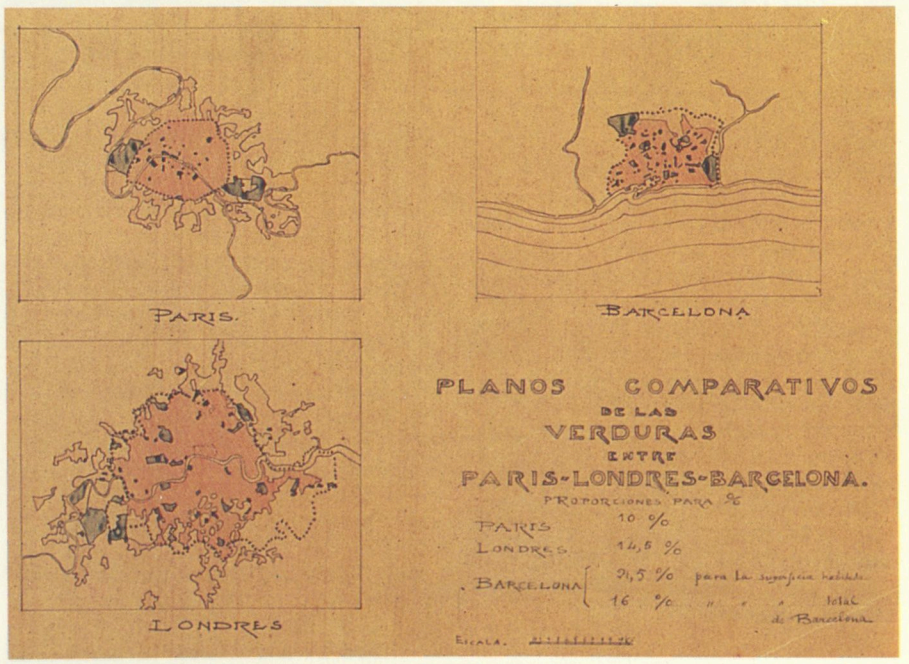

42108

42108

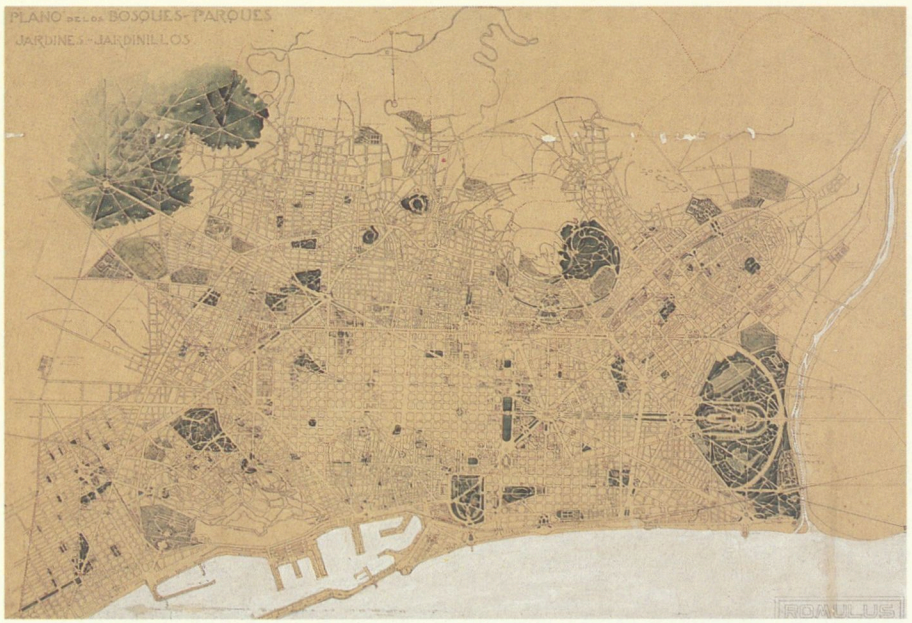

42107

42107

Plano de los bosques, parques, jardines y jardincillos.

Llapis i tinta sobre canson, color
155×115
Escala 1/10.000
I.M.H. carpeta Jaussely (plànol nº 11)

Seguint la mateixa pauta que en els plànols 1/10.000 anteriors, fa ressaltar una de les característiques del pla sobre el plànol detallat. En aquest cas és explicada, amb tot detall, la situació i estructura de les àrees verdes. Entre elles sobresurt una nova versió del parc del Besòs, que ja havia previst Cerdà, i un parc nou a Pedralbes, en un lloc on ja havien sorgit iniciatives de construcció d'un parc d'Esports, i on, més endavant es desenvoluparan alguns projectes d'àmbit més reduït. També és interessant d'observar que, a Montjuïc i la Muntanya Pelada, els projectes de parc es combinen amb la urbanització en "ciutat jardí", seguint pautes properes al "model" Amargós.

42109

Derecha baja, derecha alta, centro bajo, centro alto, izquierda alta, izquierda baja. (6 plànols parcials d'alineacions).

Tinta sobre canson. Algun detall color
(90×125, 125×90, 125×90, 90×125, 90×125, 125×90)
Escala 1/5.000
I.M.H. carpeta Jaussely (plànols nº 2, 3, 4, 5, 6, 7)

Aquest plànol de detall, dividit en 6 fragments, dóna una idea completa del contingut final de l'Avanç. Com s'ha dit abans, en la metodologia seguida per Jaussely la idea d'organització només es podia materialitzar a través d'un plànol d'alineacions complex i complet com aquest. Encara no es pensava en la construcció de la ciutat per parts.
En la construcció d'aquest plànol hi intervenia la idea d'organització, però llur contingut era matisat per l'adaptació dels traçats a les condicions concretes de l'aglomeració barcelonina —topografia, edificació, comunicacions existents, etc.— i a la utilització d'instruments i principis de composició d'origen arquitectònic. Precisament, la divisió del plànol en 6 fragments té l'origen en la necessitat d'adaptar el plànol a la urbanització existent en el pla de Barcelona. Jaussely explica que la urbanització existent té una forma semblant a la mà. En el palmell hi ha el casc antic i l'Eixample, en el primer dit hi ha el Poble Nou i Sant Martí, en el segon Sant Andreu i Horta, en el tercer Gràcia, en el quart Sarrià, Les Corts i Sants, i en el darrer Montjuïc i Can Tunis.
A cadascun d'aquests sectors li correspon un dels sis plànols. En ells es pot observar el detallat treball d'integració dels cascos dels municipis agregats al conjunt de la gran ciutat. També és interessant d'estudiar el detall de la configuració de les illes edificables, on aplica les idees d'organització de teixits urbans i tipologies citades anteriorment.
Finalment, en aquests plànols es pot seguir la lògica de distribució dels edificis públics i d'equipament; així com llur inserció en els traçats urbans. En aquesta tasca, l'arquitecte francès utilitza molts dels coneixements que ha obtingut a l'escola de "Beaux Arts".

42109 e

42109 f

42109 d

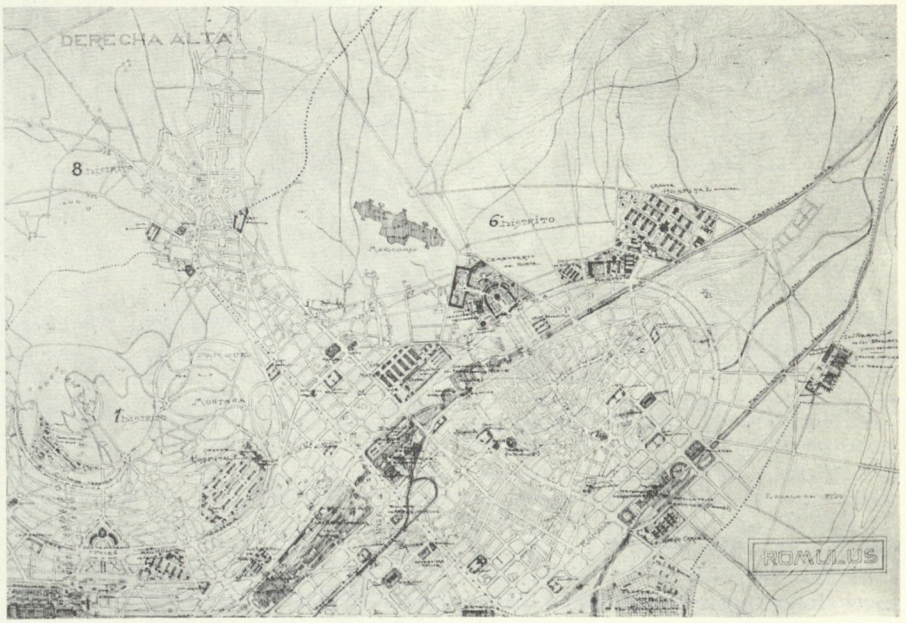

42109 a

42109 c

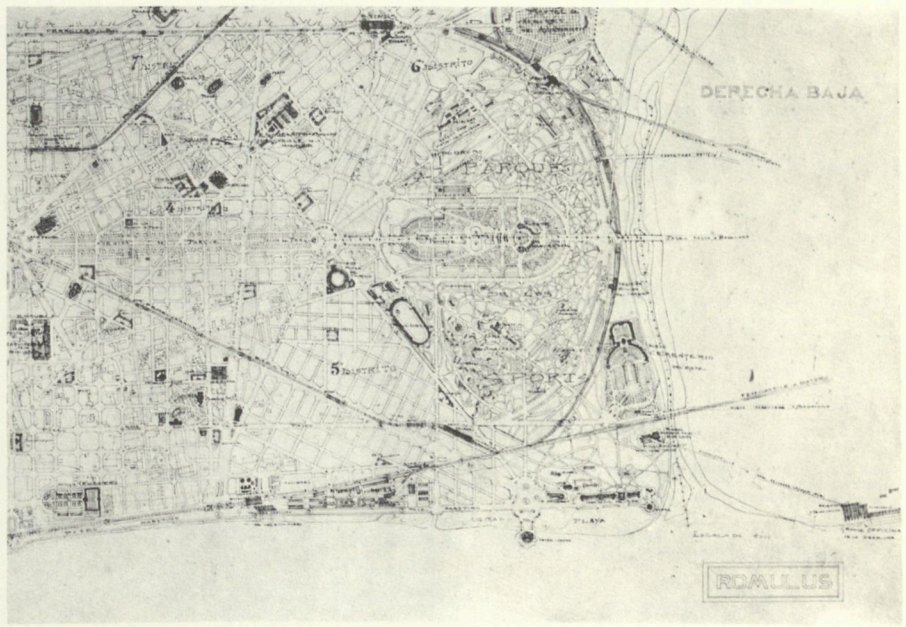

42109 b

42110 a,b,c,d

Estudio sobre las transformaciones sucesivos de Barcelona.

Tinta i llàpis sobre canson. Color
155 × 115
Escala 1/10.000
I.M.H. carpeta (plànols 15, 16, 17, 18)

Els procés d'adaptació del plànol a la urbanització existent en el pla de Barcelona es pot acabar de seguir en aquests plànols on es grafia el procés de construcció de la ciutat futura. En el capítol 12 de la memòria s'explica amb detall el procés i les obres programades per als 5 períodes en què es divideix el desenvolupament.
El primer període s'inicia amb l'aprovació del pla i acaba el 1910, quan la ciutat havia de tenir 610.000 habitants.
El segon període acaba el 1922, amb una població potencial de 686.000 habitants.
El tercer període acaba el 1934, amb una població potencial de 772.000 habitants.
El quart i cinquè període acaben en 1946 i 1958, respectivament. Llurs capacitats de població eren de 868.000 i 976.000 habitants.
Es interessant d'observar que en tots els períodes la urbanització inclou tant la construcció d'edificacions noves, com obres d'equipament i de comunicació. Precisament els mateixos elements als que l'Avanç atorga un paper protagonista en l'organització del Pla de Barcelona.

42110 a

42110 b

42110 c

42110 d

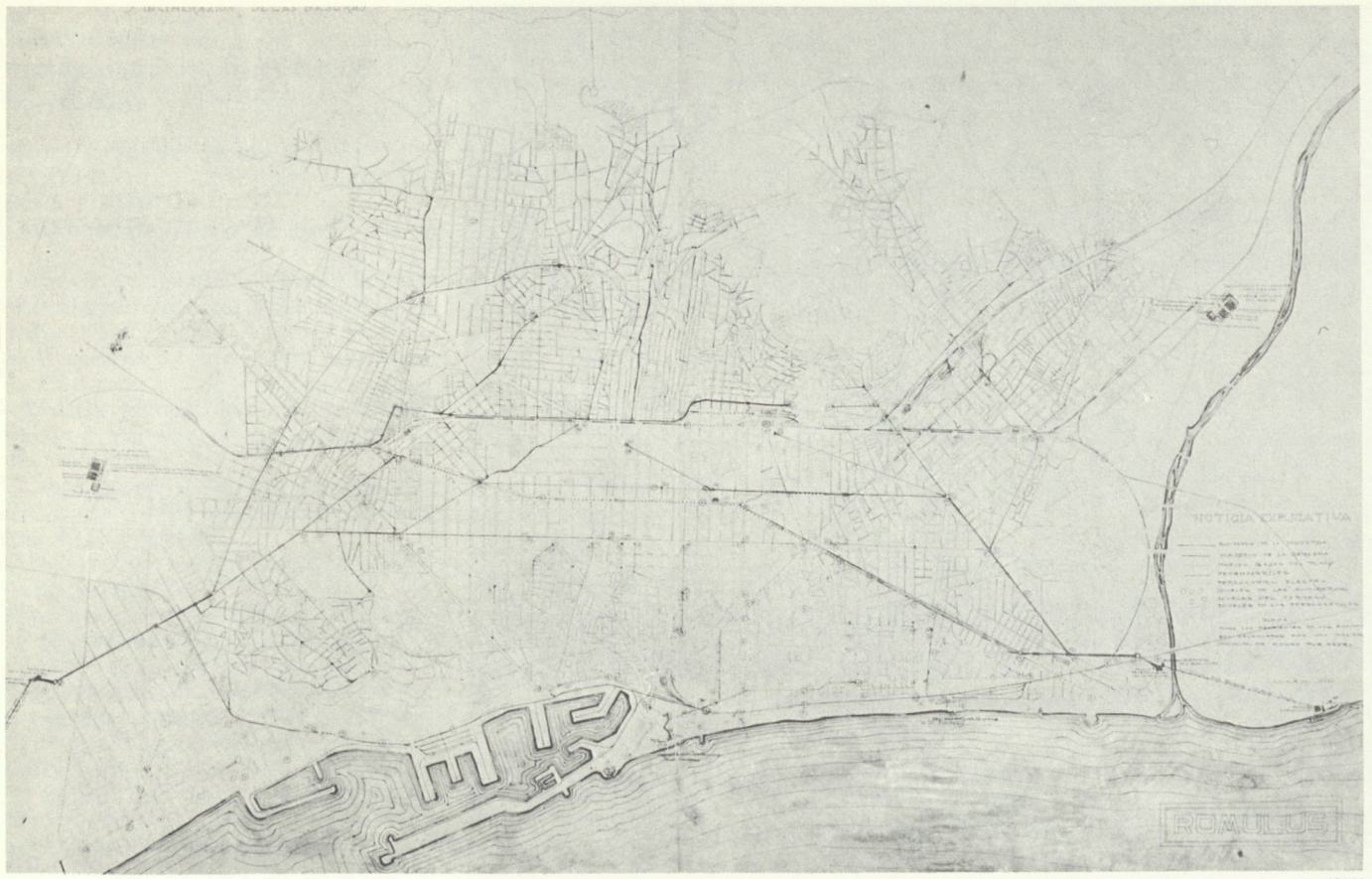

42111

Plano de las cloacas y sumideros.

Tinta a llàpis sobre canson, color
Escala 1/10.000
I.M.H. (pànol nº 10)

Traçat de la xarxa principal de sanejament. Les clavegueres desguassen vers ambdós costats de l'aglomeració i es preveu un sistema propi per a la part baixa.
Les línies del ferrocarril elèctric soterrani dificulten el traçat en algun punt i motiven detalls que s'expliquen convenienment en la memòria.
La xarca desenboca en plantes de depuració. I, encara, es preveu un sistema de producció d'electricitat per a l'enlluernament urbà mitjançant la cremació d'escombraries domèstiques.

42202

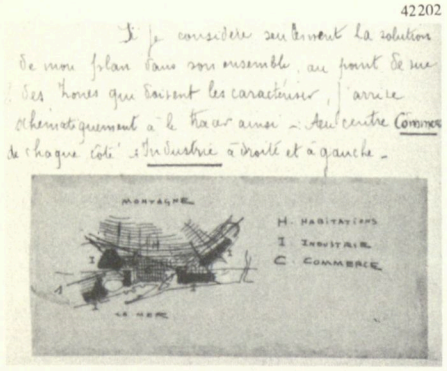

42201

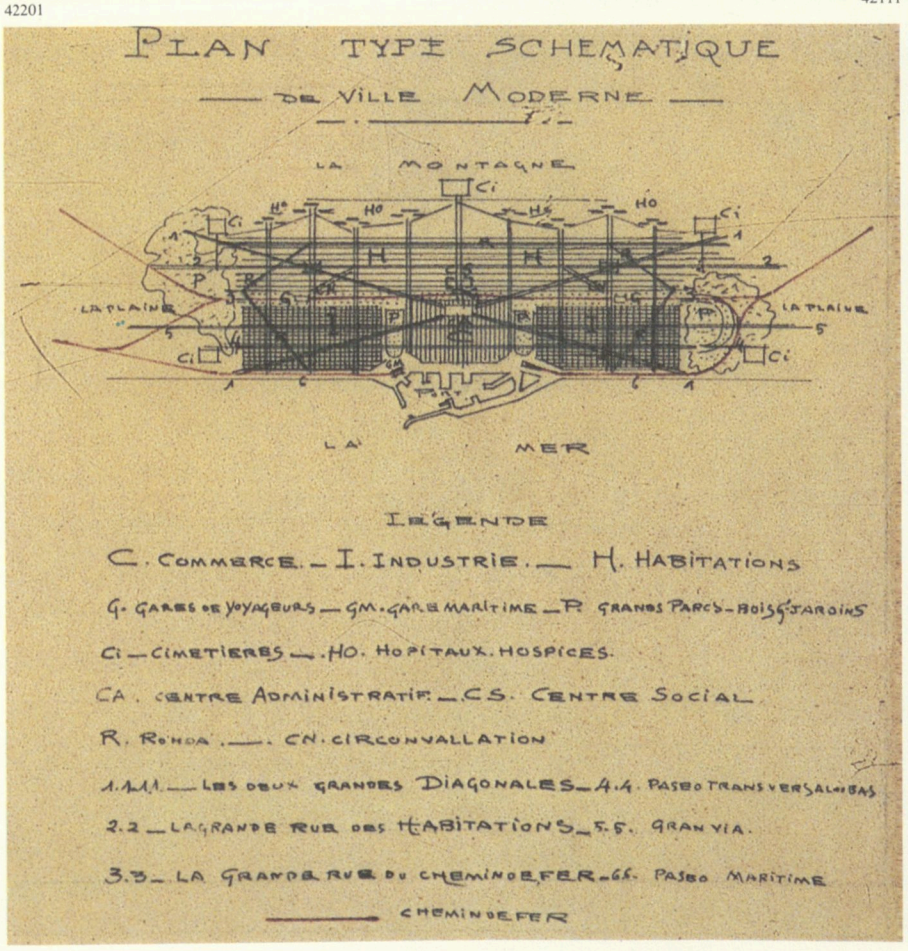

42111

EL PLA TIPUS

En aquest apartat s'inclouen dos esquemes de la memòria, en els quals el procès de composició urbanística seguit per Jaussely s'evidència ben clarament.
En primer lloc concreta la idea d'organització en un esquema abstracte. En segon lloc estudia la possibilitat d'adaptar l'esquema a les condicions topogràfiques, o a la urbanització existent.

42201

Pla tipus esquemàtic

Dues tintes sobre paper ceba 20×20
A.A. Z-bis

Esquema d'organització d'on parteixen els raonaments de la Memòria de l'Avanç. La llegenda i l'estructura del grafiat són clars en relació a la intenció de determinar les condicions de localització relativa dels usos i funcions, deixant al marge les condicions concretes de l'espai urbà i territorial. En l'esquema tipus es determinen usos i funcions, vies de comunicació, i equipaments, és a dir els mateixos elements que tenien una intervenció decisiva en els plànols anteriors. L'emplaçament és abstracte, però, malgrat això, en el fons, s'endevina una Barcelona en la qual s'ha eliminat algun tret del relleu, com, per exemple Montjuïc.
L'existència d'aquest esquema tipus s'ha de valorar tenint en compte que en la confecció d'aquestes abstraccions es reflecteix una de les característiques més rellevants de l'urbanisme europeu de començaments de segle. L'esquema de Barcelona és paral·lel als esquemes de Berlín, Londres, Moscú i París, que Henard, un dels possibles mestres de Jaussely, va publicar el març de 1905; els quals són el precedent dels nombrosos esquemes semblants que es publiquen en els manuals posteriors a la guerra del catorze.

42202

Adaptació del pla tipus a les condicions topogràfiques.

Tinta sobre paper ceba 20×20
A.A. Z-bis

El segon moment de la composició de l'Avanç és l'adaptació de l'esquema d'organització a les condicions topogràfiques concretes del pla de Barcelona. Qüestió que Jaussely explica detalladament en la memòria i es reflecteix en aquest petit croquis.
En ell, tornen a aparèixer les funcions urbanes principals i els eixos de circulació. En la presència d'algun element geogràfic rellevant —Montjuïc, el Besòs— l'esquema es corba, donant una primera pauta del traçat concret documentat en plànols anteriors.
Amb aquest moment d'adaptació es comencen a introduir tècniques de traçat arquitectònic que es podran comentar en plànols i vistes que es reproduexen mes endavant.

LES TÈCNIQUES DE TRAÇAT I COMPOSICIÓ

En la segona de les operacions de composició utilitzades per Jaussely, l'estudi tècnic i el traçat tenen un pes decisiu. En passar les idees abstractes a escales on és possible l'estudi detallat de les construccions la idea d'adaptar el pla a les condicions topogràfiques i urbanístiques existents guanya pes. En l'aplicació de tècniques de traçat arquitectònic la naturalesa i les construccions existents passen a tenir un paper rellevant en la composició. Malgrat això, no tot queda a nivell de simple respecte a la realitat ecològica. A vegades la idea d'organització es reflecteix clarament en el traçat, com es veu clarament en la utilització de tècniques d'enginyeria ferroviària. Els eixos de simetria juguen també un paper rellevant en la definició dels espais construïts.
En molts dels detalls de l'Avanç, i també en el pla definitiu posterior, es poden seguir aquestes qüestions.

42301
Detalls del traçat ferroviari.

Tinta i llàpis sobre canson 100×80, 80×70, 105×85, 65×55.
Escala varies
I.M.H. carpeta Jaussely (plànols 20, 22, 23, 24)

El detallat traçat de l'Avanç es reflecteix en l'aplicació de tot tipus de tècniques. Entre elles potser les més rellevants són les arquitectòniques. Però Jaussely també evidència coneixements d'Enginyeria Ferroviària, tal com es pot veure en aquesta sèrie de 4 plànols de detall.

En el tres primers es resolen estacions de ferrocarril: l'Estació principal on havien de convergir les diverses línies de la ciutat i l'estació del ferrocarril elèctric subterrani o elevat (Metro). En ambdós casos es dóna una idea de disseny arquitectònic. Però la intervenció no es limita a aquesta imatge, sinó que insereix l'edifici en el traçat immediat (cas de l'estació principal i l'elevada i, resolt tècnicament el traçat de les vies del ferrocarril, en les quals, fins i tot assenyala radis de corbatura.
El tercel detall, més tradicional, inclou la qüestió del tren en una relació de seccions de carrers, molt característica de la Urbanística d'aquest període històric.

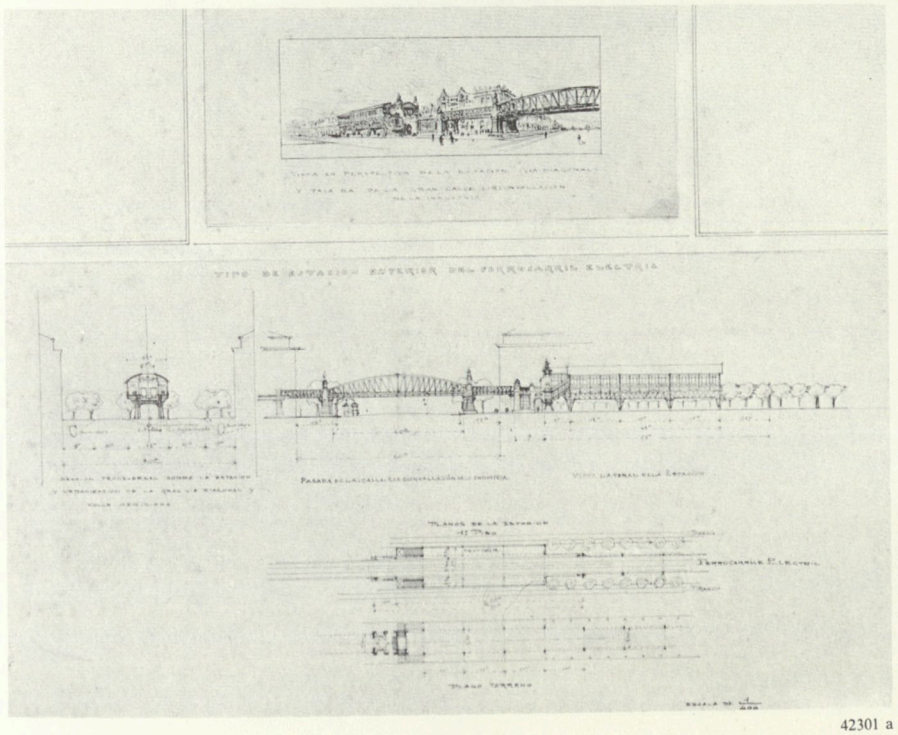

42301 a

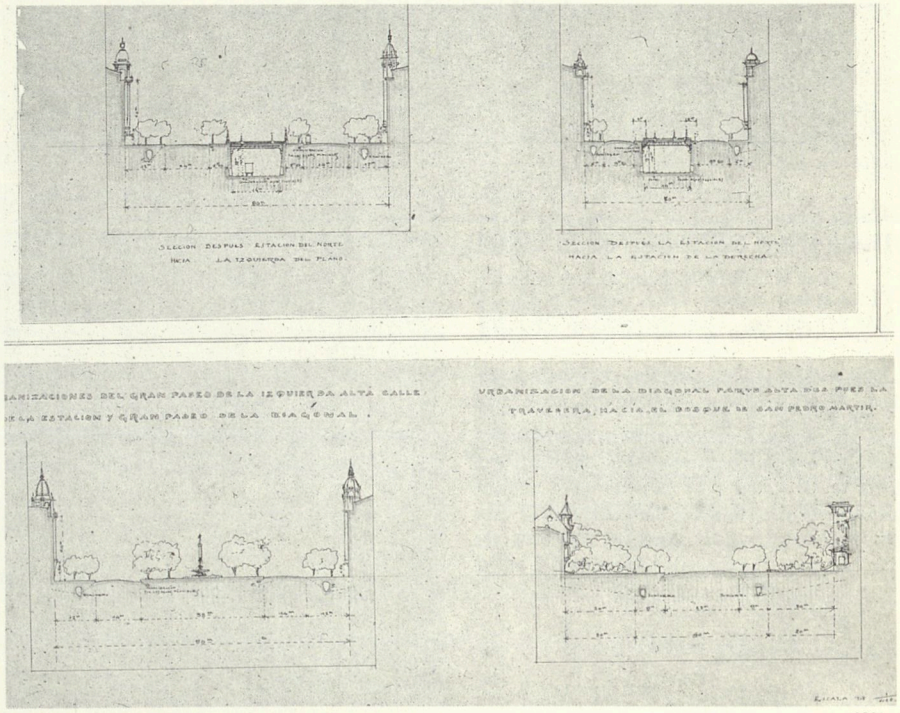

42301 c

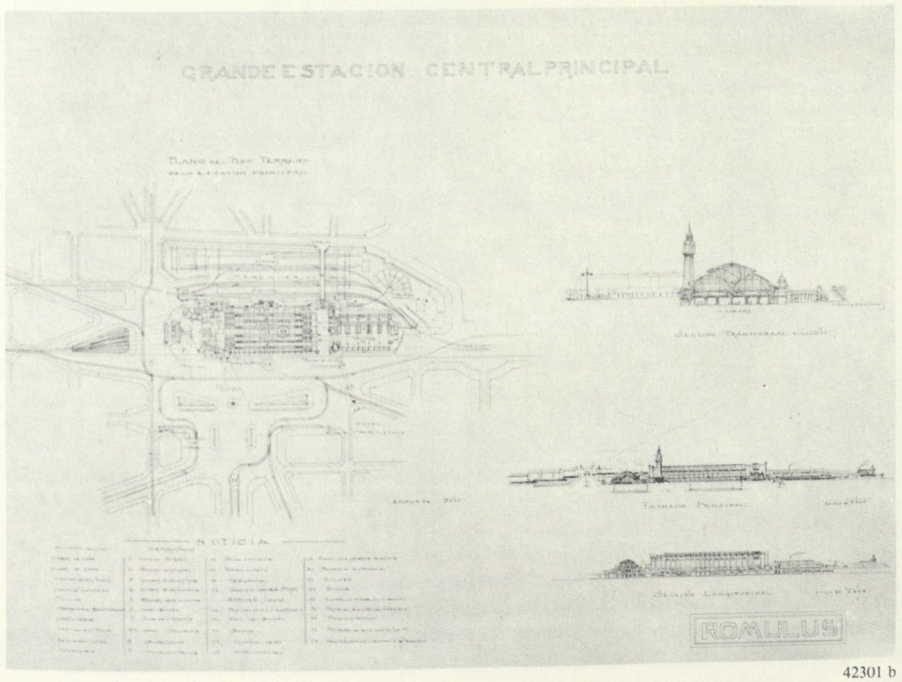

42301 b

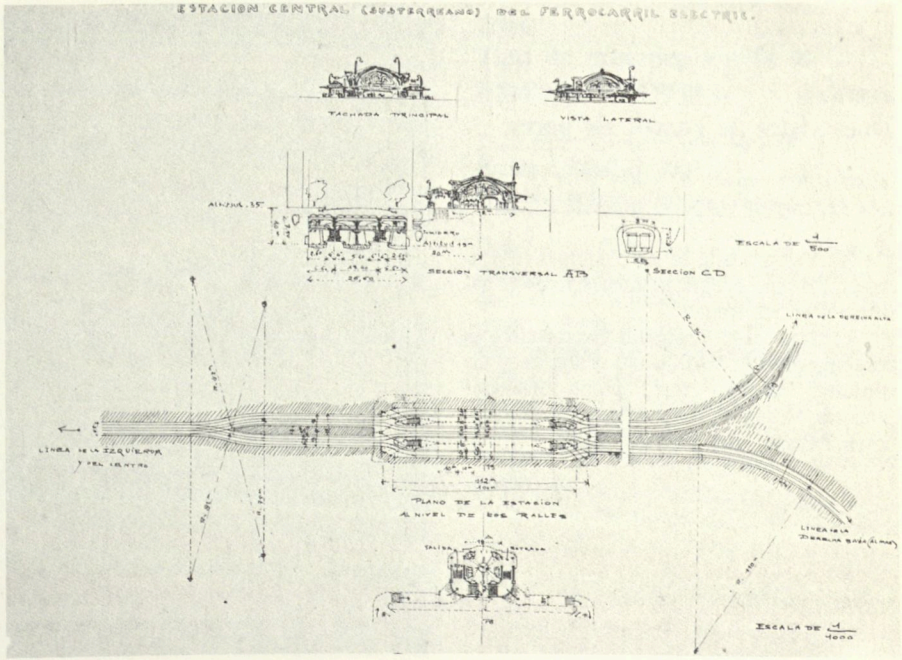

42301 d

42302
Detall del traçat de la part baixa de la Diagonal.

Tinta sobre paper
A.A. Z-bis

L'aplicació de la tècnica del traçat arquitectònic es repeteix en aquest detall. En ell s'estudia la forma dels xamfrans tenint en compte les perspectives i vistes al mar.
Un paral·lel d'aquest petit detall es pot trobar en detalls de traçat potser provinent de la memòria del projecte definitiu, que foren publicats per Vicenç Martorell, i dels quals sen'ha perdut el rastre.

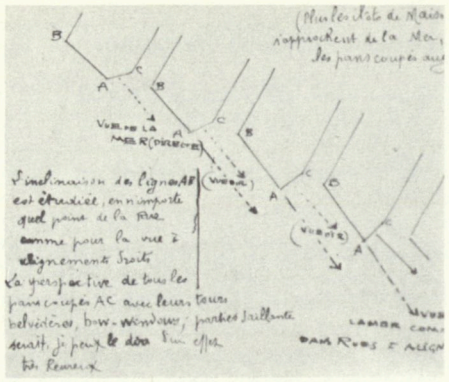

42302

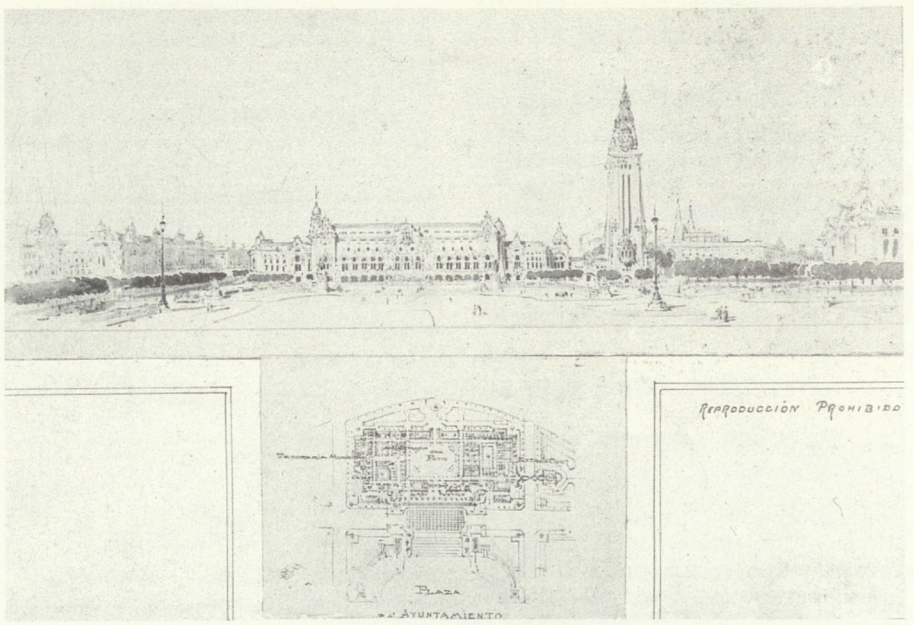

42303 a

42303 a,b
Dues vistes del centre de la ciutat.

Tinta sobre canson 130×70 i 70×50
I.M.H. carpeta Jaussely (plànols 25 i 26)

Perspectivas global del nou centre de la ciutat i detall del futur Ajuntament. Dos temes fonamentals en les propostes de l'Avanç. L'origen "Beaux Arts" de les tècniques de configuració de l'espai emprades per l'arquitecte francès s'hi pot seguir amb claredat.

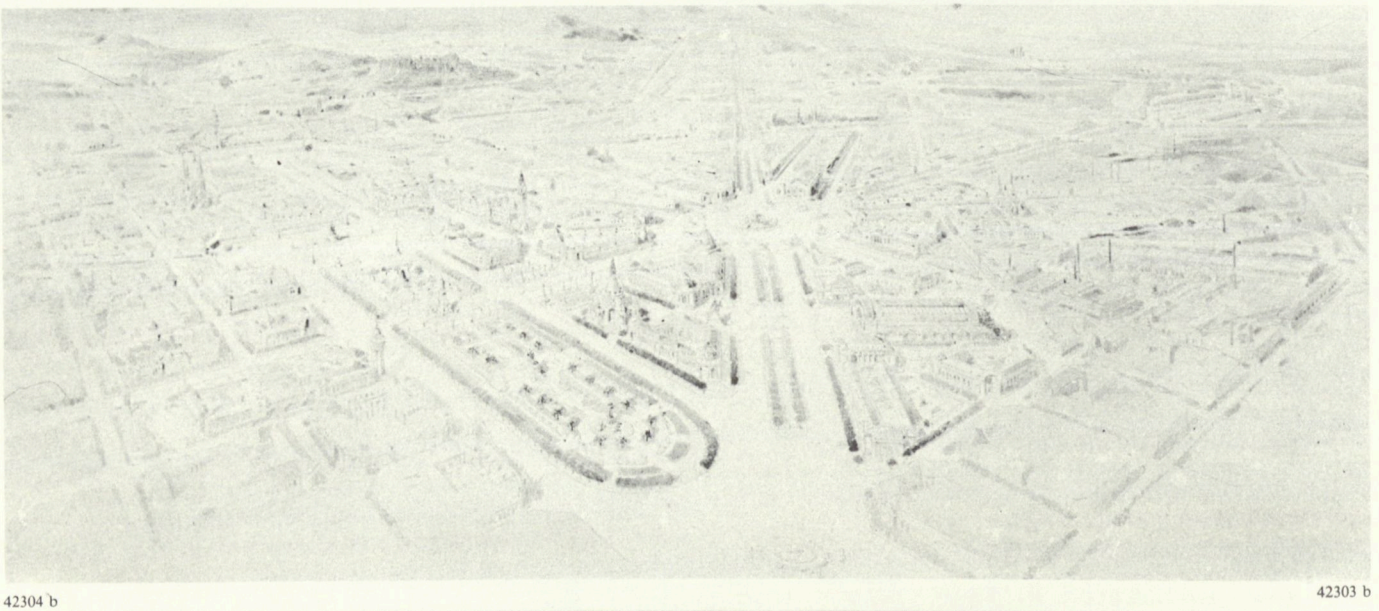

42304 b

42303 b

42304 a,b
Dues vistes de l'accés als parcs.

Tinta sobre canson 65×40 i 80×55
I.M.H. carpeta Jaussely (plànols 27, 29)

Un tema significatiu de les tècniques emprades en l'Avanç és el de la integració de la naturalesa en els traçats.
En les dues vistes l'axialitat compositiva es combina amb la introducció d'alguns grans conjunts "naturals" que l'Avanç conserva i potencia. Aquest és el cas del parc de la Muntanya Pelada i del parc del Besòs.

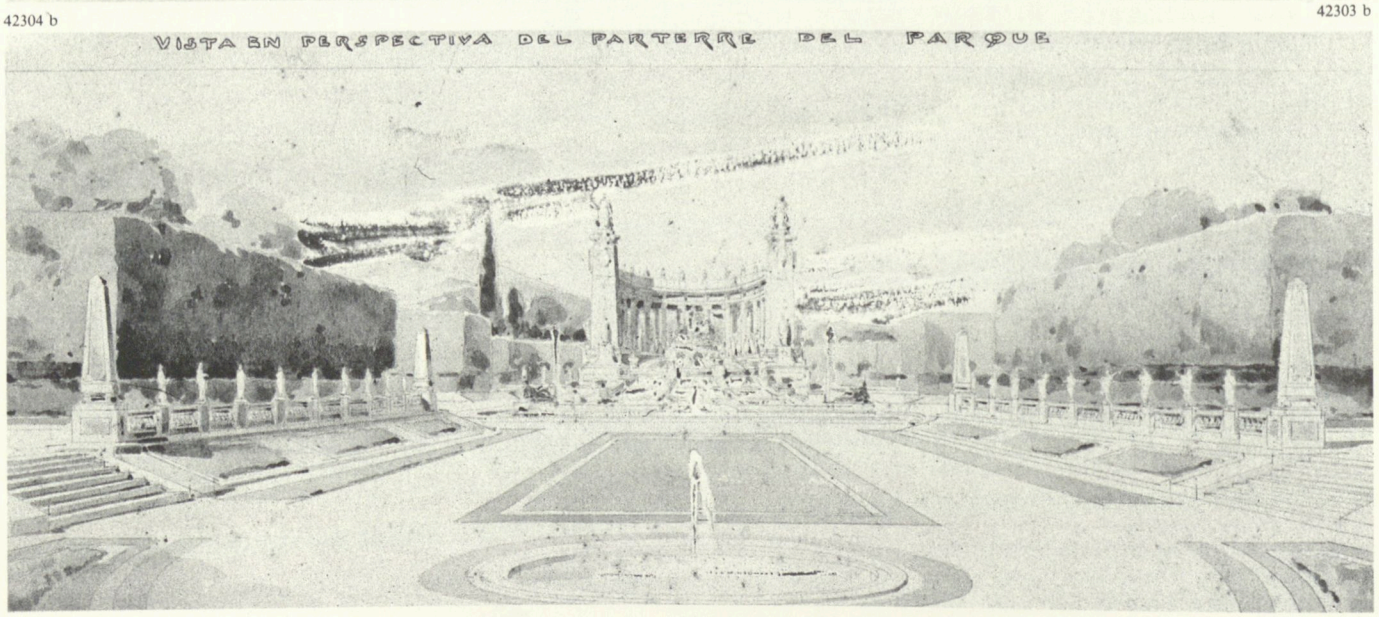

42304

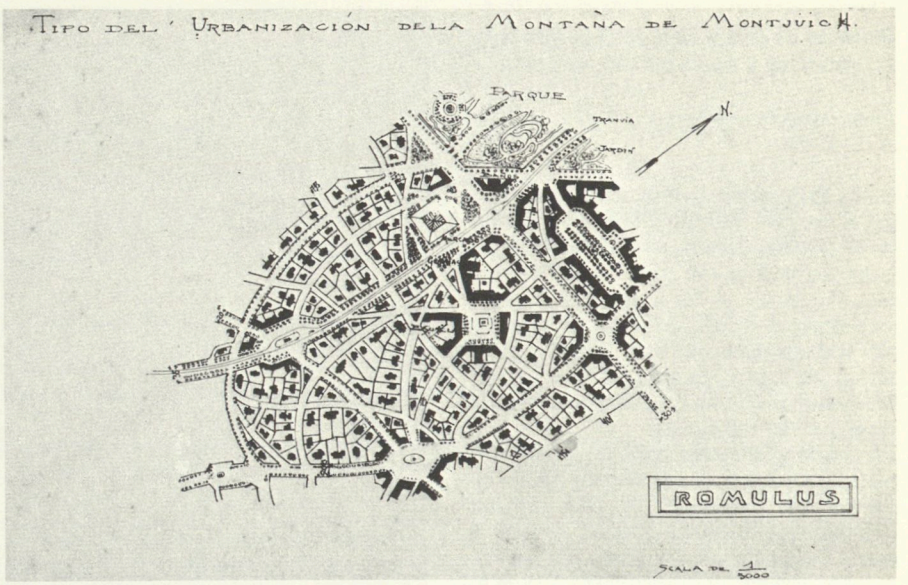

42305 a

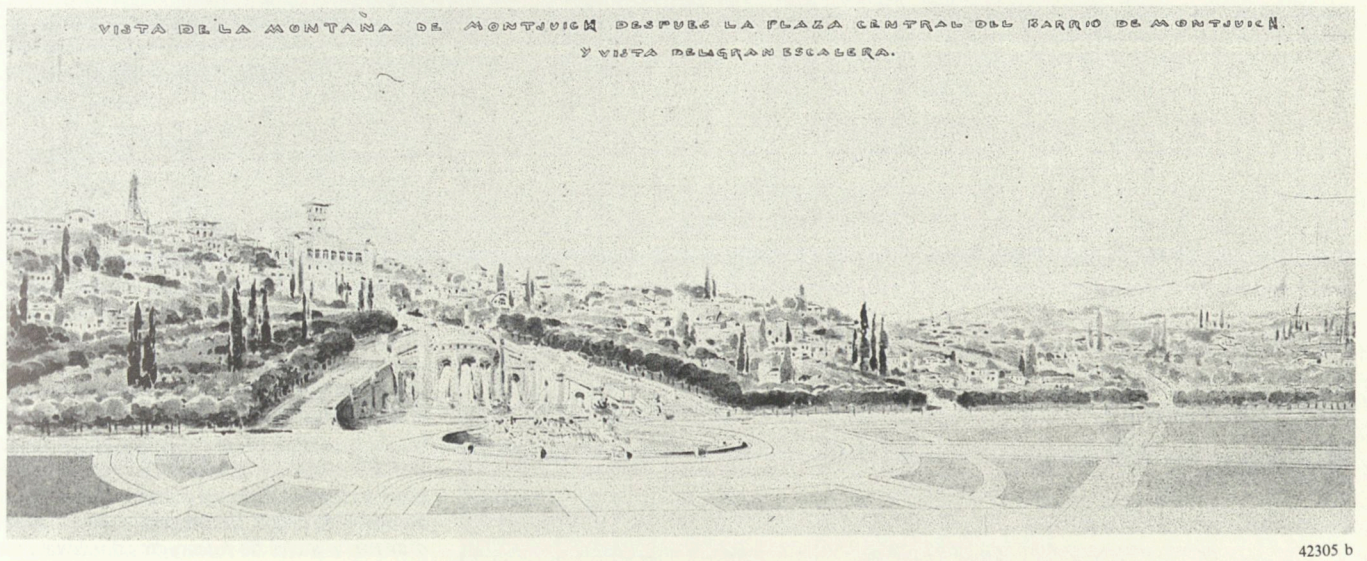

42305 b

42306

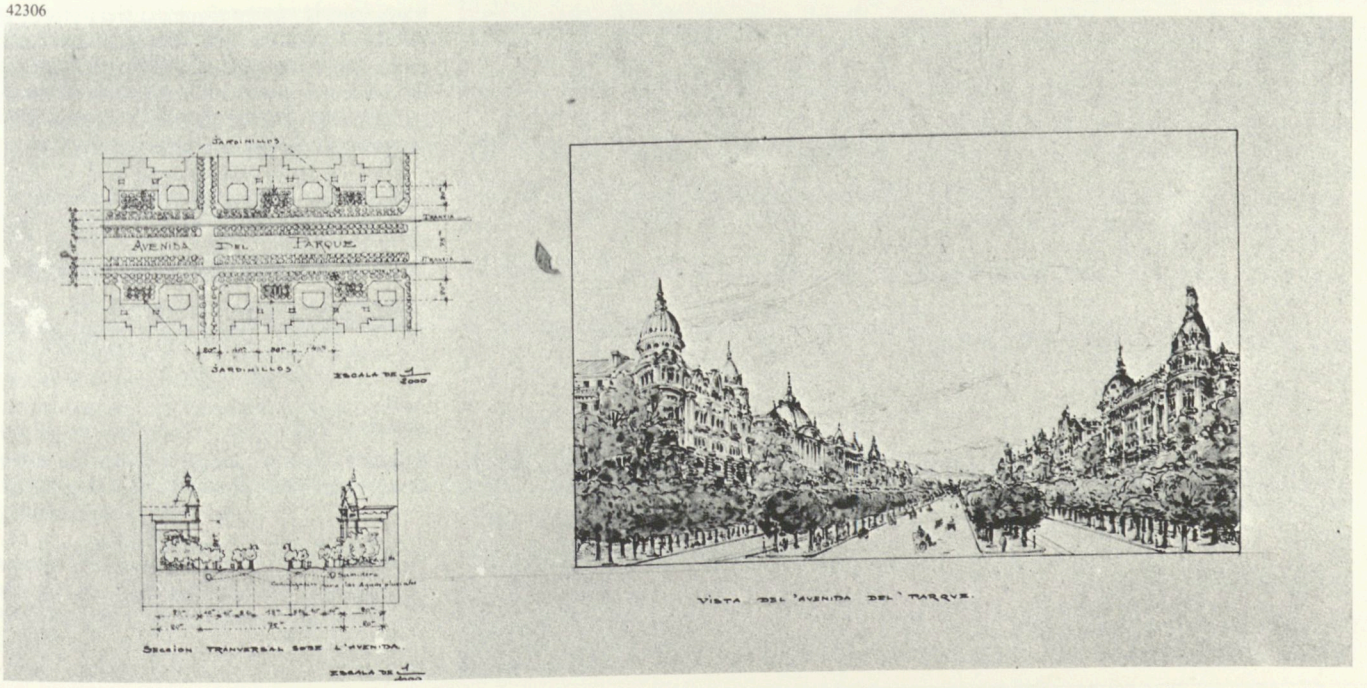

42305 a,b

Dos detalls de traçat a Montjuïc.

Tinta sobre canson 50×40 i 75×65
Escala 1/5000
I.M.H. carpeta Jaussely (plànols 21 i 28)

En aquests dos detalls es resumeixen les dues línies d'intervenció sobre la muntanya de Montjuïc. Per un costat la ciutat jardí, la línia amb les intencions d'Amargós i tendències de la urbanística de l'època. Per l'altre, el parc, integrant la naturalesa en el traçat urbà, utilitzant axialitats i perspectives semblants a les il·lustracions anteriors.

42306

Tipo de urbanización de la Avenida del Parque.

Dues tintes sobre canson 90×60
Escala 1/1000, 1/2000
I.M.H. carpeta Jaussely (plànol 19)

Detall de la Gran Via en l'accés al parc del Besòs. Perspectiva, planta i secció que expliquen en curiós intent d'aplicació del "Boulevard a Redans", inventat per Henard en el seu projecte de "Boulevard de Grande-Ceinture", publicat el març de 1903.
El tractament de l'alineació del carrer, i la integració de l'espai verd en el traçat és un important precedent d'alguns projectes posteriors.

Proyecto de enlace de la zona de ensanche de Barcelona y de los pueblos agregados.

León Jaussely 1907
A.A. Z-bis

El dia 5 d'octubre de 1905 s'acordà encarregar el Projecte definitiu d'Enllaços a l'arquitecte Jaussely. Aquest, un cop resolts alguns poblemes de local i de col·laboració dels tècnics municipals, el dia 12 de juliol de 1906, va endegar els treballs definitius. Els quals foren acabats abans de l'estiu de 1907, exposats al públic al Restaurant del Parc i l'Escola Municipal de Música, i aprovats el 12 de desembre del mateix any.
En l'encàrrec d'aquest projecte definitiu, els plànols es van estructurar d'acord amb la necessitat de respectar els procediments d'Eixample i Reforma Interior, llavors vigents. Estructura que fou respectada per l'arquitecte redactor en el seu treball. Així els 23 plànols i 61 detalls i seccions es classifiquen en les sèries següents:
A. Plano de la zona de Ensanche en su estado actual.
1 full a escala 1/5.000.
B. Plano de la zona de Ensanche con sus modificaciones.
1 full a escala 1/5.000.
C. Plano de las nuevas zonas de Ensanche.
2 fulls a escala 1/5.000 (complementaris del B).
D. Plano de Reforma de las zonas del Interior y de los Ensanches nuevos.
9 fulls a escala 1/1.200 (cobreixen el mateix terrirori que els dos fulls de la serie C).
E. Plano de Reforma de los cascos de los pueblos agregados.
6 fulls a escala 1/2.000 (Horta, S. Andreu, Gràcia, S. Gervasi, Sants, Les Corts.)
F. Plano de las principales vías de la zona rural.
3 fulls a escala 1/5.000.
G. Enlace de Barcelona con Sarriá.
1 full a escala 1/5.000.
De tots ells nomes se'n reprodueixen els que s'han considerat mes representatius.

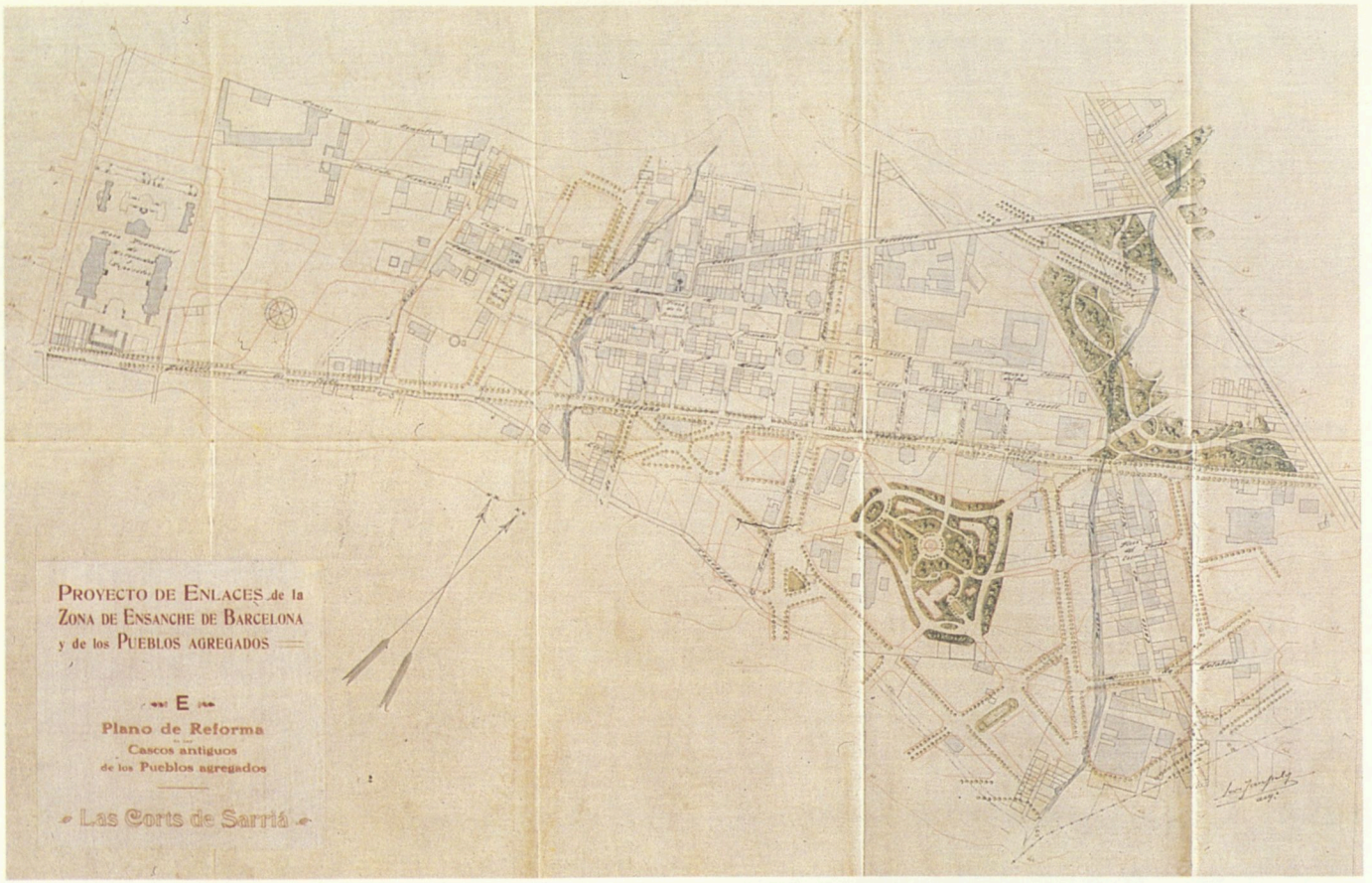

42310 b

43210 a

42310
Plano de reforma de los cascos antiguos de los pueblos agregados.

Sèrie E Fulls 77 i 78. Sants i Les Corts
Tinta color sobre tela 110×90, 132×60
Escala 1/2000

Dos detalls de la intervenció del Pla en els Cascos dels Pobles Agregats. Es pot observar que les determinacions grafiades en aquests plànols també s'havien inclós en el 42309. En aquest cas la segregació també te motivacions té motivacions de procediment de gestió. Alguns dels "Enllaços" definits pel Pla obligaven a iniciar operacions de reforma en els nuclis agregats. Tasca per a la qual éren necessaris documents com els dos de la mostra.

En ambdós fulls del plànol es pot observar que la intervenció es concreta, sobre tot, en l'obertura d'un sistema de vies principals nou. Avingudes en les quals ja no s'aplica el sistema de la quadrícula del Projecte Baixeras de Reforma del Casc Antic de Barcelona. Tampoc no es pensa en la substitució de fragments complets de teixit. Els traçats uneixen punts d'interès a través de recorreguts dissenyats estratègicament, sovint seguint carrers existents, reculant les edificacions, o, també aprofitant espais buits. Les pautes d'intervenció en els cascos antics que es difondran a tota Europa a principis del segle actual comencen a ésser presents en aquests plànols.

42309
Plano de reforma de las zonas de interior de los ensanches nuevos.

Serie, D. Full 5 a 13
Tinta color sobre Tela 242×60, 308×60, 308×65, 330×65, 308×80, 176×60, 154×70, 198×60, 154×85
Escala 1/2.000

Aquest potser és el document gràfic més rellevant de la versió definitiva del pla. En el seu detall i la gran cura de traçat és un document únic en la història urbanística de la ciutat.

Es significatiu que en el pla d'Enllaços s'estudiï amb més detall la corona exterior, l'extraradi que el nucli central de la ciutat. Potser, en aquell moment, es considerava que el perímetre de l'eixample ja estava resolt, i que només calia indicar-hi algunes modificacions. Però les modificacions de Jaussely eren prou importants per a demanar més atenció de la que hom hi va donar. També és possible que en el document definitiu es comencés a afegir una dimensió oblidada en l'Avanç: la de qualificació del sòl. En els plànols detallats de l'Avanç els límits es perden, la intenció no és concreta. En canvi en aquest plànols 1/2.000 la delimitació de les àrees urbanes futures és clara. L'Urbanisme no és solament tasca d'organització i estructuració: és instrument de qualificació i valoració del sòl. El Pla d'Enllaços és utilitzat per a enquadrar alguns dels processos d'urbanització que, llavors es començaven desenvolupar a l'Extraradi de la gran ciutat o conurbanació del Pla. Algunes de les característiques del plànol anterior continuen en aquest. La referència a unes possibles ordenances de zonificació encara hi és més evident. La delimitació precisa de la situació de parcs i equipaments també és clara. A can Tunis es pot observar un Algunes de les característiques del plànol anterior continuen en aquest. La referència a unes possibles ordenances de zonificació encara hi és més evident. La delimitació precisa de la situació de parcs i equipaments també és clara. A can Tunis es pot observar un tractament dels teixits industrials semblant al que s'havia observat a la zona industrial, d'eixample, del Poblenou. El traçat dels dos primers cinturons de ronda es pot seguir amb atenció, i no s'hi observen canvis substancials en relació a les propostes de l'Avanç. En canvi es reforça el paper d'un tercer cinturó, molt difós en els plànols primitius i que apareix com a límit clar de la zona urbanitzable en la versió definitiva.

Potser una de les informacions més interessants d'aquest plànol és l'estat de la urbanització en la corona exterior quan, a començament de segle, es començava a endegar un nou procés d'extensió i d'introducció de mercats d'habitatge diferents del tradicional de l'Eixample. En els espais lliures que resten entre els cascos dels nuclis agregats, Jaussely hi dibuixa zones d'illes grans i zones d'illes petites. Sembla que les primeres s'ajusten als principis de traçat de les Ciutats Jardí. Mentre les segones reprodueixen les pautes d'urbanització que ja es donaven en les zones properes als nuclis agregats i a llurs eixamples menors, és a dir, el que llavors s'anomenava urbanització d'extraradi.

Aquest plànol, fins fa poc oblidat, pot promoure un estudi cartogràfic ben interessant del procés d'urbanització de l'aglomeració barcelonina a començaments de segle.

43209

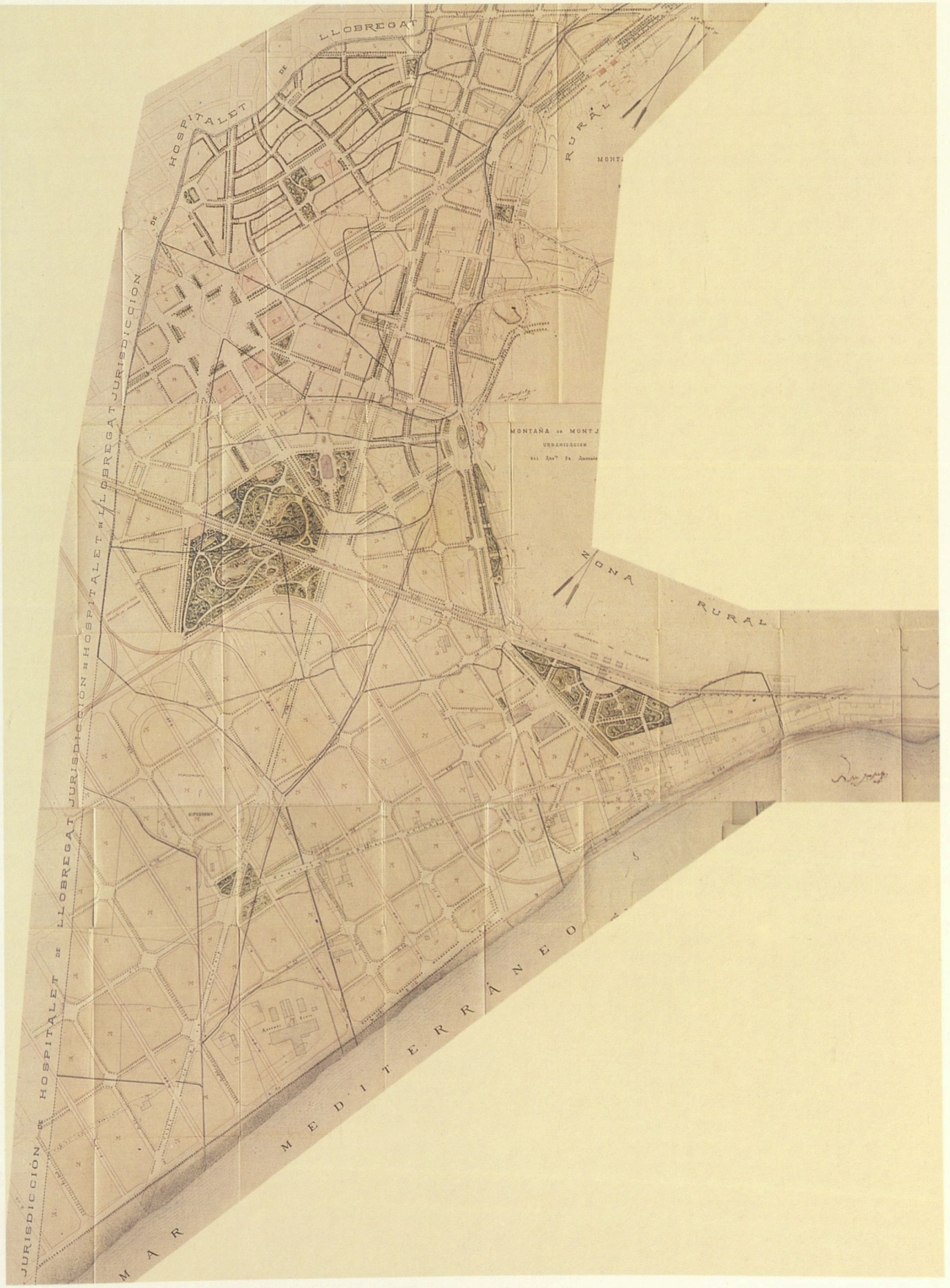

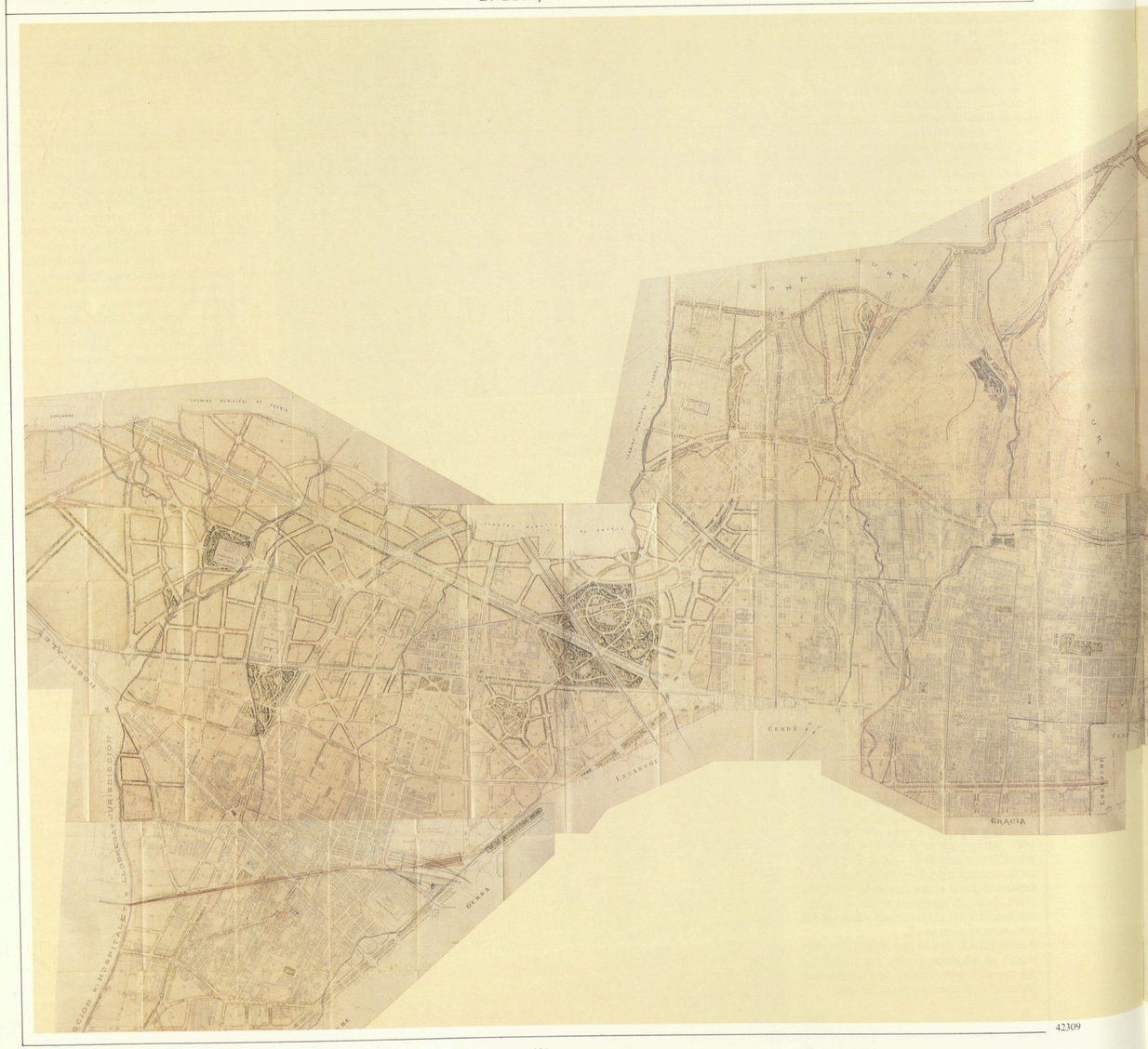
ZONA RURAL
CERDÀ
ENSANCHE
GRACIA

42309

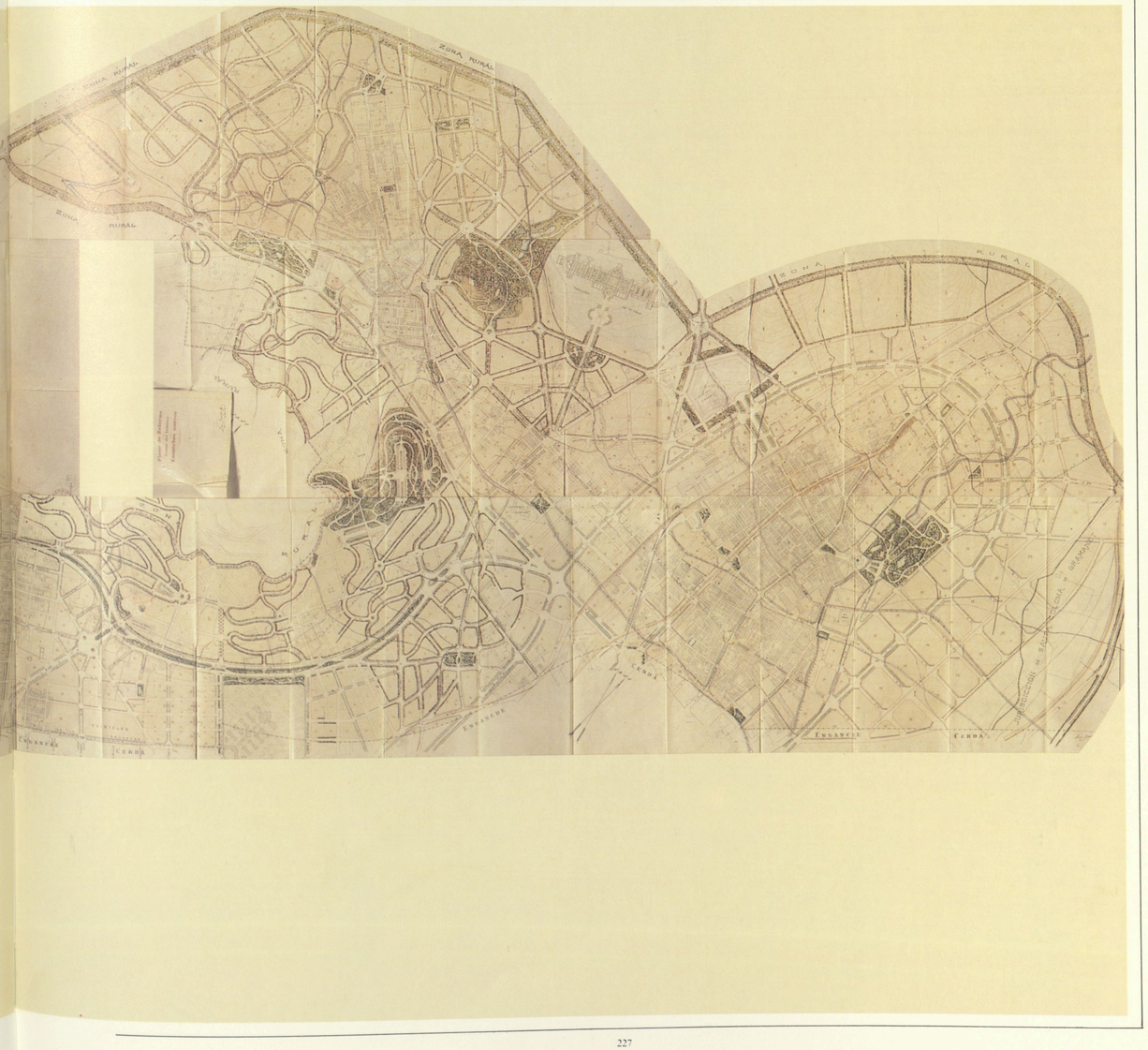
ZONA RURAL
CERDÀ
ENSANCHE

42308

Plano de la zona de Ensanche con sus modificaciones.

Sèrie B. Full nº 2
Tinta color sobre tela 242×120
Escala 1/5.000

Plànol on es concreten les modificacions de la trama Cerdà que va proposar Jaussely. Els seus límits coincideixen amb l'espai gestionat per la Comissió Especial d'Eixampla de Barcelona. No és un plànol temàtic; també hi ha altres zones d'eixample i creixement. Es un plànol relacionat amb un procés de gestió concret.

La trama urbana és proposadà amb tot detall, seguint pautes que ja s'havien introduït a l'Avanç. L'escala és la mateixa que la dels plànols de detall d'aquell document inicial, i té el mateix caràcter de plànol d'alineacions. Malgrat tot, hi ha diferències importants entre ells. Per exemple: la delimitació de les illes industrials del Poblenou, prop del mar i del Besòs, ja no es fa seguint els criteris de parcel·lació inicials, i a nivell de la vialitat de segon ordre les variacions de traçat també són nombroses.

Altres determinacions, com el centre de la plaça de Les Glòries, el Parc de Besós, el cinturó de ronda interior, el límit de la zona d'eixample amb l'extraradi de Gràcia i Sant Andreu, continuen en el pla definitiu. Serà interessant de seguir el procés de modificació que moltes d'aquestes propostes sofriran en versions posteriors dels Enllaços.

La idea de zonificació es manté i concreta en aquest document final: Les lletres que apareixen sobre les illes edificables del plànol potser remetien a unes primeres Ordenances Diferencials, o de zonificació. Malauradament la desaparició de la Memòria d'aquesta versió definitiva del Pla no ha permès comprovar la qüestió.

També es grafia en els plànos la localització dels equipaments urbans i edificis representatius. Aquesta determinació, o zonificació, també desapareixerà en versions posteriors dels Enllaços. Més tard, quan ja no es pensi en la construcció de la ciutat a través del plànol d'alineacions, i es vagi vers la construcció de la ciutat per parts, els equipaments reapareixeran en forma d'estàndards o assignacions de cessió.

42308

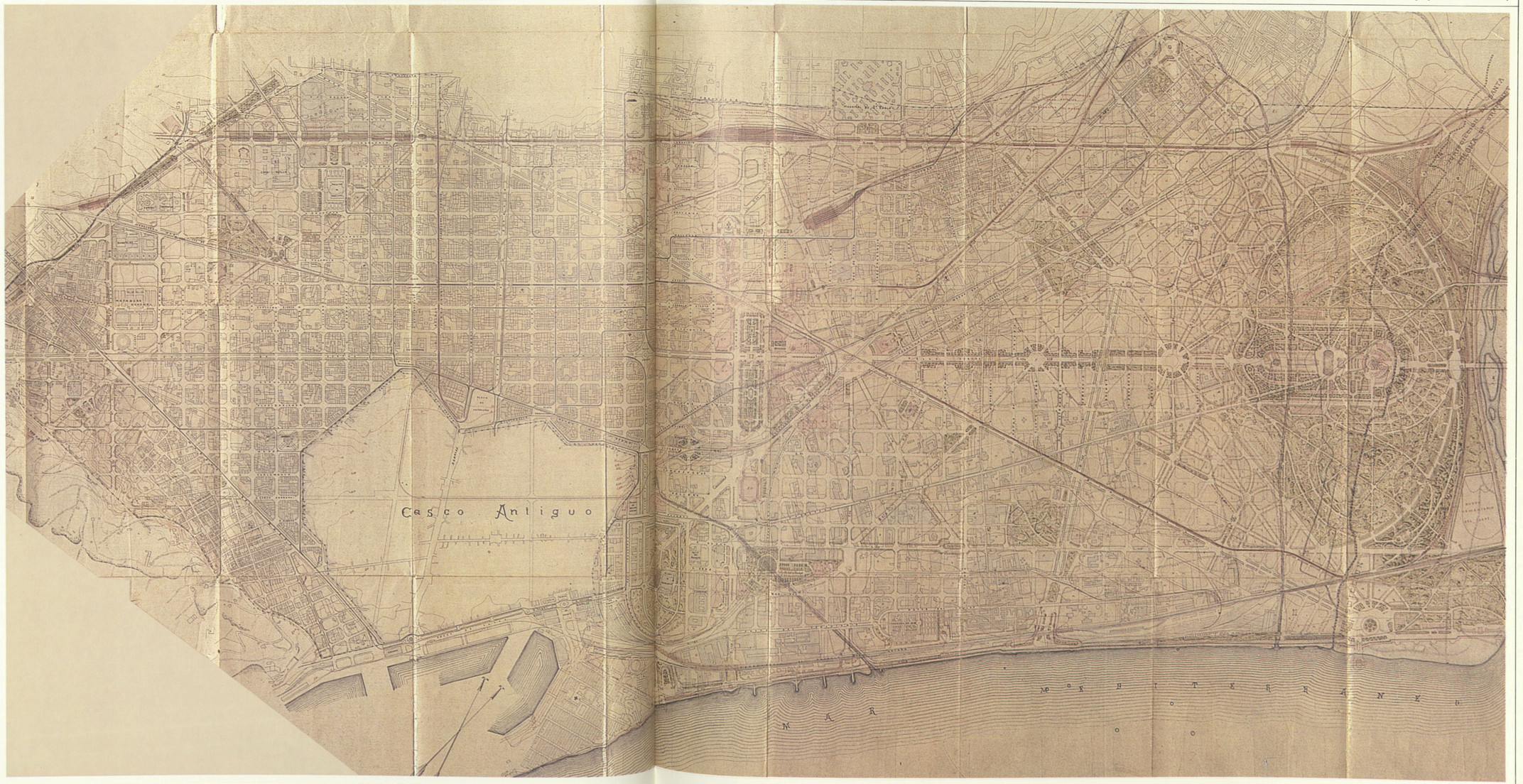

42312 a

42312 b

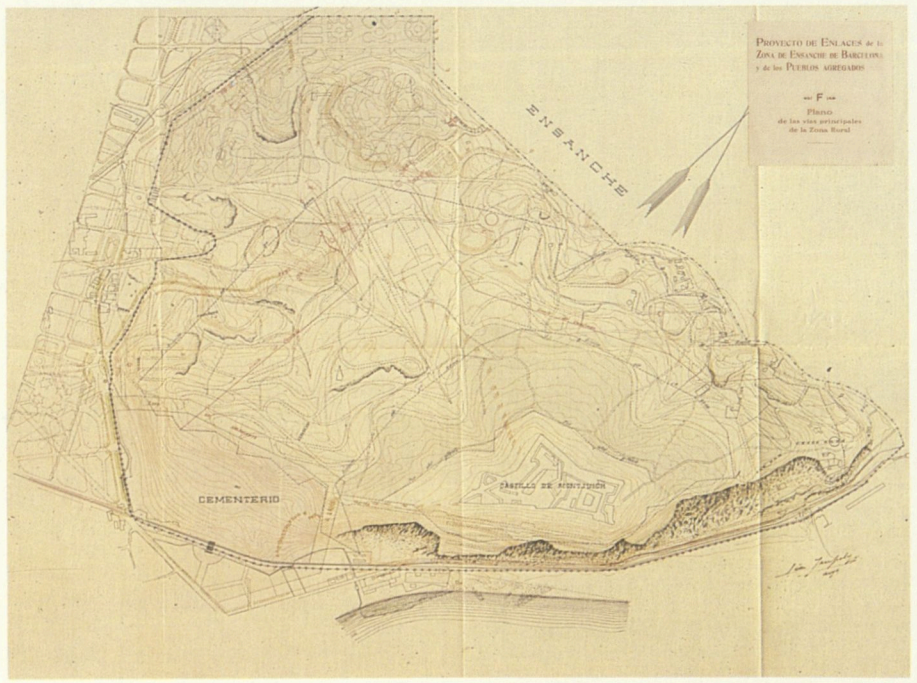

42312 c

42313

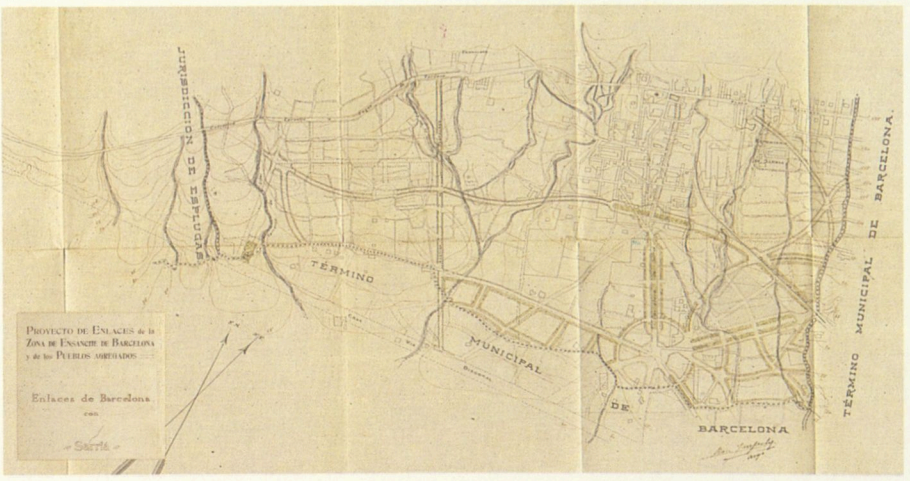

42312 a,b,c

Plano de las vías principales de la zona rural.

Sèrie F. Fulls 5 79, 80 i 81
Tinta color sobre tela 286×90, 99×60 i 110×60
Escala 1/5.000

La intervenció del pla no es limitava a la zona urbana. En tres àrees del terme municipal excloses de l'organisme urbà propiament dit, Collserola, la Muntanya Pelada, i Montjuïc, es previa la realització d'urbanitzacions rurals, o ciutats jardí menys denses que les interiors, combinades amb parcs. Per a integrar aquests parcs i urbanitzacions es preveia un sistema de vies que enllaçava amb l'interior. En alguns casos, com per exemple Montjuïc, les decisions coincidien amb iniciatives anteriors.
L'atenció a la configuració del relleu havia d'ésser més estricte en aquest cas que en l'anterior, per aquest motiu el grafiat de la xarxa de torrents i rieres en aquest plànol "d'ordenació" no ha d'estranyar gens.

42313

Enlaces de Barcelona con Sarriá

Tinta color sobre tela
Escala 1/5.000

Malgrat que el terme municipal de Sarrià encara no s'havia agregat a Barcelona, també es preveia la continuïtat d'algunes de les vies d'enllaç per aquest terme veí. Sense la integració del qual la unitat organitzativa i estructural de què es partia era difícilment assolible.

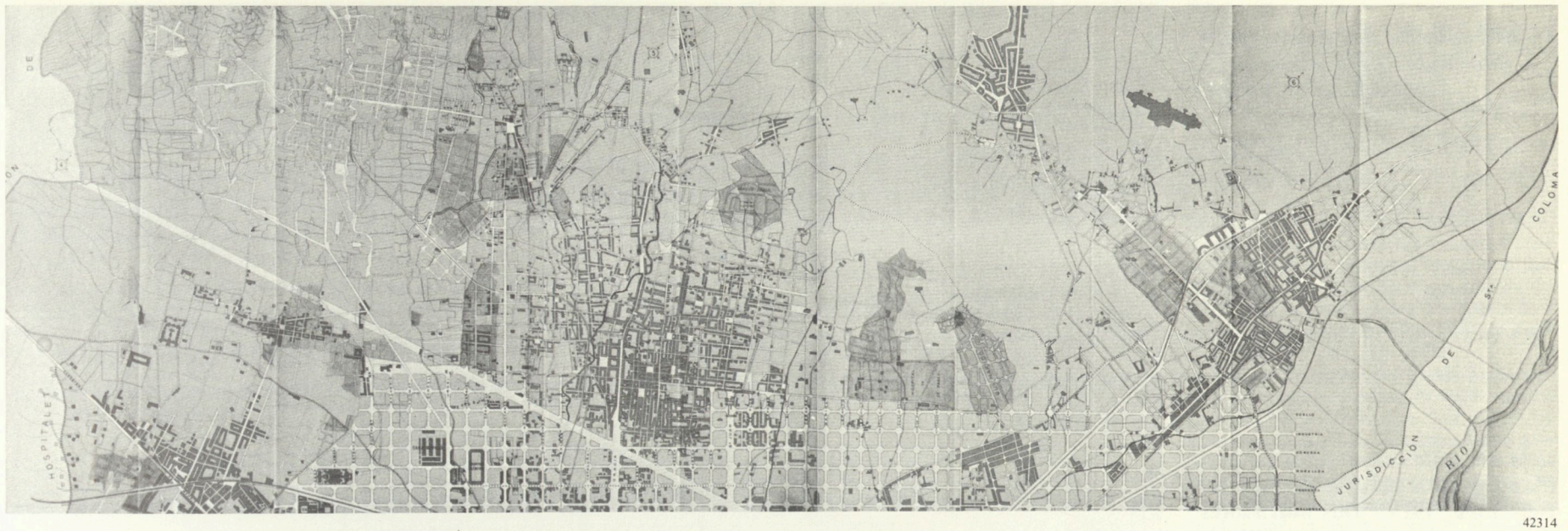

42314

42314
"Urbanisations autorisées"

Sense data i signatura (lletra autógrafa de Jaussely)
Tinta color sobre còpia 286×230
Escala 1/5.000
Servei de Planejament

Aquest plànol, que es va trobar entre els borradors del Pla d'Enllaços de 1917, permet documentar amb més claredat l'argument de la incidència del pla de 1907 en la qualificació del sòl de l'extraradi. En aquest borrador, l'arquitecte redactor del primer Projecte d'Enllaços hi va grafiar l'encàrrec d'incloure en els plànols el traçat de diverses iniciatives d'urbanització en curs. Poc a poc a la funció d'organitzar l'espai a les activitats de l'aglomeració urbana se superposa la necessitat de qualificar el sòl per permetre el desenvolupament de mercats de l'habitatge diferents dels de l'Eixample. Les dues cares tradicionals del Planejament Urbanístic també són presents en els primers anys del segle.

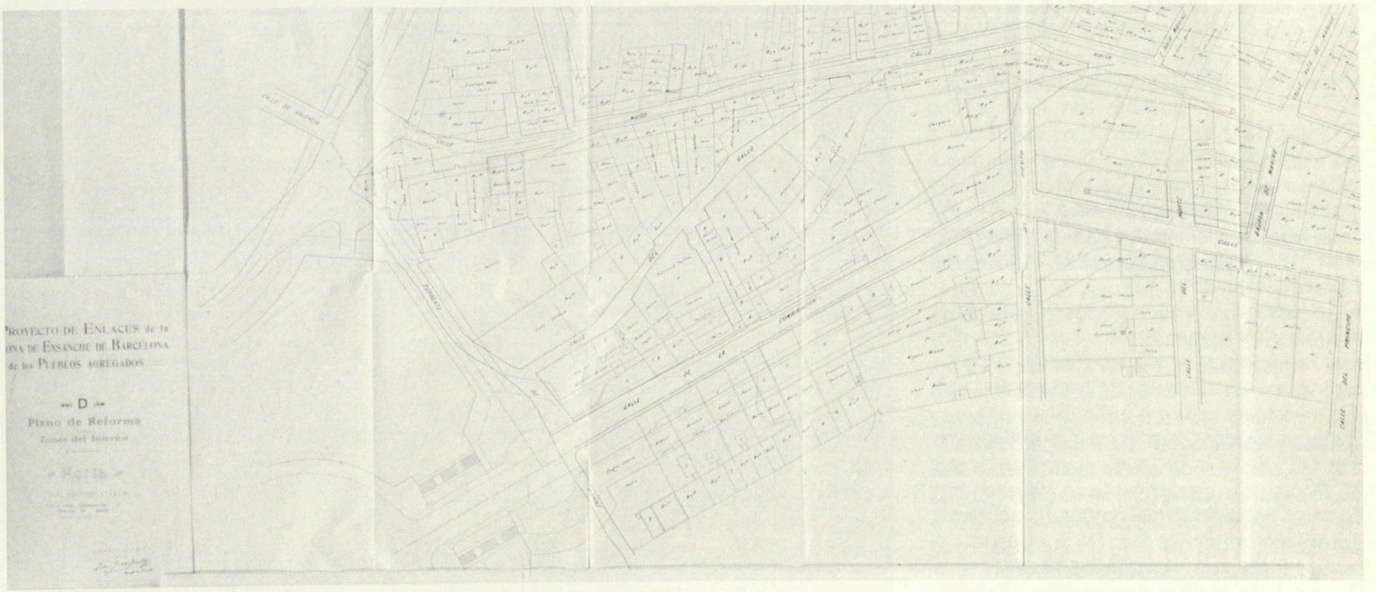

42311 b

42311 a

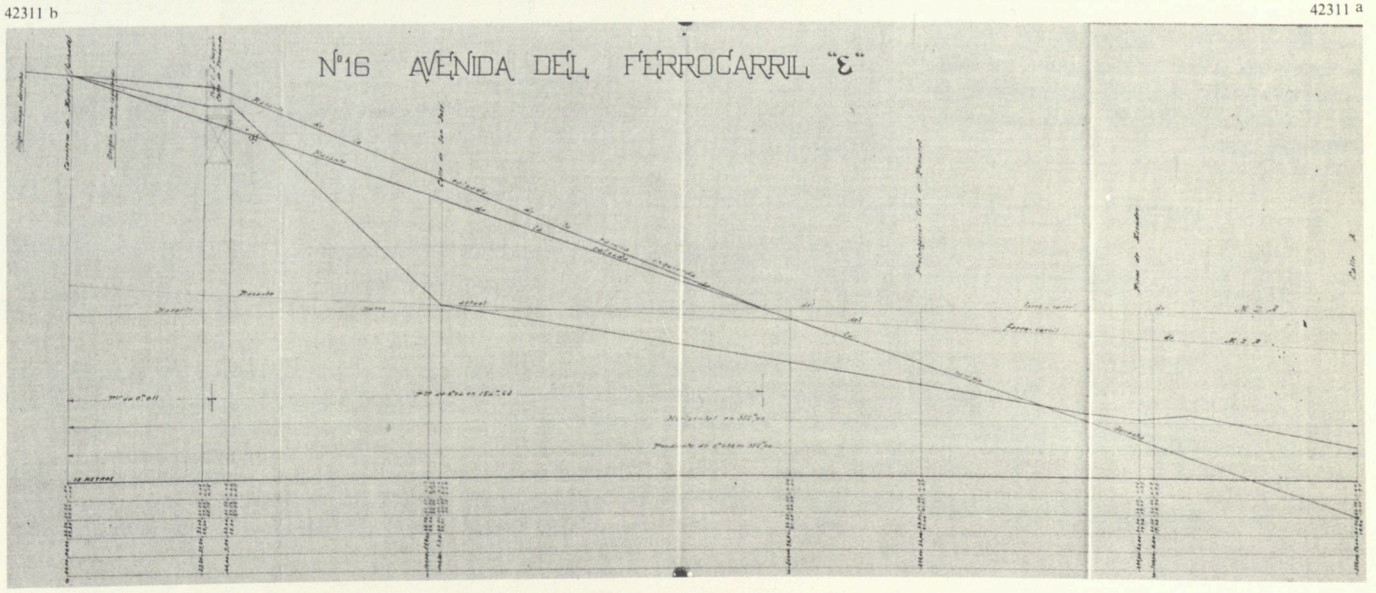

42311
Plano de reforma de las zonas de interior. Plano parcelario.

Tinta color sobre tela
Escala 1/1.000

Detall d'obertura d'un vial, seguint els procediments i pautes de traçat que s'han comentat sobre el plànol anterior.
Secció complementària de les sèries de plànols anterior.

EL PLA DE 1917

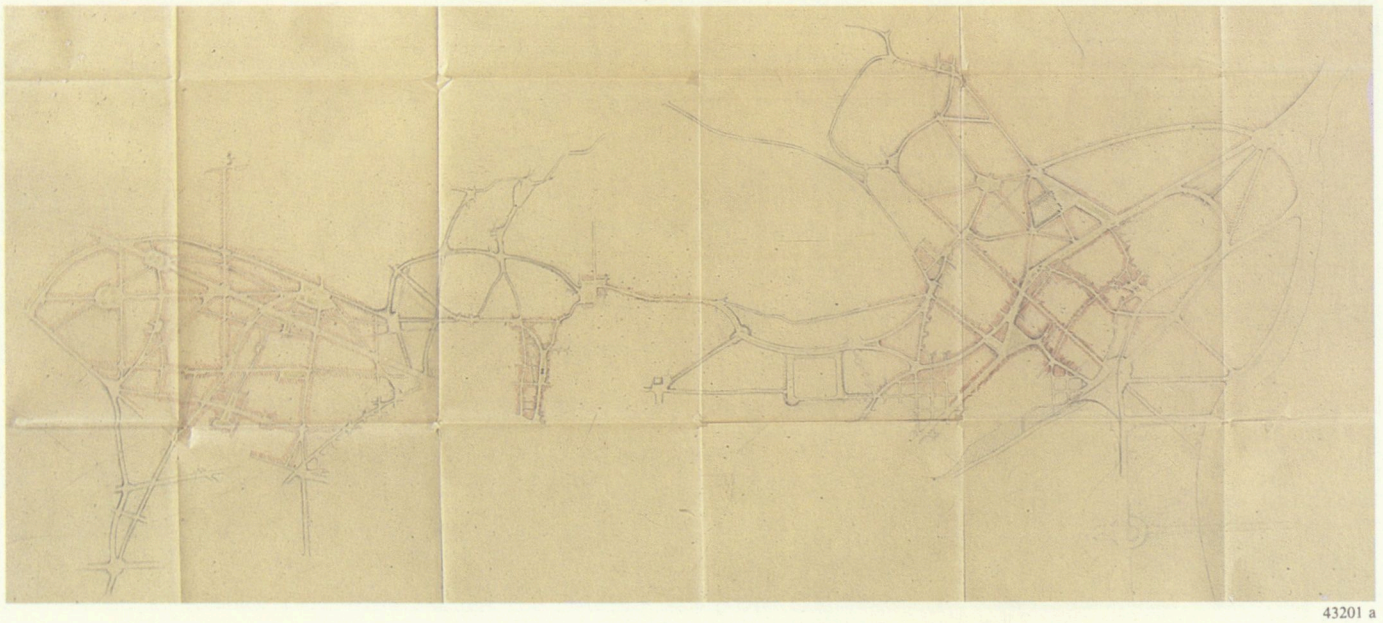

43201 a

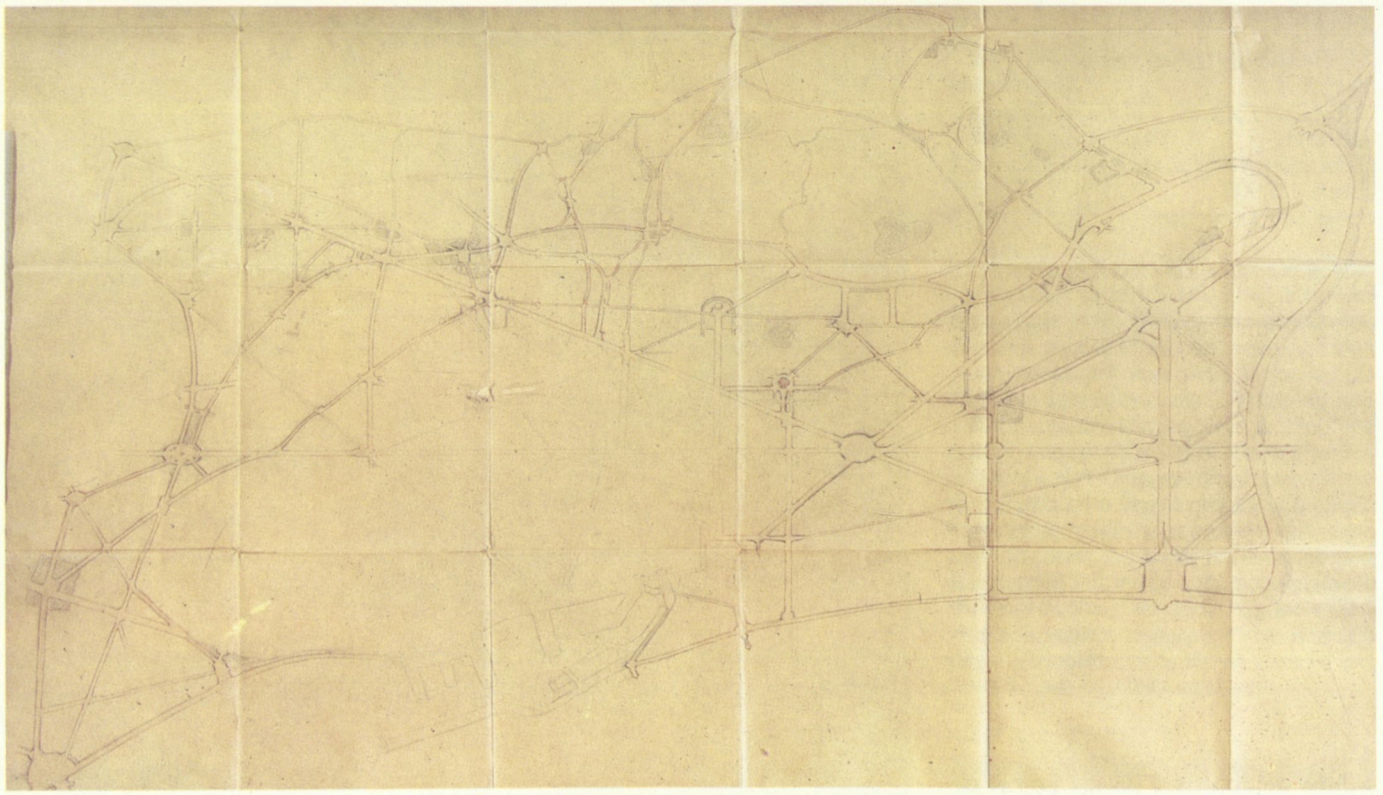

43201 b

43201 a,b

Plano general de urbanización de Barcelona, 1917 "Dos borradores del esquema general entre 1914 i 1917."

Llapis color sobre paper calca, 120×65 - 120×90
Escala 1/10.000
Servei de Planejament

Esquemes d'adaptació de les grans vies del Pla Jaussely, grafiats per les Oficines Tècniques Municipals en el procés de redacció del Pla d'Enllaços de 1917.
Es interessant de comparar ambdós esquemes amb els dels plans de 1907 i 1917. En ells, encara hi romanen alguns traçats inicials i s'apunten solucions que s'imposaran amb l'aprovació final del pla d'enllaços.
Entre els diversos punts que s'hi poden analitzar té interès la progressiva pèrdua de pes de la primera circumval·lació definida per Jaussely en benefici delque avui s'anomena primer cinturó de Ronda. De la primera circumval·lació només en queden fragments, i el seu traçat és molt menys decidit; es corba, s'adapta a vials existents de menor entitat, i perd tot el seu paper estructurador. Mentre la segona circumval·lació es manté, tot substituïnt a l'altra en el suport i comunicació de les urbanitzacions situades en la corona de l'eixample central.

43204

43204
"Plano general de urbanización de Barcelona, 1917". Esquema esborrany d'un fragment.

Llapis color sobre còpia, 200×120
Escala 1/2.000
Servei de Planejament

Esborranys del sector entre Les Corts i Gràcia. El caràcter complex del Projecte inicial de Jaussely es va perdent en l'adaptació. En aquest plànol es reflecteix el pes creixent de la vialitat i les àrees verdes. En l'aprovació final només restaran les grans vies i la localització aproximada dels jardins.
El Sistema d'equipaments tractat de manera molt completa en l'Avanç de 1905 i també en el de 1907, es va perdent. Malgrat tot en aquest plànol encara hi ha la proposta de configurar la plaça de Francesc Macià com a nucli d'edificis públics i espais oberts. Altres edificis públics ja tenen molt poca importància en el context global. En tots ells, la utilització de pautes de composició "Beaux Arts" hi és explícita. Tot edifici públic es posa en relació amb espais oberts estructurats mitjançant axialitats. En els jardins urbans la composició ja és ben diferent.
Malgrat que en la base cartogràfica es reproduei xi totes les illes, es veu ben clar que l'interès del projectista és en les avingudes arbrades i en la situació, estratègica, de jardins i algun equipament. Només en la ciutat jardí citada anteriorment i en algun punt d'enllaç hi ha un estudi complet de la trama urbana. En el Pla d'Enllaços es va concretant la tendència a concebre l'Urbanisme a dues escales: L'escala de la Gran Ciutat. "Major" Barcelona, en llenguatge de l'època, o dels esquemes d'organització del pla de 1917. També l'escala de la Urbanització parcial, amb obligació de cessió de part dels equipaments i infrastructures generals, i vinculada a la pràctica de construcció urbana que s'ha presentat en algun cas anterior. L'actuació centrada exclusivament en el plànol d'alineacions va quedant lluny.

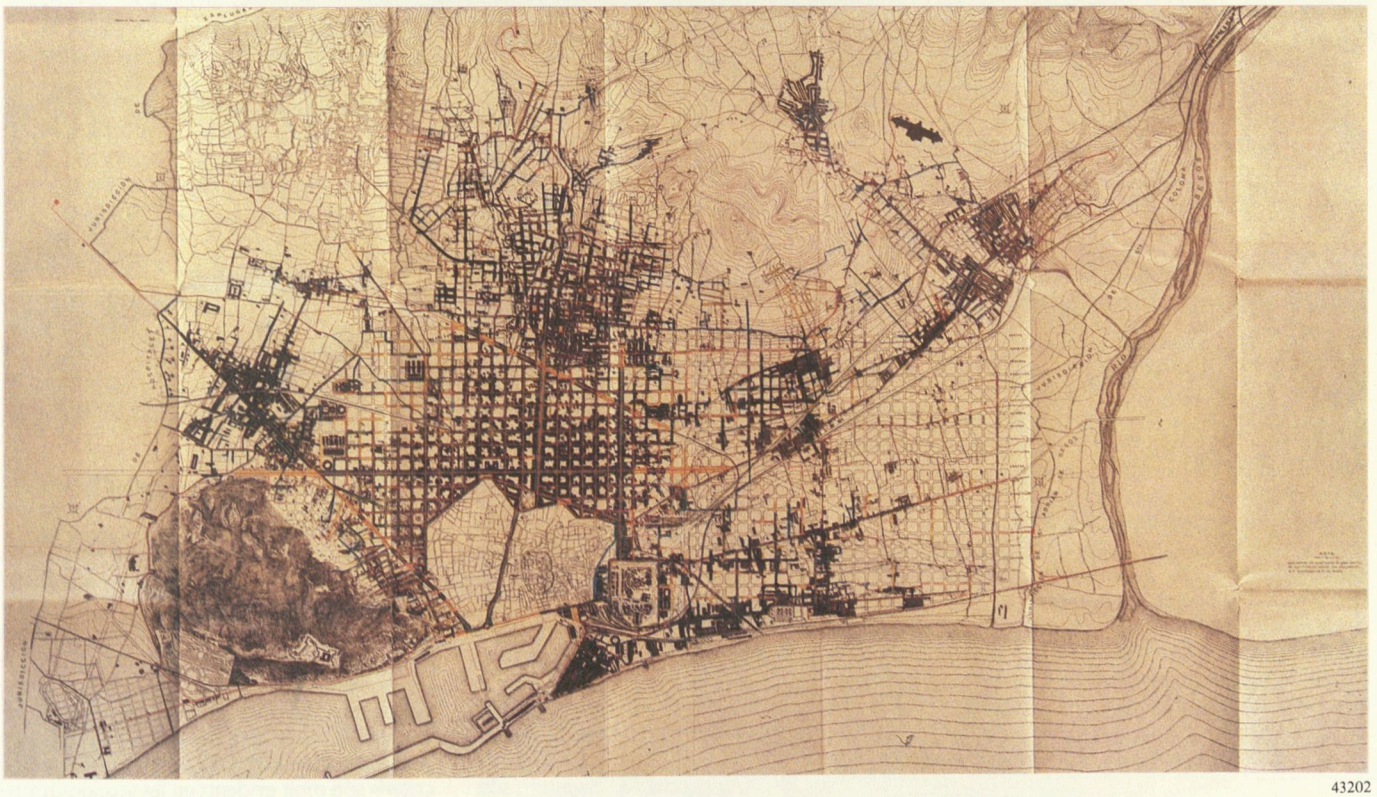

43202

43202
"Plano general de urbanización de Barcelona, 1917". Informació sobre l'estat d'urbanització.

Tinta i aiguada sobre còpia. 140×90
Escala 1/10.000
Servei de Planejament

Un dels Plànols d'Informació grafiat en el procés de redacció del pla d'enllaços de 1917. La informació sobre l'estat i característiques de la urbanització dels carrers té el doble interès de donar notícia de l'existència de treballs previs d'informació i de servir de pauta de valoració de les opcions preses en la reestructuració de la gran vialitat.
Els treballs d'informació no acaben en els temes d'estructura física. També incloïen dades d'estadística social i fins i tot, un plànol de preus del sòl. Plànol que potser va servir de pauta de les propostes de zonificació que es van elaborar paral·lelament al pla de 1917.

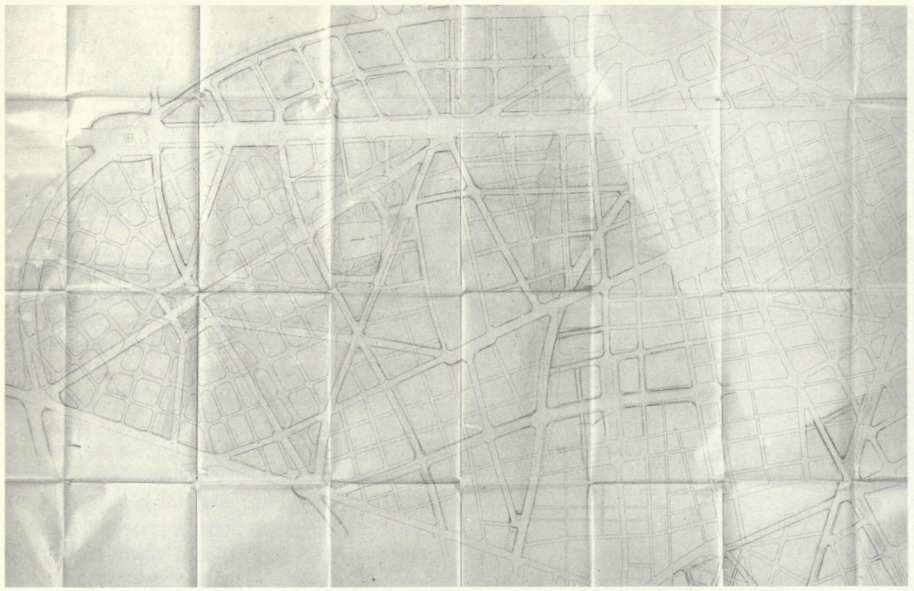

43203

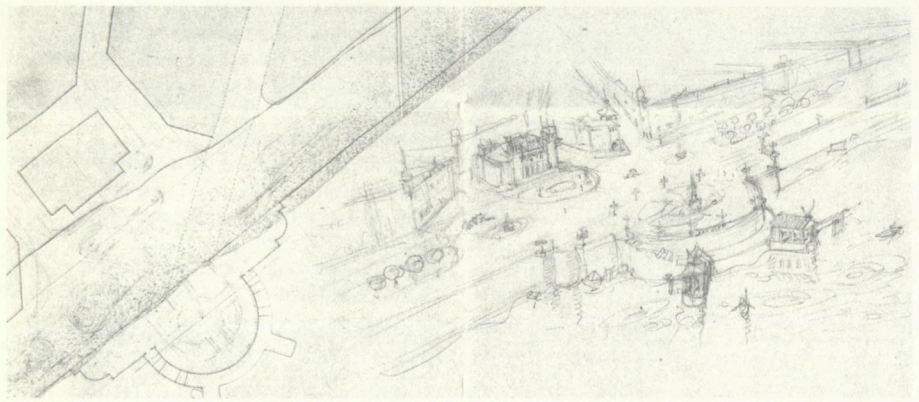

43205

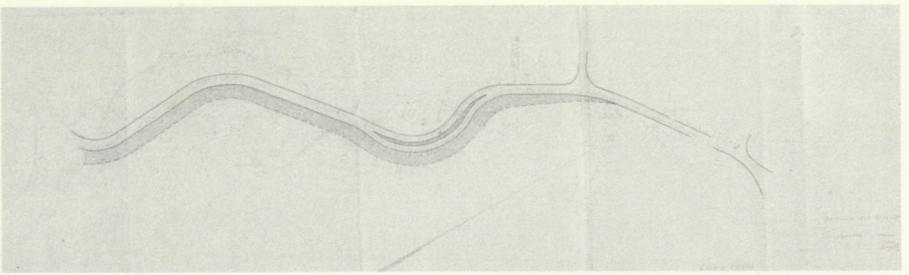

43208

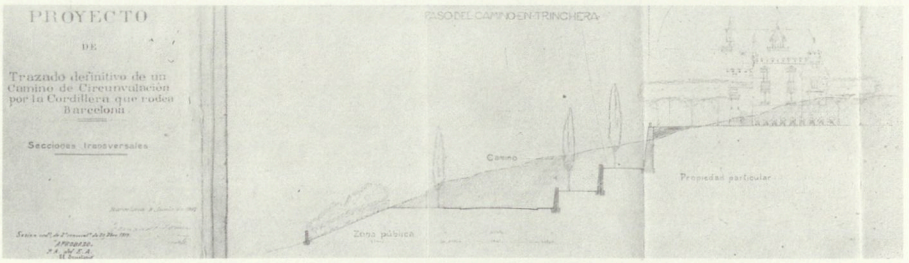

43208

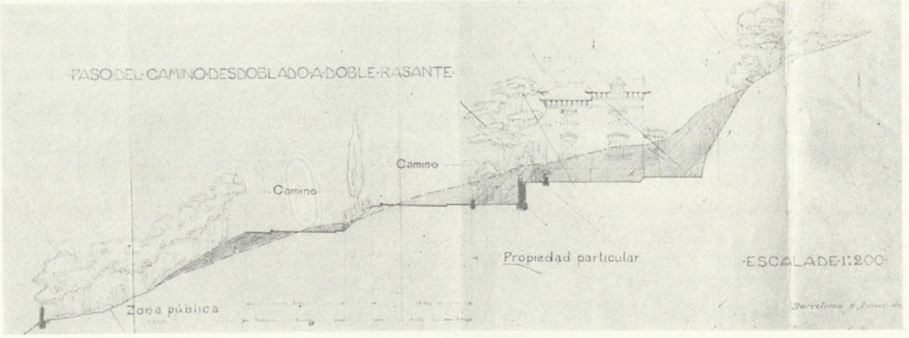

43208

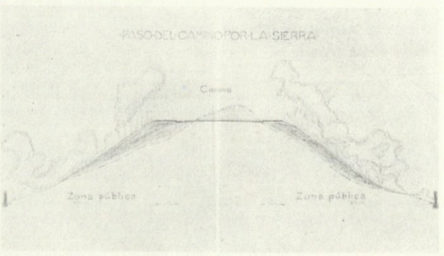

43208

43203
"Plano general de urbanización de Barcelona, 1917". Esquema esborrany d'un fragment.

Llapis color sobre copia. 145 × 100
Escala 1/2.000
Servei de Planejament

Estudi de traçat de la part superior de la Diagonal, entre Les Corts i Sarrià. En línies generals correspon a l'àrea inclosa en el "Projecte d'Eixample de les Corts de Sarrià".
Es pot observar l'intent de substitució del traçat de la Ciutat Jardí situada en la part més propera al municipi d'Esplugues, per un traçat que prefigura la solució final en el pla de1917. La Societat Cívica La Ciutat Jardí havia criticat el traçat inicial, amb illes petites i poc adaptades a la topografia i als tipus d'habitatges projectats. La nova proposta potser intentava solucionar els defectes citats en aquell informe.

43205
Plànol general d'urbanització de Barcelona, 1917.
Servei de Planejament.

Perspectiva de l'espai públic situat entre un edifici d'equipament i el mar.
Malgrat la imprecisió dels esborranys, i l'evident pèrdua de qualitat conjunta del pla, les pautes de composició encara són les que l'antiga Arquitectura de l'espai públic ha difós en els ambients urbanístics. La composició a través d'axialitats fins i tot aproxima aquest treball als que realitzava Garriga i Roca més de cinquanta anys abans.

43208
Proyecto de trazado definitivo de un camino de circunvalación por la cordillera que rodea Barcelona.

F. Romeu. 1917
Còpia amb color
Escala 1/2.000
P.C.

Detall en planta i dues seccions d'un projecte de camí de circumval·lació, a peu de muntanya de Collserola, dissenyat per adaptar el traçat d'una via del Pla d'Enllaços a les condicions topogràfiques detallades d'aquesta part de la serra.
L'interés d'aquest projecte és en caracteritzar la urbanització de la part accidentada del terme municipal, en la qual les urbanitzacions de "ciutat jardí", com la cèlebre "Sivatte", són relacionades mitjançant una via d'enllaç dissenyada a partir de criteris paissatgistes i de tràfic.
El traçat de la carretera d'enllaç es definit introduïnt tècniques de tràfic molt innovadores i allunyades de les concepcions vuitcentistes. La carretera es concep per a adaptarse a les altes velocitats. Es dissenyen túnels, se separen els sentits de circumval·lació, i s'eviten radis de circulació de radi inferior a 60 metres. L'amplada, que oscil·la entre els 16 i els 20 metres també es fixa tenint en compte criteris de tràfic a "alta" velocitat.
Alhora es tenen presents criteris d'adaptació topogràfica, d'obertura de visuals i d'integració de masses forestals en el recorregut. Aquests criteris són molt evidents en les seccions transversals. Paral·lelament, preveu una franja de protecció de 25 metres a tot el traçat, concebuda per a allunyar les edificacions particulars i afavorir les visuals des de la carretera a Barcelona. També preveuen diversos miradors i parcs naturals connectats amb la carretera.

43206
Plano general de urbanización de Barcelona.

F. Romeu, E. Porcel, i P. Falques, 1917
Reproducció fotogràfica
I.M.H.

El Pla d'Enllaços tal com fou presentat abans de l'aprovació. En el tractament gràfic es pot observar la separació definitiva del traçat minuciós, via per via i illa per illa, i les determinacions generals del pla. Així, en aquest plànol només es grafien les avingudes d'enllaç que ja havien tingut un tractament diferent en els esborranys anteriors, i els parcs o espais verds públics. Els edificis públics i equipaments també s'han perdut en el camí difícil de la redacció del pla.
Aquest tractament gràfic segurament tenia relació amb l'intent d'aplicar un sistema de gestió avançat en l'aprovació del pla. Es pensava en la distinció clara de les dues escales de planejament i en el finançament de les obres generals (avingudes d'enllaç i parcs) mitjançant el nou impost de la Contribució de Millores. La substitució de la Urbanística centrada exclusivament en el Plánol d'Alineacions tenia sentit en el context d'un nou model d'actuació, a través del qual es volien reforçar els poders i la gestió municipals.
En el camí de la redacció-aprovació també es perd la idea de zonificació. En l'encàrrec inicial del pla, i en els precedents de 1905 i 1907, zonificació tipològica i plànol són parts inseparables d'un mateix conjunt. Malgrat això, des de 1917, se separaran i seguiran camins divergents sinó contradictoris.

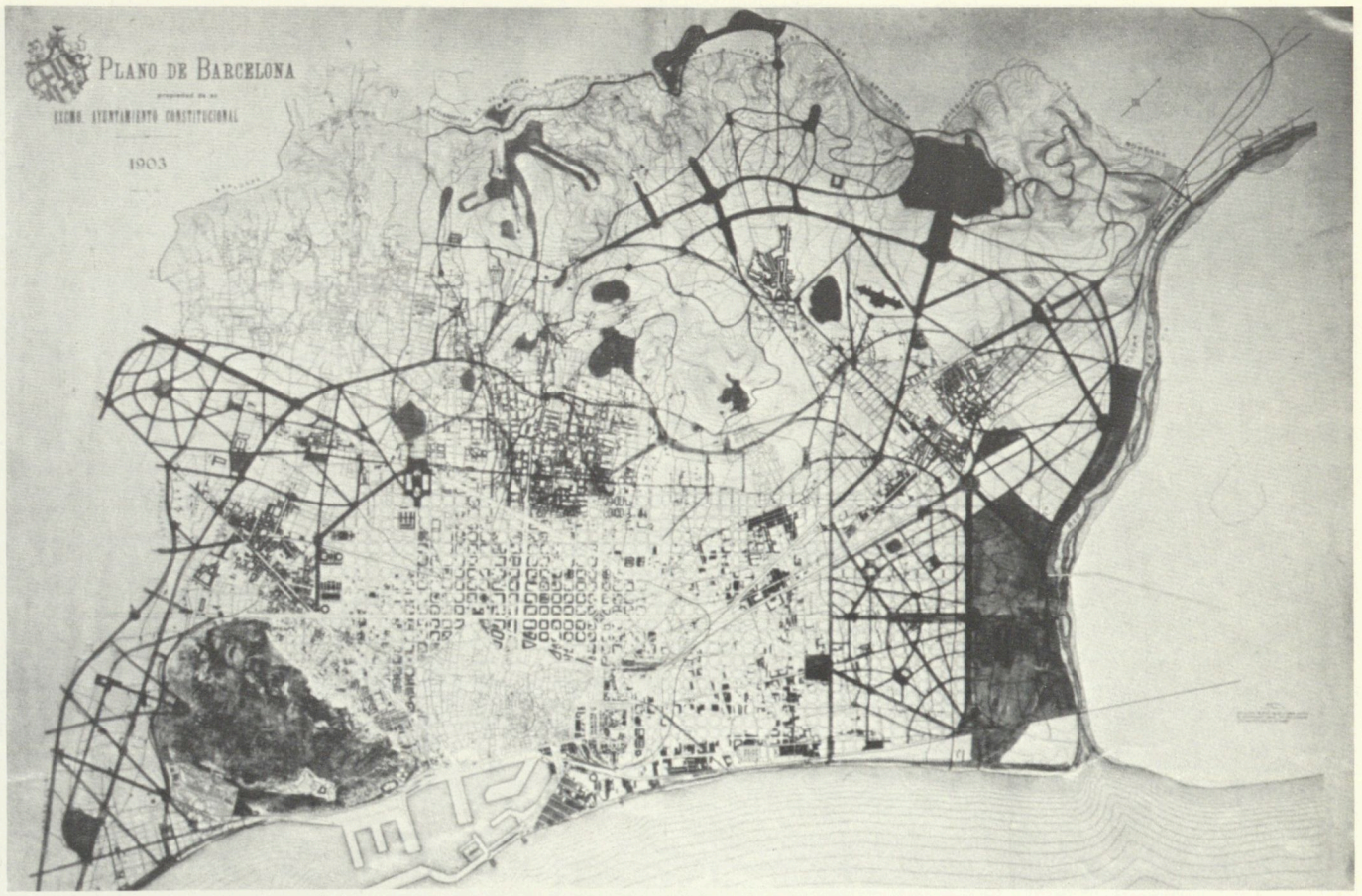

43206

43207

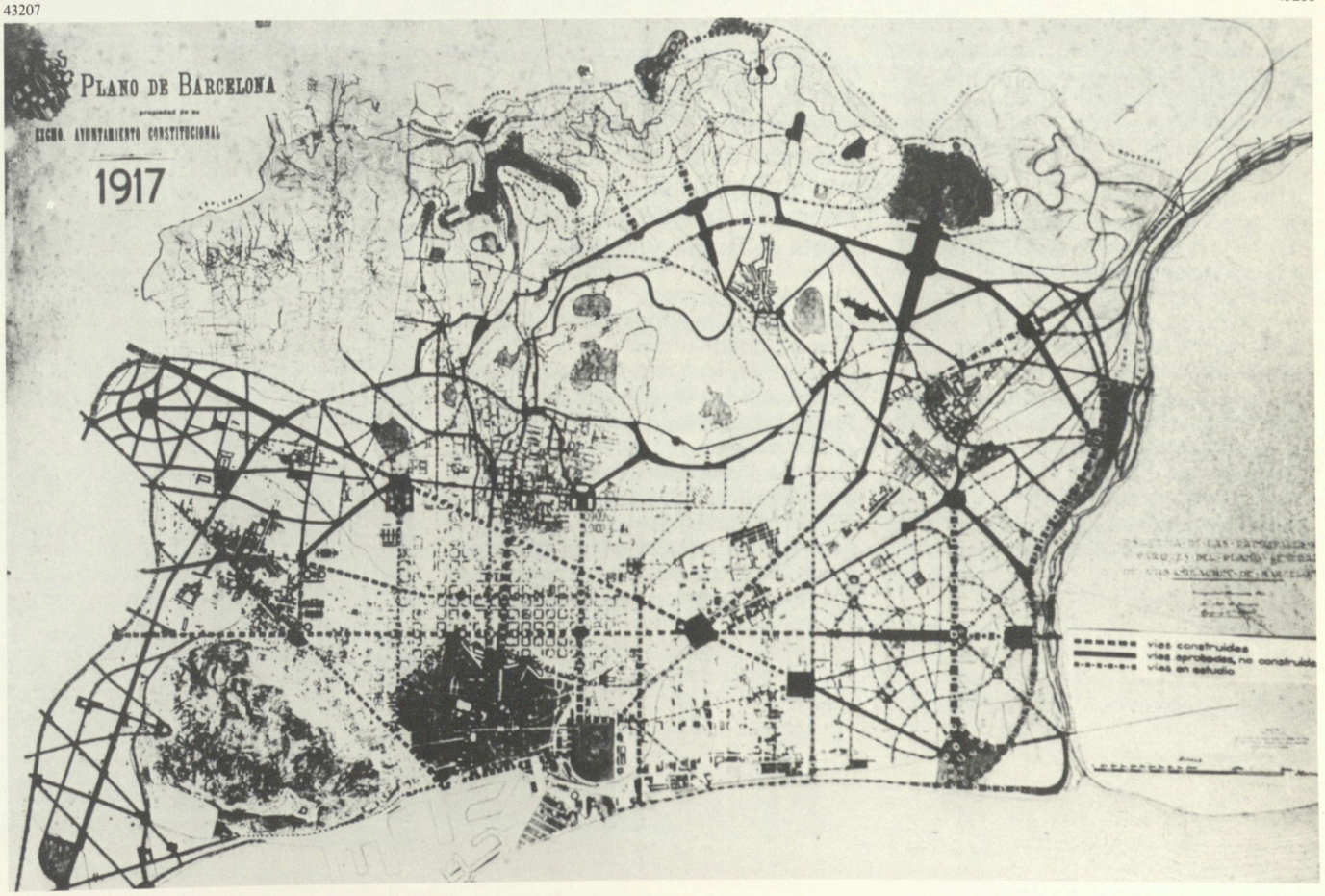

43207
Plano general de urbanización de Barcelona.

F. Romeu, P. Falques, E. Porcel, 1917
Reproducció fotogràfica
I.M.H.

El Pla d'Enllaços tal com fou aprovat. Les "vias en estudio" foren excloses en l'acord d'aprovació. Els parcs foren aprovats sense ficar clarament llur delimitació cartogràfica, i, per tant, s'han difós en aquest plànol.
Les pressions dels propietaris del sòl van aconseguir forçar un acord d'aprovació molt confús. La possibilitat d'un urbanisme modern, recolzat en poders municipals forts, es va diluir paral·lelament el fracàs del Pla d'Enllaços.

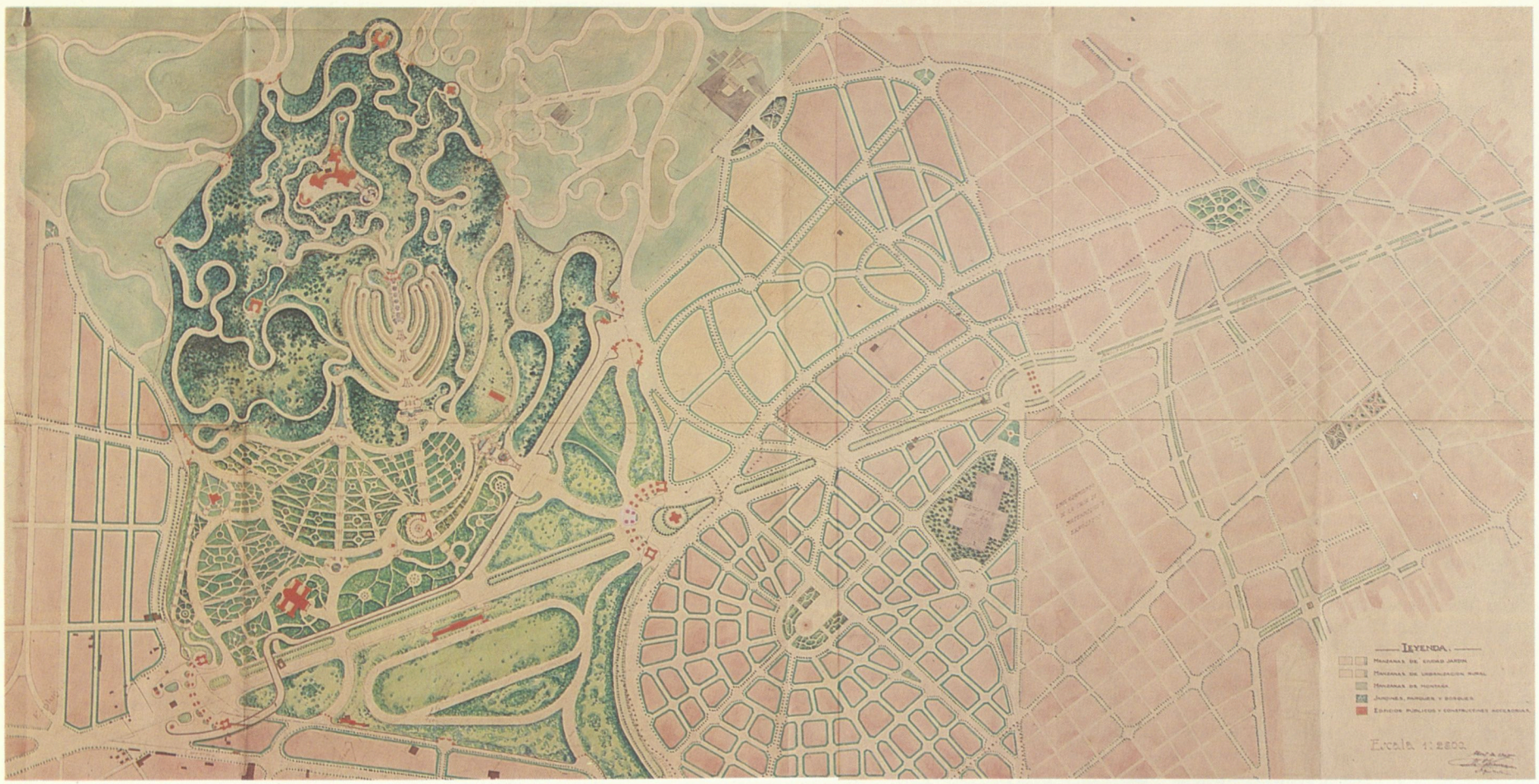

43101

EL PROJECTE D'EIXAMPLE DE LES CORTS.

43101

Proyecto de reformas parciales y ampliaciones al plano general de ensanche de Barcelona proyectado por el Sr. Cerdá, por lo que respecta a las barriadas de las Corts de Sarriá y de Sans.

Ubaldo Iranzo, 1905
Còpia aquarel·lada, 194×94
Escala 1/2.500
A.A. - E.M.

Paral·lelament a la redacció i aprovació del Pla d'Enllaços de Jaussely entre 1903 i 1907, s'havia plantejat el problema de l'ampliació del Projecte d'Eixample Cerdà a part del territori dels municipis agregats no inclosa en la célebre quadrícula vuitcentista. També s'imposava la necesitat d'adaptar la rígida quadrícula a algunes vies de comunicació preexistents i a tipologies de construcció molt diferents de les tradicionals de l'Eixample.
Aquest plànol de 1905, és a dir anterior a l'aprovació del Pla Jaussely, correspon a un dels treballs d'aquesta mena. Posteriorment sofrirà moltes modificacions. I no s'aprovarà definitivament fins al 1920.
Es interessant de comparar la quadrícula grafiada en el plànol amb la que, paral·lelament, i sobre el mateix indret, dibuixava Jaussely. El tamany de les illes, més petit, s'ajusta a les característiques de la promoció immobiliària de l'Extraradi.
En el plànol, apart dels jardins i edificis públics, es distingeixen dues zones: ciutat jardí i urbanització rural. Els límits de la urbanització traspassen el terme de Barcelona i entren a Sarrià i Esplugues. A Sarrià es grafia la Urbanització de Sant Pere Martir de manera ben fidel. A Esplugues es dibuixa un complex parc, també indicat en els esquemes de Jaussely i algun altre projecte del concurs d'Enllaços, i precedent del que es projectarà en l'època de l'Exposició.

43102

Proyecto de reformas parciales y ampliaciones al plano general de ensanche de Barcelona proyectado por el Sr. Cerdà, por lo que respecta a las barriadas de Las Corts de Sarrià y de Sans.

1912
Reproducció fotogràfica
"Civitas"

El projecte anterior, després d'introduir observacions fetes per l'Acadèmia de San Fernando el 1906, fou posat a informació pública el 1912.
A aquesta informació hi van presentar escrits interessants l'Associació d'Arquitectes i un conjunt d'entitats encapçalades per la Societat Cívica La Ciutat Jardí. En l'escrit d'aquesta darrera es demanava la fi del procediment d'urbanització per parts no integrades en un esquema conjunt de la "Major Barcelona", i es criticaven diversos detalls de traçat, entre ells la Ciutat Jardí de l'extrem superior de la Diagonal, urbanització que fou modificada en la versió definitiva posterior.

43103

43102

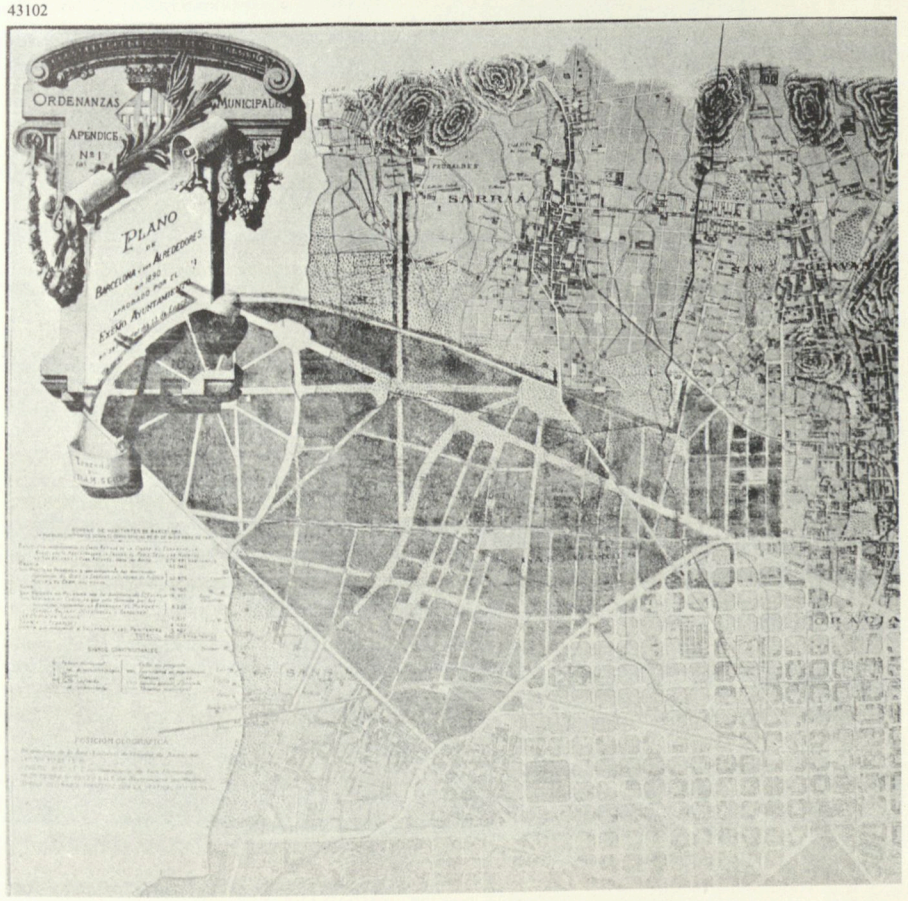

43103

Esborrany del pla d'Enllaços de 1917, en el qual es reflecteix la solució definitiva de l'àrea de Les Corts de Sarrià i Sants

1914 - 1917
Tinta color sobre còpia
Escala 1/2.000
Servei de Planejament

Solució detallada i definitiva de la urbanització entre Sarrià, Sants i Les Corts. En ella es reprodueixen amb més detall i precisió que en els plànols definitius del projecte el traçat dels carrers i la situació dels parcs i edificis públics.
La data final del pla és el 1920,
El debat sobre els tipus d'illa i llur adaptació a les promocions immobiliàries diversificades continuà en tot el procés d'aprovació. En la versió inicial, el projecte definia tres tipus de zona: d'eixample, d'edificacions obreres amb illes allargades, i de ciutat jardí (la urbanització rural del plànol de 1905 se situava en el terme de Sarrià). Però aquesta divisió zonal era concebuda només com a adaptació de la trama de carrers a les tipologies d'edificació; perspectiva des de la qual es va fer la crítica de la Societat Cívica La Ciutat Jardí. Crítica recollida en aquest plànol on ja es reflecteix la modificació del traçat d'illes i carrers que s'han esbossat en un altre esborrany del Pla d'Enllaços. Mai no es pensava en l'elaboració d'unes ordenances en les quals la regulació de les condicions d'edificabilitat i tipologies completés les decisions grafiades als plànols. Precisament serà curiós d'observar, en els esquemes de zonificació que es reprodueixen més endavant, que malgrat el canvi de la configuració de les illes de ciutat jardí aquestes mai no van ser considerades com a tals en les ordenances de zonificació aprovades.

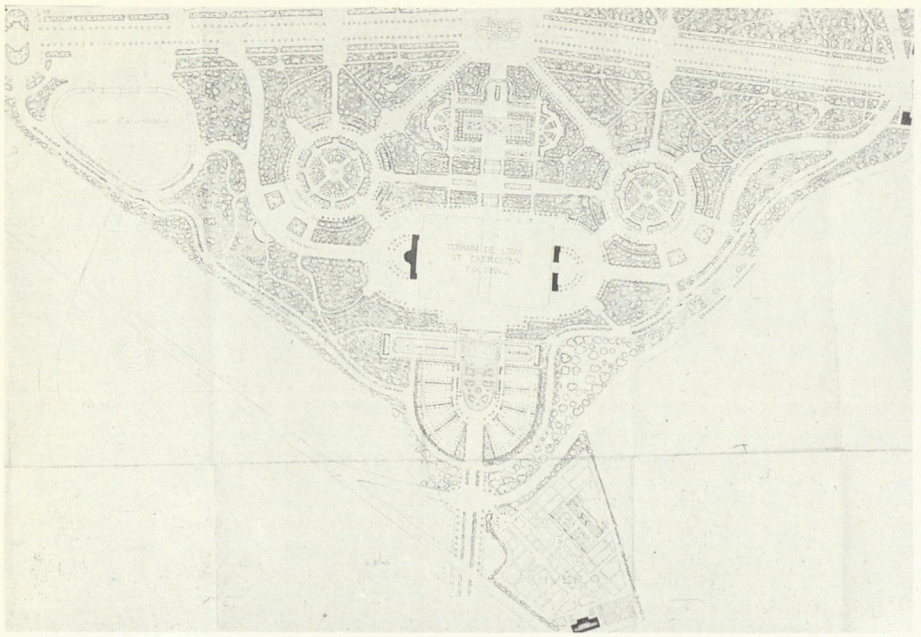

43104 a

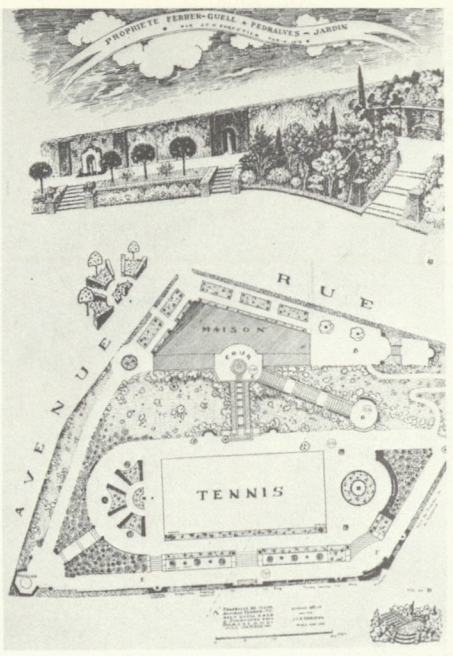

43104 e

43104

Proyecto de parque público en la zona de Pedralbes.

J.C.N. Forestier, 1916
Tinta sobre canson 100×115
Escala 1/2.500
A.A. - E.M.

Paral·lelament als debats sobre la urbanització de Sarrià i Les Corts, la idea de construir un parc a Pedralbes, que ja s'havia reflectit en el plànol de 1905, és recollida en aquest projecte de parc del jardiner Forestier, elaborat paral·lelament als seus treballs per a l'exposició de Montjuïc i en relació a la seva intervenció de jardins particulars de promotors de la Ciutat Jardí de Sant Pere Màrtir. D'aquest projecte també es reprodueixen dos detalls de la part central del parc, així com dos jardins privats que el jardiner francès va reproduir en el seu "Carnet des jardins..."

Perspectiva anomenada: "Scenographia hortus aquaticus et citrorum in Pedralves"

Tinta sobre canson, 45×55
AA/EM
Jardí de l'Hotel del Lleó 1919
Jardí del senyor j.j. Ferrer Vidal i Guell. 1919
Reproducció fotogràfica

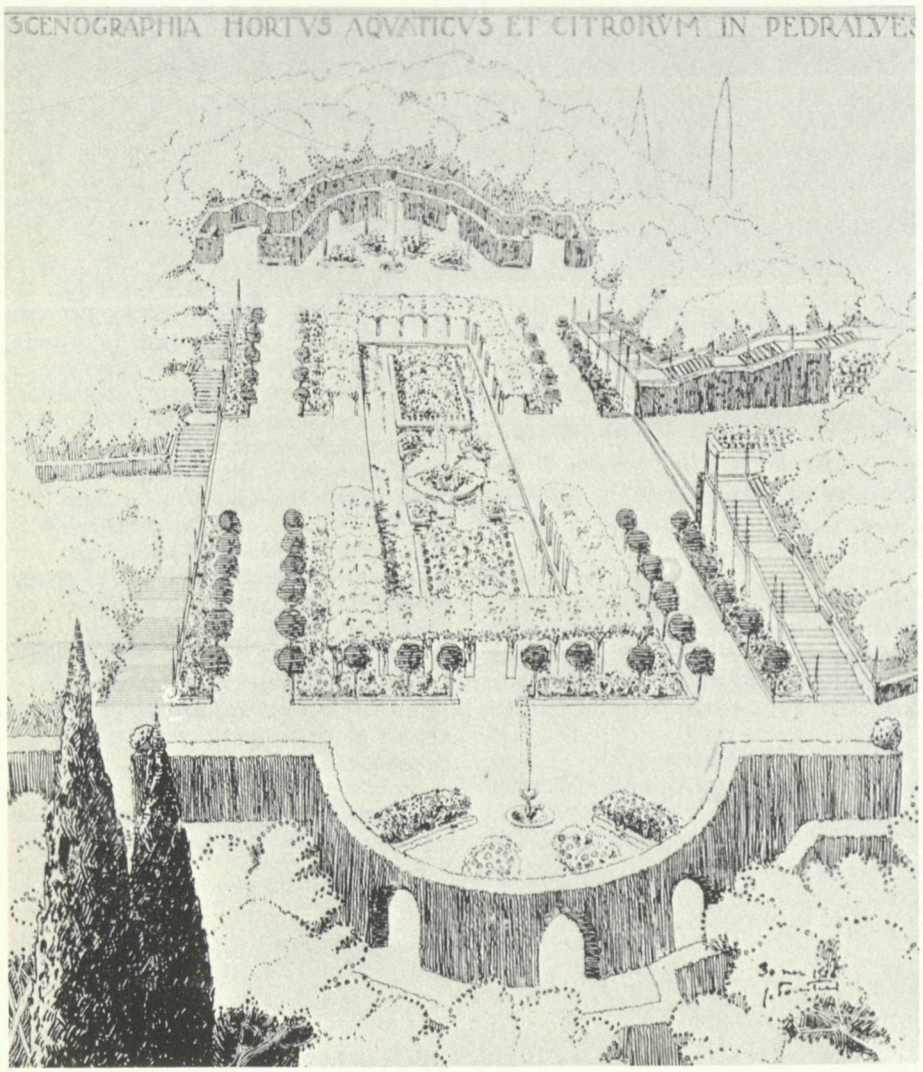

43104 c

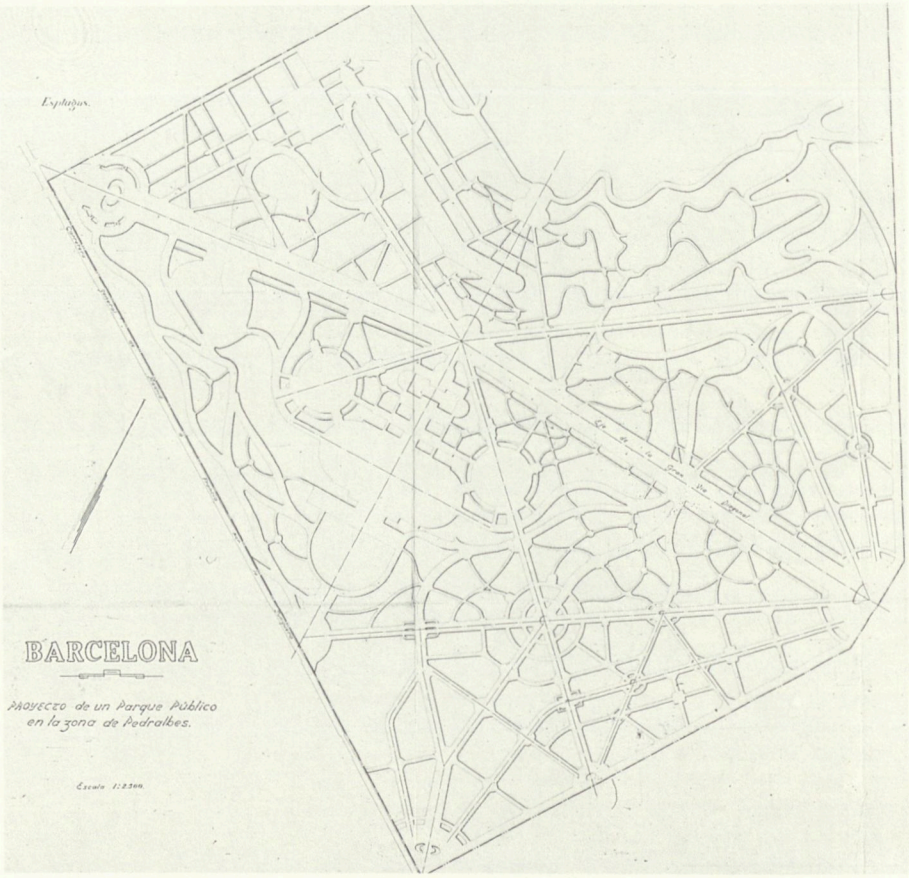

43104 b

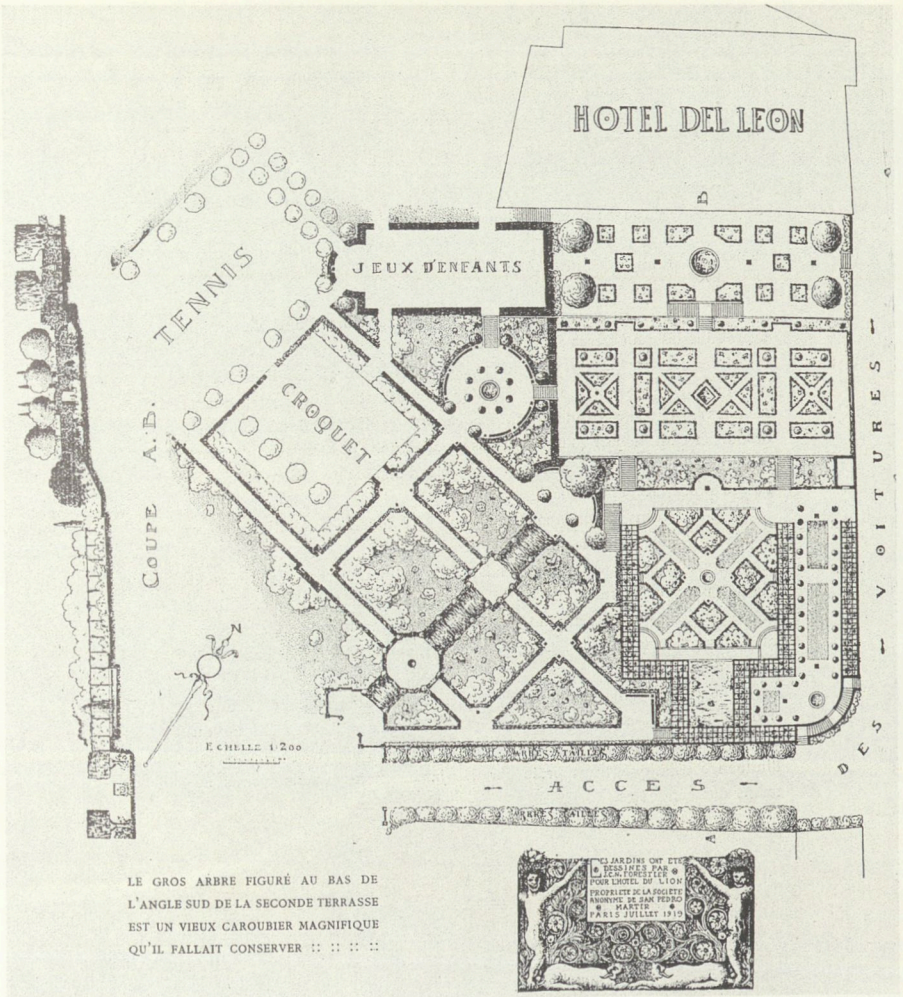

43104 d

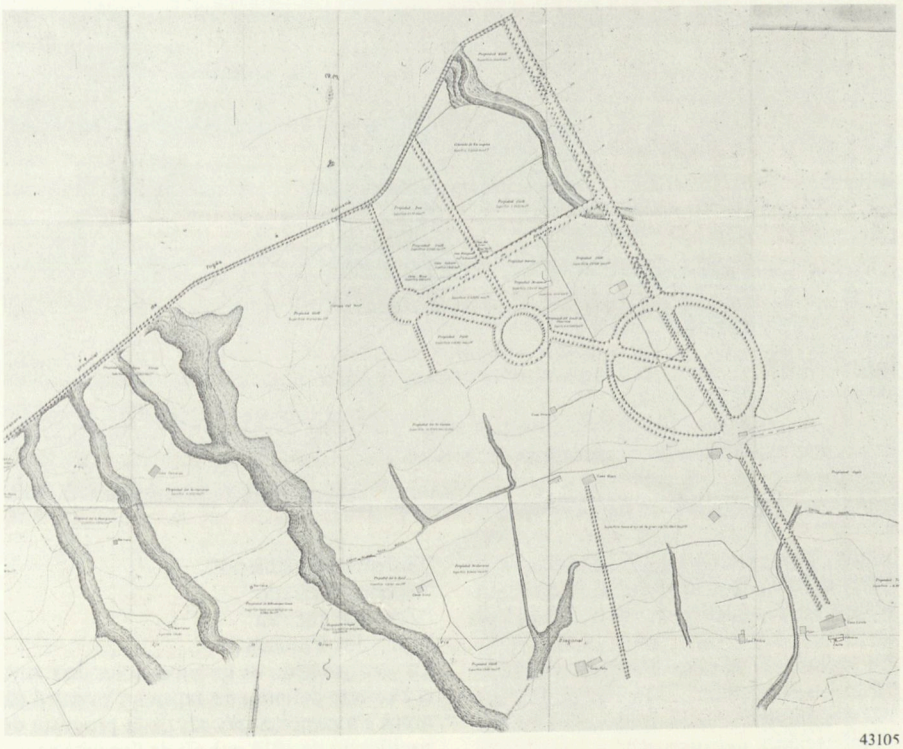

43105

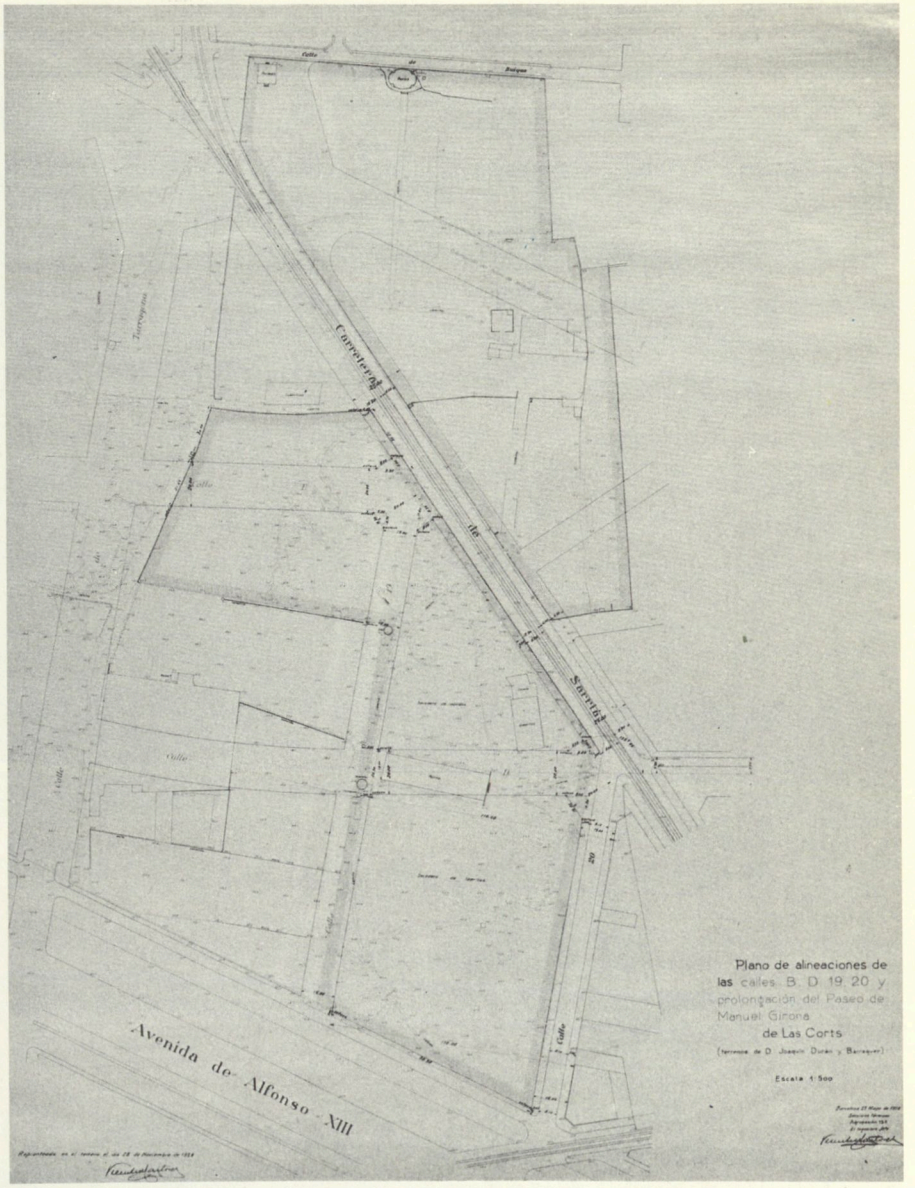

43107

43105
Parcel·lari d'una urbanització a la zona de Sant Pere Martir.

Luis Planas, 1914
Tinta sobre tela. 130×80
Escala 1/1.000
A.A. - E.M.

En els documents tècnics sobre urbanització, globals o parcials, reproduïts i comentats a les pàgines anteriors, no s'esgota la cartografia. Gairebé tots els documents citats es refereixen a operacions d'ordenació, les quals sovint no concorden amb els plànols d'operacions executives d'urbanització.
En aquest cas es reprodueix un d'aquests documents executius: un parcel·lari de Sant Pere Màrtir. El qual es pot encaixar en els plànols reproduïts anteriorment. El seu valor només és en la mostra de l'operació, ja que els documents semblants són nombrosos.

43107
Plano de alineaciones de las calles B, D, 19 i 20 y prolongación del Paseo de Manuel Girona.

Vicente Martorell, 1920

Escala 1/500

Plànol d'alineacions en el qual es traslladen determinacions de planejament generals sobre un terreny particular. Mostra clara del procés posterior l'elaboració de grans projectes. També reflecteix clarament el procés real de construcció de la ciutat per parts. D'operacions d'aquesta mena n'hi ha moltes més. De la seva classificació i mapificació sistemàtiques potser en podria sortir una visió molt diferent del procés de construcció de la ciutat.

PROJECTES DE ZONIFICACIÓ.

43209

Esquema de zonificació.

Lèon Jaussely 1907
Color sobre paper ceba. Dos fulls
205 × 100
Escala 1/5.000
Servei de Planejament

Entre els esborranys del Pla d'Enllaços de 1917, es va trobar aquest calc, el qual probablement reprodueix la zonificació del pla de 1907.
En la llegenda se citen aquestes zones:
"Parques y Squares".
"Zonas rurales".
"Edificaciones industriales".
"Sistema Abierto".
"Sistema Semiabierto".
"Sistema Cerrado".
"Zona de Interior".
"Edificios Públicos".
La configuración de les zones coincideix amb el Projecte definitiu de Jaussely; en canvi els noms s'assemblen més als de la proposta de zonificació de 1914 que als de l'arquitecte occità i als de la modificació de les ordenances de 1909.

43210

Proyecto de determinación de zonas urbanas en razón a su emplazamiento; relación y limitaciones para la edificación.

P. Falques, arq. municipal, 1914
Color sobre copia, 140×90
Escala 1/10.000
Servei de Planejament

Projecte de zonificació elaborat conjuntament amb el pla d'Enllaços de 1917. Sobre ell es publicà una interessant crítica en la revista "Civitas".
S'hi delimiten les zones següents:
"Zonas de interior".
"Sistema cerrado".
"Sistema semiabierto".
"Sistema abierto".
"Edificaciones o zonas industriales".
"Zonas rurales".
La classificació segueix un ordre tipològic. Diverses modulacions de l'ocupació del solar i usos determinen l'adaptació de les "ordenances diferencials" als tipus d'edificació.
Com a la majoria de les ordenances d'aquesta classe que es redacten a Europa a començaments de segle, i com s'indica en els manuals, les intensitats d'edificació se situen en ordre decreixent, de major a menor, adaptant-se a l'ordre "natural" del mercat del sòl.

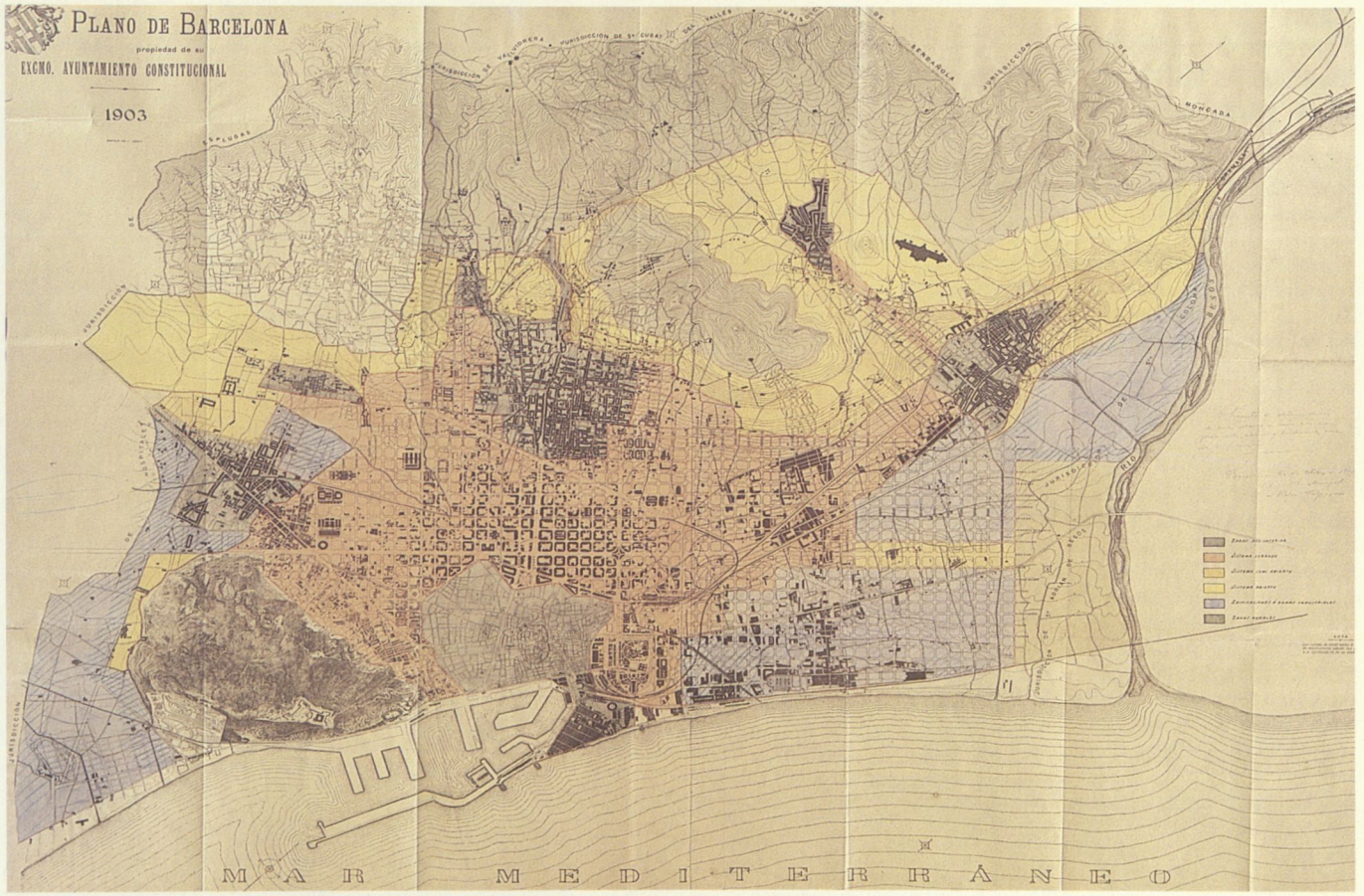

43210

43211

Plano de determinación de los perímetros que han de servir de base para la fijación de la altura de los edificios.

1915
Color sobre copia 140×90
Escala 1/10.000
Servei de Planejament

Plànol complementari de l'anterior, en el qual s'inclouen les zones "interior, sistema cerrado e industrial" en un polígon únic. En aquestes zones és on el paràmetre altura d'edificació té més significat. I aquest és el motiu del plànol.
Precisament el desenvolupament posterior de les ordenances de zonificació portarà a la identificació de molts dels trets diferencials d'aquestes zones, i a la conseqüent pèrdua de contingut tipològic.

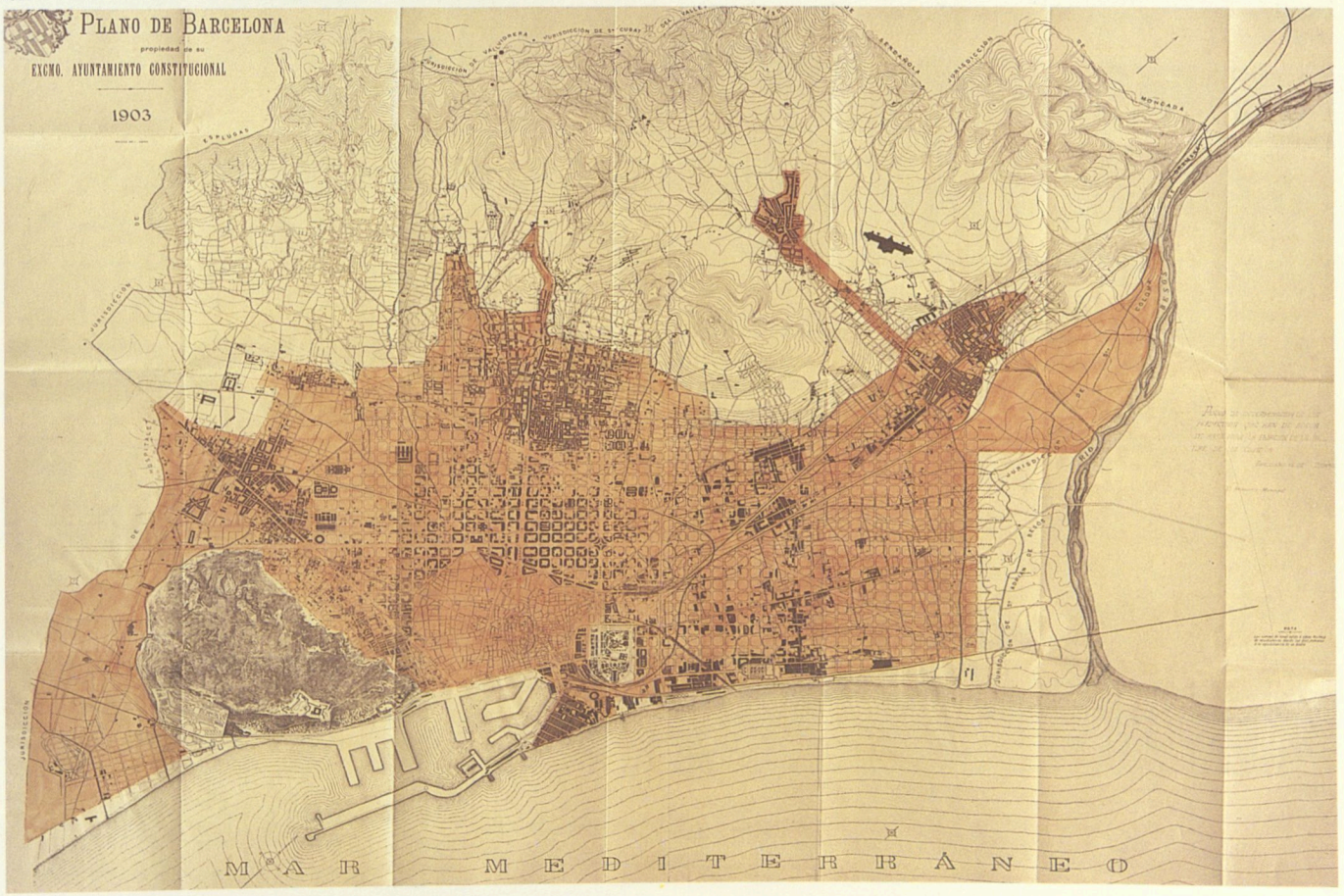

43212

Proyecto de ordenanzas municipales en lo que se refiere a obras particulares.

1924
Reproducción fotogràfica
"Gaceta Municipal"

Plànol de zonificació aprovat finalment. S'hi delimiten les zones següents:
Zona general, integrada per:
A) Subzona residencial.
B) Subzona industrial.
C) Subzones mixtes.
Zona d'altures limitades.
Zona de cases aillades.
Zona de muntanya.
Es pot observar el pes que hi té la zona general, en la qual les tres subzones es diferencien en ben poca cosa. Les altres zones són ben marginals. La idea de zonificació dels primers anys de segle ha quedat en un no res a l'hora de l'aprovació d'aquest plànol.
La classificació de zones és diferent del projecte de 1914. Malgrat això es poden trobar coincidències entre la idea de delimitar una zona general poc diferenciada tipològicament, malgrat el nom d'algunes subzones, i el plànol de "delimitación de los perímetros que han de servir de base para la fijación de la altura de los edificios" reproduït anteriorment.

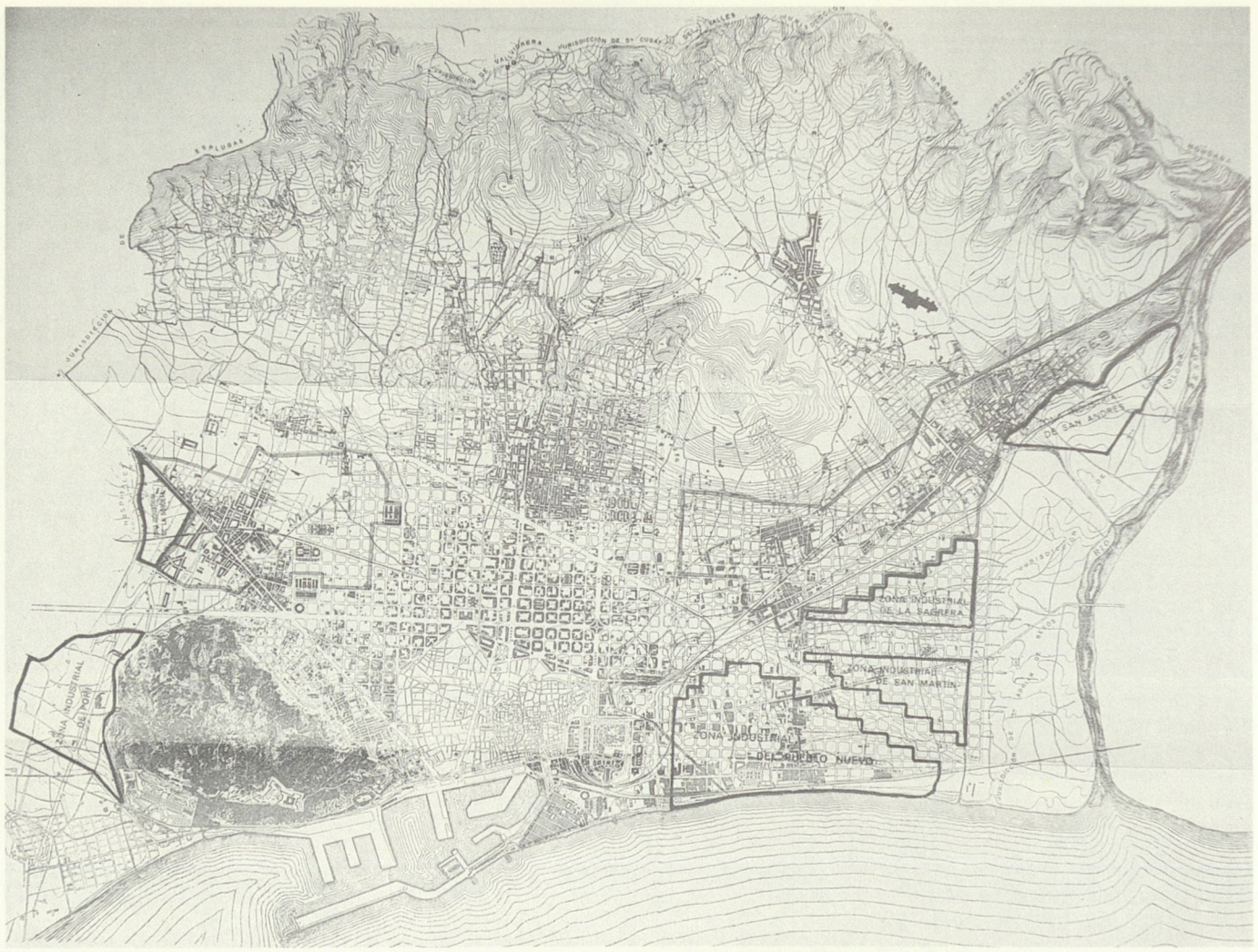

43212

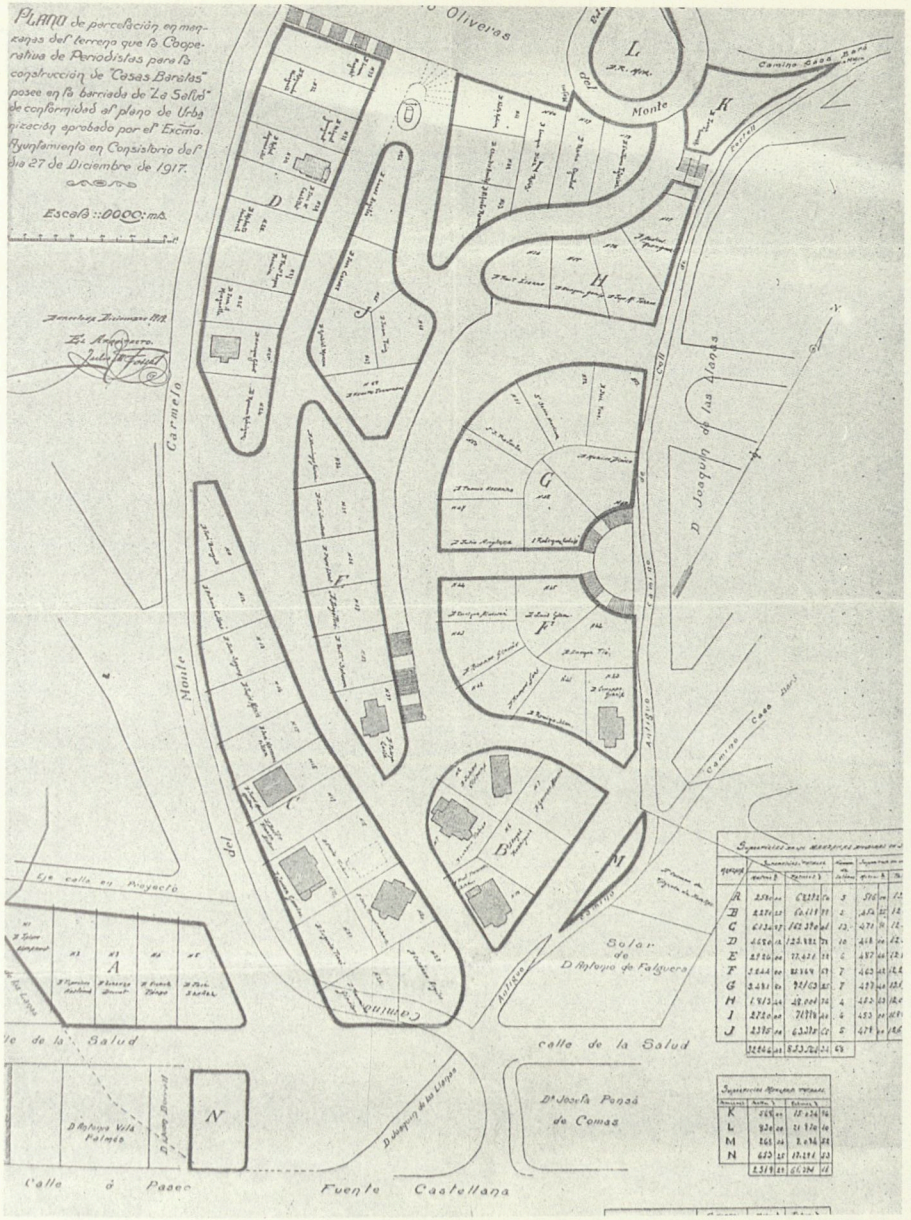

43213

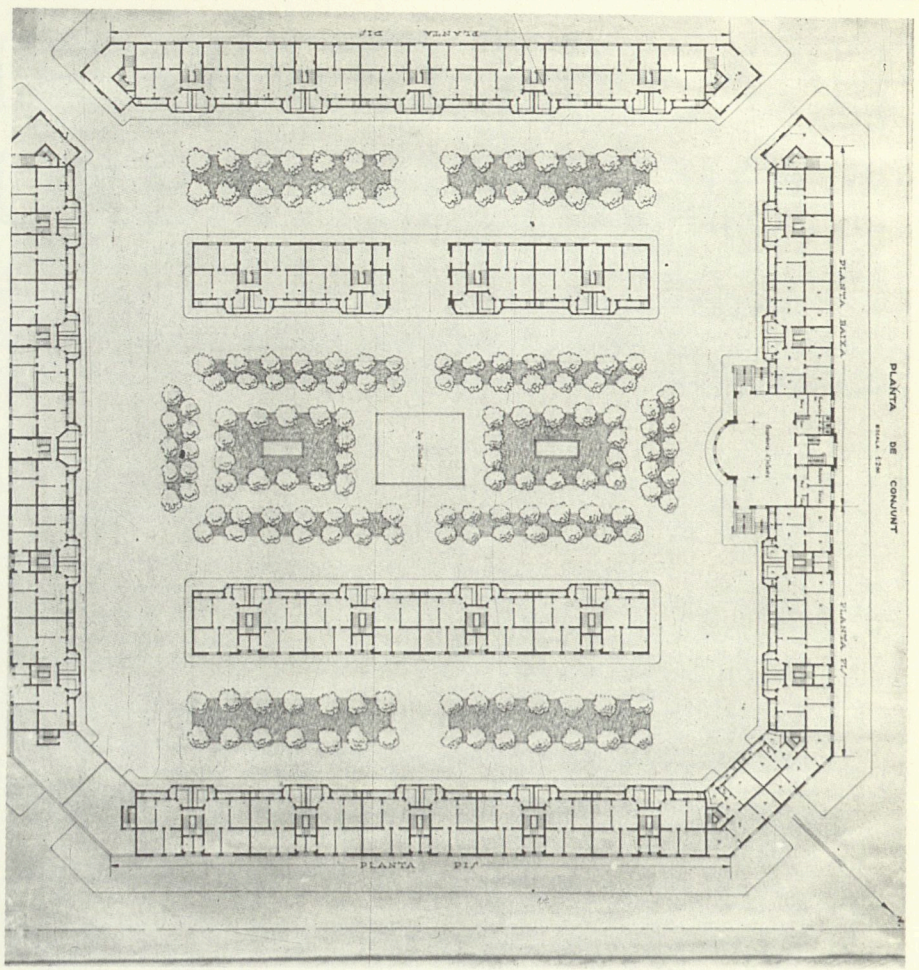

43214 a

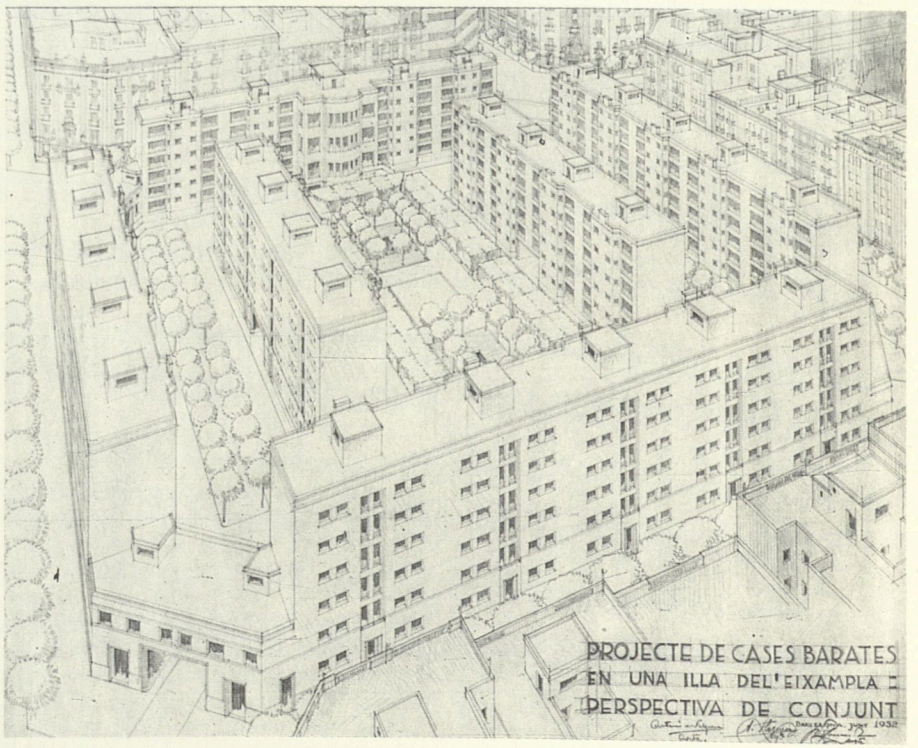

43214 b

CASES BARATES.

43213
Plano de parcelación en manzanas del terreno que la cooperativa de periodistas para la construcción de casas baratas posee en la barriada de "La Salud'.

Desembre de 1917
Escala Gràfica

L'aplicació de les primeres lleis de cases barates va donar origen a parcel·lacions com aquesta, molt famosa en la Barcelona de l'època. Al darrera de promocions d'aquest tipus hi havien societats de força importància, com Fomento de la Propiedad S.A. que va realitzar polígons d'habitatges a moltes ciutats i pobles de Catalunya.

43214
Projecte de cases barates en una illa de l'Eixample.

1932
Còpia

Al 1932, els canvis en l'estructura del mercat del sòl i l'habitatge permeten projectar conjunts d'habitatges com aquest. El grup de cases barates, malgrat que es defineix en una illa de l'eixample, ja no té res en comú amb els criteris d'actuació que van caracteritzar la urbanització d'aquesta part de la ciutat. La composició arquitectònica basada en la repetició d'un tipus d'habitatges i la integració de l'espai públic en el projecte, tampoc no té molt en comú amb les pautes de composició de l'eixample.
Des d'aquest projecte és fàcil d'arribar als de reconversió dels terrenys de l'exposició i, sobre tot, a la ciutat funcional del GATCPAC.

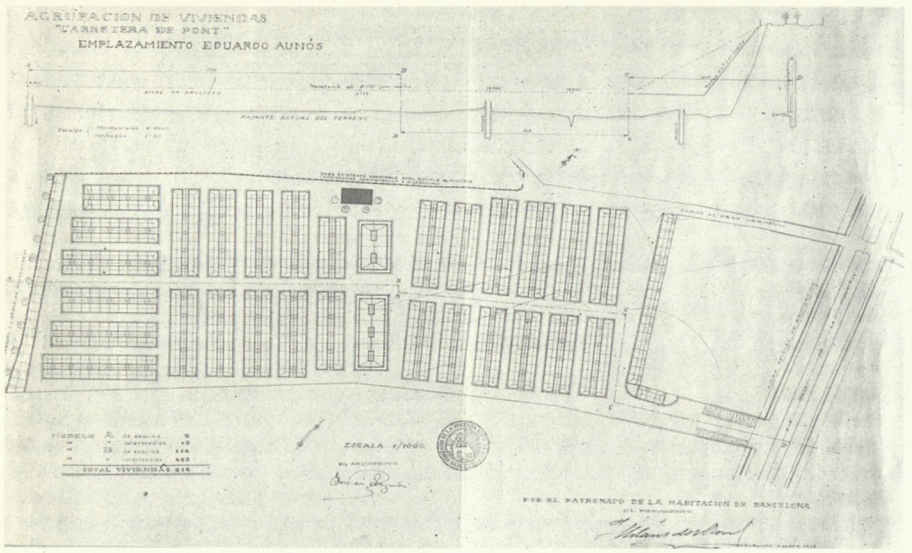

43215 a

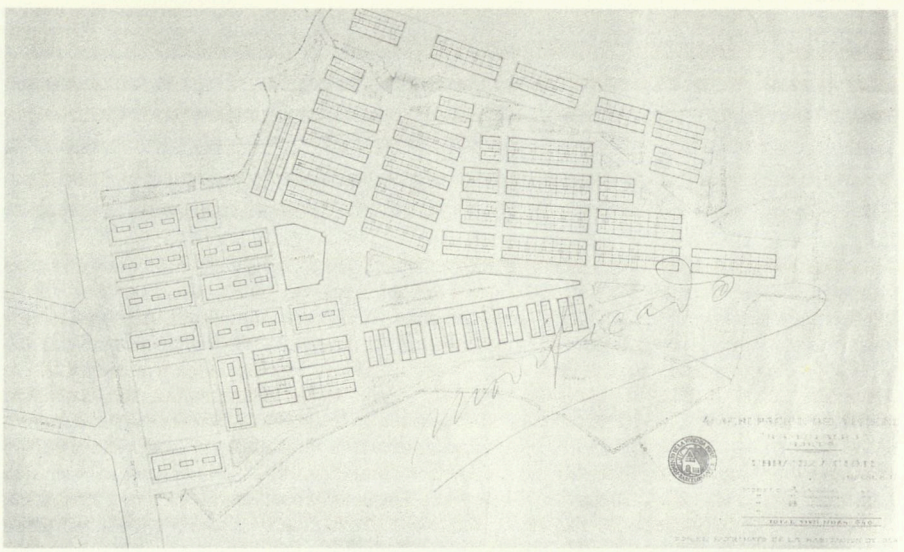

43215 c

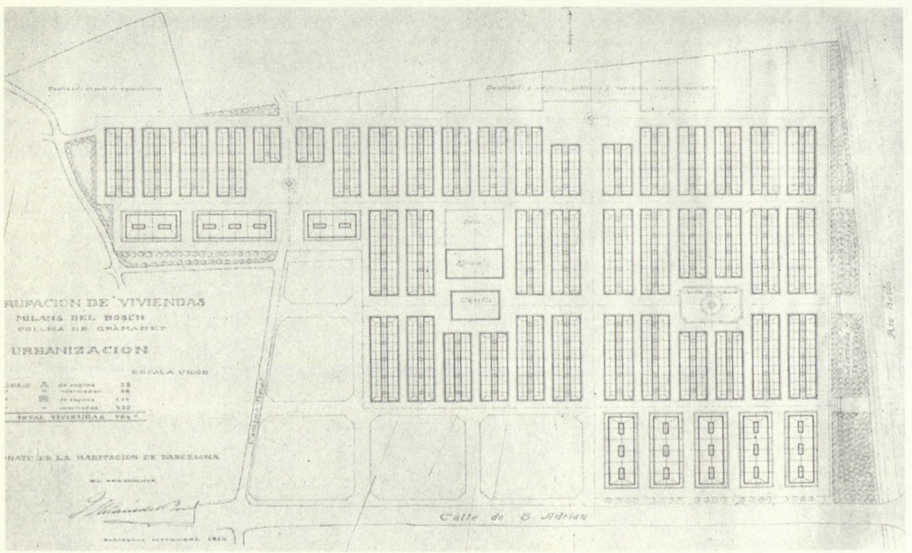

43215 b

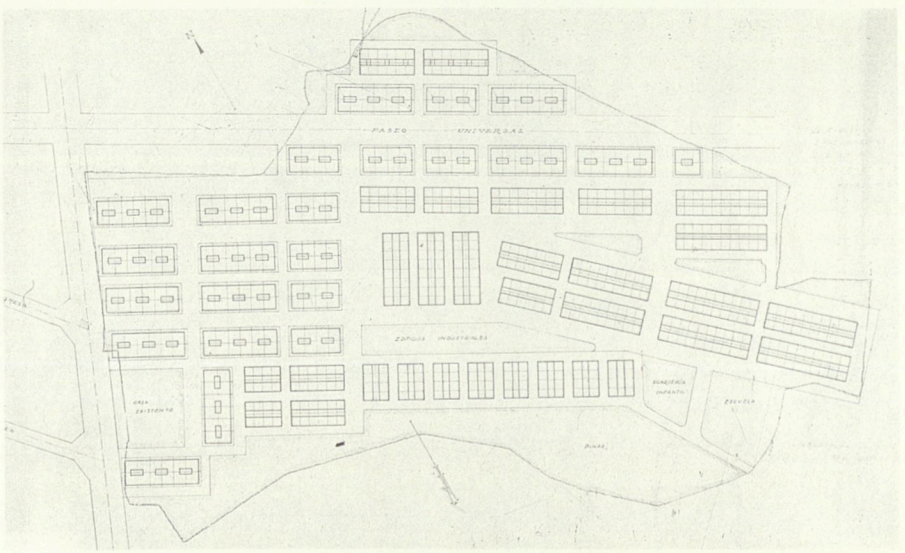

43215 e

43215 d

43215 a,e

Agrupaciones de viviendas: Eduardo Aunós, Milans del Bosch, Maria de Sagredo y Ramon Albo.

Patronato de Habitación de Barcelona 1929
Còpia
Escala 1/1.000
P.C.

Planta de 4 projectes de grups d'habitatges del Patronat d'Habitació, realitzats paral·lelament a l'Exposició Universal de 1929. La repetició dels tipus d'edificació es fa evident en aquestes plantes. També s'observa el dèficit d'espai públic i de dotacions d'equipament, sovint reduïdes a una simple placeta. Els límits són els de la finca adquirida per a la urbanització i s'intenta un tímid enllaç amb les infrastructures existents. Tots ells es van construir en terrenys marginals.

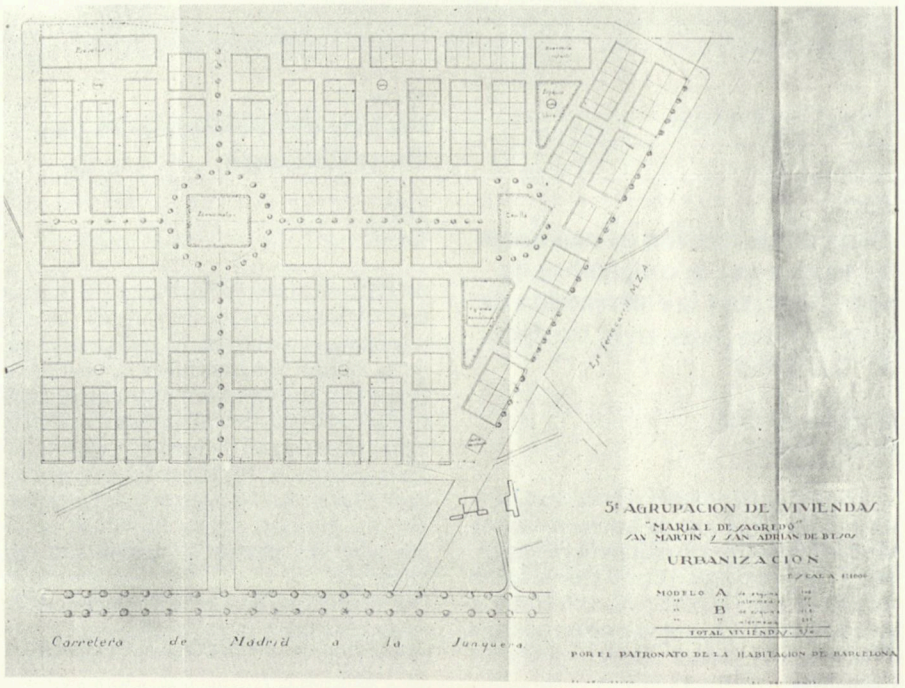

MONTJUÏC: UN EPISODI RELLEVANT DEL PROCÉS D'URBANITZACIÓ

En els quatre capítols del catàleg s'ha fet un primer estudi d'alguns dels aspectes més rellevants de la història urbanística de Barcelona. En ells la relació d'episodis i temes no és exahustiva. Com és natural, la selecció ha estat limitada per la fragmentarietat del material examinat, pel temps i per les possibilitats de publicació. Malgrat que s'hagi aconseguit documentar algun pla i projecte oblidat, el catàleg encara no és complet. Essent evidents les limitacions de la selecció s'ha optat més per obrir temes de debat i treball que construïr explicacions globals.

Però en el cas de Montjuïc es produeix una situació excepcional. És una part de la ciutat diferent de totes les altres. La topografia i la història del poblament no permeten comparar-la a cap altra part de la ciutat. És un punt emergent on s'ha condensat una part important de les actuacions urbanístiques de qualitat. I, alhora, és una àrea sobre la qual s'ha pogut localitzar molts projectes. El seu procés d'urbanització és més fàcil de documentar que el de totes les altres.

Tot això ha permés construir una explicació força completa, que cobreix gairebé tot el procés d'urbanització de la muntanya, la qual s'ha inclós en el catàleg per tal de suggerir el que podria ésser una possible ampliació dels temes anteriors. Potser una futura reorganització dels fons documentals d'Urbanisme permetrà construir moltes explicacions tant o més completes que aquesta. L'estudi de Montjuïc prefigura un treball que, amb el temps, es podria estendre a moltes àrees de la ciutat.

La sequència de plànols, plans i projectes que es reprodueix a continuació pot permetre de passar de l'explicació general dels episodi de la urbanització a l'estudi de la incidència de diverses propostes parcials en la urbanització d'una àrea concreta. Molts dels temes tractats en els quatre capítols anteriors apareixen en la configuració de la muntanya de Montjuïc essent com és un element emergent de la urbanització de Barcelona. Des d'aquesta perspectiva l'annex pot permetre una valoració final dels temes del catàleg. Alhora pot permetre completar l'explicació d'algun tema, com el dels jardins urbans que havia quedat poc explicat, en haver-se trobat poca documentació.

En l'explicació es fa referència als temes següents:

En primer lloc a la primera construcció d'urbanitzacions residencials en la segona meitat del segle dinou. La muntanya tradicionalment dedicada a les activitats extractives (pedreres), agrícoles (horts de Sant Bertran), militars, d'esbarjo, fonts, etc. és utilitzada per a construir urbanitzacions que s'haurien inscritestat difícilment en l'Eixample Cerdà. Així neixen les urbanitzacions dels Horts de Sant Bertran, la Fransa, etc. en les quals el tamany de les illes s'adapta a uns tipus d'edificis molt diferents dels que es feien al centre. És la història dels eixamples menors i de l'urbanització de l'extraradi que malauradament s'ha pogut reflectir poc en el catàleg malgrat que té molt de pes en la història de la ciutat.

El traçat de la "via K", el més eficaç suport de la urbanització posterior de la zona, i els primers projectes d'urbanització rural i de parcs, permeten observar l'aplicació dels principis de traçat que es difonen des de finals del segle dinou. Es una manera d'estudiar alguna de les idees que informaran els Plans d'Enllaços del segle vint en llur aplicació a la urbanització concreta d'un territori. Paral·lelament es podrà revaloritzar el paper de l'arquitecte Amargós.

Dels projectes de jardins de l'enginyer francés Forestier se'n podien haver inclós molts més gravats. Per raons tècniques i econòmiques s'ha hagut de limitar la selecció. Malgrat tot, els plànols que s'han inclós permeten caracteritzar bé aquest episodi de la urbanització de la muntanya. En el qual s'acaba d'omplir l'esquelet bastit prèviament per Amargós.

Finalment l'Exposició permet acabar de relacionar la urbanització de la muntanya amb la construcció de la Gran Barcelona. La idea de construir una gran capital, a l'estil europeu ("Gran", "Gross" o "Great" Barcelona, tant se val) es reflecteix en l'episodi de l'Exposició i també en l'intent posterior de convertir la plaça d'Espanya en centre actiu de la ciutat (158). Quelcom preanunciat en el Projecte d'Enllaços de León Jaussely es realitza a Montjuïc. Precisament el projecte previ d'Exposició que acompanya aquest text pot enllaçar l'intent de qualificar la plaça de les Glòries inserint-hi equipaments, projectat per l'arquitecte francès entre 1903 i 1907, amb la realització de l'Exposició a Montjuïc posteriorment a 1915, data del plànol. Simptomàticament aquest plànol estava arxivat entre els papers de Montjuïc.

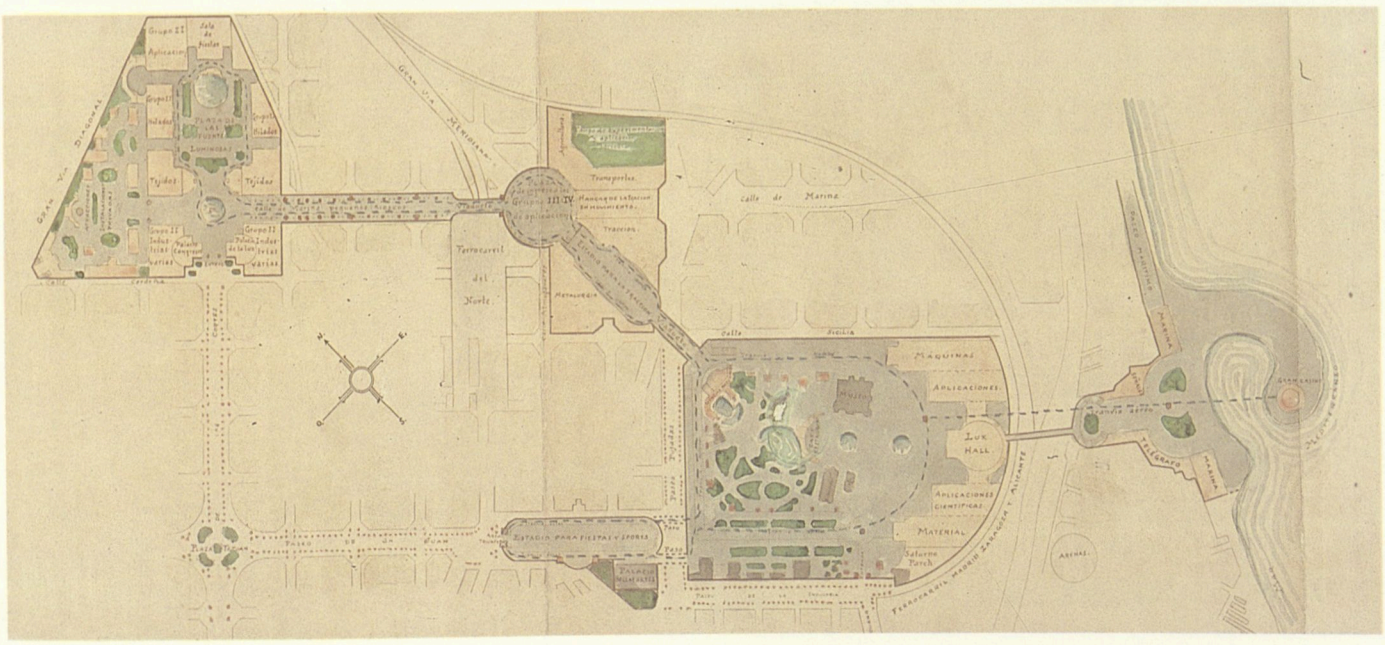

44101
Projecte d'Estudis per la de la urbanització muntanya de Montjuïc.

Ildefons Cerdà, 1872,
Tinta sobre canson, 270×144
Escala 1/2.000
Museu d'Història. Llegat Cerdà

Tot just alliberats els terreny de Montjuïc de las limitacions imposades per la delimitació de las "zonas polémicas", Cerdà estudià la urbanització de la montanya de Montjuïc.
Es tractava d'ampliar l'àmbit del projecte de Example per Barcelona aprovat el 1859, el qual no considerava les jurisdiccions municipals, peró sí les militars.
Cerdà planteja la urbanització de la montanya partint de l'esquema general pel seu projecte d'eixampla, afegint-hi una via a manera d'espina dorsal que uneix la Gran Via amb el Castell.
La quadrícula es manté en els llocs plans, mentre que es deforma en aquells indrets de topografia més irregular. Perllonga la via A i la B per l'altre costat del Paral·lel. Desapareix la Plaça Espanya, per situar-ne una altra al punt de partença de la via vertebradora,. El desplaçament cap a l'Oest de l'accés principal a la muntanya, recorda la solució d'Amargós (1890), malgrat que el traçat viari d'aquest fos molt més acurat.

44101

44102
Dársena de San Beltrán.

Aprovat per R.O. 23 de diciembre de 1867
Tinta color sobre tela 80×60
AA. 3831

Plano de la distribución aprobada de los terrenos ganados al mar en el muelle de la Muralla y la que se propuso en el mismo proyecto de acuerdo con el Ayuntamiento para los terrenos del muelle de San Beltrán cuya distribución esta pendiente de solución.

Tinta color sobre tela 120×30
Escala 1/2.500
AA. 3831

Puerto de Barcelona. Muelle de San Beltrán. Propuesta de distribución de los terrenos ganados al mar con el muelle de San Beltrán.

Tinta color sobre tela 145×60
Escala 1/2.000
AA. 3831

La construcció del moll de Sant Bertran, anterior a la urbanització de la barriada del mateix nom, representa l'inici de la configuració d'aquest sector de la falda de Montjuïc. Les primeres propostes de composició dels "Tinglados" i les illes immediates estaven estrictament relacionades amb el port i l'estació del carril de Vilafranca. La materialització final significà la vertebració entre les illes destinades a instal·lacions portuàries i l'eixample projectat per Narciso Aran (1871-74).

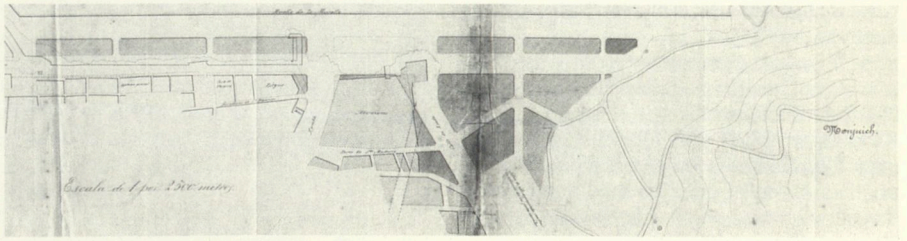

44102 a

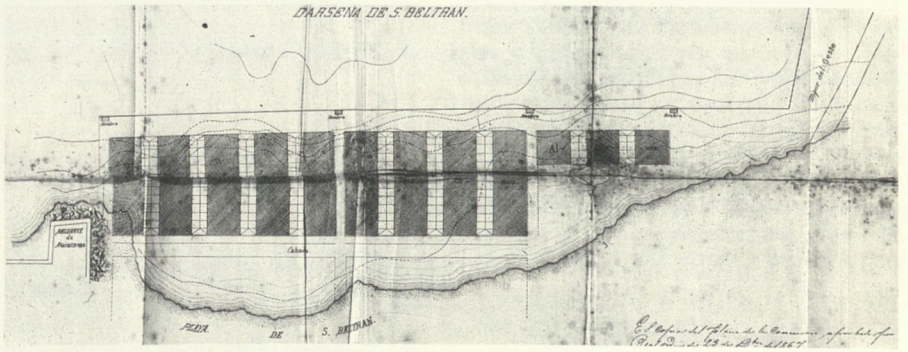

44102 c

44102 b

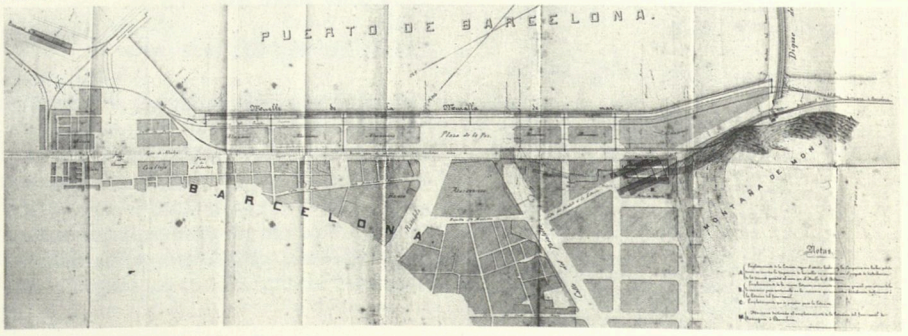

44103

Proyecto para urbanitzar los terrenos de las Huertas de San Beltrán de Barcelona. Plano General.

Narciso Aran, 15 de juny de 1871
Tinta color sobre tela. 100×30
Escala 1/2.000
I.M.H. Fol. Vol. 16

El pla compost de Memòria, plànol general a l'"escala oficial" de 1/2.000, plànols parcials de tots els carrers a escala 1/300 amb els respectius perfils longitudinals (X = 1/500, Y = 1/50 i perfils transversals a 1/100, té com objecte la urbanització de les Hortes de Sant Bertràn una vegada alliberades de la "Tercera Zona Polémica" del Castell de Montjuïc i aprovat el projecte del moll, fets que obrien expectatives per a destinar la zona a habitatges, indústries i magatzems relacionats amb les instal·lacions del port.
El projecte crea una quadrícula, la direccionalitat de la qual ve donada pel carrer Vila i Vilà, eix principal de la "barriada". Accepta les alineacions de Sta. Madrona, on perllonga el carrer Blay i hi penetra amb el carrer Piqué, que no s'arribarà a obrir totalment. Continua el carrer Conde del Asalto, desvia el tram final del Paral·lel i,finalment, preveu l'ampliació a 19 m. de la carretera del castell per emplaçar-hi el carril que havia d'unir Sants amb el Port.
Preveu l'assortiment infrastructural de la barriada així con també l'amplária dels solars (7-8 metres), assenyalada en el mateix plànol. Redueix el ventall d'amplàries tipus previstos a l'Eixampla Cerdà (Paral·lel de 50 a 30 m.) dins la lògica d'un pla segurament promogut pels propis propietaris, que donen nom als nous carrers.
La versió de 1874, oblida la reducció d'amplària i la desviació del Paral·lel i les cantonades arrodonides que són substituïdes per xamfrans. Modifica les illes destinades a docs del Moll de Sant Bertràn. Sembla assumir algunes de les crítiques expressades per Fontseré, en la memòria del seu projecte.
Finalment, cal destacar que cap de les dues solucions planteja la continuació del Paseig de Colom con a tal, atorgant-li la mateixa amplària que al carrer Vila i Vilà.

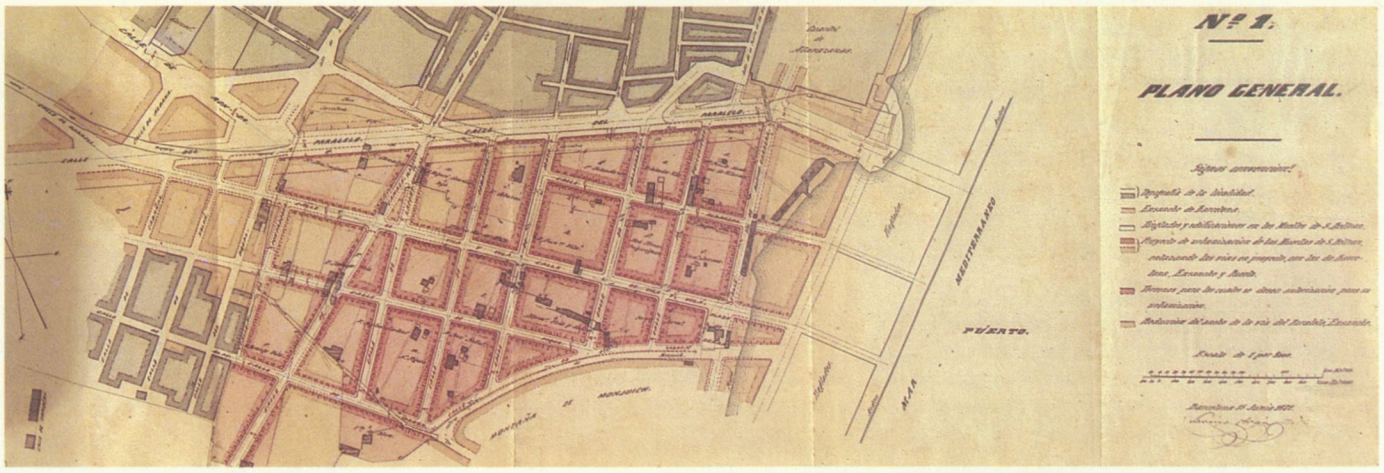

44103

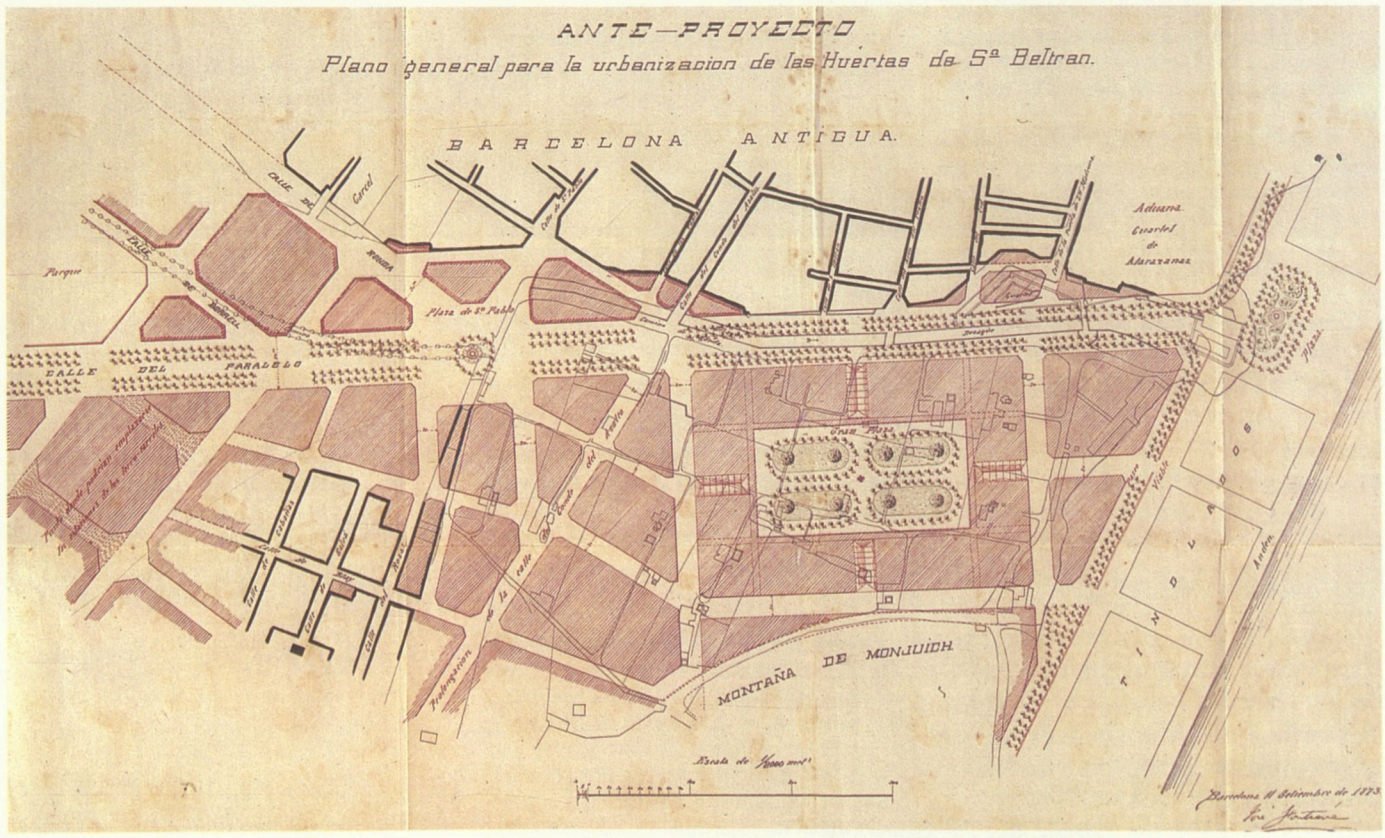

44104

44104

Urbanización de las huertas de San Beltrán (anteproyecto).

José Fontseré, 11 de setembre de 1873
Tinta color sobre tela. 71×50
Escala 1/2.000
I.M.H. Fol Vol 15

L'avant-projecte per les Hortes de Sant Bertràn de Josep Fontseré, (plànol a escala 1/2.000 i memòria de vuit planes), fou realitzat per ésser presentat al concurs d'urbanització de la zona. Al final es desconvocà en aprovar-se un pla promogut pels mateixos propietaris, segurament el de Narciso Aran, per les explicacions del propi Fontseré. Però aquest, en tenir coneixement que el pla aprovat havia estat reclamat, decidí presentar-lo definitivament a l'Ajuntament. Fontseré és molt més ambiciòs que Aran i planteja la urbanització de les Hortes de Sant Bertràn com una barriada vertaderament destinada a servir el tràfic portuari, emprant idees de formalització més cultes. Així preveu una plaça central totalment porticada, segons ell mateix escriu, a la manera del "Palais Royal" de Paris, pensada per a l'activitat comercial i, en aquesta línia de l'urbanisme del dinou, situa places amb monuments a les cruïlles de les vies importants.
Accepta l'amplària dels carrers de l'Eixample Cerdà, així com la direcció i l'amplària del Paral·lel, en el marc d'una supravaloració de l'eixample respecte el casc antic. Tot i així, assumeix les alineacions consolidades del Poble Sec i perllonga el carrer Conde del Asalto, i també incorpora les línies proposades pels docs del moll de Sant Bertran.
Determina cinc condicions per la realització del projecte:
1. La creació d'una Comissió per determinar el repartiment equitatiu de la pèrdua de sòl per l'obertura dels vials, mentre que per la plaça se seguiria un "tipo especial".
2. Alçària màxima de les construccions de tres pisos "únicos permitidos para el Ensanche".
3. Els propietaris pagaran les obres d'urbanització de la meitat del carrer que correspon al seu solar.
4. Les expropiacions que calgui realitzar seran costejades a prorrata pels propietaris de les Hortes de Sant Bertran.

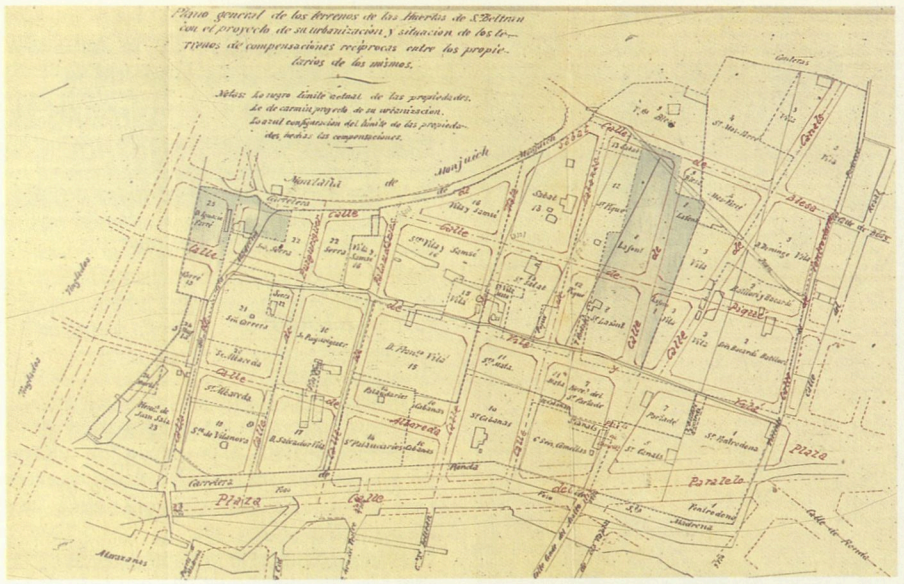

44105

44106

44107

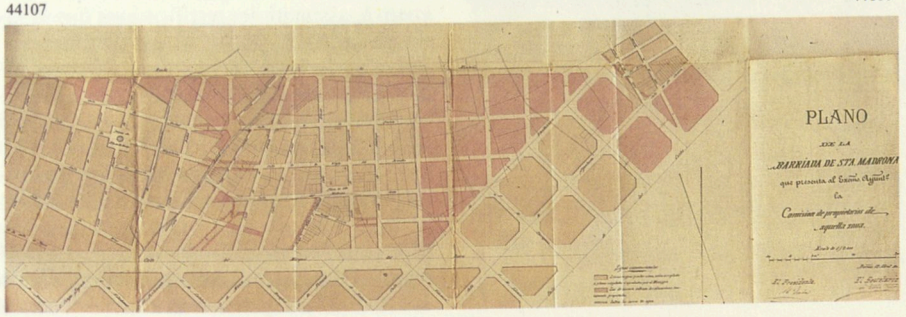

44105

"Plano general de los terrenos de las huertas de San Beltrán con el proyecto de su urbanización y situación de los terrenos de compesaciones recíprocas entre los propietarios de los mismos".

Sense data ni signar
Tinta color sobre tela 50×30
Escala 1/2.000
PC. 111 PA-57

Les alineacions que conté aquest pla, el qual es pot datar entorn de 1875, són fruit de la combinació dels dos projectes d'Aran (1871-1874).
L'interes del plànol està en ésser un pla de reparcel·lació, de redistribució del sòl seguint les noves alineacions.
Apareixen amb ratlla negra les propietats rústiques, amb vermell les noves línies i amb blau les divisions de les parcel·les una vegada efectuades les compensacions.
Es pot apreciar com s'intenta de no modificar excessivament la forma de les propietats i, així, es fan llaugeres variacions d'angles per a cercar, en la mesura que es possible, l'ortogonalitat de les partions amb la línia de façana.
La divisió dels nous solars arriba fins a l'eix del carrer en coherència amb el sistema de pagament de la urbanització, que consistia en que cada propietari pagava la meitat del carrer corresponent a la seva longitud de façana.
La forma parcel·lària que es deriva d'aquest pla ha arribat fins avui en bona part, tot i que alguns camins o límits de grans propietats han estat més determinants que no pas de projecte.
Pel que fa el procés d'implementació, cal veure que aquelles illes pertanyents a una sola propietat són les que més aviat s'omplen i presenten major regularitat en la parcel·lació actual. Les compartides encara mostren la primitiva divisió parcel·lària.

44106

Plano de ensanche de Sta. Madrona.

Sense signar ni datar.
Tinta sobre tela. 80×70
Escala 1/1.000
PC. 110 PA-34

Pla d'eixampla del qual es desconeix l'autor i l'època, malgrat que per les construccions existents es pot datar com a anterior al pla d'urbanització de les Hortes de Sant Bertran de N. Aran del 1871, el qual fa referència a l'estretor del carrers de Santa Madrona.
Sembla ésser el pla d'ordenació definitiu de la zona, ja que no hi apareixen pràcticament edificacions recolzades en les alineacions que defineix i en canvi són les actuals. El traçat aprofita bona part dels camins existents i, fins i tot, defineix els paquets de parcel·lació dins de les illes segons els límits de propietats. Al final, la parcel·lació proposada en aquest pla te ben poc a veure amb l'actual morfologia parcel·lària. Es de destacar la quantitat de sòl que queda indefinit entre camins i noves alineacions, a on la constitució irregular de l'espai requeria solucions geomètriques de parcel·lació diferent de la proposada en general a tot l'Eixample de Sta. Madrona: parcel·lació rectangular de 6×30 metres disposada en sèrie.
Cal destacar que el pla no fa cap referència a l'Eixample Cerdà, a no ésser el carrer Campo Sagrado ("Gran Via Central de la Reforma"), anomenat erròniament carrer Parlament. En canvi, encara hi figura l'antic camí de Ronda, el que pot donar indicis de l'antiguitat del projecte.
Pel que fa l'espai viari, no existeix cap mena de jerarquia i tots els carrers tenen la mateixa amplària (10 m.). Per contra, cal destacar la formació d'una plaça, amb surtidor central, a la cruïlla dels carrers Magallanes i Blasco de Garay, solució freqüent als eixamples menors, "retall' de l'estructura parcel·lària.

44107

Plano de la barriada de Santa Madrona que presenta al Excmo. Ayuntamiento. La comisión de propietarios de aquella zona.

12 d'abril del 1872
Tinta color sobre tela. 120×30
Escala 1/2.000
AA.

Projecte d'alineacions per la barriada de Santa Madrona, proposat per la Comissió de Propietaris. En realitat es tracta de l'extensió de les línies existents en direcció a la muntanya, les quals s'entreguen en una Ronda i vers la zona de la Fransa, entorn a les illes previstes per Cerdà.

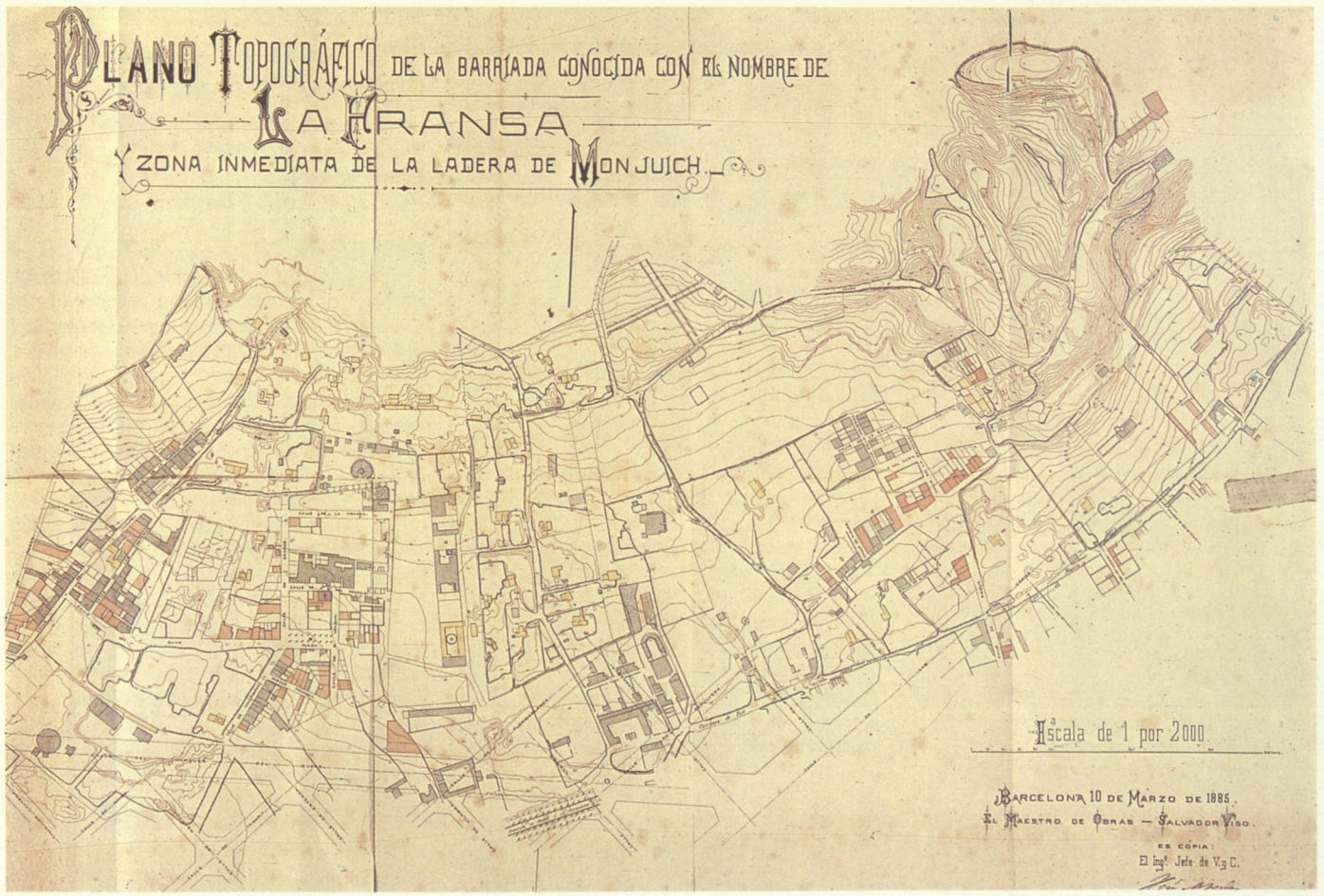

44111 a 44108

44111 a

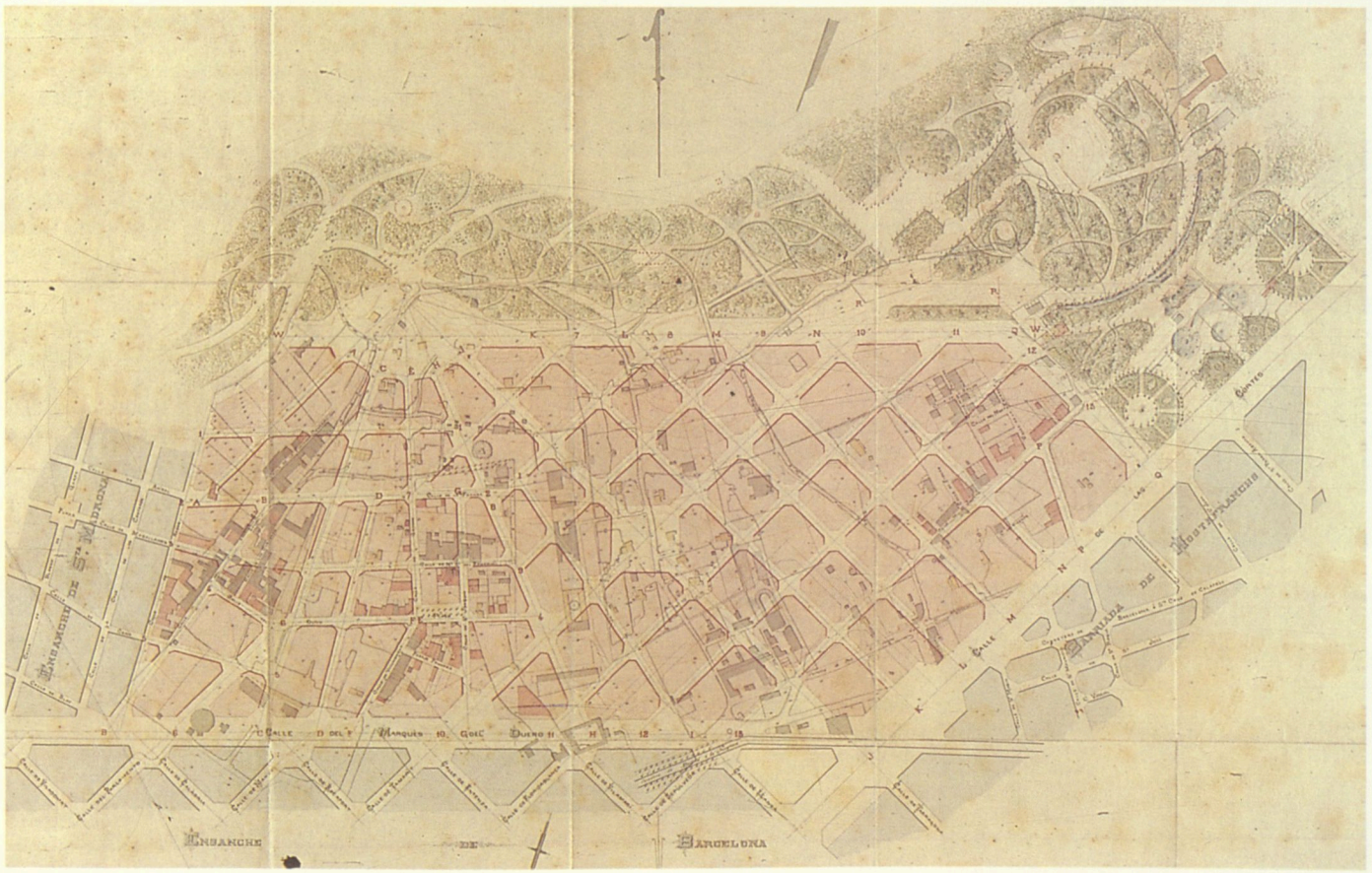

44108

"Plano topográfico de la barriada conocida con el nombre de la Fransa" y zona inmmediata de la ladera de Montjuich.

Salvador Vigo (m.o.) 10 de març de 1885
Còpia signada per J. M. Jordan (e)
Tinta color sobre tela. 145×63
Escala 1/2.000
PC 110 PA-28
I.M.H. IG 3030

El present plànol, de gran qualitat, s'aixecà amb motiu del concurs per la urbanització de la Fransa, segons acord municipal del 29 de novembre de 1882. A la vegada fou utilitzat per Garcia Fària en el seu Pla de Sanejament i pel plànol de les ordenances municipals, amdós de 1891.
El plànol ens mostra perfectament la intensitat i les característiques de l'ocupació de La Fransa i, el que és més important, ens permet entendre la lògica d'aquestes primeres urbanitzacions marginals de la zona menys accidentada de la falda Nord de la montanya de Montjuïc: es tracta de propietats, majoritàriament agrícoles, que són urbanitzades a partir de l'obertura d'un sol carrer o de l'encreuament de dos, on s'hi sosteixen habitatges modestos destinats als obrers empleats a les indústries properes (Hostafranchs, Sants,...) i al port o als picapedrers.
Es important el grau de consolidació de la zona a l'oest del carrer de Mèxic i de la propera a les pedreres al costat de l'eixampla de Santa Madrona. Bona part de les alineacions definides per aquests assentaments del tercer quart del segle XIX han arribat fins avui, combinades amb els traçats definits per Cerdà i Amargós.

44111 a,b

Proyecto de urbanización de la Fransa y terrenos inmediatos de la Montaña de Montjuich (Plànol general, detalls i seccions transversals)

Josep Amargós 31 de maig de 1890
Tinta color sobre tela
Escala 1/2.000
PC A 34 La Fransa

Aquest projecte d'Amargós representa la continuació de l'avant-projecte presentat al concurs per la urbanització de La Fransa, el qual guanyà, assumint les rectificacions que el jurat va ordenar:
1. La perllongació del carrer Parlament.
2. L'ampliació i el canvi de forma de la plaça formada a la cruïlla dels carrers Tarragona i Tamartit.
3. Eixamplament del carrer que uneix la Ronda (limitació urbanització-zona de parc) amb la Gran Via.
El projecte es composa de Memòria manuscrita (202 pp.), plànol general a escala 1/2.000, plànols parcials de les modificacions

introduïdes a 1/2.000, 31 plànols parcials dels respectius carrers a 1/300, 32 perfils (X = 1/500 Y = 1/50) i 5 models de les seccions transversals dels carrers a 1/100.
Josep Amargós, a la introducció, fa esment de les deplorables condicions d'urbanització an les quals es troba la zona de La Fransa, fruit d'assentaments que s'han realitzat sense cap tipus de control per part de l'Administració: la zona, propera al Casc Antic, ha estat idònia per a bastir-hi habitatges modestos, possibilitat que no estava contemplada a l'eixample Cerdà.
A la Memòria planteja i mesura els avantatges i inconvenients de les possibilitats lògiques que existeixen per a dur terme la urbanització de la zona, ponderant les solucions de traçat per cadascuna d'elles:
1. Prescindir de les alineacions existents.
2. Acceptar-les totes.
3. Prescindir o admetre les alineacions segons les circumstàncies: "eclèctica contemporización".
Òbviament opta per la darrera solució, doncs és la que "mejor armoniza los interese públicos con los privados", establint unes zones homegènies en funció de les condicions topogràfiques i de les alineacions preexistents:
—zona d'alineacions irregulars, junt a l'eixample de Santa Madrona, llaugerament accidentada.
—zona central més plana.
—zona junt a la Pl. Espanya i la Gran Via, accidentada.
Coherentment, a l'hora d'establir el traçat, diferència tres zones, considerant els següents criteris:
—comoditat i facilitat de tràfic.
—proporcionalitat entre vies i illes, reconeixent vàlida la de Cerdà.
—higiene.
—economia.
I les zones són:
1. Una, en la que adopta un sistema radial que s'adapta a les alineacions existents, conformant una plaça a l'origen de les vies.
2. La central, en la que incorpora un teixit en quadrícula (costat = 2/3 del de l'illa de Cerdà), en la que destaquen dues vies axials ortogonals, amb una plaça quadrangular a la cruïlla, perllongació dels carres de l'eixample: Tamarit i Tarragona.
3. Aquesta part, més accidentada, és destinada a parc: "no tan solo interesaria a la barriada que acabamos de proyectar, sino que conviene a Barcelona y su ensanche (...)". És dividit a la vegada en tres parts:
—junt a la Gran Via, dedicada a plantacions de flors, hivernacles, sortidors...
—sobre l'anterior, zona ocupada per vies i camins d'accés a la part oriental.
—i, una tercera, junt a la via de ronda amb parterres entre els diferents corriols.
Cal afegir pe quel fa al traçat, la via de Ronda, precursora de la de Romeu, que limita la zona urbanitzada i que el mateix Amargós proposa que es perllongui pels eixamples de Santa Madrona i Sant Bertràn.
Finalment cal esmentar l'extraordinària cura d'Amargós en argumentar totes les decissions; el traçat viari, la dimensió de les illes, les rasants, cruïlles, xamfrans, voreres i materials per la urbanització.

44109

Anteproyecto de urbanización de la barriada de La Fransa.

Lema: "Ocúpate siempre en el bien de tus semejantes y trabajarás para tí"
Tinta color sobre tela 100×70
Escala 1/2.000
PC A-34. La Fransa

El traçat del projecte arranca de l'ortogonalitat dels carrers envers el Paral·lel i la Gran Via, creant un carrer bisectriu en la confluència de les dues trames, al final de qual apareix la única plaça, d'on sembla que l'autor pretenia iniciar una escalinata d'accés a la muntanya.
Tanca la zona urbanitzada per la part que limita amb la falda de Montjuïc amb una espècie de muralla paral·lela a la Gran Via i al Paral·lel.
Incorpora solament aquells assentaments més consolidadts (barriada junt a les pedreres de Sta. Madrona) i oblida força la topografia. Hi ha un cert intent de correspondència entre els nous vials i els de l'eixample, encara que no en perllonga cap.

44110

"Urbanización de la barriada conocida por la Fransa y zona inmediata de la ladera de Montjucih.

Lema: "To make a trial"
Tinta color sobre tela. 100×80
Escala 1/2.000
PC A-34. La Fransa

El segon projecte del que es té referències d'entre els presentats al concurs per la urbanització de la La Fransa planteja un traçat molt més harmònic amb la topografia i amb les pre-existències, englobant en illes de major grandaria les construccions existents.
Els carrers són de més amplària que en l'anterior projecte. No crea cap plaça, però si un parc, de situació similar al d'Amargós, encara que molt diferent en quan a conformació i que inclou alguns dels camins existents.
A diferència de l'anterior, aquest projecte cerca la continuïtat entre els vials de l'eixample Cerdà i el nou traçat, que també hi és en la morfologia (amplària carrers, xamfrans).

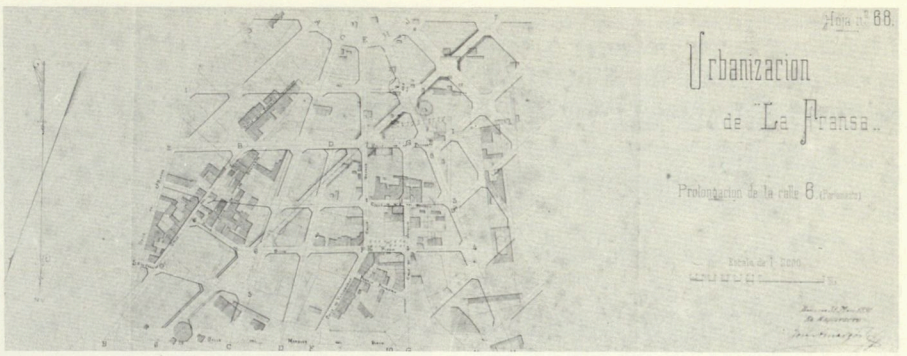

44111 b

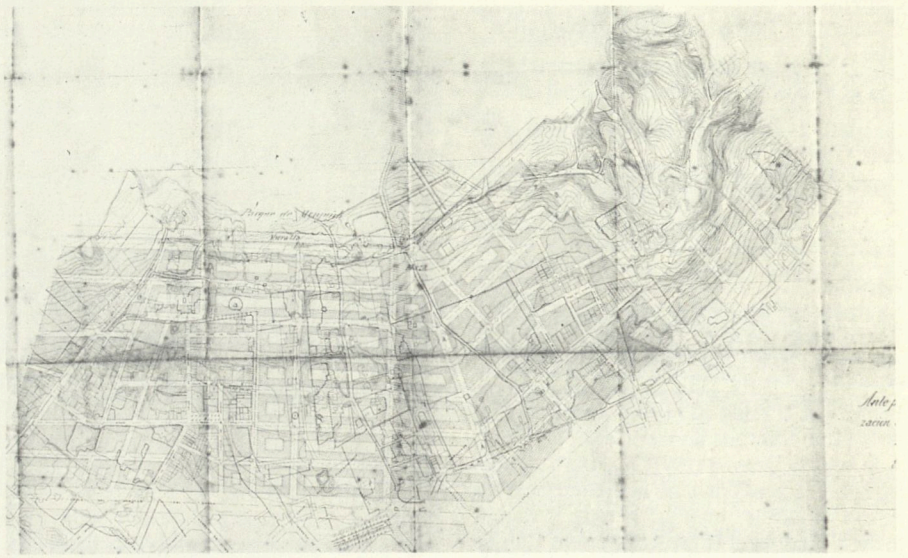

44109

44110

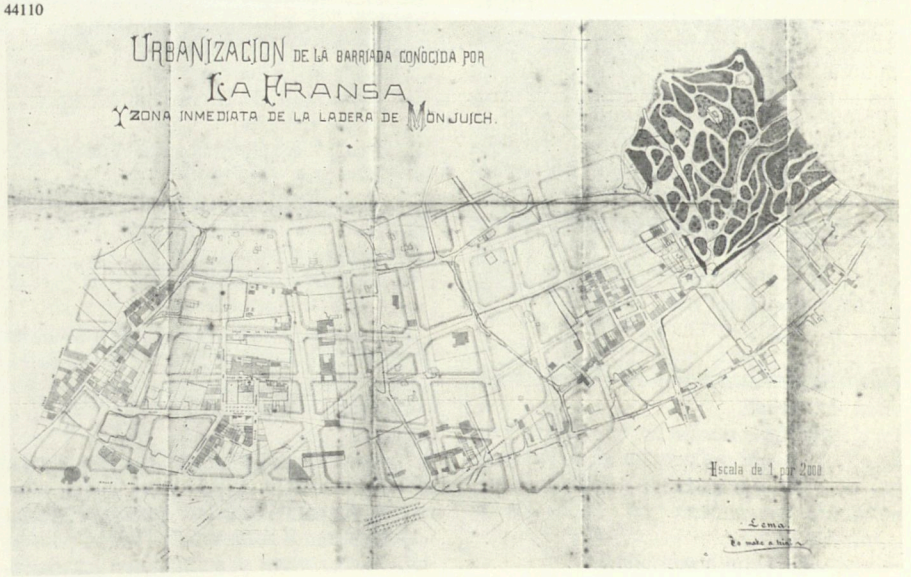

44201

Anteproyecto de paseos y urbanización rural de la montaña de Montjuich. (Plano general)

J. Amargós. 1894
Tinta color sobre tela 100×75
Escala 1/5.000
AA. Z-bis

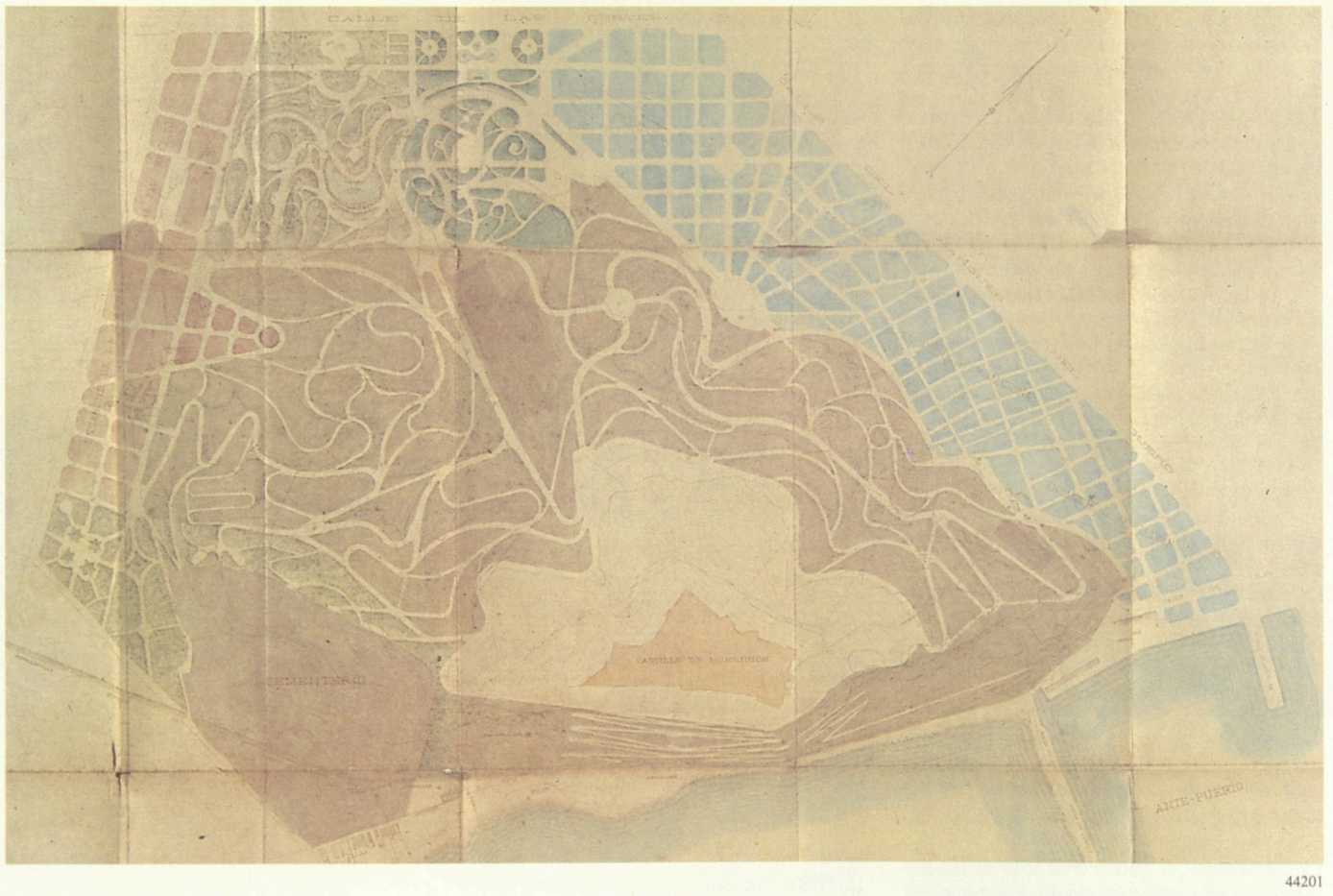

44201

Contingut.
L'avant-projecte de passeigs i urbanització rural de Montjuïc del qual és autor l'arquitecte Josep Amargós, es compon dels següents documents:
Quadern 1. Treballs previs o topogràfics (full 1-3)
Avant-projecte. Plànol General a escala 1/5.000 (full 4).
Quadern 2. Detalls del Plànol General a escala 1/2.000 (5-10).
Quadern 3. Perfils longitudinals a les escales X = 1/2.000 i Y = 1/200 (11-25).
Quadern 4. Seccions transversals dels passeigs a 1/300 (26).

Encàrrec.
La realització d'aquest treball arrenca del projecte d'urbanització de "La Fransa" del propi Amargós i en el qual ja previa una secció 3ª formada per parcs, jardins i passeigs que s'enfilaven per la falda NO de la muntanya, des de la Gran Via, que no varen ésser aprovats.
A la vegada, Iranzo (1891) realitza un informe sobre la possibilitat de la urbanització rural de Montjuïc, meritori perque l'Ajuntament li encarregui el projecte, essent Cap de Vialitat. L'avanprojecte dels passeigs es adjudicat a Amargós.
Aquest, per a dur terme la seva tasca, realitza un aixecament de la muntanya concloent que el passeig superior que limitaria la urbanització rural es inviable a l'alçària de 80 m. proposada per l'Ajuntament, considerant que fora convenient situar-lo a una cota de 119 metres. El consistori (17/02/1892), a instància d'Iranzo, reconeix la importància dels treballs i la proposta d'Amargós, acordant que realitzi un avant-projecte conjunt de passeigs i urbanització rural per a exposar-lo al públic i al "Ramo de Guerra", per així poder redactar el projecte definitiu.

Finalitats de l'avant-projecte i desenvolupament del treball.
En el marc dels principis de "moralidad y belleza", Amargós defineix les següents finalitats de l'avant-projecte:
—"sanear socialmente las faldas de la montaña".
—crear una bona accessibilitat.
—facilitar panoràmiques de la ciutat.
Per a desenvolupar l'acord de l'Ajuntament calia definir:
1. Una Ronda límit dels eixamples de la zona baixa de Montjuïc.
2. Un passeig alt de circumval·lació, més unes vies ascendents.
3. Un projecte d'urbanització rural, assumint com a determinacions importants de la proposta les condicions topogràfiques i la preexistència d'unes barriades.

Així, Amargós preveu les següents obres i regulacions que el pla ha d'incloure, a més dels passeigs i la urbanització esmentats:
1. Bosc entorn el cementiri.
2. Eixample del parc aprovat.
3. Urbanització de la barriada del Port.
4. Vies secundàries.
5. Dipòsits d'aigua, escales, edificis auxiliars...
6. Limitacions a les construccions particulars.

El traçat viari: els passeigs.
El traçat viari de l'avant-projecte d'Amargós es composa de:
—passeig de Ronda, ja definit a la part de les Hortes de Sant Bertràn (carrer Sabat) i a "La Fransa" per ell mateix "para limitar las calles de dichas barriadas, que sobre todo por lo que atañe a la segunda (es refereix a Sta. Madrona), se irían prolongando hasta la cima (...)".
—passeig alt de circumval·lació que té com a finalitat establir un límit entre la zona d'urbanització rural i la militar (aproximadament coincideix amb la línia de la 1ª zona polèmica) i cercar vistes panoràmiques tan marítimes com terrestres.
—un passeig intermedi, el que després modificat serà el passeig central de l'Exposició del 1929.
—unes vies ascendents des dels eixamples de la part baixa, del parc de la Gran Via, de la barriada del Port i, fins i tot, des del Morrot.
—la creació d'unes places definides per punts que disposen d'una bona panoràmica o bé per enllaços dels passeigs.

La urbanització rural: l'edificació.
Montjuïc "reclama un destino más alto e importante que el del lucro particular; le corresponde ser un sitio de recreo y esparcimiento". (...) no seria digno de la cultura de Barcelona que a la propiedad privada se le dejara libre completamente para edificar en cualquier forma".
Per assolir aquest objectiu estableix les següents condicions als procés edificatori:
1. La urbanització és costejada per l'Ajuntament en fases successives.
2. Els propietaris cediran el sól per avingudes i passeigs mitjançant compensacions entre propietaris o de la forma que es cregui més convenient.
3. L'edificabilitat no podrà superar el 50% de l'illa, una vegada derrogada la RO, que la fixa en un 10-20%.
4. L'edificació serà aïllada i separada el més possible dels límits i d'altres construccions.
5. Les construccions no perjudicaran les vistes d'altres edificis o dels passeigs, aconsellant aprofitar el pendent de la muntanya.
6. L'alçària de les construccions serà de "piso bajo, primero y desvan, torre o mirador, central o angular, de altura proporcionada".
7. Les tanques que donguin a avingudes o passeigs estaran compostes de sòcol de carrenada o d'obra de fàbrica, d'una alçària menor a 1 m. i la resta, de reixa de ferro.

La barriada del port.
Ve definida per la via ja projectada (límit de terme amb Sants) i que ja apareix en el plànol annex a les ordenances del 1891, que va de la Gran Via a la platja, una altre de paral·lela a l'anterior ajustada al peu de la muntanya. Crea una via intermèdia i una sèrie de transversals per obtenir unes illes de dimensió adequada.
Preveu en la pròpia trama l'accés a la muntanya, enllaçant-la amb dos passeigs ascendents.
Clou pel SO la barriada amb un jardí per que les construccions no s'aproximin al cementiri.

Parcs.
Com a criteri d'emplaçament dels Parcs, Amargós exposa a la Memòria: (...) "solo en los puntos más precisos y necesarios y en los que el precio de los terrenos es más económico", argumentant que la concepció de la urbanització rural comporta la innecessitat de disposar de grans superfícies per a parcs.

La realització.
(...) "su ejecución deberá efectuarse por partes, como por partes se estan ejecutando tantos proyectos de carreteras, ensanches y mejoras de las poblaciones que pueden utilizarse inmediatamente en todo lo referente a la porción que se realiza".
Dins d'aquesta lògica estableix un programa de prioritats, determinant que el Passeig C o una part d'ell ha d'ésser el primer junt amb algun passeig ascendent, aconsellant el B, i la ronda dels eixamples A.

44202

44202
Plano croquis de las modificaciones inmtroducidas en el anteproyecto de urbanización rural de la montaña de Montjuich. Formado con sujeción a las bases acordadas por la Comisión Mixta.

J. Amargós gener de 1908
Còpia aquarel·lada. 105×75
Escala 1/5.000
AA/EM
I.M.H. IG. 5.400

El present plànol, calcat del general 1/5.000 de l'Avanprojecte d'Urbanització rural de la muntanya de Montjuïc, presenta aquelles modificacions que Amargós va haver de realitzar, seguint les indicacions de la Comissió Mixta.

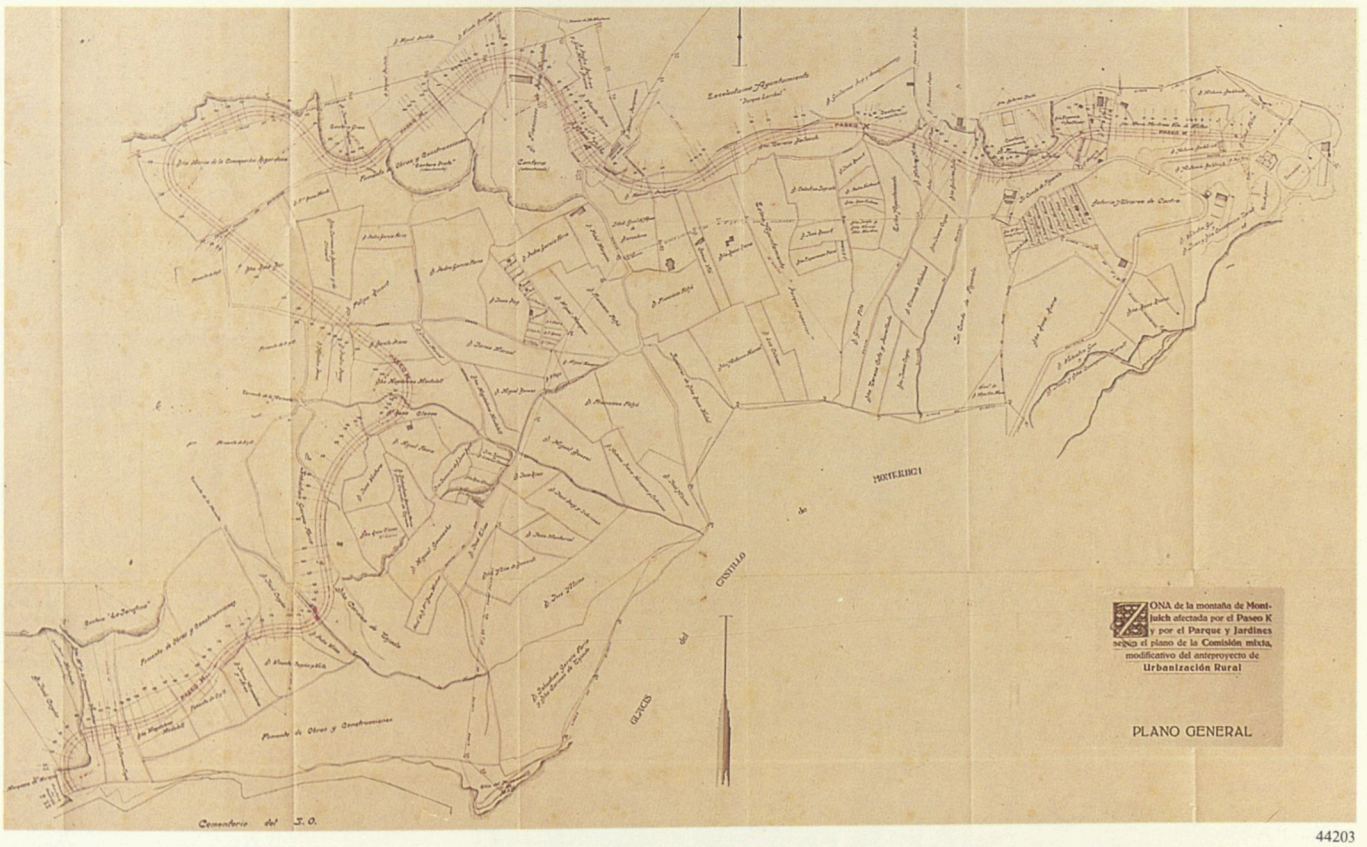

44203

44203
Zona de la montaña de Montjuich afectada por el Paseo y por el parque y jardines según el plano de la Comisión Mixta modificativo del anteproyecto de urbanización rural.

Plano general.
Josep Amargós, 12/1912
Tinta sobre tela 176×90
Escala 1/2.000
PC 109 PA-13

Significa l'estudi acurat de l'element més important de la urbanització rural una vegada modificada per la Comissió Mixta: el passeig K, el que serà passeig central de la futura exposició, i de la zona de parc i jardins.
S'assenyalen les finques amb el nom dels seus propietaris i aquells elements topogràfics més significatius.
S'hi situen els perfils transversals del traçat del passeig, requisit que el mateix Amargós considerava que mancava a l'avantprojecte per a considerarlo un vertader projecte.
Es dubtosa la possibilitat de realització d'alguna part, principalment la corresponent a la zona de la pedrera del Foment, actual Jardí Botànic, que posteriorment es modificarà.
Es curiós apreciar una sèrie de parcel·lacions pròpies per a rebre construccions entre mitgeres, a la zona destinada a parc per les modificacions del 1908.

El 1896 el "Ramo de Guerra" conclou en un informe que per acceptar l'avantprojecte s'han de contemplar, entre d'altres, les següents variacions:

anul·lar el passeig alt C i tota la urbanització superior a la cota de 80 metres.

mantenir l'antiga carretera del castell i, per tant, anul·lar el passeig ascendent G que proposava Amargós.

eliminar la urbanització de la falda Sud-est (el Morrot)

El mateix any 1896 es crea una Comissió Mixta "Ramo de Guerra" —Ajuntament, que nou anys més tard redacta les bases per la modificació de l'avant-projecte, seguides totalment per Amargós i que venen a definir el present plànol:

a. Manteniment íntegre del traçat del Passeig K i de tota la urbanització inferior a la cota 80.

b. Supressió de la urbanització superior al Passeig K, establint-hi dues seccions:

1ª Des del passeig K a la línia de la 1ª "zona polémica", destinada a parc.

2ª La primera zona és dedicada a jardins.

c. Eliminació del passeig ascendent del Morrot.

d. Eliminació del passeig ascendent G, que substituïa la carretera del castell.

e. Manteniment dels edificis del "Ramo de Guerra", continguts a la zona de parc.

f. Els dipòsits d'aigua es fixaran d'acord amb el "Ramo de Guerra".

Es interessant veure com l'avantprojecte d'Amargós resta oblidat fins quan es planteja la possibilitat de localitzar l'exposició a Montjuïc, Tot i així en aquest plànol i fins el de 1915 no es fa cap al·lusió gràfica a l'exposició. És més, en aquest ni està previst el nexe de la urbanització rural i del parc amb la Plaça d'Espanya.

L'esmentat fins aquí fa referència al plànol original o plànol base, però en tractar-se d'una còpia pintada uns anys més tard, també cal dir-ne quelcom.

Les parcel·les assenyalades en blau fosc són propietat de l'Ajuntament: la finca Pubill (part del futur Parc Laríbal) i fracció del projectat parc junt a la Gran Via. Aquestes dues primeres adquisicions estan relacionades amb els passeigs ascendents considerats prioritaris per Amargós: el B i el D, respectivament.

44204

Assenyalament de propietats, diferenciant les municipals, sobre el plànol "Plano-croquis de las modificaciones introducidas en el anteproyecto de Urbanización Rural de la Montaña de Monjuich".

Tinta color sobre còpia, 100×75.
Escala 1/5.000
Arxiu Planejament

44204

44205

Plano de replanteo del proyecto de parque de Montjuich declarado de utilidad pública por ley de 16-7-1914

J. Amargós 15 d'octubre de 1914
Tinta color sobre còpia, 120×90
Escala 1/5.000
AA/EM
PC Arxiu E 11

Plànol de propietats de la zona destinada a Parc, sense cap referència als passeigs.
En aquesta delimitació, segons la llei del 16 de juliol del 1914 es deixa fora d'ella bona part de la Urbanització Rural, el Parc junt al cementiri del Sudoest i el de la Gran Via i resta definitivament oblidat l'eixample de La Fransa pel que fa la seva part ortogonal, la qual serà ocupada per l'Exposició.
Podem apreciar com vuit finques són ja propietat de l'Ajuntament, que inicià la compra de sòl el 1908 amb la Finca Pubill.

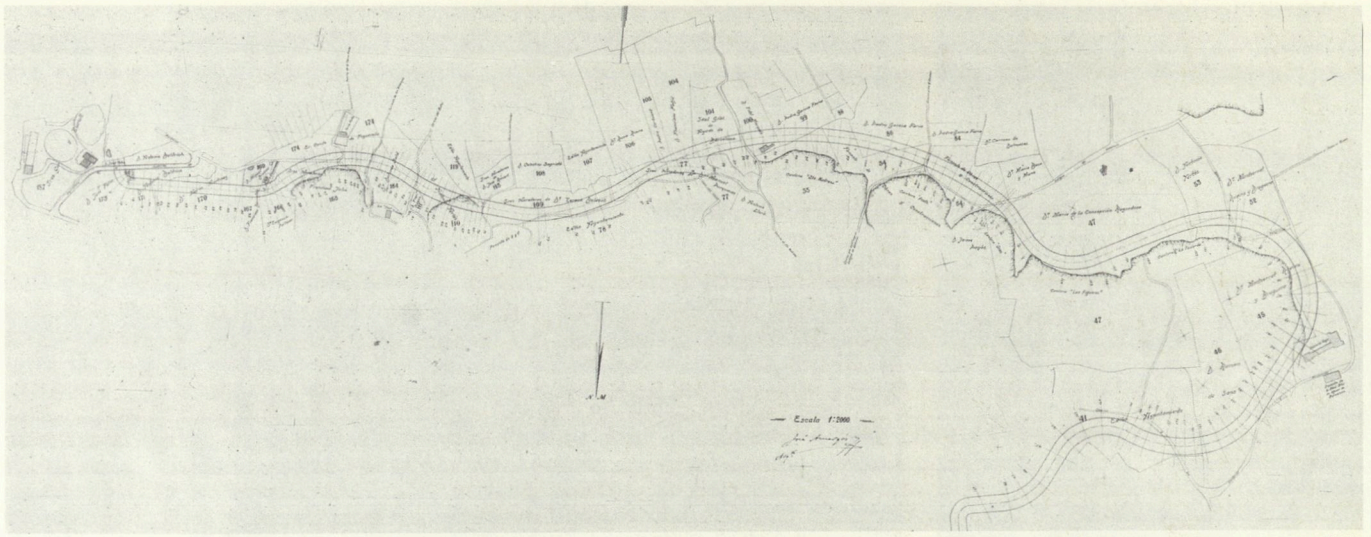

44206 b

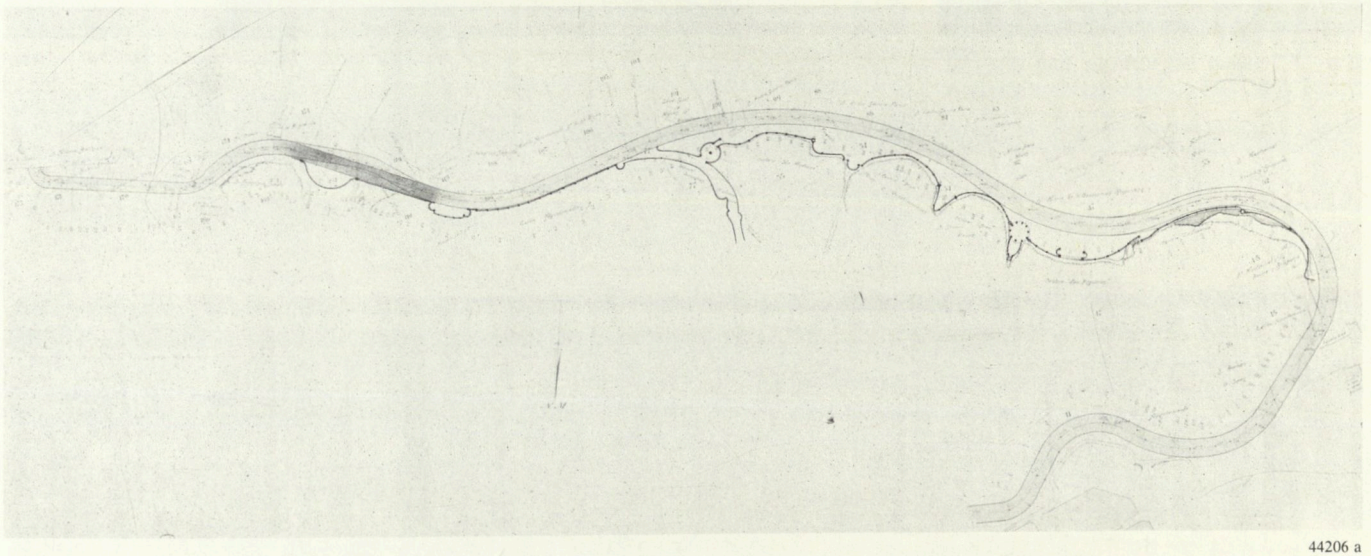

44206 a

44206

Dos traçats del "Paseo Central K".

J. Amargós, 1916
a. Tinta sobre còpia 150×75
Escala 1/2.000
b. Tinta color sobre tela 142×56
Escala 1/2.000
AA/EM.

Ambdós plànols tenen la mateixa base cartogràfica en la que hi figuren les propietats amb idèntica delimitació i numeració que al plànol anterior i signifiquen l'estudi del nou traçat del passeig "K" que consta en el plànol esmentat.
En el primer el passeig voreja els marges d'una manera més ajustada i es perllongat en la direcció de l'Avda. Mª Cristina. A l'altra solució el traçat es més suau i situa miradors, glorietes, una balustrada que resegueix el recorregut, posant de manifest el paper del passeig com a cornisa panoràmica, a més d'ésser l'element articulador de tot el recinte.

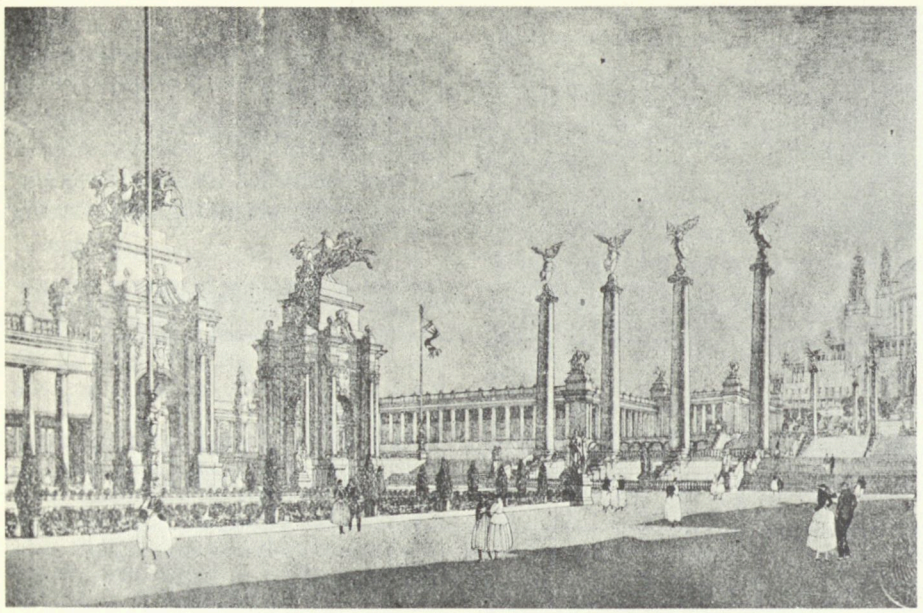

44301

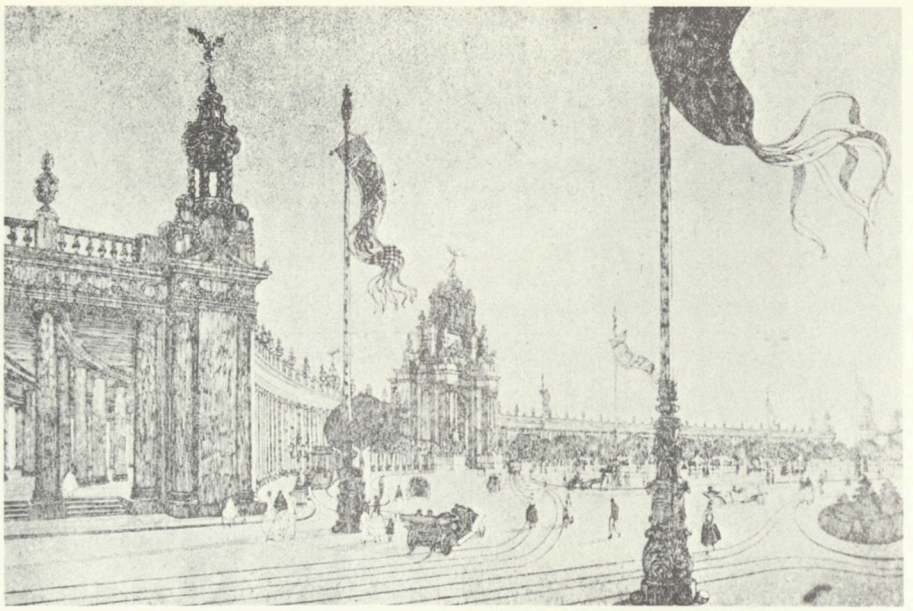

44301

44301
"Exposició Barcelona MDCCCXVII" (Planta i perspectiva).

J. Puig i Cadafalch, 1915
Còpies
AA/EM.

Aquesta és la primera proposta de distribució de l'Exposició a la muntanya de Montjuïc una vegada publicada a la "Gaceta de Madrid" el projecte de llei per la declaració oficial d'una doble Exposició (Indústries Elèctriques i General Espanyola), prevista pel 1917.
La solució de Puig i Cadafalch, presentada l'abril del 1915, es basa en un eix central que parteix de la Plaça d'Espanya, concebuda circular i porticada, i s'enfila, per medi de diferents aterrassaments, per la falda Sud. Manté els traçats del Passeig K" i dels ascendents "G" i "B" d'Amargós.
L'accés al recinte de l'exposició per la Plaça d'Espanya, en definitiva el principal del parc de Montjuïc, representa abandonar la idea d'Amargós de situar l'entrada pels jardins de la Gran Via, ascendint a la muntanya pel passeig "D".
Es un projecte d'urbanització global, recollint les dues zones d'exposició i intentant situarhi tots els elements: en aquest sentit es curiòs apreciar el seguit d'edificis que Puig i Cadafalch emplaça al llarg del passeig "K". Es aquesta organització i, fins i tot, aquesta arquitectura, la que al final constituí bona part de la imatge de l'exposició del 1929.

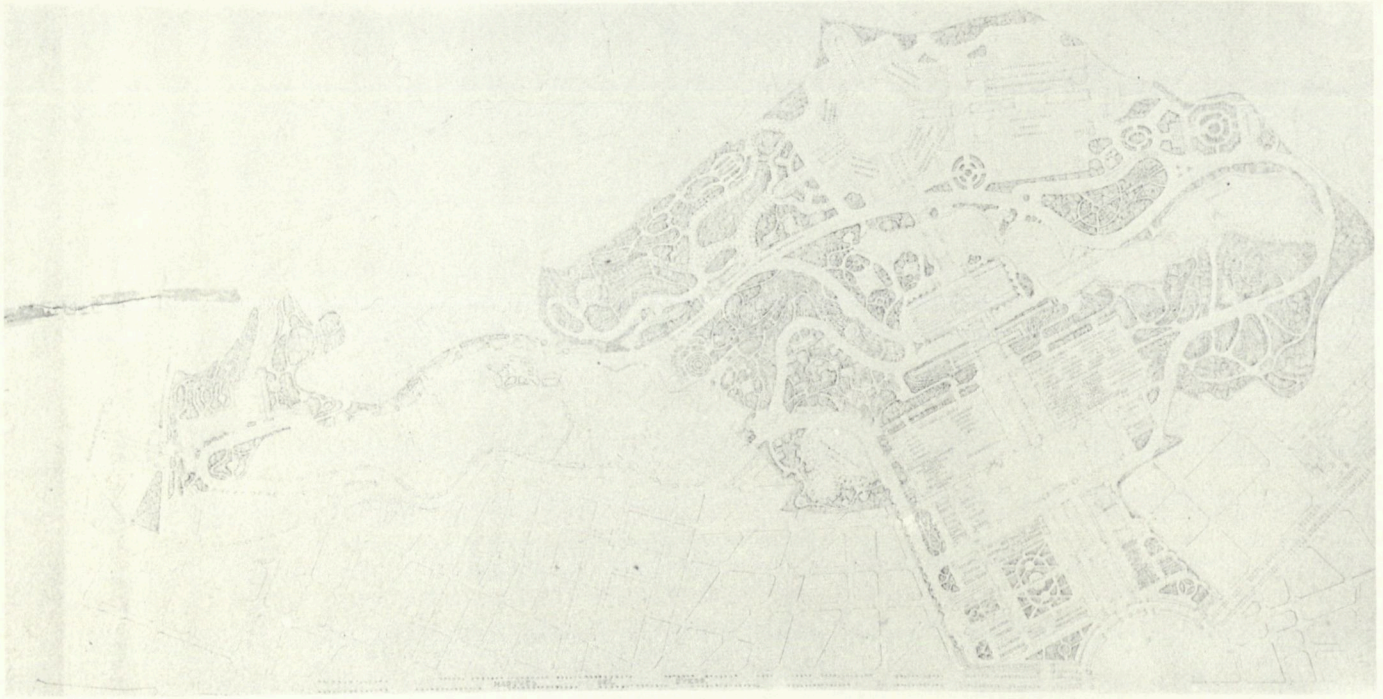

44301

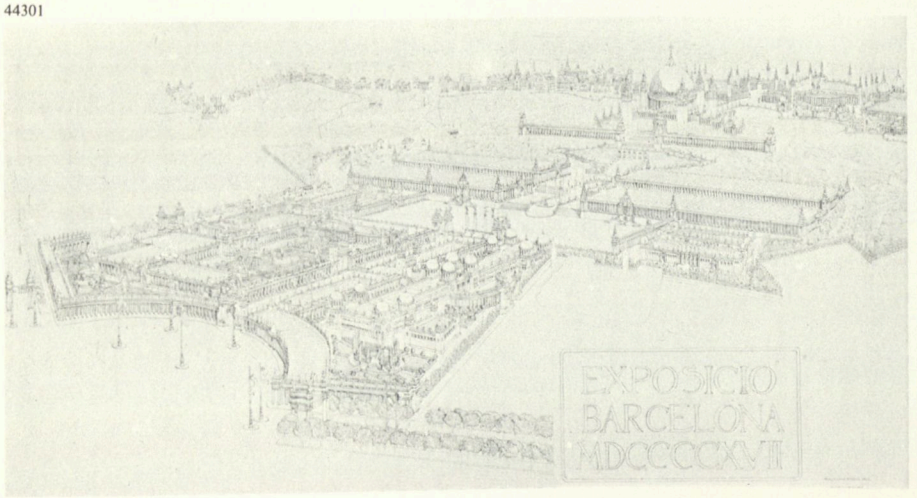

44301

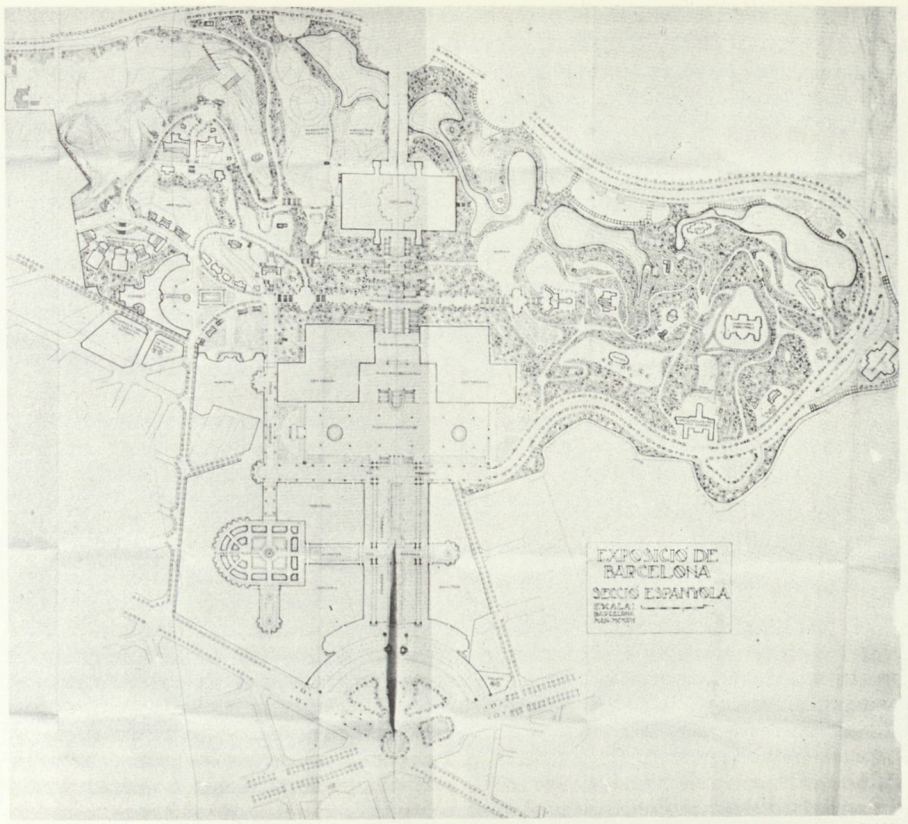

44302

Exposició de Barcelona, secció espanyola.

J. Puig i Cadafalch maig, 1916
Còpia entelada. 160×150
Escala 1/1.000
AA/EM.
Arxiu Planejament

Puig i Cadafalch és el primer en acabar l'avantprojecte d'una de les tres zones en les quals es dividí l'Exposició prevista pel 1917: la Secció Espanyola, la d'Indústries Elèctriques i la de Miramar.
Aquesta secció s'esten per la part baixa del Passeig K fins a la Plaça d'Espanya, deixant sense definir la part del Parc Laríbal, confiada a Forestier i que en la data d'aquest avantprojecte, maig de 1916, ja compta amb un projecte global.
La distribució de Puig i Cadafalch es basa en l'eix central que va de la plaça d'Espanya fins a la part superior del paseig "K" a on es creua amb un angle de 150° amb l'eix de la secció de Vega i March. S'alinien en aquell eix els palaus de la part inferior i els bassons de l'Art Modern i és clos pel de l'Art Antic, embrió del futur Palau Nacional, idea que ja apareix en el primer projecte de Puig i Cadafalch.
Els futurs pavellons d'Alfons XIII i Victòria Eugènia apareixen pràcticament en la disposició i la forma definitives. La Plaça Espanya manté la forma semicircular, encara que la seva composició és més definida per medi de sis illetes classificadores del tràfic de la cruïlla. Desapareixen els enjardinaments i, en definitiva, els patis interiors dels pavellons de l'Avinguda Central, acusant un cert empobriment i resten, com a sòl lliure, l'Avinguda esmentada i la Plaça d l'Univers. Per contra, es defineix millor, respecte el projecte del 1915, tota la resta, en el qual apareixia com a zona boscosa, de la que emergíen els edificis que conformaven l'eix central i els que se situaven entorn al passeig "K". Ara es disposa una colla d'edificis disseminats per tot el recinte, però comunicats per serpentejants camins.

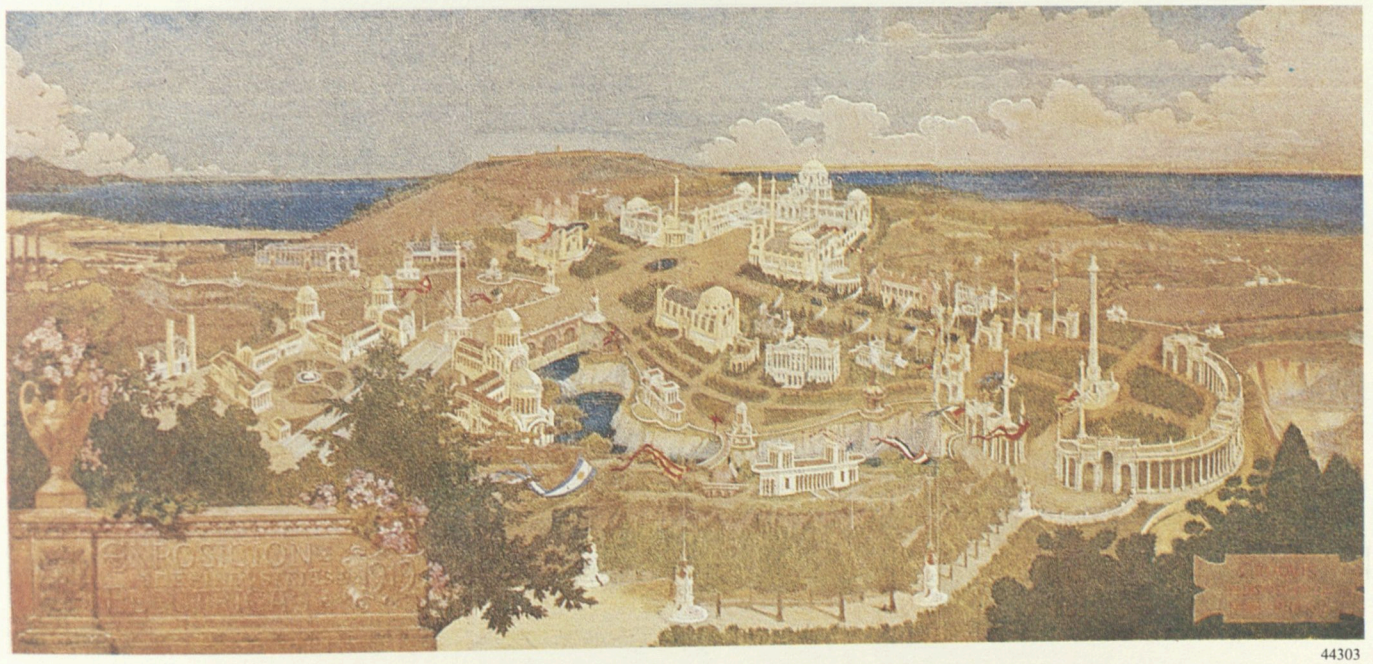

44303

Exposición de Industrias Elèctricas. Croquis de disposición general.

Lluis Domènech i Montaner i Manuel Vega i March, març 1917
Reproducció fotogràfica
Arquitectura y Construcción, 1917

Perspectiva de la Secció Internacional d'Indústries Elèctriques, la projectació de la qual fou encarregada a Vega i March i Domènech i Montaner.
La perspectiva, segurament obra individual de Domènech als seus darrers anys (morí el 1923), manifesta una onírica sensació pel seu tractament i per la poca cura en les referències del lloc. Els mínims elements ordenadors que s'intuiexen són els dos eixos ortogonals, a on s'hi recolcen algunes construccions, però la resta apareix pràcticament tan disseminada com en la seva distribució del 1915.
No existeix cap al·lusió al nexe amb la Secció Espanyola de Puig i Cadafalch, fins i tot, a l'indret a on caldria situar-lo hi ha dibuixat un rètol profussament ornamentat.
L'ambició d'incloure el clos, el centre focal de l'eix central, a cadascuna de les dues seccions es fa evident, doncs Vega i March i Domènech i Montaner en la seva zona també plantejen un edifici cupulat que tanca la perspectiva de l'eix esmentat.
De tota aquesta onírica organització es recuperà, d'alguna manera, l'accés, corresponent a l'actual Plaça de la Hidràulica i el Passeig de les Cascades, avui Avinguda Internacional.

44304

Exposición internacional de Industrias Eléctricas. Proyecto de distribución general.

Vega March, abril 1917
Còpia, 180 × 90
Escala 1/1.000
AA/EM.
Arxiu Planejament

Correspon a la Secció que s'encarregà a Vega i March i a Domènech i Montaner, encara que en aquest projecte solament signi el primer. Presenta una organització dels palaus molt més estructurda que en la seva proposta de distribució general del 1915. En aquest cas, dos eixos ortogonals clarament definits en són els vertebradors: un significa la perllongació de l'eix central de la Secció Española, malgrat el seu canvi de direcció que se soluciona per medi d'una plaça elíptica, l'altre ha constituït l'actual Avinguda Internacional que s'inicia, per la seva part baixa, a la Plaça de la Hidràulica, l'entrada prevista per la Secció d'Indústries Elèctriques.
Vega i March destina la major definició als edificis, segons podem apreciar en la minuciositat dels diferents detalls realitzats el 1918.

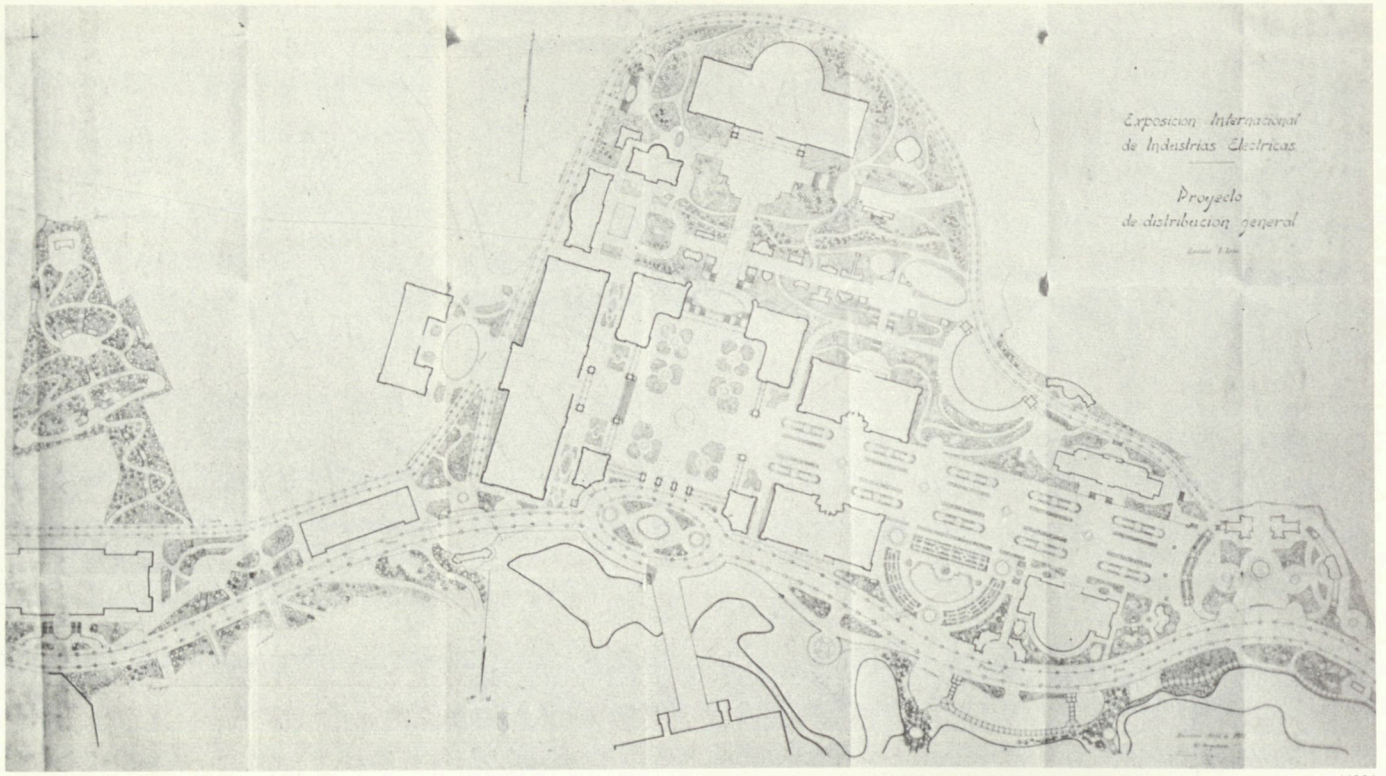

44304

44305

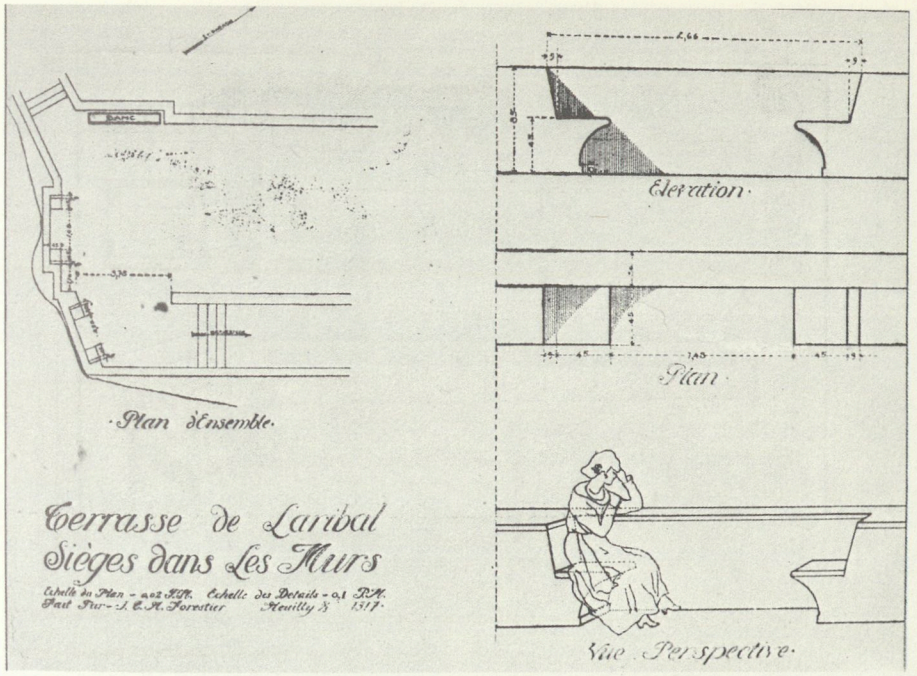

44306 a

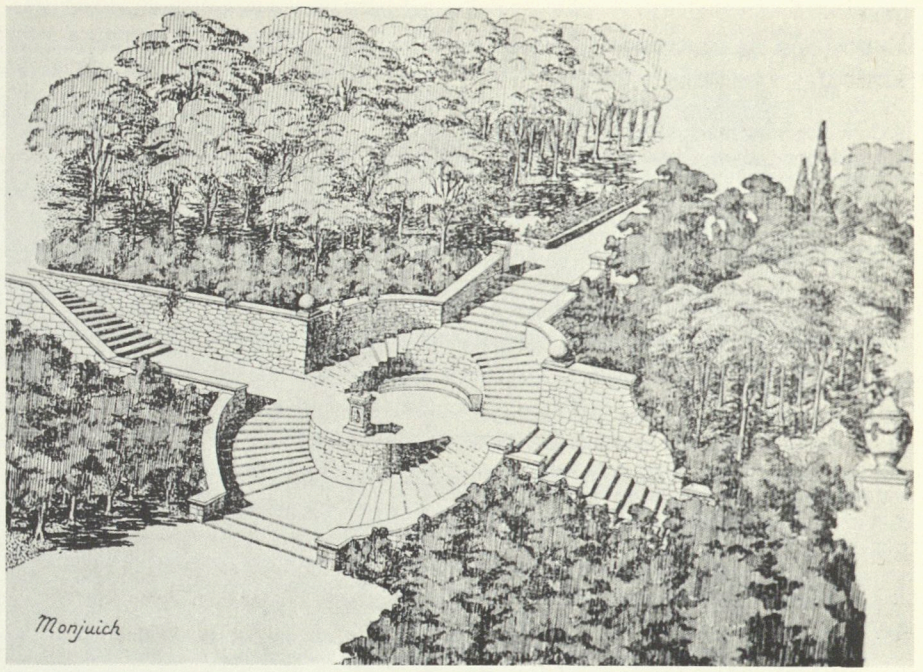

44306 b

44305
Plànol conjunt de l'Exposició Internacional d'Industries Eléctriques i de la Secció Espanyola.

Còpia a color, 210×120
Escala 1/2.000
AA-EM

El present plànol, presenta el dibuixat de les dues seccions de l'Exposició, ara ja prevista pel 1919, en el qual és simplificat el tractament dels espais lliures.
Es dibuixat un embrionari Passeig dels Montanyans, que significa l'anul·lació d'alguns dels edificis previstos per Puig i Cadafalch a la zona destinada a la Mineria i a les Indústries Forestals de la Secció Espanyola i que servirà com a nexe rodat del Passeig "K" amb el Palau Central, per la sefa façana principal.
La zona de parc prevista per Vega i March a l'indret de la Font dels Tres Pins és suprimida, part de la qual quedava fora del recinte previst per l'Exposició i dins de la zona polèmica del castell, com també el Palau principal de la Secció d'Indústries Elèctriques.
La Secció de Miramar, assignada a Enric Sagnier, encara no hi apareix, malgrat que fos realitzada el 1917 com la de les Indústries Elèctriques de Vega i March.

44306 a,b,c
Jardins La Roserai
Terrasse de Laribal
Monjuich. Escalier circulaire

J.C.N. Forestier, 1917/1918
Reproducció fotogràfica

A la vegada que Forestier realitzava els treballs per les Exposicions de Sevilla i Barcelona, publica el llibre: "Jardins, carnet de plans et de dessins" París, 1920, obra pensada a manera de manual sobre l'execució de jardins, la majoria d'il·lustracions de la qual provenen dels treballs esmentats (Montjuïc, Sant Pere Màrtir...)
En la publicació es destaca l'interès en recuperar el jardí mediterrani com a contraposició als models anglès i francès (jardí europeu/jardí aràbic) L'ideal de jardi és ideal de jardí, aquell que pot ésser viscut íntimament i no sols visitat, entrant en comunicació amb la complexitat de la natura. Així les característiques del terreny, l'aigua, els arbres fruiters... cal que siguin incorporats junt al repertori d'elements artificials d'En Forestier: pavellons, pèrgoles, glorietes, terrasses (bancs, miradors).

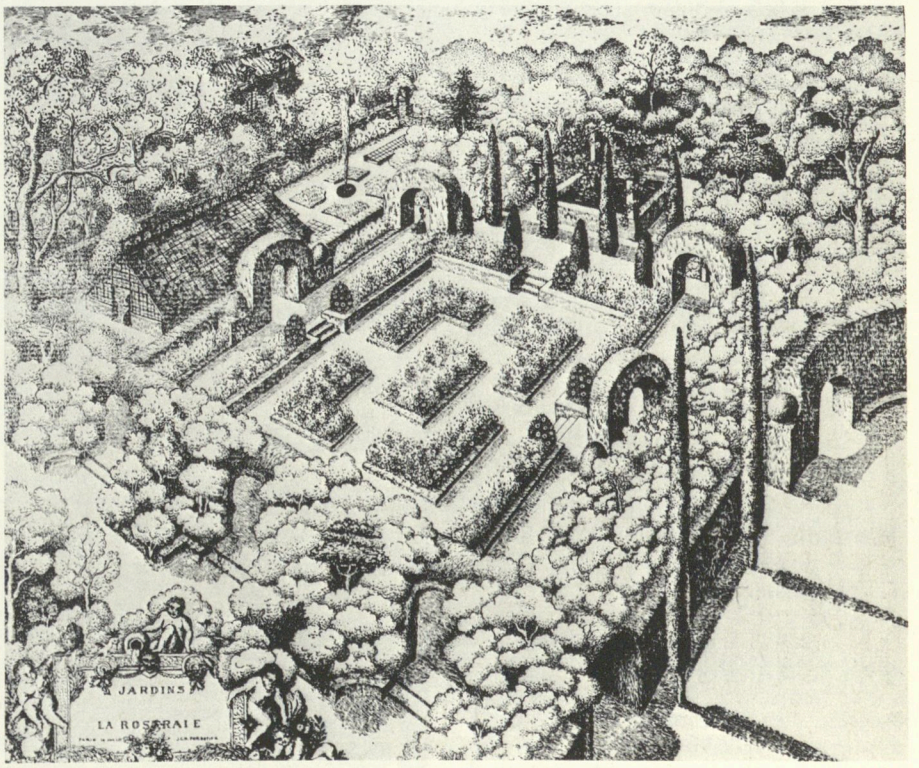

44306 c

44307

Exposición de Barcelona. Parque Laríbal.

J.C.N. Forestier març, 1916
Còpia sobre canson aquarel·lada, 120×95
Escala 1/500
AA/EM

Mentre es va definint la distribució general de l'Exposició, s'encarrega a Forestier la urbanització de la part de Montjuïc que ja és de propietat municipal —el Parc Laríbal (1916)—, en consciència que els treballs són per a l'Exposició Internacional.
Aquesta primera concepció del Parc Laríbal es veurà transformada pels mateixos projectes posteriors de Forestier. Aquí, encara no és prevista la localització del teatre Grec.
Al Parc Laríbal podem distingir tres parts, les quals compten amb tres eixos diferents:

1. La Rosareda de la "Colla de l'Arròs", closa entre el traçat del Passeig de Santa Madrona.
2. La inferior, pròpiament la finca Pubill, en la qual a la vegada es poden distingir dues zones: una de més plana de la que destaca l'escarpat de la pedrera que ocuparà el Teatre Grec, i una segona amb pendent aterrassat (Generalife, Rosareda Amargós).
3. La superior, força plana, avui ocupada en part per la Fundació Miró.

La Font del Gat queda emplaçada en la bisectriu de l'angle que formen els eixos de les dues primeres parts.

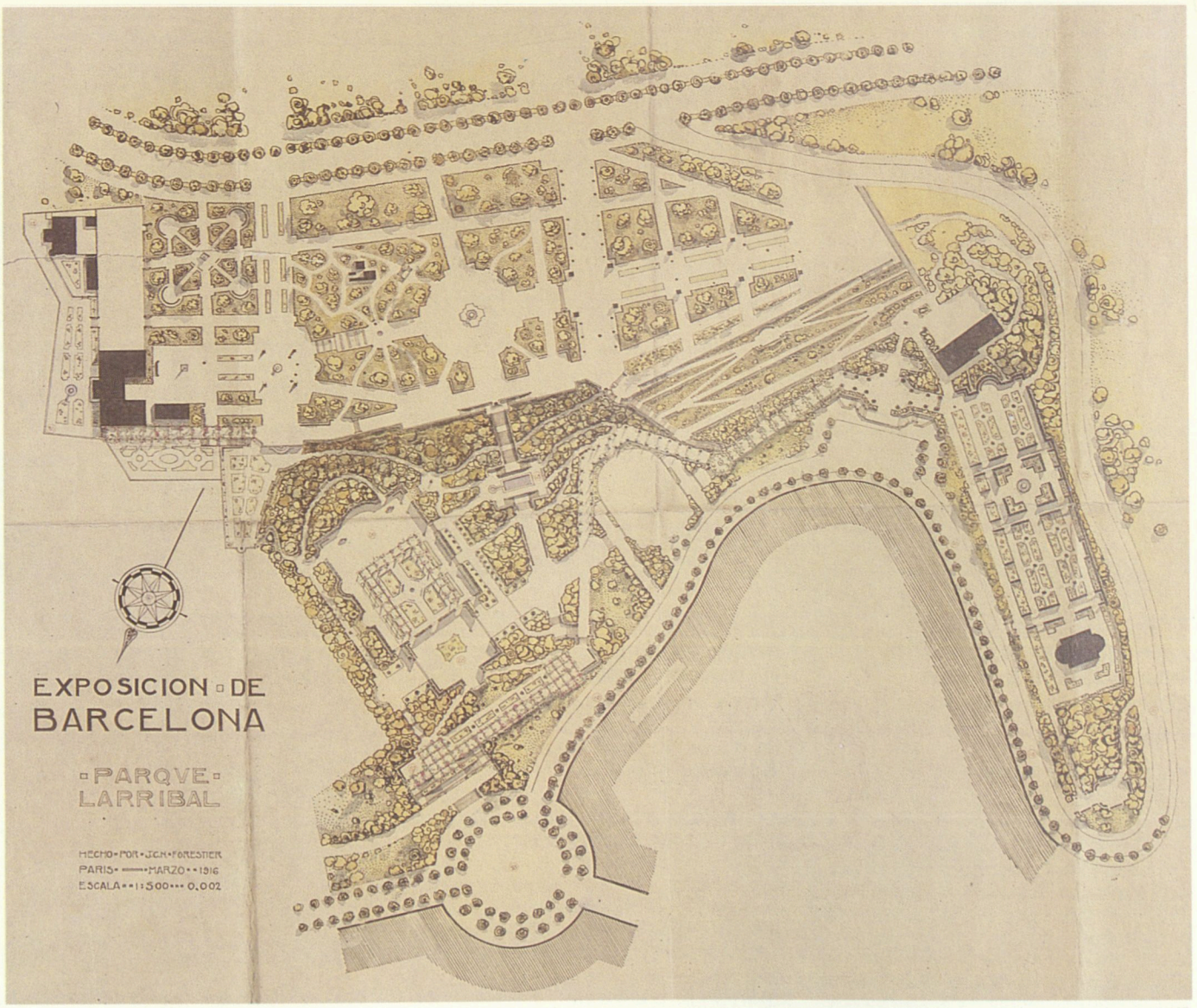

44307

44311

Avinguda principal de l'Exposició

J.C.N. Forestier, gener 1923
Còpia, 40×60
Escala 1/200
AA/EM.

Projecte d'enjardinament de l'Avinguda d'Amèrica, avui de Maria Cristina, que, com expressa el mateix Forestier, està basat en el projecte de Puig i Cadafalch.
Determina la distribució i el tipus de plantacions a realitzar al llarg de l'Avinguda esmentada.
Debia ésser el darrer treball de Forestier abans que els treballs de l'Exposició prenguessin nous camins amb l'adveniment de la Dictadura de Primo de Rivera.

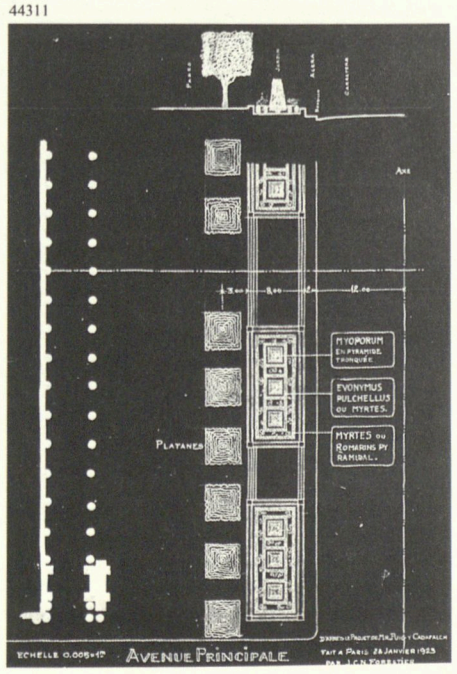

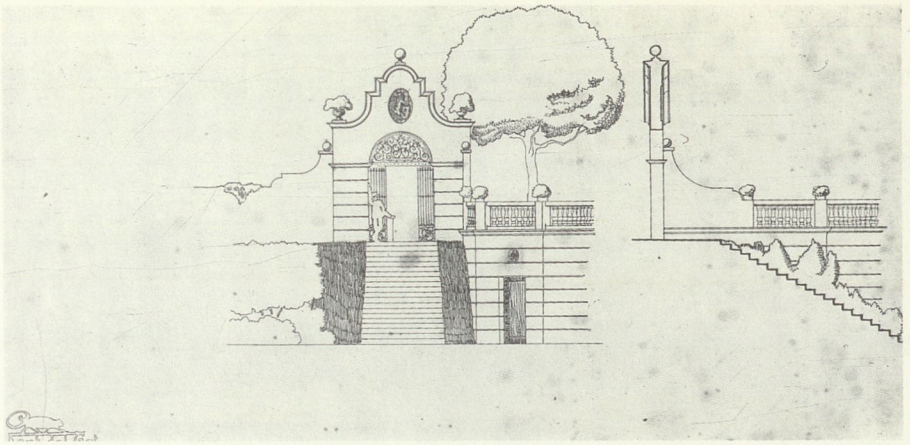

44308 b

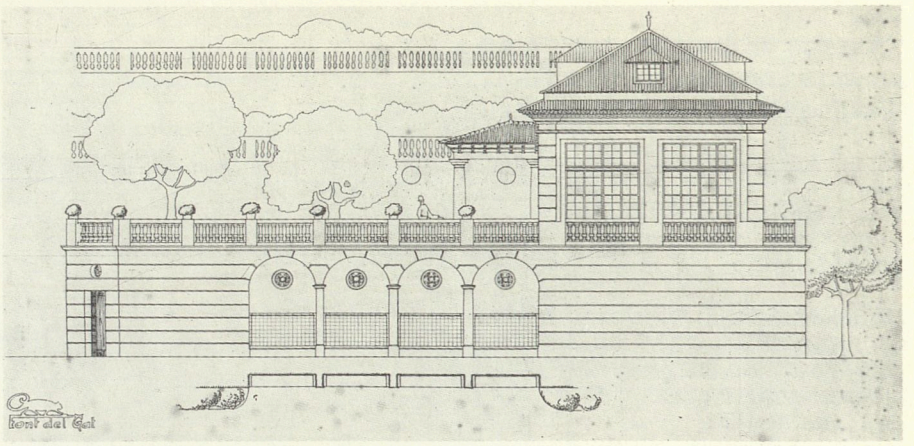

44308 c

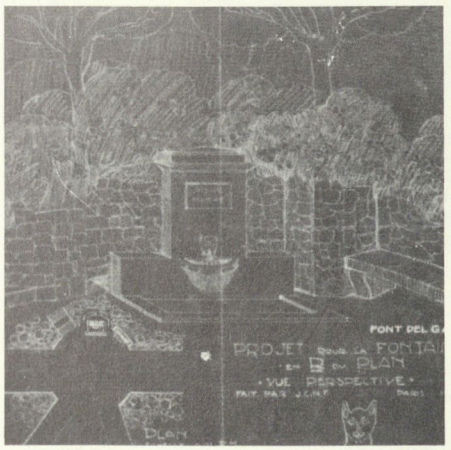

44308 a

44308 a,b,c

Font del Gat. Alçat i secció de l'accés. Alçat del restaurant.

J.C.N. Forestier, 1917
Còpia, 40×40. Tinta sobre tela, 70×45
Escales 1/25 i 1/50

La Font del Gat, la font de la muntanya de Montjuïc que ha gaudit de més popularitat des de mitjan segle passat fins als nostres dies, és, junt amb la Plaça del Polvorí Vell, l'indret on Forestier inicia els treballs de detall pels jardins previstos per l'Exposició.
Emplaçada en una zona de fort pendent, Forestier sap jugar amb aquesta característica de terreny i col·loca l'accés i el Restaurant en el lloc adequat, establint amb ells una ròtula que uneix les tres direccionalitats del Parc Laríbal, comentades anteriorment.

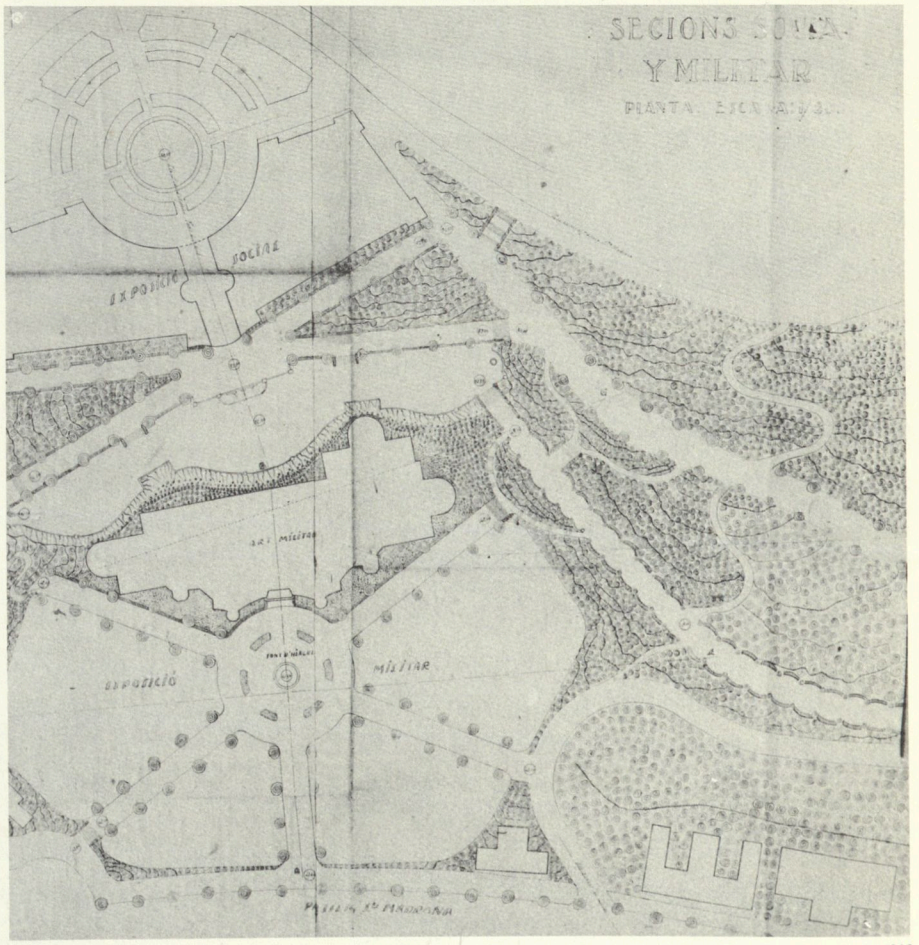

44310

44310

"Seccions social i militar"

J. Puig i Cadafalch, 25 desembre de 1919
Còpia sobre canson, 120×120
Escala 1/200
AA/EM

Projecte en part complementari, pel que fa a l'objecte de nexe del Parc Laríbal amb la part baixa de l'Exposició per medi de jardins i, amb l'emplaçament de les seccions "Social i Militar".
Per la Secció Social, Puig i Cadafalch respecta la composició de Forestier, mentre que crea un nou eix per a la Secció Militar.

44312
"Avenida de América, Adaptación proyecto Forestier. Solución B" (Planta i alçat)

Exposició de Barcelona. Oficines. maig 1928
Tinta sobre vegetal, 200×75, 200×50
Escala 1/200
AA/EM.

Darrers estudis per la urbanització definitiva de l'Avinguda d'Amèrica, l'avinguda principla de l'Exposició, poc abans d'ésser inaugurada, incorporant el projecte d'enjardinament de J.C.N. Forestier.

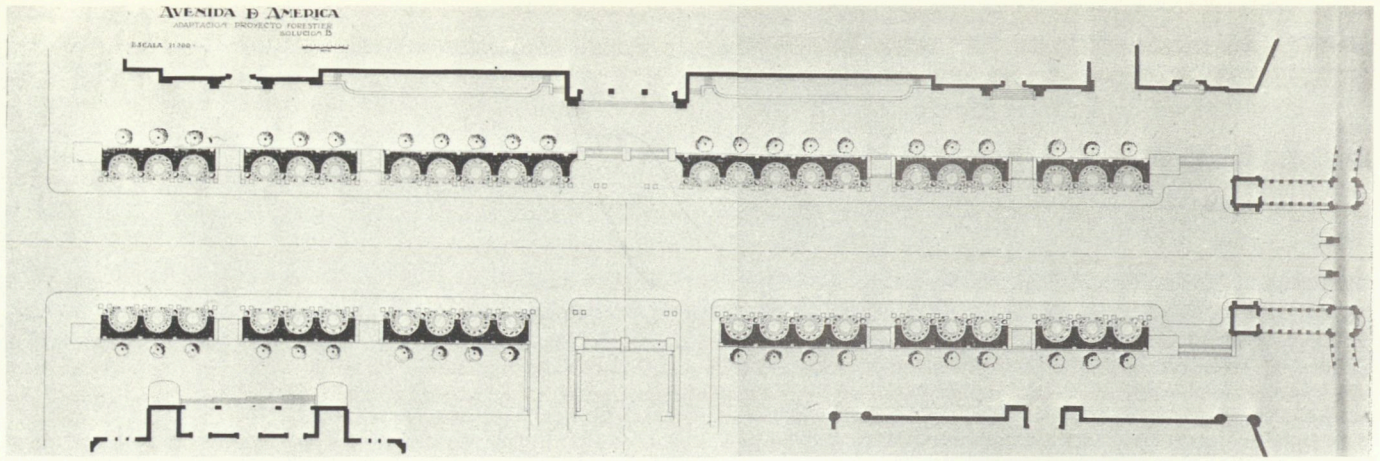

44312 a

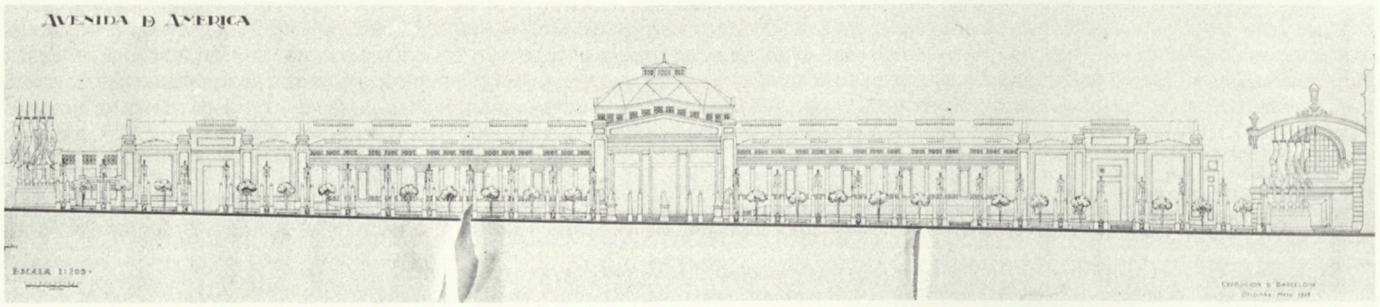

44316 44312 b

44316
Darrera versió de la distribució general de l'exposició del 1929.

Sense signar ni datar
Còpia sobre tela, 125×90
Escala gràfica
AA/EM.

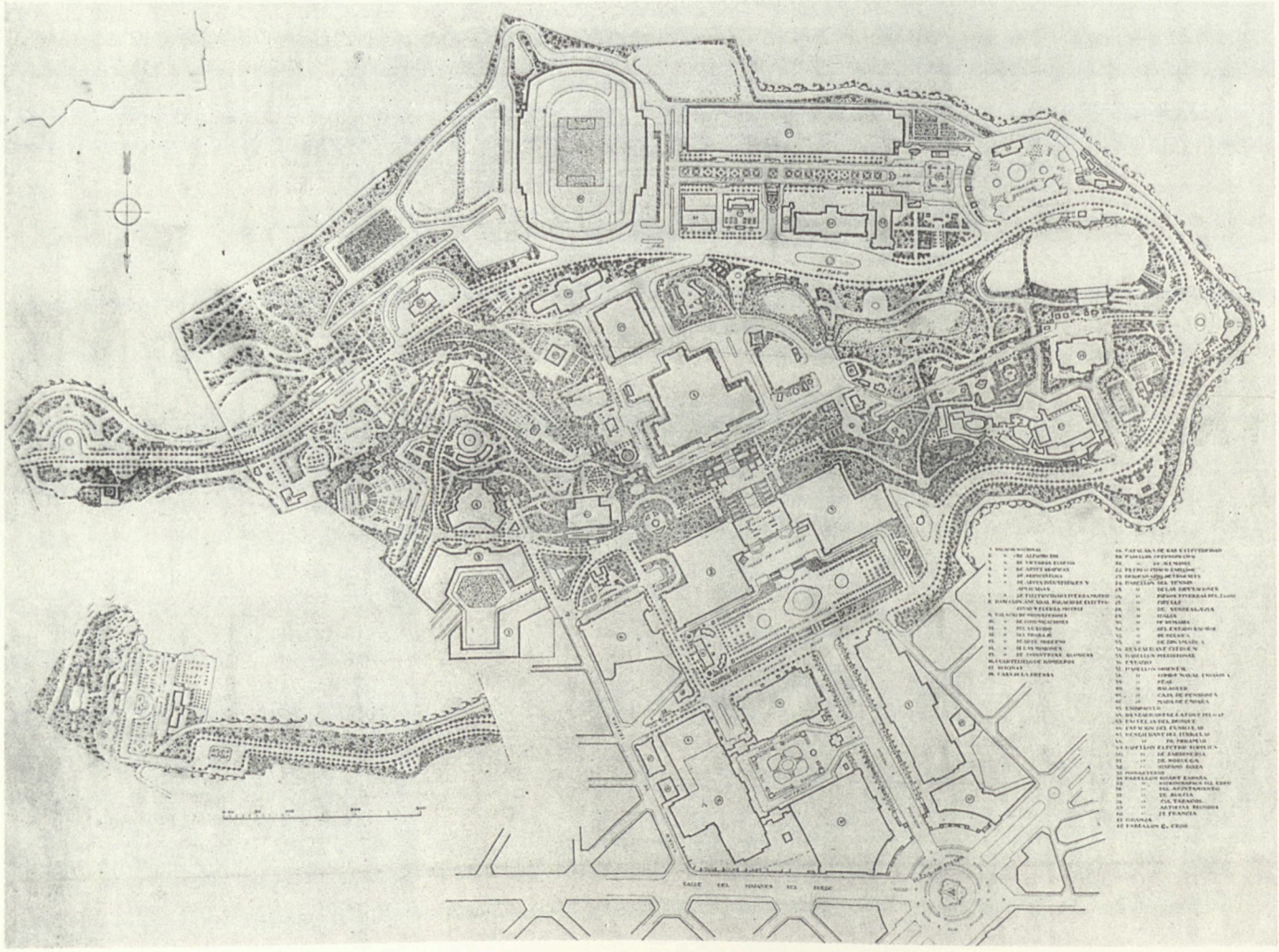

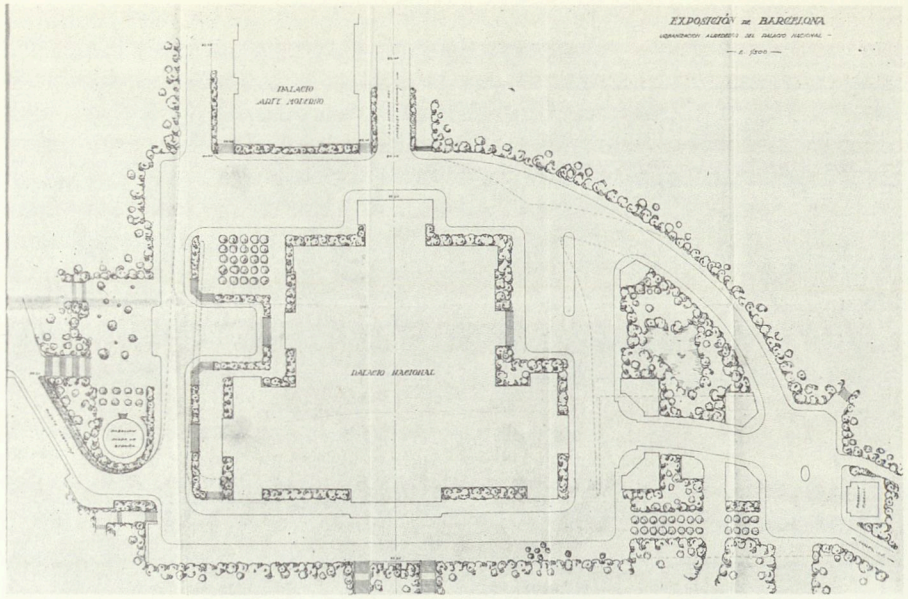

44313

44313
Exposición de Barcelona. Urbanización alrededor del Palacio Nacional.

A. Sardà i N.M. Rubió Agost 1928
Tinta sobre vegetal, 90×65
Escala 1/500
AA/EM.

Projecte d'urbanització entorn al Palau Nacional, molt similar a l'estat actual, que respon als darrers treballs per l'Exposició, amb un caràcter ja molt parcial.

44314 a,b
Urbanització de Miramar.

Sense signar ni datar
Tinta sobre tela, 90×100
Escala 1/500
AA/EM.

"Urbanización de Miramar" (Secció).

F. Romeu, 26 de juliol de 1919
Còpia sobre canson acolorida, 82×75
Escala 1/50
AA/EM.

Projecte realitzat per Romeu un mes més que el primer de Forestier i que representa la quarta proposta per a Miramar.
Amb una idea d'equilibri entre l'arquitectura i el verd similar a la de Forestier, Romeu planteja una composició asimètrica, creant tres possibilitats d'ascensió des del Passeig de Colom: l'escalinata principal, una de lateral junt al Morrot, que també previa l'enginyer francès, encara que no d'una manera tant contínua i, finalment, un ascensor recolzat en un pla inclinat amb una estació o parada intermedia a 40 metres.
L'emplaçament del restaurant i el seu accés per la Plaça Carles Ibàñez com la depresió de la carretera del castell, recorden la solució de Forestier, malgrat que la forma d'aquella plaça en aquest cas sugui elíptica.
La plaça de la terrassa principal es plantejada millor per Romeu com a solució de gir de 360° dels vehicles que arriben a la fí del passeig "K".
Possiblement, com en el cas del projecte de Font i Sagnier, el de Romeu fos oblidat per raons econòmiques, davant la correció i l'estalvi que representava la solució de Forestier.

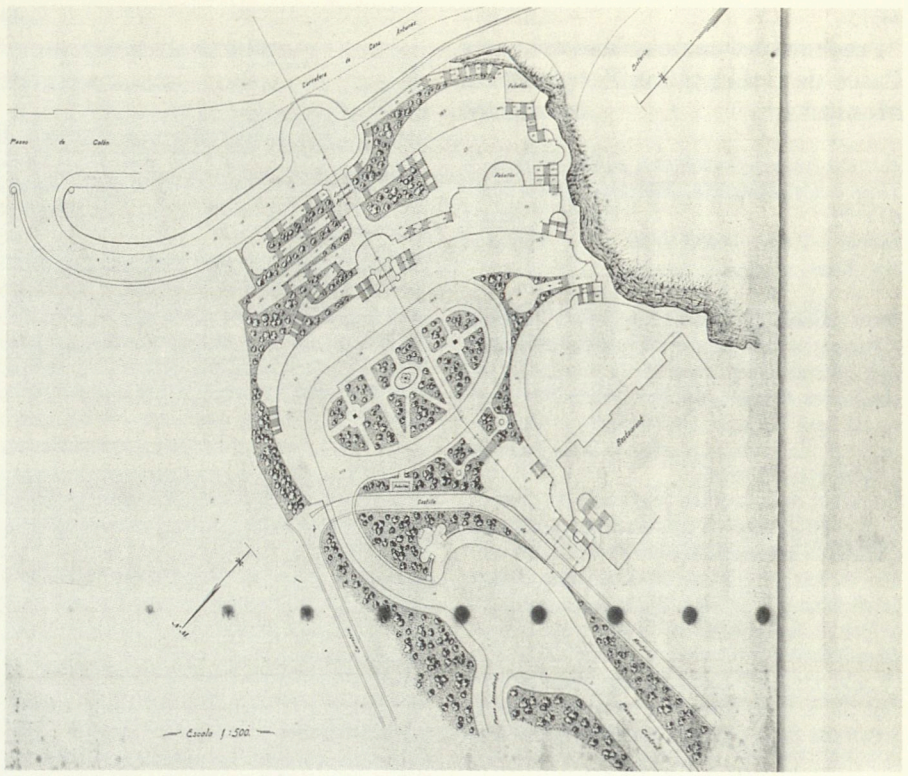

44314 a

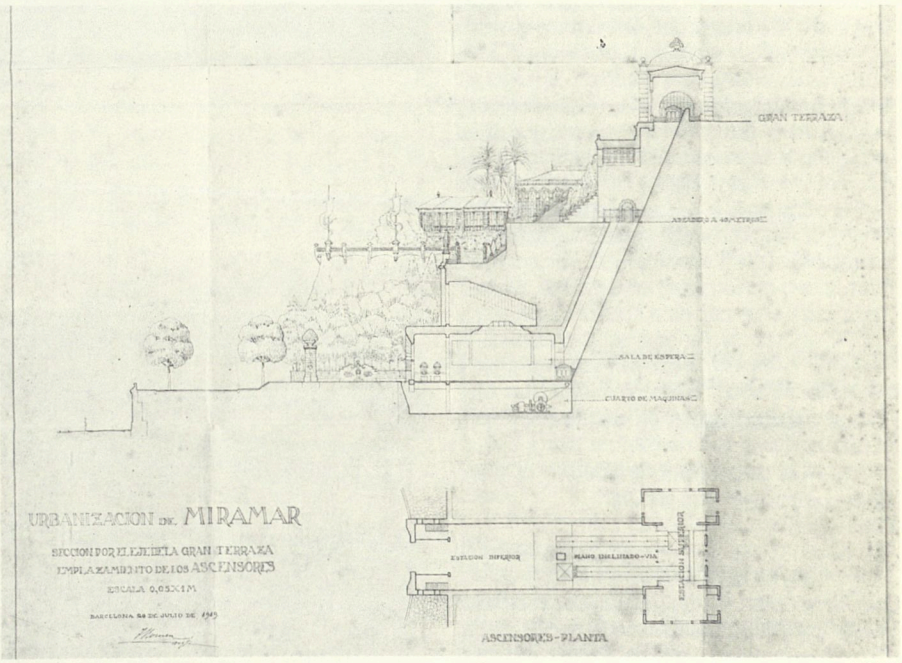

44314 b

44315

"Proyecto de vía de enlace del Paseo de Colón con el Parque de Montjuich"

Romeu Iranzo - Bruguera, gener 1922
Tinta color sobre tela, 250×100, 100×30, 60×30
Escala 1/2.000, 1/400, 1/50
AA Z-bis.

Amb aquest projecte es recupera la idea d'Amargòs de realitzar un passeig de ronda que delimites pel costat de la muntanya els eixamples de la Fransa, Sta. Madrona i Hortes de Sant Bertran, apuntada en el seu projectes per la Fransa i plasmada al de Passeigs i Urbanització rural.
En motiu de la prevista celebració de l'Exposició el projecte es fa més necessari, sobretot quan hi ha la voluntat de connectar d'una manera directa el recinte del certamen amb el port.
La realització d'aquest projecte representa l'enderroc d'un bon nombre de construccións recolçades en els primers escarpats de la muntanya, així com també un cost important en moviments de terres i murs de contenció, que segurament faria oblidar l'execució en la seva totalitat.

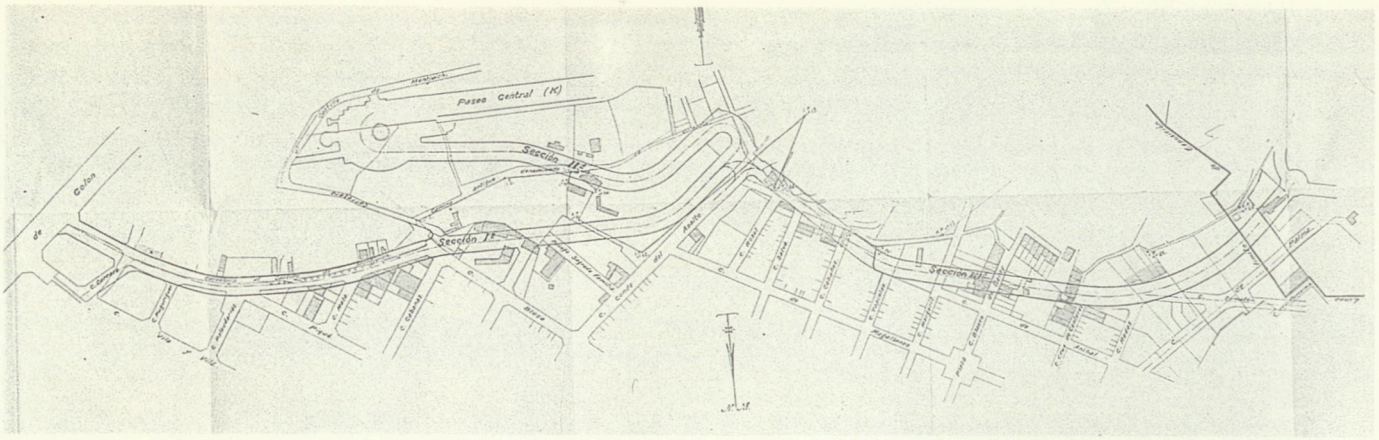

44315

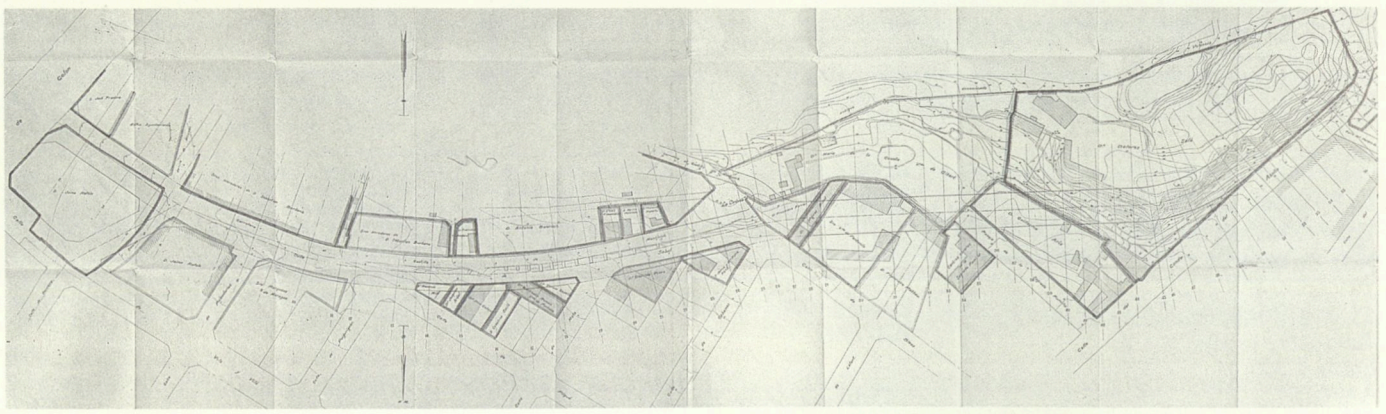

44315

44402

Proyecto de urbanización y reforma de la Plaza de España. (Dues solucions).

Antonio Darder, desembre 1926
Tinta color sobre tela. 90×80
Escala, 1/500
AA/EM.

Onze anys més tard que Amargós, Antonio Darder proposa dues solucions per la plaça d'Espanya prenen com a base una cartografia a on figura l'ordenació de l'arquitecte esmentat.
Darder, recuperant el projecte de Puig i Cadafalch, però modificant la forma i dimensió de les platabandes, planteja les dues propostes atorgant més importància a l'Avinguda de l'Exposició que a la resta de vies que confluei-xen a la plaça, desviant el carrer Tarragona perquè tingui la mateixa linealitat i, fins i tot, en la solució que compta amb tres costats rectes, arriba a situar una platabanda central orientada segons l'eix de l'Avinguda d'Amèrica i totalment descentrada respecte la Gran Via, que provocaria problemes greus de circulació.

44402

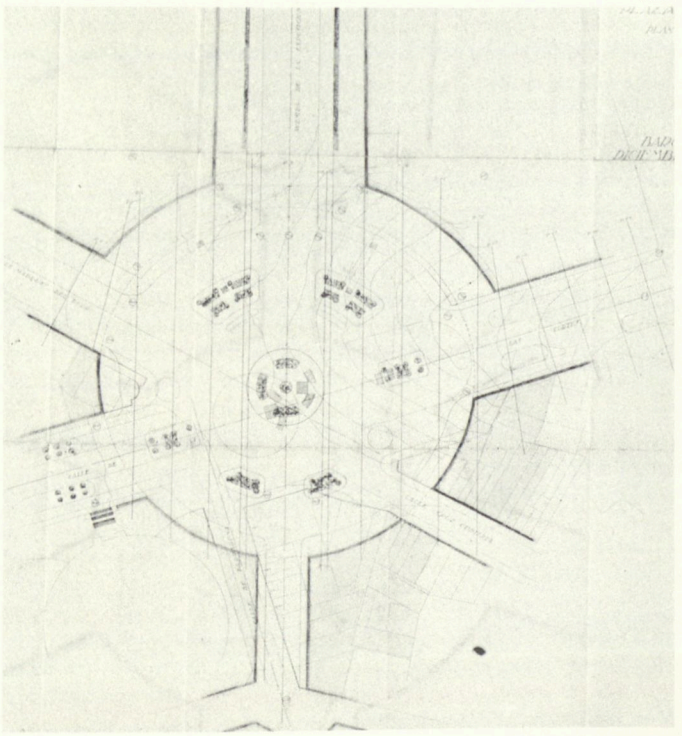

44402

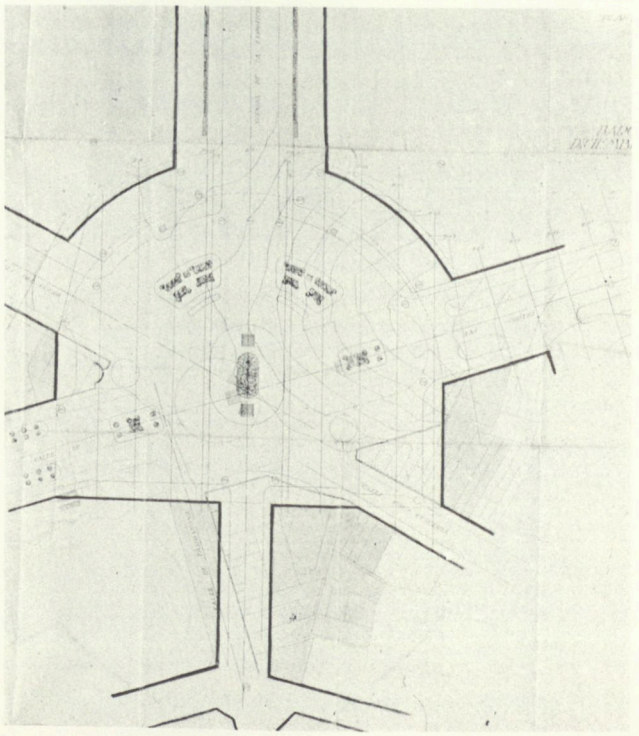

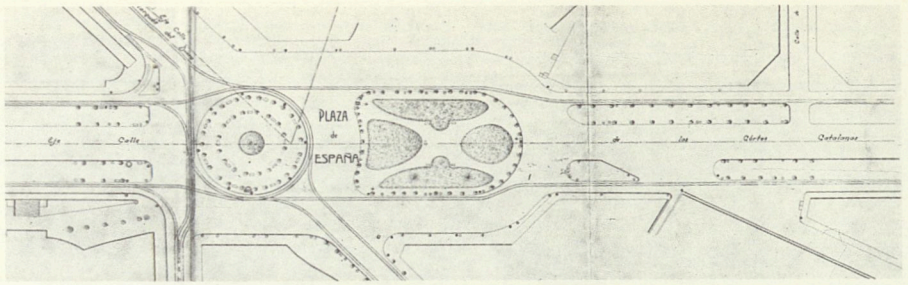

44401

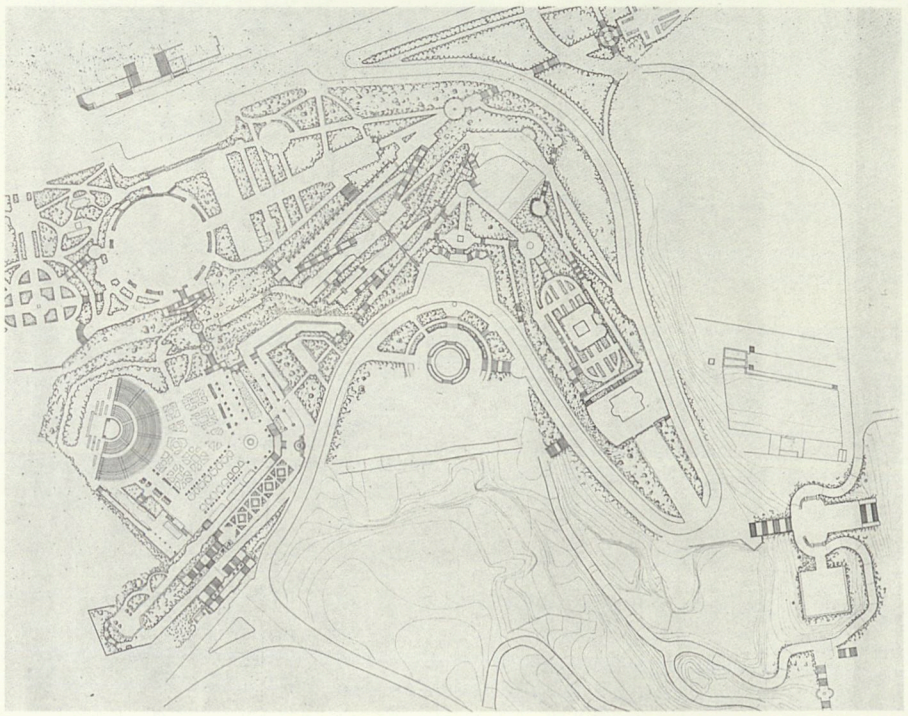

44403 a

44403 b

44401

Urbanització de la Plaça d'Espanya.

J. Amargós. 1 de setembre de 1915
Tinta sobre tela. 130×45
Escala 1/500
AA/EM.

La Plaça d'Espanya, el nou centre vital de Barcelona, alternatiu al de la Plaça de les Glòries de Cerdà i de Jaussely, va patir un llarg procés d'inconcreció que perdurà fins després de celebrar l'Exposició, fet que serveix d'exemple a l'apuntat pel que fa a la indefinició de la conformació del certamen, malgrat el projecte globalitzador de Puig i Cadafalch (1915-1917)
El procés d'urbanització de la Plaça d'Espanya s'inicià amb el pla de Cerdà en el qual quedava definida com una cruilla força circumstancial, sense preocupació de la forma en sí de la plaça.
Amargós, en aquest projecte del mateix any que la primera formalització de l'Exposició, obra de Puig i Cadafalch (1915), es preocupa de resoldre la intersecció del tràfic que ha de transcorrer per l'Avinguda del Paral·lel-Carrer Creu Coberta/Gran Via, ignorant l'accès a Montjuïc per la Plaça d'Espanya, doncs ell previa l'entrada principal al parc pels jardins de la Gran Via.
Amargós en el projecte per la Fransa (1890) ja preveia un perímetre per la Plaça d'Espanya similar.

44403 a,b

Plano definitivo de urbanización del Parque Municipal de Montjuich.

F. Romeu, 30 de juliol de 1923
Tinta color sobre tela, 135×110
Escala 1/2.000
AA/EM.

Organització posterior a la de Forestier del Parc Laríbal.

F. Romeu, 1923
Tinta color sobre tela, 110×90
Escala 1/500
AA/EM.

Aquest projecte de Romeu coincideix amb l'hora que la voluntat de celebrar l'Exposició passava per moments de crisi: adveniment de la Dictadura de Primo de Rivera, depressió econòmica... i sembla coherent que es plantegés la reconversió de la muntanya en parc i en zona urbanitzable (ciutat jardí).
En el projecte de Romeu podem diferenciar-hi quatre zones:
—la superior al passeig "K" de major dimensió que la secció d'Indústries Elèctriques assignada a Vega i March i de la que aprofita els eixos de composició, incorporant-hi algun nou eix i, bàsicament, una nova vialitat seguint la topografia. Arriba a proposar la parcel·lació pròpia de ciutat-jardí i l'emplaçament d'alguns edificis amb caire monumental focal. Aquestes característiques fan reconèixer el nou urbanisme, distint del simple traçat de vials. La
—l'inferior al passeig "K" i closa entre aquest i el passeig de Santa Madrona, que conserva l'ordenació i els edificis de Puig i Cadafalch i l'estadi de Foixarda, incorporant parcel·lació en els espais sobrers amb una certa indefinició.
—la resta, la superficie inferior al Passeig "K" i per sobre del Passeig de Ronda, Passeig de Colom-Exposició queda sense definir, llevat del Parc Laríbal, que ho és en plànol a part, el dibuix del qual reprodueix fidelment la proposta de Forestier amb totes les seves modificacions.
—i, finalment, la part baixa junt a la Plaça d'Espanya, destinada a edificació en illa tancada, creant una trama ortogonal a l'Avinguda d'Amèrica, solució que es repetirà en diverses propostes presentades al concurs d'idees per aquesta zona del 1935.

44404 a,m

Projectes participants al concurs per a la urbanització de la part baixa del parc de Montjuïc, convocat per l'Ajuntament de Barcelona. (febrer de 1935).

Premiats
a nº 4. Manuel Baldrich i J. M. Bassols (Arquitectura i Urbanisme, 6/1935)
bic nº 15 Josep Danes Torras
Tinta sobre canson. 65×30
Escala 1/1.000
AA./E.M.
Amb indemnització
Color sobre paper. 85×55
Escala 1/1.000
Arxiu Planejament

d nº 6 Pere Benavent
e nº 14 Cèsar Cort i Emili Canosa

f nº 17 N. M. Rubió i R. Duran i Reynals
g i h 1ª Solució
Perspectives. Reproducció fotogràfica de la publicació: "La Plaça d'Espanya, centre actiu de Barcelona per Nicolau M. Rubió i tudurí"
i 2ona Solució
j nº 19 Lema GATCPAC. Cristòfol Alzamora, Francesc Fàbregas, Josep González, Francesc Perales, Ricard Ribas, Josep Lluis Sert i Josep Torres Clavé.
k nº 20 Ricard Giralt Casadesús
l nº 25 M. Lassús, Josep Carreras i Carles Bertrand
m nº 37 Ramon Puig i Gairalt

44404 a

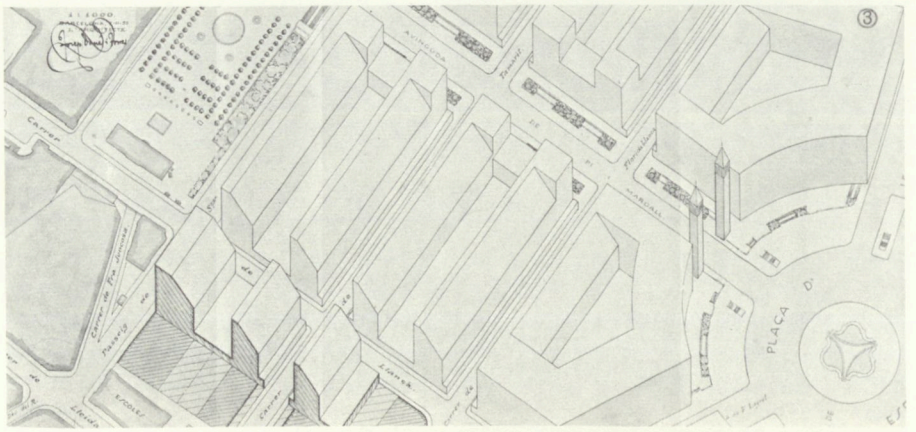

44404 b

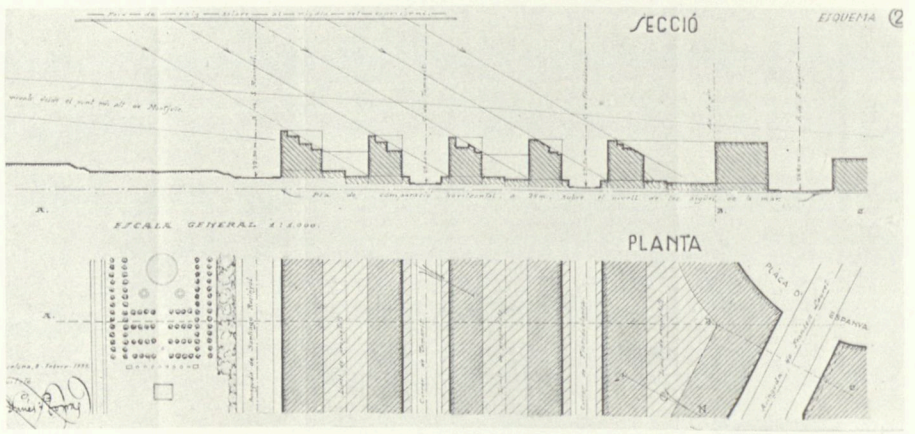

44404 c

El febrer de 1935 l'Ajuntament convoca un concurs d'idees per a la urbanització de la part baixa del parc de Montjuïc. El tema del concurs és la substitució dels edificis provisionals construïts en aquella zona per una urbanització residencial.
Les idees presentades són molt simples, el termini concedit als concursants fou molt breu i això es reflecteix en els treballs. Malgrat tot, té l'interès de centrar la recerca de molts dels concursants en l'articulació de conjunts residencials oberts, en els quals se solucionen conjuntament tots els elements de la urbanització, des de l'habitatge als espais oberts i equipaments. Les noves concepcions de la urbanització, i, sobre tot, el model de ciutat racionalista, es reflecteixen en alguns traçats. Entre ells el del GATCPAC és exemplar.
Com a la "Ciutat Antiga" i als "Enllaços", el pes de models basats en una nova cultura urbana i un nou ordre dels valors es manifesta a Montjuïc.

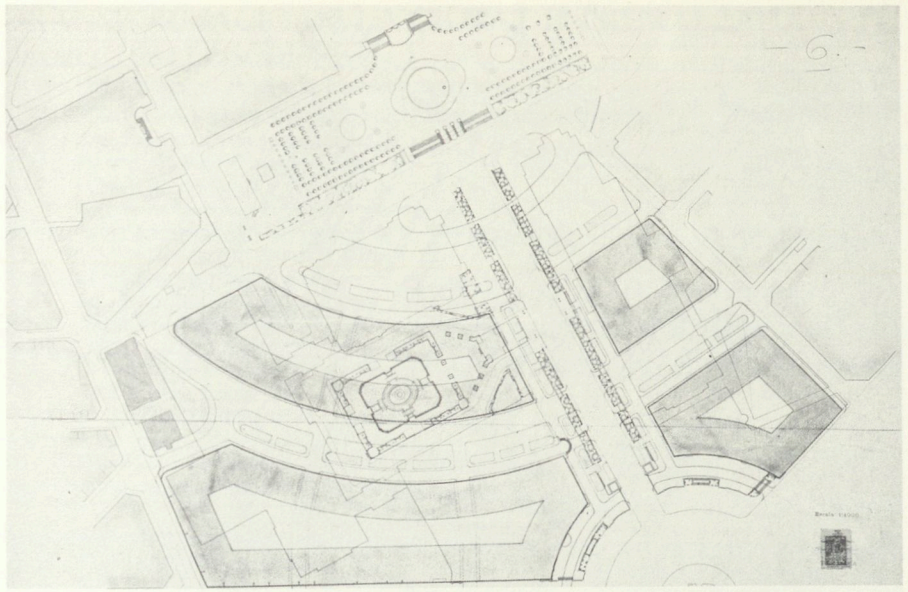

44404 d

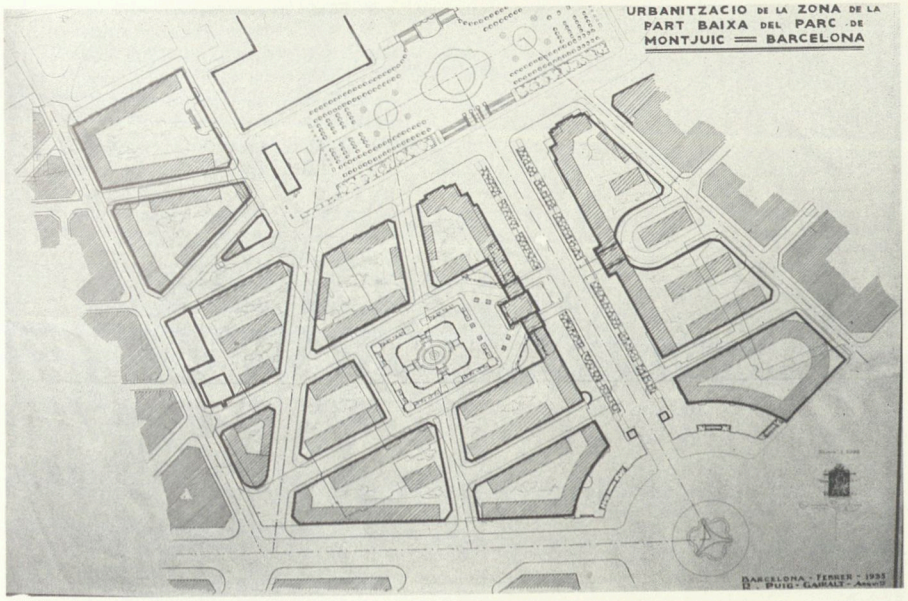

44404 e

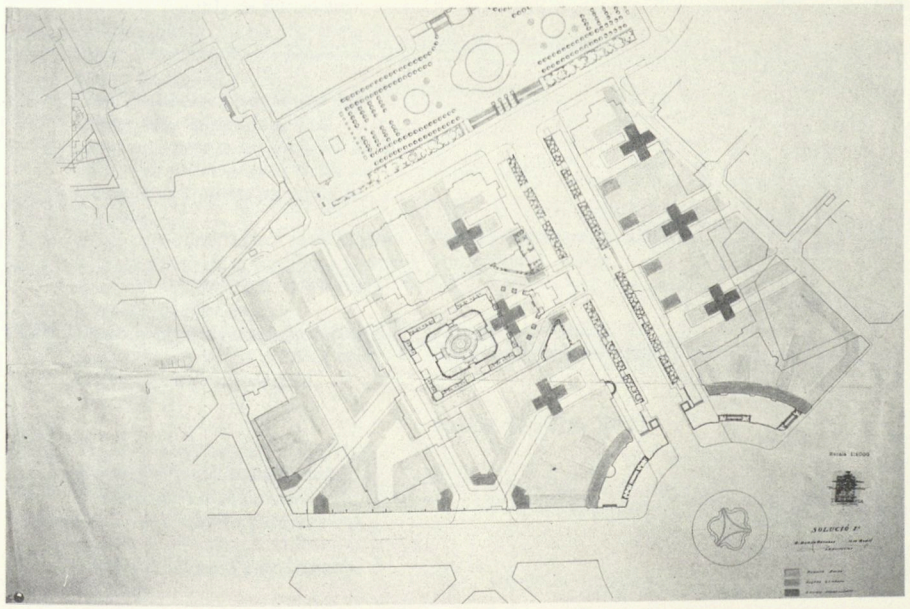

44404 f

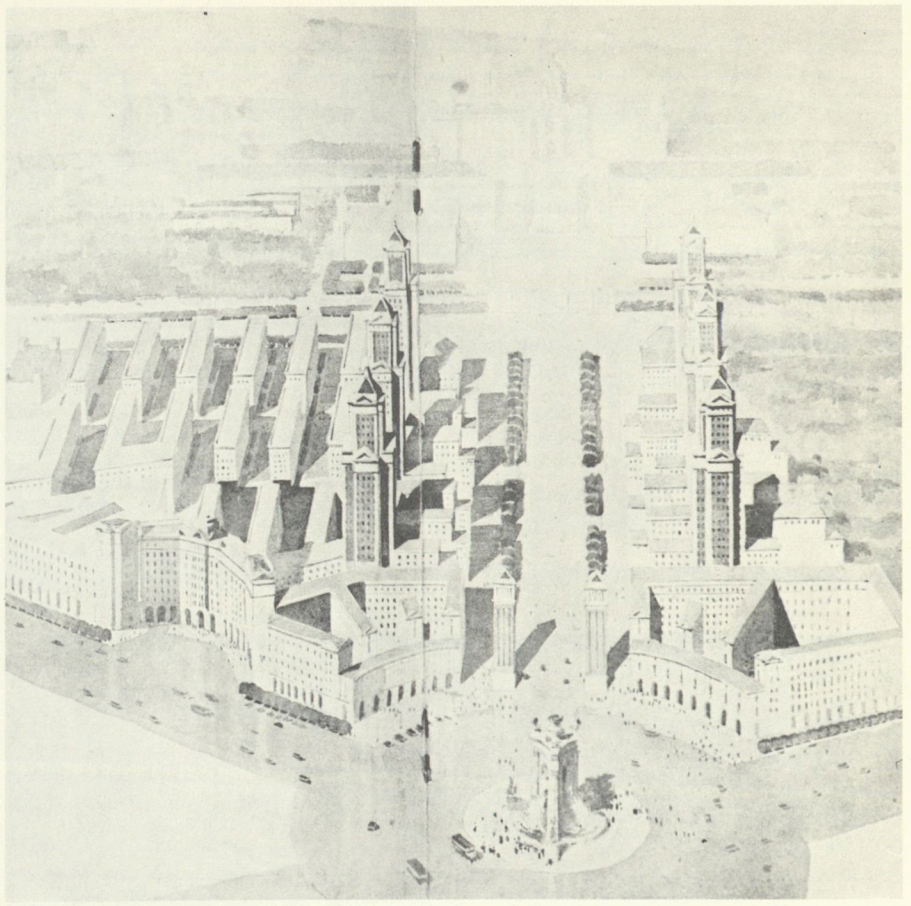

44404 g

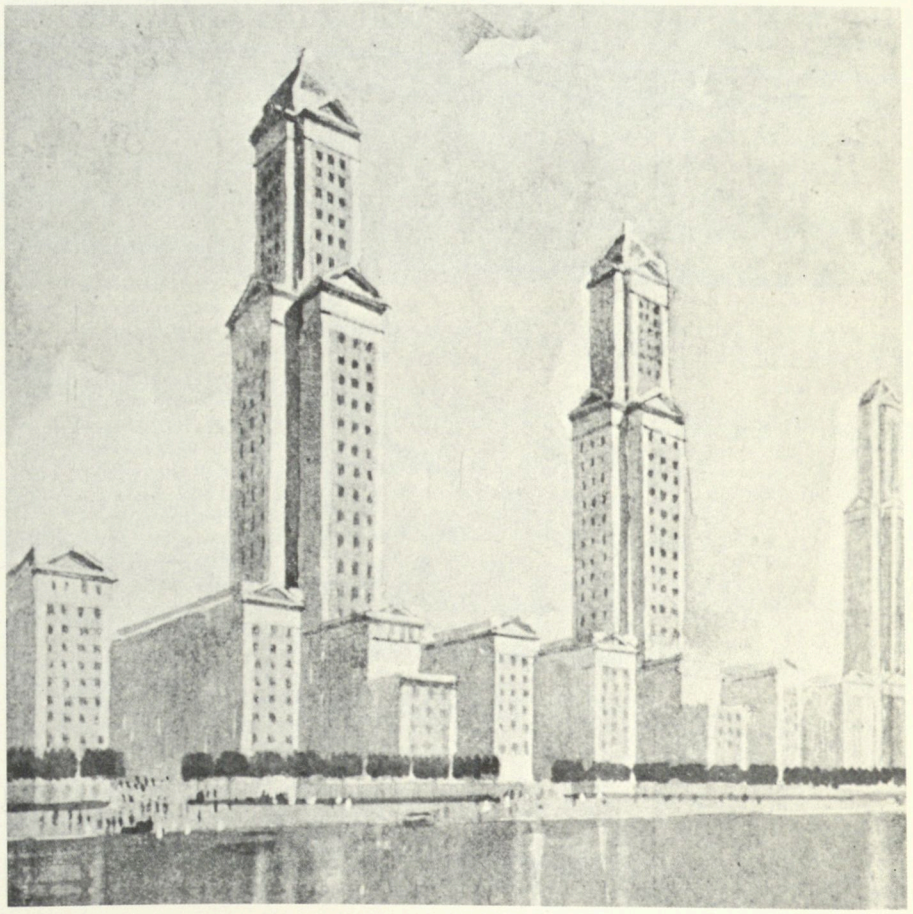

44404 h

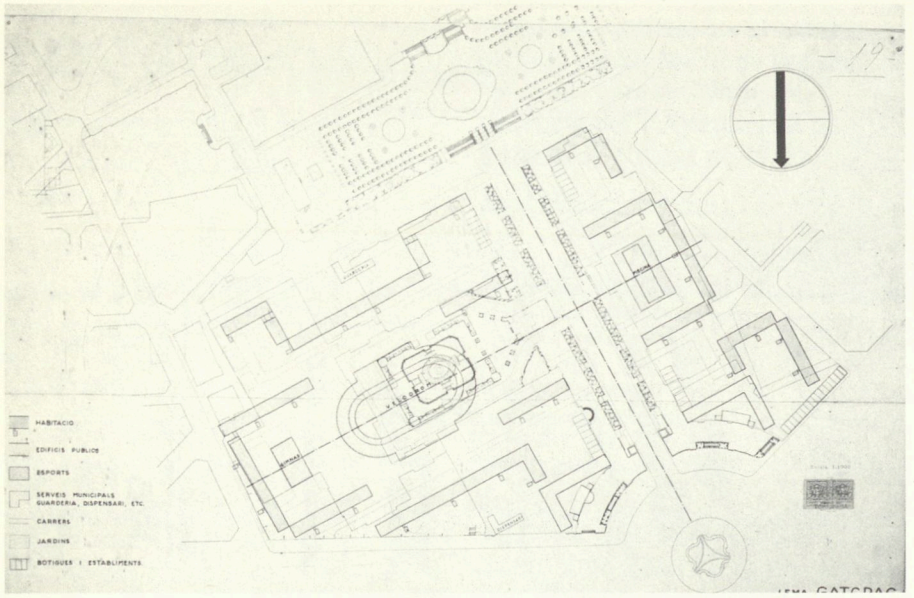

44404 k

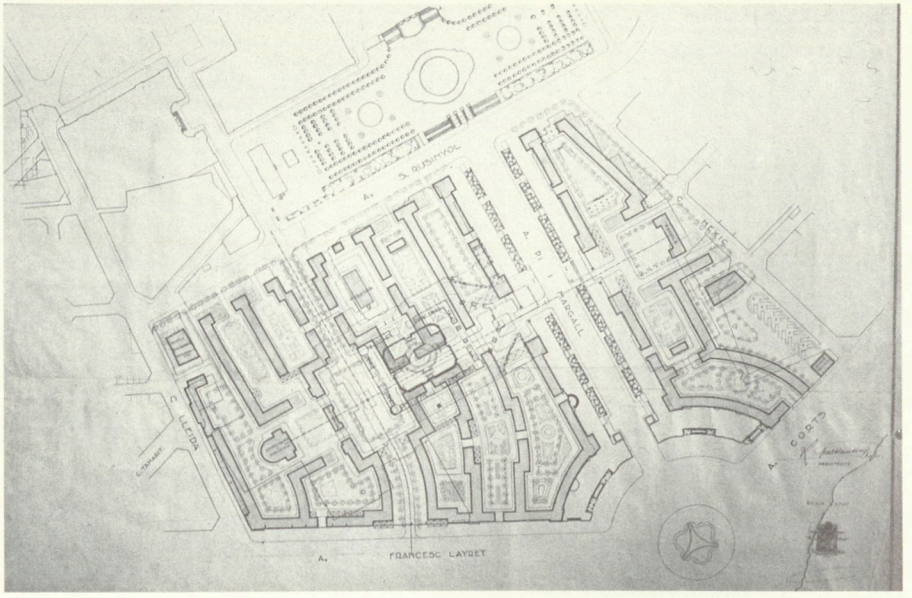

44404 l

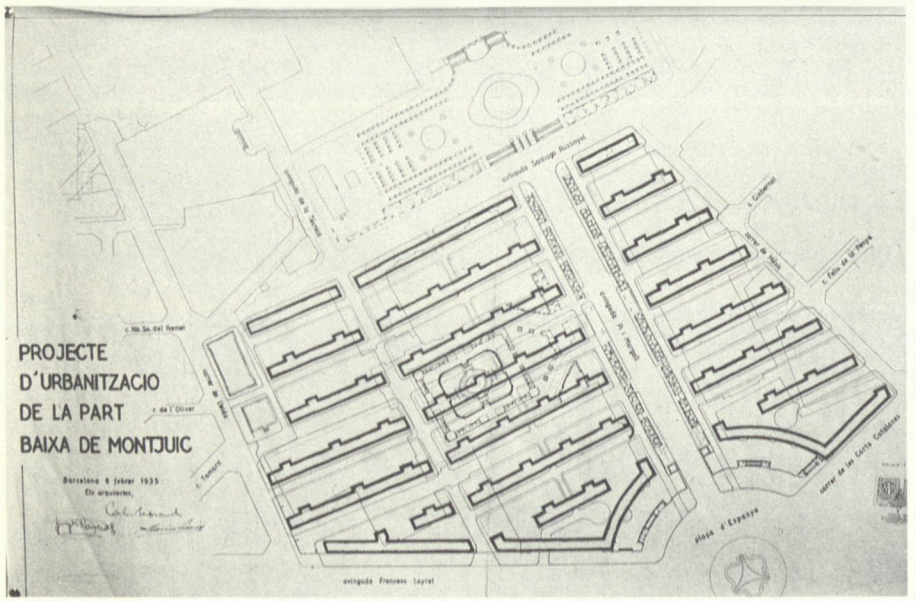

44404 m

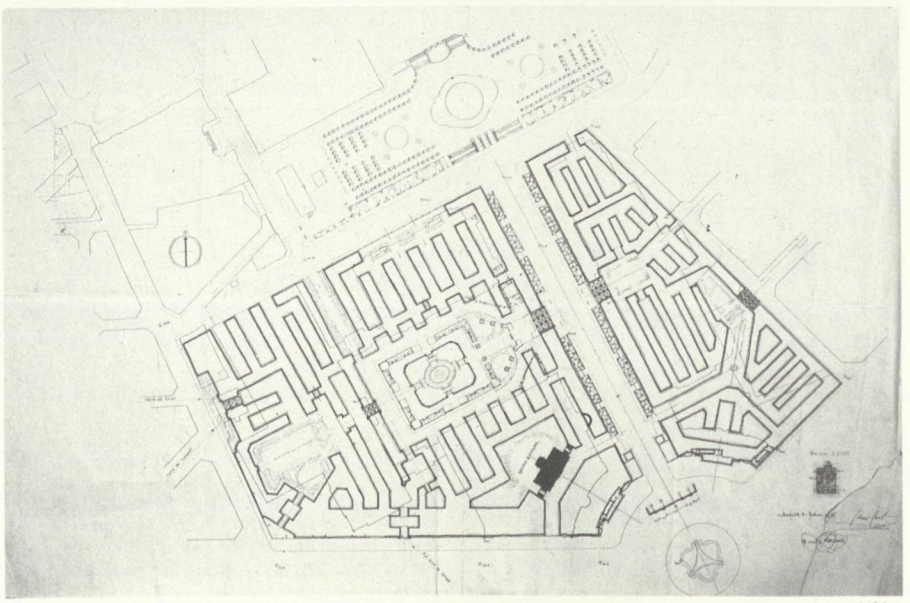

44404 n

44404 o

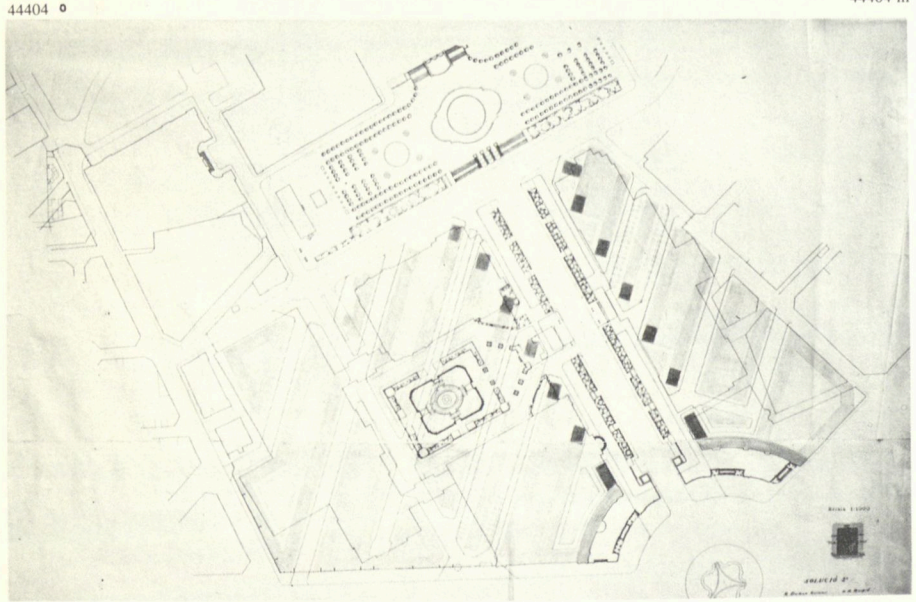

TRANSFORMACIÓ DE LA CIUTAT EMMURALLADA

PROJECTES I EPISODIS

El pla del Palau, el Port i la Façana marítima.

				Plana
12101	Plano que demuestra la situación del Real Palacio de esta ciudad, plaza de su nombre, Real Aduana, Longa, Puertas de la Marina y porciones de las islas de casas de varios particulares.	*Lopez Sopeña, Antonio*	*20 abril 1802*	122
12102	Plano que manifiesta el proyecto de la obra de engrandecimiento de la Plaza Real Palacio de Barcelona (...)	*Massanés, José*	*30 desembre 1835*	123
12103	Plano y detalles con relación a las mejoras proyectadas en la Plaza Palacio y Paseo de Isabel II.	*Garriga i Roca, Miquel*	*9 novembre 1856*	122
12104	Nueva distribución de la Plaza de Palacio y de los Paseos de Isabel II y de la Aduana destinada a armonizarles en con el Paseo de Colón.	*Jordan, José María*	*16 gener 1883*	123
12105	Proyecto de pedestales, candelabros y jarros para las entradas del Paseo de Colón.	*Rovira y Trias, Antoni*	*26 novembre 1886*	127
12106	Plano del puerto de Barcelona con porción de la ciudad y toda la Ciudadela, como así mismo las dos prolongaciones, con distinción de lo que está ejecutando y de lo que se debe hacer para su perfección empezando en 18 de Mayo de 1743 hasta principios de noviembre de 1745.	*Marin, Miguel*	*1745*	124
12107	Plano de una porción de la plaza y ciudadela de Barcelona con el puerto, en que se manifiesta el proyecto de muelle y nuevo barrio de la Barceloneta.			125
12108	Plano aproximado del puerto de esta ciudad en el cual están situados almacenes propios del real patrimonio de S.M. y los terraplenes que posteriormente se construyeron (...).	*Soler i Mestres, Juan*	*15 agost 1869*	125
12109	Plano topográfico geométrico de la Barceloneta.	*Garriga i Roca, Miquel*	*11 agost 1862*	126
12110	Puerto de Barcelona		*1871*	125
12111	Projecte d'ampliació i nova distribució del moll vell posterior al de 1871.		*1886*	127

L'eix de la Rambla

12201	Plano de las Atarazanas de Barcelona	*Werboom, Georges Prosper,* Marquès de W.	*1714*	128
12202	Plànol del fragment de la Rambla comprès entre "Els Caputxins" i l'església de Sant Josep. El pla de la Boqueria.			129
12203	Pla de la Rambla de Barcelona en l'any 1807.		*1807*	129
12204	Plano de la Rambla de Barcelona con su proyecto.			131
12205	Plan de casas y terrenos que por cuenta de la hacienda se han comprado para la información de las obras que se construyen en las Atarazanas y nuevo proyecto de Rambla.			130
12206	Plano que manifiesta el terreno entre la línea actual de la Rambla y la nueva línea proyectada frente a la plaza mercado de San José.	*Molina Casamajo, F. Daniel* *Oriol Mestre, Josep*	*1849*	131
12207	Plano general para la renovación de aceras de la Rambla desde la calle Boquería hasta la expuerta de Isabel II.	*Fontsere, J - Molina Casamajo, Francesc Daniel*		131
12208		*Molina, Francesc Daniel*		*132*
12209	*Traçat d'ampliació de la ciutat* dibuixat sobre el croquis de la comandància d'Enginyers.		*1844*	133
12210	Proposta d'expansió de la ciutat seguint la directriu de la Rambla per la "Junta de Ornato y de Obras Públicas".		*1833*	133
12211	Proyecto para la construcción de una plaza patriótica en la Rambla, terreno de Capuchinos y otros contiguos.	*Argelich, Joan-Vaillaume, L.*	*1822*	133
12212	"El Genio crea, el gusto escoje".	*Oriol Mestre, Josep*	*22 maig 1842*	134
12213	Projecte de Teatre	*Molina Casamajo, Francesc Daniel*	*15 setembre 1844*	134
12214	"Planta de una Plaza porticada en el terreno que fue de los Capuchinos con salida a las Ramblas y calle de Fernando VII, Escudiller y Vidre".	*Mas Vila, Josep*	*27 gener 1845*	135
12215	Projecte Plaça Reial	*Molina, Francesc Daniel*	*9 maig 1848*	136

L'eix transversal: Carrers Ferran i Princesa

12301	Reedificació casa C/ Ferran.	*Jambru, Antonio*	*1853*	139
12302	Plano para la formación de una plaza céntrica demostrada con límites de carmín en virtud del estado en que al tiempo de su reposición en 30 enero de 1824 encontró el Excmo. Ayuntamiento (...).		*30 gener 1824*	138
12303	Obertura d'un tram del carrer Fernando.	*Mas i Vila, Josep*		138
12304	Plano demostrativo de los edificios que deberán expropiarse con la obertura de la proyectada calle Princesa, siguiendo la dirección que llevan las calles Jaime I y Fernando VII.	*Mas i Vila, Josep* *Molina Casamajo, F. Daniel*	*1860*	139

Boulevard i Jardins

12401	Plano geométrico del término juridisccional de Barcelona.		*1860*	141
12402	Plano geométrico que manifiesta el terreno en que estaba edificado el antiguo convento de reverendos padres Franciscanos... para los usos que tenga a bien la Excelentísima Junta Auxiliar de Obras de dicho paseo (de Gràcia).		*10 agost 1826*	140
12403	El passeig de l'Esplanada.			149
12404	Proyecto para un nuevo paseo o alameda desde el paseo del recinto de la plaza, inmediato a la Puerta del Angel, hasta el nuevo pueblo de N.S. de Gracia.		*1826*	153
12405	Plano de la zona militar de la plaza de Barcelona copiado del levantado por la comisión militar topográfica y de ensanche de la misma en 1854.		*1854*	153
12406	Proyecto para un nuevo Jardín Botánico con sus accesos que la Junta de Comercio del Principado se propone situar fuera de la Puerta del Angel de esta ciudad contiguo al Paseo llamado de Gracia cuyo proyecto se ha formado según lo dispuesto por el Sr. D. José Mariano de Cabanes vocal de la Junta de Comisionado al efecto.		*2 maig 1837*	142
12407	Jardín del General, construido en 1815 y arrancado en 1881.			142
12408	Plaça Reial, distribució dels jardins			141
12409	Dibujo del jardín de la Plaza del Duque de Medinaceli.	*Oliva, Ramón*	*novembre 1869*	142
12410	Plano geométrico de la ciudad de Barcelona su circunvalación y sus afueras levantado con motivo del ensanche por disposición del Excmo. Ayuntamiento para detallar el terreno que de dicha circunvalación ocupaban las murallas y el de las tierras rústicas urbanas colindantes con la derruida fortificación.	*Garriga i Roca, Miquel*	*5 febrer 1858*	149
12411	Proyecto de un Boulevard.	*Garriga i Roca, Miquel*	*19 abril 1861*	142

12412	Proyecto de un Boulevard o paseo de Circunvalación de la ciudad de Barcelona en los terrenos que ocuparon las murallas, fosos y glacis que modifica en este corto recinto; sin alternarlo esencialmente, el plano general de ensanche del ilustrado ingeniero D. Ildefonso Cerdà. Aprobado por RQ. de 7-6-1859.	*Garrica i Roca, Miquel*	*2 agost 1861*	144
12413	Modificación del plano general de ensanche de la ciudad de Barcelona con el proyecto de un Paseo o Boulevard de Circunvalación arreglado a las bases preescritas en la RO. de 15-9-1862.	*Garriga i Roca, Miquel* *Fontsere, J.*	*10 novembre 1862*	145
12414	Plano del asentamiento que ocupan los terrenos del estado en las derruidas murallas de Barcelona con expresión de las calles, número de las manzanas y letras de los solares, indicándose lo vendido y lo que esta por vender.	*Cerdà i Suñer, Ildefons* *Garriga i Roca, Miquel* *Jordan Poyatos, Jose Maria*	*22 juny 1865*	144
12415	Proyecto de una plaza en la explanada del norte de la ciudad de Barcelona.	*Serrallach Mas, Leandre*	*25 juny 1866*	148
12416	Proyecto de la Plaza de Cataluña.	*Falques Urpi, Pere*	*1895*	150
12417	Plano geométrico de la Ciudadela.	*Garriga i Roca, Miquel*	*13 novembre 1862*	149
12418	Proyecto de un parque y jardines en terreno de la Ex-Ciudadela de Barcelona.	*Fontsere Mestre, Josep*		146
12419	Projecte de parc a la Ciutadella.	*Maciachini, Carlo*	*1871*	145
12420	Terreno que fue de los PP. Franciscanos de la presente ciudad, el cual se pretende utilizar construyendo un edificio destinado para café, con su jardín de recreo y cerraco con una verja de hierro.	*Molina Casamajó, F. Daniel*		152

NOVÀ CONCEPCIÓ DE L'ESPAI URBÀ

Alineacions

13101	Rectificación de línea de la calle Ramalleras	*Fontseré, J.*	*18 novembre 1857*	154
13102	Proyecto de rectificación. Las alineaciones de la calle Bajada de San Miguel.	*Galí, Geroni*	*4 agost 1874*	154
13103	Proyecto de rectificaciones de las alineaciones de la calle Bajada de Sant Miguel.	*Rovira i Trias, Antonio*	*10 agost 1874*	154
13104	Plano de los terrenos destinados a vía pública con motivo de la rectificación de la calle Bajada de San Miguel.	*Jordan, José Maria* *Rius, Magin*	*20 juliol 1876*	154
13105	Planta geométrica de la calle de la Puerta del Angel, Plaza de Santa Ana y Calles del Archs.	*Garriga i Roca, Miquel*	*20 juny 1858*	154
13106	Plano de la Planta geométrica de la calle de la Puerta del Angel y Plaza Santa Ana (...)	*Garriga i Roca. Miquel*	*18 gener 1860*	155
13107	Plano general de rectificación de la calle de la Puerta del Angel.	*Fontseré, J.* *Molina Casamajo, F. Daniel*	*4 octubre 1866* *octubre 1871*	155
13108	Modelo a que deben sujetarse los planos que se remitan al Gobierno de S.M. en consulta de alineaciones de calles o plazas.	*Espinosa, J. Pedro*	*27 gener 1859*	156
13109	Planta geométrica de la calle de Tantarantana y Vermell con sus avenidas extremas y adyacentes y la nueva alineación acordada por el Excelentísimo Ayuntamiento.	*Garriga i Roca, Miquel*	*1 Juny 1861*	157
13110	Plano geométrico de la calle del Consulado con sus avenidas y adyacentes correspondiente a dicha vía pública sita en el distrito 1° barrio 2° manzanas 2, 3, 4, 5 y 6.	*Garriga i Roca, Miquel*	*25 setembre 1870*	157
13111	Plano del proyecto de apertura y prolongación que pone en comunicación la calle de Poniente con la del Carmen.	*Garriga i Roca, Miquel* *Gauran, C.*	*23 març 1858*	157
13112	Plano que manifiesta los edificios y terrenos que deben ser cortados en la prolongación de la calle del Marqués de Barbará en su salida a la Rambla.		*1790-92*	157
13113	Plano en que se manifiesta la figura actual de la calle que atraviesa desde la de Treinta Claus a la de San Pablo y al mismo tiempo la calle llamada la riereta con el nuevo proyecto para la comunicación desde la calle de la Cera hasta Las Atarazanas cerca la puerta de Sta. Madrona.			158
13114	Plano de los terrenos que deben atravesar la proyectada calle de Sta. Elena. (Calle de Carretas/Teresa Cortada y Mauricia Falces).	*Mas Vila, José*	*12 juny 1838*	159
13115	Proyecto de un pasaje en el terreno de propiedad de la Compañía General de Crédito.	*Rovira Trias, Antonio*	*17 agost 1865*	158
13116	Plano geométrico de la porción de terreno destinado a comunicar las calles de Puertaferrisa y Canuda.	*Casany, Pedro*	*18 juny 1856*	159
13117	"Pla i demostració... Horta superior de S. Pau i carrer de la Riereta, inseguint las tretse designas en la confecció feta al capitol de la Sta. Igla de dita ciutat".	*Renart i Closes, Francesc*	*1797*	159
13118	Plano geométrico del terreno huerta, que posee D. Rafael Sabadell en la calle d'en Trenta Claus de esta ciudad, e inmediación de las rampas de la muralla de tierra, y del tránsito entre la puerta de Sta. Madrona y la Rambla, con demarcación de las calles que se propone abrir en dicho terreno; cuyo proyecto presenta el Excmo, Ayuntamiento para su superior aprobación y consecuente permiso.	*Renart, Francesc*	*30 novembre 1835*	159
13119	Proyecto de la habilitación del local que ocupa el convento de la disuelta comunidad de frailes de S. Francisco de Asis desde la rampa de Atarazanas...			160
13120	Plano geométrico que manifiesta la muralla antigua y torreón que existe detrás de la casa llamada "Dels Gegants".	*Mas Vila, Josep*	*1848*	162
13121	Apertura de una nueva calle desde la de Escudillers Blanchs a la Plaza dels Lleons.	*Molina Casamajó F. Daniel*	*maig 1849*	160
13122	Plano de aperturas de varias calles el terreno conocido por el Palau, propiedad de los Contes de Sobradiel.	*Nolla Cortes, Juan*	*novembre 1853*	160
13123	Proyecto de prolongación de la calle Buensuceso, hasta la muralla de el nuevo barrio que de aquella resulta edificado.	*Massanés, José*	*3 març 1840*	161
13124	Plano de los terrenos de Don. Erasmo de Javier y de Gonima y Don Vicente Genovart, poseen en esta ciudad y calles llamadas de Riera d'en Prim Alta y Ferlandina en estos terrenos se proponen abrir nuevas vallas.	*Soler Mestres, José*	*novembre 1845*	161
13301	Projecte d'empedrat de la Plaça del Born.		*1771*	162
13302	Reposición de los empedrados de las calles y plazas... (1860).	*Molina, Francisco Daniel*	*3 març 1895*	162
13303	"Expediente sobre proyecto de meaderos en general y diseño de candelabros para la Plaza Palacio".	*Garriga i Roca, Miquel* *Fontseré, Josep*	*29 setembre 1856*	164

REFORMA DE LA CIUTAT ANTIGA

ELS PROJECTES DE GARRIGA I ROCA

21001	Polígono circunscrito a la ciudad de Barcelona y triangulación por el interior y exterior de la misma.	*Garriga i Roga, Miquel*	*1 juny 1895*	167
21002	Proyecto General de Alineaciones y Mejoras. Plano base.	*Garriga i Roca, Miquel*	*1859*	167
21003	Plano de Barcelona	*Garriga i Roca, Miquel*	*1858*	168
21004	Plano topográfico-geométrico de la ciudad de Barcelona. Proyecto de Reforma General.	*Garriga i Roca, Miquel*	*15 agost 1862*	172
21005	Projecte General d'Alineacions i Reformes.	*Garriga i Roca, Miquel*		173
21006	Proyecto General de Alineaciones y Reformas.	*Garriga i Roca, Miquel*	*1861*	174
21007	Plano general de Barcelona extensivo al ensanche en su estado actual.	*Garriga i Roca, Miquel*	*1868*	176

LA REFORMA D'ÀNGEL BAIXERAS

22001	Plano de un trozo de la vía de reforma Interior de la ciudad de Barcelona entre el baluarte de Jonqueres y la plaza del Angel. Prolongación de la calle 30 de la zona de ensanche de D. Ildefonso Cerdà.	*Garriga i Roca, Miquel*	*6 febrer 1866*	178
22002	Porción de manzana que se debe parcelar.	*Artigas*	*9 setembre 1865*	178
22003	Reforma Interior de Barcelona	*Buigas, G.* *Garriga i Roca, Miquel*	*31 març 1880*	179
22004	Proyecto de Reforma de Barcelona Plano General.	*Baixeras, Angel*	*1 març 1888*	180
22005	Reforma y mejora del Interior de Barcelona. Planos de adaptación para la obertura de las tres grandes Vias. A.B.C.	*Falqués Urpi, Pere*	*18 abril 1907*	181

VALOR HISTÒRIC DE LA CIUTAT ANTIGA

23001	Reforma de Barcelona. Urbanización de la sección 1ª.	*Domènech i Montaner, Lluis*	*1914*	182
23002	Reforma de Barcelona. Gran Vía "A". Alineaciones y parcelación.		*1914*	183
23003	Barcelona: la ciutat vella, situació dels edificis a protegir per llur valor arqueològic i històric.	*Ferran Torras, J.*	*1924*	183
23004	Proyecto de modificación de las vias B y C de la Reforma Interior de la ciudad y enlace de las mismas con las calles antiguas.	*Darder Marsà, Antoni*	*1918*	184
23005	Plano de Reforma y de Urbanització y enlace de los puntos singulares del Casco Antiguo de la ciudad.	*Vilaseca i Rivera, Josep*	*1930*	185

L'EIXAMPLE

TÈCNIQUES DE COMPOSICIÓ

33101	"Proyecto de ensanche de la ciudad de Barcelona por la parte de Gracia, concebido por D. José María Planas del Consejo de S.M..."	*Planas, Jose Maria*	*1850-60*	188
33102	"El amor patrio es mi amor".		*1859*	188
33103	Plano encanche y mejora de la ciudad de Barcelona.	*Soler i Glòria, Francisco*	*1857*	189
33104	Plano del proyecto de ensanche de la ciudad de Barcelona.	*Rovira i Trias, Antoni*	*1859*	190
33105	Plano de la ciudad de Barcelona, pueblos circunvecinos y proyecto de ensanche.	*Fontseré, Josep*	*1859*	191
33106	Plano de los alrededores de la ciudad de Barcelona y proyecto de su reforma y ensanche.	*Cerdà i Suñer, Ildefons*	*1859*	192
33201	Proyecto de ensanche de la ciudad de Barcelona sobre la topografía de dicha ciudad y sus afueras (sin versiones).	*Garriga i Roca, Miquel*	*28 novembre 1857*	193

ORDENACIÓ PRÈVIA A L'EDIFICACIÓ

34101	Plano de los alrededores de la ciudad de Barcelona levantado por orden del Gobierno para la formación del proyecto de ensanche.	*Cerdà i Suñer, Ildefons*	*19 novembre 1855*	196
34102	Plànol de Barcelona i els seus voltants.	*Cerdà i Suñer, Ildefons*		197
34103	Plano topogràfico (hoja nº 6).	*Cerdà i Suñer, Ildefons*	*19 novembre 1855*	198
34104	Replanteix Eixample Cerdà	*Cerdà i Suñer, Ildefons*		198
34105	Replanteix Eixample Cerdà	*Cerdà i Suñer, Ildefons*		199
34106	Replanteix Eixample Cerdà	*Cerdà i Suñer, Ildefons*		199
34107	Modificació del projecte d'eixample i reforma d'Ildefons Cerdà.	*Cerdà i Suñe, Ildefons*		200
34108	Plano de mojones y valizas para el replanteo de las calles del Ensanche.	*Artigas i Ramoneda, Josep*	*24 març 1871*	200
	Plano de monjones para la prolongación de la Rambla hasta la Gran Vía.	*Serrallach, Leandro*	*maig 1865*	200
34109	"Barracó Mòvil" (Ctra. de Ntra. Sra. del Port).	*Fontseré, Eduard*		202
34110	Emplazamiento de la nueva Universidad de Barcelona.	*Rogent, Elíes*	*20 novembre 1862*	202
34111	Plano de ensanche y reforma de los Campos Elíseos.	*Oriol Mestres, Josep*	*febrer 1865*	202
34112	El Ensanche y mejora de Barcelona. Distribució de una manzana con casas a toda altura y a la inglesa.	*Granell i Barrera, G.*	*4 maig 1864*	201
34113	Apertura de la calle de las Cortes desde la de Aribau a la del Marqués del Duero.	*Cels, Francisco*	*7 setembre 1883*	203
34114	Plano geométrico topográfico del casco de la ciudad de Barcelona y sus afueras para el estudio de su ensanche y porvenir levantado de orden del Excmo. Ayuntamiento por el arquitecto municipal.			203
34115	Plano general sobre la división del Ensanche a zonas parciales y clasificación de las obras.	*Rovira i Trias, Antoni*	*17 gener 1868*	204
34201	Plano general de San Martín de Provensals (seccions 2, 3 i 4).	*Falqués Urpi, Pere*	*6 maig 1879*	205
34301	Plano general de la distribución (Aigües de Dos Rius).			206
34302	Proyecto de saneamiento del subsuelo de Barcelona.	*García Faria, Pere*	*28 febrer 1891*	206
34303	Proyecto general de urbanización de todas las vías correspondientes a la parte del Ensanche de Barcelona.	*Jordan Poyatos, José Maria*	*26 maig 1893*	207
34304	Plano de la parte del Ensanche de Barcelona correspondiente a este término municipal, en que se indican las modificaciones y adiciones introducidas en el plano general de dicho ensanche aprobado en 7 de Junio de 1859.			207

EL PLA D'ENLLAÇOS. Consolidació i contradiccions de la gestió urbanística municipal.

				Plana
41001	Proyecto de unificación y reforma de los pueblos del llano a la ciudad de Barcelona.	*Alsina Amlis, Ricard*	*1899*	210
41002	Enlace de la zona de ensanche con los pueblos agregados	*Asociación de Arquitectos de Cataluña*	*1903*	210
41003	Anteproyecto de enlaces de la zona de ensanche de Barcelona y de los pueblos agregados.	*Armenter, Frederic*	*1903*	211
41004	Ante-Proyecto de enlaces de la zona de ensanche de Barcelona y de los pueblos agregados.		*1905*	212

EL PROJECTE DE LÉON JAUSSELY

El programa i la idea d'organització

42101	Etude dos voies importantes de circulation.	*Jaussely, Léon*	*1905*	212
42102	Plano de enlace de Barcelona con los alrededores.	*Jaussely, Léon*	*1905*	213
42103	Plano de los tranvías y ferrocarriles.	*Jaussely, Léon*	*1905*	213
42104	Plano caracterizando las diversas zonas de construcciones.	*Jaussely, Léon*	*1905*	214
42105	La zonificación en dues pàgines de memòria de l'avanç.	*Jaussely, Léon*	*1905*	215
42106	Plano de la demarcación de los nuevos distritos y los barrios. Densidad de población por distritos y barrios.	*Jaussely, Léon*	*1905*	215
42107	Plano de los bosques, parques, jardines y jardincillos.	*Jaussely, Léon*	*1905*	216
42108	Planos comparativos de las verduras entre París-Londres-Barcelona.	*Jaussely, Léon*	*1905*	215
42109	Derecha baja, derecha alta, centro bajo, centro alto, izquierda alta, izquierda baja, (6 plànols parcials d'alineacions).	*Jaussely, Léon*	*1905*	216
42110	Estudio sobre las transformaciones sucesivos de Barcelona.	*Jaussely, Léon*	*1905*	218
42111	Plano de las cloacas y sumideros	*Jaussely, Léon*	*1905*	220

El pla tipus

42201	Pla tipus esquemàtic	*Jaussely, Léon*	*1905*	220
42202	Adaptació del pla tipus a les condicions topogràfiques.	*Jaussely, Léon*	*1905*	220

Les tècniques de traçat i composició

42301	Detalls de traçat ferroviari	*Jaussely, Léon*	*1905*	221
42302	Detall del traçat de la part baixa de la Diagonal.	*Jaussely, Léon*	*1905*	222
42303	Dues vistes del centre de la ciutat.	*Jaussely, Léon*	*1905*	222
42304	Dues vistes de l'accés als parcs.	*Jaussely, Léon*	*1905*	222
42305	Dos detalls de traçat a Montjuïc.	*Jaussely, Léon*	*1905*	223
42306	Tipo de urbanización de la Avenida del Parque.	*Jaussely, Léon*	*1905*	223
42308	Plano de la zona de Ensanche con sus modificaciones.	*Jaussely, Léon*	*1907*	228
42309	Plano de reforma de las zonas de interior de los ensanches nuevos.	*Jaussely, Léon*	*1907*	224
42310	Plano de reforma de los cascos antiguos de los pueglos agregados.	*Jaussely, Léon*	*1907*	224
42311	Plano de reforma de las zonas de interior. Plano parcelario.	*Jaussely, Léon*	*1907*	231
42312	Plano de las vías principales de la zona rural.	*Jaussely, Léon*	*1907*	230
42313	Enlaces de Barcelona con Sarriá	*Jaussely, Léon*	*1907*	230
42314	"Urbanisations autorisées"	*Jaussely, Léon*		231

EL PERÍODE ROMÀNIC AL CLÀSIC

El pla de 1917

43201	Plano general de urbanización de Barcelona, 1917 "Dos borradores del esquema general entre 1914 i 1917.		*1914-17*	232
43202	Plano general de urbanización de Barcelona 1917 información sobre l'estat d'urbanització.		*1917*	233
43203	"Plano general de urbanización de Barcelona, 1917". Esquema esborrany d'un fragment.		*1917*	234
43204	Plano general de urbanización de Barcelona 1917 esquema borrador d'un fragment.		*1917*	233
43205	Plànol general d'urbanització de Barcelona, 1917.		*1917*	234
43206	Plano general de urbanización de Barcelona.	*Falques Urpi, Pere Porzel, Ezequiel Romeu Ribot, Ferran*	*1917*	235
43207	Plano general de urbanización de Barcelona.	*Falques Urpi, Pere Porzel, Ezequiel Romeu Ribot, Ferran*	*1917*	235
43208	Proyecto de trazado definitivo de un camino de circunvalación por la cordillera que rodea Barcelona.	*Romeu Ribot, Ferran*	*1917*	234

El projecte d'Eixample de Les Corts.

43101	Proyecto de reformas parciales y ampliaciones al plano general de ensanche de Barcelona proyectado por el Sr. Cerdá, por lo que respecta a las barriadas de las Corts de Sarriá y de Sans.	*Iranzo Eiras, Ubaldo*	*1905*	236
43102	Proyecto de reformas parciales y ampliaciones al plano general de ensanche de Barcelona proyectado por el Sr. Cerdà, por lo que respecta a las barriadas de Las Corts de Sarrià y de Sans.		*1912*	236
43103	Esborrany del pla d'Enllaços de 1917, en el qual es reflecteix la solució definitiva de l'àrea de Les Corts de Sarrià i Sants.		*1914-17*	237
43104	Proyecto de parque público en la zona de Pedralbes.	*Forestier, J. Claude Nicolas*	*1916*	238
43105	Parcel·lari d'una urbanització a la zona de Sant Pere Martir.	*Planas, Luis*	*1914*	239
43107	Plano de alineaciones de las calles B, D, 19 i 20 y prolongación del Paseo de Manuel Girona.	*Martorell, Vicente*	*1920*	239

Projectes de zonificació

43209	Esquema de zonificació	*Jaussely, Léon*	*1907*	240
43210	Proyecto de determinación de zonas urbanas en razón a su emplazamiento; relación y limitaciones para la edificación.	*Falqués Urpi, Pere*	*1914*	241
42311	Plano de determinación de los perímetros que han de servir de base para la fijación de la altura de los edificios.		*1915*	241
42312	Proyecto de ordenanzas municipales en lo que se refiere a obras particulares.		*1924*	242

Cases Barates.

43213	Plano de parcelación en manzanas del terreno que la cooperativa de periodistas para la construcción de casas baratas posee en la barriada de "La Salud".		*desembre 1917*	243
43214	Projecte de cases barates en una illa de l'Eixample.		*1932*	243
43215	Agrupaciones de viviendas: Eduardo Aunós, Milans del Bosch, Maria de Sagredo y Ramón Albo.		*1929*	244

MONTJUÏC: UN EPISODI RELLEVANT DEL PROCÉS D'URBANITZACIÓ

EIXAMPLES MENORS

				Plana
44101	Projecte d'Estudis per la de la urbanització muntanya de Montjuïc.	*Cerdà i Suñer, Ildefons*	*1872*	247
44102	Dársena de San Beltrán		*1867*	247
44103	Proyecto para urbanizar los terrenos de las Huertas de San Beltrán de Barcelona. Plano General.	*Aran, Narciso*	*15 juny 1871*	248
44104	Urbanización de las huertas de San Beltrán (anteproyecto).	*Fontseré, José*	*11 setembre 1873*	248
44105	"Plano general de los terrenos de las huertas de San Beltrán con el proyecto de su urbanización y situación de los terrenos de compensaciones recíprocas entre los propietarios de los mismos".			249
44106	Plano de ensanche de Sta. Madrona.			249
44107	Plano de la barriada de Sta. Madrona. que presenta al Excmo. Ayuntamiento. La comisió de propietarios de aquella zona.		*12 abril 1872*	249
44108	"Plano topográfico de la barriada conocida con el nombre de la Fransa" y zona inmediata de la ladera de Montjuich.	*Vigo, Salvador*	*10 març 1885*	250
44109	Anteproyecto de urbanización de la barriada de La Fransa.			251
44110	"Urbanización de la barriada conocida por la Fransa y zona inmediata de la ladera de Montjuich.			251
44111	Proyecto de urbanización de la Fransa y terrenos inmediatos de la Montaña de Montjuich (Plànol general, detalls i seccions transversals).	*Amargós Samaranch, Josep*	*31 maig 1890*	250

EL PARC I EL PASEIG "K"

44201	Anteproyecto de paseos y urbanización rural de la montaña de Monjuich. (Plano general).	*Amargós Samaranch, Josep*	*1984*	252
44202	Plano croquis de las modificaciones introducidas en el anteproyecto de de urbanización rural de la montaña de Montjuich, formado con sujeción a las bases acordadas por la Comisión Mixta.	*Amargós Samaranch, Josep*	*gener 1908*	253
44203	Zona de la montaña de Montjuich afectada por el Paseo y por el parque y jardines según el plano de la Comisió Mixta modificativo del anteproyecto de urbanización rural.	*Amargós Samaranch, Josep*	*desembre 1912*	253
44204	Assenyalament de propietats, diferenciant les municipals, sobre el plànol "Plano-croquis de las modificaciones introducidas en el anteproyecto de urbanización Rural de la Montaña de Montjuich".			254
44205	Plano de replanteo del proyecto de parque de Montjuich declarado de utilidad pública por ley de 16-7-1914.	*Amargós Samaranch, Josep*	*15 octubre 1914*	254
44206	Dos traçats del "Paseo Central K"	*Amargós Samaranch, Josep*	*1916*	255

L'EXPOSICIÓ

44301	"Exposició Barcelona MDCCCXVII" (Planta i perspectiva).	*Puig i Cadafalch, Josep*	*1915*	256
44302	Exposició de Barcelona, secció espanyola.	*Puig i Cadafalch, Josep*	*1916*	257
44303	Exposición de Industrias Eléctricas. Croquis de disposición general.	*Domenech i Montaner, Lluís* *Vega i March, Manuel*	*1917*	257
44304	Exposición Internacional de Industrias Eléctricas. Proyecto de distribución general.	*Vega i March, Manuel*	*abril 1917*	258
44305	Plànol conjunt de l'Exposició Internacional d'Industries Eléctriques i de la Secció Espanyola		1917	259
44306	Jardins La Roserai Terrasse de Laribal Montjuich. Escalier circulaire.	*Forestier, J. Claude Nicolas*	*1917*	259
44307	Exposición de Barcelona. Parque Laribal.	*Forestier, J. Claude Nicolas*	*1916*	260
44308	Font del gat. Alçat i secció de l'accés. Alçat del restaurant.	*Forestier, J. Claude Nicolas*	*1917*	261
44310	Seccions social i militar.	*Puig i Cadafalch, Josep*	*25 desembre 1919*	261
44311	Avinguda principal de l'Exposició.	*Forestier, J. Claude Nicolas*	*1923*	260
44312	Avenida de América, Adaptación proyecto Forestier. Solución B (Planta i alçat.		*1928*	262
44313	Exposición de Barcelona. Urbanización alrededor del Palacio Nacional.	*Rubió i Tudurí, Nicolau Maria*	*1928*	263
44313	Exposición de Barcelona. Urbanización alrededor del Palacio Nacional.	*Sardà, A.*	*1928*	263
44314	Urbanización de Miramar	*Romeu, F.*	*26 juliol 1919*	263
44315	Proyecto de la vía de enlace del Paseo de Colón con el Parque de Montjuich.	*Bruguera* *Iranzo Eiras, Ubaldo*	*gener 1922*	264
44316	Darrera versió de la distribució general de l'exposició del 1929.		*1929*	262

IDEES PER A LA URBANITZACIÓ DEFINITIVA

44401	Urbanització de la Plaça d'Espanya	*Amargós, J.*	*1 setembre 1915*	265
44402	Proyecto de urbanización y reforma de la Plaza de España. (Dues solucions).	*Darder Marsa, Antoni*	*desembre 1926*	264
44403	Plano definitivo de urbanización del Parque Municipal de Montjuich.	*Romeu Ribot, Ferran*	*13 juliol 1923*	265
44404	Projectes participants al concurs per a la urbanització de la part baixa del parc de Montjuïc, convocat per l'Ajuntament de Barcelona. (febrer de 1935).	*Alzamora Cristòfol* *Bassols, JM* *Benavent de Barberà Abellò, Pere* *Bertrand, Carles* *Canosa, Emili* *Carreras, Josep* *Cort, Cèsar* *Danes Torras, Josep* *Duran i Reynals, Raimon* *Fabregas, Francesc* *GATCPAC* *Giralt Casadesús, Ricard* *González, Josep* *Lassus, Josep* *Perales, Francesc* *Puig i Gairalt, Ramón* *Ribas, Ricard* *Rubió i Tudurí, Nicolau Maria* *Sert, Josep Lluís* *Torres Clavé, Josep*	*1935*	266

NOTES

—1—
Solá-Morales, Manuel de, *La Barceloneta, modelo historico y actual,* "C.A.U., maig 1982. pp. 49-68.

—2—
Vilar. Pierre, *Un moment crític en el creixement de Barcelona 1774-1787* a *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII,* "Curial" 1973 pp. 43-55.

—3—
L'increment de construcció del període també *es documentat a: Vilar, Pierre, *Transformaciones economicas, impulso urbano y movimiento de los salarios: la Barcelona del Siglo XVIII,* a *Crecimiento y desarrollo,* "Ariel" 1974, pp 194-233.

—4—
Grau, Ramón, Marina López, *Barcelona entre el Urbanismo Barroco y la Revolución Industrial* "Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo" nº 80, gener, febrer 1971, pp. 28-40.

—5—
Roca, Francesc, *Concentració Urbana i transformació social,* a *Història de Catalunya.* v. 5, pp. 91-102. "Salvat" 1979.

—6—
Aquesta ha estat la interpretació més popular de l'origen de l'Urbanisme modern, potser propiciada pel pes d'aquests temes en els treballs de planejament de començament de segle. En ell, la regulació de les comunicacions urbanes i la higiènica edificació de "baixa densitat", o ciutat jardí, tenen un pes decisiu. Dos textos italians dels anys seixanta han obert noves perspectives d'interpretació d'aquesta qüestió. El primer, L. Benevolo, *Le Origini dell'Urbanística Moderna,* "Laterza", 1964, situa el tema en un context polític posant l'èmfasi en el paper dels pensadors atopistes del segle dinou i els reformistes socials. El segon, A. Rossi, *L'Architettura della Città,* "Marsilio", 1966, en la recerca de la refonamentació de la Urbanística sobre l'estructura física de la ciutat, relaciona l'origen d'aquesta disciplina amb les tradicions de l'Arquitectura i de la Geografia Humana. Recentment la qüestió de l'origen de la Urbanística Moderna s'ha estudiat en relació a la formació de les administracions locals, Anthony Sutaliffe i el "Planning History Group"; en els inicis de les polítiques d'habitatge i equipament de l'Estat Modern a partir del segle divuit par B. Fortier G. Teyssot, J.C. Perrot, etc., entre els historiadors urbans francesos; i en la constitució d'uns grups professionals especialitzats, revistes, manuals, exposicions concursos etc. sobre tot a partir del treball d'alguns historiadors italians: D. Galabi, G. Piccinatto i F. Mancuso.

—7—
M. Galera, F. Roca, S. Tarrago, *Atlas de Barcelona* "Publicacions del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya", segona edició 1.982.

—8—
Ibídem, làmina 7.

—9—
Vegeu E. Guidoni, A. Marino, *Historia del Urbanisme: El siglo XVII,* "I.E.A.L." 1982, pp. 221-231.

—10—
Un estudi interessant sobre la cartografia i la identificació estadística i econòmica de les ciutats d'aquesta época es pot trobar a: B. Lepetit, *L'evolution de la notion de ville d'apprès les tableaux et descriptions geographiques de la France (1650-1850),* "URBI", nº 2, desembre 1979.

—11—
Vegeu M. Galera, F. Roca, S. Tàrrago, *op. cit.* làmina 12.

—12—
F. Carreras Candi, *Geografia General de Catalunya v. La ciutat de Barcelona,* "A. Martin", p. 745 ss. En aquest text hi ha una explicació molt completa dels intents de redacció d'un plànol general d'alineacions, amb notes a peu de pàgina que refereixen el text a diversos expedients dels arxius municipals, la consulta dels quals pot tenir molt d'interés.

—13—
Laborde, Alexandre de, *Viatge Pintoresc i històric: El Principat.* "Publicacions de l'Abadia de Montserrat". 1974.

—14—
M. Galera, F. Roca, S. Tàrrago, *op. cit.* làmina 73

—15—
Teyssot, G., *Il Sistema dei Bâtiments civils in Francia a la pianificazione di Le Mans* (1795-1848) a. Morachiello, P., G. Teyssot, ed, *Le macchine imperfectte,* "Officina" 1980.

—16—
Els projectes de reorganització urbana tampoc no s'inicien en aquest perióde. A. Carreras Candi F. *op. cit.* pp 784-840 es fa menció de moltes reformes anteriors.

—17—
Es simptomàtic l'èmfasi que alguna de les interpretacions actuals de les places neoclàssiques posa en aquest tema. Aquest és el cas de Sola-Morales, Manuel de, Maria Rubert, *Las plazas ochocentistas vistas en los "80",* "Arquitecturas bis", nov. des. 1981.

—18—
Veure Guidoni, Enrico, *Strada e isolato,* "Lotus" nº 19, juny 1978, pp. 4-19. Article on s'estudia la relació illa-carrer, posant l'èmfasi en el paper de la façana en la qualificació de l'espai públic a què es fa referència aquí.

—19—
La tradició de la recerca de bons i dolents en la història de la Urbanística potser arrenca del caràcter molt moralista de les interpretacions connectades amb el moviment modern. En el nostre temps el llibre Benevolo, L. *Le origini dell'Urbanistica moderna.* "Laterza" 1964, ha presentat una dissociació entre els urbanistes progressistes, utopistes i revolucionaris socials, i els funcionaris retrògades que ha tingut molt d'èxit. Curiosament el corrent català que anteposa els valors progressistes de l'enginyer Cerdà, contra tota l'altra història urbanística, sorgeix de màxima influència d'aquest text. Per sort, avui les interpretacions del passat urbanístic van més enllà, i centren la reflexió en l'abast professional, en els seus components tècnics i culturals, i els vincles dels principis teories i mètodes en un context complex i sovint contradictori.

—20—
Cfr. M. Galera, F. Roca, S. Tàrrago, *op. cit.,* diversos projectes numerats amb el nº 75, en els quals els problemes tècnics de la formació de "barres" de sorra i l'ordenació del perímetre portuari queden ben representats.

—21—
Cfr. *Ibidem.* làmines. 120, 121, 130, 143, 145., on es pot completar la informació sobre el procés de formació del pla del Palau que es documenta en aquest catàleg.

—22—
Milizia. F., *Principi di Architettura Civile* "Serafino Majocchi", Milano, 1.847. En aquest text es fa referència explícita a la Barceloneta com a exemple de traçat urbà incorrecte.

—23—
Carreras Candi, *op. cit.* p. 774 ss.

—24—
Una explicació complementària sobre el procès de configuració de la Rambla es pot trobar a: Vilar, Pierre, *Un moment crític en el, creixement de Barcelona: 1774-1787,* a *Assaigs sobre la Catalunya del Seble XVIII,* "Curial", 1973. pp. 43-55.

—25—
Sola-Morales, Ignasi de, Arantza López du Gugreña. *La Plaça Reial de Barcelona: De la utilidad y Ornato Público a la Reforma Urbana.,* "Publicacions de la E.T.S.A.B. 1982".

—26—
Ibidem. p. 29. ss.

—27—
Aquest és el tractament que li dona a: V. Martorell, A. Florensa, V. Martorell. *Historia del Urbanismo en Barcelona.,* "Labor" 1970, pp. 17-19.

—28—
Milizzia, F. *op. cit.,* pp. 207-208

—29—
A l'Institut Municipal d'Història, on es guarda el fons documental de Miquel Garriga i Roca, es poden consultar documents interessants que il·lustren la polèmica entre aquest arquitecte, Cerdà i Fontserè, els quals eren partidaris de la venda dels solars sobrants contra el parer de Garriga.

—30—
Arranz, Manuel, Ramon Grau, Marina López, *El Parc de la Ciutadella. Una Visió històrica,* "L'Avenç", 1984.

—31—
Garriga i Roca, Miquel. *Memòria d'un projecte inèdit d'Eixample.* "Institut Municipal d'Història". caixes Garriga i Roca.

—32—
Milizzia, F. *op. cit.* p. 206

—33—
El plànol de A. Ponz, es pot consultar a M. Galera, F. Roca, S. Tàrrago, *op. cit.,* làmina 91.

—34—
Per a una descripció més detallada del procés de densificació de la ciutat emmurallada i l'ocupació del raval, veure: Grau, R., M. López *op. cit.* i també Carreras Candi, F. *op. cit.*

—35—
"Líneas aprobadas de las calles de Barcelona" Miquel Garriga i Roca. P.C. A-33 "Originales Garriga-Falquès".

—36—
Veure l'Edicte d'Obreria de 1.771 en el quadre annex.

—37—
Cfr. Bassols, Martí, *Génesis y Evolución del Derecho Urbanístico Espalol 1.812-1956),* "Montecorvo" 1873, primera part, capítol tercer.

—38—
"Ley sobre Organización y Atribuciones de los Ayuntamientos de 1840, art. 63.4; Proyecto de Ley Municipal de 1856, artículo 128; Ley Municipal de 8/01/1845, a M. Bassols, *op. cit.* p. 100.

—39—
A.A.

—40—
A.A. Expedient 2625-b.

—41—
A.A. Expedient 3731 (1872).

—42—
Grau, R., M. López, *op. cit.*

—43—
Carreras Candi, F., *op. cit.*

—44—
Solans, J.A. *De las Constituciones a los Edictos de Obreria, de los Edictos a las Ordenanzas de Edificación de las Ordenanzas a las Normas Urbanísticas.* "Arquitecturas Bis" nº 5, gener 1975.

—45—
Vilar, Pierre, *Un moment crític en el creixement de Barcelona: 1774-1787,* a *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII.* "Cuvial" 1973. pp. 43-55.

—46—
Carreras Candi, F., *op. cit.*

—47—
Cfr. Bassols, M., *op. cit.*

—48—
ORDENANZAS MUNICIPALES DE LA CIUTAT DE BARCELONA. "Imprenta nueva Jaime Jesus y Ramon Villegas". 1857.
Els diversos detalls d'aquest text han estat comentats en la majoria dels escrits sobre la gènesi de l'Eixample i, també, en l'article de J.A. Solans citat. A la mateixa publicació hi ha un informe sobre el procés de gènesi d'aquestes ordenances que és molt interessant.
Sobre els autors del text es pot consultar: Camps i Arboix, Joaquim, *Duran i Bas,* "AEDOS" 1961; Roura, Jaume, *Ramón Martí d'Eixalà i la Filosofia catalana del segle XIX,* "Publicacions de l'Abadia de Montserrat" 1980.

—49—
Expedient 2654-B de L'Arxiu Administratiu, datat el 1861.

—50—
Martorell, V., Florensa, A., Martorell, V., *op. cit.*

—51—
Carreras Candi, F., *op. cit.* 785 ss.
La Plaça inicial de S. Jaume és datada el 1597, la del Regomir el 1633 i la de S. "Domingo" el 1650.

—52—
Ibídem. p. 825 ss. En aquest text també hi ha plànols ben interessants de les places que s'obtenen del trasllat dels cementiris.

—53—
Malgrat tot la utilització d'aquestes técniques en els Projectes d'Enllaç del segle vint és acompanyada d'una sensibilitat especial envers la forma del territori i de les construccions existents. En el capítol quart d'explicarà més detalladament aquesta qüestió.

—54—
Galera, M., Roca, F., Tarragó, S., *op. cit.*
Làmina 196

—55—
Ibídem, làmina 179.

—56—
Garriga i Roca, M., *Memoria descriptiva del proyecto general de alineaciones y mejoras,* 1861. manuscrit, I.M.H. capses Garriga.

—57—
Ibídem.

—58—
Ibídem.

—59—
Al'Institut Municipal d'Història —capses Garriga— hi han documents interessants que permeten seguir la polèmica entre Garriga, Cerdà i Fontserè sobre el Boulevard de circumval·lació.
A l'expedient 37 AI d l'Arxiu Administratiu hi ha documents també interessants sobre els primers moments de la reforma, la polèmica Garriga-Cerdà i l'endegament dels instruments d'actuació.
També hi ha docuements específicament dedicats a la Reforma, entre ells: *El Dictamen de la Comisión de Arquitectos nombrado por el Excmo. Ayuntamiento sobre el Plano General de Reforma de Barcelona,* datat el 25 de setembre de 1861 i signat per J. Nolla, NM Bladó i F. de P. Villar (Garriga, capsa 5); El *Plano General de barcelona: informe acerca las relaciones sobre su Reforma,* datat el 20 d'abril del mateix any i signat per Garriga (Garriga, capsa 4). Al Pla de la Ciutat hi ha un document que permet enllaçar aquest episodi amb les reformes parcials anteriors: *Líneas Aprobadas de las calles de Barcelona,* (Originales Garriga-Falqués).

NOTES

—60—
Es pot trobar una referència explícita a aquesta qüestió a *Exposición elevada a S.M. por la comisión permanente de Propietarios de Barcelona acerca del Proyecto aprobado de Reforma interior de dicha ciudad*. Barcelona. "Imprenta del Diario de Barcelona", 1860 reproduït a l'annex de F. Estapé. *"La vida y obra de Ildefonso Cerdà"*. "Instituto de Estudios Fiscales" 1971, pp. 519-529.

—61—
Pot ser interessant completar aquesta consideració amb la lectura de:
"Dictamen de la Comisión de Reforma y Mejora de Barcelona. 15 de nov. 1880.
Informe de Sr. Ingeniero jefe de vialidad y conducciones. 13 de agosto 1880.
A. Baixeras, *Colección de los Artículos con el epígrafe: La Ley de Expropiación Forzosa y la Reforma de Barcelona* "Imprenta Barcelonesa" 1880.
Pliego de condiciones económicas que acompañan al proyecto de Reforma de Barcelona, 1881.
Réplica al folleto firmado por D. A. Baixeras. La verdad sobre el Proyecto Baixeras. 10 oct. 1883.
A. Baixeras, *Exposición elevada al Excmo. Ayuntamiento constitucional de Barcelona solicitando se digne desestimar por improcedente e inoportuna la instancia de la Asociación de propietarios de Fincas Urbanas de Barcelona y su zona de Ensanche, elevada al mismo en enero del presente año*. 1884.

—62—
Per una visió més completa de la Urbanística de Reforma a la segona meitat del segle XIX i començaments del segle vint es poden consultar molts textos. Sobre el cas italià, semblant al català:
C.Carozzi, A, Mioni, *L'Italia in formazione* "De Donato", 1970 p. 417 DD.: Buschi S., *La disciplina quirídica nel centro storico*, a Ciardini, F., Falini, P., (eds) *I centri storici*, "Mazzotta, 1978 (traducció castellana a G. Gili 1983); Marmo, M., *Speculazione edilizzia e Credito Mobiliare a Napoli nella congiuntura degli anni Ottanta*. Quaderni Storici" 32, maig, agost, 1976 pp. 646-684; Feli S. *Firenze 1881-1898: la grande operazione urbanística*, "Officina"; Vassallo, Eugenio, *Centri Antichi 1861-1974. Note sull'Evoluzione del dibattito*, "Restauro" vol 19.
Sobre l'exemple Haussmann: Villa, A. *Parigi*, a, Aymonimo, C., Fabri, G, Villa, A. *Le Città Capitali* "Officina" 1975. Benevolo, L., *Le origini dell'Urbanística Moderna*, "Laterza"; Pinkney D. H. *Napoleon III and the Rebuiilding of Paris*, "Princenton University Press"; Lavedan. P, *L'Oeuvre du Baron Hausmann*. "P.U.F.".

—63—
Florensa, A., *La Reforma interior*, a, Martorell, V., Florensa A, Martorell, V., *op. cit*. pp. 87-90.

—64—
Veure l'expedient 37 AI de l'Arxiu Administratiu, citat anteriorment.

—65—
Castellanos J., *Raimon Casellas i el Modernisme* "Curial" 1983 vol. II p. 29.

—66—
Casellas, R., *Els carrers que s'endorrequen, concurs de dibuixos i fotografies*, "La Veu de Catalunya" 4-VIII-1908.

—67—
Martorell Jeroni, *Monuments de la Reforma Interior* "Civitas" II, nº 2, octubre 192*.

—68—
Giralt Casadesús, R., *Urbanización del barrio Barroco de la Virreina*, "La Construcción", nº 11, maig 1917, pp. 12-14.

—69—
A l'Institut Municipal d'Història hi ha una perspectiva de l'encreuament de la Rambla amb el carrer Sant Pau signada per Eusebi Bona (I.G. 13.002). a l'Escola d'Arquitectura hi ha una perspectiva de l'encreuament de la via C amb la Rambla. (Catàleg de l'Exposició Commemorativa del Centenari de l'Escola d'Arquitectura de barcelona pàg. 107). També hi ha informació sobre aquests projectes de Reforma de la Rambla signats per bona a: "La construcción" nº 2, agost 1916, pp. 11-13; "El Constructor", II, Nº 8, juny 1924, pp. 23-25.

—70—
A l'Arxiu Administratiu hi ha una carpeta amb informació sobre aquest concurs. D'ella, malauradament han desaparegut alguns plànols. Al Servei de Planejament s'ha localitzat algun document dispers sobre el mateix tema. Entre tots elss potser el projecte més conegut és el de jeroni Martorell, reproduït a la sarrera edició de l'Atlas de Barcelona (làmines 284) i parcialment, a aquest catàleg. A. Florensa, *op. cut*. també es fa menció del concurs, tot relacionant-lo amb els treballs posteriors de Vilasecá.

—71—
Rubió i Bellver, J., *Taber Mons Barcilonensis* "Imprenta de la casa P. de la caritat" 1927.

—72—
Puig i Cadafalch, J., *Destrucció de l'Acrópolis de Barcelona*, "La Veu de Catalunya", 1-XII-1924.

—73—
S'han de notar les relacions evidents entre aquesta manera d'entendre la Reforma i la concepció de les relacions urbanes que s'evidencia en el tema dels Enllaços, estudiat en el capítol quart, al qual es remet.

—74—
Giralt Casadesús, R., *La Nueva Reforma de Barcelona*, "Revista del C.A.M.E.", nº 19, 1930 p. 115 ss.

—75—
Els fragments que es reprodueixen a continuació pertanyen a l'opuscle: Monlau, Dr. Pedro Felipe. *Abajo las Murallas!!! Memoria sobre las ventajas que reportaría Barcelona, y especialmente su industria, de la demolición de las murallas que circuyen la ciudad*. "Imprenta del Constitucional" 1841. Per ampliar la informació sobre l'obra amb projecció urbanística d'aquest autor es pot consultar el llibre: Monlau, Dr. Pedro Felipe, *Elementos de Higiene Pública, o arte de conservar la salud de los pueblos*, "Moya y Plaza" Madrid 1871, pp. 1-107.

—76—
Cfr. Lepetit, B., *op. cit*.
Article acompanyat d'un debat sobre la noció de ciutat, entre: M. Roncayolo, J. P. Bardey, J. C. Perrot, D. Roche.

—77—
"La Sociedad", 1 de març 1844, p. 292.

—78—
Ibídem., p. 329.

—79—
El text d'aquesta memòria es pot consultar a Estapé, F., *La vida y obra de Ildefonso Cerdà*, pròleg de la reedició de la *"Teoria general de la Urbanización"* d'aquest autor. "Instituto de Estudios Fiscales" 1968. Una explicació més completa es pot trobar a l'article Puig i Alfonso, Francesc, *Génesi del Ensanche de Barcelona* "Anuario Estadístico de la ciudad de Barcelona" any XII, 1913, pp. 64-88. Article del qual parteixen moltes de les explicacions posteriors.

—80—
Cfr. Puig i Alfonso, F., *op. cit*.

—81—
Roca, Francesc, *Cerdà después de Cerdà*, "Cuadernos de Arquitectura" nº 100, gener-febrer 1974, pp. 51-56.

—82—
Estapé, F., *op. cit*., pp. 319-340.

—83—
Potser el text més interesant d'AQUESTA CRÍTICA AL Projecte Cerdà és: Puig Cadafalch, J., *Barcelona d'Anys a Venir*, "La Veu de Catalunya", 29 desembre 1900, 8 gener 1901, 22 gener 1901.

—84—
"A.C." nº 13, 1934, i nº 25, 1937.

—85—
A.A.V.V. Ildefonso Cerdà. *El hombre y su obra*. "Ayuntamiento de Barcelona" 1959.

—86—
Es poden consultar: "Serra d'Or" nº 2-3, novembre-desembre 1959, i "Cuadernos de Arquitectura" nº 33 i 34, 1958. Inspirats ambdós pels ambients culturals resistents a la Dictadura de Franco.

—87—
Bonet, A., *Carta abierta al director*, "Cuadernos de Arquitectura" nº 33, 1958.

—88—
Benet, Josep, *Ildefons Cerdà i el moviement obrer Català*, "Serra d'Or", nº 2-3, novembre-desembre 1959, pp. 5-6.

—89—
Bohigas. O., *Barcelona entre el Pla Cerdà i el barraquisme*, "Edicions 62", 1963, pp. 77-103.

—90—
Cfr., Estapé, F., *op. cit*. pp. 319-340.

—91—
Ibídem, pp. 383-420.

—92—
Padres, S., S. Vela, *El modelo teórico del Plan Cerdà. "2C", ni 6-7, gener 1977*

—93—
Sola Morales, M. de, Los Ensanches, a, "L.U.B." *Los Ensanches* (I), "Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Barcelona".

—94—
La Manzana como idea de ciudad, "Ediciones 2C" (sense data).

—95—
Principalment Puig i Cadafalch, J., *op. cit*.

—96—
Puig i Cadafalch, J., *La Plaça de Catalunya*. "Libreria Catlònia" 1927.

—97—
Garriga i Roca, M., *Memòria Descriptiva del Anteproyecto de Ensanche de la ciudad de Barcelona*. "Imprenta nueva de Jaime Jesús y Ramón Villegas" 1858.

—98—
La memòria manuscrita es pot consultar a l'Institut Municipal d'Història", capses "Garriga i Roca".

—99—
Sola-Morales, Manuel de. *op. cit*.

—100—
Juicio crítico de la exposición pública de planos y proyectos para la reforma y ensanche de Barcelona, 1859, reproduït a F. Estapé, *op. cit*., p. 214 ss.

—101—
M. Bassols, *Génesis y Evolución del Derecho Urbanístico Español* (1812-1927) "Montecorvo" c. VI *Legislación específica sobre ensanches de Poblaciones*, p. 229 ss.

—102—
Ildefonso Cerdà, *Cuatro palabras sobre el Ensanche dirigidas al público de Barcelona;* reproduït a: F. Estapé, *op. cit*., pp. 573-589.

—103—
Ibídem. p. 268.

—104—
Ildefonso Cerdà, *Reforma y Ensanche de Barcelona. Plan Económico. Resumen y fiel estrato del que se ha propuesto para realización de su proyecto*, Barcelona 1860; reproduït a F. Estapé, *op. cit., pp.* 511-518.

—105—
Ibídem. p. 518.

—106—
Per exemple els comentaris sobre l'evolució recent de l'urbanística que es fan a: Secchi, Berbardo, *Luoghi cospicci e problemi emergenti*, "Casabella" 487-488 gener-febrer 1983.

—107—
Aquest tema és tractat de manera ben interessant i plena de suggeriments en relació a l'estudi de la urbanística moderna, a: Guidoni, Enrico, *Arte e Urbanística in Toscana 1000-1350*, "Bulzoni" Roma 1970.

—108—
Vila, Pau, Lluís Casassas, *Barcelona i la seva rodalia al llarg dels temps. "AEDOS", 1974, p. 364.*

—109—
Ibídem.

—110—
Una explicació interessant sobre l'agregació es pot trobar a Carreras Candi, F., *op. cit*., p. 955 ss., *Llochs sub-urbans en los temps moderns*. Recentment s'ha publicat Carreras Carles, *Les agregacions municipals de 1897 a Barcelona, el cas de Sants i Carreras candi*, a *El Pla de Barcelona i la seva història*, "La Magrana" 1984, pp. 469-482.

—111—
Es refereix a Charles Buls, promotor de l'Art Cívic europeu, qui, el 1893, havia publicat un llibre anomenat *Esthètique des villes*, que tingué molta influència en la formació de l'urbanisme modern.

—112—
Anuario de la Asociación de Arquitectos de Catalunya, 1903, pp. 255-265.

—113—
Ibídem. p. 9.

—114—
Les il·lustracions que es reprodueixen a la part gràfica del capítol no sempre pertanyen als fons municipals recopilats en aquest text. S'han inclós per aportar informació que permetés constrastar el projecte de l'arquitecte francés Jaussely amb algunes de les altres propostes d'enlaços. Excepcionalment també s'han inclós algunes indicacions bibliogràfiques que permetran completar la informació sobre els Projectes. Per a una informació general sobre el concurs dels Enllaços es remet a: Carreras Candi, F., *op. cit*., pp. 43-70.

—115—
Martorell, V., Florensa, A., Martorell, V., *op. cit*., p. 43.

—116—
La memòria manuscrita de l'avanç és dipositada a l'Arxiu Administratiu, al costat dels plànols del projecte definitiu. La memòria que acompanyara aquest darrer pla s'ha perdut.

—117—
Cal assenyalar que aquest pla introdueix per primera vegada la idea d'una àrea industrial, situada a l'altre costat de Montjuïc, i connectada amb l'ampliació del Port, que tant d'èxit tindrà en les formulacions polítiques i de planejament posteriors. Potser aquesta idea no és original de Jaussely, sinó que llavors ja estava en la ment de la burgesia industrial Catalana. A un altre pla de l'època, el de l'enginyer Armenter. aquesta idea encara es desenvolupava amb més extensió.
Vegeu aquest darrer pla a F. Carreras candi, *op. cit*., p. 970, i la part gràfica del capítol.

—118—
Cfr. Laprade, Albert. *L'Urbanisme en Afrique du Nord*. "L'Architecture d'Aujourd'hui nº 3, març 1939, Taylor, Brian, *Discontinuité planifiee. Villes*

coloniales modernes au Marroc. "Cahiers de la Recherche Architecturale" 9, gener 1982, pp. 45-63.

—119—
Potser el manual més ric en el tractament d'aquestes qüestions és: J. Stübben. *Der Städtebau,* "J. M. Gebhardt's Verlang in Leizping" 1924. Vegeu, els fragments d'aquest manual que es reprodueixen a: G. Piccinato, *La Costruzione dell' Urbanistica germania 1871-1914,* "Officina adizione", 1974, pp. 257-326.

—120—
Ens referim, concretament: als organigrames d'expansió de berlín que va construir Eberstadt el 1910, als gràfics que reprodueix Hegemann en el catàleg de l'Exposició de Berlín. París i Moscú que va construir Eugène Henard, i al, tant conegut, esquema d'organització de la ciutat jardí de Howard. per més informació sobre aquestes organigrames: Mancuso, F., *Las Experiencias del zonning,* "G. Gili" 1980, Piccinato, G., *La Costruzione dell'Urbanistica. Germania, 1871-1914,* "Officina" 1974. W. Hegemann, *Der Satdtëba nach den ergebnissen der allgemeinen die internationale Städteban-Austellung in Berlin 1910.* (trad. italiana amb introducció de Donatella Calabi i Marino Folin, a "Il Saggiatore", 1975). Mullin, J.R. *Ideology, planning Theory and the German City in the inter-war years.* "Town Planning Review", Abril 1982 pp. 115-130.

—121—
L. Jaussely, *Le programme, Preparation et redaction,* a M.M. Agache, Aburtin, Redont, *Coment reconstruire nos cités destruites* "A. Collin", París 1915.

—122—
L. Jaussely, pròleg de l'edició francesa de: R. Unwin, *Town Planning in Practice,* reproduït a la "Revista del C.A.M.E."

—123—
Ibídem. p. 52.

—124—
Ibídem. p. 22

—125—
El programa electoral de la Lliga a les eleccions municipals de 1901, feia referència a: a) la realització d'un nou pla d'enllaços, b) la reforma interior, c) la conversió del deute municipal, d) la reorganització interior de l'Ajuntament, e) obres públiques i serveis, f) política d'ensenyament i museus. Vegeu una explicació d'aquest programa a: Borja de Riquer *Lliga Regionalista 1898-1904.* "Edicions 62" i Francesc Roca. *Política econòmica i territori a Catalunya. 1901-1939* "Ketrés" 1979.

—126—
Agache, D. Auburtin, (ed.) *op. cit.*

—127—
Hegemann, *op. cit.*

—128—
SOCIEDAD CIVICA LA CIUDAD JARDIN, *Informe de la... sobre el Proyecto de urbanización del Distrito Suburbano de Las Corts de Sarrià.,* "Civitas" nº 2, juliol 1914. pp. 44-54.

—129—
Informe que varias asociaciones de Barcelona elevan al Ayuntamiento de dicha ciudad sobre un Proyecto de "Civitas", I, nº 6, juliol 1915. pp 161-167

—130—
Montoliu, Cebrià de, *La Política territorial de las ciudades alemanas,* "Civitats" I, nº 6, juliol 1915, pp. 168-175., *La polfica territorial en Norteamèrica,* "Estudio" nº 45, 1916. pp. 430-460.

—131—
Montoliu, Cebrià de, *L'Institut barceloní de L'Habitació Popular,* "Butlletí del Museu Social" nº 36, desembre 1915. pp. 203-210; SOCIEDAD CIVICA LA CIUDAD JARDIN, *Informe que la... eleva al Excelentisimo Ayuntamiento de Barcelona relativo al proyecto consistorial de adquisición de terrenos para casas baratas,* "Civitas", I nº 7, octubre 1915 pp. 205-214; II nº 8, febrer 1916, pp. 1-10; *El Instituto barcelonés de la Habitación Popular,* (textos diversos), "Civitas" II nº 18, juny 1919, pp. 299-310.

—132—
Roca, Francesc, *op. cit.*

—133—
ASOCIACION DE ARQUITECTOS DE CATALUNYA, *Informe sobre el proyecto de Ensanche de Las Corts.* A nuario de la..." 1914, pp. 121 i ss., SOCIEDAD CIVICA LA CIUDAD JARDIN "Informe..." (nota 128).

—134—
Cfr. Brassols, M., *op. cit,* p. 437 ss.

—135—
F. Carreras Candi, *El Plano de Enlace y General de urbanización,* "Revista de la Cámara O. de la Propiedad", nº 118, octubre 1917; J.A. Mas Yebra, *El Plano de Enlaces.* "Revista de la Cámara O. de la Propiedad", nº 120, desembre 1917; o, en detall, l'opuscle J.A. Mas Yebra, *El Plano de Enlaces y los pueblos agregados,* "Fomento de los intereses de Sans" 1918.

—136—
COMISION DE FOMENTO (Dictamen de la,) *El Plano de Enlaces y General de urbanización,* "Revista de la Cámara O. de la Propiedad" nº 118, octubre 1917.

—137—
Informe... (cita nota 129)

—138—
Cfr. Stubben, *Der Stadtebau, 1890,* traducció parcial a l'italià a: PICCINATO, G, *op. cit.*

—139—
Cfr. Mancuso, F. *op. cit.,* en el qual hi ha una explicació completa dels esquemes de zonificació alemanys de l'época.

—140—
Proyecto de Ordenanzas Municipales en la parte que se refiere a obras particulares, Dictàmen aprovat el 17 de juliol de 1924, "Gaceta Municipal"; *Apendix a les Ordenances Municipals de la Ciutat de Barcelona, compensiu de totes les disposicions modificatives o complementàries de les esmentades Ordenances fins al mes d'abril de 1932.*

—141—
Cfr. I Congrés d'arquitectes de Llengua Catalana, primavera 1932, ponències: II, Rubio Tuduri, Nicolau, *Relacions entre les urbanitzacions locals i un pla regional o nacional;* VI. Giralt Casadesus, Richard, *Bases per una llei d'Urbanisme.*

—142—
Henard, Eugène, Etudes sur les transformations de París, cap. III *Les grands Espaces libres. Les Parcs et Jardins de París et de Londres.* París 1903, reedició a "L'Esquerre" 1982. pp. 55-88.

—143—
El projecte de parc de Pedralbes signat per V. Iranzo el 1905 es reprodueix a la part gràfica d'aquest capítol. El projecte de parc de Montjuïc d'Amargós és reproduït al capítol següent dedicat esclusivament a la urbanització d'aquesta àrea.

—144—
AJUNTAMENT DE BARCELONA. COMISSIÓ DE CULTURA. *Els Jardins dels Infants.* "Editorial Catalana" 1920.

—145—
AJUNTAMENT DE BARCELONA. DIRECCIÓ DE PARCS PÚBLICS, *Adquisició de nous parcs municipals a Vallvidrera i el Tibidabo,* "CIVITAS", época II, 1, juny 1920.

—146—
AYUNTAMIENTO DE BARCELONA, *Memoria explicativa de la gestión realizada por la Comisió de Ensanche en los años 1918-1919.*

—147—
AYUNTAMIENTO DE BARCELONA, *El Problema de los Espacios Libres,* 1926.

—148—
Roca, Francesc, *op. cit.* pp. 40-44.

—149—
Busquets, G, *Le remembrement dans les amenagements urbains,* "Urbanisme", nº 2, 1935. pp. 59-62.

—150—
Roca Francesc, *op. cit.* p. 38

—151—
Els fonaments de la política territorial introduïda per Montoliu es poden trobar a: HEBERSTADT. *Handbuch des Wohnungswesens und der Wohnungsfrage,* Jena 1909, (Traducció parcial a PICCINATO G. *op. cit.);* la relació del mateix autor a la *Town Planning Conference* de Londres el 1910 (també traduïda al text citat). Les relacions entre els esquemes espacials i la política del sòl són exposades clarament a: Hegemann, W. *La Berlino di Pietra,* "Mazzotta", 1975, pp. 322-373 i també al text del mateix autor citat anteriorment. A. Mancuso, F., *op. cit.* s'explica detalladament la política territorial de les ciutats alemanes.

—152—
SOCIEDAD CIVICA LA CIUDAD JARDIN. *Informe... ciutat.* (nota 131).

—153—
Roca, Francesc. *op. cit.* pp. 44-49, Torres, Manuel, *El Planejament urbà i la crisi de 1917 a Barcelona.* (tesi inèdita), 1979. c. 4 pp. 160-202.

—154—
II Congrés d'arquitectes de llengua catalana, 12-13-14, octubre 1935, tema tercer, *Política de l'Habitació, ponència de N. M. Rubió Tuduri, i R. Giralt Casadesús.*

—155—
Particularment "A.C." nº 7-9-22 i 25.

—156—
Cfr. Llobet Jaume, Urbanització i Planejament urbarnístic: Barcelona, 1917-1936, Tesi doctoral inèdita, 1984.

—157—
Generalitat de Catalunya; *Pla de distribució en zones del territori Català (Regional Planning)* Barcelona. 1932 (reproduït a: "Novatecnia" nº 1 gener-febrer 1976).

